HUSITSKÝ TÁBOR

HUSITSKÝ TÁBOR

SBORNÍK HUSITSKÉHO MUZEA 14



SBORNÍK HUSITSKÉHO MUZEA
TÁBOR 2004

© 2004 Husitské muzeum v Táboře
ISBN 80-86067-95-5

Obsah

I. Dějiny české reformace

Petr Hlaváček: K počátkům české reformace v severozápadních Čechách 9
Anežka Vidmanová: K řezenskému dopisu Jeronýma Pražského 35

II. Druhý život husitství

Milada Krausová: Husovy pomníky na Rakovnicku 51
Milada Krausová: Oslavy bitvy u Domažlic 71
Doubravka Olšáková: Husitství, Ernest Denis a spor o smysl českých dějin 83
Stanislav Zita: Boj o pomník Jana Husa v Praze v období 1889 – 1903 113

III. Starší dějiny

Miloš Prokop: Držba hradů v Čechách v letech 1418-1478 jako zdroj poznání majetkových poměrů české šlechty, panovníka a církve 147
Zdeněk Žalud: Několik poznámek k české účasti v bitvě u Kresčaku 227

IV. Kulturní dějiny

Martin Čapský: Opavské bratrstvo Panny Marie a Božího těla mezi zeměpánem a městskou komunitou 243
Tomáš Sterneck: K majetkovému zázemí a domácnosti rytíře Petra Doudlebského z Doudleb 259
Robert Šimůnek: Smlouva o výkon úřadu/služby jako typ pramene a možnosti jeho badatelského využití (S edicí pramenů z let 1477-1485) 363

V. Literatura – recenze – diskuse

Stanislav ZITA, Alfons Šťastný – sedlák a filozof, Jistebnice 2003. *(Ondřej Kolář)* 391
Danica STAŠŠÍKOVÁ-ŠTUKOVSKÁ (ed.), História skla 2001, Nitra 2002. *(Rudolf Krajíc)* 393
Andreas BOOS (Hrsg.), Wirtshauskultur. Archäologie, Geschichte und Hinterlassenschaft einer alten Regensburger Schänke 395
Jiří PAJER, Novokřtěnské fajánse ze Strachotína. Mikulov 2001. *(Rudolf Krajíc)* 397

Vladimír HAŠEK – Rostislav NEKUDA – Josef UNGER (edd.), Ve službách archeologie III. *(Rudolf Krajíc)* 398
Zdeněk V. David: Finding the Middle Way, The Utraquists' Liberal Challenge to Rom and Luther *(David R. Holeton)* 400
František ŠMAHEL: Die hussitische Revolution, Bd. I-III *(Miloslav Polívka)* 406
Krzysztof MOSKAL: „Aby lud był jeden..." Eklezjologia Jana Husa w traktacie De ecclesia *(Jakub Smrčka)* 409
Eva FRIMMOVÁ, Daniel Basilius (1585-1628). Život a dielo. *(Jaroslav Pánek)* 414

I. Dějiny české reformace

K počátkům české reformace v severozápadních Čechách

(Valdenští a reformisté v Kadani na přelomu 14. a 15. století)

Petr Hlaváček

Roku 1901 publikoval Alois Bernt edici pozoruhodné německé modlitby, jež byla někdy v letech 1416 až 1418 vepsána do jednoho z rukopisů cisterciáckého kláštera ve Vyšším Brodě. Tato katolická parodie na modlitbu Páně, tzv. husitský Otčenáš, jmenuje vedle Prahy, Plzně, Písku, Klatov a Žatce také královské město Kadaň jakožto centrum „viklefistů" (tj. reformistů), kteří pod ochranou krále Václava konají po domech mše a kázání.[1] Již Josef Pekař zapochyboval roku 1927 v prvním díle svého „Žižky" o správnosti zařazení Kadaně na seznam husitských měst s tím, že jejich jména jsou v textu všelijak porušena.[2] Podobně Josef Macek (1952)[3] to považoval za omyl středověkého autora a též František Šmahel (1993) se přidržel stejné interpretace: „Sporný zůstává případ Kadaně, kterou tzv. husitský Otčenáš přiřadil k husitským střediskům ..."[4] Přesvědčení o tom, že Kadaň vždy patřila k městům věrným římské církvi a neměla nic společného s ranou českou reformací, je velmi starého data. Například Pavel Stránský ve svém spise „Respublica Bojema" z roku 1633 uvádí, že „náboženství evangelické přijalo sice dost pozdě, ale jakmile se tak stalo, ještě za kralování Ludvíkova (r. 1525), statečně se ho drželo, bez úspěchu jsouc od horlivců protivné strany sužováno rozmanitým obviňováním a pobuřováním."[5] Přitom z pramenů interpretovaných v následující studii zřetelně vyplývá, že onen svrchu zmiňovaný katolický satirik, autor tzv. husitského Otčenáše,

---

1 Alois BERNT, *Ein deutsches Hussitenpaternoster aus dem Stifte Hohenfurt*, Mittheilungen des Vereins für die Geschichte der Deutschen in Böhmen 39, 1901, s. 320-322: „Vater vnser herre kunig wenczla der du pist zu brag (= Prag) gelobt sey dein nam durich di bittlefsen (= Wiklefisten) zu chom vns dein reich ... dein wil der geschech zu prag als zu blasen (= Pilsen) pieczigt (= Písek) zu caden (= Kaaden) glatau (= Klatau) vnd czwu sacz (= Saaz) ..."

2 Josef PEKAŘ, *Žižka a jeho doba I*, Praha 1927, s. 217 – bez vysvětlení uvádí dataci do let 1417 až 1419.

3 Josef MACEK, *Tábor v husitském revolučním hnutí I*, Praha 1952, s. 250.

4 František ŠMAHEL, *Husitská revoluce I.* Doba vymknutá z kloubů, Praha 1993, s. 410

5 Pavel STRÁNSKÝ, *O státě českém (Respublica Bojema)*. Přel. Bohumil Ryba, Praha 1946, s. 53.

byl podle všeho dobře informován, neboť město Kadaň skutečně hrálo až do roku 1421 poměrně významnou roli v českém reformním procesu a je jen velkým paradoxem dějin, že tak velmi záhy vypadlo z pestré mozaiky „reformační paměti".

Severozápadní Čechy hrály na přelomu 14. a 15. století důležitou politickou, církevní, kulturní a hospodářskou úlohu. Oblast, vymezená zhruba tehdejším Žateckým a Loketským krajem, zahrnovala z církevně-správního hlediska pět děkanátů žateckého arcijáhenství (Žatec, Kadaň, Loket, Žlutice, Teplá) a část arcijáhenství bílinského (děkanát Bílina). Území se vyznačovalo velikou hustotou královských měst (Žatec, Louny, Kadaň, Most, Loket, Ostrov nad Ohří, Karlovy Vary). Nalézalo se tu i několik významných klášterů (Postoloprty – benediktini, Osek – cisterciáci, Teplá – premonstráti, Chomutov – němečtí rytíři, Žatec – minorité, Louny – dominikáni, magdalenitky, Kadaň – minorité, johanité, Most – křížovníci s červenou hvězdou, minorité atd.) a své državy zde mělo několik mocných šlechtických rodů (např. Rýzmburkové, Šumburkové, Kolovratové).[6]

6 Výčet farností žateckého arcijáhenství podle děkanátů např. František PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě*, Díl I., Praha 1940, s. 253-254. K děkanátům žlutickému, loketskému a tepelskému na základě konfirmačních knih Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Ke studiu a možnostem využití patronátních práv v předhusitských Čechách*, Folia Historica Bohemica 7, 1984, s. 43-99. Farnostem v bílinském arcijáhenství se věnuje Friedrich BERNAU, *Studien und Materialien zur Specialgeschichte und Heimatskunde des deutschen Sprachgebiets in Böhmen und Mähren*, Prag 1903, s. 49-141. Ke klášterům srov. Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997. K oblasti měla vztah řada pozoruhodných osobností církevního života. Matěj z Janova († 1394), jeden z otců české reformace, byl v letech 1388 – 1394 farářem ve Veliké Vsi u Podbořan v žateckém děkanátu (ovšem jen formálně, nechal se zastupovat vikářem); srov. Vlastimil KYBAL, *M. Matěj z Janova.* Jeho život, spisy a učení, Brno 2000 (Reprint: Praha 1905), s. 19, 21. Generální vikář pražské arcidiecéze Jan z Pomuku († 1393), proslulý svou mučednickou smrtí, zastával v letech 1390 – 1393 prestižní úřad žateckého arcijáhna; srov. Jaroslav V. POLC, *Svatý Jan Nepomucký*, Praha 1993, s. 121-126. Situace farního kléru v oblasti byla obdobná jako jinde v Čechách. Arcibiskupský korektor řešil běžné prohřešky proti disciplině; srov. Antonín PODLAHA, *Akta korektorů duchovenstva diecése pražské z let 1407-1410*, Praha 1921, s. 13, 15, 17, 27-28, 31, 43, 51-52 (děkanát Kadaň). Vlachník z Weitmile († 1399) ve své latinské básni *"De vino et ydolis"* tvrdí, že kněží uctívají spíše boha vína Baccha a zvláště jmenuje jednoho farního vikáře, kdysi ředitele kostelního kůru v Chomutově; blíže Jaroslav V. POLC, *Česká církev v dějinách*, Praha 1999, s. 158, 164. Situaci dokresluje Václav NOVOTNÝ (ed.) *Inquisitio domorum hospitalis S. Johannis Hierosolimitani per Pragensem archidioecesim facta anno 1373*, Praha 1900, 54-57 (johanité v Kadani); Josef HEMMERLE, *Die Deutschordens-Ballei Böhmen in ihren Rechnungsbüchern 1382-1411*, Bonn 1967, s. 25, 29-32, passim (řád německých rytířů v Chomutově); Anežka VIDMANOVÁ, *Laborintus. Latinská literatura středověkých Čech*, Praha 1994, s. 165-166 (k farní knihovně v Žatci na konci 14. století).

Severozápadní Čechy též představovaly důležité centrum náboženského nonkonformismu a již v první polovině 14. století se staly předmětem zájmu inkvizice.[7] Z výpovědi minority Heinricha Pfefferkorna z Kladska, jež se konala v srpnu 1337 před inkvizitorem Havlem z Hradce v dominikánském klášteře sv. Klimenta v Praze, se dozvídáme, že již někdy před rokem 1328 obvinil žatecký rychtář skupinu tamějších měšťanů u administrátorů pražského biskupství z kacířství a byl za to i se svým synem zavražděn. Z rozkazu zemského hejtmana Hynka Berky z Dubé bylo roku 1328 uvězněno a následně v Praze popraveno jedenáct žateckých kacířů. Když se roku 1329 vrátil pražský biskup Jan IV. z Dražic z Avignonu, okamžitě dal celou kauzu přešetřit svým zmocněncem a inkvizitorovými delegáty. Vůdcem žatecké kacířské revolty byl pravděpodobně bývalý dominikán Heinrich Harrer, zvaný Apostata, který v inkriminovaném období působil v Žatci jako vikář, patrně u hlavního farního kostela Panny Marie. Vlastní podstatu onoho žateckého kacířství sice nelze blíže určit, ovšem obvinění z hereze mohlo sloužit také jako prostředek k difamaci protivníka v boji o mocenské pozice ve městě.[8]

Kolem roku 1345 se v Žatci opět setkáváme s činností inkvizice. Papežský inkvizitor Havel z Hradce tehdy uvěznil několik zatvrzelých kacířů, mužů i žen, z nichž právě čtyři žatecké ženy, totiž Margareta, Kathe, Elsa a jedna jménem neuvedená, skončily na kacířské hranici. Městská rada pak měla pod trestem interdiktu vydat

7 K počátkům české reformace v severozápadních Čechách např. Ludwig SCHLESINGER, *Saaz in der Husitenzeit bis zum Tode Žižkas*, MVGDB 27, 1889, s. 97-153; Wilhelm WOSTRY, *Saaz zur Zeit des Ackermanndichters*, München 1951; Bořivoj LŮŽEK, *Po stopách husitství na Ústecku*, Ústí nad Labem 1959. Petr HLAVÁČEK, *Beginnings of Bohemian Reformation in the Northwest: The Waldensians and the Reformers in the Deanery of Kadaň at the Turn of the Fourteenth Century*, in: Zdeněk V. David – David R. Holeton (edd.), The Bohemian Reformation and Religious Practice, Vol. 4 (Papers from the IV. International Symposium, Prague 2000), Prague 2002, s. 43-56.

8 Ivan HLAVÁČEK, *Inkvisice v Čechách ve 30. letech 14. století*, Československý časopis historický 5, 1957, s. 526-538, zde s. 533-534, edice inkvizičního protokolu na s. 536-537. Znovu vydal a některé chyby korigoval Alexander PATSCHOVSKY, *Quellen zur böhmischen Inquisition im 14. Jahrhundert* (Monumenta Germaniae historica – Quellen zur Geistesgeschichte des Mittelalters, Band 11), Weimar 1979, s. 243-248. K událostem srovnej Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Biskup Jan IV. z Dražic (1301-1343)*, Praha 1992, s. 125; Alexander PATSCHOVSKY, *Über die politische Bedeutung von Häresie und Häresieverfolgung im mittelalterlichen Böhmen*, in: Peter Segl (ed.), Die Anfänge der Inquisition im Mittelalter. Mit einem Ausblick auf das 20. Jahrhundert und einem Beitrag über religiöse Intoleranz im nichtchristlichen Bereich, Köln-Weimar-Wien 1993, s. 248.

třetinu majetku upálených inkvizitorovi, respektive špitálu v Žatci, dvě třetiny měly připadnout králi.[9]

Pozoruhodná událost se odehrála roku 1337 u Kadaně. Bratr Mikuláš Chrzyen, minorita z kadaňského konventu u sv. Michaela, vyvolal velký skandál, když při slavnostní bohoslužbě ve farním kostele v Želině u Kadaně veřejně zapochyboval o mravním profilu tamějšího faráře. Při elevaci posvěcené hostie prý řekl: „Jsi-li pravé Tělo Kristovo, klaním se ti, nejsi-li, neklaním se." Pobouření farníci se s ním dali do hádky a vyčetli mu špatnou formaci v řádu. Mikuláš kontroval obviněním jejich faráře z konkubinátu. Bratr Mikuláš byl pro svou donatisticky zabarvenou herezi vyslýchán před inkvizitorem v dominikánském klášteře sv. Klimenta v Praze. O jeho dalších osudech však nevíme nic. Kauzu kadaňského minority je třeba vidět na pozadí tehdejších konfliktů mezi mendikanty a světským klérem.[10]

O působení valdenských ve sledované oblasti máme zatím jen matnou představu. První nepřímá zpráva je z roku 1338. Při inkvizičním výslechu v dominikánském klášteře v Českých Budějovicích byl zmíněn i chromý krejčí Seydlinus, známý svým kacířstvím, jenž pocházel z města Ostrova nad Ohří na Loketsku. Vyšetřování souviselo s mohutnou inkviziční akcí proti valdenským v jižních Čechách a možná naznačuje jisté kontakty s valdenskými komunitami v severozápadních Čechách.[11]

Centrem valdenství na českém severozápadě byl podle zlomků inkvizičních protokolů právě kadaňský děkanát, rozprostírající se od Krušných hor po Doupovské vrchy, jehož osu tvořila řeka Ohře. S více než čtyřmi desítkami farností patřil spíše k větším děkanátům. V královském městě Kadani se nacházely komenda rytířů johanitů,

9 Alexander PATSCHOVSKY, *Die Anfänge einer ständigen Inquisition in Böhmen. Ein Prager Inquisitoren-Handbuch aus der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts*, (Beiträge zur Geschichte und Quellenkunde des Mittelalters 3), Berlin-New York 1975, s. 57, s. 136-140.

10 I. HLAVÁČEK, *Inkvisice*, s. 534, edice na s. 537. Srovnej A. PATSCHOVSKY, *Quellen*, s. 249: „Frater Nicolaus ... venit ad solempnitatem predicte ecclesie in Zelenicz, et dum esset in divino officio infra elevacionem corporis Christi, publice dixit: Si es verum corpus Christi, adoro te, si non es, non adoro!" Dle kroniky opata Neplacha z benediktinského kláštera v Opatovicích nad Labem, sepsané roku 1360, byl roku 1336 upálen pastýř Myslata z Blova u Kadaně, jenž prý „každou noc vstával, obcházel všechny vesnice v okolí, strašil lidi, vraždil a mluvil." Srov. Josef EMLER (ed.), *Fontes rerum Bohemicarum III.*, Praha 1882, s. 480-481. Za zmínku též stojí skutečnost, že rodina Jindřicha z Kadaně († 1354), měšťana a konšela na Starém Městě pražském, byla tamtéž fundátorkou tzv. „domu bekyň Kadaňského" a právě bekyně prosluly svou nonkonformitou; srov. Václav Vladivoj TOMEK, *Dějepis města Prahy II*, Praha 1871, s. 151, 472.

11 A. PATSCHOVSKY, *Quellen*, s. 181: „ ... Nicolaus dictus Hofman testis in causa fidei ... deponit, quod Seydlinus sartor claudus, qui dicitur venisse de Slaknwerd (= Ostrov nad Ohří), est communiter suspectus et infamis de heresi."

kteří spravovali farní kostel Panny Marie, a rovněž minoritský konvent u sv. Michaela. Sousední město Chomutov náleželo řádu německých rytířů. Obě zmiňovaná města byla jazykově převážně německá, venkovské zázemí si uchovávalo smíšený česko-německý ráz.[12]

Inkviziční protokoly nám dosvědčují existenci valdenských komunit v kadaňském děkanátu již v posledních desetiletích 14. století. Dne 8. června 1393/94 stanula před inkvizičním soudem v Praze pro podezření z valdenského kacířství Margaretha Offengrabová z Chomutova. Byla to svobodná panna, narozená v Chomutově, jejíž rodiče nepocházeli „de secta Waldensi". K valdenství ji přivedl teprve Andreas Dressler z Chomutova a v komoře jeho domu se asi roku 1387/88 poprvé zpovídala. Podruhé vykonala zpověď až v postě roku 1392/93, a to v domě Petra Ungara v Kadani („in domo Petri Ungari in Cadano, eciam in quadam camera"). Dresslera a Ungara, představené kadaňsko-chomutovské valdenské komunity, považovala za učedníky Páně, poslané přímo od Boha. Za pokání jí uložili ve středu a v pátek půst o chlebu a vodě. Každý den se měla třicetkrát pomodlit Otčenáš, o svátcích dokonce padesátkrát, nikdy však Zdrávas Maria. Mezitím se zpovídala i kněžím a přijímala Tělo Kristovo. O svém valdenství mlčela, poněvadž hnutí bylo zakázané. V Dresslerově domě v Chomutově poslouchala jednou i valdenské kázání proti vzývání Panny Marie a svatých, proti modlitbám za zemřelé, očistci, svěcené vodě a přísaze. Valdenská komunita o sobě věřila, že je pravé víry, ovšem spasení je i mimo její společenství („Item sectam crediderit esse veram fidem, licet non occupavit se an extra eam possit salvari aliquis").

Margaretha stála před inkvizicí již podruhé. Prvně své kacířství odpřisáhla, avšak Anna Ungarová, snacha Petra Ungara z Kadaně, ji znovu získala pro valdenství. V Ungarově domě se pak zpovídala zvláště ze své přísahy, kterou učinila před inkvizitorem. Teď se Margaretha Offengrabová z Chomutova opět odřekla valdenství a projevila ochotu k návratu do římské církve („ad unitatem fidei catholice et sancte

12 Ke Kadaňsku na přelomu 14. a 15. století Franz Josef STOCKLÖW, *Das Buch der Heimat.* Der Bezirk Kaaden in seiner Gegenwart und Vergangenheit I. (Allgemeiner Theil), Kaaden 1890, s. 287-294; Franz Josef STOCKLÖW - Wenzel HAMMER, *Das Buch der Heimat.* Der Bezirk Kaaden in seiner Gegenwart und Vergangenheit II. (Besonderer Theil), Kaaden 1892, s. 129-139; Viktor KARELL, *Kaaden - Duppau.* Ein Heimatbuch der Erinnerung und Geschichte des Landkreises, Frankfurt am Main 1965, s. 32-34, 59-61; Ignatz KRAHL, *Geschichte der königliche Stadt Komotau*, Komotau 1914, s. 3-11; Wilhelm WEIZSÄCKER, *Quellen zur Geschichte der böhmisch-mährischen Ballei des Deutschen Ordens*, MVGDB 69, 1931, s. 357-371. K národnostní situaci v Kadani a v Chomutově blíže Ernst SCHWARZ, *Die Volkstumsverhältnisse in den Städten Böhmens und Mährens vor den Hussitenkriegen*, Bohemia (Jahrbuch des Collegium Carolinum, München) 2, 1961, s. 27-111, zde s. 65-67.

matris Romane ecclesie"). Rovněž se zavázala přijmout trest pro znovu odpadlé a činit pokání.

Téhož dne následoval inkviziční výslech Margarethy Sleyfferové z Chomutova, vdovy po Petru Sleyfferovi. Pocházela z nedalekých Údlic, její rodina nepatřila k valdenským. K těm ji přivedla již zesnulá valdenská žena Chunne Krewsynnová z Chomutova. Slíbila, že ji seznámí s dobrým učením („bona doctrina") a uvedla ji do valdenského společenství v domě Andrease Dresslera. Zde se také kolem roku 1384/85 poprvé zpovídala. Po valdenském způsobu se zpovídala celkem pětkrát Mikuláši z Vídně, Mikuláši ze Štýrska a jinému Mikuláši, naposledy v postě roku 1392/93 v domě mlynáře Hicka na předměstí Chomutova. Tyto zpovědníky považovala za učedníky Páně a svaté, poslané od Boha („pro discipulis Domini, missis a Deo, sanctis, potentes optime dimittere peccata").[13] Zpovídala se i kněžím a přijímala Tělo Kristovo, aniž vyznala, že patří k valdenským. Asi dvakrát poslouchala valdenské kázání proti vzývání Panny Marie a svatých. Podle poučení představených („secundum informacionem heresiacorum") věřila, že je pouze peklo a nebe a nikoliv očistec. Měla se varovat odpustků, poutí, jubilejního roku 1393, uctívání obrazů, ostatků svatých a přísahy. Z modliteb uznávala jen Otčenáš a Krédo. Byla přesvědčena, že se může modlit kdekoliv, doma i v kostele. Valdenští prý věřili, že mají pravou víru, ostatní pak jsou prokletí.

Dne 26. srpna 1393/94 byl vyslýchán také Václav ze Sušan u Chomutova. Přiznal, že odpadl od katolické víry a přísahal, že se již nebude stýkat „cum hominibus secte Waldensium". Poněvadž nebyl před inkvizičním soudem poprvé, zavázal se přijmout trest pokání pro znovu odpadlé kacíře. Sušanský farář Ulrich Cosar měl o nejbližší neděli ohlásit v kostele pokání všem odhaleným valdenským ze Sušan, totiž uvedenému Václavovi, Lenderovi, Osanně a dalším.[14]

V kadaňském děkanátu tedy nejpozději od osmdesátých let 14. století existovaly dvě úzce kooperující valdenské komunity. Každá měla svého rektora či mistra, jenž vykonával kazatelskou a zpovědní službu. V Chomutově jím byl Andreas Dressler,

13 K otázce představených nonkonformních komunit např. Stanislav BYLINA, *Problém elity v kacířském hnutí. Protagonisté kacířských skupin*, Jihočeský sborník historický 40, 1971 (zvl. číslo: „Tábor a husitská revoluce". Soubor příspěvků ze IV. Symposia Pragense v Táboře, 1970), s. 61-67.

14 Inkviziční protokoly vydal a datoval Ivan HLAVÁČEK, *Zur böhmischen Inquisition und Häresiebekämpfung um das Jahr 1400*, in: František Šmahel (ed.), Häresie und vorzeitige Reformation im Spätmittelalter (Schriften des Historischen Kollegs. Kolloquien 39), München 1998, s. 109-131, edice na s. 124-131. K protokolům již dříve Ivan HLAVÁČEK, *Colligere fragmenta.* K dosud neznámým diplomatickým pramenům doby lucemburské, Sborník Kruhu přátel Muzea hlavního města Prahy 1, 1988, s. 129-135, zde s. 130-131.

v Kadani pak Petr Ungar, oba pravděpodobně měšťané. Valdenští byli svázáni především s městským jazykově německým prostředím, ovšem infiltrovali i na venkov (Sušany u Chomutova). Jádro komunity tvořily tradiční valdenské rodiny (Ungarovi v Kadani), můžeme též usuzovat na významné zastoupení žen. Valdenští se soustředili na společné naslouchání mistrovu kázání a na zpověď. Všechno se přitom odbývalo tajně v soukromých domech, často ve zvláštní komoře. Kvůli utajení své nonkonformity se však účastnili i liturgického života většinové církve. Získávání nových stoupenců bylo velmi riskantní a probíhalo prostřednictvím opatrných osobních kontaktů. Věrouka kadaňsko-chomutovské komunity, jak se odráží v inkvizičních zápisech, byla ve shodě se všeobecným valdenským přesvědčením, včetně určitého teologického tápání (důraz na ortopraxi, programový antiklerikalismus, nejednotná eklesiologie).

Kadaňsko-chomutovská valdenská diaspora udržovala kontakt se souvěrci v rakouských zemích, jak o tom svědčí návštěvy putujících kazatelů, „učedníků Páně", z Vídně a ze Štýrska. Dresslerův dům v Chomutově a Ungarův v Kadani náležely jistě společně s Hickovým mlýnem na chomutovském předměstí k síti valdenských hostinských domů. Právě značná provázanost komunit se stala valdenským osudnou. V devadesátých letech 14. století vyvolal inkvizitor Petr Zwicker, provinciál celestýnů, mohutné pronásledování středoevropských valdenských a postupně proniknul do jejich organizace od Pomořan po Rakousy. V letech 1393 až 1397 pobýval v Praze jeho horlivý kolega Martin z Prahy a právě on s největší pravděpodobností zasadil roku 1393/94 krutou ránu valdenské komunitě v severozápadních Čechách, v kadaňském děkanátu.[15] Jelikož vyslýchané valdenské ženy ve svých výpovědích jasně označily vedoucí osoby komunity v Kadani a v Chomutově, totiž Ungara a Dresslera, musíme předpokládat i jejich vyšetřování před inkvizitorem, pravděpodobně s tragickým koncem. Kadaňsko-chomutovská valdenská diaspora se pak jistě musela stáhnout do hluboké ilegality (klandestinita), pokud nebyla zcela ochromena. Patrně však přežila až do výbuchu náboženské revoluce v roce 1419, kdy se tradiční valdenský nonkonformismus protnul s českým reformním hnutím a také v Kadani nastal okamžik církevně-politického tříbení.

O náboženském nonkonformismu v okolí Kadaně slyšíme i na počátku 15. století. V Hlubanech u Podbořan v žateckém děkanátu se vyskytla početná skupina laiků,

15 O mohutném inkvizičním úderu proti středoevropským valdenským na přelomu 14. a 15. století, vedeném Petrem Zwickerem a Martinem z Prahy, referuje Jean GONNET – Amedeo MOLNÁR, *Les Vaudois au Moyen Age*, Torino 1974, s. 152-154; zde také na s. 163-210 rozbor valdenských věroučných postojů. Srovnej českou verzi studie (bez poznámkového aparátu) Amedeo MOLNÁR, *Valdenští. Evropský rozměr jejich vzdoru*, Praha 1991, s. 129-131, 147-197; Malcolm LAMBERT, *Středověká hereze*, Praha 2000, s. 218-253.

která po delší dobu opovrhovala „klíči církve". V jejím čele stáli zeman Petr z Rabštejna, majitel hlubanské tvrze, krčmář Kršo, Jakub Jaklík a Jan Rab. V čem spočíval odpor laiků z Hluban bohužel nevíme. Nemuselo přitom jít o problém doktrinální, ale pouze disciplinární. Opat benediktinského kláštera v Postoloprtech, pod jehož církevní pravomoc ves náležela, pro zatvrzelost všechny exkomunikoval. Jménem apoštolského subdelegáta a biskupa vratislavského Václava nařídil dne 13. září 1402 Linhart z Frankenštejnu, oficiál vratislavský, opatu a konventu v Postoloprtech a též některým farářům v žateckém a kadaňském děkanátu, aby zmíněné exkomunikované laiky přiměli k návratu do „lůna svaté matky církve". Kněz Vícemil, farář hlavního farního kostela Panny Marie v Žatci, informoval oficiála Linharta, že nařízení vykonal a po mši v kostele vyzval exkomunikované veřejně k pokání. Zeman Petr z Rabštejna držel hlubanskou tvrz až do roku 1404.[16] Nespecifikovaný náboženský nonkonformismus tohoto drobného šlechtice je jakýmsi předobrazem radikálního rozchodu s římskou církví, jak jej uskutečnil jiný zeman z okolí Podbořan, Zikmund z Řepan.[17]

O církevně-politické situaci v Kadani v posledních letech před propuknutím chiliastické euforie víme žalostně málo. Ledacos nasvědčuje tomu, že se i zde zformovala reformní strana, snad úzce propojená s místními valdenskými nonkonformisty. Na přelomu let 1412 a 1413 pobýval v nedalekém Žatci a jeho okolí M. Jan Hus, jenž byl tehdy kvůli zostřené klatbě v nuceném exilu mimo Prahu. Nějaký čas snad strávil i na hradě Egerberku u Kadaně, patřícímu Mikuláši Augustinovu řeč. Bohatý, důvěrníku krále Václava IV. a příznivci reformní strany. Ve stížném listě české a moravské šlechty proti upálení M. Jana Husa z 2. září 1415 se však objevila jména

16 Oscar SCHMIDT-REDER, *Das böhmische Benedictinerkloster Porta apostolorum*, MVGDB 23, 1885, s. 100-104 (edice). Žatecký kněz Vícemil, jenž udržoval čilé kontakty s pražským prostředím, byl zajímavou individualitou; srov. Petr HLAVÁČEK, *Curriculum vitae domini Wieczemili († 1411), plebani ecclesiae beatae Mariae virginis in Zacz.* Poznámky k církevnímu životu v královském městě Žatci na přelomu 14. a 15. století, Sborník okresního archivu v Lounech X, 2001, s. 34-47. K zemanovi Petrovi z Rabštejna August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českého XIV (Litoměřicko a Žatecko)*, Praha 1923, s. 352.

17 K pozoruhodné osobnosti Zikmunda z Řepan např. Josef MACEK, *Tábor v husitském revolučním hnutí II*, Praha 1955, s. 324-325; František ŠMAHEL, *Husitská revoluce II.* Kořeny české reformace, Praha 1993, s. 34, 131; TÝŽ, *Husitská revoluce III.* Kronika válečných let, Praha 1993, s. 73. Robert KALIVODA, *Husitské myšlení*, Praha 1997, s. 235. Nejnověji Eduard MAUR, *Příspěvek k prosopografii duchovních táborské orientace v počátcích husitské revoluce*, Táborský archiv 9, 1999, s. 49-89, zde s. 63-68 (Kněz Sigmund a panoše Zikmund Řepanský).

pouze dvou rytířů z okolí Kadaně.[18] Na začátku této studie již byla řeč o tzv. husitském

18 Na možnost Husova pobytu v Žatci a jeho okolí upozornil Jiří PRAŽÁK, *Zlomek korespondence žateckého sakristána Martina se zmínkou o Janu Husovi*, Studie o rukopisech 1, 1965, s. 201-204: poukázal na list probošta magdalenitského kláštera na předměstí Loun Jana, adresovaný na přelomu let 1412/1413 Martinovi z Jistebnice, kaplanovi hlavního farního kostela Panny Marie v Žatci. Probošt Jan se kaplana Martina dotazoval, zda jeho farář vyhlásí nad Husem klatbu i tehdy, odjede-li na synodu do Českého Brodu: „... intimari mihi cupio, si vester plebanus Johannem excomunicet Hussonem, eciamsi Brodam equitabit". Z této zmínky Jiří Pražák celkem přesvědčivě usoudil, že Hus pobýval v Žatci, tedy na území pod jurisdikcí hlavního žateckého faráře. Teorii brilantně rozvinula Anežka VIDMANOVÁ, *Kdy, kde a jak psal Hus českou Postillu*, Listy filologické 112, 1989, s. 144-158, zde především s. 145-148. Ke hradu Egerberku F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce II*, s. 258, 260. Hrad držel do roku 1410 příznivce reformistů Jindřich Škopek z Dubé. Do roku 1408 vlastnil na Kadaňsku také Mašťov; srov. A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze XIV*, s. 72-73, 380; F. BERNAU, *Studien und Materialien*, s. 348-350. Na jaře 1415 poslal Hus z Kostnice list Plzeňským, Žateckým a Lounským; srov. Bohumil RYBA (ed.), *Sto listů M. Jana Husi*, Praha 1949, s. 184 (č. 65). Lounským psal již kolem roku 1410; srov. Václav NOVOTNÝ (ed.), *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, Praha 1920, s. 54-56 (č. 16). Husova povědomost o dění v severozápadních Čechách nebyla tedy nikterak zanedbatelná. Jako místa protestů proti Husovu upálení jsou uváděny též Egerberg a Mašťov na Kadaňsku; srov. Jaroslav PURŠ (red.), *Atlas československých dějin*, Praha 1965 – Husitské revoluční hnutí, část I., mapa 6b (Místa významná pro husitství). Pečetníky stížného listu do Kostnice se pokusil identifikovat již August SEDLÁČEK, *Úvahy o osobách v stížných listech l. 1415 psaných*, Český časopis historický 23, 1917, s. 85-109, 310-352. Ze Žateckého kraje však neregistruje nikoho, naopak u šlechty z okolí Kadaně zdůrazňuje příklon k římské církvi (s. 346-347). Srovnej Bohdan ZILYNSKYJ, *Stížný list české a moravské šlechty proti Husovu upálení (Otázka vzniku a dochování)*, Folia Historica Bohemica 5, 1983, s. 195-237. Situaci v Kadani i v kadaňském děkanátu dokresluje také přítomnost či nepřítomnost kadaňských studentů na univerzitě v Praze (informace máme bohužel jen do roku 1409 – jedná se o více než deset studentů, převážně z Kadaně, Chomutova a Mašťova) a jejich jen sporadické působení na nové univerzitě v Lipsku. Srovnej Josef TŘÍŠKA, *Životopisný slovník předhusitské pražské univerzity 1348-1409*, Praha 1981, s. 67 (Chřen Petrův z Mašťova), 259 (Jan z Chomutova), 384 (Mikuláš z Kadaně), 399 (Mikuláš Janův z Kadaně), 406 (Mikuláš z Mašťova), 455 (Petr z Mašťova), 547 (Jan Matějův z Chomutova) aj. Na nově zřízenou univerzitu v Lipsku se roku 1413 zapsal Jan z Kadaně; srov. Anton ROSENBAUM, *Komotauer und Kaadner an der Universität in Leipzig in den Jahren 1409 bis 1559*, Unsere Heimat. Beilage zum „Gemeinde-Amtsblatt für die Stadt Komotau" 1-3, 1928, s. 7-8; Ferdinand TADRA, *Kulturní styky Čech s cizinou až do válek husitských*, Praha 1897, s. 309. Ke vztahu severozápadních Čech a lipské univerzity viz Richard Walter FRANKE, *Sudetendeutsche an der Universität Leipzig 1409-1809*, in: Rudolf Kötzschke (ed.), Forschungen zur Geschichte Sachsens und Böhmens, Dresden 1937, s. 141-179, zde s. 158, passim. Na vídeňské univerzitě je student z Kadaně evidován teprve roku 1431 (Jan Spardörffer z Kadaně); srov. Ivan HLAVÁČEK – Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Studenti z českých zemí a Slovenska na vídeňské univerzitě I*, Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis

Otčenáši někdy z let 1416 až 1418, který výmluvně dokládá důležitou roli města Kadaně v počátcích české reformace.[19]

Když roku 1418 došlo ke sporu mezi králem Václavem a Jindřichem z Plavna, držitelem významného hradu Hasištejna u Kadaně a odpůrcem reformistů, stáli Kadaňští na králově straně. V únoru téhož roku oblehlo Hasištejn královské vojsko. Hrad hájil příbuzný hasištejnského pána, Jindřich Starší z Plavna, člen řádu německých rytířů. Kadaňští na hrad poslali list, v němž deklarovali svou věrnost králi a Jindřicha nevybíravě pohaněli. Podle nich se nechoval jako řádný rytíř, nýbrž jako lupič a navzdory mnišskému slibu chudoby vlastnil majetek. K rytířstvu tedy nemohl být vůbec počítán. Hrad byl po dlouhém obléhání dobyt královskými oddíly, vedenými Mikulášem Chudým z Lobkovic, nejvyšším zemským písařem a členem královské rady, který podporoval reformní hnutí. Král Václav mu Hasištejn 14. května 1418 zastavil a Mikuláš tak nakrátko posílil reformní pozice na Kadaňsku.[20]

(AUC – HUCP II/1, 1961, s. 97-132, zde s. 121. Na vídeňské univerzitě však asi v letech 1411-1412 studoval i Matyáš z Chomutova, později patrně johanitský rytíř v Kadani; srov. Jiří MALÍNSKÝ, *Neznámý rukopis okresního archívu Chomutov se sídlem v Kadani*, Památky – příroda – život Chomutovska 1/18, 1986, s. 30-32. Soubor pramenů je však natolik neúplný, že jen stěží můžeme uvažovat o proreformní či protireformní orientaci studentů.

19 A. BERNT, *Ein deutsches Hussitenpaternoster*, 320-322. Rozkolísaná církevně-politická situace byla tehdy běžným jevem v řadě českých měst. Srovnej např. Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Kacířské Prachatice?*, Jihočeský sborník historický 59, 1990, s. 195-199.

20 Friedrich BERNAU, *Hassenstein.* Ein Beitrag zur Geschichte des Erzgebirgs, B. Leipa 1893, s. 63-67 (s odvoláním na Thüringische Geschichtsquellen, 5. Band, II. Theil, s. 642-645). Obránce Hasištejna, Jindřich st. z Plavna, byl členem řádu německých rytířů a jako komtur pobýval mnoho let v Prusku. Osudné bitvy u Tannenbergu/Grunwaldu roku 1410 se neúčastnil, uhájil však proti Polákům hrad Malbork a jakožto velmistrův vikář se ujal zbytků řádových držav v Prusku. Dne 9. 11. 1410 byl zvolen velmistrem a 1. 2. 1411 uzavřel v Toruni mír s Poláky. Český král Václav IV. měl k němu značnou averzi (roku 1411 provedl sekularizaci řádového majetku v Čechách, včetně komendy v Chomutově). Již roku 1413 byl Jindřich sesazen, roku 1414 obviněn ze zrádného spojenectví s Poláky a uvězněn (zpráva o jeho internaci až do roku 1425 je podle všeho mylná); srov. Jaroslav GOLL, *Čechy a Prusy ve středověku*, Praha 1897, s. 116-117, 129-131. Mikuláš Chudý z Lobkovic se patrně ještě roku 1418 stal odpůrcem církevní reformy a straníkem krále Zikmunda; figuruje na seznamu českých pánů, rytířů a zástupců měst, kteří zaslali Pražanům opovědní list (datováno 6. listopadu 1419); blíže František PALACKÝ (ed.) *Archiv český IV*, Praha 1846, s. 375-377. Srovnej August SEDLÁČEK, *Mikuláš Chudý z Lobkovic*, Věstník Královské české společnosti nauk 1886, s. 66-68. John Martin KLASSEN, *The Nobility and the Making of the Hussite Revolution*, New York 1978, s. 70. Při korunovaci v Praze 28. července 1420 jej král Zikmund pasoval mečem sv. Václava na rytíře; viz Bartoloměj PAPROCKÝ Z HLOHOL, *Diadochos (O Stawu Panském)*, Praha 1602, s. 122-123; A. BERNAU, *Hassenstein*, s. 70-74. Studium lokálních záští v Žateckém kraji by nám mohlo ještě více objasnit postoje některých rytířů a pánů po výbuchu husitských nepokojů – např. Jindřich z Plavna se roku 1421

O tom, co se dělo v Kadani v osudném roce 1419, se můžeme jen dohadovat. Chiliastická kampaň, gradující po smrti krále Václava IV., měla v severozápadních Čechách mohutnou odezvu. V Žatci a Lounech vypukly obrazoborecké bouře. Prvotní poutě na hory, jejichž středobodem zde podle všeho byla hora Kalvárie či Táborec u Smolnice na Lounsku, vyústily v přesvědčení, že také Žatec, Louny a Slaný patří k oněm vyvoleným městům, v nichž lze dojít spásy.[21]

Toto náboženské horlení jistě nenechalo kadaňské obyvatelstvo chladným. V budoucnu se mělo jednoznačně rozhodnout, zda v Kadani získá převahu reformní strana nebo se udrží příznivci římské církve, ovládající městskou radu. V říjnu roku 1419 se Kadaň prostřednictvím své reprezentace připojila k brannému spolku ovdovělé královny-regentky Žofie k „ochraně svobody zákona božího", jež sympatizovala s umírněnými zastánci církevní reformy, a na Pražském hradě jí holdovala. Když se pak král Zikmund setkal 25. prosince 1419 s královnou Žofií v Brně, kam bylo svoláno jednání s českými a moravskými stavy, poslala královna Kadaňským list, v němž je vyzvala, aby se též dostavili do Brna a uznali Zikmunda českým králem. Na přelomu prosince 1419 a ledna 1420 tak skutečně učinili a král Zikmund poslal do Kadaně své úředníky, jimž Kadaňští na jeho místě holdovali a přísahali.[22]

Král Zikmund si byl vědom svého nepříznivého postavení v Žateckém kraji, neboť jeho podstatná část byla již tehdy pro římskou církev ztracena. Situaci se pokusil zvrátit královským mandátem, vydaným 10. února 1420 ve Vratislavi. Obracel se na všechny preláty, pány, rytíře, panoše a města kraje, jimž oznamoval, že se po smrti bratra Václava ujímá jako dědic Českého království. Zikmund v listě litoval četných

zúčastnil křížového tažení ke Kadani a Žatci a svou navigací křižáků řešil pravděpodobně některé staré místní spory. K tomu Dietrich KERLER (ed.), *Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Sigmund II.*, Gotha 1883, s. 101: „... der von Blowen (= Plauen) ein mechtiger herre uf dem Bechhemschen walde, der ouch unser helfer ist..." (viz dále). Srovnej podnětnou studii Eduard MAUR, *Lokální záští a předpoklady husitství v západních Čechách*, Minulostí Západočeského kraje (MZK) XXIX, 1994, s. 15-47.

21 K husitskému shromaždišti u Smolnici B. LŮŽEK, *Po stopách husitství na Ústecku*, s. 136. K poutím na hory a k pěti vyvoleným městům obecně Amedeo MOLNÁR, *Eschatologická naděje české reformace*, in: František M. Dobiáš (ed.), Od reformace k zítřku, Praha 1956, s. 11-101, zde s. 28-32. Problematice se na příkladu Plzně věnoval František ŠMAHEL, *Husitské město "Slunce"*. Plzeň na přelomu let 1419-1420, MZK XIX, 1983, s. 137-152, zejména s. 147-148. Některá doplnění viz Eduard MAUR, *Zrození husitské Plzně*, MZK 2, 1996, s. 5-28. K ikonoklasmu v Žatci a Lounech srovnej F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce III*, s. 9.

22 František PALACKÝ (ed.), *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges I.*, Prag 1872, n. 20, s. 26-27. Fakt, že městská rada byla ovládána odpůrci reformního proudu, vyvozuji z kontextu zachovaných pramenů – oficiální kroky města jsou zřetelně v linii Zikmundovy strany, reálně je však městská politika ambivalentní.

neřádů proti pořádkům svaté římské církve, které se v království rozmohly. Ujišťoval stavy Žateckého kraje o svém odhodlání uvést zemi zpět v poslušenství církve a očistit ji od viklefistů. Vyzval je též, aby zachovaly poslušnost prozatímní vládě v čele s nejvyšším purkrabím Čeňkem z Vartenberka. Zikmundův list měl být veřejně přečten na tržištích všech měst Žateckého kraje.[23]

Právě v Kadani mohly takové výzvy nacházet živnou půdu, neboť situace zde byla stále nepřehledná a nejednoznačná. O tom svědčí i následující události. Čeněk z Vartenberka, jenž mezitím odpadl od krále Zikmunda a stal se politickým vůdcem reformistů, odeslal z Prahy společně s Oldřichem z Rožmberka dne 19. dubna 1420 městu Kadani německy psaný manifest. Vyzval Kadaňské k odmítnutí Zikmundových nároků na český trůn a ohradil se proti kacеřování reformní strany kvůli utrakvismu. Pražský manifest byl přímým apelem na Kadaňské, aby se jasně připojili k reformistům. Zdůrazněme ještě, že z pražských dubnových manifestů je tento jediný, jenž se obrací na konkrétního adresáta, totiž na purkmistra, konšely a obec města Kadaně.[24] V Praze si zřejmě uvědomovali skutečnost, že kadaňské obyvatelstvo je i přes deklarovanou věrnost Zikmundovi rozdvojeno v otázce církevní reformy. Tuto polarizaci tušil pravděpodobně i král Zikmund, neboť se téhož dne, 19. dubna 1420, obrátil na Kadaňské svým listem ze Svídnice. Důrazně je varoval před Čeňkem z Vartenberka a ostatními reformisty, kteří jej obviňovali ze smrti „kacíře" Jana Husa. Zikmund předpokládal, že reformní strana bude Kadaňské kontaktovat a proto je napomenul jako „věrné a čisté křesťany", aby kráčeli ve šlépějích svých otců a setrvali neoblomně v křesťanské víře a v poslušnosti nového legitimního krále. Sliboval dokonce, že jim pomůže v odporu proti kacířství. Zikmundovo varování vyznívalo spíše jako pohrůžka váhajícím kadaňským měšťanům, aby se nepokoušeli změnit své církevně-politické postoje.[25]

Kadaňští odpověděli na pražský manifest listem z 24. dubna 1420. Purkmistr a městská rada v něm Čeňkovi z Vartenberka a reformní straně vysvětlili důvody, proč Kadaň stojí při Zikmundovi a nehodlá od něj odstoupit. Žádali je však, aby jim pro to neškodili a nečinili překážky. Kadaňští rovněž navrhli prostředkování mezi králem a reformisty a vyžádali si odpověď. Reagovali ovšem jen na otázky politické, spojené se Zikmundovými nároky na České království. Problém církevní reformy, především přijímání Těla a Krve Páně, ponechali zcela stranou.[26] Tehdy v Kadani

23 F. PALACKÝ (ed.), *Urkundliche Beiträge*, n. 11, s. 15-17.

24 K manifestům z dubna 1420 nejnověji Karel HRUZA, *Die hussitischen Manifeste vom April 1420*, Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters, 53. Jahrgang, Heft 1, Köln-Weimar-Wien 1997, s. 119-177, ke Kadani s. 133, 135-136, 158-159, edice na s. 166-175.

25 F. PALACKÝ (ed.), *Urkundliche Beiträge*, n. 18, s. 25-26.

26 Jako pozn. 22.

snad došlo i k pronásledování reformistů nebo Čechů vůbec, jak nás o tom informuje „Porok koruny české ku pánóm českým o korunování krále uherského" z roku 1420, jehož anonymní autor byl teologicky vzdělaný reformista z pražského prostředí: „... dřieve had sě v ledě shřěje, nežli Němec Čechu zpřeje ... V Jaromíři to vidíte a u Hory opatříte, snad i v Mostě i v Kadani."[27] Básník, ostatně velmi protiněmecky naladěný, zahrnul Kadaň mezi Čechům nepřátelská města pravděpodobně proto, že se Kadaňští odmítli připojit k reformní straně. Ač si nebyl počínáním Kadaňských zcela jistý, předpokládal i v jejich městě (a také v blízkém Mostě) protičeské, tj. protireformní výpady.

Vztah města Kadaně k reformnímu hnutí se zrcadlí i v jejím nejednoznačném postavení po rozpadu starého landfrýdního spolku Žateckého kraje. Vznik tohoto vojensko-politického bloku, zahrnujícího města Žatec, Most, Kadaň, Louny a Chomutov, inicioval již 2. prosince 1399 král Václav IV. Z jeho popudu se uskupení na základě mandátu ze 4. listopadu 1405 transformovalo v branný spolek duchovních i světských pánů a měst Žateckého kraje. Ještě 4. listopadu 1418 vyzýval král k jeho obnově. Roku 1419 se tato královská liga definitivně rozpadla, neboť města Žatec a Louny se přidala k reformnímu hnutí.[28] Na počátku náboženských válek tak katolická část Žateckého kraje zůstala bez akceschopné vojenské moci. Král Zikmund, pobývající na konci prosince 1420 v severozápadočeském Mostě, se pokusil o nápravu. S pomocí míšeňských markrabat Fridricha a Viléma vytvořil katolický landfrýdní spolek, vedený Mikulášem Chudým z Lobkovic, pánem na hradě Hasištejně u Kadaně, jehož páteří se stala města Most a Chomutov. Už v lednu roku 1421 zaútočil Mikuláš společně s mosteckými a chomutovskými měšťany na plenící oddíly Žateckých a způsobil jim těžké ztráty.[29] Královské město Kadaň však zůstávalo vně jak katolického tábora (Most, Chomutov), tak reformního svazu severozápadočeských měst (Žatec, Louny, Slaný), zachovalo neutralitu a válečných operací v kraji se nezúčastnilo. Tato neutralita je tak dalším nepřímým důkazem církevněpolitické nevyhraněnosti či rozdvojenosti obyvatel města Kadaně. Král Zikmund

27 Bohuslav HAVRÁNEK – Josef HRABÁK – Jiří DAŇHELKA (edd.) *Výbor z české literatury doby husitské I.*, Praha 1963, s. 358. Srovnej Arnošt KRAUS, *Husitství v literatuře, zejména německé I (Husitství v literatuře prvních dvou století svých)*, Praha 1917, s. 38.

28 Ludwig SCHLESINGER, *Das Kaadner Copialbuch*, MVGDB 10, 1872, s. 193-198, zde s. 197-198. Edice jednotlivých listin srov. Ludwig SCHLESINGER (ed.), *Urkundenbuch der Stadt Saaz bis zum Jahre 1526*, Prag 1892, n. 254 (s. 109-110), n. 264 (s. 118), n. 288 (s. 129), n. 289 (s. 130), n. 291 (s. 131-132).

29 F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce III*, s. 70; Ludwig SCHLESINGER (ed.), *Stadtbuch von Brüx bis zum Jahre 1526*, Prag 1876, s. 77nn. Adjektivem „katolický" zde označuji církevněpolitickou skupinu, stojící proti české reformaci, bez ohledu na skutečnost, že se kromě římské církve hlásí k jeho univerzalistickému pojetí i další konfese.

přesto na žádost kadaňských (katolických) představitelů potvrdil městu 8. ledna 1421 všechna dosavadní privilegia, poněvadž zachovalo „čistotu víry".[30]

Rozporuplnost situace dokresluje případ kadaňského kněze Johanna Meinela. Tento asi třicetiletý rodák z Kadaně, snad oltářník v hlavním farním chrámu Panny Marie, měl v letech 1420 až 1421 čilé kontakty s reformisty v okolí Kadaně a Žatce. Na venkově obchodoval s uloupenými knihami, kalichy, mešními rouchy, zvonovinou a dalším zbožím, které získal od „husitů", patrně bojovníků žateckého vojska. I přes napomínání mnohých kněží odmítal své styky přerušit a utíkal se o pomoc k Vilémovi ze Šumburka, přednímu šlechtici na Kadaňsku a občasnému příznivci reformní strany. Husita Wolff Sacz (ze Žatce?) se osobně dostavil před katolickou městskou radu v Kadani a stěžoval si, že mu kněz Meinel zůstal dlužen dvacet tři kopy grošů za knihy. Tato skutečnost dokládá pozoruhodnou toleranci Kadaňských ke křesťanským nonkonformistům ze sousedních měst i ve zlomovém období dramatického roku 1421. Kadaňská půda se pro Meinela stala brzy nebezpečnou, když unesl manželku jednoho z měšťanů. Byl pohnán k představeným do Žitavy, kde teď v exilu sídlila pražská kapitula. Na počátku roku 1421 však uprchl do Chebu a byl dán do klatby. Kadaňští měšťané poslali chebské městské radě list, v němž ji varovali před počínáním tohoto „hanebného, špatného a prolhaného kněze." Kněz Johannes Meinel byl přece jen spíše pragmatik a konjunkturalista, než vážný stoupenec církevní reformy.[31]

30 Jaromír ČELAKOVSKÝ - Gustav FRIEDRICH (edd.), *Codex juris municipalis regni Bohemiae III. Privilegia regalium civitatum provincialium regni Bohemiae (1420-1526)*, Praha 1948, č. 12, s. 15-17. Katolická městská rada v Kadani se ještě v lednu 1421 obrátila na husitský Žatec, aby nadále respektoval privilegia, právě jim králem Zikmundem potvrzená - Universitätsbibliothek „Bibliotheca Albertina", Leipzig, Sondersammlung, Manuskript - Cod. 1091, fol. 210r-210v - jeden z dokladů nepřerušené komunikace mezi městy rozdílné „konfese" v oblasti.

31 Heinrich GRADL, *Aus dem Egerer Archive.* Beiträge zur Geschichte Böhmens und des Reiches unter Karl, Wenzel und Siegmund, MVGDB 31, 1893, s. 42-44: zde edice stížného listu kadaňských měšťanů Mikuláše Rosengarta, Mikuláše Rurentwarka a Mikuláše Sponmulnera. Kadaňského rodáka Meinela můžeme identifikovat i v seznamech svěcenců pražské arcidiecéze - 13. 6. 1405 byl „Johannes Mendlini (Meyndlini) de Cadano" vysvěcen na akolytu, 19. 3. 1412 na podjáhna, 2. 4. 1412 na jáhna, kněžské svěcení obdržel 28. 5. 1412; viz Antonín PODLAHA (ed.), *Liber ordinationum cleri 1395-1416*, Praha 1910-1922, s. 119, 178, 180, 186. K seznamu svěcenců nejnověji Eva DOLEŽALOVÁ, *Eine vorläufige quantitative Auswertung der Ordinationsliste von Klerikern in der Prager Erzdiözese (1395-1416)*, in: František Šmahel (ed.), Geist, Gesellschaft, Kirche im 13.-16. Jahrhundert (Colloquia mediaevalia Pragensia 1), Prag 1999, s. 215-222. K Vilémovi ze Šumburku srovnej A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze XIV*, s. 51, passim. Pozoruhodnou osobností byl svrchu zmíněný měšťan Rosengart; viz Petr HLAVÁČEK, *Záhada nápisové desky z věže kadaňské radnice aneb ze života měšťana Niklase Rosengarta († post 1435)*, Ústecký sborník historický 2004 (v tisku).

Přestože se Pražanům a jejich spojencům podařilo odrazit I. křížovou výpravu (1420), v severozápadních Čechách se situace reformistů neustále zhoršovala. Král Zikmund se zmocnil Slaného a Loun a 14. října 1420 se jeho uherské oddíly neúspěšně pokusily o dobytí Žatce.[32] Ten jako jediný v kraji zůstal oporou reformní strany a dostal se do izolace. K radikálnímu obratu však došlo na jaře roku 1421, kdy se na severozápad země vypravilo táborské a pražské vojsko. Po nelítostném boji byl 16. března 1421 dobyt a zmasakrován Chomutov a hned nato ovládla výprava i Kadaň. Obě města se stala součástí pražského městského svazu.[33] Podle soudobého spisu „Anonymus de origine Taboritarum", vycházejícího z katolických pozic, byla Kadaň dobyta lstí a poté následovalo ikonoklastické pustošení kostelů a klášterů, včetně zabíjení kněží a mnichů. Ze sedmi českých měst, která podle anonymního pisatele zažila takové excesy, je Kadaň jmenována hned na prvním místě.[34] Lstí byla patrně míněna aktivní pomoc kadaňské reformní skupiny při dobývání města. Jiný soudobý kronikář, totiž Engelbert Wusterwitz, svého času se pohybující

32 K uhájení Prahy významnou měrou přispěly i ozbrojené houfy ze Žateckého kraje. Jedním z jejich hejtmanů byl také Petr Obrovec, rytíř z Kadaňska; viz F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce III*, s. 42, 57; Jaroslav GOLL (ed.), *Laurentii de Brzezowa Historia hussitica*, in: Fontes rerum Bohemicarum 5, Praha 1893, s. 372: „ ... quorum capitanei erant clintes quidam strenui, puta Zavissius Barbatus et Petrus Obrowecz ..." Hejtman Petr Obrovec snad pocházel z rodu rytířů z Obrovic na Kadaňsku (zaniklá ves Obrovice ležela až do padesátých let 20. století v Doupovských horách, dnes okr. Karlovy Vary; srovnej Josef LORBER, *Zeměpisná vlastní jména Chomutovska a Kadaňska*. I. Místopis, Chomutov 1994, s. 128). Roku 1434 je rytíř Petr z Obrovic zmiňován společně s bratry Mikulášem a Janem z Lobkovic jako patron farního kostela v Radonicích v kadaňském děkanátu; srov. Josef EMLER (ed.), *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim VIII-X (1421-1436)*, Pragae 1889, s. 230.

33 F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce III*, s. 70-71; V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy IV*, Praha 1899, s. 132-133, 173, 203. Dobytí Chomutova popsáno např. v Konstantin HÖFLER (ed.), *Chronicon Trebonіense* a *Chronicon veteris Collegiati Pragensis*, in: Die Geschichtschreiber der hussitischen Bewegung I (Fontes rerum Austriacarum – Scriptores VI/1), Wien 1856, s. 51, 83. S chomutovským masakrem může souviset i ustavení nového faráře Johanna z řádu německých rytířů dne 10. 11. 1421, neboť předchozí farář Václav zemřel; srov. J. EMLER (ed.), *Libri confirmationum VIII-X*, s. 6. Významnou vojenskou akcí v roce 1421 byla též neúspěšná červencová výprava Pražanů v čele s Janem Želivským proti Mostu; blíže Petr JANČÁREK, *Bitva u Mostu roku 1421*, Sborník Pedagogické fakulty v Ústí nad Labem. Řada regionální, Praha 1966, s. 31-63 (s pokusem o rozbor kronikářského spisu M. Jana Lvova, který vydal již Ludwig SCHLESINGER (ed.), *Die Historien des Magister Johannes Leonis*. Ein Quellenbeitrag zur Geschichte der Hussitenkriege, Prag 1877).

34 K. HÖFLER (ed.), *Anonymus de origine Táboritarum et de morte Wenceslai IV. R. B.*, in: Die Geschichtschreiber I, s. 529.

i v družině krále Zikmunda, rovněž referuje o tom, že roku 1421 táhli „kacíři" na Kadaň a pobili tam Němce.[35]

Neutěšený stav římské církve v severozápadních Čechách se zrcadlí v listě žlutického faráře tepelskému děkanovi z 25. července 1421. Farář žádal, aby papežský legát Fernando upustil od vymáhání jemu náležejících platů na území žateckého arcijáhenství, neboť děkanáty žatecký, kadaňský a žlutický byly zcela zpustošeny. Na Žatecku nebyl ani jeden farář u svého kostela, na Kadaňsku bylo mnoho kostelů opuštěných a faráři vyhnáni. Podobná situace byla i na Žluticku, odkud pocházel pisatel dopisu.[36] Z jiných zpráv se můžeme dohadovat, že některé farní kostely obsadili kněží reformního smýšlení. Například v Mašťově v kadaňském děkanátu působil kněz Lithoborius, jenž se teprve roku 1427 zřekl viklefismu, to jest svého reformního smýšlení.[37]

O osudu reformistů a zbytků valdenských v Kadani a jejím okolí rozhodla II. křížová výprava pozdního léta roku 1421.[38] Dne 3. září 1421 dobylo spojené křižácké vojsko, vedené falckrabětem Ludvíkem, městečko a hrad Mašťov na Kadaňsku. Na šestaosmdesát zajatých obránců hradu bylo potupně svlečeno do naha, rozsekáno na kusy a spáleno. Také kněz, nalezený křižáky na hradě, byl svržen do hradního příkopu a upálen. Řada vesnic byla vypleněna (např. Mladějov). Rytíř Diviš z Křečova, uváděný jakožto „obránce zákona Kristova", vydal křižákům nedaleký hrádek Křečov a byl zajat.[39]

35 A. KRAUS, *Husitství v literatuře I*, s. 84 – v originále je „Kadaw".

36 Jan SEDLÁK (ed.), *Listy z počátků husitství*, in: Studie a texty k náboženským dějinám českým III-1, 1916, s. 115-125, edice listu na s. 121: „... decanis Zaczen. Cadanen., qui responderunt primo quod decanus Zaczen. Nullum habet plebanum circa ecclesiam residentem in toto suo decanatu, similiter decanus Cadanen. Quam plurimos ab ecclesiis sustinet repulsos."

37 Ferdinand TADRA (ed.), *Soudní akta konsistoře Pražské VII (1420-1424, Dodatky)*, Praha 1901, s. 123, 150. Srovnej J. EMLER (ed.), *Libri confirmationum VIII-X*, s. 208.

38 Ke II. křížové výpravě např. Rudolf DVOŘÁK, *Druhá výprava křižáků německých do Čech (1421)*, Sborník historický 2, 1884, s. 360-366; František M. BARTOŠ, *Husitská revoluce I.* Doba Žižkova 1415-1426, Praha 1965, s. 148-151. Nejnověji František KUBŮ, *Druhá křížová výprava proti husitům v roce 1421*, MZK XXVI, 1990, s. 113-121; F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce III*, s. 91-111. Nové detaily např. Franz MACHILEK, *K zavedení a liturgii votivních mší contra Hussones*, AUC-HUCP XXXI/1, 1991, s. 95-106; Miloslav POLÍVKA, *Přípravy vojenských kontingentů města Řezna na tažení do Čech proti husitům*, Mediaevalia Historica Bohemica 3, 1993, s. 253-266, především s. 257-260.

39 *Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Sigmund II*, s. 99-100 (jde o list tzv. bavorského anonyma, snad rytíře z Rapoltsteinu, psaný 22. září 1421 u Žatce) – zde rovněž zpráva o dobytí Křečova (není uveden jménem). Srovnej *Die Chroniken der deutschen Städte vom 14. bis ins 16. Jahrhundert II (Nürnberg)*, Leipzig 1864, s. 37-38; F. PALACKÝ (ed.), *Urkundliche Beiträge*, n. 135, s. 145-146: „Item das fussvolk (= křižáci u Mašťova), daz da awszlawft,

Jakmile se křižácké vojsko přiblížilo ke Kadani, rozkázal hejtman pražské posádky rozbořit na několika stranách městské hradby a zapálit některé domy. Pražané pak bez boje opustili Kadaň i sousední Chomutov a ustoupili do Žatce. Kronikář Vavřinec z Březové to označil za velikou hanbu. Ve městě zavládl zmatek. Obyvatelstvo se dostalo do ostrého sporu, neboť stoupenci římské církve chtěli Kadaň vydat křižákům, zatímco místní reformisté (dle křižáků „proti naší víře" či dokonce „nevěřící") byli odhodláni je hájit. Reformní strana tedy přepadla domy svých odpůrců a vyhnala je, přičemž čtvrtina města prý při pouličních bojích lehla popelem.[40] Zprávy o značném poškození městského opevnění jsou možná příliš nadsazené, ovšem odhodlání Kadaňských bránit se za každou cenu bylo pochopitelné – šlo jim o všechno. Nastal čas pozdvihnout meč na obranu zákona Božího.

V čele obrany města pravděpodobně stanul rytíř Ojíř z Očedělic, jehož panství v okolí Mašťova a Radonic na Kadaňsku, bylo křižáky právě zpustošeno. Mohutná křížová výprava dorazila k hradbám Kadaně brzy ráno 8. září 1421, v den slavnosti Narození Panny Marie. Kadaň byla dosud největší překážkou, na niž křižáci narazili. Ocitla se v kleštích, neboť od severovýchodu se k ní navíc blížilo míšeňské vojsko. Vypuzení katoličtí měšťané se svému městu krutě pomstili, když křižákům pomohli zradou k vítězství. Pomocí velké bombardy byla proražena hradba u kadaňského hradu a křižácká přesila rozdrtila obranu města. Rytíř Ojíř vzdoroval jako poslední v jedné z věží městského opevnění a byl proto spálen i s ní.[41] Křižáci, vedení falckrabětem

was niht dewtsch kan oder einem Beheim gleich ist, das werde gefangen, zu tod geslagen vnd veprant..." Viz k tomu František ŠMAHEL, *Idea národa v husitských Čechách*, Praha 2000, s. 159. O Divišovi z Křečova se později (1424) dozvídáme, že jeho statky byly zpustošeny „propter legis divine tuicionem" a on sám byl odvlečen do bavorského zajetí; srov. Josef TEIGE (ed.), *Archiv český XXVI*, Praha 1909, s. 43-44. V 15. století zpustlo v okolí Mašťova hned několik vesnic (Bluvačov, Tulechov, Bratřenec, Hlohová, Krbová, Mimov, Mladějov aj.). O jejich zpustošení v roce 1421 se však zmiňuje pouze lidová tradice. Srovnej evidenci zaniklých lokalit František ROUBÍK, *Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách*, Praha 1959, s. 79n, passim.

40 *Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Sigmund II*, s.100: „ ... und als wir uns morndes fúr Cadon geslagen haben woltend, wurdent die lute in der stad stoessig, ein teil uf unseren glouben, die andern wider unseren glouben. und also brochent die ungloeibigen uf mit großem gůte und stiessent die stad an, die bi dem vierden teil verbrant." J. GOLL (ed.), *Laurentii de Brzezowa Historia hussitica*, s. 511.

41 Hrdinská smrt rytíře Ojíře je zachycena v *Chronicon veteris Collegiati Pragensis*, s. 85: „prius tamen ... exusta civitate Cadana, in qua quidam strenuus vir dictus Ogerz per eosdem cum turri combustus est, quam eis tradere noluit." Srovnej V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy IV*, s. 200, jenž vyslovil domněnku, že byl hejtmanem pražské posádky v Kadani. K rodině Ojířů z Očedělic, kteří vlastnili např. ves Vintířov na Kadaňsku srovnej Friedrich BERNAU, *Geschichte der ehemaligen Herrschaft Winteritz und der einstigen Schutzstadt*

Ludvíkem, se zmocnili obrovské kořisti ukryté na kadaňském hradě. Kněží kolínského arcibiskupa Ditricha provedli v Kadani a okolí inkviziční šetření – údajně přes čtyři tisíce lidí označili za kacíře a vydali je k upálení.[42] Tak kadaňské obyvatelstvo zaplatilo hrozivou daň za svou podporu reformního hnutí. Město bylo obsazeno vojáky franckého rytíře Erkingera ze Seinsheimu, jemuž král Zikmund potvrdil 9. září 1422 jeho držení.[43] Reformní (valdenská) skupina byla v Kadani pravděpodobně nadobro zničena.

Dějiny české reformace a náboženského nonkonformismu v severozápadních Čechách ve 14. a 15. století si jistě zasluhují samostatnou monografii. Tato oblast je důležitým příkladem prolínání českých reformních a německých valdenských prvků, jejichž syntéza ovlivnila celou českou reformaci, především táborství a později Jednotu bratrskou. Mezi reformní centra českého severozápadu musíme však vedle Žatce a Loun zařadit ještě Kadaň, jež se ovšem velice záhy, díky svrchu popsaným

Radonitz (in Böhmen), Komotau 1877, s. 7-9; TÝŽ, *Studien und Materialien*, IS. 614, erb rodu v tabulce č. III. (V pramenech se nikde neuvádí, že by zahynuvší Ojíř pocházel z rodu rytířů z Očedělic. Jde pouze o dedukci vycházející z faktu, že jméno Ojíř bylo starým rodovým jménem, které příslušelo každému členu rodu Očeděliců.)

42 Důležitým (a dosud ne zcela využitým) pramenem ke II. křížové výpravě je kronika benediktina Jana Stavelota z diecéze Lutych, který se tažení osobně zúčastnil; srov. Adolf BORGNET (ed.), *Chronique de Jean de Stavelot*, Bruxelles 1861, s. 191 (Kadaň je zde uváděna jako „Kado"): „Et adonc furent pair notaible cleir, qui estoit a l'archevesque de Collongne, examineis cheaux qui furent troveis en ladit fortereche, et en fut IIIIxx et IIII (= 4004) troveis qui estoient de mal creanche, et furent tuos ochis." Na tuto pozoruhodnou Stavelotovu zprávu o dobytí Kadaně roku 1421 upozornil již Anton VANTUCH, *La participation liegeoise a la Croisade contre les Hussites en 1421, d'apres Jean de Stavelot*, in: Liège et Bourgogne, Liège 1972, s. 45-54, ke Kadani na s. 50. S kronikou pracovali též Jarmila VACKOVÁ – František ŠMAHEL, *Odezva husitských Čech v evropském malířství 15. století*, Umění XXX, 1982, s. 308-342, zde s. 323-324. Nové světlo do problematiky může ještě vnést zevrubné studium starofrancouzských a švýcarských kronik; viz např. Augustin NEUMANN, *Francouzská hussitica*, in: Studie a texty k náboženským dějinám českým III/2-4, 1923, s. 13; Yvon LACAZE, *Philippe le Bon et le problème hussite.* Un projet de croisade bourguignon en 1428-1429, Revue historique 93 (CCXLI), 1969, s. 72; František MATOUŠ, *Johannes Hus in den Schweizer Chroniken des 15. und 16. Jahrhunderts*, in: Ferdinand Seibt (ed.), Jan Hus – Zwischen Zeiten, Völkern, Konfessionen (Veröffentlichungen des Collegium Carolinum, Band 85), München 1997, s. 367-373. Srovnej TÝŽ, *Jan Hus ve švýcarských kronikách 15. a 16. století*, in: Jan Blahoslav Lášek (ed.), Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi., Praha 1995, s. 285-289 (bez poznámkového aparátu).

43 Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Erkinger ze Seinsheimu a husitské Čechy*, in: Soudce smluvený v Chebu. Sborník příspěvků přednesených na symposiu k 550. výročí, Cheb-Praha 1983, s. 79-86, ke Kadani především s. 79-81.

událostem roku 1421, stala součástí protireformního katolického tábora.[44] Zůstává ještě celá řada nezodpovězených otázek a naděje na rozšíření naší pramenné základny jsou jen pramalé. Ledacos nového nám může v budoucnu napovědět zevrubné studium patronátních práv v kadaňském a žateckém děkanátu či interpretace některých nezpracovaných písemností chomutovské komendy řádu německých rytířů. Studium náboženského života severozápadních Čech ve 14. a 15. století může zároveň přispět k poněkud komplexnějšímu pohledu na českou reformaci, totiž k utvoření určitého pendantu ku Praze a zejména jihočeským reformním centrům.

44 Žatec byl rodištěm dvou významných táborských činitelů – Petra Němce ze Žatce a teologa Jana Němce ze Žatce; viz F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce II*, s. 131, *III*, s. 216 passim; Howard KAMINSKY, *A History of the Hussite Revolution*, Berkeley-Los Angeles 1967, s. 465-466 (k teologii Jana Němce ze Žatce). O valdenství v této oblasti, zvláště pak v Žatci, máme bohužel jen kusé zprávy. V českém prostředí (pravděpodobně i v Žatci) se pohybovali němečtí valdenští Jan Drändorf a Petr Turnow, upálení roku 1425 v Heidelbergu. Při inkvizičním výslechu byli dotazováni, zdali se během křížové výpravy roku 1421 zdržovali u Žatce, což popřeli. Inkvizice patrně předpokládala podíl valdenských na neúspěchu kruciáty; srov. Hermann HEIMPEL, *Drei Inquisitions-Verfahren aus dem Jahre 1425. Akten der Prozesse gegen die deutschen Hussiten Johannes Drändorf und Peter Turnau sowie gegen Drändorfs Diener Martin Borchard*, Göttingen 1969, s. 71, 126; J. GONNET – A. MOLNÁR, *Les Vaudois*, s. 237-238. Žatec také sloužil jako útočiště německým valdenským, pronásledovaným inkvizicí (akce na záchranu valdenské dívky z Pforzheimu). V přímém kontaktu s Žatcem byl valdenský biskup (mistr) Fridrich Reiser, představitel valdensko-táborské aliance (upálen roku 1458 ve Štrasburku). Za jeho účasti se roku 1456 konalo v Žatci setkání biskupů německé valdenské diaspory. Reiser zde provedl ordinaci (vysvěcení) Matěje Hagena (upálen roku 1458 v Berlíně). Další valdenský biskup, Štěpán z Basileje, získal kolem roku 1450 v Žatci teologické vzdělání (upálen roku 1467 ve Vídni). K žatecké církvi se roku 1462 hlásili jako k mateřské obci valdenští ze Cvikova/Zwickau; srov. J. GONNET – A. MOLNÁR, *Les Vaudois*, s. 251-252, 255, 293, kde i další odkazy na literaturu a prameny. Ve styku s valdenským biskupem Reiserem a též s městem Žatcem (asi 1436-1438) byl i známý anglický nonkonformista pobývající v Čechách, totiž Petr Payne; viz František ŠMAHEL, *Curriculum vitae Magistri Petri Payne*, in: Miloslav Polívka – František Šmahel (edd.), In memoriam Josefa Macka (1922-1991), Praha 1996, s. 141-160; J. GONNET – A. MOLNÁR, *Les Vaudois*, s. 251. Nemnoho informací o Žatci po roce 1419 skýtá též L. SCHLESINGER, *Urkundenbuch der Stadt Saaz*, s. 171nn.

On the origins of the Czech Reformation in North West Bohemia

(the Waldensians and reformists in Kadaň at the turn of the 15th century)

Petr Hlaváček

In 1901, Alois Bernt published an edition of noteworthy German prayers which had been entered in one of the manuscripts of the Cistercian Monastery in Vyšší Brod. This Catholic parody of the Lord's Prayer, the so-called Hussite Lord's Prayer, names the royal town of Kadaň alongside Prague, Pilsen, Písek, Klatovy and Žatec as a centre of "Wycliffists" who, under the protection of King Václav, went from house to house giving mass and preaching. Josef Pekař, in the first part of his "Žižka", had already cast a shadow on whether Kadaň should be included on a list of Hussite towns, claiming that the names on it are, in various ways, incorrect. Similarly, Josef Macek (1952) considered it as the medieval author's mistake. František Šmahel (1993) was of the same opinion. The conviction that Kadaň had always been a town loyal to the Roman Church and had nothing to do with the early Czech Reformation is a very old one. For example, in his 1633 paper "Respublica Bojema", Pavel Stránský writes that "... accepted Evangelist religion very late". However, it is clear from sources interpreted in later studies that the very same above mentioned Catholic satirist, author of the so-called Hussite Lord's Prayer was well informed, as the town of Kadaň had sure enough played a relatively important role in the Czech reformation process up until 1421 and it is only a great historical paradox that it so very soon slipped out of the colourful mosaic of "Reformation memories".

At the turn of the 15th century, North West Bohemia was important in terms of politics, the Church, culture and economy. In terms of Church administration, the area, representing something like today's regions of Žatec and Loket, consisted of five deaneries of the Žatec archdeaconry (Žatec, Kadaň, Loket, Žlutice and Teplá) and part of the Bílin archdeaconry (the Bílin deanery). North West Bohemia was also an important centre of religious nonconformity and came under the scrutiny of the Inquisition in the first half of the 14th century. The centre of the Waldensians was in the Kadaň deanery, which spread along either side of the River Ohře from the Krušné Mountains to the Doupov Peaks. Inquisition protocols prove that the Waldensian community was existent in the Kadaň deanery from as early as the 1380's. They consisted of two societies in close cooperation but each with its own rector or master who preached and took confessions. In Chomutov it was Andreas Dressler and in Kadaň it was Petr Ungar. Both were probably burghers. The Waldensians were particularly limited to the German-speaking environment of the town but they did

actually infiltrate into the provinces. Traditional Waldensian families (the Ungars in Kadaň) formed the heart of the community and a large female community can be presumed. The Waldensians focused on gathering people together to listen to the master's preaching and for confessions. All of this went on secretly in private houses, often in a room set aside for that purpose. However, in order to conceal their nonconformity, they also involved themselves in the liturgical life of the masses. Finding new followers posed a great risk and was done by way of careful personal relations. The dogmatics of the Kadaň-Chomutov community, as reflected in Inquisition reports, coincided with general Waldensian convictions, including its characteristic theological groping (emphasis on orthodoxy, anticlericalism, disunited ecclesiology).

The Kadaň-Chomutov Waldensian community were in touch with fellow believers in Austrian lands. Visits from travelling preachers, "the Lord's teachers", from Vienna and Štýrsko, are evidence of this. Dressler's house in Chomutov and Ungar's in Kadaň, along with Hick's Mill on the outskirts of Chomutov, were sure to have been part of a network of Waldensian guest houses. It was this large-scale interaction within the community that became fatal for the Waldensians. In the 1390's, the Inquisitor Peter Zwicker, a Celestine provincial, called for the mass persecution of the Central European Waldensians and gradually penetrated into their organisation from Pomořany to Rakousy. Between 1393 and 1397, his eager colleague, Martin of Prague, spent time in Prague and it was probably he who struck a mighty blow against the Waldensians in North West Bohemia in 1393/94, in the deanery of Kadaň. As interrogated Waldensian women clearly disclosed names of the community's leading figures in Kadaň and Chomutov, i.e. Ungar and Dressler, we must assume that they came under investigation of the Inquisitor, which probably ended in tragedy. The Kadaň-Chomutov Waldensian community were sure to have retired into a deeply clandestine existence, that is if it hadn't been completely paralysed – at least we no longer hear of them explicitly. However, it is said that they survived up until the outbreak of the religious revolution in 1419, when traditional Waldensian nonconformity joined hands with the Czech Reformation Movement and when Kadaň became a place of religious – political cultivation.

We know precious little about the religious – political situation in Kadaň in the years prior to the outbreak of chiliastic euphoria. There is plenty of evidence that a reform party was formed there as well. Early in 1413, Mister Jan Hus was living in and around the nearby town of Žatec. He had been exiled from Prague because of his intensified anathema. He may even have spent some time at Egerberk Castle near Kadaň, belonging to Mikuláš Augustin, known as Bohatý, who was King Václav IV's confidant and supporter of the reform party. We can only guess what happened in Kadaň in the fatal year of 1419. The chiliastic campaign, gaining in strength after the

death of King Václav IV, met with a massive response in North West Bohemia. Iconoclastic revolts broke out in Žatec and Louny. Early pilgrimages to mountains like Kalvárie or Táborec near Smolnice in the Louny region came to include Žatec, Louny and Slaný as towns where salvation could be found. This religious eagerness must have spurred on the inhabitants of Kadaň. The future would decide once and for all whether Kadaň was to have the reform party gaining superiority or whether the Roman Catholics, in control of the town authorities, would uphold their position.

In October 1419, Kadaň joined the armed alliance of the widowed Queen-Regent Žofie to "protect the freedom of the Lord's Testament". She sympathised with the moderate advocates of religious reform and was hailed at Prague Castle. Later, when negotiations with Bohemian and Moravian estates were arranged in Brno, King Zikmund met Queen Žofie on 25 December 1419. The Queen sent the people of Kadaň a letter asking them to come to Brno and acknowledge Zikmund as King of Bohemia. At the turn of 1419, they indeed did that and King Zikmund sent his officials to Kadaň. They were hailed by the people of Kadaň, who swore oath to their new king. King Zikmund was aware of his unfavourable position in the Žatec region, as the Roman Catholics had lost a large part of it. He tried to reverse the situation with a King's Mandate issued on 10 February 1420 in Vratislav. He turned to all prelates, lords, knights, pages and towns in the region, announcing that he was to inherit the Kingdom of Bohemia after the death of his brother Václav. In his letter, Zikmund deplored the numerous wrongdoers who violated the orders of the Holy Roman Church and had become rife in the kingdom. He assured the estates in the Žatec region of his determination to bring the land back under a united Church and clear the land of Wycliffists. He also asked them to remain obedient to the temporary government and its head, the supreme burgrave Čeněk of Vartenberk.

Zikmund's letter was to be read in public in market places in all towns in the Žatec region. It was in Kadaň that such a proclamation could have found breeding ground as the situation there was still unclear and indefinite. The events that followed provide evidence of that. Čeněk of Vartenberk had deserted King Zikmund and become the reformists' political leader. On 19 April 1420, along with Oldřich of Rožmberk, he sent the town of Kadaň a manifesto from Prague, written in German. He asked the people of Kadaň to reject Zikmund's claim to the Czech throne and lodged a protest against accusations that the reform party is heretic because of its utraquism. The Prague manifesto was a direct appeal to the people of Kadaň to join the reformists. It must be further emphasised that this was the only one of the April Prague manifestos to be addressed to a specific recipient, i.e. to the burgomaster, counsels and municipal authorities of the town of Kadaň. In Prague, they had clearly realised the fact that, despite their declared loyalty to Zikmund, the people of Kadaň were divided in the

question of religious reform. King Zikmund had probably suspected such polarisation as he turned to the people of Kadaň in his letter from Svídnice on the very same day, 19 April 1420. He emphatically warned them against Čeněk of Vartenberk and the other reformists who held him responsible for the death of the "heretic" Jan Hus. Zikmund supposed that the reform party would contact the people of Kadaň and that is why he urged them, as loyal and pure Christians, to follow in their fathers' footsteps and remain loyal to the Christian faith and obedient to the new legitimate king. He even promised to help them in their resistance against heretism.

Zikmund's warning sounded more like a threat to hesitant burghers in Kadaň not to attempt to change their religious - political standpoint. The people of Kadaň answered the Prague manifesto with a letter dated 24 April 1420. In it, the burgomaster and town council explained to Čeněk of Vartenberk and the reform party why Kadaň stands by Zikmund and has no intention to withdraw their support for him. They also pleaded to them not to harm them because of that nor to prevent them from doing that. The people of Kadaň also proposed that they would act as mediators between the king and the reform party and requested a reply. Indeed, they had reacted only to political issues related to Zikmund's claims to the Kingdom of Bohemia. The issue of religious reform, particularly the taking of the body and blood of God, was completely left aside. Thus, in Kadaň, the reformists or Bohemians in general were probably persecuted as we are informed in "The Bohemian Crown Lands' Order to the Bohemian Lords for the Coronation of the Hungarian King", the work of an anonymous author, a reformist, educated in theology, from Prague. This extremely anti-German poet probably saw Kadaň as an enemy to the Bohemian Lands because its people had refused to join the reform party. Despite being unsure of the behaviour of the people of Kadaň, he expected anti-Bohemian, i.e. anti-reform sorties in their town (as well as in nearby Most).

The contradictory nature of the situation is illustrated by the case of the Kadaň priest, Johann Meinel. This thirty-year-old Kadaň native, possibly a altarist in the main Parish Cathedral of the Virgin Mary, was in active contact with reformists from around Kadaň and Žatec in 1420 and 1421. In the provinces, he traded in stolen books, chalices, sacramental vestments, bell metal and other goods he obtained from the "Hussites", more likely to be warriors of the Žatec alliance. After all, the priest Johannes Meinel was only a pragmatic and conjuncturalist rather than a serious follower of religious reform.

Although the people of Prague and their allies succeeded in fighting off the first crusade (1420), the reformist situation in North West Bohemia was deteriorating. King Zikmund took possession of Slaný and Louny but on 14 October 1420 his Hungarian units failed in their attempt to seize Žatec. It became the only

town in the region which continued to oppose the reform party and became isolated. However, there was a radical change in the spring of 1421 when troops from Tábor and Prague set off for the North West. On 16 March 1421, after a relentless struggle, Chomutov was conquered and butchered and Kadaň was seized immediately after. Both towns became part of the Prague Town Alliance. According to a manuscript of the time called "Anonymus de origine Taboritarum", written from a Catholic point of view, Kadaň was conquered through tricks and the iconoclastic devastation of churches and monasteries followed, with priests and monks being killed. Of the seven Bohemian towns which the writer claimed had experienced such excesses, Kadaň was said to be in first place. By tricks the author meant the assistance provided by the Kadaň reform group during seizure of the town. Another chronicler of the time, Engelbert Wusterwitz, who had spent some time in King Zikmund's retinue, also informs of "heretics" moved to Kadaň and Germans being massacred there in 1421.

In the autumn of 1421, the second crusade decided the fate of the reformists and the rest of the Waldensians in and around Kadaň. On 3 September 1421, the allied crusaders, led by Count Palatine Ludvík, seized the town and castle of Mašťov in the Kadaň region. Around eighty-six captured defenders of the castle were gradually stripped naked, cut up into pieces and burnt. A priest found in the castle by the crusaders was also thrown into the moat and burnt to death. A number of villages were plundered (e.g. Mladějov). Sir Diviš of Křečov, knight and defender of "Christ's Testament" handed over the nearby castle of Křečov to the crusaders and was taken prisoner.

As soon as the crusaders approached Kadaň, the captain of the Prague garrison ordered the ramparts to be torn down on several sides and a number of houses to be set on fire. The people of Prague then left Kadaň and neighbouring Chomutov without a fight and retreated to Žatec. Chronicler Vavřinec of Březovy branded it as a great disgrace. Confusion struck the town. The inhabitants got involved in a fierce argument as followers of the Roman Church wanted to hand Kadaň over to the crusaders while local reformists (and Waldensians) were determined to defend it. The reform party raided their adversaries' houses, turning them out, and a quarter of the town is said to have been reduced to ashes during street battles. Reports of extensive damage to the town fortifications are perhaps too exaggerated but the determination of the Kadaň people to defend themselves at all costs is understandable – everything was at stake. Sir Ojíř of Očedělic was the knight who led defence of the town, his demesne around Mašťov and Radonice in the Kadaň region having just been devastated by the crusaders. The massive crusade reached the town walls of Kadaň early on the morning of 8 September 1421, the day the birth of the Virgin Mary

was celebrated. Kadaň was so far the biggest obstacle the crusaders had come across. It now found itself pincered as Meissen forces approached from the North East. Expelled Catholic burghers cruelly avenged their town, betraying and helping the crusaders to victory. With the help of large bombards, the ramparts near Kadaň Castle were smashed and the crusaders' superior strength crushed the town's defences. Sir Ojíř, the knight, was the last to defy the attack in one of the towers of the town fortifications and was set on fire along with the tower. The crusaders, led by Count Palatine Ludvík, seized the many treasures of Kadaň Castle. Priests under the Archbishop of Köln, Ditrich, carried out Inquisition investigations in and around Kadaň – apparently over four thousand people were branded as heretics and sent to be burnt to death. This was the frightening price the inhabitants of Kadaň paid for their support of the Reform Movement. The town was occupied by soldiers of Sir Erkinger of Seinsheim, knight of the Fränkisches Stufenland, who was requested by King Zikmund on 9 September 1422 to keep it under hold. The reform (Waldensian) group in Kadaň had probably been destroyed for good.

The history of the Bohemian Reformation and religious nonconformity in North West Bohemia in the 14th and 15th century definitely deserve a separate monograph. This area is an important example of the link between Bohemian reformist and German Waldensian elements, whose synthesis influenced the whole of the Bohemian Reformation, particularly Táborism and, later, the Unity of Brethren. Although it had indeed become part of the anti-reformist Catholic camp at a very early stage, Kadaň, thanks to the above mentioned events of 1421, must be ranked among the reformist centres of North West Bohemia alongside Žatec and Louny. A whole range of unanswered questions remain and there is only slender hope of expanding our source bases. A detailed study of patronage rights in the deaneries of Kadaň and Žatec or an interpretation of some of the unresearched writings of the Chomutov branch of the Order of German Knights could give us all kinds of new information. The study of religious life in North West Bohemia in the 14th and 15th century could also contribute to a somewhat more complex view of the Bohemian Reformation, i.e. creating a magnet pulling interest away from Prague and particularly from centres of reform in South Bohemia.

K řezenskému dopisu Jeronýma Pražského

Anežka Vidmanová

Roku 1992 prozkoumal Stanislav Petr (Pe) bohemika v knihovnách v Řezně. V Bischöfliche Zentralbibliothek ve fondu Alte Kapelle nalezl v rukopise č. 1884 dva dosud neznámé listy, na fol. 330vb-331rb Jana Husa, na fol. 332ra-332va Jeronýma Pražského,[1] zapsané v bloku, který jejich písař H. M. (rkp.), píšící tento rukopis mezi lety 1453 a 1463, uvedl na fol. 326v výmluvným úvodem: *Hic sequntur plura scripta per Bohemorum – utpote Johannis Huss, Johannis Wiklef et Jeronimi de Praga – pravitatem inventa, qui igitur in sacris Constanciensi et Basiliensi conciliis cum coram*[2] *falsis scriptis et posicionibus hereticis usque ad ignem sentencialiter sunt condempnati ac dampnati. Que nullus christianus aliter legat vel intelligat nisi pro respiracione*[3] *ac dampnacione Bohemorum hereticorum, triumpho sacrorum conciliorum prefatorum et sancte matris ecclesie eosdem hereticos <declarancium>*.[4] Petrovou laskavostí jsme mohly s Boženou Kopičkovou Husova listu užít, aniž byl lege artis vydán.[5] Jeronýmův dopis publikoval František Šmahel (Šm) pod titulem Neznámý dopis mistra Jeronýma Pražského[6] a označil své vydání za kritické. Protože mi některá slova připadala divná, požádala jsem ho o xerokopii rukopisného zápisu. Ochotně mi vyhověl. Tím mi velkomyslně umožnil vydat Jeronýmův list kriticky znovu a podniknout jeho rozbor.

Už při prvním čtení tohoto bloku v řezenském rukopise překvapuje, kolik chyb proti latinskému vyjadřování je zvláště v dopise Jeronýmově. Může za ně především písař H. M., i když nejspíše za leccos mohou i jeho předlohy. V Husově listu se H. M. dopustil jen dvou lehkých omylů či spíše užil dubletních tvarů: *sinceriter* místo *sincere* a *formidulosi* místo *formidolosi*. Obě tyto formy připouští Osvald z Cordy v Opus pacis z r. 1417 jako možné dublety, které písaři nemají

1 Stanislav PETR, *Rukopisná bohemika v Řezně*, Studie o rukopisech 30, 1993-1994, s. 67-129, o rukopise 1884 s. 78-86, 111-112, zvláště s. 83-85.

2 *coram* rkp. Pe místo *eorum*

3 *respiracione* rkp. Pe místo *refutacione*

4 *declarancium* Vi : vynechal rkp. Pe

5 Božena KOPIČKOVÁ – Anežka VIDMANOVÁ , *Listy na Husovu obranu z let 1410-1412. Konec jedné legendy?*, Praha 1999, s. 127-129.

6 F. ŠMAHEL, *Neznámý dopis mistra Jeronýma Pražského*, in: Septuaginta Paulo Spunar oblata (70+2), Praha 2000, s. 385-390.

sjednocovat.[7] I když Hus sám užíval normálních forem *sincere* a *formidolosi*, forma *formidulus* vedle *formidolus* s týmž významem jako *formidolosus* je u nás doložena.[8] V Jeronýmově listě však písař jasně vynechal zájmeno a přepisoval koncovku ve slově *spernamus*, takže sloveso je obtížně čitelné, zapomněl zkracovací znaménko ve slově *circumit* a z předcházejícího slova napsal jen konečnou slabiku atd. Kromě toho do nesrozumitelnosti pokroutil výrok o Katonovi. Ostatně už v citovaném úvodu k bloku těchto dokumentů udělal tři zřejmé chyby.

Písař H. M. však sám patrně neodpovídá za dvojí užití plurálu *laquearia*, provázené jednou adjektivem *insolubilia*, po druhé příčestím *contrita*, vždy v náležitém tvaru 1. pádu plurálu neutra. Neutrum *laquear, -aris* s dubletními formami *laqueare* a *laquearium* i se synonymním substantivem *lacunar* znamenalo v antice i ve středověku *strop*, zvláště kazetový, jen Klaret v Pokladu chudých a v Bohemáři pokládal *laquearia* za singulár feminina a překládal jako *trám*.[9] Neznám však jiný případ, než právě v tomto Jeronýmově dopise, kde by toto slovo mohlo být chápáno jako osidla. Snad jeho autor vyšel z obecně známého a hojně užívaného slova *laqueus = léčka, smyčka, osidlo, klička, provaz*, které i Klaret uváděl s překladem *osidlo*,[10] a na zdůraznění, že ohrožujících kliček je hodně, vytvořil novotvar. Mohl si obě slova také jen poplést, to by se však těžko přihodilo při jeho vzdělanosti a učenosti Jeronýmu Pražskému. Že *laquearia* chápal autor dopisu jako *osidla*, dokazují i slova, jimiž je doprovodil: *insolubilia laquearia* jsou osidla *nerozpustná*, tedy i *nerozvazatelná* a *contrita* jsou *rozdrobená, zmařená*. Snad mohl být autor ovlivněn i slovy proroka Isaiáše 8, 14-15:... *in lapidem autem offensionis et in petram scandali duabus domibus Israel, in laqueum et in ruinam habitantibus Ierusalem. Et offendent ex eis plurimi et cadent et conterentur et irretientur et capientur.* Ostatně o šest dní později v Jeronýmově dopise z Bítova je použit týž obrat: *laqueus contritus est*. Stejně slovy *quia laqueus*

7 Protože kritickou edici, kterou vydala Belinda A. EGAN (ed.) pod titulem *Oswaldi de Corda Opus pacis*, Turnhaut, Brepols Publishers 2001 (Corpus Christianorum, Continuatio Mediaeualis CLXXIX) nemám k dispozici, cituji podle disertace téže autorky na Kalifornské univerzitě v Los Angeles r. 1996, *Late medieval Carthusian spirituality and the written word: the Opus pacis of Oswald de Corda*, Los Angeles 1996. O dubletním tvaru adverbia je v první části v 5. kapitole (s. 282), o dubletním u-o v 17. kapitole (s. 301-302).

8 Srov. *Latinitatis medii aevi Lexicon Bohemorum*, sešit 12, Pragae, Academia 1990, s. 725.

9 Václav FLAJŠHANS, *Klaret a jeho družina*, Sv. 1, Praha, ČAVU 1926, s. 60 (Bohemář v. 603 *Dic laquearia tram, sed epistanumque meczowe*) a 177 (Glossář v. 1955 *Testudo skle, ram tentonium, laquearia sit tram*).

10 *Tamtéž* s. 72 (Bohemář v. 962 *Laqueus osidlo, klew avicapa vocatur*) a 202 (Glossář v. 2683 *Est laqueus osidlo, klew avicapa, pínula pruhlo*).

contritus esset et ipse liberatus bylo odůvodněno Jeronýmovo zmizení z Vídně na Moravu.[11]

Pro konstituci kritického znění Jeronýmova listu se nabízejí dvě opory:

V Kalendáři historickém poznamenává Prokop Lupáč z Hlaváčova k výročnímu dni Jeronýmova upálení 1. června: *In quibusdam eius literis hanc legi sententiam. Pericula contemnere, legibus non cedere, vulneribus obviam ire, tela adversa laeto apertoque pectore eripere, pulcherrima Christianae fortitudinis pars existit. Item: Humanum equidem auxilium habeo nullum; verum tamen auxilium meum est a Domino.*[12] Obě tyto sentence se vyskytují ve vydávaném listu.

Paralely v 67. dopisu z knihy L. Annaea Seneky Mladšího Ad Lucilium epistolae morales[13] pak ukazují, že autor řezenského listu z toho dopisu vycházel, že však znění některých vět pozměňoval a slova i věty přehazoval. Proto nejprve uvedeme relevantní paragrafy nebo jejich části v pořadí, v jakém je napsal Seneca:[14]

§ 4 *tormenta abesse a me velim; sed si sustinenda fuerint, ut me in illis fortiter, honeste, animose geram, optabo. quidni ego malim non incidere bellum? sed si inciderit, ut vulnera, ut famem et omnia, quae bellorum necessitas adfert, generose feram, optabo. non sum tam demens, ut aegrotare cupiam; sed si aegrotandum fuerit, ut nihil intemperanter, nihil effeminate faciam, optabo. ita non incommoda optabilia sunt, sed virtus, qua perferuntur incommoda.*

§ 6 *nempe fortitudo optabilis est? Atqui pericula contempnit et provocat. pulcherrima pars eius maximeque mirabilis illa est, non cedere ignibus, obviam ire vulneribus, interdum tela non vitare quidem, sed pectore excipere ... non enim pati tormenta optabile est, sed pati fortiter.*

§ 7 *vita autem honesta actionibus variis constat: in hac est Reguli arca, Catonis scissum manu sua vulnus, Rutili exilium, calix venenatus, qui Socraten transtulit a carcere in caelum.*

---

11 František PALACKÝ (ed.), *Documenta Mag. Johannis Hus ...*, Pragae 1869, s. 419.

12 Procopius LUPACZIUS, *Calendarium historicum*, Pragae 1584, fol. Q3r; F. ŠMAHEL, *Neznámý dopis*, s. 364 cituje toto místo podle F. M. BARTOŠE, *Příspěvky k dějinám Karlovy university v době Husově a husitské, 4. Kostnický proces M. Jeronýma Pražského*, Sborník historický 4, 1956, s. 56, a tak vynechává druhou větu. Podle Bartoše registruje tuto sentenci jako List z nezvěstného dopisu neznámému adresátovi i F. M. BARTOŠ – P. SPUNAR, *Soupis pramenů k literární činnosti M. Jana Husa a M. Jeronýma Pražského*, Praha, Historický ústav 1965, s. 288, č. 351. Za pomoc při vyhledávání paralel děkuji Jiřímu Kroupovi.

13 Zjistit paralelu z 67. listu umožnil vyhledávací program Bibliotheca Teubneriana-Cetedoc nakladatelství Brepols, Turnhaut.

14 Seneku cituji podle vydání Otty HENSEHO (ed.), *L. Annaei Senecae opera quae supersunt omnia*, vol. III, Lipsiae, Teubner 1914. Slova, jež jsou použita v řezenském dopise, podtrhávám.

§ 10 *cum aliquis tormenta fortiter patitur, omnibus virtutibus utitur ... illic est individuus ille comitatus virtutum: quicquid honeste fit, una virtus facit, sed ex consilii sententia. quod autem ab omnibus virtutibus conprobatur, etiam si ab una fieri videtur, optabile est.*

§ 12 *indue magni viri animum ... cape, quantum debes, virtutis pulcherrimae et magnificentissimae speciem, quae nobis non thure nec sertis, sed sudore et sanguine colenda est.*

§ 13 *adspice M. Catonem sacro illi pectori purissimas manus admoventem et vulnera parum alte demissa laxantem.*

Autor se inspiroval i v Senekově dopise 24, § 8: *(Cato) inpressit deinde mortiferum corpori vulnus. quo obligato a medicis cum minus sanguinis haberet, minus virium, animi idem, iam non tantum Caesari sed sibi iratus nudas in vulnus manus egit et generosum illum contemptoremque omnis potentiae spiritum non emisit, sed eiecit.*

V edici řezenského listu ponechávám (až na velká písmena ve jménech božích) písařovu ortografii. V členění textu na věty se většinou shoduji se Šmahelem, rozdíly mezi jeho a svou interpunkcí neuvádím. Navíc kvůli rétorickému rozboru zachovávám písařovo značení kól, avšak jeho tečku . a čárku /; pokud konec kóla vyznačil písař následující majuskulí, reprodukuji ji půltučně.

U*niversis et singulis fratribus atque sociis habitantibus Ierusalem*[a] *pacem optat Ieronimus et salutem.*

B*enefaciat vobis Dominus et meminerit tribulacionum et obprobriorum vestrorum et det vobis cor magnum et animum generosum, / ut tolleranter animoseque feratis*[b]*, si que*[c] *adversa patimini,* **s***cientes, quia*[d] *tribulacio pacienciam operatur, / paciencia autem probacionem, que invenitur in laudem vestram.* **N***am et si conpatimur, / si constantes fuerimus, congaudebimus, dum Domini auxilium super nos videbimus.* **N***am et ego tot milibus circumseptus gravissimorum hostium, / qui mortem confusionemque meam / – ymo universe gentis mee – ardentissime siciunt, adhuc usque divino tuitus sum auxilio,*[e] *ut nec in minimo cum tota sua potencia et callida astucia michi*[f] *nocuerunt.* **N***ec ullum humanum habeo auxilium, sed auxilium meum expecto a Domino, qui fecit celum et terram.* **Q***uociens frenduerunt*[g] *super me dentibus, / quociens torvis intendebant luminibus, / quociens venenata corda novi / per tremencia labia / atque exangwes facies, / quociens insolubilia laquearia intenta sunt, / quociens consilia stabilita, ut vinculis <me>*[h] *in carcere constringerent.* **V***erum*[i] *– me Domino protegente – / diruta sunt eorum vincula et consilia et laquearia contrita.* **N***ec amens sum, ut angustias et pericula et fortune aculeos sic diligam, que*[j] *animum diruunt et pregravant, / sed si*[k] *inciderint, ut singula generose, sine tedio, viriliter feram optabo.* **N***on enim tam demens sum, ut egrotare cupiam, / sed si egro-tandum fuerit, ut*

nichil intemperanter,[l] *nichil effeminate faciam optabo.* **I***ta non incomoda*[m] *optabilia sunt, / sed virtus, qua perferuntur incomoda.*[m] **D***enique quis ambigit, / quin sit fortitudo optabilis in adversis. / Pericula autem*[n] *contempnere, quin*[o] *ymo et provocare, pulcherrima pars fortitudinis / existit.* **M***aximeque mirabilem illam quis esse nesciat non cedere ignibus, / obviam ire*[o] *wlneribus, / tela fortune non vitare, / sed aperto et leto pectore illa excipere.* **S***ub hac Regul<i*[p] *arc>a Katho <ci>ves*[q] *circumit, – contemptorem*[r] *universe potencie Spiritum*[s] *loquor – eiusdem manu faciem*[t] *scindens / wlnus non emisit nec elisit, sed eiecit.* **I***taque non pati tormenta optabile est, / sed pati fortiter, viriliter, non effeminate, non pallida facie, sine clamoribus, sine inimicorum potestatibus. In thesauris philosophie reperimus:*[u] **Q***uisquis fortiter adversa et dura patitur, / omnibus virtutibus utitur.* **N***am quidquid honeste fit, una virtus facit, / quamvis ex omnium virtutum consilio.* **E***t quid ab una virtute fit, ab omnibus virtutibus conprobatur, / eciam si ab una fieri videtur optabile.* **Q***uapropter magni viri nobis videndus est animus, ut casibus fortune contemptis insuper ipsam eciam fortunam / singuli boni suspectam obstinato animo spernamus.*[v] **S***cimus enim, quod veritas*[x] *non iocis, non ociis, non thure, non sertis, non hominum blandiciis, sed sudore et sagwine, eciam*[y] *morte*[z] *colenda sit.*

Scriptum[aa] *in die Sabbati in Wienna ante nativitatem beate Marie Virginis.*

[a] *Ierusalem* rkp. Pe Vi : *Ierusalemi* Šm – [b] *feratis* Šm Vi: *ferratis* rkp.- [c] *que* Vi : *qua* rkp. Šm – [d] *quia* rkp. Vi : *quod* Šm- [e] *auxilio* Šm Vi : *auxxilio* rkp. – [f] *michi* : *mihi* Šm klasicisticky – [g] *frenduerunt dentibus* – [h] *<me> in carcere* Vi : *in carcere <me>* Šm – [i] *verum* rkp. Vi : *nam* Šm – [j] *que* rkp. Vi : *quae* Šm klasicisticky – [k] *si inciderint* Vi podle Seneky : *in ea inciditur* rkp., *<si> in ea inciditur* Šm – [l] *intemperanter* Vi podle Seneky : *incomparanter* rkp., *incomparaviter* Šm – [m] *incomoda* rkp. Vi : *incommoda* Šm klasicisticky – [s] *quin ymo* Vi : *quinymo* rkp., *quin imo* Šm – [o] *ire* Seneca Lupáč Vi : dare rkp. Šm – [p] *Regul<i arc>a* Vi podle Seneky: *regula* rkp. Šm – [q] *<ci>ves* Vi : *ves* rkp., *res* Šm – [r] *circumit* Vi : v rkpe špatně čitelné *cumit, odit* Šm – [s] *contemptorem* Vi podle Seneky : *qui sumptorem* rkp., *qui supra vocem <?>* Šm – [t] *spiritum* rkp. Vi Seneca : *spiritui* Šm – [u] *faciem* Vi : *fac.*. (poslední písmena nečitelná) rkp., *factus <?>* Šm; autor patrně zkřížil ránu, kterou si prsa rozdrásal Cato, s rozdrásaným obličejem, kterým vyjadřovaly nesmírnost žalu plačky, které nejedly, stříhaly si vlasy, na hlavu si sypaly popel a drásaly si tváře a prsa – [v] *reperimus* rkp. Vi : *torperemus <?>* Šm – [x] *veritas* rkp. Šm Vi : úmyslný autorův zásah do Senekova textu, neboť Jeronýmovi šlo vždy více o pravdu (*veritas*) než o ctnost (*virtus*) – [y] *spernamus* Šm Vi : v rkpe přepisována koncovka – [z] *eciam* rkp. Vi : *et* Šm – [aa] *Scriptum* rkp. Šm Vi : *Scriptis* Pe.

Už Šmahel konstatoval, že Jeronýmův list nepřináší žádné nové konkrétní informace. Jediný záchytný bod poskytuje jméno Catonovo. Toho Šmahel ztotožnil s Pseudo-

Catonem, autorem moralistní sbírky Disticha Catonis, protože v Jeronýmově knihovně byla položka *Catho cum exposicione Ruperti*. Zatímco Kořán[15] pokládal za zmiňovaného komentátora Catonových Distich Ruperta von Deutz (1080-1135), určil jej Šmahel jako Ruperta de Ragio. Není pochyby o tom, že Jeroným měl v knihovně Pseudo-Catonova Disticha, ta však rozhodně pro vydávaný list předlohou nebyla. Blíže neoznačovaný Cato byl už v antice pokládán za vzor mravopočestného muže[16] a středověk v tomto ztotožňování různých Catonů pokračoval.[17] Vzhledem k tomu, že ve vydávaném listu je zmínka o ráně, musel autora stejně jako Seneku okouzlit M. Porcius Cato, zvaný Uticensis (95-46 př. Kr.), *gravissimus atque integerrimus vir*, který už svým současníkům sloužil jako exemplum neúplatného a statečného muže. Snažil se zabránit Caesarovu vzestupu a varoval před ním v rozhovorech i v senátu Římany, proto v řezenském listě *cives circumit*. S tímto vzorným Římanem uváděli latinští autoři antičtí i středověcí často jedním dechem stejně legendárního jako historického M. Atilia Regula, konsula r. 267 př. Kr.,[18] který proslul nejen nezištností při správě státu, ale i tím, že raději se vydal nepřátelům na jistou smrt, než by porušil čestné slovo, které jim dal. Proto o něm mohl neznámý autor Summy recreatorum, kterou sestavil pro dvůr Karla IV., v pátém traktátu *qui est de virtuosis exemplis et regencium legibus, habet quatuor capita, secundum que sunt quatuor virtutes cardinales ipsos presidentes ad bene regendum informantes*[19] napsat:[20] *Ad exempla presidencium respectu statuum [pro]priorum primum ponit[ur] Augustinus De civitate Dei libro 1° capitulo XVI° et Tulius libro 1° De officiis, ubi dicunt, quod cum Marcus Regulus ductus esset captivus a Carthaginiensibus et missus Romam sub iuramento redeundi pro mutacione captivorum, ille Romam veniens intravit ad senatum et captivos reddi et communiri dissuasit et negavit esse utile eo, quod illi erant adolescentes et boni duces, ipse autem senectute confectus, et cum retinetur a propinquis et amicis fidem hosti datam fallere, et tamen non ignoraret se ad crudelissimum hostem et ad exquisita supplicia proficisci, ius manendum eum servare putavit.* A kousek dál o něm napsal: *Sic Atilius Regulus, qui cum summis rebus prefuisset, adeo pauper fuit, quod coniugem suam puerosque collocaret in parvo agro, qui colebatur ab uno villico. Abductus, ut dominator fieret, victisque hostibus ingentem gloriam est consecutus et*

15 Ivo KOŘÁN, *Knihovna Mistra Jeronýma Pražského*, Český časopis historický 94, 1996, s. 590-598, zvl. s. 596.

16 Hans GEORG, *Der Kleine Pauly*, München 1979, Band 1, sl. 1086-1089 s. v. Cato.

17 Např. v kap. 96 Pseudo-Burleyova spisu, srov. Hermann KUNST (ed.), *Liber de vita et moribus philosophorum*, Tübingen 1886, s. 328-330.

18 Deißmann-Merten(ová), *Der Kleine Payly*, B. 4, s. 1368-1369 s. v. Regulus 5.

19 Místo *informancia* atrakcí k *presidentes*.

20 Cituji podle svého připravovaného vydání.

cum eadem paupertate mansit ut prius. U Seneky a podle něho v řezenském listě se mluví o Regulově kobce (*Reguli arca*), protože podle pověsti byl prý Regulus po návratu do Karthaga zabedněn v těsné dřevěné žalářní kobce a v ní ranami zvnějška vedenými ubodán.[21] Dále se mluví obecně o *thesauris philosophie* a uváději se některé filosofické maximy. Senekovo rozdělení výroků mezi kynika Demetria, Senekova učitele stoika Attala a Epikura autoru dopisu zřejmě připadalo zbytečně podrobné, zvláště když žádnou z jejich sentencí do svého listu nenapsal.

Posledním záchytným bodem je datace dopisu, trochu neobvykle formulovaná. Čekali bychom formulaci *Scriptum Wienne* (nebo *in Wienna*) *in die Sabbati ante Nativitatem beate Marie Virginis a. D. M°CCCC°X°*, tj. Psáno ve Vídni v sobotu před svátkem Narození Panny Marie l. P. 1410. I když Petr doprovází tuto dataci otazníkem, je jediná možná. Svátek narození P. Marie se slavil a slaví 8. září, v letech 1400-1415 se mohlo datovat sobotou před svátkem Narození P. Marie jen v letech 1409 a 1415, kdy byla tato sobota 7. září, a r. 1410, kdy připadla na 6. září.[22] Z těchto let byl Jeroným ve Vídni jen r. 1410.

Okolnost, že list byl napsán 6. září, mu dodává mimořádné důležitosti proto, že spadá do mezidobí, kdy byl Jeroným za své výroky před králem Zikmundem a pro obecnou nevůli, kterou vyvolal Dekret Kutnohorský, pokládaný za jeho dílo, nejdříve uvězněn a pak propuštěn. Posléze se volně pohyboval po Vídni, až 29. srpna byl proti němu jako kacíři zahájen soud.[23] 2. září musel Jeroným na jeho zasedání přísahat, že neopustí Vídeň, a přísahu opakoval i 5. září. Hned další den by měl napsat svým bratřím a druhům v pražské koleji Jeruzalémě vydávaný dopis. Mohl by jej poslat možná místo sebe do Prahy po rytíři, kterého mu jako doprovod do Čech dal císař Zikmund, když si pražský arcibiskup Zbyněk Zajíc z Hasenburka stěžoval, že uvězněním Jeronýma, patřícího do pražské arcidiecéze, přestoupil ostřihomský arcibiskup svou kompetenci. Hned nato Jeroným vzdor svým přísahám tajně Vídeň opustil a uchýlil se na lichtenburský hrad Bítov. Šel (či spíše jel na koni) nejprve do Lávy nad Dyjí (Laa an der Thaya), a odtamtud na Bítov, takže musel překročit Dunaj a Dyji a urazit vzdálenost kolem 120 km vzdušnou čarou. Protože v Lávě hostil kantora a městského notáře, strávil tam nejspíše noc. A tak spotřeboval na tuto cestu nejméně čtyři, spíše však pět dní. A šestého dne už z Bítova poslal

21 Srov. poznámku k tomuto místu ve *Výboru z Listů Luciliovi*, přel. Bohumil Ryba, Praha 1969 (s. 247-248).

22 Srov. k příslušným rokům Gustava FRIEDRICHA, *Rukověť křesťanské chronologie*, Praha 1934.

23 Hlavní literatura je uvedena v citované stati Šmahelově. Jeronýmovým uvězněním se zabývají všichni badatelé, píšící o r. 1410.

posměšný list oficiálu pasovského biskupa a zároveň faráři v Lávě Ondřejovi z Grillenbergu, který s ním zahájil vídeňský proces. Protože tento dopis úzce souvisí s vydávaným listem, přetiskuji jej.[24]

Venerabili patri ac domino magistroque meo, D. officiali ecclesiae Pataviensis, plebano in Laa, detur.

Obsequio cum omnis salutis desiderio antescripto. Venerabilis pater, magister et domine!

Sciatis me jam in castro Wietow sanum et laetum existere cum multis amicis, vobis cum omnibus semper vestris[25] *servire paratus. De*[26] *extorta promissione circa vosmet me habete excusatum, si debite vim ejus perpenditis. Nec enim jus postponimus, cui semper, salva bona cautione, assidue parati existimus, sed inter tot centena inimicorum stare solum, si me vere diligitis, mihimet nequaquam consuleretis. Supra enim dorsum meum fabricaverunt adversarii mei, prolongaverunt iniquitatem suam. Verum anima mea sicut passer erepta est de laqueo venantium. Laqueus contritus est et nos liberati sumus. Verum vobis regratior et semper regraciabor. Sed omnes adversarios meos mihi Pragam remittite cum testibus et ego illic agam causam cum eisdem. Aut si eis commodius videbitur, ascendamus curiam, ubi tantam illi, quantam ego illic, habebunt notitiam. Ceterum scire velitis, quod eram in vestra ecclesia in Laa et ibidem magistrum scholae invitaveram et notarium civitatis, memor vestri beneficii. Et si umquam potero, serviam vobis et vestris. Valete.*

Scriptum in Wietowia post nativitatem S. Mariae feria sexta.

M. Hieronymus de Praga, vester semper.

Tento bítovský dopis přináší konkrétní informace, které v rétorské mnohomluvnosti moralistního listu do Prahy chybějí. Proto má smysl porovnat oba dopisy i stylisticky, zvláště pokud jde o ozdobné zakončování vět předepsanými klausulemi.

Při jejich rozboru vycházím opět z pražské verze traktátu Laurencia z Aquileje Summa dictaminum, kterou vítaně doplňuje Osvaldův Opus pacis. Tam je podán i popis přízvuků, který v Summě chybí: *Accentuum itaque alius est acutus alius gravis: accutus fit per elevacionem vocis et fortiter sustinetur cum sono, ut patet in prima sillaba huius dictionis „dóminus". Gravis fit per depressionem vocis nec diu tenetur, sed pocius derimitur, ut patet in sequentibus duabus sillabis eiusdem dictionis, scilicet „dóminus". Accentus autem acutus est principalis predominans, et in qualibet diccione est tantum una sillaba que acuitur et predominatur, cetere omnes*

24 F. PALACKÝ (ed.), *Documenta*, s. 416. Orthografii ponechávám, interpunkci však zavádím vlastní.

25 Spojku *et* v *et vestris* a *et de extorta* pokládám za zbytečnou, a proto ji athetuji.

26 Domnívám se, že opisovač se přehlédl a napsal *sibi* místo *suam*.

gravantur. Vel potest dici secundum aliquos, quod in trissillabis et ultra, omnes sillabe precedentes acutam reguntur accentu moderato, qui est medius inter acutum et gravem, sed sequentes acutam gravantur. ... Omnis ergo dictio unam solam, ut dixi, habet sillabam predominantem seu acutam, que acutius et attractius pronunciatur et tenetur.[27] Další Osvaldův výklad rozebírá přízvuk ve všech druzích slov.[28]

Bítovský dopis:[29]

desiderio antescripto	pp 4p	cursus velox
magister et domine	p 1 3pp	c. tardus
laetum existere	p 4pp	c. tardus
servire paratus	p 3p	c. planus
habete excusatum	p 4p	c. trispondaicus
ejus perpenditis	p 4pp	c. tardus
enim jus postponimus	2 1 4pp	
parati existimus	p 4pp	c. tardus
inimicorum stare solum	p 2 2	c. trispondaicus
vere diligitis	p 4pp	c. tardus
consuleretis	5p	c. planus
adversarii mei	pp 2	c. planus
iniquitatem suam	5p 2	
laqueo venantium	pp 4pp	
liberati sumus	4p 2	
regratiabor	5p	c. planus
remittite cum testibus	pp 1 3pp	
causam cum eisdem	2 1 2	c. planus
commod osius videbitur	pp 4pp	
habebunt notitiam	p 4pp	c. tardus
scire velitis	p 3pp	
notarium civitatis	pp 4p	c. velox
vestri beneficii	p 5pp	
umquam potero	p 3p	c. planus
vobis et vestris	2 1 2	c. planus

27 B. A. EGAN, *Late medieval Conthusian spirituality*, s. 332-333.

28 *Tamtéž*, s. 333-386.

29 V bítovském dopise značím kóla podle interpunkce, ve vídeňském podle rukopisného zápisu. Jejich druh určuji podle příkladů u B. KOPIČKOVÉ - A. VIDMANOVÉ, *Listy*, s. 118-119.

vestris valete	p 3p	c. planus
Praga semper vester	2 2 2	c. trispondaicus

Vídeňský list:

Ieronimus et salutem	pp 1 3p	c. velox
animum generosum	pp 4p	c. velox
adversa patimini	p 4pp	c. tardus
pacienciam operatur	pp 4p	c. velox
in laudem vestram	1 2 2	
et si compatimur	1 1 4pp	c. tardus
super nos videbimus	p 1 4pp	
gravissimorum hostium	p 3pp	
confusionemque meam	7p 2p	
michi nocuerunt	p 4p	c. trispondaicus
fecit celum et terram	2 2 1 2	
super me dentibus	p 1 3pp	c. tardus
intendebant luminibus	p 4pp	c. tardus
venenata corda novi	p 2 2	c. trispondaicus
tremencia labia	pp 3pp	c. tardus
exangwes facies	p 3pp	
laquearia intenta sunt	pp 3p 1	
carcere constringerent	pp 4pp	
Domino protegente	pp 4p	c. velox
laquearia contrita	pp 3p	
diruunt et pregravant	pp 1 3pp	
feram optabo	2 3p	c. planus
egrotare cupiam	p 3pp	
faciam optabo	pp 3p	
optabilia sunt	5pp 1	
perferuntur incomoda	p 4pp	c. tardus
denique quis ambigit	pp 1 3pp	
optabilis in adversis	pp 1 3p	c. velox
pars fortitudinis	1 5pp	c. tardus
fortitudinis existit	pp 3p	
cedere ignibus	pp 3pp	
dare wlneribus	2 4pp	c. tardus
fortune non vitare	3p 1 3p	c. trispondaicus
illa excipere	2 4pp	c. tardus

faciem scindens	pp2	c. trispondaicus
elisit sed eiecit	p 1 3p	c. trispondaicus
tormenta optabile est	p 4pp 1	
philosophie reperimus	pp 4pp	
dura patitur	p 3pp	
virtutibus utitur	pp 3pp	c. tardus
una virtus facit	2 2 2	c. trispondaicus
virtutum consilio	p 4pp	c. tardus
virtutibus conprobatur	pp 4p	c. velox
videtur optabile	p 4pp	c. tardus
eciam fortunam	pp 3p	
animo spernamus	pp 3p	
morte colenda sit	2 3p 1	c. tardus

Autor obou dopisů dbal na kursus. U bítovského dopisu tvoří kurzované závěry více než 70%, u vídeňského přes 53%, v každém je však jiná frekvence jednotlivých typů kursu, jak ukazuje tabulka:

	Vídeňský list			Bítovský dopis		
	počet	%	pořadí	počet	%	pořadí
c. planus	1	2,12	5	8	29,62	1-2
c. tardus	12	25,53	2	6	22,22	3
c. velox	6	12,76	3-4	2	7,40	5
c. trispond.	6	12,76	3-4	4	11,11	4
bez kursu	22	46,80	1	8	29,62	1-2
celkem kól	47			27		

I když dopis do Prahy byl psán přátelům, takže užívání kursů v něm bylo zbytečné a mohlo být bezděčné, zaráží, že v něm z kursů převažuje tardus, kdežto v bítovském, který musel být jako list oficiálnímu církevnímu představiteli psán kursem, převažuje planus. To budí otázku, zda oba listy vzešly z pera jednoho člověka.

Sentence, ve které se u Lupáče proměnily dvě věty z vídeňského listu, prokazují, že ještě koncem 16. století byl vídeňský dopis v Čechách znám a přičítán Jeronýmovi. Jeronýmovo autorství bylo známo i písaři řezenského rukopisu, který musel vydávaný dopis opisovat už z textově značně porušené předlohy. To předpokládá několikerý opis mezi originálem a řezenským zápisem, neboť tolika omylů se těžko dopustí jediný opisovač, při čemž všichni opisovači museli zaznamenávat Jeronýmovo autorství.

Vydávaný dopis dobře zapadá do známých historických okolností a zdánlivě nic v něm nebudí podezření.

Proč by však Jeroným posílal do Prahy dopis, v němž nenapsal nic konkrétního o procesu a z něhož se ani nedalo poznat, je-li ve vězení nebo na svobodě? A co si počít s citáty ze Seneky? I když jsou poněkud upravené, těžko je někdo psal bez toho, že měl Senekův text po ruce. Kdyby je totiž psal zpaměti, sotva by pocházely všechny až na jeden z jednoho Senekova dopisu, neboť sentence a charakteristické citáty se v té době označovaly nanejvýš jménem svého (často jen domnělého) autora, přesnější označení spisu nebo místa, odkud je citát čerpán, bylo častější (i když opět jen výjimečné) jen v univerzitních polemikách. Kdyby pak autor užíval jednotlivých vět jako neuvědomělých citátů, opět by jich nemohlo být tolik a jejich znění by nemohlo být tak přesné. Napsal tedy vídeňský dopis opravdu Jeroným?

List, který na obranu Jeronýmovu údajně napsal rektor pražské třífakultní univerzity Jan Onřejův, zvaný Šindel 3. září 1410, se také zachoval jen v jediném opise v rukopise vídeňském 4902, fol. 119v.[30] I v něm dělají kurzované závěry jen 53%,[31] stejně jako ve vydávaném listě. Pravost tohoto Šindelova listu jsme s Kopičkovou zpochybnily i proto, že druhý jeho mírně upravený zápis je v třeboňském rukopise A 16 v čele čtyř formulářů, jež se vesměs týkají Jeronýma Pražského.[32] S tím nesouhlasí Aleš Pořízka,[33] který naše podezření přijímá jen pro list rektora Baltenhagena na obranu Štěpána Pálče a Stanislava ze Znojma z 5. prosince 1408, které Kříž v třeboňském rukopise zaměnil Husem a Jeronýmem.[34] Po tomto listě následují v Křížově zápise v třeboňském rukopise ještě dva listy, v nichž pražská univerzita žádá univerzitu oxfordskou o pomoc pro M. Jeronýma Pražského. První z nich vydal Palacký v Documentech také jako pravý.[35] Tyto čtyři listy z třeboňského rukopisu, jejichž předmětem je Jeroným Pražský, označil Václav Novotný,[36] který je jako první vydal, za formuláře a nikdy nikdo proti tomuto jeho názoru neprotestoval.

30 Poslední kritické vydání *tamtéž*, s. 57-59.

31 *Tamtéž*, s. 126-127.

32 *Tamtéž*, s. 167-171.

33 Aleš POŘÍZKA, *Listy na obranu Husovu ze 12. září až 2. října 1410 – Konec druhé legendy?*, Český časopis historický 99, 2001, s. 701-724, zvláště s. 706-707. V této recenzi, která z celku knihy vybírá jen jednotlivosti a proti nim polemizuje, aniž uvádí argumenty, jimiž v knize odůvodňují své závěry autorky, má trvalou cenu výklad o *inscriptio poenae talionis* a o *clamosa insinuatio* na s. 718-721. Z tohoto výkladu lze vyvodit, proč se Jeroným odebral v srpnu 1410 dobrovolně do Vídně, neboť ho ohrožovala v Uhrách i v Rakousku právě *clamosa insinuatio*.

34 A. POŘÍZKA, *cit. čl.*, s. 707, pozn. 11. Srovnání obou zápisů je u B. KOPIČKOVÉ – A. VIDMANOVÉ, *Listy*, s. 169-171.

35 Podrobněji *tamtéž*, s. 171-174.

36 Václav NOVOTNÝ, *Hus v Kostnici a česká šlechta*, Praha 1915, s. 56-59.

Řezenský dopis má k těmto čtyřem formulářovým listům, týkajících se Jeronýma, velice blízko. Proto se domnívám, že opět nejde o skutečný dopis, napsaný a odeslaný do Prahy Jeronýmem, ale zase jen o rétorské cvičení husitských žáků, kteří mohli při jeho formulaci na rozdíl od Jeronýma snadno nahlížet do Seneky, jehož jméno však podle příkazů současné rétoriky zamlčeli.

Zum Regensburger Brief von Hieronymus von Prag

Anežka Vidmanová

Nach František Šmahel gibt die Verfasserin aufs neue den in Regensburg entdeckten Brief von Hieronymus von Prag vom 6. September 1410 heraus. Sie stellte fest, daß der Brief vorwiegend aus den abgeänderten Sätzen aus dem 67. und 24. Brief von L. Annaeus Seneka aus der Sammlung *Ad Lucilium epistolae morales* besteht. Sie vergleicht seinen Inhalt und Stil mit einem anderen Brief von Hieronymus, der am 12. September aus der Burg Bítov abgesandt wurde, sowie mit dem Brief, den der Rektor der Prager Dreifakultätsuniversität Jan Ondřejův Šindel am 3. September 1410 zu Hieronymus' Wehr schreiben sollte und mit vier weiteren apologetischen Formularbriefen aus der Třeboňer Handschrift A 16. Die Verfasserin kommt zum Schluss, dass der Regensburger Brief wieder nur eine rhetorische Übung der hussitischen Schüler ist, die - zum Unterschied von Hieronymus im Gefängnis in Wien - die Möglichkeit hatten, bei der Formulierung in Senekas Werk hineinzuschauen, sein Name blieb jedoch entsprechend den Gewohnheiten der Rhetorik verschwiegen.

II. Druhý život husitství

Husovy pomníky na Rakovnicku

Milada Krausová

Husovy pomníky patří neodmyslitelně ke koloritu celé řady českých obcí a měst. Přesto většina z nich není uváděna v běžných turistických průvodcích. Menší z pomníků, často v podobě pamětního kamene s plaketou s reliéfem Jana Husa, nejsou obvykle ani památkově chráněny.[1] Důvodů je několik. Jedním z nich je jejich relativní mládí. Nejstarší Husovy pomníky pocházejí z 2. poloviny 19. století,[2] většina však vznikla v době první republiky, zbytek po druhé světové válce. Druhým důvodem je u pomníků v menších městech a obcích jejich nízká umělecká hodnota. Menší obce měly často na opatření vlastního pomníku omezené finanční prostředky. V době první republiky bylo oblíbenou praxí spojit pomník na památku padlých v 1.světové válce a Husův pomník v jeden (na Rakovnicku v Panoším Újezdě nebo v městečku Křivoklát). Toto spojení nebylo tak neorganické, jak se může na první pohled zdát, protože legionáři byli chápáni jako dědici slávy husitských bojovníků. Husovy pomníky se staly místem, kde se obyvatelé obce scházeli při každoročních Husových oslavách, které byly pro zúčastněné příležitostí nejen připomenout si Husovu památku, ale i vyjádřit se k různým dobovým problémům. Husovy oslavy – a tím i Husovy pomníky – se těšily největší popularitě ve dvacátých letech. Roku 1925 byl 6. červenec poprvé slaven oficiálně. S hospodářskou krizí a národnostními problémy 30. let zájem o oslavy i četnost odhalených pomníků poklesly.

Krakovec

Rakovnicko mělo v pěstování husitské tradice specifické postavení. Populární Husovy oslavy se konaly od konce 19. století na památném Krakovci. Od roku 1921 se hlavním organizátorem Husových oslav na Krakovci stala Církev československá (založená roku 1920 v Praze). Tradice oslav na Krakovci se udržela až do současnosti.[3] Přerušena byla pouze v době druhé světové války. Po roce 1948 začali do organizace

1 Shromážděné údaje vycházejí z archivních materiálů Státního okresního archívu Rakovník, regionální literatury, vlastního „terénního výzkumu" a informací laskavě poskytnutých obecními úřady jmenovaných obcí.

2 Nejstarší český Husův pomník byl odhalen roku 1872 v Jičíně. Jedná se o sochu stojícího Husa od známého sochaře Antonína Suchardy.

3 Podrobněji k Husových oslavám na Krakovci např. Jan KRŠKO, *Husovy oslavy CČS na Krakovci z historického hlediska*, Rakovník 1999; Zdeněk FENCL – Oldřich HOREK, *Historie Církve československé husitské v Rakovníku: Data, plakáty, fotografie 1919 – 2002*, Rakovník 2002.

oslav výrazně zasahovat komunisté. Roku 1950 byl na Krakovci čestným hostem ministr Z. Nejedlý. V době normalizace se náboženská pouť opakovaně nekonala, problémy pokračovaly i v 80. letech. Roku 1986 nesměl být při tradičním pálení hranice přítomen řečník, roku 1987 byla *„nadřízenými okresními orgány"* zakázána celá Husova pouť, s výjimkou oblíbeného turistického pochodu za Mistrem Janem, roku 1989 zakázal Okresní národní výbor Rakovník pro změnu tento turistický pochod. Pro veřejnost byl hrad otevřen po 17 letech rekonstrukce roku 1992.[4]

V obci Krakovec nenajdeme žádný Husův pomník. Památníkem je zde samotný hrad. Ve třicátých letech (1934 - 1935) se uvažovalo o odhalení pamětní desky Janu Husovi přímo na hradě. S iniciativou přišla Jednota mládeže Církve československé v Malinové. Projekt ztroskotal na zásadním nesouhlasu Klubu českých turistů, vlastníka hradu, který připravoval rekonstrukci a chtěl na Krakovci zřídit pamětní síň s bystou Jana Husa.[5]

Zajímavou souvislost s Husovým svátkem má socha svobody od K. Havlíčka z dvacátých let,[6] umístěná při hlavní cestě v obci pod hradem. Svoboda je zpodobena jako ženská postava s rozbitými okovy a pochodní v ruce. Za druhé světové války musela být odstraněná socha místními ukryta, aby nedošlo k jejímu zničení. Kronikář obce Krakovec A. Holopírek po skončení druhé světové války poznamenal, že okupanty patrně dráždil Kollárův text: *„Jen ten svobody hoden, kdo jiným svobody přeje."*[7] Znovuodhalení sochy proběhlo v rámci prvních velkých Husových oslav po skončení druhé světové války, které se konaly pod názvem Národní pouť a byly koncipovány také jako *„tryzna za národní mučedníky a hrdiny padlé za svobodu národa."*[8] Organizátorem Národní poutě byla opět Církev československá spolu

4 SOkA Rakovník, *Kronika obce Krakovec*. 2. díl, s. 147, 155, 176, 192; Z. FENCL - O. HOREK, *Historie*, s. 39.

5 Jednota mládeže vznikla z iniciativy duchovního správce obce Církve československé ve Velkém Újezdě (dnešní Panoší Újezd) Emila Halfara roku 1934. Halfar také 18. 9. 1934 přišel s návrhem na odhalení vhodného Husova pomníku přímo na hradě Krakovec. V říjnu 1934 vznikl „Sbor pro odhalení pamětní desky J. Husa na hradě Krakovci." Předsedou byl řídící učitel Stanislav Křiváček. O patronát byl požádán patriarcha Církve československé G. A. Procházka, za odhalení desky se přimlouval i pražský primátor Karel Baxa. Roku 1935 deska tedy odhalena nebyla, proběhla tradiční bohoslužba a hrál se Tylův „Mistr Jan Hus." (J. KRŠKO, *Husovy oslavy*, s. 24).

6 SOkA Rakovník, *Pamětní kniha obce Krakovec (1923 - 1964)*. Pamětní kniha udává jako rok odhalení „asi 1922." (s. 45). První kronikář, učitel Švarz, začal psát pamětní knihu roku 1925, starší záznamy doplnil zpětně. Od roku 1930 pokračoval v psaní rolník Antonín Rabas, za druhé světové války nebyla pamětní kniha vedena, záznamy pokračují až roku 1952 (autor horník, později rolník Antonín Holopírek).

7 SOkA Rakovník, *Pamětní kniha obce Krakovec (1923 - 1964)*, s. 45.

8 Z. FENCL - O. HOREK, *Historie*, s. 25.

s Národním výborem v Krakovci. O osudech pomníku informuje dnes návštěvníky Krakovce tabulka umístěna u paty sochy: *„Nacisté nařídili odstranění sochy, místní obyvatelé ji však zakopali a znovu slavnostně odhalili. 6. 7. 1945.“*

Roku 1962, konkrétně ve dnech 3. - 4. října, byla do zdi hradu Krakovec, konkrétně u druhé hradní brány, instalována nová pískovcová pamětní deska. Tvoří ji plastický kalich a pochodeň, na podstavci je nápis: *„Roku 1414 zde pobýval před odchodem do Kostnice Mistr Jan Hus.“* [9] Autorem byl akademický sochař Josef Klimeš z Prahy. Deska, či spíše plastický reliéf, působí však v prostorách středověkého hradu spíše rušivě. Reliéf byl slavnostně odhalen při oslavách roku 1965, konaných tentokrát pod dobovým označením „Mírová slavnost.“

Oslavy roku 1965 organizoval Místní národní výbor v Krakovci a Okresní osvětový dům v Rakovníku. Druhý z jmenovaných organizátorů se příliš nevyznamenal, protože zapomněl objednat část programu, inzerovanou na plakátech. Několik záběrů z „Mírové slavnosti“ na Krakovci se dostalo i do televizních novin. Slavnostním řečníkem byl husitolog František Šmahel, z Historického ústavu Československé akademie věd. Tehdejší kronikář obce Krakovec, Adolf Fröhlich uvedl, že oslav, spojených také s lidovou veselicí a lunaparkem, se zúčastnilo kolem 2500 lidí.[10]

Rakovník

V Rakovníku najdeme Husův pomník v parku za Pražskou branou před stadionem. Nepatří k nejznámějším rakovnickým pomníkům, čemuž odpovídá i jeho stav. Jedná se o tradiční, kolem dvou metrů vysoký, balvan umístěný na kamenném podstavci. Kámen je bohatě obrostlý břečťanem. Na přední straně je umístěna kovová deska obdélníkového tvaru s dnes již velmi málo zřetelným reliéfním zobrazením Jana Husa od Ladislava Šalouna a nápisem Jan Hus.[11] Dataci ani jméno autora na pomníku nenajdeme.

Rakovnický pomník vznikl u příležitosti oslav 500. výročí Husovy smrti. Oslavy roku 1915 směly probíhat pouze ve velmi omezené míře, vzhledem k probíhající první světové válce. Hlavní akce, slavnostní odhalení dnes nejznámějšího pražského pomníku Jana Husa na Staroměstském náměstí, byla rakouskými úřady zakázána.[12]

9 SOkA Rakovník, *Pamětní kniha obce Krakovec (1923 - 1964)*, s. 165.

10 SOkA Rakovník, *Kronika obce Krakovec*, 2. díl, s. 13 - 14.

11 Emanuel POCHE, *Umělecké památky Čech*, 3.díl, Praha 1980, s. 215. Poche uvádí jako rok odhalení 1916.

12 Základní kámen k pražskému pomníku byl položen již roku 1903 v rámci velké národní slavnosti organizované mladočechy. Stavba pražského pomníku byla ostře sledována veřejností, velmi dlouho se diskutovalo o místě stavby pomníku a jeho budoucí podobě. Slavnostní odhalení pomníku roku 1915 bylo rakouskými úřady zakázáno. Podle

Husovu památku se snažili připomenout i obyvatelé menších měst a obcí, v některých z nich připravovali odhalení menšího pomníku.

V pamětní knize města Rakovník se zachoval o Husových oslavách roku 1915 pouze krátký, úsečně formulovaný zápis: *„Na tento rok připravoval se již dlouho národ český, aby uctil památku M. Jana Husa. Válka chystané slavnosti znemožnila. U nás bylo vykonáno vše, co se mohlo vykonati za nastávajících poměrů. Na oslavu M. J. Husa byly pořádány přednášky ve dnech 15., 12., 19. července. Dr. V. Šimák přednášel „Úvod do hus. doby." Dr. J. Vlček „Mistr Jan Hus," Dr. J. Bidlo „Českobratrská jednota." V jižní části Čermákových sadů, která z usnesení zastupitelstva byla nazvána sadem Husovým, byl postaven balvan z lomu na Příčné hoře, na který byl připevněn reliéf Husovy hlavy od sochaře Šalouna. V předvečer památky M. J. Husa byla konána slavnostní schůze měst. zastupitelstva. Na pomník Husův v Praze bylo věnováno 25 K a v městské knihovně byl zřízen zvláštní oddíl „Husova knihovna"."* [13]

Období své největší slávy zažil rakovnický Husův pomník v době první republiky, kdy se u něj pravidelně konala část Husových oslav.[14] Ve zmíněné pamětní knize jsou připomenuty podrobněji pouze velké oslavy roku 1925, spojené s Marmaggiho aférou.[15] Roku 1925 se, jak již bylo v úvodu zmíněno, slavil 6. červenec poprvé oficiálně, což se promítlo i do příprav oslav v Rakovníku, nad kterými přijala patronát sama městská rada. Na Husově náměstí se sešel tradiční tábor lidu, radnice, Vysoká brána a některé měšťanské domy byly slavnostně osvětleny.[16] Nechyběly bohoslužby Církve československé u Husova pomníku.[17] Ve 30. letech začala obliba již oficiálního svátku klesat, za okupace se ani v Rakovníku slavit nesmělo. Poslední oslavy se shromážděním Církve československé u pomníku proběhly roku 1949, poté opět následoval zákaz, tentokrát ze strany komunistických orgánů.[18]

---

pamětníků však přesto lidé nosili květiny k zahalenému pomníku, až pod nimi celý zmizel. K peripetiím stavby pomníku podrobněji Zdeněk HOJDA – Jiří POKORNÝ, *Pomníky a zapomníky*, Praha – Litomyšl 1996, s. 84 – 91.

13 SOkA Rakovník, *Memoralienbuch der königlichen Kreisstadt Rakonitz*, s. 247.

14 U pomníku končíval slavnostní průvod, hovořili zástupci Církve československé i další řečníci. Zpívaly se oblíbené písně jako „Hranice vzplála" či husitský chorál. Roku 1937 směřoval k pomníku protestní pochod zorganizovaný farářem Církve československé Danielem. Účastníci vyslovili nesouhlas s rozhodnutím městského osvětového sboru Husovy slavnosti nepořádat. Z. FENCL – O. HOREK, *Historie*, s. 12, s. 14, s. 19.

15 Papežský nuncius Francesco Marmaggiho opustil na protest s oficiálně slaveným Husovým svátkem Prahu. Blíže Tomáš EHRENBERGER, *Husův svátek jako příčina diplomatického konfliktu mezi Československem a Vatikánem*, Dějiny a současnost r. 24, 2002, č. 4, s. 23 – 27.

16 SOkA Rakovník, *Memoralienbuch der königlichen Kreisstadt Rakonitz*, s. 360.

17 Z. FENCL – O. HOREK, *Historie*, s. 14.

18 *Tamtéž*, s. 28.

Pomníky vzniklé v době první republiky

Po roce 1918 byly i na Rakovnicku odhalovány menší Husovy pomníky. Informace o nich jsou velmi kusé. Dochované materiály o stavbě pomníku jsou spíše výjimkou. Rovněž velmi stručné zprávy v kronikách jednotlivých obcí nejsou zpravidla úplné. Jako vlastní pramen mohou do jisté míry posloužit samy pomníky, pokud se do dnešní doby zachovaly. Nejčastěji chybí údaje o autorech, financování nebo inspirátorech stavby. Příkladem neúplného zápisu je informace v pamětní knize Mutějovic (Husův pomník z roku 1921), kde se dovíme pouze, kde byl pomník instalován a jak přibližně vypadal: *„U silnice směrem k Nesuchyni bylo návrší a na něm od roku 1803 byla postavena za fárářeFrantiška Fischera socha Sv. Jana Nepomuckého. V této poválečné době byla měděná socha shozena neznámým. Zbožní občané uložili ji v kostelíčku sv. Prokopa. Na volném místě byl zasazen těžký balvan a něm upevněn měděný reliéf Mistra Jana Husa a u památníku byly sazeny tři lípy.“*[19]

V Panoším Újezdě[20] stojí při hlavní silnici drobný pomník věnovaný obětem obou světových válek. Roku 2002 na něm bylo zřetelně viditelné prázdné místo po kovové kulaté plaketě. Pomník vznikl původně jako uctění obětí první světové války, odhalen byl 15. 10. 1922.[21] Místní původně plánovali, že před domem, který patřil obchodníku Stanislavu Čechovi, bude odhalen pomník Husův (roku 1915). Z tohoto projektu vzhledem k válečným událostem a zákazům ze strany rakouských úřadů sešlo. Až roku 1922 vznikl pomník se jmény původně čtrnácti padlých vojáků, s Husovým reliéfem a nápisem „Pravda vítězí.“[22] Husovu památku si tak obyvatelé Újezda připomínali nejen 6. července, ale i při oslavách vzniku republiky 28. 10.[23]

Křivoklátský pomník válečným obětem spojený s Husovým pomníkem má bezpochyby nejromantičtější polohu. Je umístněn přímo pod hradem. Na travertinovém kvádru jsou uvedena jména obětí první a druhé světové války z okolí, v horní části je rovněž tradiční kulatý reliéf se zobrazením Jana Husa, s opisem s jednou z variant oblíbeného citátu z Husova dopisu na rozloučenou: *„Také prosím abyste se milovali ve spolek a pravdy každému přáli,“* pod reliéfem letopočet 1415.

Křivoklátský pomník je výjimečný tím, že se o jeho stavbě dochovalo množství materiálů uložených v okresním archivu ve Fondu Městského úřadu Křivoklát,

19 SOkA Rakovník, *Pamětní kniha, obec Mutějovice*, s. 963.
20 Název Panoší Újezd od roku 1937, předtím Velký Újezd.
21 J. KRŠKO, Husovy oslavy, s. 12.
22 *Kronika obce Velký Újezd* (uložena v obci), s. 71.
23 *Tamtéž*, s. 86, s. 96.

Stavba Husova pomníku 1929 – 1938. K dispozici je část úřední korespondence, seznam dárců, účetní doklady, plán pro stavbu pomníku i plakát zvoucí ke slavnostnímu odhalení. [24]

Pozemek pod hradem, vyhlédnutý pro stavbu, byl původně ve vlastnictví Maxe Egona, prince Fürstenberka, který ho roku 1929 prodal Okresnímu světovému sboru v Křivoklátě (za 50 korun), ten ho ve stejném roce předal do správy obce. Z místa musely být odstraněny sloupy elektrického vedení, aby vznikl dostatečně velký prostor.

V Křivoklátě byl vytvořen výbor pro výstavbu *„pomníku Husova a padlým"*. Roku 1930 byla povolena sbírka pro účel stavby. Přispívaly četné místní instituce jako Sokol, místní odbočka legionářů, Okrašlovací spolek, pobočka sociálních demokratů a národních demokratů, spolek živnostníků, Sbor dobrovolných hasičů či Rybářský spolek.[25] Vybíralo se také po domech.[26] Křivoklátský úřad podával pravidelně zprávy o stavu konta na okresní úřad v Rakovníku. 12. 3. 1930 hlásili z Křivoklátu do Rakovníka, že sbírka vynesla již 2144 korun.

Pomník projektoval místní stavitel Maxmilián Šnobl, který vypracoval podrobný nákres stavby a připravil předběžný rozpočet (z 2. 4. 1930). Náklady odhadl na 9384,61 korun. Stavba pomníku prostřednictvím firmy nebyla tedy nijak levnou záležitostí. Vybrané prostředky tvořily v březnu pouze něco přes čtvrtinu částky požadované v předběžné kalkulaci, ve které ještě nebyly započteny náklady na konečnou úpravu okolí pomníku. S nedostatkem financí se v Křivoklátě potýkali i po odhalení pomníku. Oč jednodušší situaci měli např. v Senomatech, kde pan David sehnal kámen a v Praze zakoupil sériově prodávanou desku za 500 korun. (viz dále)

V rozpočtu Šnoblovy firmy jsou uvedeny náklady za bourání staré tarasní zdi u pozemku, výkopové práce, vyzdění základu z lomového kamene, vyzdění nových opěrných zdí, instalaci betonové krycí desky, vybetonování základů, stavbu schodů, instalaci železného zábradlí, dopravu kamene o váze 36 q a jeho osazení na místo.

Pomník byl předán veřejnosti v červenci 1931. Pro slavnostní odhalení byl vytištěn plakát provedený v národních barvách s textem: *„Ctitelům památky M. J. Husa a padlým ve válce světové. 5. července 1931 koná místní osvětová komise společně s obcí Křivoklát a místními korporacemi v Křivoklátě slavnostní odhalení."* Hovořil pražský řečník, prof. A. Žipka, následovalo vystoupení pěveckého sboru a večerní zapálení hranice nad zastávkou Křivoklát – hrad.

24 SOkA Rakovník, fond Městský Úřad Křivoklát, Stavba Husova pomníku 1929– 1938.

25 Jmenované spolky a organizace připojily svá razítka již na provolání o sbírce.

26 Ve fondu je uložena malá bílá kartička, vystřižená ze čtvrtky, s razítkem a podpisem starosty městečka, na které je perem napsáno oprávnění pro místního strážníka k výběru peněz: *„Strážník p. Čečelský A. jest pověřen provedením sbírky na pomník Husův a padlým. V Křivoklátě dne 1. 3. 1930."*

Cílem slavnosti bylo také získání dalších finančních prostředků pro uhrazení stavby. Prodávaly se odznaky za 10 haléřů, kterých bylo zakoupeno 700 kusů. Příznivci Křivoklátu posílali poštou další příspěvky. Vzhledem k nákladům za tisk plakátů, hudbu a výrobu odznaků činil výnos slavnosti 1157,75 korun. [27]

25. 11. 1931 předložila firma Šnobl konečné vyúčtování, ve kterém požadovala úhrnem 11 890, 15 korun. Jako doklad byly přiloženy rovněž účty ostatních firem, které se na stavbě podílely. Díky těmto materiálům víme o dnes spíše nenápadně působícím křivoklátském pomníku množství detailů. Prvním je účet „*za bronzový reliéf Jana Husa o průměru 30 cm dle modelu akademického sochaře Odehnala, cizelovaný a patinovaný, s čepy.*" Zhotovila jej a instalovala firma Franta Anýž, Praha, u Průhonu 34. Šnoblovi naúčtovala 414,10 korun. Další účet byl za bronzové písmo pro pomník, které bylo objednáno u firmy Rudolf Papež, továrna pro umělecko – průmyslové práce, Praha – Strašnice, číslo popisné 886. A konečně kameník Fišer z firmy Karel Havlíček, Rakovník si za práci na pomníku účtoval 2885 korun.

Šnobl na schůzi výboru pro postavení pomníku v červnu roku 1932 zdůvodnil nárůst nákladů tím, že „*dovoz kamenných kvádrů ze Slovenska se zdražil i náklad na jejich zpracování.*" Výbor, pod předsednictvím starosty Františka Bílého, rozhodl na svém zasedání 27. 6. 1932, že chybějící částka nebude získána další sbírkou, ale formou žádosti o příspěvek, která bude zaslána místním spolkům.

Husovy pomníky v podobě klasického pamětního kamene s Husovým reliéfem stojí v obcích Krupá, Senomaty a Hředle. Nejvíce zpráv se dochovalo o Husově pomníku v Senomatech, díky zápisům v obecní Pamětní knize. Pomník je instalován na návsi v parčíku (poblíž křižovatky silnice z Rakovníka do Jesenice a silnice z Hostokryj do Nouzova). Jedná se o žulový balvan o rozměrech 90 x 150 centimetrů s bronzovým reliéfem se zobrazením Jana Husa a opisem, tentokrát ve znění: „*Milujte se a pravdy každému přejte – Jan Hus 1415.*" V kameni je vytesáno datum Husova upálení 1415 a datum odhalení pomníku 1921.

Senomaty patřily k místům, kde byla po vzniku republiky odstraněna socha Jana Nepomuka, který byl částí obyvatel chápán jako symbol útlaku ze strany katolické církve, podporovatelky nenáviděné rakouské monarchie. Senomatský kronikář spojil zápis o přípravě instalace Husova pomníku z roku 1921 se zprávou o osudu místní Nepomukovy sochy, která stávala až do roku 1919 na návsi. Kronikář ohodnotil starou Nepomukovu sochu jako nevzhlednou a ubohou. Rovněž z dalšího textu je patrné, že Nepomuk nepatřil k autorovým oblíbencům, i když na druhé straně způsob likvidace sochy kronikář zcela neschvaloval: „*V roce 1919 ji v noci nějací rozpustilci z podstavce shodili a rozbili, podstavec dosud tam stojí neodklizen, neboť*

27 *Tamtéž*, zápis ze schůze výboru fondu v hotelu p. Sýkory v Křivoklátě z 27. 6. 1932.

není naděje, že by někdo novou sochu svatému nesvatému svým nákladem dal postaviti. Vznikla tu myšlenka postaviti na náměstí nějaký balvan s bronzov. portrétem M. J. Husa, vypuklým. Na Šibeničním vrchu nad „Občinou" jest křemenitý balvan as 2,5 m dlouhý - nejspíše ledovcovitý - v kterém někteří členové „Sokola" soudili, že by byl vhodný. Odkopán, uvažováno o tom, jak z lesa ho dopraviti. Tu nabídl se p. Josef David, mlynář, že opatří žulový balvan ze strání za obcí Oráčovem. Přijato a místní osvětový sbor, jenž od druhé polovice r. 1919 ustaven, celou akci vzal na sebe, neboť v osvětovém sboru jsou zastoupeny všechny strany politické a všechny spolky, ..."[28]

David slib splnil, s pomocí zaměstnanců dráhy sehnal dva balvany, které dopravil na místo. Kronikář shrnul vlastní stavbu pomníku do tří lakonických vět: *„Na náměstí za pomoci kameníka postaven památník, vsazena bronzová deska s portrétem J. Husa, zakoupeným p. J. Davidem za 500 Kč v Praze, vysekán letopočet 1415 a 1921. Postaven 22. května. Balvan na Šibeničním vrchu zůstal v prohlubni ležeti.*"[29]

U příležitosti odhalení nového pomníku bylo při Husových oslavách v červenci 1921 sehráno také amatérské divadelní představení pod širým nebem, hra „Pro víru" od V. Lemberka. Hrálo se na jevišti ve dvoře obecního úřadu. Na oslavách se podílela řada místních spolků. Hlavním organizátorem byl Osvětový místní odbor, který zorganizoval průvod s hudbou. U pomníku promluvil František Šustr, českobratrský farář z Poděbrad, který následujícího dne hovořil také na pouti na Krakovci. Slavnost přinesla zisk 190 korun, které byly použity na úhradu nákladů spojených s přípravou akce a stavbou pomníku.[30]

Úpravě pomníku i jeho okolí byla v červenci při oslavách věnována vždy velká pozornost. Místní ho zdobili květinami a věnci, u pomníku byly vztyčovány státní vlajky či vlajky s kalichem. Roku 1930, kdy již zájem veřejnosti o oslavy pozvolna klesal, bylo např. okolí pomníku alespoň nově upraveno péčí místní osvětové komise, konkrétně přednosty poštovního úřadu Zdeňka Fišera. Byla *„upravena půda, zasázeny květiny a drátěným pletivem ohrazeny."* Osvětové besedě se nepodařilo získat řečníka pro oslavu, pan přednosta proto rozmístil kolem památníku alespoň *„několik lampiónů, státní vlajku a prapor s kalichem, večer po setmění zapálit bengál."*[31]

Ve dvacátých letech uvedli v Senomatech několik úspěšných divadelních představení vlastenecky zaměřených her. Roku 1927[32] byly na programu známé „Kostnické

28 SOkA Rakovník, *Pamětní kniha obce Senomatské 1884 - 1931*, s. 264.
29 *Tamtéž*, s. 265.
30 *Tamtéž*, s. 266.
31 *Tamtéž*, s. 334.
32 *Tamtéž*, s. 295.

plameny" od K. Karasa, roku 1928 [33] hra „Na děkanství" od Josefa Haise Týneckého. Roku 1929 pokazila oslavy i hru „Ztracenci" od K. Karasa bouře s průtrží mračen.[34] Senomatský pomník patří dnes k těm vzorně udržovaným.

V Krupé (poblíž Krušovic) zdobí Husův pamětní kámen s kulatým reliéfem a s daty údajného Husova narození 1369 a 1415 obecní náves.

Další pamětní kámen s Husovým reliéfem na kulaté kovové plaketě stojí od roku 1936 v obci Hředle. Na plaketě je opis *„Také prosím, abyste se milovali we spolek a prawdy každému přáli."* Pomník stojí ve stínu vrostlých lip u domu číslo 190 při silnici z Rakovníka do Loun. V Hředlích vznikl Husův pomník relativně pozdě. Husovy oslavy se původně konaly u pomníku padlých,[35] v podobě žulového obelisku, který byl odhalen roku 1923 před dolejší školní budovou.[36]

Roku 1936 byl *„péčí a nákladem osvětové komise"* instalován v obecním místě „na Mejtě" u domu paní Hornové nový Husův pomník. Slavnost spojená s jeho

---

33 *Tamtéž*, s. 310.

34 *„V Nouzově dne 5. července večer přednášel u poprsí M. J. Husa úředník okr. nemoc. pojišť. o M. J. Husovi po přednášce konán průvod ku hranici na křižovatce silnice a cesty k Senomatům, kteráž zapálena. Následovala pak div. hra „Za svobodu." V Senomatech dne 6. ráno vztyčeny žerdě s vlajkami u památníku M. Jana Husa na náměstí (vlajka státní a českobratrský prapor s kalichem). K památníku položeny věnce a ozdoben květinami. Večer měl se obcí konati průvod s hudbou a po něm divad. představení „Ztracenci" od K. Karasa, v zahradě hostince u Holých. Oslavu řídila místní osvět. komise se zástupci „Sokola" spolku s Děl. těl. jedn. a ochot. spolku čtenářského D. T. Jedn. vyslala svého režiséra Ad. Bařtipána a členi ochot. spolku režiséra Zdeňka Fišera, poštmistra. Avšak dlouhotrvající bouře s deštěm překazila úplně oslavu. Výlohy 600 Kč hradila osv. kom. místní."* *Tamtéž*, s. 323.

35 SOkA Rakovník, *Pamětní kniha pro obec Hředle, založená léta Páně 1836, 1836 - 1950*, podrobněji ke stavbě pomníku padlých s. 627 - 644.

36 Pozornost místního kronikáře vzbudily tradičně pouze některé z oslav. Již první oslavy roku 1923 neměly právě důstojný, a v první části ani příliš obvyklý průběh. Díky řečníkovi z komunistického tábora vzbudila oslava v režii místní osvětové komise dokonce pozornost policie. Opatrný kronikářský záznam, bohužel bez přesného vysvětlení, co bylo vlastně u pomníku řečeno, na druhé straně dosvědčuje, že ani prvorepublikové oslavy nemusely mít vždy stereotypní průběh: *„Předseda osvětové komise Vojtěch Ledvinka zahájil oslavu a udělil slovo řečníkovi z Prahy. Ten, jsa stoupencem strany komunistické, mluvil pokrokově a leckde řekl i nepříjemnou pravdu. Celkově byla jeho přednáška neurovnaná, takže nečinila dobrý dojem. Místní četnický strážmistr Bíba činil při přednášce zápisky. Později odešel do hostince „U Kabátů," nasál a tam v okně horlivě zapisoval výroky, na základě jejich učinil oznámení okresní politické správě v Rakovníce. Tak ubohé Husovy oslavy Hředle ještě neměly. V neděli 6. července byla pouť. Krásné počasí přilákalo dosti hostů. Před polednem přijel do obce farář církve československé Frant. Hlaváček z Líšan a kázal o Husovi. Jeho krásnému kázání naslouchalo více posluchačů nežli v sobotu. Promluvil do duše všem těm, kteří chtějí pokrokově vystupovati, ale stále jsou matrikovými příslušníky církve římsko - katolické. Tamtéž*, s. 645.

odhalením měla tradiční průběh, konal se průvod obcí za účasti Sokolů, baráčníků a hasičů. Komentář v kronice poukazuje na fakt, že odhalení pomníku nevzbudilo nadšení u všech místních obyvatel, rovněž finanční přínos slavnosti byl dle kronikáře nepatrný. Převážila však radost nad tím, že místní konečně uctili patřičným způsobem památku *„velikána M.J. Husi."*[37]

Dvě busty

Na Rakovnicku najdeme rovněž dvě busty Jana Husa, a to v Šanově a v Nouzově. Oba pomníky jsou si velmi podobné, ale liší se úpravou i nápisy. Šanovského Husa zdobí navíc motiv propletených lipových listů. Busta prostovlasého, vousatého Husa stojí na sloupku z betonových cihel, který je umístěn na podstavci slepeném z kamenů. Vpravo, na dolní části podstavce, je uvedeno jméno autora: Fojtík. Na pomníku jsou letopočty 1415 – 1915. Pomník je umístěn na návsi v upraveném parčíku za živým plotem. V protilehlé části parčíku stojí pěkný pomník obětem války, v podobě vojáka se lvem.

Méně zdobný nouzovský Hus je umístěn velmi originálně, stojí při hlavní silnici ze Senomat před domem číslo 5 a hledí přímo na protilehlou autobusovou zastávku. Busta stojí tentokrát na pískovcovém podstavci. Uveden je nápis Jan Hus a letopočty 1415 a 1915.

Závěrem

Po roce 1989 došlo na Rakovnicku oživení části Husových oslav, především na památném Krakovci. Nově upraveny byly i některé z Husových pomníků. Vztah k nim i množství informací mezi veřejností se liší obec od obce. Zub času se nejčastěji podepsal na kovových deskách (Rakovník, Křivoklát). Své dokáží také sprejeři (Rakovník). Označil by je dnes senomatský kronikář také za *„rozpustilce?"*

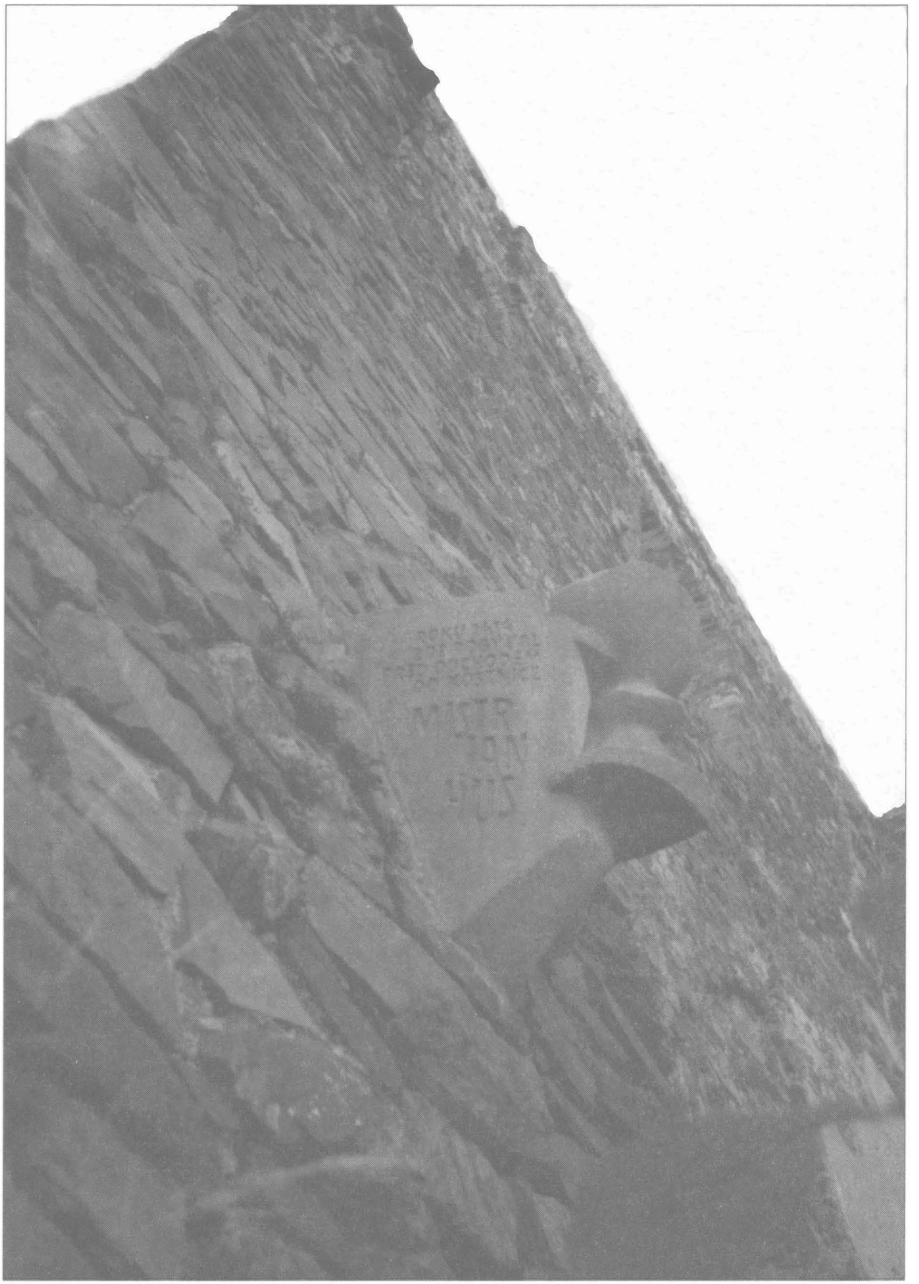
37 *Tamtéž*, s. 756.

Hus-Denkmäler im ehemaligen Kreis Rakovník

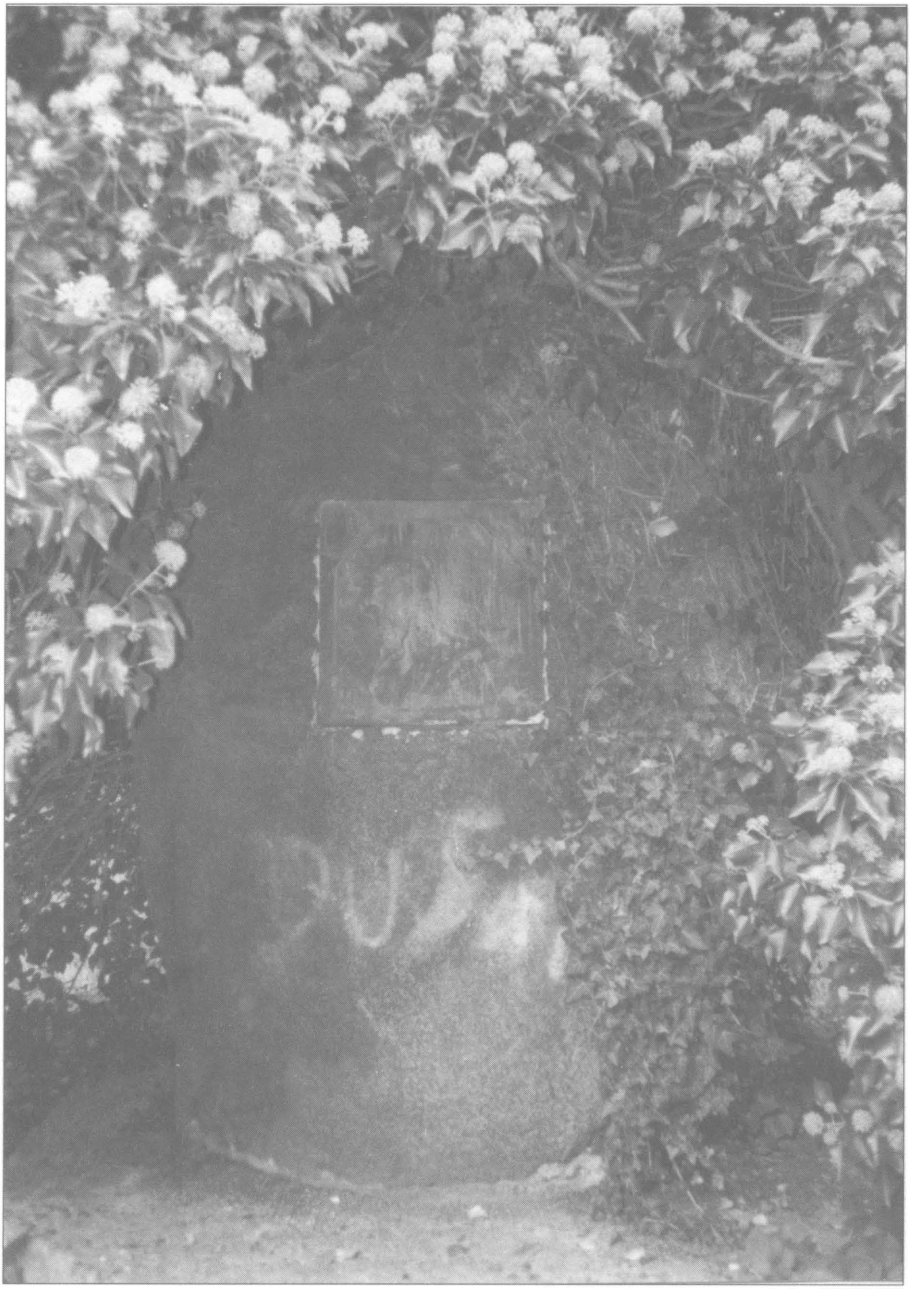
Milada Krausová

Der vorliegende Artikel bringt eine Übersicht der wichtigsten Hus - Denkmäler im ehemaligen Kreis Rakovník. Zwölf Kilometer von Rakovník entfernt steht die berühmte Burg Krakovec, in der J. Hus vor seiner Reise nach Konstanz weilte. Trotzdem findet man in der kleinen Ortschaft Krakovec kein Hus - Denkmal, bloß eine Gedenktafel (1962) an der Burgwand. Als eine Art Denkmal funktioniert hier die ganze Burganlage, die auch durch traditionelle Hus - Feierlichkeiten bekannt ist.

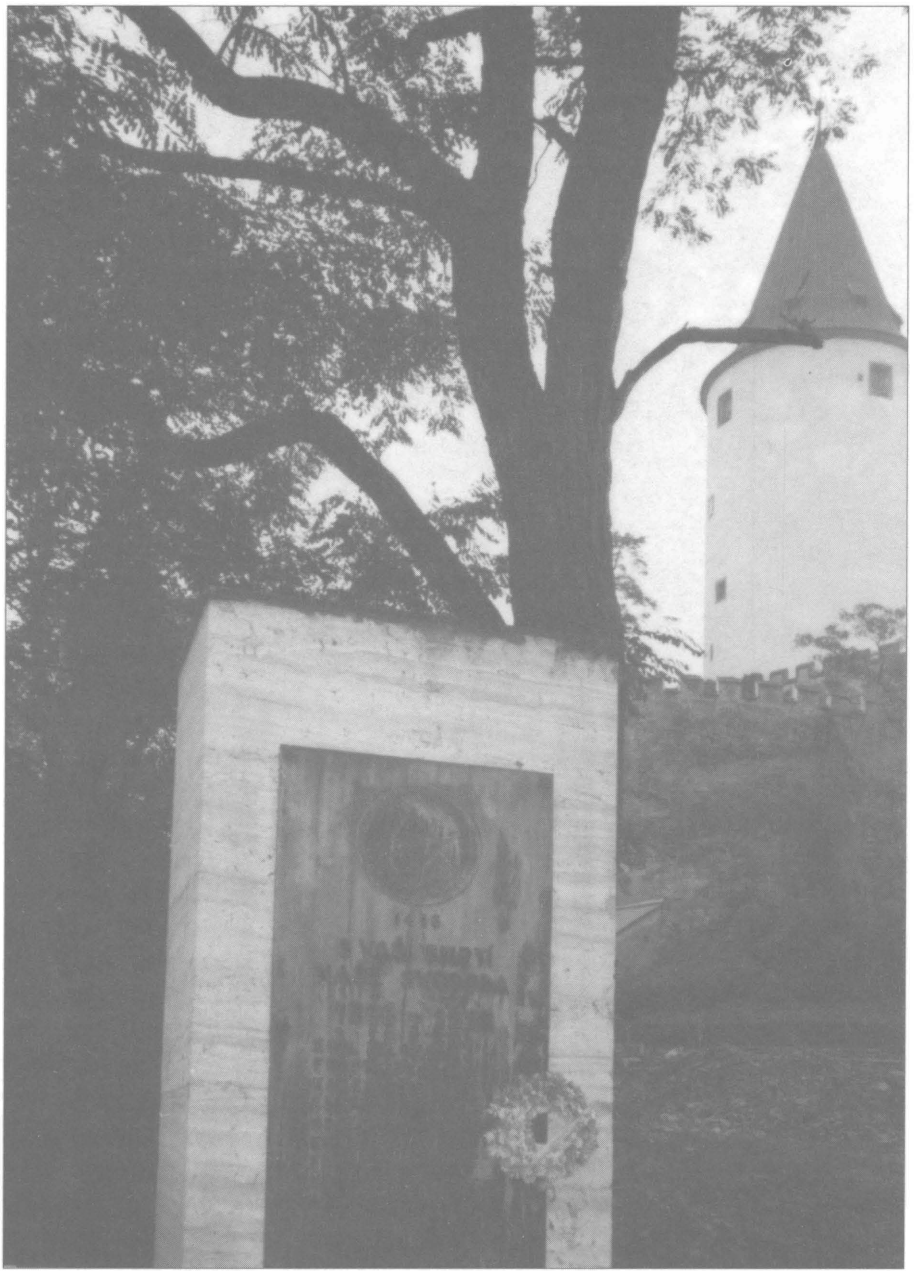
Die kleineren Hus - Denkmäler werden oft in den offiziellen Listen der Kulturdenkmäler und sogar in den populären Reiseführern stiefmütterlich behandelt, oft nur mit einem Satz erwähnt oder gar nicht. Der Grund dafür ist ihr relativ junges Alter und oft auch ein niedriger Kunstwert. Die kleineren Ortschaften besorgten sich in der Regel einen Gedenkstein. Der wurde dann entweder mit einem kleinen Relief mit dem Hus - Kopf oder bloß mit Kelch oder kurzer Inschrift geziert. Einige Dörfer bauten sich ein „Kombi - Denkmal." Solches Denkmal wurde dann dem Hus und gleichzeitig den Opfern des ersten oder auch des zweiten Weltkrieges gewidmet (Křivoklát, ursprünglich auch Panoší Újezd). Die meisten der erwähnten Denkmäler entstanden in der Zeit der ersten Tschechoslowakischen Republik (1918 - 1938) (Mutějovice, Panoší Újezd, Křivoklát, Hředle...) Am ältesten in der Region ist der große Gedenkstein von Rakovník (1915, mit dem Relief vom bekannten tschechischen Bildhauer Ladislav Šaloun), der jedoch schon längere Zeit in einem sehr schlechten Zustand ist.



Obr. 1: Krakovec



Obr. 2: Rakovník



Obr. 3: Křivoklát



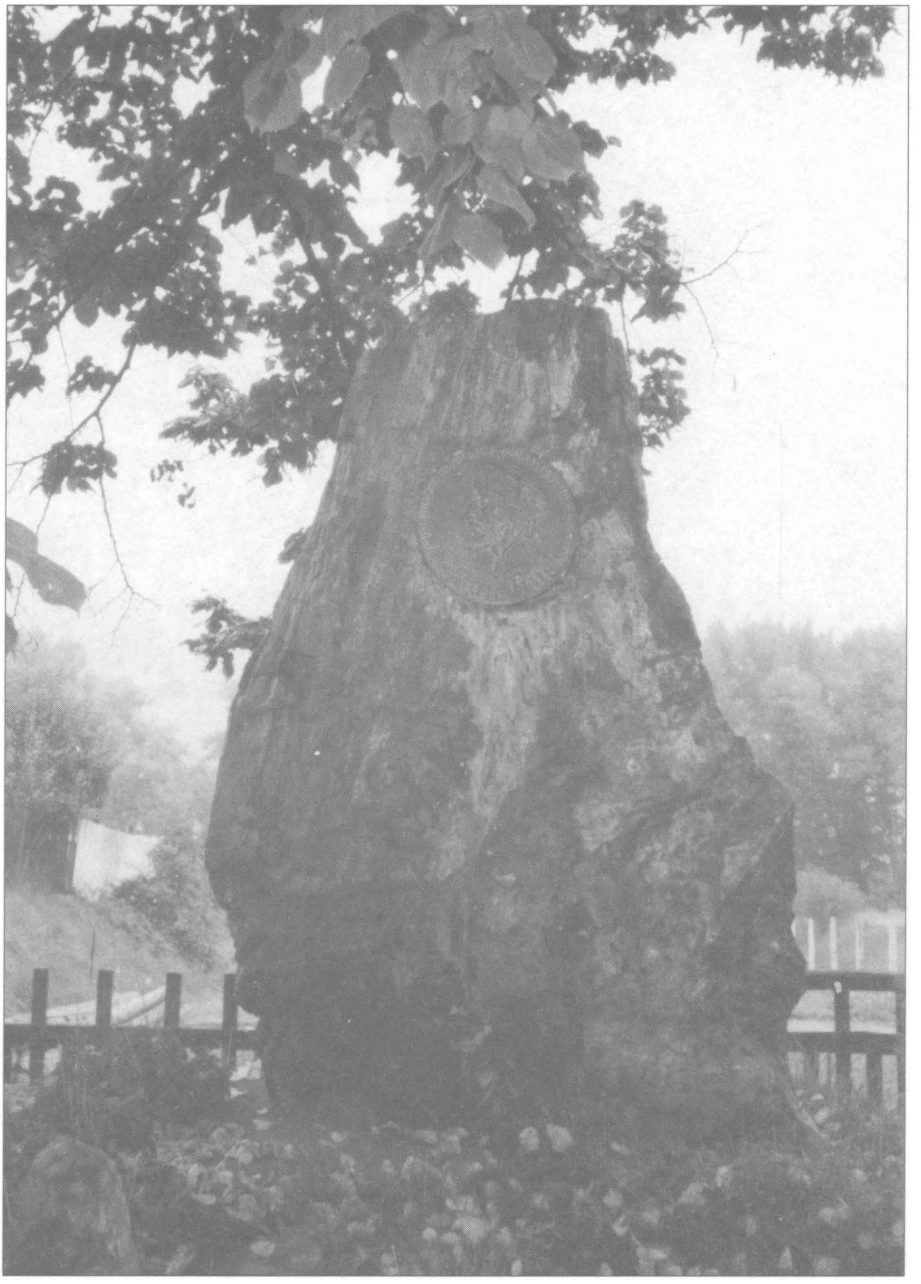
Obr. 4: Šanov



Obr. 5: Nouzov



Obr. 6: Senomaty



Obr. 7: Hředle



Obr. 8: Jan Hus – deska Hředle

Oslavy bitvy u Domažlic

Milada Krausová

S velkými oslavami bitvy u Domažlic se setkáváme až ve 20. století, přestože se tato husitská bitva dostala do širšího povědomí nejen místního obyvatelstva již v průběhu 19. století. V lidovém povědomí je tradice bitvy ještě starší, ovšem obtížně přesně datovatelná. Připomeňme především stadionovský pavilónek u Kouta, nazývaný „kardinálský klobouk" (německé obyvatelstvo mu pro jeho tvar říkalo „Bischofshut" – tj. „biskupský klobouk"), nebo vrch Baldov, odkud měl Julian Cesarini sledovat bitvu.[1]

V době první republiky se v Domažlicích vedle svátku Jana Husa připomínalo také výročí bitvy u Domažlic. Součástí oslav byla zpravidla odborná přednáška a projevy, ve kterých se silně odrážela dobová interpretace husitského období v duchu masarykovské koncepce dějin. Husitství bylo nadále prezentováno především jako národní boj. Ve dvacátých letech byl navíc patrný zaostřující se antiklerikální tón. S připomínkou husitských válek byla zpravidla spojována i tradice legionářská. Legionáři byli i zde představováni jako dědicové husitské vojenské slávy. Obdobně jako v případě oslav svátku Jana Husa, je i v případě oslav výročí domažlické bitvy třeba mít na paměti, že nadšení s husitství zdaleka nesdílely všechny vrstvy obyvatelstva.

Roku 1923 si domažličtí připomněli výročí bitvy přednáškou prof. Krištofa, [2] s jehož jménem se setkáváme i při dalších oslavách o dva roky později. Roku 1925 se v Domažlicích, obdobně jako ve většině českých měst, konaly Husovy oslavy, slavené poprvé oficiálně jako památný den. Pořadatelem oslav byla „Místní osvětová komise v Domažlicích," která uspořádala zároveň i připomínku výročí domažlické bitvy.V „Poslu od Čerchova" se v krátkém článku objevila výzva městu, aby se důstojně připravilo na blížící se 500. výročí bitvy.[3] Bitva u Domažlic nebyla

---

1 Z článků věnovaných konkrétně vlastní bitvě u Domažlic: František Michálek BARTOŠ, *Husitské vítězství u Domažlic roku 1431*, in: Minulostí Západočeského kraje 3, 1964, s. 145-155; Rudolf URBÁNEK, *Bitva u Domažlic*, in: Z husitského věku. Praha 1957, s. 135-157; František FORST, *Domažlice v dějinách husitského revolučního hnutí*, Domažlice 1961; TÝŽ: *Domažlice v dějinách doby husitské*, in: 60. výroční zpráva státního reálného gymnázia v Domažlicích na školní rok 1930 – 1931, s. 22-32; Jiří HANA, *Husitské bojiště u Domažlic*, in: Z Chodského hradu. Domažlice 1984, č. 2, s. 4-7; Ke starší husitské tradici na Domažlicku srov. Milada KRAUSOVÁ, *Husitské války v historickém povědomí obyvatel česko – bavorského pohraničí*, Domažlice 2000, s. 19-58.

2 *Historická vzpomínka*, Posel od Čerchova (Domažlice), roč. 52, 1923, č. 33 z 18. 8., s. 1.

3 *Výročí bitvy u Domažlic*, Posel od Čerchova (Domažlice), roč. 54, 1925, č. 34 z 22. 8., s. 1.

chápana pouze jako vojenský triumf, ale zároveň i jako vítězství myšlenky - právě ona měla definitivně přesvědčit Evropu, že je třeba s Čechy nikoliv bojovat, ale jednat.

V Domažlicích měl vzniknout pomník připomínající vítězství husitů nad pátou křížovou výpravou. Ze známějších osobností se při snahách o výstavbu pomníků angažoval např. spisovatel Jan Vrba,[4] který r. 1927 předložil nerealizovaný návrh, aby byl v Domažlicích postaven pomník vítěznému husitskému hejtmanovi Prokopu Holému.[5]

Roku 1928 vznikl „Výbor pro postavení pomníku na oslavu vítězství u Domažlic r. 1431." Materiály o činnosti výboru jsou uloženy ve Státním okresním archivu Domažlice, se sídlem v Horšovském Týně. K dispozici je rovněž inventář fondu poskytující základní přehled o jeho aktivitách.[6] O činnosti výboru najdeme početné zprávy i v regionálním tisku. Výbor vznikl z iniciativy domažlické legionářské jednoty, byly v něm zastoupeny všechny významné místní spolky.[7] Z osobností, které se zapojili do činnosti výboru, jmenujme alespoň některé: starosta města Václav Pavlík, prof. Jan Mikšátko, stavitel Alois Procházka (prováděl vlastní stavbu základů pomníku), ředitel dívčích škol Jan Žuvníček, spisovatel Jan Vrba...

Hlavním úkolem výboru bylo shromáždit finanční prostředky pro stavbu pomníku. Počítalo se s náklady ve výši přibližně 200 000 Kč. Situaci zkomplikovala hospodářská krize, ale i příliš odvážný projekt památníku „Vítězství," který vzbudil u místních obyvatel smíšené pocity. Stavba měla stát na památném vrchu Baldov. Dnes zde najdeme pouze základy pomníku, postavenou v letech 1931 -1932.

---

4 Jan Vrba (1889 - 1961) husitské tradici na Domažlicku příliš neprospěl, protože do ní vnesl řadu fikcí. Ve své triologii „Chodské rebelie" (1922 - 25) např. tvrdil, že rebelie vznikla proto, že se Chodové snažili udržet si starou husitskou víru. Tyto názory propagoval při svých četných přednáškách, při organizování vlasteneckých vycházek i ve svých oblíbených vlastivědných průvodcích po Chodsku („Chodsko pod Haltravou" 1924, „Domažlice a Chodsko" 1926, „Chodsko" 1928). Vrbovy názory zkritizoval jeho přítel J. Š. Baar ve studii „Nehistorická historie," z roku 1924, která vyšla až po Baarově smrti. Roku 1934 vyšel poprvé Vrbův román „Prokop Veliký." Tato románová kronika jiráskovského stylu nikdy nezískala větší popularitu. Vrbův záměr zpopularizovat vítěze od Domažlic mezi českou veřejností tedy nevyšel. Blíže: Eduard MAUR, *Spor o smysl chodských dějin*, Západočeský historický sborník 3, Plzeň 1997, s. 165-184; Jindřich Šimon BAAR, *Nehistorická historie*. Domažlice 1928; M. KRAUSOVÁ, *Husitské války*, s. 35-39.

5 *Na řešetě*, Pravda (Plzeň), roč. 8, 1927, č. 91 z 6. 8., s. 4.

6 SOkA Domažlice, se sídlem v Horšovské Týně. Fond „Výbor pro postavení pomníku „Vítězství" u Domažlic. Neusp. Inventář k fondu: J. KVÍDERA, J. - M. ŠLAIS, *Výbor pro postavení pomníku „Vítězství" u Domažlic*. (strojopis) Horšovský Týn 1962.

7 Stručný vývoj činnosti fondu a seznam hlavních členů byl rovněž součástí pamětní listiny uložené roku 1931 do základu pomníku.

Jak měl nikdy nedokončený pomník vypadat? Jeho schválená podoba vyšla z veřejné soutěže. Zvítězil návrh architekta Kamila Roškota. Použití termínů pomník i památník je zde skutečně namístě. Výbor se totiž rozhodl pro vybudování velké betonové konstrukce vysoké 18 metrů, která měla být viditelná z dálky, tedy i z druhé strany hranice. Stavba v duchu moderního konstruktivismu měla zároveň sloužit i jako rozhledna. Počítalo se s množstvím návštěvníků, nejen v době oslav.

S vítězným návrhem se obyvatelé Domažlic měli možnost seznámit na výstavce na místní radnici ve dnech 8. – 9. června 1930. V lidové mluvě získal Roškotův návrh pro svou podobu okamžitě výstižný název „skluzavka." Konzervativně orientované obyvatele nekonvenční návrh nikterak nenadchl, což zaznamenal i místní tisk. Rozpaky měl rozptýlit pochvalný posudek bratislavského profesora umění Františka Žákavce (nar. 1878 v Nové Kdyni na Domažlicku), který v prosinci 1930 na pozvání výboru Domažlice navštívil. O Roškotově moderním pomníku mimo jiné napsal: „ *...princip je výborný, tvar stavby účinný (pomníkově pádný, daleko viditelný, až z Bavor), tvar i zajímavý architektonicky: ač prostý, přece mocný a pohybový, různě symbolický. Je to ovšem „čistá" architektura, jak k ní vede moderní konstruktivismus, známý zvláště z prací inženýrských, a technika betonová. Ale každá doba má svou architekturu a není dobře se přetvařovat v maskách minulosti. Po čase i dílo nejmodernější stává se zase historickou památkou.* "[8] O podobě plánovaného pomníku si nejen Domažličtí mohli učinit představu také podle pohlednice s předpokláda-nou podobou stavby.

Vraťme se nyní k vlastním oslavám. V srpnu 1930 se konal v Domažlicích na počest výročí bitvy pochodňový průvod.[9] Největší pečlivě připravované oslavy proběhly v následujícím roce 500. výročí bitvy. Jejich přípravy i průběh se těšily mimořádné pozornosti místního tisku, který se hemžil superlativy, vztahujícími se jak k hodnocení úlohy města Domažlic, tak k hodnocení bitvy samé. Připomeňme alespoň jeden z titulků dokumentující náladu oslav „*Oslavy největšího vítězství českého národa*" (Domažlické noviny 1.8.)[10] Předpokládalo se, že do Domažlic přijede množství návštěvníků z celé republiky.

---

8 Žákavcův posudek z prosince 1930 byl přetištěn v regionálním tisku těsně před oslavami v srpnu 1931: František ŽÁKAVEC, *Husitský památník na Baldově,* Posel od Čerchova (Domažlice), roč. 60, 1931, č. 31 z 1. 8., s. 1-2.

9 *Oslava husitského vítězství u Domažlic,* Posel od Čerchova (Domažlice), roč. 59, 1930, č. 32 z 9. 8., s. 1.

10 Např. články: *K oslavám husitského vítězství v Domažlicích 14. a 16. srpna,* Posel od Čerchova (Domažlice), roč. 60, 1931, č. 29 z 18. 7., s. 2; *Na prahu jubilejních dní domažlického vítězství r. 1431,* Domažlické noviny (Domažlice), roč. 10, 1931, č. 15 z 18. 7., s. 1; *Jubilejní slavnosti 14., 15. a 16.srpna 1931 v Domažlicích,* Posel od Čerchova (Domažlice), roč. 60, 1931, č. 31 z 1. 8., s. 3; *Oslavy největšího vítězství českého národa.* Domažlické noviny (Domažlice), roč. 10, 1931, č. 16 z 1. 8., s. 1.

Oslavy se konaly od 14. do 16. srpna.[11] Součástí byla i tradiční Vavřinecká pouť a národopisná slavnost „Chodský den." Hlavní akcí bylo kladení základního kamene k památníku na Baldově. (15. 8.)[12] Sedm vozů vezlo pro základ pomníku kameny z památných míst spojených s husitským hnutím: z Tábora, Tachova, Vítkova, Lipan, Německého Brodu, Vyšehradu a vlastních Domažlic. Domažličtí se zde nechali inspirovat stavbou Národního divadla, v jehož základech najdeme rovněž kameny z památných míst českých dějin. Shodou okolností připadlo právě na dobu oslav výročí požáru Národního divadla. Tuto symboliku tisk neopomněl zaznamenat.

Domažlické oslavy poněkud zhatilo počasí, po celou dobou odhalování základního kamene vydatně pršelo, takže bylo třeba zkrátit plánované projevy i celý program. Při projevu hlavního řečníka historika Jana Slavíka shodilo letadlo západočeského aeroklubu vedle tribuny velký věnec. Bylo také vypuštěno 150 holubů. Účastníci slavnosti zaslali pozdravný telegram prezidentovi republiky. Do základů pomníku byla uložena měděná skříňka s listinou sepsanou Josefem Žuvníčkem. Pamětní listina obsahuje množství reminiscencí na nedávné období boje o samostatnost republiky i hodnocení soudobé situace. Uveďme si alespoň úryvek z rozsáhlého textu, dokumentující nejlépe dobovou náladu: *„Jsou hlavně dvě příčiny, pro které klademe dnes základy pomníku, jenž má nám i budoucím slavné vítězství husitské připomínati. Tou první je ona krásná, pokroková, jednotící idea svobody myšlení...A tou druhou příčinou, která náš památník vyvolala, je ona vzácná víra ve vlastní sílu, ve vlastní pomoc. Není to nadsázka, že celá Evropa byla tenkráte proti nám a - nepodlehli jsme. Že víra ve vlastní sílu dělá zázraky, toho novým dokladem je znovuzrození naší Svobody. Píšeme těch několik vět důvěry ve 13. roce naší samostatnosti za prezidentství prof. Tomáše G. Masaryka, který se o naše osvobození tolik*

11 K oslavám r. 1931 srov. M. KRAUSOVÁ, *Hussitengedektage in Taus 1931. Von einem nie fertiggestellten Monument an der bayerisch - böhmischen Grenze,* in: Beiträge zur Geschichte im Landkreis Cham 16, 1999, s. 171-179.

12 Pro orientaci si uveďme ve stručnosti vlastní program oslav: 14. 8. Ve 20.00 fanfáry z věže Chodského hradu, lampiónový průvod městem, projev faráře českobratrské církve evangelické Jar. Řepy, národní hymna, slavnostní iluminace města. 15. 8. V 6.00 budíček v podání dvou kapel, 7.00 osm dělových ran, sraz legionářů a spolků u radnice, odchod k uvítání na nádraží, prohlídka města pro čestné hosty, 10.30 promenádní koncert vojenské hudby na náměstí, 13.00 průvod spolků i hostů na Baldov, slavnost položení základního kamene, slavnostní projev Ph.Dr. Jana Slavíka, ředitele archivu ministerstva zahraničí, další slavnostní projevy, poklep čestných hostů na základní kámen, národní hymna, národní slavnost v parku statku na Baldově s občerstvením, 20.00 přátelský večer v Sokolském domě, „Chodské přástky." 16. 8. Dopoledne výlety po okolí Domažlic, pouť na Vavřinečku. Odpoledne národopisná slavnost „Chodský den." (*Oslavy největšího vítězství českého národa,* Domažlické noviny (Domažlice), roč. 10, 1931, č. 16 z 1. 8., s. 1.)

zasloužil. A třeba hospodářský i průmyslový život je dnes těžší, stojí naše měna na světovém trhu pevně. To udržuje důvěru ciziny. Svým zákonodárstvím i usilováním veřejného života prokazujeme, že je motiv národnostní s ideou sociální spravedlnosti dobře slučitelný jako v době, kdy Žižka vzal správu bratrských věcí do svých pevných rukou.[13]

Celý duch slavnosti připomínal spíše velké vlastenecké akce 2. poloviny 19. století, nepočítáme- li v úvodu zmíněné „novinky" v interpretaci husitství a skutečnost, že tisk se mohl bez cenzury věnovat průběhu oslav.

„Posel od Čerchova" tak vyšel 14.8.1931 ve zvláštní grafické úpravě. Na první stránce najdeme rytinu V. Böhma. Obrázku dominuje velká pěst svírající palcát, v pozadí je stylizovaná silueta města Domažlic. Nechybí ani prchající křižák. [14] Zprávy o událostech doplňuje v tisku rovněž příležitostná poezie místních autorů, ve které přetrvává obvykle silný protiněmecký tón, idealizace husitů i úlohy Domažlic v době husitských válek. Zároveň se znovu objevuje paralela husité - legionáři. Vrcholem je formulace z básně, která byla uveřejněna v Poslu od Čerchova pod šifrou J. P. s názvem: *„Husitům - božím bojovníkům,"* kde je bitva u Domažlic označena přímo jako *„ten Zborov, slavný, dávnověký."*[15]

Tisk referoval obsáhle a nadšeně i o průběhu oslav. Kromě zpráv o programu přinesl i rozsáhlé seznamy všech čestných hostů či pozdravných telegramů. Zdůrazněn byl především morální význam celé akce.[16] Spíše jen titulkový *„Mohutný ohlas domažlických oslav"* se však rychle rozplynul. Pro výbor skončily oslavy jednoznačně krachem. Nepodařilo se shromáždit dostatek prostředků pro dokončení pomníku. Na tento účel byl určen především výnos z prodeje odznaku opravňujících ke vstupu na Baldov - v ceně 3 Kč na osobu. [17]

Zájem o oslavy domažlické bitvy navíc v následujících letech značně upadl. „Výbor pro postavení pomníku" se jako hlavní organizátor oslav snažil znovu probudit

13 Text pamětní listiny přetištěn např. v článku: *Oslavy 500. výročí husit. vítězství u Domažlic*, Posel od Čerchova (Domažlice), roč. 60, 1931, č. 34 z 22. 8., s. 1-2.

14 Posel od Čerchova (Domažlice), roč. 60, 1931, č. 33 z 14. 8., s. 1.

15 *Tamtéž*, s. 2.

16 Jediné poněkud originálnější využití reminiscencí na husitskou dobu představuje inzerát „Městské školy sborového zpěvu" z 29. 8., i když není jasné zda autor o vtipné vyznění usiloval, či zda myslel text zcela vážně: *„Zpěvem k vítězství dospěli před pěti sty lety Husité (!) v bitvě u Domažlic. Ta tradice je ukázkou, co zpěv pro národ znamená. Zpívejme i dnes, aby se nám snáze žilo! „Městská škola sborového zpěvu" poskytuje průpravu získání životního vítězství. Použijte jejích služeb!"* (Domažlické noviny, roč. 10, 1931, č. 18 z 29. 8., s. 2.)

17 *Mohutný ohlas domažlických oslav*. Posel od Čerchova (Domažlice), roč. 60, č. 34 z 22. 8., s. 2.; *Oslavy husitského vítězství u Domažlic. Tamtéž*, s. 1-2.

zájem o ně. O jeho marné snaze svědčí zápis v městské kronice z r. 1933 z pera starosty a kronikáře Václava Pavlíka: *„Památka výročí bitvy u Domažlic slavená 14. 8. nemá velký úspěch přes veškerou snahu Spolku pro postavení pomníku.“* [18] Roku 1934 odstoupil druhý předseda výboru středoškolský profesor Josef Mikšátko, snahy o postavení pomníků definitivně skončily s rokem 1938.

Centrem vlastních oslav byl po roce 1931 nadále Baldov. Zprávy o oslavách jsou poměrně vzácné, neboť i tisk postupně ztrácel zájem a omezoval se pouze na krátké noticky, často navíc jen ve formě pozvání na akci. Apelovalo se na vzornou účast a výzdobu: *„Po dobu trvání průvodu městem bude na kašně na náměstí pláti řecký oheň a v různých částech města různobarevná světla. Pořádající výbor žádá majitele domů a bytů, kolem nichž se průvod bude ubírati, aby ozdobili svá okna a domy lampióny i světly a přispěli tak k zvýšení náladových dojmů večerní slavnosti. Doufá, že jako při loňských oslavách projeví domažlická veřejnost v tomto směru své ochotné porozumění tím spíše, že se oslava koná v podvečer provedení Kovařovicovy opery „Psohlavci,“ kdy k nám zavítá hojně cizích hostí, v nichž kouzlo a pohádka světel zanechá pěknou vzpomínku na Domažlice.“ (1932)* [19] Na Baldov směřoval v tomto roce pochodňový průvod. V kronice města jsou dále stručné zmínky o oslavách r. r. 1936 (na Baldově) [20] a roku 1937 (na sokolišti řečnil českobratrský farář Dr. Miloš Bič). [21]

Tradice oslav bitvy byla obnovena až po skončení druhé světové války. Komunisté daly oslavám zcela novou podobu. Husitství bylo v 50. letech vykládáno důsledně v duchu marxistické ideologie. Oslavy měly přispět k propagovanému údajně jedinému správnému výkladu husitství, ale nejen to. Husitství bylo opět využito zcela pro potřeby doby.

Pro rok 1950 došlo ke spojení pouti na Vavřinečku – označené pro jistotu jako *„národní pouť“* – s oslavami bitvy. Kolize obou srpnových termínů byla staronovým problémem oslav. Již v roce 1931 se konaly obě akce souběžně, jak zmíněno. Nyní však byly oslavy prezentovány přímo pod jednotným názvem *„Národní pouť na Vavřinečku a oslavy vítězství husitů nad křižáky v roce 1431“* (12. – 20. 8.). Organizátorem byl samozřejmě Okresní akční výbor národní fronty. Propagandistický ráz oslav byl podtržen prezentací akce jako mírové manifestace, která měla být zároveň

18 SOkA Domažlice, se sídlem v Horšovském Týně, *Kronika města Domažlic 1914–1937* (rukopis), s. 130.

19 *Letošní oslava husitského vítězství u Domažlic,* Posel od Čerchova (Domažlice), roč. 61, 1932, č. 32 z 6. 8., s. 3.

20 SOkA Domažlice, se sídlem v Horšovském Týně, *Kronika města Domažlic 1914 – 1937* (rukopis), s. 148.

21 *Tamtéž*, s. 168; Oslava vítězství u Domažlic, Posel od Čerchova, roč. 66., 1937, č. 34 z 21. 8., s. 2.

projevem solidarity s bojující Korejí. Sílu nové moci symbolizovala vojenská přehlídka (20.8.), která se v následujících letech stala samozřejmou součástí podobných oslav, nejen v Domažlicích. Další tradiční součástí obdobných oslav byla i účast předních politiků. Do Domažlic přijel roku 1950 Zdeněk Fierlinger, který přihlížel m. j. i prvním *„výdobytkům kolektivizace"*, totiž demonstračnímu svozu obilí.[22] Oslavy v roce 1950 se staly jakousi generálkou na monstrózní akci v roce následujícím.

Roku 1951[23] přerostl význam oslav hranice regionu. Tisk přinesl řadu zpráv o přípravě i průběhu oslav. Plzeňský komunistický list „Pravda"[24] jim např. 14. 8. věnoval celé tři stránky.

Nechyběla ani dobově příznačná ilustrace: V „Pravdě" dominovala pozvánce na oslavy z 10. 8. postava rudoarmějce, za nímž stál poněkud skromně v pozadí husitský bojovník s chodským praporem! [25] Co měla společného Rudá armáda s husity? Autoři článků i projevů měli v tomto bodě jasno: Husité vítězili, protože věděli, za co bojují, stejně tak jako později Rudá armáda, píše se v článku s dobově charakteristickým názvem *„Lid Plzeňského kraje je bdělým strážcem západní hranice, u které tak slavně vítězili jeho husitští předkové."* [26] Paralelu husité – rudoarmějci vytvářel tisk také v souladu s duchem projevu hlavního řečníka domažlických slavností Alexeje Čepičky, který posluchačům vysvětlil, že: *„od rudého kalicha k rudé hvězdě jde přímá cesta, byť i dlouhá, počítaná na staletí.* [27]

Novinové komentáře měly u čtenáře budit dojem, že žije v naprosto ideální zemi, která má oporu v Sovětském svazu: *„Naopak má* (český lid – pozn. aut.) *nejmocnější oporu a nejsilnějšího spojence, jaký svět zná: Sovětský svaz, Stalina a stamilionové masy národů lidové Číny, Německé demokratické republiky, Polska, Maďarska, Bulharska, Rumunska, Albánie, hrdinné Koreje. A ruku v ruce bojují s ní stejný zápas i dosud utlačované národy v imperialistických státech, ve Francii, v Itálii, ve Španělsku, v Jugoslávii a v koloniálních a polokoloniálních zemích..."* [28]

---

22 *Vzpomínka na bitvu u Domažlic*, Pravda (Plzeň), roč. 6, 1950, č. 33 z 19.8., s. 12; *Chodsko prožívá tradiční pouť*, Tamtéž, s. 12.

23 K akcím orientovaným na širokou veřejnost patřila počátkem padesátých letech také tzv. „Jiráskovská akce" (oficiálně podporované šíření Jiráskových děl např. do všech veřejných knihoven, otevření Jiráskova muzea v letohrádku Hvězda – 1951).

24 Čepičkovu projevu věnovalo pozornost rovněž Rudé právo (14. 8. 1951).

25 Pravda (Plzeň), roč. 7, 1951, č. 59 z 10. 8, s. 1.

26 *Lid Plzeňského kraje je bdělým strážcem západní hranice, u které tak slavně vítězili jeho husitští předkové.* Tamtéž, s. 1.

27 *Projev A. Čepičky.* Pravda (Plzeň) roč. 7, 1951, č. 60 z 14.8., s. 2.

28 *Lid Plzeňského kraje je bdělým strážcem západní hranice, u které tak slavně vítězili jeho husitští předkové,* Pravda (Plzeň), roč. 7, 1951, č. 59 z 10. 8, s. 3.

Hlavním řečníkem oslav, a tím i mediální hvězdou, byl již zmíněný Alexej Čepička. Text projevu byl plný štvavých útoků proti všem domnělým i skutečným nepřátelům. Středověká bitva tak poskytla pouze kulisu, na kterou se autorovi projevu podařilo naroubovat vskutku podivuhodnou spleť asociací a srovnávání nesrovnatelného. Projev, který samozřejmě nebyl Čepičkovým vlastním dílem, nějak nevybočoval z řady obdobných řečnických výkonů. Výčet nepravostí páchaných západními imperialisty měl nenápadně připravovat obyvatele na možnost dalšího válečného konfliktu, „zaviněného" samozřejmě západními imperialisty: *„Dnešní mezinárodní reakce, vedená americko - anglickými imperialisty, počíná si obdobně jako před pěti sty lety německý císař a papež. Sbírá po celém světě síly, organizuje žoldnéřská vojska a připravuje novodobou křižáckou výpravu proti Sovětskému svazu, proti nám a všem zemím lidové demokracie."*[29] Čepička dále vypočítával řadu údajných nepravostí Západu např.: porušování mezinárodních smluv, přijímaní zrádných emigrantů či zaměstnávání nacistů a vysílání agentů. V závěru svého projevu neopomněl provolat slávu SSSR, Rudé armádě a velikému Stalinovi.[30] Součástí oslav byla opět demonstrativní vojenská přehlídka, na které nechyběly tanky, dělostřelectvo a motorizované jednotky. Oceňovala se i vzorná JZD.

Komunisté paradoxně vyčítali minulé době, že si z husitství brala je to, co se jí hodilo. Sami však postupovali obdobně. Jejich výklad husitství byl však mnohem necitlivější a násilnější než obraz husitství v kterémkoliv předcházejícím období.

V porovnání s oslavami roku 1931 jsou materiály ke komunistické akci r. 1951 podstatně chudší. Hlavním pramenem zůstává tisk, který však poskytuje spíše pohled do světa jazyka a postupu dobové propagandy, než skutečný obraz o náladě oslav.[31]

V následujících letech se velké husitské oslavy přesunuly do Tachova. Oslavy tachovské bitvy (1427) byly v padesátých letech rovněž poznamenány dobovou

29 *Projev A. Čepičky,* Pravda (Plzeň), roč. 7, 1951, č. 60 z 14. 8., s. 2.

30 Ideologické hodnocení v duchu Čepičkova projevu se promítlo i do dobových průvodců. Holubův průvodce Chodskem z r. 1956 „vyniká" i řadou nám již povědomých formulací a hodnocení. Křižáci jsou samozřejmě prezentováni jako žoldáci *„oddaní feudálním mocnostem západu a římské církvi"* a jako *„mezinárodní reakce."* Patřičně idealizována je i úloha samotných Chodů, o jejichž účasti v bitvě prameny mlčí. Autor průvodce však nechává Chody vyrazit spolu s vojskem vedeným Prokopem Holým přímo z městských bran! Srov. Dalibor HOLUB aj,. *Chodsko,* Praha 1956, s. 8-10.

31 K oslavám r. 1951 srov. M. KRAUSOVÁ, *Taus 1431 – 1951. Ein Jahrestag an der bayerisch - böhmischen Grenze,* in: Beiträge zur Geschichte im Landkreis Cham 15, 1998, s. 151-158. Ve starší literatuře najdeme zmínku o oslavách v práci Františka Kavky, který v souladu s dobovou ideologií vyzvedává význam a obsah projevu A. Čepičky. (František KAVKA, *Husitská revoluční tradice,* Praha 1953, s. 268-269.)

ideologií. Mimo jiné měly za úkol prezentovat i úspěchy znovu osídleného pohraničí. Postupně se změnily v akce více regionálního charakteru. V nové podobě zde přežily dokonce i rok 1989. [32]

V Domažlicích samých bylo výročí bitvy po r. 1951 připomínáno především v rámci tradičních Chodských slavností. [33] Do popředí se však stále více dostávali Chodové, jako strážci hranic. Zmínky o bitvě se omezovaly na několik pochvalných vět v projevech řečníků. Ve výročním roce bitvy 1971 se v Domažlicích např. zároveň připomínalo i tisíc let Domažlic a především 50 let KSČ. Hlavní byla manifestace u příležitosti posledního zmíněného výročí. R. 1971 byl hlavním řečníkem místopředseda federální vlády Jindřich Zahradník, který zmínil ve svém projevu, že Domažlice byly *„místem slavných vítězství nad vetřelci, zvláště v husitském období."* [34] Také v jubilejní publikaci Josefa Kotala „Domažlice, včera, dnes a zítra" je bitva vyzvednuta jako *„nejvýznamnější událost husitské doby."* [35]

Husitské oslavy komunistické éry i všudypřítomné vyzvedávání a překrucování husitského období prokázaly domažlické husitské tradici skutečně medvědí službu. Zájem o toto historické období poklesl, což ovšem neplatí pouze pro Domažlice. Po roce 1989 nebyla tradice oslav obnovena. Jako jeden z argumentů se často udává rovněž, že termín výročí bitvy koliduje s Chodskými slavnostmi. Nechuť ke zprofanované tradici se projevila i ve skutečnosti, že Domažlice, na rozdíl od Tachova, nevstoupily r. 1998 do čerstvě vzniklého „Společenství měst s husitskou minulostí a tradicí."

32 K oslavám v Tachově srov. např. Vladimír BYSTRICKÝ – Karel WASKA, *O vyhnání křižáků z Čech r. 1427*, Plzeň 1982, s. 44-51; Václav BÝRUT – Václav JAKL, *Z historie vítězství husitů na křižáky v bitvě u Tachova*, in: Sborník okresního muzea v Tachově 7, 1972, s. 1-12; Jana HUTNÍKOVÁ, *Z historie husitských oslav II*, in: 560. výročí vítězství husitských vojsk na křižáky u Tachova. Tachov 1987, s. 21-34.

33 Roku 1955 se v Domažlicích konají první folklórně zaměřené slavnosti, suplující někdejší katolickou vavřineckou pouť. V průběhu let se jejich podoba značně měnila. Blíže Věra ZAVACKÁ, *Třicet let Chodských slavností*, Domažlice 1985. (Text publikace se opírá o strojopisnou kroniku města Domažlic z let 1948 – 1984.)

34 *Pevná vlasti hráz.* Pravda (Plzeň), roč. 52, 1971, č. 193 z 16. 8. s. 1-2; Jan BABICKÝ, *Chodsko tančí a zpívá*, Pravda (Plzeň), roč. 52, 1971, č. 192 z 14. 8., s. 1-2; *Z nejslavnější doby*, Nové Domažlicko, týdeník ONV (Domažlice), roč. 4, 1971, č. 33 z 19. 8., s. 1-3.

35 Josef KOTAL, *Domažlice včera, dnes a zítra*, Domažlice 1971, s. 12-13.

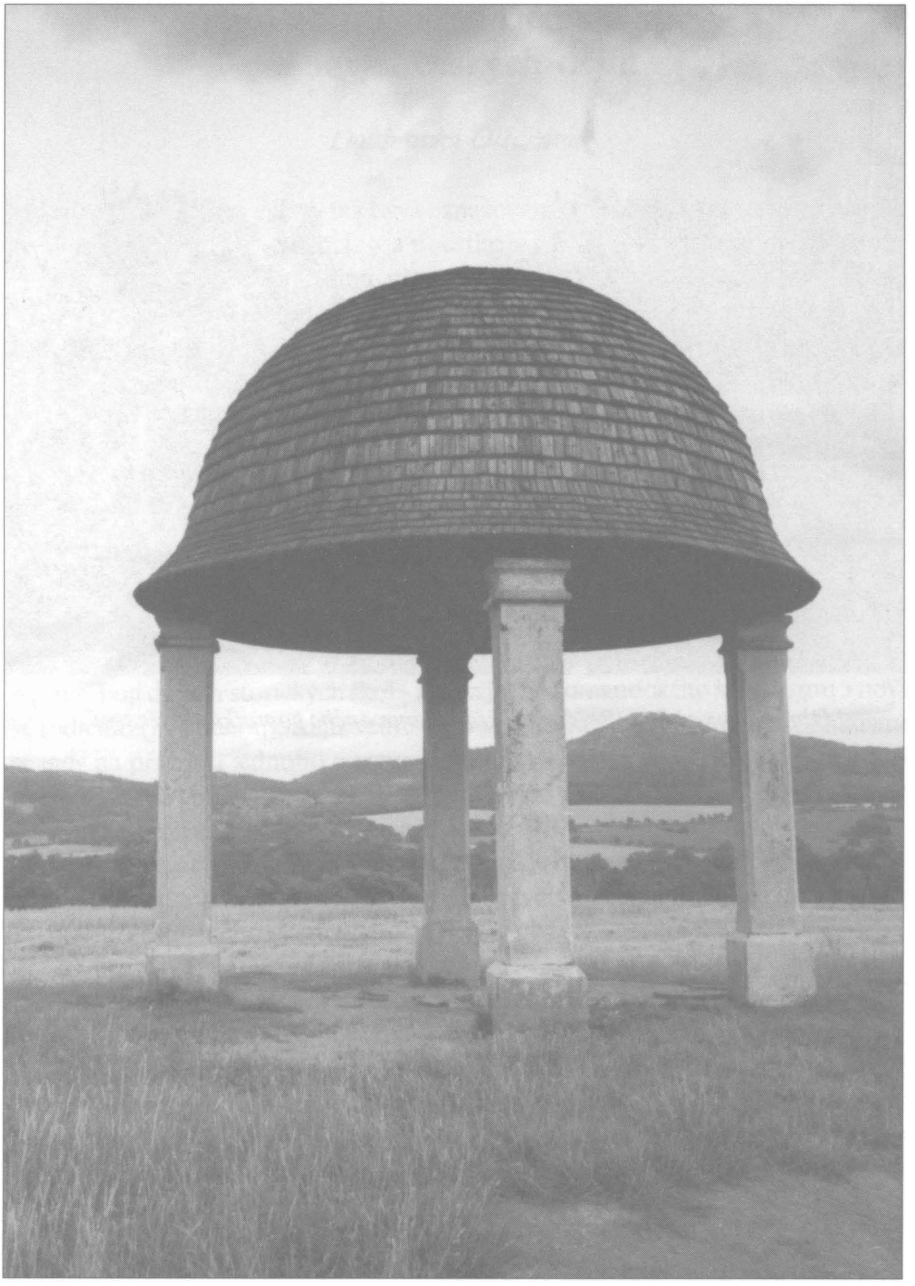
Jahrestage der Schlacht bei Taus

Milada Krausová

Die größten Feierlichkeiten anläßlich des Jahrestages der hussitischen Stadt bei Taus (1431) fanden in dieser Stadt im Jahre 1931 und im Jahre 1951 statt. Beide Veranstaltungen boten Möglichkeiten zur Aktualisierung der Geschichte an.

Im Jahre 1931, in der Zeit der ersten Republik, wurden die Hussiten oft mit den Legionären verglichen, die zwischen 1914 - 1918 für die selbständige Tschechoslowakische Republik kämpften. Eine große Aufmerksamkeit wurde jedoch ebenfalls dem moralischen Erbe der hussitischen Revolution gewidmet. Der Ton der Zeitungsartikel und der Gelegenheitspoesie der zwanziger Jahren ist antideutsch und antiklerikal geprägt. Anläßlich des 500. Jahrestages der Schlacht wurde 1931 ebenfalls auf dem Hügel Baldov, vor dem der Tradition nach der Kardinal Julian Cesarini das Schlachtfeld beobachten haben soll, den Grundstein zu einem Denkmal gelegt. Das Projekt von Kamil Roškot rechnete damit, daß das Denkmal gleichzeitig als ein Aussichtsturm dienen sollte. Das geplante Denkmal wurde jedoch aus finanziellen Gründen nie fertiggestellt.

Im Jahre 1951 wurde dagegen die Hauptaufgabe der Feierlichkeiten vor allem die Stärke des neuen kommunistischen Regime nach außen zu demonstrieren. Zur Tauser Veranstaltung gehörte deswegen auch eine riesige Militärparade. Als Hauptredner trat der Alexej Čepička (Schwiegersohn des tschechoslowakischen Präsidenten Klement Gottwald) auf. Seine Rede wimmelte von ideologischen Vergleichen und Anspielungen. Die Hussiten wurden in die Rolle der Vorgänger der ruhmreichen Roten Armee stilisiert, die Kreuzritter dagegen mit dem Attribut „internationale Reaktion" versehen. Der Zweck der Aktion war u.a. auch Haß und Mißtrauen zum Westen zu wecken. In den folgenden Jahren wurde jedoch zum Zentrum der hussitischen Veranstaltungen in Westböhmen die Grenzstadt Tachau, wo der Jahrestag der Tachauer Schlacht (1427) regelmäßig bis 1989 in der Regie der Kommunisten gefeiert wurde.



Obr. 1: „Kardinálský klobouk" u Kouta



Obr. 2: Domažlice – Baldov: základ plánovaného pomníku „Vítězství“

Husitství, Ernest Denis a spor o smysl českých dějin

Doubravka Olšáková

Spor o smysl českých dějin - tak bývá označována polemika mezi českými historiky, filosofy a mysliteli na konci 19 .a počátku 20.století ohledně smyslu a filosofie českých dějin (ponecháme v tomto případě stranou přesah do období po roce 1945). Jaké byly tyto dějiny? Jaké hlavní znaky v nich může současník vidět a nalézat? Jaký je jejich apel na dnešní dobu? Ale hlavně: existuje vůbec něco jako „smysl českých dějin"?

Miloš Havelka ve své obsáhlé předmluvě ke knize *Spor o smysl českých dějin 1895-1938*, shrnující základní texty této problematiky napsal, že „ česká otázka je vrstevnatá nejenom významově a tematicky, ale i z hlediska vnitřního vývoje".[1] Jeho další stať se potom věnuje rozboru, který se pokouší uchopit celý problém z hlediska filosofického a to zejména z onoho pohledu vývojového. Přesto je ale podle mého názoru nutno zastavit se i u historických argumentů, na kterých tento spor spočívá. Ukáží nám totiž, že spor o smysl českých dějin představuje vyvrcholení problematiky sebeuvědomění si a reflexe historických mýtů a stereotypů české společnosti a to nejen v boji dvou historických škol - zanikajícího romantického historismu a nově se rodícího (ke konci sporu již velmi dobře etablovaného) positivismu. Pokusme se tedy na příkladu jednoho z argumentů tohoto sporu zaměřit svou pozornost právě na onen tematicky obsah. Jaký byl vlastně počátek sporu o smysl českých dějin? Jakou roli sehrála interpretace husitství v onon prvotním okamžiku vypuknutí sporu? V jakém kontextu se objevuje v následující argumentaci? Jak vypadaly **historické** argumenty, jenž měly dokazovat pravdivost **filosofického** konceptu českých dějin nastíněného Masarykem?

I. Počátky formování nového vědeckého pohledu na české dějiny - rukopisné boje

Oním prvotním střetem mezi romantismem a „vědou" byla na první pohled záležitost, která se sporu o smysl českých dějin příliš netýká - spor o pravost Rukopisů. V této stati jej sice dále jako problém ponechávám stranou, ovšem před vlastním vylíčením naší problematiky, je nutno si připomenout alespoň základní fakta: 15.února

1 Miloš HAVELKA (ed.), *Spor o smysl českých dějin 1895 - 1938*, Praha 1995, s. 9 (úvodní stať editora).

1886 vychází v Athenaeu Gebauerův článek *Potřeba dalších zkoušek Rukopisu královodvorského a zelenohorského* stručně shrnující možné námitky, které se dají vznést proti pravosti Rukopisů. Za zmínku však také stojí – a tento fakt bývá velmi často opomíjen, i když jej zde nechci nijak akcentovat, že již dva roky předtím (1884) vydal v Kolíně svou stať *Pokud v kronice t. ř. Dalimila užito je podání ústního* ambiciózní a nábožensky založený[2] Tomkův žák Jindřich Vančura, v níž uvádí z pohledu literárně-historického rozboru vážné námitky proti pravosti rukopisu Královédvorského. Tento na první pohled nenápadný muž a historik, s jehož jménem se budeme v dalším textu velmi často setkávat, poté ke svému rozboru Dalimila, potažmo Rukopisů, přidává roku 1886 další článek – *Jak soudí literární historie o původu epických básní RKZ* publikovaný však tentokrát již v Athenaeu.

Vraťme se však k vlastnímu sporu: již necelý měsíc po Gebauerově článku se v české vědecké obci začínají formovat dva tábory obhájců a odpůrců pravosti Rukopisů – z táboru obhájců jmenujme např. J. Kalouska, A. Rezka, V. V. Tomka, J. L. Píče, z politického života je to potom F. L. Rieger, J. Grégr, zatímco k odpůrcům se přihlásili T. G. Masaryk, J. Goll, J. Pekař, J. Peisker i již zmiňovaný J. Vančura. A právě v tomto táboře odpůrců pravosti Rukopisů se později pod vlivem různých okolností[3] začínají formovat dvě opoziční skupiny, k jejichž definitivnímu ustavení dojde teprve po publikaci Vančurova článku *Čím se Masaryk zavděčil českému dějepisu* (1910-11), který započal vlastní období sporu o smysl českých dějin.

II. Masarykova *Česká otázka*

Proč však v tomto článku onen dlouhý úvod seznamující s rukopisnými boji? Protože mezi nimi a mezi sporem o smysl českých dějin existovala podle určité skupiny, která se později – tj. v době vzniku a průběhu samotného sporu – vydělila, přímá spojitost, jak na to upozorňuje jeden z tehdejších odpůrců pravosti Rukopisů Jindřich Vančura: „Masaryk ukázal, že bylo požadavkem národní mravnosti, aby odčiněno bylo poblouzení toto a ukázána minulost pravá. Nové generaci vytyčuje

2 Silná protestantská víra, které se dostalo Jindřichu Vančurovi v rodině, byla zřejmě později pod vlivem protestantského kazatele Čeňka Duška, ještě posílena, jak o tom svědčí různé doklady (dopisy, zápisky, apod.) nacházející se ve Vančurově pozůstalosti. V poslední etapě Vančurova pobytu v Kolíně se k vlivu Čeňka Duška přidává zajisté nemalou měrou i vliv T.G. Masaryka, který později ještě zesílil. Srov. Archiv okresní muzeum Klatovy, pozůstalost Jindřicha Vančury, nesetříděno.

3 Ke Gollovu postoji srov. Jiří ŠTAIF, *Historici, dějiny a společnost. Historiografie v českých zemích od Palackého a jeho předchůdců po Gollovu školu, 1790 –1900,* Praha 1997, s. 239: „Postup Masaryka a jeho druhů [Goll – pozn. autorky] považoval za likvidaci původního realismu a naznačoval, že do budoucna nemůže zcela vyloučit situaci, v níž bude nucen se Masaryka veřejně nějak odříci či s ním jinak účtovat."

nový vědecký úkol: Nahradit falešnou minulost pravou a neméně skvělou, ba skvělejší, než se starověcká škola vlastenecká domnívala. Skutečná velikost naší minulosti, výkvět našeho duchovního žití a usilování, náleží době české reformace v 15. a 16.století. Již v *Konkrétní logice* (1885) v náčrtu vývoje ducha filosofického Masaryk ocenil význam hnutí husitského, kdy český národ prvý jako národ opřel se autoritě duchovní, a tím vývoji modernímu prokázal služby veliké a platné."[4] Již roku 1886 tedy vyvstával před historiky a před skupinou účastnící se rukopisných bojů v táboře odpůrců velmi jasný úkol: místo smyslu a filosofie českých dějin vycházející z rukopisů a faktů jimi diktovaných bylo třeba nalézt „nový" smysl českých dějin, novou filosofii národního žití. Avšak devadesátá léta 19. století byla z tohoto pohledu pro vznik jakékoli další historicko-filosofické koncepce více než nepříhodná. Nástup vědeckého pozitivismu a nových metod, které s sebou tento směr přinášel, se nezastavil ani před českou historiografií. Roku 1885 se Jaroslav Goll vyškolený Waitzem na universitě v Göttingen stává na české pražské universitě řádným profesorem a začíná se aktivně pedagogicky věnovat výchově nové vědecké generace právě ve smyslu nových vědeckých metod, v jejichž rámci nebylo z povahy věci na žádnou novou koncepci historicko-filosofického ražení místa.

Dostáváme se tak do okamžiku, kdy se vlastně poprvé střetly dva proti sobě nesmiřitelně stojící názory: čistý vědecký pozitivismus zakládající si na pravosti a hodnověrnosti vědecké metody s požadavkem určení, vytýčení a zkonstruování nového pojetí českých dějin, které by vycházelo z předpokladu „skvělejší" minulosti českého národa nežli bylo určeno v rukopisech. Jak již bylo napsáno: za dějinné období, které bylo vyzdviženo jakožto morální vzor a inspirace, určil T. G. Masaryk již roku 1885 husitství a dědictví Jednoty bratrské. Dostáváme se tak znovu k důvodu, proč je třeba k tzv. sporu o smysl českých dějin chronologicky řadit i spor o pravost Rukopisů. Vyvrácením mýtu staroslovanské vyspělosti bylo třeba nalézt jiný a nový zástupný okamžik velikosti českých dějin. První úder zpochybňující pravost Rukopisů se tak stal zároveň i prvním bodem na cestě k hledání nového „smyslu" českých dějin.

O jeho vytýčení se deset let po vydání *Konkrétní logiky* pokouší T. G. Masaryk ve svém díle *Česká otázka - snahy a tužby národního obrození* (1895). České dějiny jsou podle něj vedeny plánem Prozřetelnosti, v němž se uskutečňuje a naplňuje osud českého národa. Cílem všech snah by mělo být pokusit se tento plán rozpoznat a uchopit skutečnost do vlastních rukou tak, aby mohl být realizován motiv, který byl v onom plánu rozpoznán. Takovéto pojetí klade na aktéry českého politického

4 Jindřich VANČURA, *Čím se Masaryk zavděčil českému dějepisu*, in: M. Havelka (ed.), Spor o smysl českých dějin, s. 128-9.

života zajisté a bezesporu velmi velké morální nároky – přesto se najdou i takoví, kteří podle Masaryka v průběhu dějin tomuto úkolu dostáli. Jejich výčet vypadá následovně: Hus, Chelčický, Komenský, Bolzano, Dobrovský, Kollár, Šafařík, Palacký, Havlíček ... A jaký je onen motiv jejich snažení? **Humanita** myšlenkově vycházející a navazující na českou reformaci, která v čele s Husem představuje ono již zmiňované vyvrcholení českých dějin: „... *humanita* je jen jiné slovo pro *bratrství* a na této myšlence zejména *Palacký* budoval náš *program národní*."[5] Období národního obrození se vlivem snah našich obrozenců dostává do přímé spojitosti a návaznosti s obdobím reformace, neboť podle Masaryka obrozenci vědomě navazovali na slavnou českou minulost. Období protireformace, které do českých dějin patří bezesporu také, vysvětluje Masaryk tak, že právě v tomto období byly násilně přetrženy snahy českého národa dosáhnout naplnění ideálu pravdy a svobody, avšak vlivem nepoddajné víry českého lidu, se zbytky bratrských ideálů zachovaly roztroušeny na venkově, kde přetrvaly tyto hrůzné časy až do 19. století, kdy došlo k jejich znovuvzkříšení. Fakt, že většina českého národa byla již v té době katolickou, objasňuje Masaryk konstatováním, že k obrácení docházelo násilím, a důsledkem toho, že český národ podlehl tomuto tlaku, je dnes jakási „polovičatost" české národní povahy.

Tolik tedy alespoň ve stručnosti nástin hlavního motivu známé Masarykovy *České otázky*. Zdálo by se, že tato kniha, za kterou následovaly v těsném závěsu i další Masarykova historicko-filosofická díla týkající se českých dějin (*Jan Hus – naše obrození a naše reformace*, 1896; *Karel Havlíček – Snahy a tužby politického probuzení*, 1896), vzbudí v české historické obci četné polemiky. Nikoli... A pokud se tak stalo, odehrávaly se ony polemiky na půdě čistě soukromé. Jaroslav Goll, redaktor Českého časopisu historického a stejně jako Masaryk odpůrce pravosti Rukopisů v letech osmdesátých, se později jakémukoli náznaku kritického vyjádření k náplni Masarykových úvah vyhýbal. (Svou roli zde zřejmě sehrálo Gollova a Masarykova blízkost a přátelství právě z doby počátků rukopisných bojů.) Prvním, kdo se kritiky Masarykova dějinného pojetí ujal, byl teprve – a to s největší pravděpodobností nejspíše pod silným tlakem okolností vrcholícího sporu, nežli aby tak učinil sám a dobrovolně – Gollův žák Josef Pekař, který se však do polemiky vrhl s o to větší vervou. Jeho úsudek byl prostý: Masaryk pracuje s dějinami na základě nehistorických metod, čímž jsou jeho závěry již samy o sobě lehce zpochybnitelné. Jeho kontinuita, resp. diskontinuita českých dějin je založena na „dogmatické konstrukci"[6], která nenechází svého oprávnění ani v dílech či myšlenkách Masarykem uváděných

5 Tomáš Garrigue MASARYK, *Jan Hus – naše obrození a naše reformace*, spisy T. G. Masaryka, sv. 6, Praha 2000, s. 314.

6 Josef PEKAŘ, *Masarykova česká filosofie*, in: M. Havelka (ed.), Spor o smysl českých dějin, s. 266.

buditelů. Kritika, které se Masarykově filosofii českých dějin z pera Pekařova dostalo, byla zdrcující. Jejím důvodem bylo mj. i časté opakování národních stereotypů, kterým se Masaryk při svých úvahách nikterak nevyhnul a které Pekaře jako profesionálního historika musely značně popudit. Velmi často nalezneme tyto stereotypy i v pozdější argumentaci proti sobě stojících stran sporu o smysl českých dějin. Jaká tedy byla tato argumentace? Jaké nové prvky a argumenty do diskuse přinesla?

III. Hlavní body argumentace tzv. sporu o smysl českých dějin

Na samotném počátku sporu o smysl českých dějin ještě nelze o žádné větší názorové diferenciaci příliš hovořit. Tábor zastánců Masarykovy koncepce a tábor jejích odpůrců byl velmi jasně vymezen. Teprve později se začínají objevovat i názory, které ne vždy a ne zcela korespondují s jasnými tezemi, které byly obsahem první fáze sporu a které byly velmi často pod tlakem nutnosti pádné odpovědi formulovány všeobecně (nikoli však povrchně) a bez uvedení propracované argumentace. Věnujme se však první fázi sporu a zaměřme se právě na ono schématické pojetí a vidění českých dějin tak, jak se nám jeví ve výpovědích jednotlivých aktérů.

Jaké tedy byly ony hlavní trendy, které lze ve sporu ohledně českých dějin nalézt? A jaký byl jejich vztah k Masarykově *České otázce?* Masarykem určená vývojová linie českých dějin odvíjející se od (podle něj) významných osobností našich dějin nás upozorňuje na první a zřejmě i největší problém Masarykovy interpretace – období protireformace čili tzv. ***temna.*** Již samotný výčet: Hus, Chelčický, Komenský, Bolzano, Dobrovský, Kollár, Šafařík, Palacký, Havlíček ... nám naznačuje to, k čemu se Masaryk později zcela otevřeně ve svých dílech a polemikách hlásí: „Ale prof. Masaryk tvrdil a dokázal to ze spisů našich buditelů, že ve svém *programu* národním docela vědomě navazovali na minulost, a sice na minulost reformační, neboť jiné téměř ani nebylo."[7] Právě tento svérázný historický „skok" se stal jedním z nejčastějších argumentů ***proti*** T. G. Masarykovi a jeho filosofii českých dějin, neboť jak je možno konstruovat filosofii dějin, v nichž „téměř" ani oněch 300 let nebylo? Jednoduše – konstatováním hlubokého mravního, hospodářského a sociálního úpadku českých zemí, které přímo koresponduje s tezí vysoce hodnoceného husitství a jeho vyspělosti. Český národ – rozumějme tím onen „pravý český národ" protestantů – se pohroužil v jakýsi spánek, ze kterého procitl teprve zásluhou českých obrozenců a buditelů, kteří se pod vlivem evropského osvícenectví, jenž bylo podle Masaryka jen pokračováním realizace idejí české reformace, pustili do obrozenecké činnosti. Diskontinuitu českých dějin tak Masaryk překonal na úkor a za pomoci

7 T. G. MASARYK, *Dr. Josef Kaizl – České myšlenky,* in: M. Havelka (ed.), Spor o smysl českých dějin, s. 106.

dějin evropských. To, co je v našem malém měřítku českých dějin nepochopitelné, se v rámci dějin evropských stává zcela logickým. Několik „podargumentů", které se k tomuto tématu velmi úzce pojí, však tuto argumentaci zpochybňuje.

Tím prvým je motiv českého ***lidu***, který se vlivem protireformace stal katolickým, avšak podle Masaryka se v něm i přesto zachovaly roztroušené skupiny vycházející z tradic Jednoty bratrské, které se později staly základem pro národní obrození. Silná katolická religiozita, která v té době v českém národě zakořenila, jak na to ve svých statích poukazoval největší Masarykův odpůrce Josef Pekař, byla podle Masaryka výrazem jakéhosi „poblouznění". Velmi dobře je rozpor mezi Masarykem a jeho stoupenci (Vančura, Herben, ...) na straně jedné a odpůrci jeho filosofické konstrukce na straně druhé (Pekař, Krofta, ...) patrný na interpretaci lidové písně, kdy pro prvou skupinu se lidová píseň stává projevem těžkého utrpení venkovského lidu, zatímco pro jejich odpůrce je důkazem rozkvětu lidové kultury a projevem vyspělosti.[8]

Dalším „podargumentem", který je s motivem „lidu" velmi úzce spjat, představuje skupina „lidu" přímo diametrálně odlišná - ***šlechta***. Charakteristickým rysem tohoto argumentu je fakt, že toto striktní rozlišení dodržují pouze zastánci Masarykovy koncepce, zatímco jeho protivníci mají tendenci se ve většině případů vyslovovat pouze o českém národě jako o celku, k rozlišení na lid a šlechtu dochází v tomto případě málokdy, zpravidla však při snaze o posouzení role šlechty. Masarykovo schéma je znovu zcela prosté: šlechta stojí na počátku porobení českého lidu v roce 1487 (onen „osudný nález ze dne 14. března 1487"), nově přisídlivší šlechta odírá venkovský lid na svých panstvích v hrozné době po roce 1620 a česká zemská šlechta se sice účastní národního obrození jako mecenáška, ale nikoli aktivněji nežli oním mecenášstvím. Šlechta se tak v tomto vnímání stává nositelkou téměř všech negativních atributů přináležejícím určité specifické sociální skupině - stává se synonymem národního odrodilství, loajální podlézavosti královskému dvoru, ale zejména synonymem hrabivosti a ziskuchtivosti, která jde často na úkor ožebračování vlastních poddaných.

Zajímavá je již zmiňovaná diferenciace mezi argumentačním užíváním „lidu", „národa" a jednotlivých sociálních skupin, které tuto společnost tvořily. Masarykem zavedená „terminologie", které se drží i jeho zastánci, striktně užívá pojmu „lid" pro venkovské obyvatelstvo: „Proto se říká, že lid, že sedlák zachoval národnost",[9]

8 Srov. Doubravka OLŠÁKOVÁ, *Baroko ve sporu o smysl českých dějin,* in: Vít Vlnas - Jiří Rak (edd.), Druhý život baroka. Sláva barokní Čechie. Stati o umění, kultuře a společnosti 17. a 18.století, Praha 2001, s. 33-38.

9 T. G. MASARYK, *Česká otázka - Snahy a tužby národního obrození* - s. 14 (dále např. s. 40, 84, ann.)

zatímco šlechta je viděna zcela separátně a to většinou negativně.[10] Jeho odpůrci se většinou, jak je již zmiňováno výše, o žádné detailnější rozlišení nepokouší a snaží se vnímat český národ jako celek.

O tom, proč právě Masaryk zavádí ono striktní terminologické rozlišení, není pochyb. Celkově zapadá do jeho koncepce „buditelů z lidu", kteří vyšli namnoze z protestantského prostředí. A tady se už dostáváme k hlavnímu tématu tohoto článku – k argumentu ***husitství*** ve sporu o smysl českých dějin.[11] Právě na husitství spočívá totiž hlavní tíha Masarykovy „historické" argumentace. Na první pohled nelogický důvod, proč je ve výčtu argumentů sporu o smysl českých dějin zařazeno teprve na konec, má své odůvodnění. Právě na něm se chci pokusit ukázat, jak silné bylo pokušení jednoho z Masarykových stoupenců dokázat, že Masarykovy teze korespondují s historickými poznatky a nejsou tedy pouhou filosofickou konstrukcí.

Ještě předtím se však podívejme na husitství u T. G. Masaryka nejdříve právě z oné filosofické stránky: Po vzoru Palackého, který ve svých *Dějinách* vyzvedl husitství jako vyvrcholení českých dějin, vymezuje T. G. Masaryk ve své filosofii českých dějin husitství stejně významnou úlohu, od níž se poté odvíjí jeho koncepce pokračování „bratrské humanity" jakožto nosné náplně národního obrození. Masarykovo nízké hodnocení katolictví jako takového a s tím se tedy pojící i nízké hodnocení, potažmo opominutí období protireformace, je důsledkem Masarykova předpokladu, že bratrská humanita má v sobě v protikladu ke katolictví potenciál stát se nositelem hodnot, je otázkou „rozumu a osvěty" na rozdíl od katolictví, které zůstává v osidlech „citu".[12] Smyslem českých dějin, resp. směrem a proudem, kterým se mají nechat za aktivního přispění jejich aktérů nést a podřizovat se mu, se má stát realizace hodnot nastíněných protestantismem.

10 *Tamtéž*, s. 76, ann.

11 Celková argumentace sporu o smysl českých dějin je mnohem rozsáhlejší a na její detailní vylíčení jak dalších historických („boj" o svatého Jana Nepomuckého, charakteristika jednotlivých buditelů, historické znalosti jednotlivých období, apod.), tak i filosofických argumentů (např. motiv náhody, motiv malého národa, atd.) je nad rámec možností tohoto článku. Další část argumentů je však alespoň okrajově zmiňována v kapitole věnované komparaci originálu a překladu Denisových děl.

12 T. G. MASARYK, *Česká otázka*, spisy T. G. Masaryka, sv. 6, Praha 2000, s. 22: „Čech záhadu tu rozřešit chce na základě rozumovém, osvěta a humanita mají zabezpečit člověčenstvu další vývoj; představiteli živými těchto principií abstraktních jsou Slované, Slované všichni, Polák řeší týž problém; ale ne rozumem, nýbrž citem, ne osvětou, nýbrž náboženstvím má být otázka rozřešena."

IV. Argument husitství a jeho postavení v celém sporu

Jak se ke kontroverznímu Masarykovu pojetí postavili čeští historici, ponejvíce žáci odchovaní Gollem? Velmi brzy po samotném vypuknutí sporu rozpoutaném již zmiňovaným článkem Jindřicha Vančury *Čím se Masaryk zavděčil českému dějepisu* se kolem Masaryka zformovala skupina jeho skalních zastánců, kteří byli později Janem Herben v zápalu polemiky v kontrastu s pojmenováním „Gollovy školy" sebeironicky nazváni „Masarykovou sektou". Z těch, kteří se sporu aktivně účastnili, sem v prvotní etapě (tj. do vzniku samostatného Československa) patří: Jindřich Vančura a Jan Herben – ve druhé etapě (po vzniku samostatné ČSR) potom z historiků Jan Slavík, F. M. Bartoš, V. Novotný, z nehistoriků např. E. Rádl, K. Miklík, J. B. Čapek. Toto rozdělení na dvě odlišné etapy je podle mého názoru při snaze o interpretaci jednotlivých argumentů sporu velmi důležité, poněvadž v oné druhé etapě se zejména u nehistoriků objevuje argument tzv. „historického ospravedlnění" Masarykova názoru na české dějiny, neboť právě Masarykovi se podařilo realizovat samostatný český stát, a tudíž musí být všechny jeho názory pravdivé, jinak by se daný čin nikdy nepodařil.

Poprvé nalezneme tento argument ve stati – paradoxně znovu a znovu zmiňovaného – Jindřicha Vančury *Čím se Masaryk zavděčil českému dějepisu (Doslov po deseti letech)* z roku 1920. Tvrdí v něm, že teprve dnes po vzniku samostatného Československa je jasně patrné ono masarykovské navazování na minulost. Pod vlivem tohoto argumentu se tak diskuse posouvá v mnoha případech do zcela jiné roviny, kdy samotná vědecká či faktická argumentace je zatlačena do pozadí a faktem potvrzujícím správnost různých vývodů různých autorů je právě fakt onoho „historického ospravedlnění": „Dílo, jež vykonal právě Masaryk pro český národ, napomíná nás tiše k opatrnosti při soudu nad jeho teorií ..."[13] (Jak si k tomuto problému nekritického přijímání Masaryka příhodně poznamenal do svého deníku jeho největší odpůrce Josef Pekař: „... ostré rozpory mezi národem a Masarykem se překlenovaly ne tak, že národ přešel do tábora Masarykova, nýbrž že zapomněl, ba namnoze odpustil Masarykovi jeho minulost."[14]) Dále je potom nutno vidět, že zřejmě právě na pozadí sporu o smysl českých dějin dochází k vnitřní diferenciaci mezi historiky, kteří byli vychováni v historických seminářích pražské filosofické fakulty, často pod vedením již etablových historiků bývalého Gollova semináře. Svým dalším vývojem se totiž

13 Konstantin MIKLÍK, *Masaryk a Pekař o smyslu českých dějin,* in: M. Havelka (ed.), Spor o smysl českých dějin, s. 673. V obdobném duchu se nesou např. i poznámky Jana Slavíka – srov. Jan SLAVÍK, *Pekař kontra Masaryk. (Ke sporu o smysl českých dějin),* in: M. Havelka (ed.), Spor o smysl českých dějin, s. 611; Emanuel RÁDL, *O smysl našich dějin (Předpoklady k diskusi o této otázce),* in: Tamtéž, s. 459

14 Josef HANZAL (ed.), *Deníky Josefa Pekaře 1916-1930*, Praha 2000, s. 66.

přiklonili k opačnému pólu - k filosofii českých dějin podle T. G. Masaryka. Patří sem se svými statěmi již shora uvedený Jan Slavík či F. M. Bartoš. Z dalších historiků je zde nutno zmínit osobitou pozici Vlastimila Kybala, který zejména ve spojitosti se jménem Ernesta Denise hrál v celém sporu významnou roli jakéhosi „korigovatele" Denisových názorů na pravou míru, čímž se dostal do situace, kdy se jej dovolávají stejně jako Denise obě strany sporu.[15]

Jak tedy vypadala „husitská" argumentace ve sporu o smysl českých dějin? Vzhledem k tomu, že obě skupiny tak, jak se v průběhu ustálily, v sobě zahrnovaly jak historiky, tak i nehistoriky, podívejme se nejprve na tento problém z pohledu oné všeobecné argumentace, kterou spor o smysl českých dějin také začal, zatímco oné čistě „historické" polemice se budeme věnovat teprve ve druhé části, neboť k ní samotné v pravém slova smyslu dochází teprve ke konci polemik a pomalého odeznívání celého sporu - tedy ve třicátých letech 20. století.

V oné prvotní etapě všeobecného diskursu se ještě vraťme k paralele, kterou užil jako prvý Jindřich Vančura již roku 1910, a kterou po něm v částečně modifikoval Jan Herben.[16] Jedná se o interpretaci husitství jako konceptu, který má nahradit falešné *Rukopisy* a stát se tedy jakýmsi novým základem pro další vnímání historie jako nosného prvku ***politického*** života v českých zemích. Tato paralela je z celé další argumentace zřejmě v praktickém slova smyslu nejnosnějším prvkem, který měl potenciál promítnout se i do dalšího vývoje jak české historiografie (viz výše uvedení historikové, kteří se nakonec přiklonili k Masarykově koncepci), tak i do praktického života (viz např. všeobecné přednášky určené široké veřejnosti a týkající se mravních hodnot husitství, které konali např. Masaryk, Vančura, apod.).

Další paralelou, která je neméně zajímavá, ba co více, přímo ukazuje na základní rozpor mezi stoupenci Masarykových teorií a Pekařovým stanoviskem, je paralela

15 V hlavním textu ponechávám stranou osobní hodnocení jednotlivých historiků jako např. Pekaře o Kybalovi a Novotném: „V noci na 4.7. /1932/ zemřel (raněn mrtvicí?) Václav Novotný. Byl jsem silně rozrušen tím nečekaným skonem kolegy od mládí protivníka vědeckého, v podrážděné nervositě a bezmocné žárlivosti hynoucího svou nespokojeností a vědeckou prostředností. Bylo mi ho líto častěji za života, v jádře byl dobrý člověk a pracovník bez ducha a talentu. Bojím se pohřbu (v pondělí 18. 7. v 9 hod v novém krematoriu). Pohřeb Novotného za dost malé účasti, mluvil jsem vřele a pohnutě, pak Šimák, pak Odložilík, na konec (mimo program) Kybal, víc o Husovi než o Novotném, a to stylem, jenž budil pochybnost o rozumovém pořádku jeho hlavy." J. HANZAL (ed.), *Deníky Josefa Pekaře*, s. 172.

16 Srov. Jan HERBEN, *Masarykova sekta a Gollova škola*, in: M. Havelka (ed.), Spor o smysl českých dějin, s. 213: „A kdyby nebylo nic jiného, nežli že Masaryk pochované falešné *Rukopisy* nahradil *Husem a reformací*, už toho by bylo dost; z něho vyšlo obnovené studium nejslavnější epochy české, bez něho by platil - W. W. Tomek."

husitského vývoje a vývoje 19. století. Tuto paralelu naleznemu u dvou aktérů diskuse – Herbena (1912)[17] a Pekaře (1929)[18]. Zatímco Herbenova argumentace však poukazuje na přímou souvislost „rozdvojenosti", která přetrvala v českém národě od husitství: „Jako Čechové šli jedni v 15. století za Chelčickým a druzí za Žižkou"[19], až po 19. století: „tak v 19. století obrození naše je programově nescelené a hlavně je nehotové. Jsme povinni si ujasnit: jsme pro *reformaci* či pro *revoluci* (...)?",[20] Pekař se zabývá především nosným prvkem a „hybatelem" obou staletí: „... úzkost o ohrožené dědictví předků, snaha dobýt zpět napolo ztracené prvenství na vlastní půdě, byla spodním nosným živlem revoluce husitské a změnila zemi po stránce národnostní podstatně, podobně jako od konce 18. století a v 19. století živil romantismus obrodnou myšlenku národní k zanícenému boji proti druhé či třetí vlně německé cizoty."[21] Svou snahou interpretovat smysl českých dějin jako snahu o zachování národní existence se však Pekař zřejmě v očích mnoha Masarykových příznivců dopustil hlubokého „ponížení" husitství,[22] a to i přesto, že viděl v husitské revoluci především revoluci náboženskou.

Herbenova paralela však pokračuje dále a přirovnává oba tábory k táborům Husa a Páleče, což je motiv, který zčásti opakuje také T. G. Masaryk.[23] Jak k Herbenově černobílému vidění podotýká Krofta: „Není jistě zapotřebí dokazovat nesmyslnost této umělé konstrukce, která z Masaryka a jeho strany činí pravé dědice velikých idejí naším minulosti, jediné zastánce pokroku, demokracie a svobody v čes-ém národě, z Golla a jeho žáků však nástroj domněle reakčních snah strany mladočeské."[24]

Projekce a vnímání husitské tradice českého národa tak, jak je vidíme na těchto příkladech, jsou charakteristické svou aktualizací do přítomnosti. Fakt, že k argumentaci dochází za pomoci historických paralel, není jistě pouhým důsledkem snahy o řečnickou obratnost zmiňovaných aktérů, ale spíše dokladem o snaze nalezení pevného bodu, od kterého by se mohla odvíjet nová interpretace českých dějin.

17 Srov. J. HERBEN, *Masarykova sekta*, s. 177.

18 Srov. J. PEKAŘ, *Smysl českých dějin (O nový názor na české dějiny)*, in: M. Havelka (ed.), Spor o smysl českých dějin, s. 509.

19 Jan HERBEN, *Masarykova sekta*, s. 177.

20 *Tamtéž.*

21 J. PEKAŘ, *Smysl českých dějin*, s. 509.

22 Srov. Vančurovo konstatování, že Höfler „ponižoval hnutí toto tím, že podkládal mu motivy hlavně národní" – J. VANČURA, *Čím se Masaryk zavděčil*, s. 129.

23 Srov. T. G. MASARYK, *Ke sporu o smysl českých dějin*, in: M. Havelka (ed.), Spor o smysl českých dějin, s. 309; dále např. K. MIKLÍK, *Masaryk a Pekař*, s. 717.

24 Kamil KROFTA, *Masaryk, Goll a české dějepisectví*, in: M. Havelka (ed.), Spor o smysl českých dějin, s. 260.

Tento aspekt je charakteristický zejména pro Masarykovy zastánce, zatímco Pekař a Krofta paralel neužívají téměř vůbec.

Dalším bodem sporu bylo hodnocení bitvy u Lipan, která Masarykovi představovala porážku demokracie a nástup poroby selského lidu definitivně uzákoněné roku 1487. Pekařovi však byla lipanská bitva synonymem ukončení husitského drancování a vlastně jakýmsi „očistným řezem" českých dějin. Proti této Pekařově tezi začal na počátku třicátých let vehementně vystupovat jeden z historiků, kteří se přidali k Masarykovu pohledu – Jan Slavík. Kromě toho, že Pekaře těžce napadl z neznalosti teorií historického poznání, se mj. na příkladu lipanské bitvy snažil ve sporu s Pekařem dokázat, že hodnocení významu historické události nevychází z hodnoty prostudovaných pramenů, nýbrž je přímo úměrné tomu, jaký byl její následek. Celý obraz husitství tak, jak jej podal Pekař, tedy z metodologického hlediska nepředstavuje nic jiného, než upřílišnění jeho vlastního hodnotícího stanoviska, které se podle Slavíka vyznačuje nechutí k husitské revolučnosti, silným konzervatismem, metodologickou zaostalostí, atd. Znovu se nám zde vrací, byť v jiné podobě, fakt „historického ospravedlnění", který se však v oné prvotní etapě sporu týkal výslovně Masarykových teorií a jejich realizace v praxi, a to výrazně v argumentaci všeobecného rázu. U Slavíka však nacházíme stejný typ argumentace, která se však z oné všeobecné roviny přesouvá do roviny čistě historicko-metodologické a snaží se být vyargumentována a podepřena novými poznatky různých teorií.

Samozřejmě, že při výčtu polemických případů nesmíme zapomenout na spor ohledně „středověkosti" či „novověkosti" husitského hnutí, kdy se Pekař snaží korigovat Masarykovu tezi, která se snaží na základě vyzdvižení mravní velikosti Husa dokázat, že husitství představuje svou náplní počátek novověku. Tento typ argumentace však zůstává ve všech dalších případech víceméně stejný a stejně tak je tomu i v případě snahy o dokázání historické návaznosti (teze čerpající z T. G. Masaryka) či nenávaznosti (Gollova škola) husitství a národního obrození.

Významové posuny překladu Denisova díla *Čechy po Bílé hoře* v kontextu husitské argumentace

Mezi všechny výše uvedená jména historiků korespondujících myšlenkově s Masarykovým pojetím českých dějin si však při vlastním popisu významu husitství jako jednoho z argumentů sporu o smysl českých dějin budeme muset – alespoň v této chvíli – přiřadit i jméno Ernesta Denise – francouzského historika, který se českým dějinám věnoval soustavně od svého prvního příjezdu do Prahy roku 1872. Jeho pojetí dějin, které se pokoušelo nalézt v nich mj. mravní poučení a výzvu potomkům (tzv. „pragmatická historiografie"), bylo zajisté blíže T. G. Masarykovi nežli přísné kritické metodě Gollově. Navíc je Denisovo dílo zabývající se českými

dějinami svým rozsahem nebývalé – od husitství (*Huss et la guerre des Hussites*, 1878 – do češtiny nepřeloženo), přes bitvu na Bílé hoře (*Konec samostatnosti české* – francouzský originál 1890, první český překlad 1893) až po jeho současnost (*Čechy po Bílé hoře* – francouzský originál 1902-3, český překlad 1905). Rozsah, který by si pozitivistický historik mohl dovolit jen stěží.

Proč je jeho jméno pro spor o smysl českých dějin tak důležité? Protože – ačkoli není v úvodu zmíněn – sám se nechtíc stal jedním z argumentů tohoto „myšlenkového souboje". Respektive nikoli on jakožto fyzická osoba, ale ***překlad*** jeho děl do češtiny vytvořený v úvodu již tak často zmiňovaným Jindřichem Vančurou. Tento překlad se totiž při srovnání s francouzským originálem značně liší. Zaměřme tedy svou pozornost především na ono „kritické" období českých dějin, kterému se ve své *České otázce* věnuje Masaryk – období národního obrození s určitým přesahem do vzdálenější minulosti (zhruba od roku 1620) – toto období nalezneme u Denise vylíčeno v poslední části jeho trilogie *Čechy po Bílé hoře* (I., II. díl) – a pokusme se podívat právě na způsob Vančurova překladu pasáží týkajících se onoho nosného momentu českých dějin – husitství, jehož dědictví má ožívat skrze generace českých obrozenců.

Klíčovou postavou zůstává stále mistr Jan Hus, který představuje pro Masaryka vzor a ideál mravního snažení každého Čecha a jehož postavu uvádí Denis v originálu jen jako letmou zmínku při vylíčení popisu činnosti Karla Havlíčka Borovského, slouží Vančurovi jako odrazový můstek pro další úpravy textu:[25]

Český překlad (s. 367): „Proti těmto odpadlíkům, kteří poškozovali a zneuctívali věc, které domnívali se sloužiti, stavěl [Havlíček v Epištolách – pozn. autorka] pravé žáky Kristovy zejména *mistra Jana Husa.* **Vůbec má celé snažení Husovo ten ráz, že chtěl zničiti slepé poslušenství k hierarchii, kterého tato jen ke svému světskému zisku, otupení lidu zneužívala, nepovažujíc toho času náboženství za nic jiného než za svou dojnou krávu. Proto také byl Hus u celé hierarchie v takové nenávisti a to je jediná příčina jeho ohavného usmrcení a mučednictví ... Despotie církevní jest vždy sestra despotie světské, jedna bez druhé neobstojí**

25 V následujícím textu je vždy tam, kde je to zapotřebí, uvedeno znění francouzského originálu a správného překladu v poznámce pod čarou, zatímco Vančurův vsunutý a opravený text je ve vlastním textu zvýrazněn tučně. Pasáže, které jsou psány obyčejným typem písma, se ve znění francouzského originálu a českého překladu shodují. Francouzský originál I.a II. dílu *Čech po Bílé hoře* je citován podle: Ernest DENIS, *La Bohême depuis la Montagne-Blanche* I, II, Paris 1903. Český překlad 1.dílu podle: Arnošt DENIS (Jindřich Vančura), *Čechy po Bílé hoře*, 1. díl, Praha 1904; 2. díl podle: Arnošt DENIS (Jindřich Vančura), *Čechy po Bílé hoře*, 2. díl, Praha 1905.

a jedna také klesá s druhou. Proto také obě tyto despotie tak velice nenávidí Husa a snažily se jméno jeho u našeho vzdělaného, v historii nesečtlého lidu co nějakého zločince zohyzditi, myslíce, že s osobou jeho porazí též i blahosklonné myšlenky od něho do národu vštípené. Nám ale, kteří se snažíme spravedlivost a svobodu jako duchovní tak i světskou, kteří chceme pravé a čisté člověka ušlechťující náboženství a poctivou dle vůle lidu a k blahu lidu zařízenou vládu, nám velice na tom záležeti musí, aby se lidu strany tohoto velikého muže, kterého nám všickni vzdělaní a již svobodní národové závidí, oči otevřely, aby náš celý národ v mistru Janu Husovi zase svého nejvěrnějšího přítele a otce, jenž lásku svou k národu českému a k pravdě největší lidskou cenou, svým životem zaplatil. **Jako takového ctili jej naši předkové přes dvě stě let, a jen zase dvoustoletá duchovní a světská despotie mohla tuto zakořenělou a zaslouženou úctu zničiti. S časem svobody navrátiž se zase stará úcta! Obraz mistra Jana neměl by v žádném obydlí pravého Čecha chyběti a každý představiž jej mládeži co příklad hodnější k následování, co pravého ctitele Boha a přítele lidu!**" (Dotyčnou pasáž obsahuje francouzský originál na s. 399.)[26]

S poslední částí vsunuté citace koresponduje popis oné dvousetleté duchovní a světské despocie v Masarykově zmiňovaném pojetí ***temna***, které se tak nešťastně podepsalo na vývoji českého národa, ale které se především snažilo zbavit jej vzpomínky na Mistra Jana Husa a na husitství vůbec. Stejně tak se jeví toto období i Vančurovi, jak dokazuje rozšíření citace. Velmi úzce s touto ukázkou souvisí také pojímání kultu svatého Jana Nepomuckého. Zatímco pro Masaryka se jednalo o jakýsi zástupný symbol, který měl „otupený" český národ přijmout jako náhradu za mistra Jana Husa, podle Pekaře byl ohlas, jakého se kultu Jana Nepomuckého v českých zemích dostalo, důkazem hluboké, ale zejména silně zakořeněné ***katolické*** zbožnosti českého lidu. Svatý Jan Nepomucký byl pro něj ztotožněním barokního cítění a mysticismu,[27] nikoli výtvorem jezuitského řádu, který se tak podle Masarykových

26 E. DENIS, *La Bohême II*, s. 399: À ces renégars qui compromettaient et déshonoraient la cause qu'ils prétendaient servir, il opposait les véritables apôtres du Christ et surtout Hus, le plus fidéle ami du peuple tchèque, „son pére, le martyr qui a payé son amour pour la liberté et la justice de ce que l'homme a de plus cher, sa propre vie". [Proti těmto odpadlíkům, kteří kompromitovali a zneuctívali záležitost, které hodlali sloužit, stavěl pravé Kristovy apoštoly a zejména Husa, nejvěrnějšího přítele českého národa, „jeho otce, mučedníka, který zaplatil za svou lásku ke svobodě a spravedlnosti tím, co je člověku nejdražší, svým vlastním životem." – překlad D. Olšáková]

27 O náboženskému mysticismu píše sám Pekař ve svých denících – zápis k 1. 10. 1930: „K těm Vrchlického veršům: Však nelekám se! Moje... se klene... dóme velebný, cítím povznesen, že „jen obav zatemnění, v ten věčný život, nekonečný den" – srv. slovo o „kosmickém

zastánců snažil vykořenit i ten poslední zbytek vzpomínky na mistra Jana Husa, což se mu – jak už víme na základě Masarykových tezí ohledně přetrvávání „věrných" stoupenců Jednoty bratrské na venkově – nepovedlo. Kult svatých a s ním velmi úzce spjatý mysticismus katolické víry tak byl ve srovnání s protestantským náboženstvím čímsi méněcenným, hraničící téměř až s čímsi „potupným". Jindřich Vančura se rozhodl věnovat svou pozornost v překladu Denise i těmto stránkám, a proto nalezneme v prvé ukázce vsunutou vedlejší větu týkající se evangelického vyznání v neoprávněnou víru ve svaté, zatímco druhá ukázka upozorňuje na katolický ritus, který pro katolíky obsahuje hluboké vyznání víry, zatímco pro jinověrce pouhý povrchní obřad.

První ukázka:

I. díl, český překlad s. 383: Tento Kristian David vstoupil ve styky s některými obcemi jinověrců, „podle jména katolickými, srdcem však evangelickými", jež nepřestaly učiti, že jediný Bůh má býti vzýván, + **že svatí pomáhati nemohou,** a že Kristus jest cesta, pravda a život." (francouzský originál, s. 406)

druhá ukázka:

I. díl, český překlad (Vančurovo rozšíření Denisovy citace pramene), s. 179: „Nejsvětější Panno a Matko Boží Maria!", přísahal každý neofyta, + **kleče před oltářem s hořící svící v ruce**, „já, ačkoliv nejsem hoden, abych Tobě sloužil, ale pohnut jsa Tvou přepodivnou láskou a povzbuzen toužebností sloužiti tobě: volím Tě dnes za Paní, Přímluvkyni a Matku svou." (francouzský originál, s. 201)

Rekatolizace, která v českých zemích v 17. století nastoupila a jejímž synonymem se stalo jméno jezuitského řádu, musela však často překonávat neústupnost stoupenců protestantské víry. V následující ukázce se tak jakoby znovu vrací motiv oné mravní vyspělosti, ale zejména mravní uvědomělosti protestantské víry, která je v porovnání s katolictvím založena na „rozumu a osvětě" (viz motiv hájení knih a zachování náboženských tradic), zatímco katolictví spočívá pouze na „citu" (viz kontrastní motiv Koniášova přemlouvání):

hnutí mysli", tj. citu náboženském, kdy jedinec ohromen velkolepostí vesmíru, padá na kolena. Jakou školou tohoto kosmického hnutí jsou vnitřky chrámů a vůbec velké prostory kostelní; v malém zažíval jsem ten dojem již v mládí u P. Marie v Turnově. Svatí jsou přeměňovatelé pozemského řádu v řád bližší nebeskému. Mají autoritu v tom i tam, kde světská moudrost a našich ji ztrácení. Jejich heroism je dokonalejší než heroism válečný – ospravedlnění náboženského mysticismu." Srov. Josef HANZAL (ed.), *Deníky Josefa Pekaře*, s. 150.

I. díl, český překlad (Vančurovo rozšíření Denisovy citace pramene), s. 396: Jeho výmluvnost [Koniášova – pozn. autorky] odrážela se od neústupnosti sedláků: „moji rodičové a starší nebyli žádní pohané, + **znali Pána Boha, znali slovo boží, byli dobří křesťané; za nejdražší poklad knihy své mně odkázali, přikazujíce, abych je do smrti od sebe nedával. Kterak já tak laskavé a upřímné poručení a odkázání zrušiti mám? proč bych já toho neužíval, čehož oni užívali? já své starší odsuzovati nesmím.**" – „Roztomilí vlastencové," namítal jim Koniáš ... (francouzský originál, s. 417)

Pokud český lid přece jen naléhání jezuitů podlehl a přestoupil, neopomíjí nás Vančura svým „novým" překladem ujistit, že tak učinil především naoko:

Český překlad, s. 393: „Sbor stavův evangelických (corpus evangelicorum) v Řezně + **na žádost emigrantů českých** dal se pohnouti ku přímluvě u císaře (22. října 1735): k čemu třeba násilí, + **jímž nikdo nebude získán a kdo na venek stali se katolíky, zachovávají uvnitř staré přesvědčení, a** „zůstanou-li příliš dlouho beze všeho vyučování, upadnou v nevěru a bezbožnost, jak zemi tak i církvi nebezpečnou".[28]

Přesto však později nastala situace, kdy museli nekatolíci české země opustit – mezi nimi se nalézaly i četné rodiny nekatolického panstva. Země koruny české tak zůstaly bez vlastní, národní šlechty, která by hájila jejich zájmy. Nahradila ji o něco málo později šlechta nová, která necítila k českým zemím žádného pouta, a proto se podle Masaryka ani o cca 300 let později nepostavila do čela národně-obrozeneckého hnutí. „Kacířská" šlechta se však zprvu vzpouzí opustit svou zemi a podléhá teprve silnému tlaku ze strany státu, čímž uvolňuje místo vítěznému nástupu katolicismu, jak se nás na to snaží svými úpravami na úkor Denisova textu znovu upozornit Vančura:

I. díl, český překlad, s. 238: „Na Moravě smrtí kardinála Dietrichsteina (1636), po níž brzo následovaly vpády švédské, zastavena byla kruciada katolická. Páni kacířští v počtu dosti velkém zachovali statky své, a ovšem nepospíchali nijak s prováděním mandátů císařských. Roku 1654 přikázáno všem nekatolickým vrchnostem, které + **tváří se, jako by chtěly prodati své statky, ale nemohou prý**

28 E. DENIS, *La Bohême I*, s. 414: „Le Corps Évangélique allemand s'était ému: à quoi bon des violences qui préparaient de nouveaux adeptes „à l'incrédulité et àl'impiété, aussi dangereuse pour la royauté que pour l'Église!". [Německé evangelické stavy se bouřily: k čemu je dobré násilí, které připravuje nové adepty „bezbožnosti a nedůvěřivosti, jež jsou tak nebezpečné království i církvi!" – překlad D. Olšáková]

nalézti kupců, jakož i těm, kteří ze země se vystěhovali jen na oko, aby do čtrnácte dní prodali své statky, jinak že budou sekvestrovány a veřejnou dražbou prodány. Tentokrát opatření účinkovalo: **za krátko téměž úplně vytratilo se nekatolické panstvo a rytířstvo, vystěhovavší se ze země nebo přestoupivší k víře katolické.** Od té doby nic nestavělo se na odpor úspěchům jesuitů, kteří více ještě než v Čechách, kde byli zdržováni arcibiskupem a žárlivostí druhých řádů, byli tu pravými vůdci hnutí." (francouzský originál, s. 254)

Motiv roztroušených skupin prostého lidu, který však i nadále sestrvává ve své „kacířské" víře a přes veškeré zákazy se tajně schází v odlehlých končinách, až nápadně koresponduje s Masarykovým viděním přetrvávání bratrských hodnot v českém národě v době největšího úpadku. Vančurova úprava textu tomuto pojímání jakoby dává za pravdu:

I. díl, český překlad, s. 234: [Harrachovy instrukce misionářům - pozn. autorky]: „Ať rozpomenou se tedy na vznešenost duší i chybujících, které ráčil i Kristus Pán předrahou krví svou vykoupiti. Duše, bludem zastíněné, nechať doporučují Pánu Bohu, obzvláště na modlitbách prosebných a při obětech, aby byly hotovy zříci se bludu svého a jeho želeti. Tak obcujtež s kterýmikoli jinověrci, aby bylo na bíledni z otcovského a bratrského chování, že vše děje se z touženosti po spáse, cokoli počíná se s nimi. **Snažlivě ať o to dbají a péči mají těch osob, které vzdáleny jsouce osad farních, nemohou pohodlně účastenství bráti v posvátných kázaních proto, že dni života svého tráví uprostřed lesův a roklí** ... Nechať vedou si opatrně i rozšafně v rozhovoru, ... (francouzský originál, s. 250)

Ti, kteří přeci jen nezapomněli na husitské tradice českého národa a dokonce se je odvážili demonstrovat na veřejnosti, byli za to tvrdě trestáni:

Český překlad, s. 25: „Druhého dne kat pokračoval ve svém díle: + **Mikuláš Diviš přední servus, za jazyk k šibenici hřebem přibit a celé dvě hodiny tak držán**, některé osoby, kterých soud neodvážil se odsouditi na smrt, mrskány; osmnáct osob bylo pokutováno různými tresty z nichž doživotní vězení bylo nejčastější."[29]

29 E. DENIS, *La Bohême I*, s. 36: „Le lendemain, le bourreau poursuivit son oeuvre en fouettant et en attachant au gibet ceux que le tribunal n'avait pas osé condamnait à mort; dix-huit personnes avaient été frappées de peines diverses, dont la prison perpétuelle était la plus fréquente. [Nazítří pokračoval kat ve svém díle tím, že zmrskal a přibil k šibenici ty, které se tribunál neodvážil odsoudit k smrti; osmnáct osob bylo podrobeno rozličným trestům, z nichž nejčastějším bylo doživotní vězení. - překlad D. Olšáková]

Důvod výše zmiňované perzekuce objasňuje Vančura v poznámce pod čarou: „Potrestán za to, že Bedřicha Falckého do Prahy vjíždějícího jménem lidu, ‚způsobem Žižkovým' oděného, vítal, a z Prahy odjíždějícího nějakým přáním doprovázel."[30] K útisku českého lidu a zejména k náboženským perzekucím nalezneme v českém překladu Vančurových děl mnoho překladatelských úprav, které ať už více či méně posouvají text do zcela jiné roviny.[31] Poté, co došlo k ustavení katolictví jakožto jediné povolené víry, je kladen velký důraz na to, aby bylo pouto katolické církve a státu dodrženo a prohlubováno:

30 *Tamtéž*, pozn. 2.

31 Z dalších ukázek je to například stále se opakující motiv zatvrzelosti a neústupnosti českých evangelíků: A. DENIS (J. Vančura), *Čechy po Bílé hoře I*, s. 65: „V M l a d é B o l e s l a v i, píše P. Svoboda T. J., odpor trval vinou několika mužů, **kteří jiné v nepoddajnosti utvrzovali, + zejména to byli Adam Trubač, Jan Bukač a Petr Stehlík. Když dva kapucíni za tři léta nepořídili mnoho**, povolány tři praporce lidu vojenského (1626), tři výše uvedení vůdcové byli vypuzeni, jiní měšťané uvězněni, + **mezi nimi dva radní, M. Jiří Kezelius a M. Jindřich Daniel z Semanína, kteří později též byli vypovězeni.**" (francouzský originál, s. 80-81) Tato faktografická upřesnění hraničící s vlastním překladatelským zasahováním do textu velmi často doplňuje Vančura ještě i vysvětlující poznámkou pod čarou, kde se věnuje zpravidla tématům vyzdvihujícím tradice a hodnoty Jednoty bratrské. Srov. např. jeho poznámku pod čarou k předchozí ukázce: *„Mladá Boleslav* neboli *hora Karmel* od času pánů Krajířů z Krajku byla předním střediskem jednoty bratrské v Čechách. Zde bylo sídlo předních biskupů bratrských, zde kvetla znamenitá škola bratrská, zde chována bohatá knihovna, tiskárna a přední klenot Jednoty, *archiv bratrský*. Zde bratři, ..." *Tamtéž*., s. 65.

I další ukázka se týká motivu vystěhovávání českých evangelíků ze země: A. DENIS (J. Vančura), *Čechy po Bílé hoře I*, s. 236-237: „Ve Chbu obyvatelé pokládajíce se za měšťany říšské, vyvozovali z toho a dovolávali se dobrodiní podmínek, ustanovených mírem Vestfálským pro Německo. Ferdinand odpověděl nejprve nařízením, aby kazatelé z města a kraje byli ve 24 hodinách vyhoštěni (15. ledna 1650), potom vyzváni měšťané, aby přestoupili neb opustili město: 47 poddalo se, 54 vyžádalo si lhůty ku přestupu, 49 setrvalo při víře své i + **mělo zvolna přidržáno být k obrácení nebo k vystěhování.** V kraji Chebském, kde někteří kacířští páni (**Zedtwitzové, Trautenberkové**) zachovali svá panství, **komisaři reformační měli těžkou práci. Na stížnost missionáře P. Ondřeje Kuhna T. J., že poddaní nepřicházejí k vyučování a nechtějí ničím přispívati na jeho vychovávání, přikázáno provésti reformaci na statcích těch pomocí vojska; mnozí volili raději vyhnanství, než aby odřekli se kacířství.** Podobně do měst báňských, + Jáchymova, Blatna, božího Daru, Přísečnice, jesuité P. Ondřej a P. Vilém z kolleje Chomutovské přibyli r. 1652, a protože v tomto kraji horském, kde náboženství římské nezapustilo ještě kořene, jejich kázání zůstávala marna, vzato útočiště ku pokutám, karabáči a vězení; z Jáchymova uprchlo 854 usedlých měšťanův a horních nakladatelů s lidem hornickým; + **z Českého Wiesenthalu utekli skoro všickni osadníci. Vystěhovalce tyto rád přijímal kurfiřt Saský, který k osazení jich založil nedaleko Blatna nové báňské město J o h a n n - G e o r g e n s t a d t. Bylo dlužno znovu a znovu dávati se tu do díla: v Aši**

I. díl, český překlad, s. 303: „Obšírná instrukce, vydaná r. 1650 kr. rychtářům, purkmistrům a radám všech král. měst, jež podle soudu Jaromíra Čelakovského byla „prvním pokusem jakéhosi ustálenějšího zřízení obecního v Čechách, a zároveň důležitou změnou platného dosud práva městského z roku 1579", titěrnými podrobnostmi, v něž zabíhá, více snad ještě než podřízeností, k níž radní městští jsou odsouzeni, ukazuje krajní nedůvěru, kterou vzbuzují, a, bohužel, skutky dokazují, že nezasluhovali více shovívavosti. **Purkmistru a konšelům nařízeno, aby pravidelně a každodenně se scházeli, k sobě a k zástupcům sstran uctivě se chovali, v zasvěcené dni a svátky do kostela chodili, nařízené posty zachovávali, a všech veřejných processí jakožto osoby úřední se účastnili.** Všecky přestupky proti těmto řádům měl kárati a přetrhovati král. rychtář." (francouzský originál, s. 323)

I. díl, český překlad, s. 260: „+ **Snahou císaře Ferdinanda III. a arcibiskupa kardinála Harracha** rozmnožují se svátky, a přísnými rozkazy nařizuje se jejich svěcení: 90 dní v roce, čtvrt léta, věřící jsou povinni obcovati smlouvám božím."[32]

A tak se stává český národ pomalu národem katolickým – a to i přes všechna napomenutí a varování, které jsou mu adresovány:

I. díl, český překlad, s. 189: „Historie jest povinna aspoň vzpomenout oněch mužů statečných, kteří doufali beze vší naděje, a kteří nepodlehli ve zkoušce, ***Ondřeje*** *Habervešla z Habernfeldu,* **skladatele ‚Vojny české', + bratrů Jana Albrechta a Bohuslava Křineckých, z nichž tento** přeložil **z německého jazyka** do českého **Nicolaiho spis** ‚Historie království Kristova' **(v Perně 1632)**, ‚aby službu v tom prokázal obecnému lidu k dobrému', **onen napomenutí Vittemberských theolofů k Čechám, ‚abychom se náboženství papeženského vystříhali, naproti**

---

protestantism udržel se až do cís. Josefa II.; ve C h b u nařízením r. 1672 přikázáno, aby již jednou bylo skoncováno obrácení na víru katolickou, a jesuité téměž dosáhli toho. V B o ž í m D a r u, když r. 1676 žádali na obyvatelstvu určitý slib obrácení, 48 usedlých měšťanů s rodinami svými za noční doby opustilo město, + **takže ze 66 domů, na ten čas ještě obydlených, zůstalo toliko 18 osazených, jichž obyvatelé přistoupili k víře katolické.**" (francouzský originál, s. 253) I za tímto textem následují znovu téma doplňující Vančurovy poznámky pod čarou. Taktéž všechna zvýraznění jiným typem (řezem) písma v těchto ukázkách pocházejí od Vančury.

32 E. DENIS, *La Bohême I*, s. 276: Les moines multiplient les fêtes, et des règlements rigoureux en imposent l'observation, 90 jours par an, un quart de l'année, pendant lesquels les fidèles sont tenus d'assister aux offices. [Mniši zvětšují počet svátků a přísná opatření nařizuje jejich svěcení, 90 dní za rok, čtvrtinu roku, během které musí být věřící přítomni bohoslužbám. – překlad D. Olšáková]

tomu pak náboženství lutheránského stále se přidrželi' (v Perně 1631), Jakuba Jacobaea **Kutnohorského, + jenž r. 1624 v Amsterodamě uveřejnil krátký přehled církevní historie české, a** zvláště Jiříka Holíka, jehož spisy + **německým jazykem složené, ‚Blutige Thränen des hochbedrängten Böhmenlandes' (ve Vittemberce 1673), a ‚Päpstliche geisel'**, prochvívá všechen bol a hněv, jež způsobeny byly vítězstvím Říma."[33]

A husitské tradice pod nátlakem ustupují z veřejného života:

1. díl, český překlad, s. 50: „Latina zavedena do bohoslužby, z níž + **bezmála** vymizela ode dvou století. + **Betlem, slavné východiště reformace české, hned po vzetí Prahy ‚vyšturmován a zloupen', kazatelnice M. Jana Husi vybořena.** Vítězoslavná socha Jiřího z Poděbrad **měla býti** nahrazena (francouzský originál – ...était – ...*byla*) sochou Ferdinanda II., potírajícího kacířství." (francouzský originál, s. 66)

Popis politováníhodné situace českých zemí, který je uveden v ukázkách Vančurova překladu výše a který se nachází především v 1. dílu *Čech po Bílé hoře*, je při překladu 2. dílu Vančurou zdatně doplněn i o husitské tradice a jejich přetrvávání až do počátku 19. století, kdy – jak se můžeme z Vančurových vsuvek a úprav textu domnívat – se staly základem a východiskem pozdějšího národního obrození. Jakým způsobem bylo možné zachování této kontinuity, když v 1. dílu najdeme jasné ukázky toho, že český lid byl vystaven tvrdé persekuci? Jednoduše – i zde Vančura opakuje svou tezi o zachování evangelického náboženství na venkově:

II. díl, český překlad, s. 33: „Neustálým hubením starých českých knih nejenom že všeobecný nedostatek jich povstal, ale s nimi konečně i všecka chuť ke čtení zašla; ano v ošklivost se proměnila. Mimo duchamorné, náboženskou třeštivostí přeplněné modlicí knihy, nenalezl jsi v celé vsi ani jedné jiné. Ano i nechutné báchorky

33 E. DENIS, *La Bohême I*, s. 212: L'histoire doit au moins un souvenir à ces vaillants que espérènt contre toute espérence et que l'épreuve ne courba pas, à Haberbechl de Habernfeld; à Krzinetski de Ronov qui traduit en tchèque une histoire du royaume de Dieu, afin d'être utile à „l'ensemble du peuple et aux petites gens", à Jacob Jacobaeus, surtour à ce Georges Holyk dont les *Larmes sanglantes* et le *Fouet pontifical* vibrent encore de toutes les douleurs et de toutes les colères qu'avaient laissées le triomphe de Rome. [Dějiny dluží přinejmenším vzpomínku těm statečným kteří doufali bez vší naděje a jež zkouška nezlomila, Habervešli z Habernfeldu, Křineckéhomu z Ronova, který přeložil do češtiny dějiny království Božího, aby posloužilo „lidem a maličkým", Jakobu Jakobaeusovi a především Jiřímu Holíkovi, jehož „Krvácející slzy" a „Papežský bič" prochvívá ještě všechen bol a žal, které byly způsobeny vítězstvím Říma. – překlad D. Olšáková]

o Meluzině, Jiříkově vidění, Bruncvíkovi atd. jen velmi zřídka se čítaly. **Malou a chvalnou výminkou byly tu jen nečetné, po vsech roztroušené evangelické rodiny, ve kterých čtení starých knih, ovšem také z větší části náboženských se hledělo. Proto čtenář a beran, jak jim potupně přezděli, považováni za jedno. Přece ale v takových rodinách bylo nejenom více mravní zvedenosti, ale i soudnosti a smyslu vyššího.**"[34]

Tyto bratrské památky, které tak byly po generace uchovávány před krutým režimem v tajnosti, se po nástupu josefinských reforem stávají podle Vančury základem bádání prvních obrozenců – např. Šafaříka:

II. díl, český překlad, s. 121, pozn. 1: „Poslední práce jeho /Šafaříkovy/ byly věnovány studiu a písma staroslovanského a + **písemných památek staročeských a bratrských.**"[35]

či Dobrovského:

II. díl, český překlad, s. 56: „... stápějíc se v pramenech původních jednak v mluvě lidové, jednak v + **památkách vzorné literatury bratrské.**"[36]

Zatímco např. i mnozí z buditelské generace přímo protestanty byli, jak nás na pozadí Denisova textu znovu upozorňuje překladatel Vančura:

II. díl, český překlad, s. 171, pozn. 2: Fr. Palacký (1798 – 1876) narozen v Hodslavicích na Moravě + **ze kmene tuhých ve víře bratrské Valachů;** ... (francouzský originál, s. 192, pozn. 1)

Je proto logické, že po předešlém vylíčení slavného husitství, kterému stojí v kontrastu pobělohorský úpadek, bylo pro Vančuru zcela nepřijatelné Denisovo shrnující tvrzení ohledně časového určení počátku úpadku českých zemí (vzhledem ke kontextu cituji v celém znění, tj. včetně originálu):

34 Vančura přidává citaci o tučný text; celé citováno z J. B. PICHL, *Vlastenecké vzpomínky*, Česká včela 1876, s. 126; srov. francouzský originál, s. 39.

35 E. DENIS, *La Bohême II*, s. 141, pozn. 1: [Šafařík – pozn. D. Olšáková] Ses derniéres études furent consacrées a l'étude du paléo-slave. [Jeho poslední studie byly zasvěceny studiu staroslověnštiny. – překlad D. Olšáková]

36 E. DENIS, *La Bohême II*, s. 66: [k Dobrovskému – pozn. D. Olšáková] ... se retrempant aux sources originelles, d'une part le peuple, et de l'autre **la littérature classique**. [... znovu se navrátil k pramenům původním, z části k lidu, z části potom k **literatuře klasické**. – překlad D. Olšáková]

I. díl, francouzský originál, s. 334: „C'est l'aboutissement d'une longue évolution qui avait commencé avant les guerres hussites et qu'avaient hâtée les progrès de l'oligarchie à l'époque des Jagellons." [„Takové je zakončení dlouhého vývoje, který byl započat před husitskými válkami a který uspíšil pokrok oligarchie jagellonské doby." – překlad D. Olšáková]

Vančurův překlad, s. 313: „Takové je zakončení dlouhého vývoje, které počal + **porážkou bratrstev táborských u Lipan a** uspíšen byl pokroky oligarchie za doby Jagielovců."

Interpretace významových posunů

a) Jindřich Vančura a Masaryk

Jaký byl k oněm – v určitých pasážích velmi významným překladatelským změnám důvod a jaký je vlastně jejich vztah k Masarykově *České otázce*? Klíčovou postavou k zodpovězení výše položených otázek se stává osobnost samotného překladatele Jindřicha Vančury. Už na počátku jsme viděli, že jeho postava stála při zrodu všech klíčových okamžiků významnějších zápasů české historiografie druhé poloviny 19. a počátku 20. století. Spor o smysl českých dějin, resp. jeho vlastní fázi, dokonce svým článkem roku 1910-11 *Čím se Masaryk zavděčil českému dějepisu* oficiálně započal a vyvolal tak následnou ostrou diskusi ve vědecké obci. Vliv Masaryka na jeho dílo byl evidentně nezanedbatelný,[37] o čemž svědčí i jeho zásahy do Denisova textu při realizaci jeho českého překladu. Jindřich Vančura však patřil mezi jedny z mála českých historiků, kteří přijali Masarykovu filosofii českých dějin za svou. Jedním z hlavních důvodů, proč měla česká historická obec ve své většině velké problémy s přijetím Masarykovy české otázky, byl onen prostý fakt, že Masaryk nedospěl ke svému obrazu českých dějin na základě podrobné historické analýzy, ale pouze na základě pokusu postižení oněch dějů sociologickou metodou, na jejímž základě v závěru svých úvah vystavěl vlastní koncept českých dějin. Přestože nalezneme u jednoho z méně významných účastníků celého sporu argument z roku 1936 tvrdící, že nejnovější historické zkoumání např. z pera Jindřicha Vančury, Jana Herbena,

37 Srov. četné novinové výstřižky k životnímu jubileu Jindřicha Vančury a jeho četnou osobní korespondenci s regionálními historiky: Archiv okresního muzea Klatovy, pozůstalost Jindřicha Vančury, nesetříděno.

L. Hromádky závěry T. G. Masaryka potvrdily,[38] fakticky nelze hovořit o tom, že by se čeští historici hromadně ztotožnili s Masarykovými závěry. Právě naopak: Josef Pekař uvedl, že fakt, kdy Masarykově *České otázce* se dostává prvních věcných připomínek (právě z jeho pera) prakticky 17 let po jejím prvním vydání,[39] svědčí o malém vlivu Masarykových závěrů na české historiky.

Důležitou roli zde při pohledu na Vančurovu motivaci hraje také fakt, že patřil mezi ony historiky, kterým se nepodařilo proniknout na universitní půdu – ať již kvůli vlastním nedostatkům či z důvodu „střídání generací" na historické katedře. Tomkův žák narozený 1856 dostudoval jen krátce před tím, než byl roku 1880 jmenován mimořádným profesorem novověkých dějin Jaroslav Goll. Přestože ještě v období rukopisných bojů Vančura a Goll v rámci jednoho tábora odpůrců pravosti spolupracovali, později zaujímá Vančura ke Gollovi značně negativní postoj, který byl mj. také částečně určován faktem, že Goll mu (tedy podle Vančurova názoru[40]) nedával dostatek prostoru k prezentaci vlastní historické práce. Poté, co roku 1879 získává Vančura aprobaci zeměpis – dějepis, odchází z postu suplenta na malostranském reálném gymnáziu do Kolína, odkud se zřejmě datují jeho úzké vazby na T. G. Masaryka a Čeňka Duška, superintendenta evangelické církve helvetského vyznání.[41] Po překladu Denisova *Konce samostatnosti české* je Vančura roku 1891 za trest přeložen do Hradce Králové, odkud se po 6 letech vrací na přímluvu poslance Kramáře a Kaizla, u nichž intervenoval v jeho prospěch jeho dávný přítel Karel Hostaš, zpět do Prahy na smíchovské gymnázium.

Přestože se oním vlastním impulsem k rozpoutání vědecké polemiky stává ve vlastním slova smyslu teprve Vančurův článek z roku 1910, je nutno si uvědomit, že autor tohoto článku byl pod velmi silným vlivem T. G. Masaryka již od osmdesátých let 19. století (často v osobním styku).[42] Nemohl proto přejít bez povšimnutí

38 Jan Bohuslav ČAPEK, *Otázka souvislosti našeho národního obrození s českou reformací*, in: M. Havelka (ed.), Spor o smysl českých dějin, s. 764 , pozn. 6.

39 Srov. Pekařův rozbor Masarykových děl z roku 1912 – J. PEKAŘ, *Masarykova česká filosofie*, ČČH 18, 1912, č. 2, s. 170-208.

40 Srov. Vančurovo časté zdůrazňování jeho schopnosti nabídnout ČČH přehled maďarské historiografie, apod. Archiv okresního muzea Klatovy, pozůstalost Jindřicha Vančury, nesetříděno, osobní korespondence a vzpomínky.

41 V pamětní knize fary v Kolíně, kde se Vančura s Masarykem často scházel v době sporu, figurují jejich podpisy vedle sebe. Srov. *PhDr. Jindřich Vančura sedmdesátníkem*, in: *Šumavan*, 1925, č. 65, b. s.

42 Jejich osobní vazby byly dokonce podle určitých pramenů roku 1891 důvodem, proč kandidoval Masaryk právě za klatovský okres. Srov. *Klatovské listy* – roč. XXXIX., č. 35, 29. 8. 1925, s.1: „Tyto styky byly příčinou, že Masaryk v r. 1891 kandidoval ve volebním okrese klatovském, kde také byl zvolen proti kandidátu staročeskému MUDr. Ant. Steidlovi."

roku 1895 poprvé vydanou Masarykovu *Českou otázku (Snahy a tužby národního obrození)*.[43] Jeho filosofická koncepce českých dějin, která vycházela z přímé ideové návaznosti husitství, Jednoty bratrské a národního obrození a to návaznosti ve jménu bratrské humanity zanechala ve Vančurovi velmi silný vliv, který byl zřejmě ještě zesílen Vančurovou faktickou opomíjeností a neschopností uchytit se coby renomovaný historik. Nejsilnějším impulsem, proč Vančura zcela podlehl kouzlu Masarykovy koncepce českých dějin, byla ovšem s největší pravděpodobností Vančurova silná víra v Boha a jeho úzké vztahy s protestantským prostředím (viz již zmiňovaný Čeněk Dušek).

b) Důvody posunů: Denis – historik a Masaryk – filosof

Vztah Masarykovy *České otázky* a Vančurových úprav českého překladu Denise je prokazatelný na základě styčných bodů, které jsme jako ukázky uvedli výše. Jejich inspirace je na základě dokázané blízkosti Vančury a Masaryka jasná: navíc pro Vančurův inspirační zdroj *České otázky* svědčí i fakt, že se s ní jasně shoduje minimálně ve dvou v předchozích odstavcích uvedených bodech – a to v pohledu na dobu **temna** a možnosti překlenout tuto dobu konstatováním nepřetržitého proudu existence bratrských hodnot v podobě utajené venkovské evangelické zbožnosti malých skupin a dále poté v pohledu na počáteční zdroje studia národních obrozenců (eventuelně s přihlédnutím k jejich původu), kde hrají podle českého překladu klíčovou roli právě bratrské památky. Pokud dále přihlédneme k faktu, že Vančura při překladu 1. dílu značně akcentoval prvky náboženského, mravního, sociálního a hospodářského úpadku českých zemí, jenž ve výsledné podobě zesilují dojem **temna**, rýsují se Denisovy dějiny ve Vančurově překladu jako velmi podobné Masarykově koncepci – s jedním rozdílem: jejich autor, resp. muž, kterého všichni za autora považovali, Ernest Denis, byl v povědomí českého národa zapsán jako francouzský ***historik***, nikoli filosof či myslitel jako Masaryk. Denisova erudice byla tedy především historická, což umožňovalo v pozdějším průběhu sporu, aby byl Denis vnímán jako jakýsi „rozhodčí" prvek při historické argumentaci, resp. při dohledávání historicky podložených faktů.

Pointou celého vyvrcholení sporu o smysl českých dějin bylo, že sám Denis se stal, právě na základě své historické erudice, argumentem, kterého se nebály použít ve svůj prospěch oba tábory. Tím vznikají situace, kdy proti historickému podepření Masarykových argumentů je užíváno Denisova ***díla*** (tedy konkrétně Vančurova

43 O rok později – 1896 – následuje *Jan Hus. Naše obrození a naše reformace*, spolu s *Karel Havlíček. Snahy a tužby politického probuzení.*

překladu), zatímco proti Masarykovi je užíváno Denisovy ***autority***. Hranice mezi oběma argumenty je však velmi úzká: za celou problematiku užití Denise jako záštity u obou táborů jen krátká ukázka „přestřelky" na toto téma mezi Pekařem a Masarykem. „Je patrno, že Masaryk *není realista.* Na ten fakt upozorňoval již Denis znovu a znovu: je zaujat předsudky mystickými, napsal o Masarykovi, mysticismus jeho je mi nesnesitelný, je přímý žák Herderův a Mickiewiczův (tj. romantik). Denis neopomenul zmínit se (při všech zdvořilých a upřímných chválách v jiném směru) o jeho živlu romantickém a utopickém ani v *Památníku Masarykově.* Praví realisté teprv musí přijít."[44] Či další z Pekařových námitek vůči užití Denise: „...nedivíme se, že falšovatel mi vytýká, že jsem v nesolidní heuristice své zapomněl uvést Denisovo svědectví o souvislosti české reformace s obrozením. Uvedu je tedy dr. Herbenovi podle pravdy. Ono zní: Kdo v Dobrovském a Havlíčkovi vidí přímé pokračovatele bratří, *odpírá faktům nejzřejmějším;* připisuje-li se jim takové snažení křesťanské, aby přeměněni byli v předchůdce Tolstého, je to myšlenka, která svědčí jen o mocné obrazotvornosti Masarykově. (*Čechy po Bílé hoře,* II., s. 12). A týž Denis je v polemice Herbenově veden skoro neustále v evidenci jako velký svědek Masarykovy pravdy!"[45] Na tuto výtku odpovídá Masaryk: „Opakuju, to jedno místo Palackého drtí nepromyšlenou polemiku prof. Pekaře a ukazuje, jak hlava opravdu historická postihla podstatu nejen naší reformace, ale její vývoj a pravý význam. Namísto toho zesílil prof. Pekař proti mně jednu neoprávněnou poznámku Denisovu."[46] A dále: „A jestliže francouzský historik Denis ukazuje, jak naši obroditelé přes Komenského podávali ruce reformátorům, je to docela správné."[47]

Při čtení těchto polemik po předchozích ukázkách rozdílu mezi originálem a překladem se nabízí otázka, nakolik vděčí toto obojetné pojímání Denise za svůj původ právě „originálnímu" překladu Jindřicha Vančury, kterému se podařilo s největší pravděpodobností narušit strukturu Denisova textu natolik, že bylo možno jej užít jako argumentu pro i proti. Po jeho zásahu zde totiž zůstalo jen jakési torzo Denisova originálu, které se ne vždy muselo shodovat s fakty, kterými text hojně upravoval Vančura. Nejpádnějším důkazem tak může být naše poslední ukázka uvedená výše a týkající se bitvy u Lipan, která je jednoznačně v rozporu s Vančurovým překladem. O tom, že tento argument sehrál roli zřejmě nejpádnější, není pochyb, vždyť Denisův text hovořící o počátku úpadku českých zemí před

44 J. PEKAŘ, *Masarykova česká filosofie,* in: M. Havelka (ed.), Spor o smysl českých dějin, s. 294.

45 Tamtéž, s. 299.

46 T. G. MASARYK, *Ke sporu o smysl českých dějin,* in: M. Havelka (ed.), Spor o smysl českých dějin, s. 307.

47 *Tamtéž,* s. 308

husitskými válkami, a nikoli až po porážce bratrstev táborských na lipanské pláni, jak opravuje Vančura, je s Vančurovou „představou" českých dějin v hlubokém rozporu. Důvodem této opravy, kterou vzhledem k její závažnosti již ani za „opravu" považovat nelze (dalo by se zde hovořit s největší pravděpodobností přinejmenším o falšování originálu) byla další Masarykova teze ohledně porážky „české demokracie" u Lipan: „U Lipan padlo násilí násilím, padla demokracie česká, poražená již svou vlastní rozháraností - Prokop sám napřed s Pražskými se smlouval - a spojenou silou šlechty husitské a katolické části měst. Avšak nebylo šlechtě dosti vyrazit lidu meč Žižkův a palcáty, lid český všecek musil být podroben a právně zotročen. Tak bylo usneseno v památném roce 1487. Tak tedy se končila reformace, povstavší pro svobodu ducha, zotročením ducha i těla."[48]

Povšimněme si však nyní pohledu samotného Denise na tento problém. Jednou z mnoha věcí, které vytýká Kybal ve svém spise *Arnošt Denis a Bílá hora*, je Denisovo schématické vidění českých dějin, kde poukazuje mimo jiné i na jeho jakoby již předem si odpověď žádající pokládání otázek a jako příklad uvádí: „... reforma husitská a protestantská vedla k *nezdaru a neštěstí;* které byly *příčinou* tohoto úpadku a *vzdálené pohnutky* této porážky? Kterými chybami *zasloužili* Čechové svého neštěstí?"[49] Autor takto položenými otázkami jakoby přímo vybízí čtenáře k přijetí jeho teze (první polovina věty), kterou dokumentuje teprve poté (druhá polovina). Celek potom shrnuje poslední věta, ve které hovoří již o jasném provinění Čechů na vlastním osudu. Denisovo vidění období mezi Kostnicí a Lipany v kontextu těchto otázek charakterizuje pouze únava, sutiny a zoufalství, přičemž od husitství vede podle něj přímá linie k Bílé hoře.[50] Rozpor je tedy v tomto případě evidentní.

Na této ukázce je velmi zřetelně vidět, kterak je k samotnému sporu o smysl českých dějin a jeho argumentaci nutno přiřadit i postavu samotného Ernesta Denise, který se stal nechtíc jedním z argumentů - paradoxně obou soupeřících stran (viz rozdíl Denisova díla a autority). Je však i přes toto „zdvojení" Denise možné určit, jaký byl skutečný Denisův názor na husitství?

c) Denisova koncepce husitství

Vzhledem k tomu, že výše jsme uvedli vlastně pouze jakýsi výčet Vančurových úprav Denisova textu, nabízí se, ba co více - vtírá se na mysl otázka, jaký byl vlastně vztah samotného Denise k husitství a jaké bylo vůbec jeho vlastní pojetí tohoto

48 T. G. MASARYK, *Česká otázka, Naše nynější krize, Jan Hus,* Spisy T. G. Masaryka, sv. 6, Praha 2000, s. 153.

49 Vlastmil KYBAL, *Arnošt Denis a Bílá Hora,* Praha 1912, s. 21.

50 *Tamtéž.*

období českých dějin? Podat na tuto otázku pádnou a nosnou odpověď v sobě zahrnuje velmi náročný úkol prostudovat veškerá jeho díla v originále a zcela přitom zapomenout na existenci českého překladu. Navíc bude tento úkol komplikován faktem, že v průběhu Denisovy historiografické činnosti u něj s největší pravděpodobností došlo k posunu vlastního hodnocení husitského období, jak by o tom mohly svědčit nejen posuny mezi prvním dílem trilogie *Huss et la guerre des Hussites* a dalšími díly (*La fin de l'indépendance boheme, La Bohême depuis la Montagne-Blanche*), ale také fakt, že na přelomu let 1910-11 Denis prohlašuje, že má v plánu znovu se vrátit k postavě mistra Jana Husa sepsáním nové knihy věnované husitství. K vydání podobné knihy nikdy nedošlo (ke 2. vydání *Huss et les guerres des hussites* dochází ve Francii roku 1930, tedy 9 let po Denisově smrti, a to bez úprav - pouze jako reprint z roku 1878) - přesto však ve Vančurově korespondenci nalezneme doklady o tom, že roku 1913 na 1. dílu 2. vydání Denisova *Husa a husitských válek* pracoval a doufal jej vydat roku 1915.[51] Celé jeho snažení následovně překazila 1. světová válka, ovšem v letech 1921-2 začíná o publikování 2. vydání Denisova Husa a války husitské hovořit znovu.[52] O tom, co konkrétně Vančura překládal - tedy zda se jednalo o Denisův spis z roku 1878 či zda se mu dostal do rukou Denisův rukopis nového, přepracovaného vydání *Huss et les guerres des hussites*, o jehož existenci však není nic známo, se vzhledem k neexistujícím podkladům můžeme pouze dohadovat. Jisté je však to, že nalezení obdobných indicií by pomohlo přesně vymezit Denisovy posuny nejen v nahlížení husitství, ale celkově českých dějin tak, jak vznikalo jejich sepsání - tedy v rozmezí let 1878 až 1910-1911. Tento posun by byl pro nás zajímavý nejen z pohledu české historiografie, přestože by se tato problematika vzhledem k v té době vládnoucímu směru pozitivistické historiografie zřejmě nacházela pouze na okraji badatelského zájmu, ale i z pohledu francouzské

51 Archiv okresního muzea Klatovy, pozůstalost Jindřicha Vančury, nesetříděno: Dopis Vančura - Vrat. Čermák z 28. 10. 1913: „Do šedesátky bude snad dokončen český překlad I.dílu Denisova 2. vyd. o Husovi o válce husitské, který doufám, že vyjde k r. 1915."; dále např. Bedřich MENDL, *Jindřich Vančura, historik a překladatel.* Národní listy, roč. 65, č. 237, 30. 8.1925; Vzdělávací příloha Národních listů, s. 1 - „Před válkou připravoval Vančura české vydání Denisova spisu o Husovi a husitství. Projekt byl překažen válkou, za to podařilo se mu po válce uskutečniti české vydání Denisových článků a spisů válečných."

52 Pro rok 1921 srov. Archiv okresního muzea Klatovy, pozůstalost Jindřicha Vančury, nesetříděno, dopis Obec král. města Klatov, čís. 19.690 z 11. 1. 1921 Jindřichu Vančurovi, v němž jej městská rada na základě přečtení Vančurova článku z 6. 1. 1921 (není upřesněno) žádá, aby se prvotně věnoval dopsání a sepsání dějin města Klatov a nikoli překladu Denisova Husa, jak v článku avizoval. Pro rok 1922 srov. dopis Jindřicha Vančury Vratislavu Čermákovi z 23. 3. 1922: „Životopis Denisův pro Zlatoroh do 1/2 května napsal, úprava a překlad 2. vydání Denisova Husa a války husitské a do toho přijdou kolikrát ještě jiné práce."

historiografie, konkrétně z pohledu vztahu politické angažovanosti francouzských historiků 19. století na výběru témat.[53]

Z metodologického hlediska je tedy paradoxně nejvěrnějším pramenem pro určení Denisova náhledu na husitství na počátku 20. století již zmiňovaný Vlastimil Kybal, který při svém studijním pobytu v Paříži navštěvoval Denisovy přednášky a často docházel i k němu domů. Detailní rozbor vývoje Denisových názorů však překračuje rozsah tohoto článku a co do obsahové náplně je v této době spíše námětem na téma podrobné a samostatné studie.

O tom, že husitství představovalo pro Denise základní moment určující budoucí dějinný vývoj českého národa však není a zřejmě ani nebude pochyb, a to i přesto, že byla jeho „původní koncepce" sepsání díla *Huss et les guerres des hussites* pro některé české husitology pokud ne přímo nepřijatelná, tedy jistě alespoň zarážející: „... j´ai bien assez à faire avec mes *Hussites,* qui sont de moins en moins avancés. Cependant, j´ai entamé la seconde partie: Huss. Il y en aura cinq, comme dans une tragédie de Racine. On pourra facilement le découper en tragédie; pour y ajouter un peu d'intérêt, l'auteur représentera Žižka amoureaux de la fille de Sigismond, et commençant la guerre pour conquérir sa future. La fille de Sigismond, elle, sera *toquée* de Prokope. De la un imbroglio aussi facile à comprendre que le *Mariage de Figaro,* mais beaucoup moins gai. Ce drame est destiné à produire une profonde impression sur les siécles passés, comme on dit dans le *Tintamarre.*"[54]

Na to, jaká další překvapení ještě Denisova díla skrývají, však bude zapotřebí vrátit se k četbě originálů, kterou bude ve druhém plánu nutno podepřít důkladným výzkumem ve francouzských a českých archivech, neboť – ruku na srdce – kdo

53 Např. mladý Gabriel Monod uvažuje roku 1868 o Husovi a sociálních myšlenkách táboritů jako o tématu své historické práce. Nakonec si vybral téma jiné, ovšem podle domněnky určitých autorů, by se při podobném výběru po roce 1870 rozhodl stejně jako Denis – tj. pro studium dějin jednoho z národů utlačovaného německým živlem. Tato domněnka je však pouze spekulativního charakteru. Srov. Patrick CABANEL, *František Palacký, Ernest Denis et Thomas Garrigue Masaryk: le protestanisme dans le récit historique et dans l'idée nationale tchéque au XIXe siécle,* in: Slavica occitania, 1995, no 5, Toulouse, s. 5.

54 Dopis Ernesta Denise Soběslavu Pinkasovi z 4. 4. 1876. Srov. *Lettres a Soběslav Pinkas (1873-1878),* in: *Le Monde Slave.* 1924, č. 1, novémbre-decémbre 1924, s. 259. Celý text je samozřejmě myšlen ironicky!!! – „... mám co dělat se svými *Husity,* kteří vůbec nepokračují. Přesto jsem začal s druhou částí: Hus. Bude jich pět – jako v Racinově tragédii. Jednoduše by se to dalo rozdělit do tragédií; aby to bylo zajímavější, autor vylíčí Žižku jako toho, kdo je zamilovaný do Zikmundovy dcery a začíná válku, aby dobyl svou nastávající. Avšak sama Zikmundova dcera *bude celá blázen* do Prokopa. Bude z toho stejně nepochopitelný zmatek jako ve *Figarově svatbě,* ale mnohem míň rozjařený." To drama by mělo zanechat na předešlých staletích silný dojem, jak se říká v *Tintamarre.*"

z nás s naprostou jistotou ví, že v *Huss et les guerres des hussites* se Žižka opravdu nezamiloval do Zikmundovy dcery, která je však celá zblázněná do Prokopa Holého?

V. Závěr

Jaké jsou tedy odpovědi na otázky položené v úvodu? Při zamyšlení se nad úlohou husitství ve sporu o smysl českých dějin zjistíme, že jeho role byla vedle konceptu národního obrození nastíněném Masarykem jednou z klíčových. V prvotní fázi však aktéři této polemiky používají spíše argumentaci všeobecného rázu, zatímco k postupné diferenciaci dochází teprve v průběhu celého sporu. V té době se dostává ke slovu i přesné rozlišení terminologie, kterou používá ta která skupina (viz rozčlenění „lid", „šlechta" na straně jedné a „národ" na straně druhé). Užívání této terminologie je také součástí např. interpretace bitvy u Lipan, kterou vidí Masaryk jako porážku demokracie, českého lidu, zatímco pro Pekaře představuje tato bitva očistný řez v dějinách českého národa.

Ze všeobecného pohledu je pro Masarykovy stoupence charakteristická snaha o aktualizaci husitského odkazu do přítomnosti za pomoci paralel tak, aby se stal vodítkem i v praktickém životě,[55] zatímco historikové Gollovy školy paralel nepoužívají. O problémech Masarykovy ***historické*** argumentace však nejlépe svědčí pokusy o nalezení historiků, kteří by sdíleli na české dějiny stejné názory jako TGM. V prvotním období sporu je to změna v překladech Denisových děl uskutečněných Masarykovým obdivovatelem Jindřichem Vančurou, později potom zdůrazňování argumentu „historického ospravedlnění" Masarykových teorií při argumentaci již čistě čistě historického charakteru. Celkově je tedy pro tento postup charakteristický fakt, kdy se Masarykovi stoupenci snaží etablovat v českém prostředí svou vlastní „historickou" školu s vlastní terminologií a osobitou argumentací. Argument husitství, jenž se stal základem a východiskem pro další rozpracování široké škály interpretací historického vývoje českého národa, stojí na počátku těchto snah.

55 Myšlen husitský odkaz v intencích Masarykovy filosofie českých dějin.

Ernest Denis, le hussitisme et la dispute sur le sens de l'histoire tchèque

Doubravka Olšáková

Le début de la dispute sur le sens de l'histoire tchèque represente d'une certaine maniére déjà la dispute sur l'authenticité des Manuscrits. Pendant cette dispute deux groupes se sont formés: les défenseurs de l'authenticité (J. Kalousek, A. Rezek, V. V. Tomek, J. L. Píč, F. L. Rieger, J. Grégr, etc.) et leurs adversaires (T. G. Masaryk, J. Goll, J. Pekař, J. Vančura, etc.). Sitôt demande Masaryk le remplacement de l'image de l'histoire tchèque établie par les Manuscrits par un nouveau point de vue. Il le presente aussitôt dans son oeuvre *Konkrétní logika* (1885), mais aussi plus tard dans ses oeuvres consacrées à l'histoire tchèque (*Česká otázka - snahy a tužby národního obrození*, 1895; *Jan Hus - naše obrození a naše reformace*, 1896; Karel Havlíček, *Snahy a tužby politického probuzení*, 1896). En ce moment-là, la division du groupe des adversaires de l'authenticité des Manuscrit s'est produite. Ce groupe est ensuite divisé en partisans de Masaryk et de sa conception et en „historiens", qui sont opposés à cette conception. Les arguments de la première phase de la dispute sur l'histoire tchèque suivent les époques principalles de l'histoire tchèque: le hussitisme, la contreréforme et la renaissance en Bohême en 19ème siècle. La distinction terminologique s'est ensuite produite entre deux groupes: l'école historique de Goll parle d'habitude de la „nation" sans distinction, Masaryk et ses partisans distinguent entre „le peuple" et „ la noblesse", etc. Finalement la traduction tchèque de l'oeuvre d'un historien français Ernest Denis est devenue l'un des plus importants arguments pendant la dispute sur le sens de l'histoire tchèque. Cette traduction a été faite par Jindřich Vančura, partisan de Masaryk. Sa traduction a été modifié selon la conception de l'histoire tchèque de Masaryk, alors la version tchèque représente une oeuvre tout à fait différente en la comparant avec l'original français. Ernest Denis ne connaissait pas l'étendue des „corrections" de Vančura. Vančura a voulu „offrir" au philosophe Masaryk un soutien représenté par un historien (ici Denis), car l'une des plus importantes objections de l'école de Goll contre Masaryk était le fait qu'il n'utilise pas du tout des méthodes historiques. Les différences entre l'original français et sa traduction tchèque sont montrées à l'aide de l'exemple de l'hussitisme où Vančura accentue l'enchainement entre l'époque de l'hussitisme et l'époque de la renaissance nationale en Bohême en 19ème siècle selon la conception de Masaryk. Aussi la caractéristique générale de l'hussitisme est modifiée car pour Denise elle ne représente que l'époque de déclin. Ce point de vue est inacceptable pour Vančura et c'est pourquoi il change dans sa traduction le début de ce déclin qu'il ne considére

à partir de la défaite de l'armée des taborites dans la bataille de Lipany en 1434. Le dernier argument inventé pendant la dispute sur le sens de l'histoire tchèque est celui de la „justification par l'histoire". Selon cet argument la réalisation d'un état indépendant tchécoslovaque justifie même rétrogradement tous les arguments de Masaryk.

Boj o pomník Jana Husa v Praze v období 1889-1903

Stanislav Zita

Veliké oživení v oblasti husitských tradic znamená 25. listopad 1889. Tento jediný den rozhýbal masy českého národa, alespoň dočasně si husitskou minulost připomenuly snad všechny lidové vrstvy.

Vše začalo jaksi náhle. Na začátku bylo jednání zemského výboru o deskách se jmény slavných mužů českého národa, které budou zasazeny na budově nového Muzea království českého, právě dokončované na Václavském náměstí. Na jednotlivých tabulkách měla být jména mužů, kteří se zasloužili o českou literaturu, vědu a kulturu. Mezi těmito jmény chybělo jméno Jan Hus. Staročeši v zemském výboru – Škarda, Bráf, Kvíčala – se snažili přesvědčit aristokraty, aby deska se jménem Husa byla zasazena alespoň na nějaké méně viditelné místo, ale marně. Většina zemského výboru rozhodla proti desce.[1]

Celková politická situace v Čechách byla v tomto období příznivá pro mladočechy. Jejich strana se stala jakýmsi centrem opozičního hnutí, které vyvolala v 80. letech mezi rolnictvem, maloburžoazií a inteligencí hospodářská, především agrární krize. Mladočeši byli do této opozice vtahováni cestou zdola, což vedlo ke zvýšení napětí mezi mladočechy a staročechy. Svobodomyslní dokázali podchytit opoziční voliče a ve volbách do zemského sněmu v červenci 1889 se mladočeská strana prosadila především v kurii venkovských obcí, ve které získala 53,2% hlasů a 30 poslaneckých míst místo dřívějších 6 mandátů. Staročeši získali v této kurii 19 mandátů. Celkově si na sněmu udrželi převahu staročeši s 58 mandáty proti 39 mandátům mladočeským, ale ztratili vedoucí postavení.[2] První jiskrou, která zažehla otevřený spor, byl mladočeský návrh státoprávní adresy, ke které se staročeši nepřipojili. A deska se jménem Husa na muzejní budově znamenala výbuch, roztržka propukla naplno a přerostla rámec politických stranických rozporů.

Dne 25. listopadu 1889 se na sněmu zeptal mladočeský poslanec dr. Josef Šíl, co bylo příčinou toho, že Jan Hus na Muzeu chybí. Zmínil se ve své řeči o tom, že veřejnost byla již před časem touto zprávou pobouřena, ale nechtěla tomu věřit.[3] To znamená,

1 O. URBAN, *Česká společnost 1848 – 1918*, Praha 1982, s. 391.

2 Podrobněji T. VOJTĚCH, *Mladočeši a boj o politickou moc v Čechách*, Praha 1980, s. 108.

3 Podrobně o průběhu XXVIII. Schůze Sněmu Království českého 25. 11. 1889 M. BOROVIČKA, *Mistr Jan Hus na českém zemském sněmu v roce 1889*, Husitský Tábor 9, Tábor 1987, s. 249-270.

že o debatách kolem Husovy desky se již před 25. listopadem něco vědělo či tušilo veřejně, i když byl doposud kolem této záležitosti klid. Poslanec Šíl se ve své řeči dále pochvalně vyjádřil o velikosti Husova ducha, což dokazoval citacemi z díla Františka Palackého. Jmenoval pomník Giordana Bruna v Římě, knihovnu sv. Genofevy ve Ferraře a další místa v zahraničí, kde se nelézá jméno Jana Husa. Vzdělaní lidé uctívají Husa každý rok v Kostnici a krajané vy se ho měli vzdát? Řečník se rozhovořil o významu Jana Husa pro celý národ: „Mistr Jan Hus znamená kus historie české, list dějin národa našeho nejskvělejší a nejslavnější. Mistr Jan Hus znamená slávu naši, naši vzdělanost a osvětu, naše žití, naše všechno." Hus byl dle Šílových slov tvůrcem nejslavnější doby národních dějin. Hus byl reformátorem jazyka, pravopisu, jeho literární činnost je plodná, jeho sloh obratný. Šíl se ptal, zda deska bude na Muzeu chybět z ohledu k duchovenstvu a historické šlechtě. Připomenul, že historická věda Husa očistila, Václav Vladivoj Tomek ukázal, že Hus byl řádný kněz a rozsudek nad ním vyřčený byl nespravedlivý. A česká šlechta tehdy posílala protesty proti upálení Husa. Závěrem řečník prohlásil, že nebude-li na Muzeu patřičná deska, lesku Husova jména se mezi lidem neublíží, ale světlo padne na ty, co dnes rozhodují. Doby, ve kterých se národy styděly za své velikány, nebyly nikdy hodnoceny jako doby pokroku daných národů. Šíl zakončil své vystoupení návrhem, aby na Muzeu byla umístěna deska se jménem Jan Hus.

Ve sněmu následovala velice rušná debata, které se zúčastnili poslanec Adámek, kanovník Borový, prof. Tomek, probošt dr. Lenz a poslanec Schwarzenberg. Prohlásil, že Hus se musí posuzovat podle skutků, a ty byly počátkem společenského rozvratu. Husité nebyli hrdinové, ale „banda lupičů a žhářů", husitismus by komunismem 15. století. Nynější šlechta nepochází z husitské šlechty, ale z vítězné šlechty od Lipan. Schwarzenberg se přihlásil k odkazu Rožmberků a prohlásil, že šlechta nepřipustí na muzejní budovu a do ní nic, co by uráželo cit většiny obyvatelstva.

Po této Schwarzenbergově řeči nastala ve sněmu obrovská bouře. Mladočeští poslanci se veřejně hlásili k husitům, křičeli, že si nenechají urážet předky. Staročeský tisk uveřejnil po Schwarzenbergově řeči poznámku F. L. Riegra, který neodmítl Husa, ale prohlásil, že sám Hus by nikdy nepřipustil, aby se z jeho památky vytloukal politický kapitál. Mladočeský tisk o Riegrově poznámce mlčel. Rovněž Albert Pražák ve své studii věnované tomuto problému píše: „...Rieger v této schůzi sněmovní – mlčel."[4]

4 A. PRAŽÁK, *„Banda lupičů a žhářů"*. O národ, Praha 1946, s. 24.

Staročeská strana byla silně sepjata se šlechtou. Nemohla tudíž reagovat na výroky mladého Schwarzenberga, zároveň však svojí „neutralitou" popudila proti sobě veřejné mínění. Staročeši se tak dostali do dvojího ohně. To, že se v otázce Husovy desky podřídili šlechtě, znamenalo pro ně další ztráty u veřejnosti, i když staročeši sami proti desce nebyli. Přílišné sepjetí se šlechtou se pro staročeskou stranu ukázalo nevýhodným. Již před vznikem aféry kolem Husovy desky vznikl mezi členy národní strany spor, zda by strana neměla jít více doleva. I někteří vedoucí činitelé staročechů upozorňovali na skutečnost, že strana národní může ztratit podporu lidu a zároveň, půjde-li bezvýhradně za konzervativní šlechtou, ztratí i u ní veškerou váhu.[5] Než však mohli staročeši něco v této věci dělat, přišel 25. listopad a po něm získali převahu mladočeši jako zastánci památky slavných předků. Bouře, která vznikla po Schwarzenbergově řeči na sněmu, se závratnou rychlostí přenesla na veřejnost. Tisk obou stran zaujal ihned druhý den po sněmu své stanovisko k debatě. Staročeši od této chvíle nikdy nepřestali mladočechy obviňovat z rozněcování stranických sporů, z využívání Husovy památky pro politickou agitaci. Nicméně iniciativu měli v rukou mladočeši a skutečností zůstává, že vlna odporu především proti Schwarzenbergovým výrokům se zvedla v české veřejnosti prakticky okamžitě, ještě dříve, než mladočeši mohli začít s nějakou velkou agitací. Z ostatního tisku, který bezprostředně reagoval na debatu ve sněmu z 25. listopadu, si připomeňme Selské noviny, ve kterých jejich vydavatel Alfons Šťastný dne 6. prosince uveřejnil úvodník pod názvem „Husité! To jsme!", kde čteme mimo jiné: „Že výrokem tímto roztržena je páska mezi národem českých a šlechtou tak zvanou historickou nadobro, rozumí se samo sebou. Kdo neuznává minulost národa, neuznává národ samý, neboť bytí národa spočívá vlastně jenom v jeho historii. Český národ bez své slavné historie přestává býti, a bez doby husitské není žádné slavné historie národa českého."

Časopis Čas ukázal na nebezpečí, které hrozilo staročechům a jejich spojení se šlechtou. Staročeským vůdcům byla vytýkána nerozvážnost při jednání ohledně Husovy desky. Kritice byla v Času podrobena i řeč Eduarda Grégra na sněmu, jelikož současné mladočešství prý nemá nic společného s husitismem, rovněž byl Grégr obviněn, že nerozumí historii, jinak by nemohl husitství nazývat demokratickým a liberálním směrem podle dobové terminologie. Regionální tisk se danému problému zprvu mnoho nevěnoval, přesto se vlna odporu převalila, můžeme říci, přes celé Čechy. Národní listy každý den uveřejňovaly protestní telegramy a dopisy v rubrice „Hlasy českého lidu". Dejme ještě jednou slovo Selským novinám: „Z celých Čech

5 K. KAZBUNDA, *Krize české politiky a vídeňská jednání o tzv. punktace r. 1890*, ČČH 1934, s. 337-338.

nyní zaznívá jediná čestná odpověď na tento pokřik: Ano, husité! To jsme a také jimi zůstaneme navždy, to naší největší ctí!" Protesty přicházely od spolků i jednotlivců, kromě kritiky Schwarzenberga se děkovalo Šílovi a ostatním poslancům. Národní listy 27. listopadu uveřejnily článek k debatě na sněmu s názvem „Nad rovy předků" a přinesly zároveň seznam jmen, která mají být umístěna na deskách na nové budově.

Na straně staročechů patří k nejzajímavějším názor Hlasu národa z 26. listopadu na Schwarzenbergovo vystoupení: „Hrdost, s jakou tento princ Schwarzenberg přihlásil se za nástupce Rožmberků, ukázala pevnost pásky, která konzervativní šlechtu pojí s národem naším." Tedy opačný názor, než který zastávaly Selské noviny. Mladočeši jsou pro národní stranu jen rozdmýchávači sporů a rozbíječi národní jednoty. Jak již však bylo poznamenáno, iniciativu měli v rukou mladočeši. Události dostaly velice rychlý spád. Jak napsal Albert Pražák. „Schwarzenbergova urážka minula se tedy cíle. Nezasáhla národ, ale pročistila jej, vzpamatovala a úže přimkla k Husovi. Prokázala, že je národ přes svůj nátěr ustavičně husitský a Hus že jest jeho výraz."[6] Ano, katolické obyvatelstvo, které tvořilo většinu českého národa, se projevilo jako „husitské". O katolictví mezi českým obyvatelstvem svědčí i fejeton, který uveřejnily Národní listy 28. listopadu. Autor zde popisuje, jak ho přišel navštívit pan Matěj Brouček, jehož výlety popisoval Svatopluk Čech.[7] A pan Brouček se tuze zlobil, že byl uražen. I on přece bojoval v husitském vojsku, nenechá si nyní líbit, že je lupičem a žhářem. On je poctivý katolík, ve svém pokoji má sice pověšeny obrazy Jana Husa a Jana Žižky, ale také má obraz Panny Marie. Zde se setkáváme s příkladem určité laxnosti v českém prostředí. Katoličtí měšťané si mnohdy umísťovali sošky Jana Husa a Jana Žižky na své domy, vedle náboženských obrazů si věšeli husitské hrdiny a motivy.

V minulosti se podařilo navrátit český národ katolické víře. Devatenácté století však znamenalo průlom i do této skutečnosti. Nábožensky sice zůstával národ katolický, ale oživení národních tradic, ono „vzkříšení" národního života znamenalo vyrovnat se také se slavnými předky, katolickou církví zavrhovanými. A lidé se s nimi srovnali, úcta k hrdinům „kacířům" trvala v českém prostředí i přes trvající katolicismus. Tento jistý rozpor se sice neprojevoval ve všech vrstvách české společnosti stejnou měrou, ale i tak můžeme říci, že úcta k husitským představitelům nebyla spojována s náboženskou otázkou, především v městském prostředí. Ani politické názory nebyly mnohým lidem překážkou pro projev úcty husitům a především

6 A. PRAŽÁK, *c. d.*, s. 36-37.

7 Národní listy 28. 11. 1889, fejeton, podpis á

nejznámějším jejich představitelům. V Národních listech byl 28. listopadu otištěn článek s názvem „Netrp toho, národe český!", podle kterého se národ musí postarat o desku na muzeum sám. To byl první impuls. Druhý den, 29. listopadu, se v Národních listech objevil již přímý návrh na Husův pomník v Praze. Jako vzpomínka na Husovy slavnosti sedmdesátých let byl uveřejněn článek „Trvalému uctění památky mistra Jana Husa" a započaly sbírky na pomník.

Právě staročeši začali spojovat Husa a jeho ohlas s politikou. Ve svém tisku obviňovali mladočechy z politického kejklířství a agitace pod „lžihusitským praporem". Celková situace však vypadala pro mladočechy příznivě, značná část veřejnosti „politické kejklíře" neprokoukla. I německé časopisy, např. Neue freie Presse, Wiener Tagblatt a další, se prakticky shodovaly v názoru, že nynější „reakční" výbuch dává zbraň mladočechům.[8]

To již přicházely peníze na Husův pomník. Již 30. listopadu bylo vybráno 883 zlatých 80 krejcarů. V následujících dnech se příspěvky jen hrnuly. Týden po sněmu bylo sebráno přes 1 000 zlatých a měsíc po sněmu – 25. prosince – více jak 24 000 zlatých. K 31. prosinci činily sbírky 27 191 zlatých 69 krejcarů. Další peníze rychle přibývaly i v prvních měsících roku 1890; v květnu, tedy asi půl roku po zahájení sbírek, přesáhla částka sebraná na Husův pomník v Praze 50 000 zlatých. Teprve poté začínají sbírky poněkud váznout, i když se zcela nikdy nezastavily. Národní listy uveřejňovaly každý den seznam všech přispěvatelů, později byly seznamy zveřejňovány nepravidelně, vždy při určitém počtu příspěvků.[9]

Vraťme se však na konec listopadu roku 1889. Do redakce Národních listů nepřicházely jen peněžité příspěvky. Na poukázkách byla psána nejrůznější hesla, ať již veršovaná či formou poznámek, vyjadřujících názory pisatelů. Podobné texty přicházely i v telegramech, které Národní listy uveřejňovaly v již zmíněné rubrice „Hlasy českého lidu". Podívejme se nyní na některé z desítek hesel a poznámek, kterými český lid dával najevo své stanovisko k památce Jana Husa a k poslancům zemského sněmu. Tyto poznámky jsou názorným dokladem fantazie a vynalézavosti prostých českých lidí, a především důkazem jejich schopnosti reagovat téměř okamžitě na událost, která se sice netýká „veliké politiky", ale národ ji považuje za důležitou. Albert Pražák o významu těchto hesel napsal: „Jejich význam a zásluha je v ideji a stanovisku, v psychologii a národní filozofii, a po té stránce zasluhují pozornosti literárně dějepisné."[10] Nejvíce byl český lid rozhorlen na knížete Karla Schwarzenberga mladšího za jeho urážlivé výroky. Termín „banda lupičů a žhářů"

8 Národní listy 28. 11. 1889.
9 Časový postup sbírek viz. příloha I.
10 A. PRAŽÁK, *c. d.*, s. 27.

se stal jakýmsi symbolem pro celé hnutí za Husův pomník v Praze. Několik příkladů za všechny: „Od ctitelů Mistra Jana Husa z Pravdovy plzeňské pivnice, dle slov šlechtického hejska „lupičů a žhářů". Dokud v nás proudí husitská krev, dotud nelekne se schwarzenberské růže český lev. Ušlechtilému hanobiteli památky našeho mučedníka pod bílomodrým praporem naše opovržení. Nechť hrom bije, princ Schwarzenberg zbrojí, jeho vlajka modrobílá, ta nám neuškodí. Schwarzenberg přec pravdu děl, že Hus s Žižkou žháři byli, vždyť tolika miliónům v lebkách světlo rozsvítili. Některé poznámky jsou však i dosti ostré: „Katolíci i nekatolíci – dokud Karel Schwarzenberg ml., tak zvaný šlechtic, nedokáže veřejně pravdu svého tvrzení, že husité byli „bandou lupičů a žhářů", potud Karla Schwarzenberga ml. považovati budeme za drzého a nestydatého lháře a tlučhubu!" Ani ostatní poslanci, kteří se na listopadovém sněmu postavili proti Husově desce, nezůstali ušetřeni hněvu a posměchu českého lidu: „Z národa zůstaly by zlomky, kdyby měl jen Kvíčaly a Tomky."

Zajímavá je i skutečnost, od jakých lidí příspěvky a s nimi i hesla přicházely. Z hlediska náboženského se sbírek zúčastnilo i mnoho katolických obyvatel, mnohdy se otevřeně prohlašovali za katolíky ve svých poznámkách. Kromě již uvedeného hesla, které poslali „katolíci i nekatolíci", ještě jedno typické pro řadu jiných přípisů: „Ač dobří katolíci, přece ctitelé Jana Husa zůstaneme." I jako pouhý podpis bez jakékoli poznámky můžeme čísti např.: „Jeden katolík a jeden Žid", a v tomto výčtu bychom mohli pokračovat dále. I z těchto veršovánek a poznámek můžeme usuzovat, že katolictví ve větší části českého prostředí nemělo pevnou oporu a už vůbec nepředstavovalo bojový politický klerikalismus. Katolické vyznání nebránilo českému obyvatelstvu uctívat husitské tradice, tudíž by většinu českých katolíků neurážela veřejně projevená úcta Janu Husovi, jak se obávali klerikálové i staročeši. Z hlediska politického se za Jana Husa postavilo i mnoho řadových staročechů, i oni se k tomu veřejně přiznali prostřednictvím příspěvků na Husův pomník: „Husovi postavme velký pomník, Schwarzenberga ale na pranýř. Mlado i Staro."

Řada přípisů vyjadřovala lásku k Hanu Husovi a úctu k jeho památce: „Slavný mistře, živ buď věčně v srdcích věrných Čechů." Jiné věří v sílu Husových myšlenek: „Aby duch mučedníka kostnického osvítil hlavy vetřelcům." V jiných případech se místo vážného tónu setkáváme s lidovým humorem a optimismem: „Členové bandy lupičů a žhářů", po tomto záhlaví následují podpisy husitských osobností od Husa a Žižky přes Řepického a další husitské hejtmany až po Prokopa Holého, řadu uzavírají „jeden Němec a Matěj Brouček."

Staročeši a mladočeši nadále sváděli boj na poli svého tisku. Pod vlivem přívalu protestů ode všech vrstev českého lidu ze všech koutů země se staročeši hájí, že jejich největší snahou je zachování jednoty národa. Národní strana se začíná distancovat

od výroků mladého Schwarzenberga a poukazuje, že jako jedinec mluvil sám za sebe. A užívání náboženské otázky k prohloubení politické roztržky považují staročeši za veliké provinění. Do boje se zapojily i německé nacionální listy, např. Reichenberger Zeitung, které začaly psát proti husitům.[11] Národní listy uveřejnily 1. prosince článek „Na obranu národní cti", ve kterém se vracely ke sněmu a připomínaly, že v 15. století byl národ husitský. V témže čísle Národních listů byla otištěna i řeč dr. Podlipného ve sboru obecních starších královského hlavního města Prahy, ve které se vyjádřil pro Husův pomník na Václavském náměstí.[12] Mladočeský list zároveň kritizuje staročechy, že nyní se snaží odčinit svůj omyl především tím, že se distancují od Schwarzenbergových výroků na sněmu. Staročeský list Hlas národa 1. prosince opět mladočechy obviňuje z kupčení s dědictvím starých dob pro stranické účely. Staročeši ani nesouhlasí s pomníkem Jana Husa, jelikož pomník je vybudován v srdcích českého lidu; národní strana se nebude řítit v chaos. Konečně pak Hlas národa 1. prosince odpovídá na návrh Vojty Náprstka, z jehož podnětu byla vytvořena komise pražské městské rady, která měla projednat rezoluci, v níž by se městská rada vyjádřila pro zasazení Husovy desky na muzejní budovu. Staročeský list nepíše téměř nic nového – Schwarzenbergův výrok byl vyprovokován, jelikož mladočeši sami začali vřavu. List Národní politika se o Náprstkově návrhu na zvláštní komisi pro rezoluci zmiňuje bez komentáře. Celkově však ze staročeského tisku vyplynulo, že by národní snahy vzaly brzy za své, kdyby se národ řídil mladočeskou dobrodružnou politikou. Dne 2. prosince Hlas národa napsal, že Jan Hus není z Muzea vyloučen. Na reliéfu, který znázorňuje založení pražské univerzity, stojí Jan Hus za Arnoštem z Pardubic. Autor Wagner toto potvrdil přípisem z Vídně, o čemž Hlas národa přinesl zprávu 5. prosince. Tento reliéf vyšel i v prvním čísle Zlaté Prahy. Mladočeši se k této záležitosti vyjádřili jako ke vtipu, že „vtíravý" Hus se vnutil k založení univerzity ještě řadu let před svým narozením. Národní listy přinesly 3. prosince na první straně provolání „Lide český!", ve kterém řada představitelů českého veřejného života vyzývá lid, aby splnil povinnost vůči českému velikánovi Husovi. Pod textem jsou otištěna jména osob, které toto provolání podepsaly. Jako „ctitele Husovy" čteme např. jména bratří Grégrů, J. V. Friče, Svatopluka Čecha, Karoliny Světlé, také Václava hraběte Kounice a mnoho dalších, celkem 86 jmen.[13]

Ani druhý „tábor" nezahálel. Katolicko-politická jednota pro království české přijala na své schůzi 1. prosince rezoluci, ve které vyslovila poděkování poslancům Borovému, Lenzovi a Schwarzenbergovi a zároveň protestovala proti Husovu

11 Národní listy 30. 11. 1889.
12 Národní listy 1. 12. 1889.
13 Ctitelé Husovi, viz. příloha II.
14 Národní listy 2. 12. 1889, s. 2.

pomníku. Návrh rezoluce přečetl místopředseda jednoty hrabě Ledebur a schůze ji přijala jednohlasně.[14] Národní listy přinesly též zprávu o chystaném sněmu Němců proti útisku a počešťování na 26. ledna 1890 do Teplic. Mladočeský list posuzuje nálady českých Němců takto: „Moderní husité prý nejsou nadšeni ideou mučedníka kostnického, jejich ideálem jest prý palcát, cep a sudlice Žižkova a obou Prokopů."[15] Němci také prohlašují, že v 15. století stála proti husitům řada rozdrobených německých národů, nyní však zde stojí proti husitům jednotný německý národ.

Staročeši se snažili vhodně „proplout" mezi skutečností a svými předchozími názory. Hlas národa psal, že bez hlasů české šlechty nelze pro národ nic dosáhnout. Proti sbírkám na Husův pomník staročeský tisk nic nenamítal, zároveň však nevěřil v jejich úspěch. Peníze na pomník se začínaly získávat i dalšími způsoby, především různými koncerty, později i vydáváním brožur o Husovi, kterých se v následujících letech objevila celá řada. Podle staročeské Národní politiky dobu husitskou již objasnil Palacký, který svým dílem postavil vlastně Husovi největší pomník.[16] Podobně vyslovil vděčnost Palackému i chrudimský časopis Český národ[17], který též nevěřil v úspěch finanční sbírky na pražský pomník. Obdobně se vyjádřily i Plzeňské listy.[18] Připomeňme, že články v obou zmíněných regionálních periodikách byly otištěny na samotném začátku kampaně za Husův pomník.

Též studentstvo se zapojilo do boje o Husův pomník. Mezi studenty vládla nespokojenost. Prvním impulsem k ní bylo rozpuštění Akademického čtenářského spolku 24. 8. 1889, jelikož spolek zaslal pozdravnou adresu studentům Sorbonny při příležitosti otevření nové budovy, což bylo provedeno při výročí počátku Velké francouzské revoluce. Úřady si jako motiv zákazu spolku vzaly překročení spolkových stanov.[19] Další pobouření mezi studenty způsobilo jednání zemského sněmu 25. listopadu. Časopis českého studentstva se zapojil do boje o Husův pomník. Tento časopis, vydávaný právníkem Karlem Sokolem, provedl kritiku konzervativních profesorů na univerzitě, především Kvíčaly a Hattaly. Časopis českého studentstva uveřejnil články „Mistr Jan Hus opětně souzen – na českém sněmu" a „Nová praktika na české univerzitě".[20] I samotné přednášky se stávaly stále rušnějšími. Prof. Masaryk ve své přednášce vyzdvihl mravní bezúhonnost a další povahové rysy

15 Tamtéž.

16 Národní politika 6. 12. 1889, Hrají si na husity.

17 Hlas národa 5. 12. 1889.

18 Hlas národa 7. 12. 1889, různé zprávy.

19 J. HAVRÁNEK, *Počátky a kořeny pokrokového hnutí studentského na počátku 90. let 19. stol.*, AUC – Historia Univer. Carolin. Prag. 1961. Tomus II., Fas. I., s. 15 – 16.

20 K. KAZBUNDA, *Stolice dějin na pražské univerzitě*, díl III., Praha 1968, s. 143.

Jana Husa, který se těmito vlastnostmi může srovnat pouze s Kristem. Posluchači vyjádřili s přednáškou souhlas. Zato při Tomkově přednášce projevili studenti svůj odpor k vystoupení prof. Tomka na zemském sněmu 25. listopadu.[21] Prof. Masaryk také uveřejnil článek v časopise Čas. Proti tomuto článku a dalším projevům nesouhlasu podali Kvíčala a Hattala stížnost. Karel Sokol a Václav Hrbek byli akademickým úřadem relegováni na dva semestry za urážku akademických učitelů. Následovala prudká reakce studentů, u obydlí konzervativních profesorů proběhly demonstrace.

Mezitím řada představitelstev českých měst posílala zemskému výboru petice, ve kterých žádala umístění desky se jménem Jana Husa na novou muzejní budovu. Jednohlasně se pro desku vyjádřilo městské zastupitelstvo Královských Vinohrad, v Praze vytvořená komise pro přípravu rezoluce zamítla návrh Náprstka, jelikož se jí zdál moc ostrý. Přijala raději mírnější petici, kterou navrhoval Podlipný. Tuto petici přijala i městská rada, kanovník Karlach a farář Nykles se vzdali hlasování.[22] Dne 10. prosince schválil petici i sbor obecních starších v Praze. O tři dny později se k pražské petici připojila městská rada v Karlíně, pro desku se vyjádřili občané Smíchova, obecní zastupitelstvo v Kolíně, dále v Kutné Hoře a postupně následovala další česká města. V tisku obou stran zatím pokračoval spor o myšlenku Husova pomníku. Vojta Náprstek podal návrh, aby příspěvky na pomník přijímalo i presidium městské rady pražské, ale tento návrh se na zasedání sboru obecních starších 10. prosince nepodařilo prosadit.[23] Příspěvky proto nadále přicházely Národním listům a 12. prosince překročily částku deset tisíc zlatých. Mladočeský list se k tomu pochvalně vyjádřil v článku „Praha promluvila!" Staročeský tisk přešel tuto záležitost mlčením.

V těchto dnech zasáhla do boje o Husův pomník také katolická církev, která do té doby sice projevovala nesouhlas s celou akcí, ale stála jaksi v pozadí celého dění. Nyní učinila přímý krok proti Husovi a jeho památce, a to z nejvyšších míst. Sám pražský arcibiskup hrabě František de Paula Schönborn vydal pastýřský list zaměřený proti Husovi. Dne 15. prosince byl tento list předčítán v kostelích. Téměř všechny směry se v následné reakci dohodly, že pastýřský list českému katolicismu mnoho nepomohl, i když každá strana na tuto záležitost nahlížela poněkud jinak. Mladočeský tisk porovnával pastýřský list s historickou pravdou, které se dovolával podle Palackého a Tomka.[24] Staročeši se Jana Husa zastávali, ale věrnost katolictví zachovali, opět se projevila snaha smířit úctu k Janu Husovi s katolictvím.[25] Německé

21 J. HAVRÁNEK, *c. d.*, s. 17.
22 Národní politika 7. 12. 1889, Hlas národa 7. 12. 1889.
23 Národní listy 12. 12. 1889.
24 Národní listy 13. 12. 1889.
25 Hlas národa 12. 12. 1889, s. 1.

listy také psaly, že arcibiskupův list katolicismu neprospěl, že Husa chová lid v srdci jako nešťastného mučedníka, ale prý hlavně jako protiněmeckého bojovníka.[26] Dne 15. prosince se na Královských Vinohradech konala schůze voličů, na níž promluvil Julius Grégr. Ve své řeči hájil Jana Husa a od účastníků se mu dostalo souhlasu. Schůze též přijala rezoluci k uctění Jana Husa.[27] K projevům úcty k Janu Husovi a zároveň ke kritice konzervativců docházelo i na jiných místech v Čechách při různých příležitostech, především na schůzích politických a zájmových spolků. Na schůzi politického spolku podvysockého v Kutné Hoře 15. prosince navrhl rolník Josef Barták otevřený dopis knížeti Schwarzenbergovi, ve kterém byla uváděna historická fakta o pravých lupičích a žhářích. Tento dopis byl účastníky schůze jednomyslně přijat.[28] A mladý Schwarzenberg se objevil v Národních listech i následujícího dne; autor satirického fejetonu je knížeti vděčný, že podnítil stavbu Husova pomníku v době, kdy na pomníky nebyly podmínky a přitom měl v Praze již dávno stát. Ale dejme raději slovo samotnému pisateli: „Také na Husův pomník jsme myslili, zajisté myslili. Ale lid je unavený, daní moc a kapsy prázdné.... Přišel šlechtic, pronesl smělé slovo a čeho se nikdo nenadál, bude. Pak že nám není nic platna naše šlechta!... Dostane-li podstavec sochy nějaký nápis, jeden se doporučuje zajisté historický: „Svému velikánu Husovi postavil vděčný národ na podnět Schwarzenberga prince!"[29] A je doopravdy obdivuhodné, jak rychle se peníze na pomník scházely. Právě v den uveřejnění daného fejetonu – 17. prosince, tedy přibližně tři týdny od počátku sbírek, vykázaly Národní listy částku přes 15 000 zlatých. Návrh na finanční příspěvek byl podán i ve spolku katolických akademiků, což způsobilo značný rozruch. Navíc členstvo spolku se postavilo i proti jmenování kanovníka Borového čestným členem „Družstva Arnošta z Pardubic". I tato událost je svědectvím o smýšlení tehdejší české katolické mládeže.

Agitace za Husův pomník se nesoustředila pouze na tisk. Tuto myšlenku měly podpořit i nejrůznější brožury o Janu Husovi. Vydavatelem první takové práce byl český národní spolek „Sladkovský" a dílko neslo název „Karel Havlíček a Karel Sladkovský o Mistru Janu Husovi". Brožurka obsahovala Havlíčkův článek z časopisu Slovan z roku 1850 a řeč Karla Sladkovského na slavnosti v Husinci roku 1869. Dále zde byl otištěn text písně Hranice vzplála a Brožíkova podobizna Jana Husa. Jeden výtisk se prodával za deset krejcarů, podle reklamy Národních listů byl výtěžek určen ve prospěch Husova pomníku.[30]

26 Národní listy 14. 12. 1889, politické zprávy domácí, s. 2 přílohy.
27 Národní listy 16. 12. 1889.
28 Tamtéž.
29 Národní listy 17. 12. 1889, s. 1, fejeton – (Kronika).
30 Národní listy 21. 12. 1889.

Jednotlivá města se postupně vyjadřovala k celému dění kolem Husa a Husova pomníku. Mezi členy městských reprezentací docházelo ke sporům, jak formulovat stanovisko obce k celé záležitosti, největší problémy činilo rozhodnutí, zda přispět na pomník peněžitou částkou. Po často dlouhých debatách docházelo k různým kompromisům mezi zástupci obou stran. Městská rada v Novém Bydžově nakonec rozhodla o uctění Husovy památky v samotném městě formou Husovy ulice, zatímco v radničním sále budou sochy Jana Husa a Jana Žižky. Dále se městská rada vyslovila pro desku se jménem Jana Husa na muzejní budovu a na Husův pomník věnovalačástku 50 zlatých. Obecní zastupitelstvo v Táboře přijalo 21. prosince petici o uctění památky Jana Husa, ovšem v mírnější formě, než původně navrhoval tajemník K. Mlynář. Jednoznačně byla přijata žádost k zemskému výboru, aby prosadil umístění Husovy desky na Muzeu. O příspěvku na pomník se ve schůzi nejednalo. Táborský týdeník Tábor se k podané žádosti vyjádřil pochvalně, ale poznamenal, že od představitelů města se očekávalo více.[31] Okresní zastupitelstvo táborské darovalo 18. prosince na Husův pomník částku 100 zlatých, časopis Tábor vyzval k následování tohoto příkladu. Husova myšlenka byla propagována i jinými způsoby. Mimo jiné se objevila teorie, že místo pomníku by se raději měly vydat Husovy spisy, aby se lidé mohli seznámit s Husovým učením. Dne 25. prosince uveřejnily Národní listy fejeton, ve kterém se poukazovalo na výhody pomníku před spisy. Podle autora fejetonu byly spisy určeny jen pro omezený okruh lidí, kdežto pomník je určen všem. Ve sbírkách na tento pomník viděl pisatel plebiscit národa k uctění husitství.[32]

Dne 28. prosince rozhodl zemský výbor, že na budově Muzea bude umístěna deska se jménem Jana Husa. Mladočeši přešli tuto záležitost bez velikého komentáře. Deska za dané situace již nestačila. Staročeši však uvítali rozhodnutí zemského výboru s radostí. Záminka politického štvaní byla podle jejich mínění pryč, Husova památka navíc důstojně uctěna. Značná část veřejnosti však nahlížela na celou věc jinak. Rozruch, který nastal v českém prostředí po 25. listopadu, tak přinesl první výsledky. Zemský výbor ustoupil tlaku nejširších vrstev. Další událostí byla rezignace knížete Schwarzenberga na funkci v presidiu Společnosti muzea království českého, jeho syn se vzdal členství ve správním výboru. Nálada v nejširších vrstvách české společnosti však již byla tak vyhraněna, že jak deska, tak odstoupení Schwarzenberga bylo málo, myšlenka Husova pomníku byla naopak velmi silná. Již 5. ledna 1890 činila vybraná částka na pomník přes 30 000 zlatých. Vznikla potřeba zajistit sbírky a vůbec celou myšlenku Husova pomníku z organizačního hlediska.

31 Tábor 24. 12. 1889, zprávy domácí a z venkova.

32 Národní listy 25. 12. 1889, fejeton -a-.

To znamenalo vytvořit příslušný spolek, který by celou realizaci Husova pomníku řídil. Úřady se však od samého počátku stavěly proti pomníku. Podle tehdejších nařízení podal zřizující výbor na místodržitelství stanovy spolku pro zbudování Husova pomníku v Praze ke schválení. Činnost spolku však nebyla 16. ledna 1890 povolena, jelikož prý předložené stanovy neříkaly, zda nový spolek bude působit pouze v Čechách. Návrh stanov byl tedy přepracován, a to téměř doslova podle stanov pro zřízení pomníku Janu Žižkovi, ale spolek byl opět zakázán. Jako důvod bylo uvedeno, že v předložených stanovách nebylo jasně určeno, kdo bude zastupovat spolek navenek, rovněž prý nebyl přesně charakterizován účel spolku, jelikož návrh stanov nemluvil přesně o možném vydávání Husových spisů.[33] Stanovy byly opraveny a potřetí dány na místodržitelství ke schválení. Koncem března byl přepracovaný návrh stanov schválen a spolek pro zbudování Husova pomníku v Praze mohl zahájit činnost. Národní listy při této příležitosti napsaly, že je nutné dokázat trvalost tohoto přesvědčení, které bude pokračovat i po dokončení určeného díla. Národ měl dokázat, že se nejedná o pouhou chvilkovou náladu.[34] Mladočeský list vyhlásil i podmínky členství ve spolku pro zbudování Husova pomníku. Členové byli zakládající, kteří jednou provždy zaplatili příspěvek 50 zlatých, dále členové přispívající za roční částku 5 zlatých a konečně členové činní za roční příspěvek 1 zlatý. Přihlášky do spolku přijímali Vojta Náprstek a Jan Podlipný. I po povolení činnosti spolku však záhy nastaly první problémy. V pražské městské radě se Vojta Náprstek zmínil, že by od reprezentace města bylo žádoucí vyslat do chystané ustavující schůze spolku dva delegáty, jelikož i v případě zřizování předchozích čtyř pražských pomníků stál starosta obce vždy v čele celého podniku.[35] Náprstek také hovořil o tom, že z hlediska finančního je Husův pomník prakticky zajištěn, sbírky totiž v té době činily téměř 50 000 zlatých. Kanovník Karlach se však v městské radě postavil proti Náprstkovu návrhu, který byl nakonec zamítnut poměrem hlasů 11:4. Většina pražské reprezentace se vůbec stavěla proti pomníku. V debatách o pomníku se objevil i argument, že Husovým pomníkem by byli uraženi též němečtí spoluobčané. Hlavním zastáncem této myšlenky byl radní Wlczek. Za svůj postoj byl kritizován z řad obyvatelstva, v mladočeském tisku byly otiskovány dopisy, ve kterých pisatelé zdůrazňovali, že uvědomělý Čech se musí stydět a zároveň vyjadřovali víru, že myšlenku Husova pomníku se podaří uskutečnit. Národní listy k problému Němců napsaly: „Nevíme, kdo dal panu Wlczkovi legitimaci, mluviti za Židy a Němce, nevíme také proč by právě pražští Němci cítili se byli dotknuti ve svých

33 Národní listy 18. 2. 1890.
34 Národní listy 30. 3. 1890.
35 Národní listy 21. 5. 1890.

národních citech, vždyť v sousední říši na několika místech dostalo se památce Husově uctění v kameni i kovu".[36] Úcta k Husovi v Německu se však nedala srovnávat s poměry českými, jelikož celá záležitost nabyla politický podtext. Většina představitelů Němců v Čechách se stavěla proti pomníku, přičemž mladočeši byli této situaci vlastně nápomocni. Hlavní příčina a její kořeny však tkvěly v celkových poměrech v zemi.

Po zamítnutí pomníku městskou radou sestavil staroměstský občanský klub petici ke sboru obecních starších, ve které žádal přidělení místa pro Husův pomník. Text petice byl otištěn 23. února v Národních listech a byl vystaven na několika místech v Praze k podepsání obyvatelstvem. Za těchto okolností bylo připravováno zahájení činnosti spolku pro zbudování Husova pomníku. V této době však přišla další událost, která rozbouřila celý národ – punktace. A jestliže po listopadovém zasedání sněmu aféra s Husovou deskou znamenala rozkol mezi staročechy a mladočechy, ze kterého těžili svobodomyslní, punktace znamenaly mladočeské vítězství. Pozornost veřejnosti se sice od Jana Husa obrátila jinam, což se odrazilo i na sbírkách na Husův pomník, jejichž intenzita od května slábla. I tak však bylo vybráno značné množství peněz a mohlo se říci, že po finanční stránce je pomník zajištěn. Obětavost prostých lidí vynikne ještě více, když si uvědomíme, že tehdy se v Čechách vybíraly peníze na řadu jiných věcí, především na Ústřední matici školskou. Tempo sbírek na Husův pomník by se dalo srovnat snad pouze se sbírkou na Národní divadlo, alespoň v období od listopadu 1889 do května 1890.

Na 31. květen 1890 byla svolána ustavující valná hromada spolku pro zbudování Husova pomníku. Dr. Podlipný se ještě jednou obrátil jménem výboru spolku na městskou radu, aby vyslala do ustavující schůze spolku dva delegáty. Po několikadenním jednání městská rada vyslání delegátů opět zamítla. Ustavující valná hromada nového spolku v poslední květnový den 1890 se sešla za vypjaté vnitropolitické situace. Navíc se připomněl i listopadový sněm; v týdnu před valnou hromadou byla na muzejní budovu na Václavském náměstí zasazena deska se jménem Jana Husa. Celková situace byla tedy rušná, což se odrazilo i v účasti na valné hromadě. Z doposud přihlášených 387 členů se podle mladočeského tisku dostavilo 200.[37] Hlavní řeč přednesl dr. Podlipný. Vyzdvihl skutečnost, že ve spolku se sešli lidé s rozdílnými politickými názory, kteří ctí Jana Husa jako nejslavnějšího muže národa. I tak byla podle řečníkových slov mistrova památka uctěna pozdě, což prý způsobilo kruté postupování proti našemu národu. O náboženské otázce se Podlipný vyjádřil, že je soukromou věcí každého jedince. Spolek převzal z redakce Národních listů přes

36 Národní listy 17. 2. 1890, denní zprávy, s. 2.

37 Průběh valné hromady Národní listy 1. 6. 1890.

50 000 zlatých, redaktor Anýž přednesl zprávu o počtu členů a spolkovém majetku. Ke konci května 1890 bylo do spolku pro zbudování Husova pomníku přihlášeno 19 zakládajících, 73 přispívajících a 295 činných členů. Vybrané příspěvky společně s penězi od Národních listů a dalšími dary tvořily celkové jmění v hodnotě 52 205 zlatých 96 krejcarů. Jménem českých Židů vystoupil Kohn, který veřejně prohlásil, že Husovým pomníkem nebude způsobena Židům žádná trpkost. Nakonec byl zvolen výbor spolku, předsedou se stal Vojta Náprstek.[38] Na závěr schůze vyzval dr. Podlipný k získávání nových členů, jelikož Husův pomník měl být věcí celého národa, zároveň bylo přislíbeno co nejrychlejší vypsání konkurzu na pomník.

O tomto problému jednal výbor opravdu brzy. Měsíc po ustavující valné hromadě byly vyhlášeny podmínky konkurzu na Husův pomník.[39] Návrhy měli sochaři zaslat nejdéle do poloviny příštího roku, cena pomníku se měla pohybovat kolem 100 000 zlatých, byly určeny tři ceny za nejlepší návrhy, ale z nich nemusel být žádný použit jako vlastní pomník. V dané době se zdálo jako nejpříhodnější Malé staroměstské náměstí, pro pomník na Václavském náměstí by se musela vyjádřit veřejnost, a to sbírkami peněz. Pomník na Václavském náměstí by znamenal značný finanční náklad, na Malé staroměstské náměstí by se spíše hodil menší pomník. Spolkový výbor se proto tehdy vyslovil pro Malé náměstí. To však byl teprve začátek komplikací, které se utvářely kolem místa pro Husův pomník v průběhu dalších období. Dne 10. října odevzdala deputace pražskému starostovi Šolcovi pamětní spis výboru spolku pro zbudování Husova pomníku v Praze a požádala o přidělení místa na Malém staroměstském náměstí, aby zde spolek mohl realizovat svůj cíl. Jako jeden z důvodů bylo v žádosti uvedeno, že určené náměstí se pro stavbu pomníku hodí i vzhledem k připravované regulaci města. Spolek neprosil městskou radu o příspěvek na pomník, ale uvedl, že nemíní uctít Jana Husa jako bohoslovce, ale jako mravní osobnost. Zároveň vyjádřil přesvědčení, že takto pomník nebude urážet ani Němce, ani katolíky.[40] Ohledně umístění Husova pomníku stále docházely dopisy z řad lidu. Většina se vyjadřovala pro pomník v centru města, ale objevil se i návrh postavit sochu Jana Husa na Karlově mostě, a to místo některé sochy pobořené za nedávné povodně. Finanční příspěvky však po počátečním nadšení silně zeslábly, pozornost veřejnosti směřovala k punktacím a v prvních měsících roku 1891 k březnovým volbám do říšské rady. Přesto po přechodu počáteční vlny lidové aktivity zůstávali „nadšenci", kteří byli ochotní pokračovat v započatém díle. I přes soudobé politické a hospodářské problémy nebyla myšlenka Husova pomníku

38 Členové výboru viz. příloha III.
39 Národní listy 3. 8. 1890.
40 Národní listy 12. 10. 1890.

nikdy zamítnuta.

Dne 12. února 1891 se opět sešel výbor spolku pro zbudování Husova pomníku a vyslal deputaci k městské radě. Schůze dále konstatovala, že spolkové jmění činí 61 130 zlatých a 86 krejcarů, členstvo spolku se i přes ochabnutí celkového nadšení rozrostlo na 25 zakládajících, 131 přispívajících a 532 činných členů. Následující den, 13. února, začala pražská městská rada debatu o přidělení místa pro pomník, o které spolek poprvé žádal v říjnu předchozího roku. Městská rada vyjádřila souhlas s věnováním místa, dva její členové hlasovali proti. Konkrétně bylo jako místo zatím potvrzeno Malé staroměstské náměstí, rada souhlasila s tím, že je možné přidělit později i jiné podle dané situace. Na tomto zasedání byli konečně připuštěni do spolku dva delegáti. Dne 25. února jednal o celé věci sbor obecních starších. V debatě vystoupili jak členové spolku pro Husův pomník, tak zástupci katolické církve. Ve své podstatě zde nebylo řečeno nic nového. Politický klerikalismus se stavěl proti Husovi stále, zatímco náboženský katolicismus se v řadách obyvatelstva vyrovnal s úctou ke slavným předkům jako představitelům národa. Předáci politického klerikalismu se snažili stále využívat náboženského vyznání většiny lidí, což však mnohdy znamenalo spojování náboženské víry s národním cítěním, a to právě v případě Husa a dalších slavných Čechů bylo velmi obtížné. Součástí katolické propagandy bylo odmítání všeho protikatolického, ale zásluhou celkové situace v zemi se katolická politika dostávala často do sporu s názory alespoň některých částí obyvatelstva, navíc odpor budilo až příliš zřetelné spojování otázek víry s otázkami národními, které byly otázkami většinou politickými. V průběhu celé debaty z celkového počtu 58 přítomných členů sboru odešlo pět, mezi nimi i F. L. Rieger, zbylí nakonec přistoupili k hlasování o místě pro Husův pomník. Starosta nehlasoval, pro věnování místa hlasovalo 37, proti 10 přítomných, pět se zdrželo hlasování. Rozhodnutí městské rady bylo potvrzeno.

Proti se postavila katolicko-politická jednota pro království české, jejíž valná hromada schválila na konci března 1891 rezoluci protestující proti Husovu pomníku. Ředitel svatováclavské záložny Jan Drozd a Karel princ Schwarzenberg se vyjádřili, že je nutná nová katolicko-konzervativní strana k zesílení náboženského ducha. Mladý Schwarzenberg se navíc opět nechal slyšet, že u Lipan byli poraženi škůdci národa. Již jsme měli možnost poznat, že katolické vyznání obyvatelstva se nepříčilo s úctou k Janu Husovi a ostatním postavám doby husitské. Bylo tomu tak všude a ve všech vrstvách české společnosti? Politický život byl soustředěn především ve městech. Městské obyvatelstvo, až na jisté výjimky, stálo v popředí celého národního a politického života, proto také onen jistý rozpor mezi uctíváním husitů a katolickým vyznáním můžeme pozorovat ve městech. Na venkově se takovéto tendence projevovaly především v oblastech, kde získali mladočeši nejdříve vliv,

tedy v oblastech řepařských. V chudších krajích přece jen zůstávalo hlavní slovo na vesnici farářovi, venkovský lid do společenského dění většinou nezasahoval. A neustálá propaganda náboženská, která sice měla podle osoby duchovního různý ráz i intenzitu, přece jen v některých částech českého venkova vykonala své. A tak ještě po více než deseti letech od vzniku myšlenky Husova pomníku v Praze napsal táborský regionální list o vztahu venkovského obyvatelstva k Husovi: „Lituji, že kraj, který byl před 500 lety nejvíce nadchnut pro pravdu Kristovu, zdá se míti pro ni i pro jejího hlasatele srdce nejstudenější".[41]

Po rušném začátku vyvíjel spolek pro Husův pomník činnost poměrně klidně. Jelikož myšlenka pomníku přestala být ve společenském českém životě prvořadým bodem, postupovala i její celková realizace pomaleji, než se původně očekávalo. Na červenec 1893, při příležitosti výročí Husova upálení, se chystalo vyhlášení výsledků konkurzu na Husův pomník. Ještě předtím došlo k dalšímu rozruchu kolem pomníku. Pražská městská reprezentace stále váhala, zda na Husův pomník má či nemá přispět peněžitou částkou. Teprve v lednu 1893 padlo rozhodnutí, 20. ledna bylo ve sboru obecních starších oznámeno, že obec bude přispívat částkou 1 000 zlatých ročně, a to do té doby, dokud se nepřistoupí ke stavbě pomníku. Přirozeně se to neobešlo bez potíží. Opět došlo ke slovní „přestřelce", ve které padaly i dosti silné výrazy na obou stranách.[42]

Tím však celá aféra neskončila; do boje se zapojil klerikální, mladočeský i staročeský tisk. Ve schůzi katolicko-politické jednoty 26. března 1893 vyjádřil mladý Schwarzenberg opětné politování nad sbírkami na Husův pomník. Snad nejzajímavěji působí prohlášení, které rozeslal českým spolkům učitel František Jelínek z Malovic. Vyzýval v něm spolky, aby se mu přihlásili jako věrní katolíci, podle těchto přihlášek připraví sjezd, na kterém bude založena Katolická družina organizační. Národní listy k tomu 8. února 1893 poznamenaly, že celá akce je předem odsouzena k nezdaru. Za situace, kdy mladočeši byli nejsilnější českou politickou stranou, mohli otevřeně tvrdit, že národ jde za nimi.

Výbor spolku pro Husův pomník na své schůzi 23. ledna 1893 řešil především problém, kde uspořádat výstavu návrhů na pomník. Spolek požádal již 30.listopadu 1892 Společnost vlasteneckých přátel umění v Čechách o zapůjčení místnosti v Rudolfinu. Žádost však byla 19. ledna 1893 zamítnuta, jako důvod společnost uvedla, že v Rudolfinu smí pořádat výstavy jen ona. Výbor spolku po kratší debatě rozhodl, že společnost požádá, aby výstavu uspořádala sama. Zároveň spolek zažádal o sdělení příslušných podmínek. I tato žádost byla však zamítnuta. Spolkový výbor si

41 Tábor 22. 7. 1903.

42 Záznam celého jednání Národní listy 20. 1. 1893.

pro výstavu zapůjčil starou muzejní budovu na Příkopech. Do 3. prosince 1892, kdy končila lhůta na zaslání návrhů na pomník, jich přišlo devět. Dne 30. června 1893 byly návrhy přeneseny z Náprstkova průmyslového muzea, kde byly prozatím uschovány, do staré muzejní budovy. V předvečer výročí Husova upálení, dne 5. července, hodnotila návrhy zvláštní porota. Její složení bylo oznámeno již v květnu předchozího roku. Z Francie přijali pozvání V. Brožík a tři francouzští umělci – E. Barrias, T. Noela a A. Mercié. Dále porotu tvořili prof. J. Zítek, prof. A. Jirásek a prof. O. Hostinský, zapisovatelem byl JUDr. L. Pinkas. První cenu přiřkla porota Vilémovi Amortovi za návrh s heslem „Z lásky k národu a vlasti.", na druhém místě skončil návrh sochařů Antonína Procházky, Františka Hergesella a architekta Rudolfa Kříženeckého, podaný s heslem „Praha" a jako třetí se umístil návrh Josefa Červeného s heslem „Vlasti a Tobě".[43] Od 6. července byly vystavené návrhy přístupny veřejnosti a podle zpráv z tisku se výstava těšila velké pozornosti. Hlavní činitelé ve věci Husova pomníku však nebyli spokojeni. Národní listy napsaly 9. července zcela otevřeně, že úspěch soutěže byl slabý. Mladočeský list si stěžoval především na nezájem sochařů o celý podnik: „Umělci nepochopili celkem význam takové příležitosti, necenili si v nejmenším okázati jednou světu anebo aspoň svému národu, čeho jsou při svorné snaze schopni".[44] V případě návrhů na Husův pomník se měla ocenit především myšlenka celého díla, ani zde nebyli oficiální představitelé spokojeni: „Mezi podanými pracemi není, co se myšlenky týče, díla mimořádně dobrého, – provedením vyniká jen jedno".[45] Skutečností zůstává, že konkursu se nezúčastnil nikdo z dříve již proslavených sochařů. Je těžké hledat příčiny této skutečnosti, zřejmě největší roli sehrály osobní záležitosti samotných sochařů, ať již zaneprázdnění jinou prací, či příčiny jiné. Po stránce organizační byl totiž celý podnik zajištěn spolkem poměrně dobře, i přes problémy s místností pro výstavu. Na konkurs byla lhůta přes rok, od října 1891 do počátku prosince 1892. I ostatní organizační záležitosti spolkový výbor včas vyřídil. Přesto stanulo před porotou devět návrhů, z nichž ani jeden organizátory akce plně neuspokojil, především vyjádřením potřebné myšlenky. Celá záležitost byla shrnuta na čtvrté valné hromadě spolku pro Husův pomník, konané 20. července 1893. Nebyl to však hlavní bod celého jednání. Členové spolku si spíše stěžovali na ochabnutí účasti venkova na celém podniku. Neumann navrhl, aby na svátek sv. Jana, kdy bude v Praze řada lidí z venkova, byla uspořádána výstava vítězných návrhů a k ní přiložena kniha, do které by návštěvníci mohli psát své připomínky. Ještě závažnějším problémem se ukázala být otázka místa pro pomník. Sochař Šnirch se ve valné hromadě vyjádřil proti Malému staroměstskému náměstí, především vzhledem

43 Národní listy 6. 7. 1893.
44 Národní listy 9. 7. 1893, s. 2, Soutěž na návrhy pro pomník Husův.
45 Tamtéž.

k plánované regulaci města, své prohlášení potvrdil i některými hlasy z řad veřejnosti. Jako řešení navrhl, aby byla ustavena zvláštní umělecká komise k projednání celého problému. To však byl teprve začátek dlouhého a spletitého sporu.

Po této valné hromadě trvalo poměrně dlouho, než se věci daly opět do pohybu. Navíc spolek postihla velmi těžká ztráta, dne 2. září 1894 zemřel jeho předseda Vojta Náprstek. Dle jeho přání nebyly posílány na pohřeb žádné věnce, peníze byly věnovány na národní účely, především na pomník Jana Žižky a Jana Husa. Na další valné hromadě spolku pro Husův pomník 28. září 1894 byl novým předsedou zvolen František Tilšer. Na tomto zasedání se řešil především problém místa pro pomník. Spolkový výbor oznámil složení komise, která byla požádána o zhodnocení celé záležitosti. Komisi tvořili čtyři sochaři, dva malíři, jeden estetik a jeden historik, dva architekti a dva členové výboru spolku. Významné osobnosti z daných oborů byly požádány výborem, aby se ujaly práce v komisi, leč z časových či zdravotních důvodů se omluvili J. V. Myslbek, V. Brožík a A. Jirásek. A tak na valné hromadě bylo oznámeno, že komisi vytvořili tito odborníci: Q. Bělský, Fr. Hergeselt, O. Hostinský, J. Koula, K. Liebscher, J. R. Smolík, B. Šnirch, A. Wiehl a J. Zeyer. Před konáním valné hromady se komise sešla dvakrát, jako hlavní úkol jí bylo určeno vyhledání vhodného místa pro pomník. Teprve po vyřešení této záležitosti mělo být přikročeno k jednání o způsobu získání nových návrhů na pomník. Znamená to tedy, že prakticky již za rok po první soutěži bylo jasné, že pro konečný pomník nebude použit žádný z podaných návrhů. Spolek si v této době již mohl dovolit začít hovořit o větším pomníku na patřičně velikém prostranství, jelikož spolkový majetek činil i přes ochabnutí sbírek více než 82 000 zlatých.

Komise určená pro vyhledání vhodného místa pro Husův pomník doporučila na jaře 1895 výboru spolku Betlémské či Václavské náměstí. Výbor se však stále nemohl rozhodnout. Na své schůzi 31. května 1895 se dohodl pouze o vyhlášení nového konkursu na pomník, který se připravoval s malými změnami oproti první soutěži. Debata o místě byla odložena na 23. červen. Na tomto zasedání bylo přikročeno k hlasování o návrzích umělecko-technické komise. Pro Václavské náměstí se vyjádřilo osm, pro náměstí Betlémské tři členové výboru. Valné hromadě spolku, konané 6. července, bylo tedy ke schválení doporučeno Václavské náměstí. O místě se však mluvilo i veřejně. Dne 11. června otiskly Národní listy fejeton, který se situací kolem tohoto problému zabýval z hlediska především estetického. O regulaci města se autor vyjádřil, že se provádí pouze podle pravítka a nehledí se na vkus. Betlémské náměstí by prý bylo po provedení regulace dobře přístupné, ale fasády domů se pro zamýšlenou stavbu pomníku příliš nehodí z hlediska estetického.[46] Na valnou hromadu spolku 6. července se nedostavil velký počet členů, ačkoli na programu

46 Národní listy 11. 6. 1895, fejeton, podpis B. V.

bylo jednání o místě pro pomník. Ve druhé polovině 90. let nastává vůbec celkové oslabení zájmu o celý podnik, dočasně se zmenšil i počet členů samotného spolku pro Husův pomník. Celkově však úcta k Janu Husovi nepomíjela. Důkazem mohou být každoroční oslavy u příležitosti upálení Jana Husa počátkem července, konané v nejrůznějších částech země mnohdy pod dohledem úřadů, často i zakazované úplně. Myšlenka samotného pomníku se i přes poměrně dlouhou dobu svého trvání vžívala ovšem v nejširších lidových vrstvách relativně pomalu. I při dosti malé účasti přikročila valná hromada spolku 6. července 1895 k debatě o místě. Stavitel Karel Hartig byl pro odročení jednání na toto téma, ale jeho návrh byl zamítnut. V samotné debatě se ozvaly hlasy, že Betlémské náměstí by se pro pomník hodilo z hlediska historického. Člen výboru redaktor Anýž se postavil za rozhodnutí výboru a svůj postoj odůvodnil tím, že je třeba hledět i na současnost, a proto má stát pomník na nejživějším místě ve městě jako protest proti pohaně národního velikána. Vrba navrhoval, aby se k celé záležitosti vyjádřila veřejnost všeobecným hlasováním, nakonec však valná hromada odhlasovala Václavské náměstí.

Brzy byla podána pražské městské reprezentaci žádost o přidělení místa na Václavském náměstí. Záležitost se ale stále prodlužovala. Presidium určilo komisi, která se měla kromě pomníku Husa zabývat i pomníkem Palackého. Do konce roku 1895 byla tato komise třikrát svolána, ale ani jednou se nesešla. Koncem ledna 1896 opět žádal V. Březnovský o rozhodnutí ohledně místa a zároveň si stěžoval na liknavé jednání obce. Počátkem února se příslušná komise konečně sešla, ale nedospěla ke konkrétním závěrům. Starosta Gregor tvrdil, že veřejné mínění není směrodatné, čímž se dostal do sporu se spolkovým výborem, který se snažil co nejvíce hledět na nálady ve veřejném mínění. Jediným výsledkem únorového jednání komise bylo usnesení o svolání odborníků. K tomuto zasedání došlo již 29. února. Architekti se vyjádřili proti Václavskému náměstí. Architekt Polívka se zastával Betlémského náměstí, jelikož jeho regulace je prý otázkou několika nejbližších let. Myslbek, Zítek a Schulz se vyjádřili pro velké Staroměstské náměstí, které také komise doporučila.[47] Na základě tohoto rozhodnutí zamítla městská rada 27. března žádost o Václavské náměstí a zároveň prohlásila, že by neměla námitek v případě žádosti o Staroměstské či Betlémské náměstí. Dva dny poté schválil Staroměstské náměstí spolkový výbor a 2. dubna podal žádost k městské radě o přidělení místa na Staroměstském náměstí. Prostřednictvím Národních listů oznámil 5. dubna výbor spolku, že další valnou hromadu odkládá na květen. Výbor doufal v rychlé vyřízení žádosti a ve valné hromadě chtěl již přijít s hotovou věcí. Snad i skutečnost, že během několika posledních měsíců dostala všechna řízení ohledně pomníku neobvykle

47 Jednání komise Národní listy 1. 3. 1896 a 3. 3. 1896.

rychlý spád, vedla výbor k představě o brzkém vyřízení celé záležitosti.

V době, kdy se již zdálo, že dlouhotrvající problém bude rozuzlen, nastaly však další potíže. Městská rada, ač sama ještě v březnu prohlásila, že by neměla námitky proti Staroměstskému náměstí, již v červnu žádosti spolku nevyhověla. Důvodů bylo více, jako hlavní se však záhy ukázal Mariánský sloup stojící na náměstí. Spolkový výbor, který přislíbil na květen svolání valné hromady, naléhal zprvu na vyřízení žádosti, jelikož rada konečné rozhodnutí oddalovala. Dne 5. června konečně padlo rozhodnutí, místo pro pomník byla městská rada ochotna věnovat na Betlémském náměstí, případně jiném místě. Toto rozhodnutí bylo podpořeno i studií architekta Polívky o regulaci Betlémského náměstí, která byla otištěna v 31. čísle Světozoru a ve které určil i místo pro postavení pomníku. Následovala polemika na stránkách Světozoru a Národních listů; odpor proti navrženému místu se opíral především o důvody pohledové a komunikační.[48]

Výbor spolku pro Husův pomník svolal za této situace valnou hromadu na 6. července. Na této, v historii spolku již sedmé valné hromadě, bylo oznámeno, že výbor trvá na svém rozhodnutí o Staroměstském náměstí. Za prvé bylo doporučeno umělci, za druhé městská rada březnovým přípisem vyjádřila souhlas s tímto místem, za třetí si Staroměstské náměstí prý přeje většina veřejnosti. Mohli bychom však lépe říci – sympatizující veřejnosti. I když Jana Husa uctívala většina obyvatelstva, přece jen vliv katolické církve se projevoval v případech, kdy šlo o přímé ohrožení katolických kultů. Pomník Husovi byl protikatolickou akcí, ale veřejnost katolického vyznání ji nebrala jako škodu způsobenou přímo církvi či náboženskému smýšlení. Avšak záležitost, jak vyřešit problém Mariánského sloupu ve vztahu k místu pro Husův pomník, to již byl útok na katolickou památku, zde církev mohla působit na city katolíků a volat je k obraně ohrožené svátosti. Nutno také přiznat, že této propagandě nahrávaly i výroky a plány některých členů spolku pro Husův pomník. Např. Kukáň na valné hromadě prohlásil: „Ať se tato socha odstěhuje někam jinam, na nádvoří paláce arcibiskupského, nebo někam do rakouských kasáren! Vyhrožují-li dnes klerikálové na ochranu sochy této peticemi, dokážeme toho i my!“[49] Jelikož takovéto útoky se již mohly obrátit proti spolku, projevily se brzy umírněnější snahy. Ještě na valné hromadě bylo upozorněno, že na Mariánský sloup nebude nutné sáhnout, zároveň bylo vyjádřeno přesvědčení, že v tomto případě by měl ustat i odpor v městské radě. Výbor si proto pospíšil s ohražením proti útokům klerikálních listů

48 Celou polemiku shrnuly Národní listy 26. 6. 1896 v článku *Ještě o pomníku Mistra Jana Husa na Betlémském náměstí.*

49 Národní listy 7. 7. 1896, s. 3, Valná hromada spolku pro zbudování Husova pomníku v Praze.

a veřejně na valné hromadě prohlásil, že se mu nejedná o odstranění Mariánského sloupu. Zůstal zachován mírnější tón, který obhajoval myšlenku Jana Husa proti katolické propagandě z hlediska národního. Jako další bod červencové valné hromady spolku roku 1896 byla otázka získání nového návrhu na pomník. Až na malé výjimky se členové vyjádřili pro Staroměstské náměstí, ale ponechali na rozhodnutí výboru, zda se má pomník objednat či zda se má vypsat nový konkurs. Je tedy patrno, že přes delší dobu trvání tohoto problému nebylo spolku v oné věci zcela jasno. Byla to záležitost do té doby sice druhořadá, nicméně se o ní vědělo téměř dva roky. Již v létě 1894 se objevily zprávy, že se bude jednat o novém návrhu, tehdy se ještě nemluvilo o konkrétním způsobu jeho získání. V květnu 1895 a poté v lednu 1896 hovořili zástupci výboru o vypsání konkurzu, apelovali na rychlejší rozhodnutí městské rady ohledně místa právě v příčině vypsání nové soutěže. A v červenci na valné hromadě nebyl postup v této věci dohodnut definitivně. Své zde jistě sehrály i další problémy ohledně místa, které z pochopitelných důvodů stálo v první linii celého podniku.

Za situace, kdy probíhal boj mezi klerikály a přívrženci pomníku, se ozvali opět staročeši. Bylo to snad poprvé, co se přímo postavili proti spolku pro Husův pomník. Staročeský tisk oznámil, že v pasivitě stála jejich strana doposud ze slušnosti, nyní však mladočeši opět využívají sporu o místo ke štvanicím. Hlas národa se v tomto svém úsudku opíral o skutečnost, že o místě pro pomník se řádně začalo jednat teprve dlouhou dobu po vzniku celé myšlenky. Mladočeši prý nechtějí uznat obtíže, které by vznikly s úpravou Staroměstského náměstí v případě stavby pomníku, jelikož jim jde o provokování nových demonstrací. Mladočeský tisk odpověděl staročechům, že původní masové sbírky na přelomu 80. a 90. let opravdu znamenaly demonstraci, způsobenou Schwarzenbergovým výrokem o husitech. Zásadně se však postavil proti nařčení, že by spolek pro Husův pomník měl mít účel politický. V záležitosti ohledně místa pro pomník napadl mladočeský list staročechy, že by Jana Husa nejraději zastrčili „někam do kouta" a vymlouvají se na estetická hlediska. Mladočeši viděli v boji o místo pro pomník zápas proudu pokrokového a proudu zpátečnického. Spolek nebyl ochoten ustoupit od Staroměstského náměstí, jako hlavní důvod uváděli jeho mluvčí, že toto náměstí odpovídá velikosti Husových myšlenek a doby husitské. Tento argument byl užit jako hlavní na jednání sboru obecních starších 22. července 1896, kde se jednalo o přidělení místa na Betlémském náměstí podle rozhodnutí městské rady a o odvolání, které spolek v této záležitosti podal. Zasedání bylo velice rušné, zúčastnila se ho i skupina klerikálů pod vedením pátera Šimona, která se chovala dosti demonstrativně. Příznivci Staroměstského náměstí mimo jiné připomněli skutečnost, že toto místo navrhli umělci, kteří byli obecně považováni za lidi politicky střízlivé. Na prvním místě byl uveden J. V. Myslbek.

Z praktických důvodů se proti náměstí stavěl dr. Milde, za Betlémské náměstí se přimlouval Adámek, a to především z opatrnosti. Argumentoval, že Jan Hus bude veliký na každém místě, nynější rozepří by pouze přibylo nepřátel. Z hlediska klerikálního se proti Husovi vyjádřil kanovník Marek. Podle jeho řeči se dává Husovi za zásluhu to, že se protivil autoritě církve. Prokop Podlipský se v odpovědi na Markův projev vyslovil, že Jana Husa si všichni váží pro jeho srdnatost, se kterou se postavil proti autoritě za svobodu svědomí. Po rušné debatě přikročil sbor k hlasování. Staroměstské náměstí bylo zamítnuto těsným poměrem hlasů 32 : 30, rozhodnutí městské rady o Betlémském náměstí se potvrdilo.[50]

Po tomto rozhodnutí se celá otázka Husova pomníku opět dostala na širší veřejnost. Pražské reprezentaci i Národním listům byly posílány petice, mladočeský list oznámil, že příspěvky na pomník se opět zvýšily. Ozvaly se i hlasy, že Betlémské náměstí má zůstat volné pro pomník Náprstkův, jiné navrhovaly hlasování lidu, které by mělo rozhodnout o místě. Objevila se i výzva, aby každá obec v Čechách měla Husův pomník či alespoň symbolický Husův strom.

Ani druhý tábor nezahálel. Obzvláště katolicko-politická jednota shromažďovala rezoluce proti Husovu pomníku a za obranu Mariánského sloupu. Jedna taková rezoluce byla přijata 26. července 1896 na schůzi jednoty v Černoušku. O ní napsalo Právo lidu, že během jednání se ozývaly výkřiky volající slávu Janu Husovi a v nastalém „kraválu" byl rolník Václav Richtr zpolíčkován a vyhozen.[51] Mladočeši vyjadřovali pochybnosti, že by rolníci souhlasili s podobnými protesty proti pomníku, situace na českém venkově však byla složitější.

Spolek pro Husův pomník se nijak nevzdával, spíše naopak. Již nemínil couvnout od svého rozhodnutí umístit pomník na Staroměstském náměstí. Byl ochoten postavit se v oné věci proti všem překážkám, veřejně oznámil, že nebude brát místo, které milostivě dovolí klerikálové. Postoj spolku za této situace můžeme vyjádřit Klímovou řečí, pronesenou již na valné hromadě spolku 6. července 1896: „Neprosme již, ale trvejme a chtějme neodvolatelně; nevyhoví-li nynější většina na radnici, volejme k rozhodnutí národ!"[52] Zdá se však, že rozjitřená situace se brzy uklidnila a činnost všech zainteresovaných stran pokračovala bez většího rozruchu. Spolek pro Husův pomník naopak čekalo zklamání. Po odplynutí vlny opětného nadšení v létě 1896 stagnovaly příspěvky. Spolek se rozhodl řešit tuto situaci 22. května 1897 vydáním provolání, jehož 556 vytištěných exemplářů rozeslal průmyslovým a peněžním ústavům, jakož i občanům, kteří již dříve projevili zájem o podporu

50 Jednání sboru Národní listy 23. 7. 1896.

51 Právo lidu 14. 8. 1896.

52 Národní listy 7. 7. 1896, s. 3, Valná hromada spolku pro zbudování Husova pomníku v Praze.

celého podniku. Ale výsledek celé této akce byl nepatrný. Přesto výbor spolku podal 10. června téhož roku novou žádost k pražské městské reprezentaci, ve které opět žádal o místo na Staroměstském náměstí, přičemž vysloveně v podaném dokumentu bylo uvedeno, že spolek nechce posunout Mariánský sloup. Městská rada na jaře 1898 s místem na Staroměstském náměstí konečně souhlasila. To však způsobilo nový odpor klerikálů. Jejich časopisy zahájily novou kampaň proti spolku, představitelé klerikálů opět sháněli podpisy pod petice, podpisové akce se prováděly v kostelích i domech. Na 5. červen 1898 svolali klerikálové pouť k Mariánskému sloupu, které se zúčastnilo asi 4 000 lidí. Hlavním řečníkem na tomto shromáždění byl kanovník Krásl.

Za těchto okolností se 30. června konala další valná hromada spolku. Za předsedu byl opět zvolen PhDr. Gabriel Blažek, který vedl spolek od července 1886, kdy se dosavadní předseda prof. Tilšer vzdal ze zdravotních důvodů funkce a zůstal pouze členem výboru. Jmění spolku bylo tvořeno částkou přes 97 000 zlatých, v počtu členů byl zaznamenán určitý pokles. Zatímco v předešlém roce bylo ve spolku 374 lidí, k 30. červnu 1898 tvořilo členskou základnu 362 všech členů. Přesto byli účastníci valné hromady naplněni optimismem. Na některé váhavé tendence odpověděl rázně Baxa, že protesty je třeba hodit do koše. Za nimi totiž stojí pouze nepřátelé, nikoli lid. Franc vystoupil s návrhem na získání dalších peněz. Jednalo by se o podpisovou akci na protiprotest proti klerikální kampani, každý podpisující by musel složit nějaký peněžitý příspěvek. O tomto, jistě zajímavém a zároveň odvážném návrhu se více nejednalo, ale zasedání se shodlo v názoru, že současná klerikální agitace musí všechny věrné myšlence pomníku vzpružit k intenzivnější činnosti. V první řadě byla vyslána tříčlenná deputace ke sboru obecních starších, aby vyšetřila důvody, proč sbor doposud nejednal o otázce Staroměstského náměstí. Spolek totiž předpokládal, že po definitivním vyřešení celé záležitosti ohledně místa pro pomník by se mohly opět zvýšit příspěvky do spolkové pokladny. Vyjádření sboru obecních starších bylo s napětím očekáváno nejen ve spolku, nýbrž i v řadách veřejnosti. I když mnoho lidí již přímo nepracovalo na celé akci, o čemž svědčí stav příspěvků i počet členů spolku, přece jen zájem o celou věc stále trval. Důkazem zde byl i veliký počet lidí, kteří se dostavili 16. ledna 1899 na zasedání sboru obecních starších, kde se mělo rokovat a rozhodnout o celém problému. Po zahájení jednání starostou Podlipným bylo oznámeno, že městské radě pražské došlo 388 petic vyjadřujících se pro Staroměstské náměstí a 36 protestů. Dne 14. ledna navíc předložila deputace pražských katolíků další protest opatřený 32 000 podpisy. I podle těchto čísel si můžeme představit celkovou náladu v zemi. Sympatií k myšlence Husova pomníku na rušném prostranství přibývalo, i když podle stavu samotného spolku by to tak nevypadalo. Nápad se již počal vžívat mezi lidmi, ale stále bylo v oné době více sympatizujících

než bojovníků. Záleželo právě na bezprostředním vývoji událostí, jak se bude situace ve veřejném mínění vyvíjet dále. Proto také jednání sboru očekávali všichni zainteresovaní, ale i část veřejnosti.[53] Staročeši se postavili za Betlémské náměstí. Značný rozruch mezi přítomnými způsobilo obhajování klerikálních stanovisek. Zajímavé bylo vystoupení dr. Scheinera, podle jehož názoru ztratilo Betlémské náměstí historický ráz, jsou na něm pouze „činžáky". On sám souhlasil se Staroměstským náměstím, jelikož se nachází také blízko Karolina, kde Jan Hus působil. Svobodomyslní neviděli důvod, proč by nevyhověli spolku v jeho přání. Husův pomník se bral jako věc národní, nejevil se jako překážka náboženské snášenlivosti. Po této debatě přikročil sbor k hlasování. Místo pro Husův pomník na Staroměstském náměstí bylo přijato poměrem hlasů 44 : 39.

Po tomto rozhodnutí zavládlo mezi všemi přívrženci pomníku nadšení. Národní listy připomněly v úvodníku 17. ledna 1899 boj s klerikály, který se rozpoutal v lednu 1893 při jednání o příspěvek pražské obce na Husův pomník. Mladočeský list vyjádřil potěšení nad rozhodnutím, že pomník bude stát na nejčestnějším místě, ne na plácku, kterým bylo Betlémské náměstí. Závěrem list upozornil, že nikdo nemíní odstranit Mariánský sloup. Husovi ctitelé žádají pouze rovné právo na náměstí s klerikály. Činnost spolku se nyní soustředila na vypsání nového konkursu. Menší potíže způsobilo vytvoření poroty, která by návrhy ohodnotila. Byli pozváni dva slovanští sochaři, a sice Polák Godebski a Rus Beklemišev. Dále porotu tvořili J. Čelakovský, O. Hostinský, V. Hynais, A. Wiehl a J. Zítek. Podmínky konkursu byly vyhlášeny v prosinci 1899. Oproti prvnímu zaznamenal tento druhý některé změny. Cena pomníku nesměla přesáhnout 150 000 zlatých, sádrové návrhy měly být dodány do 20. prosince 1900. Soutěž byla tentokrát mnohem více obsazena než poprvé. Do určeného dne přišlo 22 návrhů splňujících podmínky konkursu, vyrobených ze sádry a v předepsaném měřítku ke skutečné velikosti. Jeden návrh byl podán pouze v nákresu, porota ho pro nesplnění podmínek vyloučila. Další návrh přišel pozdě, ale zjistilo se, že podán byl včas a zpoždění bylo způsobeno dopravou. Byl proto přijat. Tyto úpravy způsobily po soutěži porotě i spolku menší nepříjemnosti, avšak výtky brzy zapadly. Porota tedy hodnotila celkem 23 návrhů. Ceny byly vyhlášeny 10. ledna 1901 v sále Uměleckoprůmyslového muzea v Praze, kde byly návrhy vystaveny. První cenu získal návrh sochaře Ladislava Šalouna a architekta Pfeifera, druhou sochař Jindřich Říha s architekty Brzákem a Stárkem, třetí dvojice Rous a Balšánek.[54] Ihned po soutěži sama porota oznámila, že žádný z návrhů se nehodí jako pomník beze změn. I v případě první ceny doporučila výboru spolku,

53 Jednání sboru obecních starších Národní listy 17. 1. 1899.

54 Národní listy 11. 1. 1901, podrobněji Mádl, Volné směry 5, 1901, s. 51-69.

aby zahájil s autorem jednání o provedení úprav. Rovněž kritika v časopisech nevyzněla nejpříznivěji. Především bylo vyčítáno autorům návrhů, že Jana Husa zobrazovali většinou „bolestně", i sám Šaloun vytvořil Husa na hranici, skleslého, jako trpícího mučedníka. Myšlenka žádoucí pro současnou úctu k Husovi nebyla nikde vyjádřena.[55] Brzy po soutěži byla zahájena rozprava s Ladislavem Šalounem o úpravách pomníku. Kromě postavy samotného Husa byla hlavním problémem poměrně velká zadní stěna, která byla „mrtvá". Šaloun provedl určité opravy, avšak definitivní řešení se stalo tématem dalších debat v následujících letech.[56]

Jmění spolku činilo přes 100 000 zlatých, bylo však jisté, že pro určený pomník to ještě nestačí. Spolek proto rozhodl o položení základního kamene. Jednak šlo o trvalé zajištění místa, jednak se předpokládalo opětné zvýšení příspěvků, až bude položen základní kámen.[57] Tato slavnost byla naplánována na 5. červenec 1903. Celé akci předcházela náležitá propagace a možno říci, že našla široký ohlas. K účasti na slavnosti se hlásila řada spolků a korporací z celých Čech. Byla vydána řada publikací o životě a díle Jana Husa, mezi nimiž převažovaly především brožury určené nejširším vrstvám. Pro popularizaci celé myšlenky Husova pomníku byla vydána i řada pohlednic s nejrůznějšími motivy husovskými a husitskými, také s vyobrazením Šalounova návrhu na pomník. Právě v jejich případě došlo k menším nedorozuměním, jelikož Šaloun již pracoval na opravě návrhu: „Posud vydané dopisnice firmami soukromými nejsou oficiálními a neodpovídají skutečnosti. Autor pomníku Husova vyhradil si sám reprodukování příštího Husova pomníku a proto není dnes již nikomu dovoleno budoucí pomník Husův v jakýchkoli obrazích reprodukovati."[58] Program samotných oslav byl velice bohatý. Již 4. července 1903 se mělo konat v Národním divadle slavnostní představení, jehož součástí byla báseň Hus od Svatopluka Čecha a Jiráskovo drama Jan Žižka. Tradičně pořádala evangelická beseda slavnost na Žofíně. Na 5. červenec byl naplánován slavnostní průvod Prahou a vlastní položení základního kamene. Večer byl určen pro lampiónový průvod Prahou. Kromě toho byla ve dnech 3. – 10. července otevřena Husova výstava ve Vodičkově ulici, která shromažďovala řadu starších i nových publikací o Janu Husovi a vůbec o husitství, dále různá umělecká díla s husovskou tématikou. Jako výzdobu povolily úřady prapory ve slovanských barvách, nikoli již prapory s kalichy.

55 Kritiky tisku shromážděny: S. FORMAN, Dějiny spolku pro vystavení pomníku Mistra Jana Husi v Praze, Praha 1903.

56 Podrobněji Z. HOJDA, *Filozoficko-dějinné představy Ladislava Šalouna a pomník mistra Jana Husa na Staroměstském náměstí*, Husitský Tábor 4, Tábor 1981, s. 209-214.

57 S. FORMAN, *c. d.*, s. 38.

58 Tábor 10. 6. 1903, zprávy domácí a různé.

Samotný průběh oslav měl mít vážný ráz, sám Šaloun navrhoval program, který byl až téměř smuteční.[59]

Slavnost probíhala podle plánu. Pouze v noci ze 4. na 5. červenec se konaly v ulicích Prahy průvody a došlo k menším srážkám s policií. Dne 5. července se konal v dopoledních hodinách slavnostní průvod z Vinohrad na Staroměstské náměstí. Hlavním řečníkem byl Eduard Grégr, který přednesl 45 minut dlouhý projev o významu celé slavnosti a o významu Husa vůbec. Poté promluvil pražský starosta dr. Vladimír Srb, rektor pražské univerzity prof. Ivan Horbaczewski, za ruské spolky přednesl pozdravné poselství Konstantin Alexandrovič Borynov Korženěvski, jménem českých spolků hovořil dr. Josef Herold, za české ženy vystoupila Josefina Náprstková a konečně závěrečnou řeč a poklep na základní kámen provedl předseda spolku pro Husův pomník dr. Jan Podlipný.[60] Ve svém vystoupení projevil přání, aby byl pomník odhalen ve výroční rok kutnohorského dekretu. Dále ať toto dílo slouží nejen českému lidu jako poutní místo, ale i jako výstraha odpůrcům a nepřátelům. Trojí poklep provedl dr. Podlipný „ve jménu Otce, Syna i Ducha svatého". Poté byla do kamene uložena zakládací listina[61] a kámen byl uložen do země. Večer se konal lampiónový průvod městem, na Staroměstském náměstí se podle zpráv tisku shromáždilo na 12 000 lidí a byly zapěny české písně. Slavnost proběhla řádně podle předem stanoveného programu. Z menších akcí proti celému podniku, které však celkově neovlivnily průběh slavnosti, byla nejvýznamnější příprava bumlu na Příkopě 5. července dopoledne. Buršáci vyrukovali před německé kasino, avšak centrální inspektor Rehne jim buml rozmluvil, jelikož by to znamenalo větší pouliční srážky. Buršáci se vrátili do kasina a potom se rozešli. V noci však byla Na příkopě pro jistotu učiněna silná opatření, před kasinem stál kordon policie a po lampiónovém průvodu rozcházející se davy policisté v ulicích kolem Příkopů a Václavského náměstí rozháněli. Pořadatelé, stejně jako již předtím tisk, vyzývali lid, aby se zdržel všech projevů a nenechal se vyprovokovat případnými štváči. K žádným větším srážkám opravdu nedošlo. Z dalších několika spíše kuriózních provokací stojí za zmínku, že během slavnostního průvodu kdosi střelil z flobertky do okna muzejní budovy na Václavském náměstí. Účastníci průvodu si toho však ani nepovšimli, takže zůstal zachován naprostý klid.

Spory a kritiky se objevily až po oslavách. Část tisku konstatovala, že nebyla nutná tak vážná oslava, aby ani během celého odpoledne 5. července nemohl být v Praze jediný koncert. Množství hostů tak nemělo celé půldne co dělat. Vážnější již bylo

59 Z. HOJDA, *c. d.*, s. 210.
60 Průběh slavnosti a projevy Národní listy 6. 7. 1903.
61 Text listiny S. FORMAN, *c. d.*, s. 42-43.

napadání některých projevů, převážně řeči doktora Podlipného. Většinou se psalo o zlehčování významu Husa. Původ této agitace byl brzy odbyt, ale Podlipného se bolestně dotkla, jelikož prý jemu osobně šlo o celonárodní zájmy.[62] Byli však kritizováni i jiní lidé, kteří prý se k oslavě vnutili pro svoji kariéru. Právo lidu dokonce užilo termín „notoričtí podvodníci", ostatní tisk se tento ortel snažil umírnit: „My pokládáme oficiální účastníky za muže osobně poctivé, ale nikterak všechny co do veřejného vystupování také za muže důsledné, pevné a přímé. Řekli jsme už, že ti a oni mužové celým svým životem odporují učení Husově a že ještě včera proti jeho oslavě brojili, však když tato stala se populární hleděli kvůli osobním zájmům zablesknouti se v řadách oslavovatelů."[63] Ale jako celek byla celá akce hodnocena kladně a považována za důležitý mezník, při kterém národ prokázal svoji sílu a odhodlání: „Národní tento povel došel mohutného ohlasu. Ač vlivem celé kohorty neblahých okolností, zápasů vysilujících a úkladů nepřátelských, plamen nadšení a obětavosti byl tlumen, neustal již, ale jen zdánlivě se utajil."[64]

Po položení základního kamene opravdu nastal příliv nových členů do spolku pro zbudování Husova pomníku, zvýšil se i počet příspěvků do spolkové pokladny. Za členy se hlásily korporativně celé organizace od stolových společností po nejrůznější spolky. Členství ve spolku bylo projevem národního vědomí a snah. Položení základního kamene bylo zároveň jakýmsi symbolickým završením boje o Husův pomník v Praze. Přesto však trvalo ještě dlouho, než byl Husův pomník předán veřejnosti. Situace se změnila ve vnitropolitickém a vůbec společenském životě, období od roku 1903 do roku 1915 je již další kapitolou v dějinách Husova pomníku v Praze, odlišnou od první části probíhající koncem 19. století.

62 V. ŘEZNÍČEK, *JUDr. Jan Podlipný, jeho život a působení*, Praha 1924, s. 158.
63 Český jih 11. 7. 1903.
64 Tábor 20. 5. 1903, Lide československý!

Příloha I

Peníze na Husův pomník

Rok 1889

2. 12. 1889 – 1 039,41 Zl.
3. 12. 1889 – 1 814,16 Zl.
4. 12. 1889 – 2 660,10 Zl.
5. 12. 1889 – 3 476,30 Zl.
6. 12. 1889 – 4 295,69 Zl.
7. 12. 1889 – 5 454,65 Zl.
8. 12. 1889 – 7 127,12 Zl.
10. 12. 1889 – 8 466,88 Zl.
11. 12. 1889 – 9 435,79 Zl.
12. 12. 1889 – 10 347,- Zl.
13. 12. 1889 – 11 176,01 Zl.
14. 12. 1889 – 12 113,54 Zl.
15. 12. 1889 – 14 236,81 Zl.
17. 12. 1889 – 15 090,85 Zl.
18. 12. 1889 – 15 861,76 Zl.
19. 12. 1889 – 16 899,06 Zl.
20. 12. 1889 – 17 711,47 Zl.
21. 12. 1889 – 18 198,54 Zl.
22. 12. 1889 – 21 500,77 Zl.
24. 12. 1889 – 22 230,26 Zl.
25. 12. 1889 – 24 147,48 Zl.
28. 12. 1889 – 25 404,35 Zl.
29. 12. 1889 – 26 388,53 Zl.
31. 12. 1889 – 27 191,69 Zl.

Rok 1890

5. 1. 1890 – 30 162,88 Zl.
10. 1. 1890 – 32 265,93 Zl.
15. 1. 1890 – 34 298,29 Zl.
21. 1. 1890 – 35 680,79 Zl.
25. 1. 1890 – 36 655,62 Zl.
30. 1. 1890 – 37 917,71 Zl.
5. 2. 1890 – 39 176,67 Zl.
11. 2. 1890 – 40 316,63 Zl.
15. 2. 1890 – 40 755,77 Zl.
20. 2. 1890 – 43 015,49 Zl.
25. 2. 1890 – 43 870,96 Zl.
2. 3. 1890 – 44 548,61 Zl.
5. 3. 1890 – 45 464,42 Zl.
12. 3. 1890 – 46 147,11 Zl.
22. 3. 1890 – 46 616,84 Zl.
30. 3. 1890 – 46 870,26 Zl.
10. 4. 1890 – 47 685,33 Zl.
24. 4. 1890 – 48 306,72 Zl.
1. 5. 1890 – 49 064,04 Zl.
11. 5. 1890 – 49 250,57 Zl.
25. 5. 1890 – 49 806,23 Zl.
29. 5. 1890 – 50 336,- Zl.
29. 6. 1890 – 51 030,34 Zl.
6. 7. 1890 – 51 121,47 Zl.
13. 7. 1890 – 51 338,02 Zl.

Rok 1891

18. 1. 1891 – 53 254,93 Zl.
29. 1. 1891 – 53 307,81 Zl.
22. 2. 1891 – 53 456,98 Zl.
1. 3. 1891 – 53 496,53 Zl.
31. 5. 1891 – 54 151,70 Zl.
5. 7. 1891 – 54 312,94 Zl.

Rok 1892 – 1893

7. 7. 1892 – 56 328,64 Zl.
26. 7. 1892 – 56 379,74 Zl.
24. 1. 1893 – 57 183,26 Zl.
27. 1. 1893 – 57 460,15 Zl.
31. 1. 1893 – 57 749,15 Zl.
3. 2. 1893 – 57 910,21 Zl.
1. 3. 1893 – 59 028,08 Zl.
1. 4. 1893 – 59 524,84 Zl.

22. 4. 1893 – 59 649,19 Zl.
12. 7. 1893 – 60 155,06 Zl.
27. 7. 1893 – 60 321,13 Zl.
11. 8. 1893 – 60 408,18 Zl.

Rok 1894

5. 9. 1894 – 61 627,20 Zl.
8. 9. 1894 – 61 805,20 Zl.
11. 9. 1894 – 61 955,20 Zl.

Příloha II

(Viz Národní listy 3. prosince 1889)

Ctitelé Husovi

Karel Adámek, Josef Anýž, JUDr. Bednář, Antonín Beneš, Quido Bělský, Tomáš Bílek, PhDr. Gabriel Blažek, JUDr. Edvard Brzorád ml., Václav Březnovský, Karel Bubeníček, Alois Bureš, Svatopluk Čech, Matěj Čermák, Ladislav Čupr, Jindřich Doležal, Emanuel Dyk, MUDr. Emanuel Engel, Václav Formánek, J. V. Frič, MUDr. Edvard Grégr, JUDr. Julius Grégr, Josef Hampl, František Haisl, JUDr. J. Havlíček, PhDr. Servác Heller, JUDr. Josef Herold, MUDr. J. Hlavnička, JUDr. Florian Hlubuček, JUDr. Petr Hilbert, Jos. Hodys, Josef Horák, František Hovorka, Václav Janda, J. Jandourek, Václav Jindřich, Bedřich Kašpar, Jan Kejř, JUDr. Ferd. Kopečný, Benjamin Košut, JUDr. Václav hrabě Kounic, Frant. König, Josef Krajíc, JUDr. Jan Kučera, Václav Kučera, Václav Krumbholz, Alois P. Kryf, JUDr. Hynek Lang, Josef Lukáš, MUDr. H. Marek, MUDr. Josef Moravec, František Možný, Jan Neruda, Václav Novotný, JUDr. Bedřich Pacák, Václav Perner, MUDR. Jan Podlipný, MUDr. M Prudič, Jan Rataj, František Říha, JUDr. Setunský, Jindřich Schmidt, Jaroslav Schnirch, H. Schwaiger, Frant. Schwarz, Ferd. Schulz, Josef V. Sládek, J. Vojta Slukov, Karel St. Sokol, Frant. Steiner, Karolína Světlá, MUDr. Josef Šíl, Ervín Špindler, Josef Šťastný, Martin Štěpán, Emil Švagrovský, František Tilšer, Vilém Tomsa, František Trinkmoc, Karel Tůma, JUDr. Jan Vašatý, Jan Veselý, Josef Vodseďálek, Josef Vonostránský, Alois Wiesner, Otomar Zákon, Božena Vikova Kunětická.

Příloha III

(Viz. Národní listy 1. června 1890)

Výbor spolku pro Husův pomník

Předseda: V. Náprstek

Členové: Anýž Josef, red., Bělský Quido, arch., Bílek Václav, mistr obuvnický, Blažek Gabriel, PhDr., profesor, Březnovský Václav, rukavičkář, Čech Svatopluk, spisovatel, MUDr. Engel Em., Kaftan Jan, civ. inženýr, Liška E. K., malíř a profesor, PhDr. Masaryk T. G., profesor, Prokopec Jan, továrník, JUDr. Podlipný Jan, advokát,

Schmidt Jindřich, emer. zem. rada, Sklenář Josef, rolník v Krabčicích, Sládek J. V., spisovatel v Praze, MUC. Svoboda Josef, starosta liter. řeč. spolku „Slavia", MUDr. Šíl Josef, lékař v Kolíně, Tilšer Frant., profesor, Urbánek Jan, rolník ve Vrbové Lhotě a Zeyer Jan, arch.

Náhradníci: Červený Frant. K., uzenář, Chmel Ant., velkoobch. na Král. Vinohradech, Kryf Al. P., abs. inž., Miškovský Jos., red. v Č. Brodě, Možný Frant., hostinský na Král. Vinohradech, Petráček Václav, majitel domu.

Účetní dozorci: Kvis Karel, bankovní úředník, Montanelli Jan, úředník banky „Slavia".

Předseda smírčího soudu: JUDr. Pippich Karel, advokát v Chrudimi.

The struggle for the Jan Hus Memorial in Prague, 1889-1903

Stanislav Zita

There was a great revival of Hussite traditions after the November sitting of the Bohemian Provincial Assembly in 1889. National Liberal Party MP, Josef Šíl, raised the question as to why there was no plaque with the name Jan Hus on the new building of the Museum of the Czech Kingdom. A lively debate followed, crowned by young Prince Schwarzenberg's claim that "the Hussites were a band of robbers and arsonists". The reaction of the Czech public was immediate – a plaque to Hus was not sufficient; we shall build a worthy Jan Hus memorial in Prague. It became clear that although the Czech people were generally Catholic in faith, they had clear "Hussite" historical convictions. During the national revival of the 19th century, the Czechs began to acknowledge their famous ancestors. Respect for Hussite representatives was generally not connected to religion. Certain evidence of that is the collection of public money to pay for the Hus Memorial. The speed that money was given, at least when collection first started, can only be compared with collections that went towards building the National Theatre.

However, politics came into the whole issue as well. The National Liberal Party capitalized on the general revival of the "New Hussites" while the old guard in the National Party, dependent on the aristocracy, never stopped accusing the NLP of abusing history in political machinations. Consequently, the Association for the Construction of the Huss Memorial had a hard time getting approval from the authorities. A disagreement over the place to put the memorial dragged on for a number of years. The Catholic Church actively joined in, seeing the whole work of art as an insult to the religious persuasion of the majority of the population. After long discussions, the Old Town Square was finally approved.

Two public tenders were announced one after another to choose the memorial maker. A number of experienced Czech sculptors did not participate for various reasons. Authors were reproached for illustrating Hus as being "in pain" and not expressing the greatness of his thoughts nor respect to his legacy. Even the winning proposal by sculptor Ladislav Šaloun had to undergo a number of changes before work could begin. In spite of all that, however, the Association for the Construction of the Huss Memorial decided to lay the foundation stone. That was on 5 July 1903 when the fight over the Hus Memorial in Prague finally came to a halt. The following period is a chapter in itself, with a different political and social situation to that of the late 19th century.

III. Starší dějiny

Držba hradů v Čechách v letech 1418-1478 jako zdroj poznání majetkových poměrů české šlechty, panovníka a církve

Miloš Prokop

I. Vymezení tématu, klíčových pojmů a metody

Tato studie má přispět k poodhalení možná obyčejných a suchých, přesto však zajímavých faktů. Na 15. století budu pohlížet také očima statistika a sociologa. Zajímá mě především to, co velká historie nemůže v žádoucích podrobnostech vzhledem ke svému charakteru zachytit: majetková základna účastníků husitské epochy. Zvolená metoda respektuje dané možnosti. Vzhledem k zachovaným pramenům se klíčovým předmětem analýzy stala držba hradů v Čechách.[1] Na základě držby hradů se pokouším rekonstruovat majetkové a z toho plynoucí politické aspirace a nároky hlavních mocenských uskupení a v rámci šlechty ozřejmit její hlubší stratifikaci. Z hlediska metodického je „kostra" studie postavena na třech základních pilířích, které představují data 1418 - 1438 - 1478. První rok zachycuje předrevoluční obraz a poslouží nám zároveň jako východisko. Rok 1438 je klíčový pro poznání české společnosti, resp. její sociální a politicko-mocenské struktury v porevolučním období, tedy po zlegalizování majetkových zisků králem Zikmundem. Třetí datum, rok 1478, rovněž nebylo zvoleno náhodně. Tento rok je v českých dějinách důležitý s ohledem na politické urovnání vleklé války mezi českým králem Vladislavem Jagellonským (a před ním Jiřím Poděbradským) na jedné straně a uherským králem Matyášem Korvínem na straně druhé. Jednání započatá v Brně byla do konečné podoby dotažena v Olomouci v létě roku 1479. Výsledný dokument nahrával pochopitelně silnějšímu z obou panovníků a mohl mít i závažné státoprávní důsledky. Pro nás je však zvolený letopočet důležitý pro poznání strany Vladislavových stoupenců a „uherské" strany Matyášovy těsně před ukončením vzájemných bojů. Budeme tak moci poznat reálnou sílu obou znepřátelených frakcí na pozadí držby hradů a případné válečné zisky jedné či druhé strany. Naši pozornost pochopitelně zaměříme blíže k hlavním protagonistům tohoto úseku českých dějin. V neposlední řadě je pro naší potřebu důležité, že od roku 1438 uběhlo již několik desetiletí, během nichž došlo po právní stránce k definitivnímu zajištění revolučních výdobytků, hlavně šlechty. Spory tkvící svými kořeny v revoluci přetrvaly a promítaly se do budoucna v rovině politického a vojenského soupeření na základě konfesijního vymezení.

1 Navazuji zde na metodu, jejímž autorem je František Kavka, který ji poprvé zveřejnil na mezinárodním sympoziu ve Smolenicích v roce 1969.

Žádný výzkum tohoto typu se bohužel neobejde bez řady víceméně závažných metodických problémů, jejichž vyřešení v sobě vždy skrývá riziko nepřesnosti a jistého zjednodušení. Bylo tomu tak i v našem případě. Za všechny zmiňuji v odborné literatuře nevyřešenou otázku panských sídel a s tím související kvalitativní odlišení hradu, hrádku a tvrze.[2] To je také důvod, proč se v různých studiích setkáváme s různým počtem těchto objektů. Zpravidla se počet hradů (uvažováno pro Čechy) v sondách podobného typu pohybuje v rozpětí 300-370, což se v zásadě shoduje se Sedláčkovými *Hrady* pro stejné období. Ovšem zahrnuty bývají i lokality, které Sedláček střídavě označuje jako hrad, respektive tvrz, anebo výslovně jako tvrz. Vždy záleží na úhlu pohledu, charakteru a zaměření studie.

Významnější hrady musely objektivně naplňovat řadu funkcí: 1. poloha hradu (i strategická, poblíž důležitých komunikací v centru panství apod.), 2. výstavnost, rozsah a kvalita opevnění, 3. sídelní (zda jsou trvalým sídlem šlechty) a 4. hospodářská, spojená s rozsahem spravovaného statku.[3] Důležitá byla i vyváženost těchto kritérií, jež splňovala většina hradů královských a sídelní hrady nejpřednějších šlechticů. Je třeba mít také na paměti, že většina českých hradů byla postavena do konce 14. věku,[4] tudíž veškeré jejich funkce a podoba byly dány v období předrevolučním. Následující století pro ně bylo zatěžkávací zkouškou, ve které většinou obstály se ctí, přičemž stavební vývoj se zaměřil na zesílení a zdokonalení vojenské funkce. V této době pochopitelně ještě vznikaly nové hrady, jejichž stavebníci většinou reagovali na rozvoj válečnictví, zejména dělostřelby. Vznikaly tak někdy pozoruhodné stavby (hrad Pravda, opevnění Tábora aj.).[5] Vývoj hradní architektury byl tudíž poměrně jednostranný. V mírových letech Vladislavova panování byla větší pozornost věnována také zkvalitnění obytné složky paláců jako reakce na stoupající nároky po větším pohodlí a komfortu.[6]

V případě každé časově omezené sondy dochází k přirozené redukci počtu těchto objektů o ty, které již dříve zanikly. Dále je nutno předeslat, že jsem do seznamu nezařadil ty lokality, které zjevně nepatřily svým charakterem mezi výstavné hrady,

2 Podobné problémy řeší i základní kastelologická literatura – Tomáš DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 2000. Ani zakladatel české kastelologie August Sedláček základní a hlubší klasifikaci těchto objektů neprovedl. Podle mého názoru zcela vědomě, neboť ani soudobá terminologie vždy jednoznačně a důsledně nerozlišuje mezi hradem „castrum" a tvrzí „munitio". Charakter těchto lokalit se ostatně nějaké formální klasifikaci brání. Přesto však u většiny objektů v tomto ohledu panuje badatelská shoda.

3 Srovnej např. Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích II*, s. 142. Dále k tomu *Encyklopedie českých tvrzí I*, Praha 1998, s. VII.

4 T. DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie*.

5 T. DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie*, s. 194-195, resp. s. 447.

6 *Tamtéž*, s. 416-417.

přičemž nebylo zřejmé, komu konkrétně takové sídlo patřilo, a to ani v jednom ze sledovaných roků (Jivno, Pařez nebo dnes již těžko přesně identifikovatelné skalní hrádky Lužických hor). Celkový počet více než 330 hradů (313 pro rok 1418), ke kterým jsem se nakonec dopracoval, odráží pro první dvě průřezová data drtivou většinu tehdy existujících významnějších sídel. A to je třeba navíc ještě uvážit, že snaha po zachycení co největšího množství lokalit vedla k zařazení někdy opravdu „hraničních" objektů (Chlumec nad Cidlinou, Koloděje, Kostelec nad Labem, Košťálov, Kožlí, Levín, Myšlín, Stohánek, Strašice, Týn nad Vltavou, Zálužský Hrádek apod.), čemuž se v podobných výzkumech nelze vyhnout. Je jasné, že některé lokality, jež se do seznamu prozatím nevešly, mohly mít své přednosti a splňovat některou z uvedených funkcí. Nezakrývám proto, že jsem byl v pokušení připočíst kupř.: Božejov, Kozí Hrádek, Netolice, Choceň, Holice, Milčany, Vysoké Veselí či Rokycany), někde se však pomyslná čára udělat musí. Nezbývá než konstatovat, že byly začasté srovnávány objekty nesrovnatelných kvalit. Na druhou stranu jejich značné množství nám dává záruky, že se větší odchylky „zprůměrují", a jako celek nám soubor poslouží k hlubší a detailnější analýze tehdejší reality.

S třetím průřezovým datem je to opět trochu složitější. Doba blížícího se konce století, měla již dávno za sebou éru pyšných hradů. Z mnoha důvodů, které se pokusím později vyložit, zaniklo mnoho hradních objektů. Nejen to. I ty stávající buď ztratily, nebo pozvolna ztrácely svůj dřívější význam pevností, navíc přestávaly být měřítkem a výrazem majetkového a mocenského postavení svých držitelů.

Dříve, než přistoupím k vlastnímu zpracování tématu, musím ale vysvětlit stěžejní pojmy, s nimiž pracuji, neboť dosavadní literatura je nechápe jednoznačně.

Vyšší šlechta

Počátky vyšší šlechty nutno hledat ve 12. století v družině obklopující svého knížete. Předkové velkých panských rodů drželi hradské úřady, z nichž si „ukrajovali" pro sebe, a tak vedle legálních výsluh sledujeme další zdroje jejich pozdější slávy.[7]

7 Srovnej Miloslav POLÍVKA - Dušan TŘEŠTÍK, *Nástin vývoje české šlechty do konce 15. století*, in: Struktura feudální společnosti na území Československa a Polska do přelomu 15. a 16. století, Praha 1984, s. 99 - 133; souhrnně zmapoval tuto problematiku naposledy Josef ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí*, Praha 1997; v této syntéze autor sledoval proměnu knížecích družiníků v dědičnou šlechtu se všemi stavovskými výsadami a nároky tak, jak ji známe z období vrcholného a pozdního středověku. Žemlička klade vznik raně středověké české šlechty do průběhu a sklonku 11. století - viz např. s. 141, 196. Nicméně až se 12. století jsou úzce spjaty takové jevy, jako byl vlastní začátek pozemkové vrchnosti (s. 283), její usazování na venkově spojené s výstavbou prvních opevněných sídel s tribunovými kostely (s. 286, 287), následné budování pozemkové základny, první predikáty (s. 289) a první heraldická symbolika (s. 360), jakož i postupná přeměna v dědičnou

V následující době se utvrzovala feudální struktura jejich pozemkové držby a stávali se tak vrchností i nad lidmi na ní žijícími. Snaha po dědičném uznání majetku této skupiny obyvatel ze strany panovníka vedla k jejímu sdružování a ke vzniku zemské obce jako kolektivního orgánu šlechty. Přestože byl tento proces dlouhodobý, slavil nakonec úspěch a byl provázen vznikem institucí zemského práva, zemského soudu a zemských desek, dotvářejících emancipační úsilí české šlechty. Nejvýznamnější rody si zakládaly na své urozenosti, kde svoji váhu mělo i „stáří" jejich rodu a s tím spojený náskok v hromadění majetku a úřadů. Viditelným znakem jejich postavení se stával rodový erb. Později, zřejmě ještě ve 13. století (zhruba od poloviny 14. století máme doloženo), se šlechtictví začíná chápat jako cosi vrozeného, kdy se jedinec rodí s mimořádnými vlastnostmi zděděnými po předcích a je přímo predestinován k vykonání významných činů, přičemž důraz je kladen na rytířskou morálku - kodex rytířských ctností.[8] Tento způsob sebepochopení šlechty v obecném povědomí zobecní natolik, že vzniká přesvědčení (nejpozději od 15. století) i o fyziognomické odlišnosti jejích členů.[9] Takto chápanou urozeností se nejenom ospravedlňuje a zdůvodňuje „božský" řád společnosti, v níž vyvolená skupina osob užívá oproti ostatním zcela výsadní postavení (učení o trojím lidu), ale měla dokonce bránit v úpadku (zapříčiněném zchudnutím) a společenskému pádu osob zrozených v panské kolébce. Zdá se tedy, že o tom, kam patřil ten či onen příslušník šlechtické obce, rozhodovala tradice podepřená listinnými doklady v rukách šlechty a výše zmíněných institucí (zemské desky, dvorské desky) a v korunním archivu. Sama o sobě ovšem nestačila zabránit ve společenském propadu. Musela být podložena úspěchem, či alespoň stabilitou v majetkové oblasti; rizika číhala vždy: nepřízeň dvora, důsledky pauperizace apod.[10] Jestliže se vyšší šlechta konstituovala za českého „dávnověku" a vydělila se jako biologická skupina, poté prohlubovala své pozice sňatkovou politikou, v níž docházelo nejen ke zpětnému potvrzování společenského statutu, nýbrž ještě k těsnějšímu stupni pokrevního příbuzenství. Nemůže být rovněž pochyb, že právě v jejich kruzích se kumulovalo nejvíce majetku a bohatství,

pozemkovou šlechtu (vytvořivší předpoklady k bouřlivé výstavbě šlechtických hradů v následujících staletích - s. 358), jak autor pečlivě zaznamenal a přehledně podal v této své práci. TÝZ, *Počátky Čech královských 1198-1253. Proměna státu a společností*, Praha 2002, zvláště s. 42-43, 180-185, 351-370,405-415, 563-569.

8 Srovnej J. MACEK, *Česká středověká šlechta*, Praha 1996, s. 11; M. POLÍVKA, *Mikuláš z Husi a nižší šlechta v počátcích husitské revoluce*, Rozpravy ČSAV, ŘSV 82-1, 1982, s. 11.

9 J. MACEK, *Česká středověká šlechta*, s. 14.

10 František KAVKA, *Hrady a jejich význam v skladbě české předhusitské šlechty (1300-1419)*. Situace na středním Povltaví a dolním Posázaví, SVPP 26, 1985, s. 139-162; srovnej s. 156; autor považuje za hlavní atribut starobylých rodů od 13. stol. vlastnictví hradu.

a tak již od počátku docházelo k vyhranění této skupiny i po stránce ekonomické. Nezpochybnitelná pozice takto vzniklé nobility vyvrcholila v procesu uzavírání panského stavu jakožto nejvlivnější složky tehdejší české společnosti. V terminologii šlechty docházelo v průběhu času k významovým posunům. Pojmenování členů skupiny vyšší šlechty souviselo se slovem pán (baro, barones). Můžeme tedy pro tuto skupinu užívat pojem panstvo. V písemném styku se setkáváme v adresách a salutacích dopisů se standardizovaným oslovením „urozený pán".[11]

Nižší šlechta

Počátky nižší šlechty můžeme vysledovat v souvislosti s vydělováním šlechty vyšší.[12] Ta se však na rozdíl od prvé skupiny rekrutovala spíše z bojovníků druhého řádu a z méně významných knížecích úředníků a dokonce z členů velmožských družin a bohatších jednotlivců z řad svobodného obyvatelstva, zejména knížecích sedláků.[13] Již tento výčet napovídá, že sociální vztahy uvnitř této skupiny byly mnohem širší a pestřejší. Tomu odpovídala i terminologie. Do okruhu nižší šlechty řadíme skupiny osob označovaných substantivem vladyka, zeman, panoše a v jistém pevně vymezeném smyslu i rytíř.[14] Žádné z uvedených pojmů však není pro 15. století synonymem nižší šlechty. Proto mi nezbývá než zůstat u tradičního sousloví nižší šlechta, respektive nižší nobilita. V písemném styku byla ke zmíněným pojmům přidávána i adjektiva urozený, slovutný či statečný.[15] Zmíněné titulatury jsem využil při identifikaci sociálního statutu historických postav, u nichž panují dosud v tomto ohledu nejasnosti.[16] Avšak hranice mezi vyšší a nižší šlechtou nebyla dosud

11 Srovnej kupř. František PALACKÝ - Josef KALOUSEK (edd.), *Archiv český, čili staré písemné památky české i moravské I-VII*, Praha 1840-1887; Praha 1895; Josef TEIGE (ed.), XXVI, Praha 1909; J. TEIGE - J. KALOUSEK (edd.), XXVIII-XXIX, Praha 1912-1913; Gustav FRIEDRICH (ed.), XXXV-XXXVII, Praha 1921-1941 (dále jen AČ); dále srovnej B. Rynešová - J. Pelikán (edd.), *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka I-IV*, Praha 1929-1954; k témuž Petr ČORNEJ, *Velké dějiny zemí Koruny české V. 1402-1437*, Praha 2000, s. 51-53.

12 Zdeněk BOHÁČ, *K problematice studia feudální pozemkové držby v předhusitských Čechách*, s. 12-14.

13 Srovnej kupř. Václav NOVOTNÝ, *České dějiny I/3*, Praha 1928, s. 41; M. POLÍVKA, *Nižší šlechta v předhusitském období*, s. 11-12; dále srovnej J. ŽEMLIČKA, *Čechy*, s. 200.

14 J. MACEK, ČSŠ. Týž, JV II, s. 50-58.

15 Adjektivum urozený mohl užívat také nižší šlechtic, avšak pouze ve spojení s podstatným jménem vladyka, případně panoše; nikdy ne ve spojitosti se slovem pán, jež bylo vyhrazeno pouze vyšší šlechtě; srovnej J. MACEK, *Jagellonský věk II*, s. 48; dále Miloslav RANSDORF, *Vzestup Gutštejnů v době husitské a poděbradské*, ÚSH 1983, s. 126 poznámka 45.

16 Kupř. Burian z Gutštejna, Přibík z Klenové (a z Janovic), Zmrzlíkové ze Svojšína, Jindřich Lefl z Lažan, Medkové z Valdeka ad.

nepřekročitelná a zejména dvorská služba skýtala dobrou příležitost k začlenění do skupiny vyšší šlechty, stejně jako pozemkový majetek a funkce hejtmanů na královských hradech bývaly vstupní branou do širokého společenství šlechty nižší.[17]

Alodiální čili zpupné vlastnictví

Alodem se rozuměl takový hrad (majetek), který nebyl ani lénem, ani zástavou, ani na něm nevázly jiné povinnosti, vyjma finančních částek na obvěnění manželek, dcer či jiných dluhů.[18] Všechna vrchní majetková a dispoziční práva k němu patřila dotyčnému šlechtici, který byl jeho plnoprávným majitelem, nikoliv pouhým držitelem. V českém prostředí je toto vlastnictví označováno jako „zpupné" dědictví. Zdaleka nejpočetnější způsob držby hradů v Čechách bylo alodiální vlastnictví, nebo-li zpupné (svobodné) dědictví, jak se tehdy říkalo. Počet více než 200 hradních objektů je v porovnání s ostatními největší a již nám také něco napovídá o celkovém rozložení politického vlivu v zemi. U tak velké skupiny hradů musíme počítat s tím, že rozdíly v kvalitě jednotlivých objektů musely být právě v tomto souboru nejvýraznější.[19]

Dříve než se seznámíme s konkrétními jednotlivci a rody, z nichž tyto osoby pocházely, a s jejich podílem na držbě českých hradů, udělejme si exkurz a podívejme se, jak v hrubých rysech vypadala struktura a rozmístnění těchto panských sídel těsně před výbuchem husitské revoluce. Při pohledu na mapu nás ihned upoutá, že největší hustota sítě hradů je soustředěna zejména v severních Čechách, v severozápadním příhraničí, kolem vodních toků v západních Čechách a také v Posázaví. Alodiální hrady se vyskytují nejvíce opět v severních Čechách na východ od Labe až k hornímu toku Jizery, tedy v oblastech dominií Vartenberků a Berků z Dubé, a také na jihu Čech ve sféře moci Rožmberků a pánů z Hradce.

Zástava

Dalším mocným nástrojem krále ve vnitřní politice byla politika zástavní, pro naši potřebu redukovaná na zástavy hradů. Zde, na rozdíl od lenního institutu, není z praktického hlediska žádných komplikací. Král uděloval svým věrným stoupencům královské hrady do zástavy v příslušné sumě. Nový držitel mu tím byl zavázán,

17 Kupř. V. NOVOTNÝ, *České dějiny I/2*, s. 27 či F. KAVKA, *Poslední Lucemburk na českém trůně*, Praha 1998, s. 10-11. Postavení nižší šlechty na počátku 15. století výstižně charakterizoval P. ČORNEJ, *Velké dějiny V*, s. 53-55.

18 Kupř. *Ottův slovník naučný I*, Praha 1888-1909, s. 943 (dále jen OSN) či Jaroslav MEZNÍK, *Vlastníci a držitelé hradů a měst na Moravě 1350-1410*, SPFFBU C 45, 1998, s. 52.

19 Markantní rozdíl v kvalitě těchto objektů shodně okomentovali dva přední čeští historikové J. PETRÁŇ a F. KAVKA společným výrokem: „Není hrad jako hrad".

ovšem nikoliv přísahou věrnosti, nýbrž prostou formou vděčnosti. Od zástavního držitele se vcelku pochopitelně očekávalo, že bude v dané oblasti exponentem královské politiky a strážcem jeho zájmů, a za odměnu si mohl poměrně nerušeně užívat požitků jemu zastaveného panství.[20] Avšak, kdo se očekávané roli zpronevěřil, býval ze své zástavy vyplacen, pokud měl ovšem panovník na výplatu po ruce dostatečný finanční obnos. V opačném případě bylo další možností přenechat výplatu některému ze svých věrných (což se vzhledem k nedostatku hotových peněz stávalo poměrně často). Jiný důvod, proč se panovníci k zástavám uchylovali, byla potřeba umoření dluhů, které měli u svých věřitelů z řad panstva i nižší šlechty a měšťanstva.

Za formu zástavy můžeme dále považovat větší finanční přípisy, jež překračují nebo se blíží původní zástavní sumě. Protože byly tyto přípisy písemně fixovány, hovoří se o „zápisném zboží".

Velice úzce souvisí se zástavami, a v jistém ohledu supluje zástavu samotnou, připisování „životů" na zastavených hradech, čehož jsme svědky hlavně za panování Vladislava Jagellonského. Udělení života na dotyčném hradě znamenalo, že se panovník zavazuje nevyplatit hrad po dobu života jeho držitele, ani k tomu nedat svolení jiné osobě či původní (církevní) instituci.

Léno (ušlechtilé léno, manství)

S nástupem feudalismu se i ve střední Evropě uplatnily vztahy, které označujeme jako lenní. Mám na mysli západoevropský lenní institut, v našem prostředí nazývaný termínem „ušlechtilé" léno, jež se vztahuje na jeden z možných způsobů držby hradů,[21] nikoli tedy jemu předcházející domácí formy výsluh s povinnostmi výlučně vojenskými. Tento způsob závazku mezi suverénem na jedné straně a vazalem na straně druhé byl bezesporu výhodný pro obě zúčastněné strany. Vazal (leník), jak známo, vykonal přísahu, v níž se zavazoval k řadě povinností, především k věrnosti.[22] Král využíval možností, které skýtal lenní institut. Z pozice suveréna si zajistil vrchní vlastnické právo nad hradem, který propůjčil v léno některému šlechtici. Uplatnil

20 F. KAVKA, *Královská doména za Karla IV. v Čechách a její osudy*, Numismatické listy 33, 1978, s. 130-131.

21 V těchto pasážích se budu opírat o standardní literaturu. Viz F. KAVKA, *Západoevropský lenní institut jako nástroj vnitřní královské politiky za posledních Přemyslovců a za Jana Lucemburského*, ČČH 3/ 88, 1990, s. 225 - 249.

22 Pro poznání skutečné úlohy těchto závazků bude kromě jiného nutné vysledovat (v rámci možností) důslednost panovnické moci na vykonávání lenní přísahy při každé změně držitele manských hradů, a to i v rodinné posloupnosti; pro naše potřeby zejména za krále Václava IV. ve srovnání se situací od korunovace Ladislava Pohrobka až do konce století.

tak svůj vliv v oblastech, kde by bylo jinak jeho zastoupení slabé. Kromě toho náklady na údržbu hradu převzal dotyčný šlechtic – vazal, což bylo výhodné zvláště u těch hradů, k nimž náležela jen malá panství, nebo které bylo jen obtížné efektivně spravovat pro jejich velkou vzdálenost od sídelního města nebo většího královského hradu. Výhodné to bývalo i pro druhou stranu. Leník získal do užívání hrad se všemi jeho požitky a také jeho potomci jej mohli dědit, pokud ovšem v budoucnu vykonali příslušnou lenní přísahu. Manské hrady však podle Sedláčka ztrácely pětinu své tržní ceny.[23] Ovšem je třeba si uvědomit – a to je pro pochopení reálného fungování lenního institutu podstatné – že manský závazek a s ním spojené povinnosti byly v dobách slabého vládce zeslabeny, a tudíž velmi záleželo na osobě panovníka a na jeho síle (či slabosti), si dodržování lenní přísahy v případě potřeby mocensky vynutit. Musíme mít na zřeteli, že praxe měla k naznačenému ideálu daleko a že respekt k těmto závazkům byl ze strany šlechty dosti proměnlivý. Nemůžeme zatím přesně určit, jakou váhu měla lenní instituce před revolucí, natož pak v rozháraných společenských vztazích po jejím skončení. Jako synonymum ke slovu léno se běžně užívá pojem manství.

Osoba označená jako držitel (to se týká nejen lenních, ale i zástavních hradů) zpravidla sedí na dotyčném hradě, pobírá jeho důchody a v rámci předem sjednaných podmínek s ním nakládá. Nemohla s ním však libovolně disponovat a na závažná rozhodnutí (například prodej, přestavba aj.) musela mít svolení vrchního majitele (suveréna). Lenní institut západoevropského typu, vybudovaný u nás především králem Janem Lucemburským a posléze dotvořen jeho synem Karlem IV., se již nového bouřlivějšího rozšíření nedočkal.[24] Nicméně fungoval běžně i nadále a měl v českém právním a institucionálním prostředí více méně respektované postavení. Tak tomu bylo alespoň do počátku husitské revoluce.

Síť manských (i zástavních) hradů se rozkládala v souvislém příhraničním pásu se Saskem, od Loketska počínaje, dále směrem na severovýchod v Podkrušnohoří na Žatecku a v širokém okolí Mostecka; nacházíme je také na Klatovsku, kde je drželi páni z Janovic, a na Trutnovsku. Výjimečně se s nimi setkáváme ve vnitrozemí, které bylo charakteristické alodiální držbou. I zde plnily oporu královské moci na strategicky důležitých místech poblíž hlavních komunikací či jako součást držby mocných feudálů, kteří se tak vřazovali do okruhu dvorské šlechty. Ještě jednu důležitou poznámku. Ve středověké praxi nedocházelo ke striktnímu oddělení zástavních

23 A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českého* I -XV, Praha 1882-1927, XIV, s. 40.

24 F. KAVKA, Západoevropský lenní institut, s. 247; dále A. SEDLÁČEK, *Zbytky register králů římských a českých z let 1361-1480*, Praha 1914.

a lenních hradů.[25] Naopak jeden a tentýž objekt mohl být nositelem obou právních titulů současně (kupříkladu Hasištejn, Hertenberk, Hus, Kraslice aj.). Pro zařazení do jedné či druhé skupiny bylo rozhodující, který z těchto způsobů držby byl v daném roce více aktuální, což znamenalo, že jsem v zásadě upřednostňoval titul zástavní.

Církevní držba (majetek)

Pod církevní držbou rozumíme takový majetek, který spravovaly různé církevní instituce (arcibiskupství, biskupství, kláštery atp.). Církevní majetek se utvářel z darů knížat a králů a z odkazů velmožů a bohatých feudálů.[26] Světské zasahování do církevních záležitostí i na jednou už darované statky však nebylo ničím neobvyklým.

Emancipace církve v majetkových záležitostech je prokazatelná nejpozději od počátku 13. století v souvislosti s koncepcí biskupa Ondřeje, současníka Přemysla Otakara I. Ani tehdy se však nepodařilo oddělit důsledně majetek církve od státu a světské moci vůbec.[27] Panovníci i jiné světské osoby považovali majetek církevních ústavů, které založili, za svůj. U drobných feudálů šlo o kláštery, kostely a jejich nadace. Panovník zpravidla býval ochráncem duchovenstva, ale v jeho zboží spatřoval vítaný zdroj příjmů a v posledku jej pokládal za svůj.[28] Tato představa se v praxi rovněž uplatňovala v nakládání s kláštery zeměpanského založení, avšak majetek církve jako takový (včetně vybrání církevních desátků) zpochybňován nebyl. Církev měla ostatně na celou věc jiný názor a odvolávala se na kanonické právo. Po staletí tak docházelo ke střetávání obou koncepcí, jehož výsledkem byl zpravidla kompromis, který ovšem nevylučoval zásahy panovnické moci na majetek „mrtvé ruky". Nikdy také před husitskou revolucí (resp. do roku 1415) nedošlo k významnější sekularizaci církevních statků.[29] Nejvíce respektované byly (až na výjimky) statky arcibiskupství pražského, biskupství litomyšlského a některé další. Všechny hrady, jež byly před revolucí spravovány přímo některou z církevních institucí, budu tudíž

25 Srovnej *Hrady*; dále F. KAVKA, *Západoevropský lenní institut*, s. 229.

26 V. NOVOTNÝ, *České dějiny I/3*, s. 337-449.

27 Jaroslav KADLEC, *Přehled českých církevních dějin I.*, Praha 1991, s. 137-143. Je známou skutečností, že základním kamenem, od něhož se odvíjelo autonomní postavení české církve, byl konkordát české církvi z roku 1222. Autor jej hodnotí jako vítězství církve nad státem; viz s. 142.

28 V. VANĚČEK, *Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě část I.* Praha 1933, s. 5-111, zvláště s. 42 -79.

29 Jistou výjimkou v poměrech ještě relativně vzdálených revolučnímu vření byl známý spor Václava IV. s arcibiskupem Janem z Jenštejna, v jehož průběhu docházelo k poškozování arcibiskupských majetků. Srovnej F. ŠMAHEL, *Husitské Čechy*, Praha 2001, s. 361-362.

považovat za majetek církve. Uvedené konstatování platilo až do husitské revoluce, kdy se situace mění a král nakládá s církevním majetkem podle své vůle.[30]

Přímá královská držba (panovnický majetek)

Všechny zmiňované formy majetkové držby měly svůj význam. Pro panovnický regál však byla bezesporu nejdůležitější přímá královská držba (dále ji budu označovat také jako panovnické hrady nebo panovnický majetek; pochopitelně, že u zastavených a lenních hradů nebude chybět toto upřesňující adjektivum) od dob krále Václava II. zahrnutá pod pojem: dominium speciale.[31] Prvořadý význam měla pro panovníka přímá držba hradů a jejich panství. O takové hrady se mu starali purkrabí, většinou z řad nižší šlechty, pro něž byla taková služba jedinečnou příležitostí ke společenskému vzestupu.[32] Veškeré užitky a platy odváděné z hradních panství patřily panovníkovi. Větší část se jich spotřebovala na místě, avšak z bohatších panství plynuly zisky do královské pokladnice. Počet takových hradů kolísal podle toho, jak se kterému panovníkovi dařilo vyjít s běžnými příjmy a výdaji. Souviselo to rovněž s mezinárodněpolitickou situací a zvláště s tím, jak náročná byla zahraniční politika toho kterého českého panovníka. Finanční nároky na komoru byly za lucemburských králů neobyčejně vysoké, přestože příjmy nebyly nikterak malé, uvážíme-li, že se k běžnému zdanění a různým typům poplatků, cel a jiných důchodů řadily i značné příjmy z výnosu horního regálu. [33] Přesto se královský fiskus nejednou ocitl v tísni, která se pak řešila půjčkami a následným zastavováním královských hradů.

Zvolená metoda spočívá ve srovnání držby hradů ke zmíněným rokům.[34] Zmapovaná držba hradů má odpovědět na otázku po majetkové stratifikaci jednotlivých složek pozdně středověké české feudální společnosti a suplovat do určité míry dnes již neexistující zemské desky. Kromě toho vycházím z předpokladu, že funkce

30 Srovnej kupř. A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 183-223; *AČ I*, s. 494-546.

31 Srovnej kupř. M. POLÍVKA – D. TŘEŠTÍK, *Nástin*, s. 110 – 111.

32 Rozbor Sedláčkových *Hradů* napovídá (pokud můžeme vysledovat osoby v postavení purkrabích a místopurkrabích na královských hradech), že na sklonku vlády Václava IV. ani jedna osoba nebyla panského stavu. Mezi osoby z nižších vrstev (nižší šlechty, měšťanstva) mající panovníkovu důvěru můžeme s ohledem na časté vykonávání zmíněných funkcí zařadit Jana Maleříka, Jana ze Smilkova, Racka Odrance z Drahovic, Vlaška z Kladna, Oneše z Měkovic, Jana Hájka z Hodětína. Další panovníkovy oblíbence v dvorském prostředí uvádí např. P. ČORNEJ, *Velké dějiny V*, s. 53.

33 F. KAVKA, *Poslední Lucemburk*, s. 15-19.

34 Také pro tuto studii byly východiskem monumentální Sedláčkovy *Hrady, zámky a tvrze království Českého I-XV*, Praha 1882-1927; a proto jsem až na výjimky nezatěžoval poznámkový aparát četnými odkazy na toto dílo.

hradů byly širší než jen hospodářské, a tudíž odkrývají mocenskou oblast života privilegovaných vrstev. Základ studie tvoří tři sondy ke vhodně zvoleným letům. Vzájemné srovnání těchto sond nám umožní zachytit tehdejší společenské proměny a nové rozvrstvení české společnosti po husitských válkách a později na prahu stavovského státu. Hlavní tendence vývoje jsou nám sice už známy, ale přínosem této studie je postižení společenské dynamiky v mnohem větších detailech, a tím i poznání leckdy nových a zajímavých souvislostí. Nezastírám, že existuje řada jiných dílčích metodických problémů. Kupř. otázka konkrétní dělby majetku uvnitř jedné rodiny (ne vždy v pramenech dostatečně doložená) a s tím související užívání rodinného nedílu (u nepříbuzných osob „braní na spolek" jako ochrana proti královské odúmrti a jeho četnost), nebo otázka zadlužení a výnosnosti většiny panství, obvěnění dcer a manželek a mnohé jiné, které však překračují rámec, jenž jsem si na začátku vymezil, a proto jsem těmto otázkám mohl věnovat jen omezenou pozornost.

II. Předvečer husitské revoluce (rok 1418)

Panovník

Nejvhodnější bude, začneme-li hradovou držbou panovníka – českého krále Václava IV. S představou, která sugeruje, že majetková a tím mocenská základna tohoto krále byla tak slabá, že mu vůbec nedávala šanci obstát v konfrontaci s mocnou skupinou panstva, se budeme muset rozloučit. Snad poněkud překvapí skutečnost, že ještě na sklonku své vlády (roku 1418) disponoval Václav IV. třiceti hrady v přímém držení. Odpovězme si tedy na otázku: kolik a které hrady v závěru svého panování ovládal Václav IV. přímo. Byly to: Andělská Hora, Bezděz, Blatno, Dobříš, Domažlice (městský hrad), Hluboká, Chomutov (městský hrad), Kadaň (městský hrad), Karlovy Vary, Karlštejn, Křivoklát, Lichnice, Loket, Nečtiny (Preitenštejn), Nový hrad u Kunratic, Perštejn, Písek, Protivín, Radyně, Střekov, Svojanov, Tachov (městský hrad), Točník, Týřov, Vildštejn I, Zbiroh II, Zvíkov, Žebrák a Žleby. Celkem tedy (i s Pražským hradem) třicet významných hradů, z nichž některé byly součástí městského areálu (vedle toho registrujeme některé menší a nepříliš významné objekty jako byl Zálužský Hrádek). K této skupině můžeme s výhradou připojit i věnné hrady českých královen: Albrechtice, Potštejn, Bradlec, Hradec Králové (význam má spíše město, stejně jako další dvě lokality), Mělník a Trutnov. Sestra Václava IV. měla v zástavě Litoměřice.[35]

35 Srovnej P. ČORNEJ, *Velké dějiny V*, s. 658.

Už před výbuchem revoluce byla celá řada královských hradů zastavena, neboť král Václav IV. užíval této instituce v hojné míře. K roku 1418 jsem zaznamenal devatenáct královských hradů v zástavě. Musíme si ale uvědomit, že zástavní politika byla ve Václavově případě velmi dynamická. Jeden a tentýž objekt změnil během několika let i vícekrát svého držitele.[36] Většina zastavených hradů se obdobně jako hrady manské nacházela v příhraniční oblasti, a proto si panovník vybíral věrohodné osoby, jež by se na strategických místech staly jeho oporou, a to i ze zemanských rodů. Hrady této oblasti, Blansko, Most, Osek, Hasištejn, Hauenštejn, Nejdek, Kraslice, Hertemberk, Kynšperk, Přimda, Hus, Žacléř i vzdálenější Rabštejn, měly důležitou funkci strážců hranic a zemských cest. Dvojznačnou funkci plnily zástavy vnitrozemských hradů ve vztahu k domácí zemské šlechtě, která se „notoricky" po celý středověk snažila získat královské hrady do své zástavní držby. Na jedné straně při zástavě hradu nad ním panovník ztratil přímou kontrolu a také zisky z jeho panství ochudily královskou pokladnici, na straně druhé si tím zpravidla takového šlechtice naklonil, někdy i s celým jeho příbuzenstvem. Šlechta ráda půjčovala králi peníze, byla-li naděje na odměnu lukrativní zástavou, jakou královské hrady bezesporu představovaly. V českém vnitrozemí se ke stejnému datu do zástavy dostaly takové objekty jako Lopata, Nižburk (tj. Nižbor), Řebřík, Mladá Vožice, Lomnice a Kostelec nad Labem. Zastavovaly se podle potřeby i hrady, které již král a císař Karel IV. zařadil do svého proslulého, leč nepřijatého zákoníku Majestas Carolina, jako nezcizitelné zboží od Koruny. Ale Václav IV. projevoval jistou opatrnost, pokud jde o to, aby se jeho nejdůležitější opory příliš nezmenšily.[37] Můžeme dokonce říci, že v tomto směru nebyl tak úplně neúspěšný. Soustředil nejvýnosnější panství s nejdůležitějšími hrady ve svých rukách, a pokud přesto byl nucen některé zastavovat, pak hleděl na to, aby se navrátily brzy zpět ke Koruně.[38] Jak úspěšný byl v mocenském soupeření o kontrolu královských hradů, dokazuje počet hradů v jeho přímé držbě. Vítaným pomocníkem mu byl institut odúmrti, který jiné hrady a zboží po bezdětné šlechtě (výjimečně je ponechával v ženské linii rodu) převáděl na komoru.

Vedle toho byl Václav vrchním pánem nad manskými hrady. Jejich přesný počet lze určit jen obtížně. Nebylo jich však méně než čtyřicet. Poněvadž byly některé hrady lenní zároveň zastaveny, napočítal jsem třicet pět lokalit, jež byly v držení

36 Příkladem může být hrad Lomnice, viz A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 29-223.
37 Srovnej A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 37-126.
38 Nehledě k tomu, že často zastavoval do rukou svých milců; kupř. hrad Hus.

šlechty jen z titulu lenní instituce. Celkem tedy Václav IV. disponoval na prahu revoluce, ať již přímo či nepřímo, v lepším případě asi každým třetím hradem.[39]

Vyšší šlechta

Přehled hradů v majetku panských rodů se nehodí začínat jinak než nejmocnějším rodem a zároveň nejmocnějším jednotlivcem mezi českou šlechtou. Oldřich z Rožmberka byl v té době jediným mužským příslušníkem svého rodu a vskutku aspiroval na nejpřednější pozici v hierarchii české šlechty, zcela v souladu s postavením svých předchůdců. Cestu na vrchol mezi českou šlechtu mu ostatně připravoval jeho mocný poručník (ustavený podle závěti jeho otce Jindřicha) Čeněk z Vartenberka.[40] Tento cílevědomý a charismatický muž, pocházející ze starobylého českého panského rodu, se do značné míry vyšvihl na výsluní mezi tehdejší aristokratickou špičku nejen díky svému původu a zásluhou svých schopností, podepřených až přepjatou ctižádostivostí, nýbrž i zásluhou svého postavení poručníka nad největším soukromým majetkem v zemi.[41] Nicméně byl to právě on, kdo ovlivňoval a směřoval první politické krůčky svého chráněnce a do jisté míry i formoval charakter mladého Rožmberka. Je známou skutečností, že to byl právě Čeňkův vliv a vliv Oldřichovy matky, Elišky z Kravař, která měla největší zásluhu na příklonu mladého Rožmberka v počátcích revoluce ke kalichu.[42] Události směřující k uskutečnění první kruciáty a výstavba Tábora v nebezpečné blízkosti rožmberské domény přiměly dospívajícího Rožmberka k zamyšlení nad svým budoucím politickým směřováním. Nepochybně již v této době u něj dozrály povahové vlastnosti, které ovlivňovaly napříště každé jeho rozhodnutí: touha vyniknout šla ruku v ruce s touhou po majetku hraničící až s chamtivostí. V tom si pranic nezadal s tehdejšími svými rivaly. Většinu z nich však předčil inteligencí a také svými sklony k intrikánství.[43] Celkově vzato se Oldřich neodchýlil od rodové tradice samostatné politiky, dbající na zachování celistvosti rodové majetkové základny se snahou o její systematické zvelebení a rozšíření. Majetek, který mladý pán z Rožmberka zdědil, byl největším majetkem v Čechách v rukou jednotlivce. Kromě četných měst

39 Srovnej F. KAVKA, *Poslední Lucemburk*, s. 15; TÝŽ, *Hrady a jejich význam*; autor se kloní ke stejnému závěru, avšak jím zkoumaný vzorek hradů byl cca o 50 objektů vyšší.

40 Ivana RAKOVÁ, *Rožmberské teritorium v předvečer husitské revoluce*, FHB 3, 1981, s. 263 - 284.

41 *Tamtéž*, s. 265.

42 Srovnej např. Alois MÍKA, *Osud slavného domu*. Rozkvět a pád rožmberského dominia, České Budějovice, 1970. V této publikaci autor zmiňuje počet měst, městeček a vesnic v rožmberském majetku a zdůrazňuje též rozptýlenost těchto statků v předvečer husitské revoluce, viz s. 9-10.

43 Srovnej F. KAVKA, *Poslední Lucemburk*, s. 253.

a městeček, stovek vesnic a mnoha tvrzí čítal nejméně 18 hradů.[44] V tom neměl ve své době konkurenci. Proto muselo každému vládci na trůně záležet na tom, aby si jeho držitele naklonil a připoutal jej ke Koruně. Oldřich se ujímá samostatného vladaření nad zděděným zbožím ještě před revolucí, i když kontakty se svým bývalým poručníkem nepřerušil a radil se s ním o závažných věcech i nadále.[45]

S Rožmberky se v Čechách mohli co do počtu hradů měřit páni z Dubé.[46] Tato nejvlivnější (a vedle pánů z Lipé i nejúspěšnější) větev Ronovců měla však mnoho odnoží a ještě více rodových příslušníků, čímž se jejich vliv poněkud oslaboval. Na prahu revoluce na tom byli z jednotlivců nejlépe Aleš Škopek z Dubé se čtyřmi (Dražice, Kokořín, Kostelec nad Labem a Úštěk) a Jan ml. Berka z Dubé a Hohnštejna se třemi hrady (Falknštejn, Fredevald a Tolštejn). Jindřich Hlaváč vlastnil Jestřebí a Starý Berštejn. Komtur řádu německých rytířů pro Čechy a Moravu Albrecht držel Kostomlaty pod Milešovkou. Rod jako celek i s adršpašskou a červenohorskou větví ovládal úctyhodných 20 hradů.[47] Celkový rozsah těchto panství byl, ovšem zdá se, v porovnání s Rožmberky menší, stejně jako intenzita hospodářského využití, povětšinou hustě zalesněných a skalnatých oblastí.[48] Na druhou stranu měli Berkové mnohé hrady a statky za zemskou hranicí, zejména hohnštejnská větev rodu. Ostatně nebyli sami. Podobně na tom byli Rožmberkové i původem cizí Bibrštejnové, Koldicové, Plavenští aj. Berkové zaujímali skvělé postavení na královském dvoře.[49]

Vartenberkové byli rodem, který velmi hluboce zasáhl do starších českých dějin a počátek 15. století jej zastihl ještě v plném lesku.[50] Právě s pány z Dubé měli Vartenberkové mnoho společných znaků (sousedili společně ve stejných regionech,

44 Soupis hlavních Rožmberských statků pochází z roku 1412, kdy se po smrti Jindřicha z Rožmberka sešli purkrabí těchto hradů a tvrzí na krumlovském hradě. Viz *AČ VI*, s. 26-27. Mezi relativně významné objekty, patřící Rožmberkům, které bychom však jen obtížně mohli zařadit mezi hrady, lze uvést Hrádek (u Trhových Svinů), Menší Bor (u Horažďovic) či Zrůbek nedaleko Sedlčan ve vltavském kraji. Hrad Strašice, který Rožmberkové také získali, se nacházel pravděpodobně v zástavě, neboť se nevyskytuje v soupise z roku 1412.

45 I. RAKOVÁ, *Rožmberské teritorium*, s. 269.

46 J. V. ŠIMÁK, *Kniha o Housce I.*, Praha 1930, s. 11-49.

47 Ze všech odnoží rodu byli nejbohatší Berkové z Dubé. Početné potomstvo této větve obývalo vedle výše uvedených ještě Housku, Milštejn, Chudý Hrádek, patrně též Vřísek, dále Ostrý a Šaunštejn. Vedle toho měli ještě několik menších objektů na pomezí mezi hradem a hrádkem, jmenovitě Milčany, Kuřívody aj.

48 Srovnej J. V. ŠIMÁK, *Kniha o Housce*, s. 23.

49 Srovnej kupř. A. HAAS, *Archiv koruny české V-VII*, 1947-1968, s. 166.

50 I. RAKOVÁ, *Vývoj pozemkové držby pánů z Vartenberka v letech 1281-1415*, HG 18, 1979, s. 69-102.

měli podobnou majetkovou strukturu i obdobný počet hradů, často uzavírali mezi sebou sňatky apod.). Nejmocnější a asi nejslavnější člen vartenberského rodu Čeněk [51] měl čtyři hrady (Brada, Lipnice nad Sázavou, Nový Bydžov a Veliš) a jeho strýc Jindřich, seděním na Valdštejně, tři (Valdštejn, Chlum, Nístějka). Jiný jeho příbuzný Jan st. Chudoba z Ralska čtyři (Lemberk, Raimund, Ralsko, Vartenberk).[52]

Za Vartenberky nezaostávali co do společenského významu a prestiže Michalovicové, řazení Palackým rovněž mezi Markvartice. S předchozími je spojovaly kromě odkazu na počátky rodové posloupnosti také rozličné hmotné a politické zájmy, vyplývající z faktu poměrné blízkosti jejich dominií a sídel a odrážející Michalovicův vysoké společenské postavení. Představovali tak společně ještě s jinými rody politickou elitu nejen Boleslavska a severních Čech, nýbrž celého království. Jan Michalec, pozdější zavilý odpůrce pododbojí a hlava rodiny, zaplatil za svoje přesvědčení tragedií v rodině a ztenčováním rodového dědictví, které ovšem nebylo naštěstí trvalé. Ještě před těmito pohnutými událostmi podržel (se svými syny Janem ml. Kruhlatou, Jindřichem a Petrem) Michalovice, Brandýs nad Labem, Mladou Boleslav, Hrubý Rohozec.

Naši pozornost si zasluhují další ze starobylých rodů, páni z Hazmburka.[53] Hazmburkové byli často díky své politické činnosti úzce spojeni s panovnickým dvorem a ve význačných úřadech neopomněli kromě jiného na rodový prospěch. Jejich državy se rozkládaly v dolním Poohří a jejich jádro tvořily hrady Hazmburk, Budyně nad Ohří a Slavětín (v tomto regionu získávali však i další okolní hrady jako Košťálov nebo Kamýk na pravém břehu Labe, či tvrz v Libochovicích aj.) a celkově zde byli velmi pevně usazeni. Vedle toho již počátkem 15. století vznikala vedlejší rodová država na Kostecku v nynějším Českém ráji. V roce 1418 ovládali celkem šest hradů (tedy více předešlí než Michalovicové) a patřili mezi nejvlivnější rodiny v Čechách.

V sousedství odpočinkového zázemí českých králů a jejich loveckých revírů stála na rozhraní severovýchodního Plzeňska a jižního Rakovnicka sídla pánů Libštejnských z Kolovrat. I oni se dělili do více odnoží. Jádro jejich moci spočívalo právě na Plzeňsku, kde vlastnili výstavný Libštejn a nedaleko od něj, na levém břehu řeky Berounky,

51 I. RAKOVÁ, *Čeněk z Vartenberka (1400-1425)*. Příspěvek k úloze panstva v husitské revoluci, SH 28, 1981, s. 57-99; viz s. 57.

52 V majetku rodu Vartenberků registrujeme ještě Děčín, Děvín, Vartu a patrně též Zásadku. Jablonný s polovinou města (nynější Jablonné pod Ještědí) koupil 26. května 1418 od Jindřicha Berky z Dubé a z Housky Beneš z Vartenberka. Srovnej *AČ III*, s. 491.

53 František PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě I -V*, Praha 1906. Palacký vysledoval nejen počátky Hazmburků, ale prakticky všech významných českých rodů. Zvláště cenné je rozdělení na vyšší a nižší šlechtu. Viz díl I., s. 675-512.

ale už na Rakovnicku, hrad Krašov. Bezdružická větev měla na Plzeňsku Bezdružice, kornhauzská Kornhauz (dnešní Mšec) ve Slánsku a jiný člen rodu získal Zruč nad Sázavou ve vzdáleném Čáslavsku. Především Plzeňsko bylo regionem, v němž sídlila řada mocných katolických rodů.

Nejmocnějším rodem v této oblasti byli Švamberkové. Svědčí o tom rozsah jejich držav podepřených čtyřmi výstavnými hrady. Krasíkov (Švamberk), Třebel a Bor tvořily hlavní osu jejich domény, k níž patřila i vzdálenější Bělá. Z tohoto rodu vzešly významné osobnosti husitské doby. „Rytířský" pan Bohuslav, pozdější slavný velitel táborského vojska, a jeho mladší bratr Hynek Krušina, od poloviny dvacátých let hlavní zdejší opora krále Zikmunda a vůdce plzeňského landfrýdu. Byly zde pochopitelně i další katolické rody, ale jejich pozice v celozemském měřítku a zčásti i na Plzeňsku nebyla prozatím natolik výrazná, abychom je řadili po bok Švamberkům.

Na pomezí severozápadního Plzeňska, Loketska a Žatecka seděli páni z Plavna, pocházející ze Saska. Byli to přívrženci krále Václava a vykonávali pro něj platné služby.[54] Bečov nad Teplou, Bochov, Kynžvart a Boršengryn tvořily jádro jejich moci.

Při sledování nejvýznamnějších panských rodin v Čechách nemůžeme nezavítat do jihovýchodních Čech. Zde již od 13. století sídlila jedna z větví Vítkovců, potomků slavného Vítka z Prčic a blízcí příbuzní Rožmberků – páni z Hradce, kteří měli v erbu zlatou pětilistou růži na modrém poli.[55] Před revolucí se mohli pyšnit čtyřmi hrady. Oldřich Vavák na Jindřichově Hradci, Kateřina z Velhartic (vdova po Jindřichu st. z Hradce, matka Menhartova) na Kardašově Řečici a Menhart, jenž samostatně vládl na Velharticích, měli na sebe již za krátko upoutat větší pozornost. Kromě toho jejich příbuzní měli polovinu Stráže, dále Lysou nad Labem (Jan) a rozsáhlé statky a sídla na Moravě (Telč).

Ke starobylé české šlechtě patřili také páni z Ronova, jejichž příbuzné bychom hledali na severu mezi pány z Dubé a na východě mezi Lichtenburky.[56] Mám zde,

54 Srovnej např. A. HAAS, *Archiv koruny*, s. 168.

55 Kupř. A. SEDLÁČEK, *Českomoravská heraldika I- II*, Praha 1925; či KOLEKTIV, *Hrady zámky a tvrze v Čechách na Moravě a ve Slezsku I-VII*, Praha 1981-1988, viz, díl V. barevná heraldická příloha.

56 Jedním z palčivých problémů je otázka, zda pojednávat o jednotlivých rodových větvích majících stejný původ, podložený stejným nebo jen málo upraveným erbem, samostatně či nikoliv. Celá problematika by si zasloužila vlastní studii. V mojí práci však nebyl prostor se takové otázce více věnovat. Pod společný rod pánů z Dubé jsem tudíž zahrnul všechny jeho větve (Berkové, Škopkové, východočeská větev na Adršpachu a Červené Hoře), avšak ostatní Ronovce: z Lichtenburka, z Ronova (na Přibyslavi a Ronově, a také na Mladé Vožici a Chýnově) a z Pirkštejna jsem vedl samostatně. Srovnej A. SEDLÁČEK, *Českomoravská heraldika II*, s. 12-13, nebo díl I, s. 183, 186, 254; dále srovnej P. ČORNEJ, *Velké dějiny V*, s. 53; dále Jan URBAN, *Lichtenburská država na Českomoravské vrchovině ve 13. a 14. století*, HG 18, 1979, s. 31-59.

jako i v jiných případech, na mysli především společný původ těchto rodů, neboť je jasné, že českomoravská šlechta té doby byla jako celek v důsledku uzavírání častých manželských svazků mezi sebou v různém stupni pokrevního příbuzenství.[57] Jména bratrů Hanuše, Materny, Kryštofa, Viléma nacházíme ve službách královského dvora. Díky své přičinlivosti získávají zápisně hrady Mladou Vožici a Chýnov a stěhují se ze severu do jižních Čech. Na pomezí jižních Čech a Moravy již dávno sídlí na Přibyslavi a Ronově jejich blízcí příbuzní.[58]

Když se v polovině 14. století vdala Eliška, dcera Hynka z Lichtenburka a ze Žleb, za Bočka z Kunštátu, usadila se na Poděbradech odnož tohoto na Moravě velmi rozvětveného rodu, jejíž výrazné osobnosti se tak uvedly mezi zemskou aristokracii a dokonce se prosadily v prostředí královského dvora. Jednotlivé osobnosti rodu směřovaly poté častěji do Čech a zakupovaly se zpočátku především na Hradecku a vůbec v úrodném Polabí. Hynek seděl na Poděbradech a jeho bratr Vítek (Viktorin) obýval Litice nad Orlicí (na husitské straně se později proslavili jako politikové i válečníci). Oba ještě s bratrem Bočkem ml. měli Náchod.[59] Jan Puška z Kunštátu, rovněž odpůrce krále Zikmunda (většina členů rodu se přidržela kalicha), koupil Kostomlaty.

Nyní zaměříme svoji pozornost na skupinu panských rodů o třech hradech. Jejich zboží se nacházela v různých krajích, jejich politická orientace byla také různá a dokonce i společenské postavení, kterému se mohly těšit, se různilo v závislosti na jejich politické aktivitě a vlivných stycích.

Jan z Jenštejna neměl souvislou držbu. Jeho hrady byly v různých částech Čech (větší část: Stará a Hrubá Skála v Boleslavsku a odlehlejší panství Orlík u Humpolce na Čáslavsku).

Na rozdíl od Jenštejna vytvářela vzdálenost mezi hrady pánů z Ústí pro správu majetku přeci jen o něco příznivější podmínky. Ve znaku měli černou pětilistou růži ve stříbrném poli a měli tudíž společné kořeny se všemi Vítkovci, zvláště pak s pány ze Stráže (s nimiž udržovali trvale těsné vztahy).[60] V Bechyňsku drželi Hradiště

57 Josef VÁLKA, *Zrod moravské stavovské obce*, s. 76, Jižní Morava 1986.

58 J. URBAN, *Lichtenburská država*, s. 31-59.

59 Jejich práva k němu byla nepochybná, není ovšem zcela vyloučeno, že určitou (patrně ne příliš úspěšnou) snahu o kontrolu náchodského hradu (část jeho statku skutečně krátce získal) projevil po smrti Bočka z Kunštátu (otce zmíněných bratří) přední velmož Čeněk Veselský z Vartenberka, jenž měl na Hradecku rozsáhlé statky a velmi se angažoval v nadcházejících složitých poměrech.

60 Srovnej A. SEDLÁČEK, *Českomoravská heraldika I-II*, či KOLEKTIV, *Hrady V*, barevná heraldická příloha; nejnověji A. SEDLÁČEK, *Atlasy erbů a pečetí české a moravské středověké šlechty*, svazek 3, Praha 2002; u pánů z Ústí zaznamenal A. Sedláček právě černou růži ve stříbrném poli, s. 208 (někdy se ovšem uvádí také v poli zlatém); erbovní znamení pánů z Ústí a pánů ze Stráže bývají někdy ztotožňována a to v podobě modré růže ve zlatém poli.

Hory (pozdější město Tábor), Kamenici a Fuglhauz, o nějž se ovšem dělili s Václavem ze Stráže.

Severozápadním směrem na Plzeňsku rozkládalo se panství Švihovských z Rýzmberka, kteří zde měli pevné hrady Švihov, Skálu a na Pracheňsku Rabí. Majetkové aspirace Švihovských tím ovšem zdaleka nebyly naplněny, což se alespoň zčásti odrazí v držbě jejich hradů, jak to budeme moci později ještě zaznamenat.[61]

Na vrcholku aristokratického žebříčku se vyskytovaly ještě některé další rody, které se Hazmburkům nebo např. Michalovicům mohly rovnat, či se jim alespoň v některých ohledech blížily. Páni z Janovic jsou jedním z nich. Jejich panství se rozkládala na Plzeňsku u pramenů Úhlavy, kde jim náležel vodní hrad Janovice, dále Pajrek a Rýzmberk, kdysi pánů Švihovských z Rýzmberka, a též Klenová. Avšak pan Přibík, její držitel, ač původem ze stejného rodu, sám byl pouze nižším šlechticem.[62]

Vedle nich měli v této skupině souvislou državu páni z Pirkštejna, kteří jako Ronovci patřili k nejmocnějším českým feudálním rodům vůbec. Zatímco majetek většiny dosud zmíněných rodů se nacházel převážně v jižních, západních a severních oblastech Českého království, Pirkštejnové měli hlavní sídlo v Posázaví, tedy na jihovýchod od hlavního města. Jan Ptáček a syn Hynce obývali Pirkštejn, Rataje i vzdálenější Polnou. Hynce se časem rovněž stane ústřední postavou českých dějin, jako tomu bylo u některých jiných jeho souputníků.

Ve středních Čechách, podél toku řeky Sázavy a v jižní části bývalého kouřimského kraje, prolínaly se místy majetky čtyř významných panských rodů. Jedním z nich byl starobylý rod pánů z Dubé (Benešovici), kteří od počátku 15. století, zažívají poslední období většího společenského významu, majíc tehdy Starou Dubou, Kožlí a zvláště pak hrad Líšno (Léštno).

Jiným zajímavým rodem této oblasti byli páni z Říčan. Jejich rodový hrad Říčany stával blíže ku Praze v severní části kraje a naopak na Čáslavsku bychom hledali Ledeč nad Sázavou, bývší tehdy v majetku bratranců stejného jména Mikuláš, kteří byli stoupenci opravného hnutí. Rod jako celek se tehdy natolik rozkošatěl, že s mnohými jeho členy se setkáváme nejen ve středních Čechách, ale i na jiných místech království. Nicméně na Kouřimsku vlastnili ještě Červený Hrádek. Pán říčanského hradu, Diviš, byl ovšem věrný katolík, což se mělo záhy nepříznivě dotknout celé jeho rodiny.

61 Srovnej Vladimír HOLÝ, *Růst a rozklad rodového majetku Švihovských z Rýznberka a pánů z Rožmitálu*, Minulostí Plzně a Plzeňska III, 1960, s. 45 – 79.

62 Srovnej oslovení v adrese na dopise od Oldřicha z Rožmberka v *AČ III*, s. 44; dále srovnej pořadí mezi nižší šlechtou v jiném listě *AČ III*, s. 310-311.

Ještě o stupínek níže jsem zařadil další skupinu šlechty – se dvěma hrady. I v ní najdeme rody a jednotlivce první velikosti, kteří z hlediska svého tradičního postavení, významných postů, jež dříve zastávali, a majetků (které ještě ani zdaleka neopustili a které v budoucnu mnozí opět rozmnoží), aspirují spíše na nejvyšší příčky společenského žebříčku. Naše sonda však některé zastihla v krátkodobé krizi. Navíc držba jen dvou hradů nemusela vždy odpovídat skutečné velikosti jejich majetku (Bibrštejnové).[63]

V severních Čechách stála Bílina a Krupka, hrady mocné rodiny pánů z Koldic. Koldicové měli své zájmy i v Lužici, kde je často nacházíme ve funkci zemských fojtů (obdobně Berky z Dubé a některé jiné šlechtice pocházející z této oblasti), a byli tudíž v úzkém styku s dvorským prostředím.[64]

Ve stejném regionu registrujeme i v budoucnu katolický rod pánů z Donína, sedící v té době na Grabštejně a Falkenberku (Albert). Také oni budou v následujících desetiletích vystupovat aktivně na politickém jevišti.

Ota z Bergova byl čelný představitel panstva. Seděl na Troskách a Chlumci. Už jeho předkové zaujali významné postavení mezi českou šlechtou. Sám Ota byl věrný katolík a později patřil do tábora krále Zikmunda.

To platí i o Bibrštejnech, kteří se za vlády Přemysla Otakara II. usazují ve Frýdlantském výběžku, kde jim patřila ucelená država s hradem Frýdlantem a menším hradem Hamrštejnem, nenarušená drobnou držbou nižší šlechty a pokračující i do Lužice.[65]

Na Novopacku drželi Kumburk a Hostinné bratři Hynek a Jan Krušinové z Lichtenburka. Zejména Hynek zakrátko vstoupí do velké historie.[66]

Ve východních Čechách měl Půta z Častolovic v těsné blízkosti Kladska „zatím" jen Rychemberk (nyní Liberk) a Skuhrov (a tvrz v Častolovicích), ale jeho chvíle měla teprve přijít.

Jižně od jeho zboží přebývá na Žampachu a Kyšperku Mikuláš Žampach z Potštejna (jinak Mikeš z Jaroslavic). Tento rod pocházel původně z Plzeňska a patřil k jedné z větví Drslaviců. V původním regionu sídlili na hradě Potštejně. Později se přestěhovali do východních Čech a postavili si zde stejnojmenné sídlo.

63 Rudolf ANDĚL, *Husitství v severních Čechách*, Liberec 1961; viz mapová příloha, mapa č. 2 a 3.

64 Srovnej kupř. A. HAAS, *Archiv koruny*, s. 170n.; především Albrecht se stal Zikmundovým komorníkem a dostal do zástavy Šestiměstí ve 12 000 uh. zl.

65 Srovnej R. ANDĚL, *Husitství*, viz. mapová příloha.

66 Dějiny tohoto rodu vypsal Jan URBAN, *Lichtenburgové. Vzestupy a pády jednoho panského rodu*, Praha 2003; v této publikaci se mj. obšírně věnuje právě postavě Hynka Krušiny.

Páni z Chlumu (a později z Košumberka) byli zatím spíše chudší panskou šlechtou. Spravovali svá zboží z hradů Košumberka na Chrudimsku a Chlumu na Čáslavsku.

Nad řekou Sázavou, ve střední části jejího toku, dosud se tyčí na úzkém hřebeni výstavný hrad Český Šternberk. Páni ze Šternberka erbu osmicípé hvězdy, jimž hrad náležel (a kteří jej ve 13. století založili), byli předním panským rodem pocházejícím z nedalekého Divišova. Výraznou postavou byl Petr ze Šternberka, později zahynuvší v bitvě pod Vyšehradem. Ovládal celou zdejší krajinu až k Benešovu, kde mu patřil i přepevný hrad Konopiště.

Z bývalého Vltavska pocházeli páni z Janovic (Vrchotových), kteří obývali Vysoký Chlumec a zapustili kořeny i ve vzdálenějším Žatecku, kde seděli na Petršpurce (a známe je jako Jence z Janovic).[67]

Opustíme na čas středočeskou oblast a vydáme se na jih. V jihovýchodním cípu jižních Čech se za časů krále Václava IV. usazují Krajířové z Krajku původem štýrský rod a záhy se včleňují mezi aristokratickou špičku. Využijí příznivých podmínek a hrady Landštejn a Novou Bystřici získávají do svobodné držby. Není jisté, zda patřili přímo do okruhu dvorské šlechty, ale byli politickou oporou krále Václava.[68]

V severním Bechyňsku v samotném sousedství hradu Hradiště stával hrad Borotín Jana z Landštejna, potomka jedné z větví Vítkovců, pánů z Landštejna. Ve směru na jihozápad nedaleko Strakonic vlastnil Janův příbuzný pan Heřman hrad Střelu. To už jsme na pomezí jižních a západních Čech, kam zasahoval zájem mnoha panských rodů z okolí, ale jen páni z Rožmitálu zde měli větší část svých držav s oběma hrady, totiž Blatnou a polovicí rodového hradu Rožmitálu, o který se pan Zdeněk, jeho tehdejší vlastník, musel dělit s pražským arcibiskupstvím v důsledku zbožného odkazu jeho předka Sezemy z Rožmitálu, jenž tak učinil už v roce 1347.

Ze Saska se přistěhovala rodina pánů z Elstrberka, která se tady vřadila mezi panskou šlechtu. Vyskytují se již dříve při rozličných jednáních jako svědci i jinak a usazují se v západních Čechách, kde pan Jindřich vlastní hrady Planou a Žlutice.

67 Společný původ těchto rodin dokazuje kromě jiného podobnost jejich erbů. Viz A. SEDLÁČEK, *Atlasy erbů*, svazek 2, Praha 2002, s. 390-393; zajímavá je také příhoda o citlivosti Jana Jence z Janovic na užívání svého rodového příjmení jinou osobou, vedoucí až k projednávání na zemském soudu – *AČ IV*, s. 278; a konečně k této osobě dále na příslušném místě je Jan Jenec z Janovic uváděn o mnoho let později jako dědic pánů z Janovic na Vysokém Chlumci – A. SEDLÁČEK, *Hrady XV*, s. 135.

68 Poskytovali králi půjčky; např. A. HAAS, *Archiv koruny*, s. 167.

Nižší šlechta

První zajímavou postavou byl Janek z Chotěmic. Patřil k nižší šlechtě, která se vyšvihla díky přízni krále Václava IV.[69] Zastával mimo jiné důležitý úřad svídnického hejtmana. Vrcholem jeho snažení však bylo získání arcibiskupského zboží Červená Řečice a Pelhřimova. Třebaže kupní transakci provázela některá ustanovení umožňující v budoucnu arcibiskupům zpětné odkoupení panství, bylo toto výnosné zboží pro církev definitivně ztraceno (z hlediska církevního práva však byl jeho odprodej stále ještě velmi problematický).[70] V nevelké vzdálenosti od Červené Řečice (cca 30 km) měl Jan z Chotěmic už dříve hrad Vlašim, což naznačuje jistou promyšlenost při hromadění majetků v této oblasti. Na jeho záměry později s větším úspěchem navážou Trčkové z Lípy.[71]

Vedle zmiňovaného Janka z Chotěmic byl další pozoruhodnou postavou mezi nižší šlechtou Mikuláš Chudý z Lobkovic. Byl zakladatelem moci a slávy později v našich i středoevropských dějinách proslulého rodu. Mikuláš byl vzdělaný katolík a začínal kariéru ve službách krále Václava IV.[72] Prosazoval královskou autoritu v západních a severozápadních Čechách. Panovník s ním byl zřejmě velmi spokojen, neboť Mikuláš od něj dostal do zástavy hrady Hasištejn, Most a Přimdu.

Nepřehlédnutelným významem pro dějiny Království na sklonku vlády Václava IV. (ovšem i později) upoutají Zmrzlíkové ze Svojšína. Petr Zmrzlík jako kutnohorský mincmistr využíval finančně lukrativního úřadu k poskytování půjček královské komoře. Není divu, že měl důvěru panovníka, čehož dokázal obratně využít. Díky svému postavení získal hrady Kašperk, Orlík a Březnici.[73]

K těm několika rodům mezi nižší šlechtou, jež měly v držbě nejméně tři hrady, patřili Ryzemburkové, sídlící převážně ve východních Čechách. Jde o rod, jehož členové náleželi ve svém regionu k těm váženějším a vlivnějším jedincům. Také v jejich případě je možno konstatovat, že by další genealogické studium bylo jen žádoucí. Beneš seděl na Ryzemburku a Aleš na Velkém Vřešťově na Hradecku a jiný Aleš se vyskytuje na Šelmberku u Mladé Vožice, kam se patrně přiženil.

Jihočeská Bechyně spolu s Krakovcem patřila Jindřichu Leflovi z Lažan, který přišel do Čech ze Slezska a zařadil se do okruhu nižší šlechty na Václavově dvoře,

69 Srovnej *Tamtéž*, s. 170.

70 F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce I- IV*, Praha 1993; viz díl IV., s. 55.

71 Srovnej Lenka DVOŘÁKOVÁ, *Trčkové z Lípy na přelomu 15. a 16. století*, AUC-Studia hist. 14, 1976, s. 113-135; mnoho cenných informací o arcibiskupské části majetku Trčků též J. DOBIÁŠ, *Dějiny královského města Pelhřimova a jeho okolí I.* Doba předhusitská, Pelhřimov 1927.

72 A. HAAS, *Archiv koruny*, s. 170.

73 Srovnej A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 110-111.

která poskytovala panovníkovi oporu v častých konfliktech s panskou opozicí.[74] Jeho rod se v Čechách natrvalo usadil. Jindřich hromadil majetky v různých částech země podle toho, kde se naskytla výhodná příležitost, a byl (dost možná, že již vlastnil i hrad Vrabinec, který se záhy dostane skutečně do majetku rodu) dalším významným mužem, který v jižních Čechách setrval na pozicích katolicismu, což bylo později pro jeho Bechyni v blízkém sousedství Tábora smrtelně nebezpečné.

Přenesme se ještě dále na západ, do regionu, jehož přirozeným centrem bylo město Plzeň. V jeho západní části stály hrady Všeruby a romanticky položený Gutštejn, kolébka rodu Gutštejnů. Podle pramenných zmínek je zřejmé, že bratři Burian st. a Jan st. z Gutštejna přináleželi k nižší šlechtě, ačkoliv se někdy v odborné literatuře setkáváme s opačným názorem.[75]

Silné postavení měli z nižší nobility ještě příslušníci rodu z Hrádku, shodou okolností usazení také na Plzeňsku. Maršík na Lopatě a Bystřici nad Úhlavou (jen její polovinu) a jeho příbuzní na Sviňomazském Hrádku (u Klatov).

Z nižší šlechty zmiňuji ještě rod Něprů z Vařin. Nepr Duc seděl na Březině a jiný člen rodu, Ondřej Paldra, obýval Rotštejn v severních Čechách. Do této vrstvy patřil i Petr Prase z Chrástu a z Věžky seděním na Věžce a Řebříku.[76]

Církev

Důležitou skupinou v majetkové stratifikaci české společnosti jsou hrady církevní. V čase úřadování arcibiskupa Konráda z Vechty jsem jich napočítal 21. Tomuto „světáckému" arcibiskupovi se nicméně podařilo ztenčit majetek své instituce tím, že mnohé z nich zastavil.[77] Co můžeme přičíst na vrub jeho nehospodárnosti a do jaké míry byly na vině objektivní potíže církevního velkostatku, pokles jeho rentability a z toho pramenící zadluženost, zůstává dosud otázkou. Víme však, že již před výbuchem revoluce se církevní, zvláště klášterní velkostatky dostávaly do hospodářských potíží a mnohé se ocitly, ne vždy vlastním přičiněním, ve značných dluzích.[78]

74 A. HAAS, *Archiv koruny*, s. 170.

75 Srovnej titulaturu v adresách dopisů kupř. *AČ III*, s. 50, B. RYNEŠOVÁ – J. PELIKÁN (edd.), *Listář II*, s. 337 a *díl III*, s. 271. Jako pána mylně uvádějí Buriana z Gutštejna např. Jaroslav ČECHURA, *Rozsah a dynamika sekularizace církevních statků v západních Čechách na počátku husitské revoluce (v l. 1419-1420)*, PHS 29, 1989, s. 50 či J. PETRÁŇ, *Skladba pohusitské aristokracie v Čechách*, AUC-PhilosHist 1, 1976, s. 54.

76 Velmi blízko k zařazení do této skupiny osob a rodů měl též Jan Maleřík, známá to persóna loketského kraje. Byl zástavním držitelem na hradech Hertenberku a Nejdeku, a vedle toho vykonával purkrabský úřad na samotném hradě Lokti a též na Andělské Hoře. Jeho syn Albrecht však v budoucnu slibné postavení otce neudrží.

77 Srovnej kupř. F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce IV*, s. 55.

78 J. ČECHURA, *Rozsah a dynamika*, s. 43-69.

Přestože jim patřila dohromady asi třetina půdního fondu,[79] byla věc ve skutečnosti složitější.[80]

Rozdělme si pro přehlednost církevní majetek v Čechách do několika skupin podle institucí, které jej spravovaly. Začnu arcibiskupským zbožím. Z uvedeného počtu církevních hradů jich pražskému arcibiskupství náleželo šest: na Slánsku Roudnice nad Labem, na Litoměřicku Hrádek Helfenburk, na Kouřimsku (Trhový) Štěpánov, v Čáslavsku Křivsoudov, na Plzeňsku Horšovský Týn a Starý Herštejn a konečně ještě polovina Rožmitálu na Prácheňsku. Další významnou institucí s hradovou držbou bylo litomyšlské biskupství se samotnou Litomyšlí a Landšperkem na Chrudimsku. Ostatní hrady byly většinou v rukou klášterů. Kladrubskému klášteru náležely na Plzeňsku Komberk a Prostiboř. Bohatou institucí bývala vyšehradská kapitula s hradem Zahrádka na Čáslavsku. Chotěšovskému klášteru patřil hrad Litice na Plzeňsku. V téže oblasti pak milevskému klášteru Toužim. Na Kouřimsku vlastnil sázavský klášter Skalici. Posledním klášterním hradem byl Oheb vilémovského kláštera na Chrudimsku, stojící takřka u hranic s Čáslavskem. Zbývá nám hrad a komenda rytířského řádu sv. Jana Jeruzalémského ve Strakonicích. Ten se také jako jediný, jak později ještě uvidíme, v majetku svého řádu udržel. Je zajímavé, že církevní hrady se soustředily v několika krajích, kde byla koncentrace majetku církevního velkostatku největší, byť i v ostatních krajích byla církev hojně zastoupena.[81] Nejvíce jich bylo v regionu západních Čech (hlavně na Plzeňsku a zčásti na Prácheňsku) a ve středních a jihovýchodních Čechách (především v Čáslavsku a Chrudimsku).[82]

Nesmíme však vynechat zastavené hrady pražského arcibiskupství. Do zástavy byl prodán v Čechách nejkompaktnější majetek arcibiskupství pražského: Červená Řečice (a Pelhřimov), stejně jako Chýnov a Týn nad Vltavou a na Litoměřicku Kyšperk. K majetku „mrtvé ruky" náležely také mnohé tvrze. Některé z nich byly centry výnosných statků (příkladně Pátek na Litoměřicku), ale ty jsou mimo zorný úhel našeho zájmu.

79 KOLEKTIV, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997; viz s. 19.

80 Srovnej kupř. P. ČORNEJ, *Velké dějiny V*, s. 57; dále Zdeněk BOHÁČ, *Struktura feudální pozemkové držby v Čechách na prahu husitské revoluce*, FHB 7, 1984, s. 7-42; viz s. 25.

81 Nepříliš rozsáhlý byl majetek církve v severních Čechách. Srovnej R. ANDĚL, *Husitství*, s. 21-30.

82 Ve velmi špatném stavu byl zřejmě hradní objekt ve Velkém Boru, jenž náležel zderazskému klášteru.

Shrnutí výsledků

Shrňme si výsledky první sondy a dejme promluvit faktům v jejich číselné a procentuální podobě. Celkový počet hradů v daném roce byl 313. Z toho bylo v rukou panstva 153,5 hradů (49% všech hradů), tedy výrazná převaha nad ostatními skupinami vládnoucí vrstvy.[83] Mezi vlivné osobnosti se třemi a více hrady patřily z pánů: Oldřich z Rožmberka (18 hradů), Čeněk Veselský z Vartenberka (4), Aleš Škopek z Dubé, Zikmund Děčínský z Vartenberka, Jan Ralsko z Vartenberka, Jindřich z Vartenberka na Valdštejně, Jan ml. Berka z Dubé a Hohnštejna, Jan st. Michalec z Michalovic, Jan z Jenštejna, Jindřich ml. z Plavna. Právě zmíněné osobnosti měly ve svých krajích rozhodující slovo.

Nižší šlechta byla na rozdíl od panstva mnohem více diferencovaná. V souhrnu disponuje rovným počtem 100 hradů (32%). Jen několik rodů mělo více než jeden hrad a sotva tři jednotlivci, jmenovitě Mikuláš Chudý z Lobkovic, Petr Zmrzlík ze Svojšína a Janek z Chotěmic, se mohli měřit, díky přízni královského dvora, s vlivnými předáky panstva.

Šlechta (vyšší i nižší) koncentrovala ve svých rukách 254,5 (81,3%) hradů. Odečteme-li však hrady zastavené, lenní a církevní (včetně zastavených), pak zjišťujeme, že vlastnila 204 hradů alodiálních (65,1%).[84]

Až na třetím místě je královská doména. Královských hradů v přímé držbě včetně věnných hradů královen bylo 36 (11,5%). V součtu se zástavními a lenními hrady se přece jen počet hradů, na které mohl panovník uplatňovat svůj vliv, zvyšuje nejméně na 90 (28,75%), což jej jistě staví do lepšího světla.[85]

---

83 J. PETRÁŇ, *Skladba pohusitské aristokracie*, s. 9-80; srovnej s. 25, kde se autor domnívá, že patnáct rodin drželo v předhusitské době dvě třetiny hradů; ve skutečnosti byla koncentrace hradů u této skupiny nižší. Pro sklonek 14. století uvádí P. ČORNEJ, *Velké dějiny V*, s. 51-52 na 90 předních panských rodů v Čechách. Pro dobu konce století J. MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471-1526) I-IV*, Praha 1994; srovnej díl II., s. 33, kde autor uvádí, že jádro panstva čítalo 47 panských rodů.

84 Ke stejným či podobným číslům dospěl také F. KAVKA, *Hrady a jejich význam*, s. 156, avšak soubor jím zkoumaných hradů byl vyšší a vztahoval se k situaci roku 1419.

85 Lenních hradů však mohlo být i více. Je velmi složité přesně určit, který hrad je možno pokládat za manský a který nikoliv. Ne všechny hrady evidované v deskách dvorských lze pokládat za lenní, jak dokazuje A. SEDLÁČEK na příkladu hradu Žampachu – *Hrady II*, s. 128, poznámka 3. Ani převedení odumřelých hradů na šlechtu ještě nemuselo znamenat, že šlo o postoupení lokality v léno, pokud se tak výslovně neuvádí. Vycházel jsem tudíž z konkrétních zmínek v Sedláčkových Hradech o existenci lenních vztahů po celou dobu existence lokality, pochopitelně s výjimkou jejich oficiálního zrušení. Dále jsem zjištěné informace kombinoval s údaji v A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*.

Církevní hrady tvořily poslední výraznější skupinu. Již jsem se zmínil, že jejich počet neodráží celkovou výměru církevní půdy v Čechách, ale i tak bylo 16,5 (5,27%) církevních hradů s rozsáhlými polnostmi, četnými vesnicemi tučným soustem pro „hladovou" šlechtu v jejím okolí. Mimo to byly už v této době některé církevní hrady v zástavě (Červená Řečice a panství Pelhřimov, Chýnov, Kyšperk II, Týn nad Vltavou; s dříve zastavenými hrady činil jejich podíl 6,54% všech hradů).

Jako doklad o usazování měšťanstva na venkově, ovšem v blízkosti domovské městské aglomerace a jeho snahy proniknout mezi zemskodeskovou šlechtu, uveďme tři hrady v majetku bohatých měšťanů (Koloděje, Okoř, Hořovice).

III. Výsledky revoluce (rok 1438)

Panovník

Jak výrazně se do sociální stratifikace české společnosti promítla husitská revoluce? Uhájil panovník svoje předrevoluční pozice? A pokud ne, do jaké míry můžeme vůbec ještě hovořit o přímém korunním majetku (dominium speciale) v Čechách? Zachovalo si panstvo svoji dřívější převahu, či ji snad dokonce zvýraznilo? Nebo se naopak jako celek více prosadila nižší šlechta (vždyť známe jednotlivce z jejich řad, kteří to dokázali)? A konečně, kolik hradů soustředila ještě ve svých rukou církev? Na tyto a jiné otázky, které nás v této souvislosti napadnou, se v následující kapitole pokusíme dát odpověď.

I když je druhá sonda časově shodná s vládou Albrechta Habsburského (Zikmund zemřel 9. prosince 1437), měla právě předchozí léta Zikmundova panování rozhodující vliv na stav korunního a církevního majetku, a tudíž na to, jaké bylo hmotné, finanční a mocenské zabezpečení jeho nástupce. Nebude proto od věci, zmíním-li se ve stručnosti o tom, jak Zikmund zacházel s královským a církevním majetkem.

Královské hrady se v rukou zástavních držitelů ocitly hned v počátcích revoluce, neboť byly žádanou protihodnotou za služby, které šlechta králi v boji s „kacíři" poskytovala. Nejvíce jich padlo za oběť revoluci v roce 1420, plných osmnáct. Zbytek vzal za své v následujících letech. Za zástavy jsem dále považoval i nové přípisy (finanční částky) na již zastavených objektech, takže jejich zastavení vlastně proběhlo svým způsobem několikrát.

Lenní hrady představují přibližně do druhé třetiny 15. století jistou konstantu, i když nepochybuji, že míra respektu k této instituci se různila podle jejich konkrétních držitelů. Většinou byla vyšší u katolíků.[86] Ovšem můžeme se domnívat, že byla

86 Viz TÝŽ, *Hrady XIV*, s. 42.

po revoluci obecně velmi nízká. S důslednějším vyhledáváním těchto závazků ze strany centrální moci se započalo nejdříve po polovině 15. století. Proto jen velmi opatrně můžeme konstatovat, že lenních hradů bylo cca 40.[87]

Zcela jiná byla situace u hradů zástavních. Jestliže na prahu revoluce evidujeme takových hradů devatenáct, po jejím ukončení se tato skupina nebývale rozrostla, především o hrady spravované dříve přímo panovníkem. Nově se k této skupině řadí bývalé hrady církevní, neboť panovník vzal na sebe právo těmito majetky disponovat a zastavoval je podle svého uvážení. Podobná byla situace s věnnými hrady českých královen. Také některé královniny hrady Zikmund zastavoval podle potřeby a na práva své choti se příliš neohlížel. Při korunovaci Barbory jí sice zapsal řadu věnných hradů, jež byly v zástavě, ale na jejich výplatu neměl prostředky, takže zůstalo vše jen na papíře. Spočítáme-li všechny hrady, jež nově zastavila ruka Zikmundova, dojdeme k počtu 46 zastavených hradů.[88]

Král Zikmund se pokusil o revindikaci pozemkové držby s nadějí, že komora získá alespoň část ztracených zdrojů a zavede pořádek do evidence zástav hradů. Pro budoucí potřeby panovníků by zdárně provedená akce měla nemalý význam. Svým způsobem to platí i pro šlechtu, která měla v budoucnu řešit mnohé spory o hrady a jejich zboží, vyplývající z předchozích nepřehledných poměrů. Bylo však ještě příliš brzo. Šlechta se nechtěla dát spoutat v oblasti, kde absence královské autority dovolovala nabývat značné zisky na úkor krále a církve. Navíc obava z možných restitucí ze strany panovnické moci hrála jistě svou roli. Zvláště u těch jedinců, jejichž zisky byly po právní stránce problematické, nebo vysloveně nelegální. Není divu, že šlechta svůj souhlas k právnímu zakotvení majetkových přesunů odloží o sedmnáct let.[89]

Podobně nutno hodnotit Zikmundovo proklamativní zapsání věnných statků královně Barboře, ačkoliv dobře věděl, že řada z nich je již zastavena. Chystal-li se skutečně k jejich vyplacení, se již nedozvíme, spíše se nechtěl smířit se situací, která byla důsledkem jeho počínání i v oblasti věnných statků.[90]

Odpověď na klíčovou otázku: kolik hradů ovládal Zikmund v závěru panování přímo a kolik jich po něm převzal král Albrecht, je tudíž velmi stručná – pouze Karlštejn.[91]

87 Jak už bylo řečeno, jejich aktuální počet se měnil podle převažujícího právního titulu, který byl velmi proměnlivý.

88 Pokud připočteme i hrady dříve zastavené, u nichž byly zpravidla navýšeny zástavní sumy, včetně zástav původně církevních, a šest hradů s oběma právními tituly současně (léno i zástava), pak se počet zástav zvyšuje na 74.

89 J. PETRÁŇ, *Skladba pohusitské aristokracie*, s. 20.

90 F. BENEŠ – K. BERÁNEK (edd.), *Soupis česky psaných listin a listů do roku 1526*, II/I (1472-1490), Praha 1975, s. 212.

91 Nepočítaje v to pochopitelně Pražský hrad.

Vyšší šlechta

Vyšší šlechta se jako přední účastník husitské revoluce podílela velmi výrazně na všech důležitých změnách, které revoluci provázely. Již z četné literatury, která se postavením šlechty v husitské revoluci zabývala, vysvítá, že si v jejím průběhu po majetkové stránce značně polepšila. Ovšem pozornost byla věnována převážně její účasti na sekularizaci církevních majetků, především vesnic a drobných usedlostí,[92] méně již oblasti držby a přerozdělení hradů.

Rozhodující vliv na přeskupení a mobilitu hradů u této skupiny feudální společnosti měl král Zikmund v souvislosti se zástavami těchto objektů. K velkorysé zástavní politice nutil panovníka válečný konflikt s husity a nedostatek hotových peněz na žold svých šlechtických stoupenců, kteří si z válečného podnikání udělali živnost.[93] Ve vojenské službě viděli jedinečnou příležitost zabrat královské a církevní hrady, na které měli „choutky" již před revolucí. V nastalé nejistotě a úpadku právního vědomí se mnozí zmocňovali těchto majetků zcela svévolně. Chytřejší z nich si svou kořist nechali od krále Zikmunda potvrdit, k čemuž bylo s ohledem na mnohaletý charakter konfliktu dost času.[94] Co se týče legální a pololegální držby, tak většinou platilo, že nižší šlechta zpočátku kořistila v malém a sbírala jen drobty ve srovnání s profitem panstva. Panstvo vcelku logicky zaokrouhlovalo jádra svých držav a o vzdálenější hrady a o jiné majetky nejevilo valný zájem.[95]

Již jsem zmínil, že nejvíce zástav se uskutečnilo v roce 1420.[96] Tehdy dostali významní představitelé panstva první provize. Aleš Škopek z Dubé získal Kostelec nad Labem, Jan z Hradce Lomnici, Půta z Ilburka Loket. Erkinger ze Seinshaimu hned na počátku následujícího roku obdržel zápis na hrady Točník a Žebrák a o rok později byla vyhotovena nová listina znějící na podstatně vyšší částku na témže majetku. Ve stejné době získává Aleš ze Šternberka první zástavy na Křivoklátě a Týřově, jež budou v dalších letech pravidelně pokračovat jako splátky žoldu za najímání jezdectva pro krále. Zikmund Děčínský z Vartenberka obdržel Litoměřice a Žižkou nově zbudovaný hrad Kalich (pouze teoreticky).[97] Vend z Ilburka získal zápis na Egrberk. Nejvíce si ale polepšil Půta z Častolovic, kterému byl nejprve zapsán Potštejn a Albrechtice,[98] a v srpnu téhož roku 1429 vévodství minstrberské a konečně

92 Kupř. vícekrát citovaná práce J. ČECHURY, *Rozsah a dynamika.*

93 A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 117-147.

94 P. ČORNEJ, *Velké dějiny V*, s. 375.

95 Srovnej J. ČECHURA, *Rozsah a dynamika.*

96 A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 149-159.

97 *Tamtéž*, s. 125, č. 890.

98 Srovnej *Tamtéž*, s. 143; Albrechtice byly zapsány v 4 000 kopách a výstavnější Potštejn v částce o 1 000 kop nižší.

roku 1431 za souhlasu nejvýznačnějších pánů v 9 600 kopách celé Kladsko.[99] V těchto letech byly zraky císařovy upřeny na panskou katolickou šlechtu, jež tvořila v Čechách jeho stranu a kterou pro boj s husity bezpodmínečně potřeboval.[100] Jejím nejpřednějším osobnostem zastavoval a připisoval nové částky i po roce 1422, kdy se už většina hradů ocitla v zástavě.[101] Řada jeho dalších straníků, která se v seznamu nevyskytne, obdržela mnohé majetky na městech a vesnicích, hlavně církevních.[102]

Někteří dříve obdarovaní páni se od krále v průběhu bojů na čas nebo i definitivně odklonili. Ať už zdánlivě dobrovolně jako Zikmund Děčínský z Vartenberka, který tak učinil den před bitvou u Ústí nad Labem,[103] nebo pod nátlakem jako Jan Městecký z Opočna (zástavní držitel Lichnice záhy opět změní stranu) či Bohuslav ze Švamberka. Na stranu husitů se přidal i Aleš Škopek z Dubé. Jiní, jako Oldřich z Rožmberka, si hleděli více vlastních zájmů než pevnosti svých postojů a to i v případě, že se ke zjevnému rozchodu se Zikmundem nechystali. Byli však jednotlivci, kteří stáli proti králi už od počátku a našli k němu časem cestu, kupříkladu Hynek Krušina z Lichtenburka.[104]

Uvedený přehled je pouze ilustrační, neboť ne všechny osoby se prvého roku panování krále Albrechta dožijí, a ne všichni zde uvedení si zástavy královských hradů udrží. O poznání lépe na tom budou v tomto ohledu protagonisté obou znesvářených stran, kterým se zápisy (nebo potvrzení) královských a církevních hradů Zikmund odvděčil za prokázané služby, či pouhou loajalitu v souvislosti s jeho nástupem na trůn v letech 1436-37. Za všechny jmenuji Jiříka z Dubé a z Vízmburka, který obdržel hrady Vildštejn a Žleby, Oldřich z Rožmberka si vymohl zástavu Zvíkova a Protivína, Hynek z Kolovrat se synovcem Jindřichem získávají hrady Točník a Žebrák atp.[105]

99 A. HAAS, *Archiv koruny*, s. 208-209, č. 337. Přesto Zikmund želel ztráty těchto území. Snad proto si vymohl na Půtovi slib, že on i jeho potomci prodají zpět Koruně alespoň vévodství minstrberské, dříve zastavené v 6 000 kopách, kdykoliv k tomu budou vyzváni. Viz *Tamtéž*, s. 214, č. 345.

100 Srovnej F. KAVKA, *Poslední Lucemburk*, s. 112-120.

101 Jádro jeho strany v západních Čechách tvořily osobnosti, jimž po roce 1422, nemaje hradů, zastavoval královské šperky, viz A. HAAS, *Archiv koruny*, s. 186, č. 302.

102 Srovnej J. ČECHURA, *Rozsah a dynamika*; dále A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 118-220.

103 Srovnej P. ČORNEJ, *Velké dějiny* V, s. 356.

104 Jan URBAN, *Hynek Krušina z Lichtenburka a husitská revoluce*, FHB 4, 1982, s. 7-47. viz s. 24 - 28.

105 P. ČORNEJ, *Velké dějiny V*, s. 658. Ještě v září 1437 slibují Hanuš se synovcem Jindřichem, že hrady Točník a Žebrák vydají Zikmundovi, až jim bude zaplacen dluh 4 000 zl. rh., v němž je drží v zástavě, viz A. HAAS, *Archiv koruny*, s. 226, č. 362.

K relativně značnému přeskupování hradů došlo i uvnitř šlechtické obce. Hrady vyšší šlechty většinou měnily své držitele opět v rámci vyšší šlechty; kupříkladu mnohé hrady Berků z Dubé se staly majetkem Vartenberků a také obráceně. Hrady pánů z Ronova (Ronov I a Přibyslav) se ocitly ve vlastnictví jiných Ronovců, pánů z Pirkštejna. Jiné lokality dříve patřící vyšší nobilitě získali Valdštejnové (Hradišťko, Veliš) apod.

Jaké panské rody a osobnosti měly nakonec nejvyšší podíl na držbě hradů po Zikmundově smrti? Potvrdilo se postavení Oldřicha z Rožmberka, který sice některé hrady ztratil v souvislosti s válečnou vřavou (Příběnice, Příběničky a Poděhusy), jiné si však raději zbořil sám, aby se nestaly opěrným bodem nepřítele (Pořešín, Lomnice). Nově obdržel do zástavy Zvíkov a Protivín. Hrad Rožmberk zastavil svému rakouskému spojenci Reinprechtovi z Wallsee a témuž prodal Vítkův Hrádek. Ve dvacátých letech prodal Hradišťko. Celkově vlastní hradů méně (12), přesto však jako jednotlivec v porovnání s ostatními zdaleka nejvíce.[106]

Na druhé místo klesli páni z Dubé, a to hlavně z důvodu ztrát hradů patřících kdysi Alši Škopkovi a Janu ml. Berkovi z Dubé a Hohnštejna. Jen částečně úbytek kompenzoval husita Jiřík z Dubé a Vízmburka, pocházející z východočeské větve rodu, jemuž nyní patřily hrady Frymburk, Vildštejn, Vízmburk a Žleby[107]; ze stejné větve byl i Petr na Adršpachu. Tradiční sídla Berků, kteří tvořili vedle Škopků (do jejich vymření) hlavní větev rodu, se ovšem nacházela spíše v severních Čechách. Berkové však nedokázali udržet dominatní pozice na Litoměřicku, kde ztratili Falknštejn, Fredevald, Šaunštejn a Lipý (Česká Lípa). Přišli i o Starý Berštejn na Boleslavsku a o hrad Housku. Naopak Jindřich Berka získává na Litoměřicku nový hrad Ronov a v Boleslavsku vlastní Jindřich stále Milštejn. Čeněk Berka drží Jestřebí; bratři Albrecht, Hynek a Beneš obývají Tolštejn; na bratry Jindřicha, Hynka, Mikuláše a Zbyňka z hohnštejnské větve rodu přešel nově Lemberk. Husitské války zapříčinily ústup Dubských ze slávy (přišli o osm hradů!).[108]

106 Srovnej kupř. A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 181; 217; 222. Majetková situace pana Oldřicha však byla komplikovanější. Rožmberk systematicky zaokrouhloval svoje dominium při každé příležitosti a zasloužil se o jeho výrazné rozšíření. Právě Oldřich vytvořil (zejména na úkor církve, panovníka, ale i okolních šlechticů) poměrně ucelenou a kompaktní državu. Stínem tohoto úspěchu však bylo obrovské zadlužení, jež aktivity páně Oldřichovy provázely. Zmíněné dluhy sehrály výraznou roli v politických zápasech pohusitského období. Srovnej A. MÍKA, *Osud*, s. 19-23.

107 A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 187.

108 Oproti předchozímu stavu pozbyli i některé hrádky, zvláště Milčany, ale podrželi dále Kuřívody.

Vartenberkové jsou v počtu držených hradů na třetím místě. Také oni v husitské revoluci pozbyli několik sídel. Citelná byla především ztráta hradů, jež vlastnily před revolucí nejpřednější osobnosti rodu: Čeněk (a jeho východočeské panství) stejně jako ztráta hradů Jana Ralska Chudoby. Do jisté míry se tento pokles vyrovnal díky aktivitě Zikmunda Děčínského, jehož synové vlastní Děčín, Falknštejn, Fredevald a Lipý na Litoměřicku, kde se tak dostávají do pozice, které se v kraji před revolucí těšili Berkové z Dubé (jejichž hrady nyní vlastní). Patřil jim též Starý Berštejn na Boleslavsku. Ostatní členové rodu měli ještě Vartu, Děvín, Blansko, Šaunštejn (zástava) a Zásadku (pravděpodobně). Také pro Vartenberky nepřinesla revoluce mnoho dobrého (ztráta šesti hradů).[109]

Mezi nejpřednější rody se v revoluci propracovali páni z Kolovrat. Bylo tomu tak proto, že králi Zikmundovi sloužili jako váleční kondotiéři – najímatelé bojovníků, především jezdectva pro boj s husity.[110] Vedlejší větve kornhauzská sedí dále na Kornhauzu a nově i na Džbánu, zatímco bezdružická větev pouze na Bezdružicích. Zdaleka nejlépe si vedla větev libštejnská, která se také válečného podnikání účastnila nejvíce. Pan Hanuš ke Krašovu získal ještě Zbiroh a Domažlice. Se synovcem Jindřichem obývali společně nejen rodový Libštejn, ale i zástavní hrady Dobříš, Točník a Žebrák.[111] Celkově se počet jimi ovládaných hradů v porovnání s předrevoluční situací zdvojnásobil. Nápadná je především jejich expanze do Podbrdska, kde vystřídali v postavení samotného krále.

Valdštejnové byli rodem, který se díky revoluci majetkově odrazil ode dna. Zaujmou především husité, Hašek seděním na Veliši a Hradišťku,[112] bývalém majetku Čeňka z Vartenberka a po něm krátce jeho syna Jindřicha, a Heník (Hynčík), seděním na Ostrém, Vranovu (Malá Skála) a společně s Janem Řitkou z Bezdědic držící Kalich, vyhýbaje se v minulosti Zikmundovým příkazům o jeho zboření. Z ostatních dlužno jmenovat Jana na Štěpanicích a Zdeňka na Stohánku (pravděpodobně). Ve srovnání s prvou sondou je nárůst počtu hradů u Valdštejnů několikanásobný.

Podobný rozmach prožili také Šternberkové. Jádro jejich držav na Divišovsku a Benešovsku zůstalo zachováno. Pro potomky Petra, zahynuvšího v bitvě

109 Zikmund Děčínský koupil od Berků z Dubé také tvrz Milčany a na milčanském panství postavil další tvrz Rybnov. Po nešťastném skonu Zikmundově, zdědili jeho synové také tyto tvrze, byť na nich měla zapsané věno Zikmundova choť Anežka ze Šternberka; ta ale vbrzku zemřela a po jistých tahanicích, vše nakonec zůstalo v rodě Vartenberků.

110 F. KAVKA, *Poslední Lucemburk*, s.114.

111 Srovnej např. A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 204.

112 *Tamtéž*, kupř. s. 227. Ještě král Albrecht tento majetek roku 1439 Haškovi potvrzuje, přičemž jej zastavuje také Kašparu Šlikovi. Z toho co víme, však můžeme pokládat zmínku o Šlikovi za čistě formální.

pod Vyšehradem, jej opatrovala paní Perchta rozená z Kravař a dokonce je ještě rozšířila o hrad Dubou (Starou Dubou). Hvězda zazářila Alešovi z holické větve, který se z malých poměrů vypracoval na předního válečného podnikatele stojícího zprvu v Zikmundových službách. Pravidelně přijímal značné zástavní sumy na královský hrad Křivoklát.[113] Vedle toho mu patřil ještě Brandýs nad Orlicí. Anežka, vdova po Zikmundovi z Vartenberka, zdědila Litýš. Bylo nutné zvážit komu počítat hrady jsoucí v držení vdov. Rozhodující je v tomto případě skutečnost, zda žily děti hradního pána. V takovém případě bývala matka jejich poručnicí a později, až děti odrostly, jí byla přiznána určitá částka na spravovaném zboží. Dospělé děti (mužští potomci) zpravidla majetek převzaly a tím byla kontinuita rodu zachována. Ovšem Anežce ze Šternberka panství zůstalo a Vartenberkové byli nuceni je po letech odkoupit od Eliščiných dědiců. Šternberkům se počet hradů od prvé sondy ztrojnásobil.

Jeden z nejschopnějších císařových služebníků, Půta z Častolovic, zemřel roku 1435, zanechav svým dcerám a manželce Anně z Koldic pěkné dědictví. Bylo sice obtěžkáno dluhy, ale tomu se císařův rada a přední válečník nemohl vyhnout, i kdyby se snažil sebevíc. Ponechávám stranou Kladsko (třebaže bylo dříve i přes odlišný správní režim počítáno do Čech) a vévodství Minstrberské ve Slezsku, neboť přesahují vytčený rámec studie. V Čechách si Půta k Rychemberku (Liberku) a Skuhrovu, které měl již dříve, postavil (on nebo jeho otec) ještě Nový Hrad a od Zikmunda získal do zástavy původně věnné hrady Potštejn a Albrechtice.[114] Hradů měl tedy mnohem více, leč dědice jen po přeslici. Taková situace nenechala mnohé, kteří si na velké sousto brousili zuby, v klidu.[115]

Méně úspěšní byli v hromadění hradů Házmburkové, přestože si počínali ve vztahu k panovníkovi ve své většině loajálně (kostecká větev panovníka vojensky podporovala). Udrželi si většinu hradů své domény v jihozápadním Litoměřicku na povodí Ohře, především Hazmburk, Budyni nad Ohří (její držitel Jan se patrně k husitům choval přátelsky) a Slavětín. Nově získali polovinu hradu Žerotín. Naopak ztratili Košťálov a Kamýk. Kosteckou državou v nynějším Českém ráji vládli i nadále. Neúspěch tohoto tradičně vlivného katolického rodu v boji o hrady bude mít do budoucna svoje - pro klid království - neblahé důsledky.

Jiným mocným katolickým rodem bývali Michalovicové. Nejen že jim jejich dřívější sídla (Michalovice, Mladá Boleslav, Hrubý Rohozec a Brandýs nad Labem)

113 *Tamtéž*, kupř. s. 171.
114 Srovnej kupř. A. HAAS, *Archiv koruny*.
115 Srovnej *AČ I*, s. 46.

po husitských válkách zůstala zachována, ale navíc do zástavy získali významný hrad Bezděz.[116] Všech hradů se ujímá nábožensky umírněný Jindřich Kruhlata.[117]

Za husitské revoluce si výrazně polepšil přední husita Hynce Ptáček z Pirkštejna. Ke svým dřívějším hradům v povodí Sázavy, Pirkštejnu, Ratajím a vzdálenější Polné, připojil ještě Ronov a Přibyslav v jihovýchodním Čáslavsku.

Nově se mezi panstvo vřadil císařův kancléř Kašpar Šlik z Holíče, který byl za své platné služby povýšen roku 1422 do panského stavu,[118] a za tytéž zásluhy odměněn zástavami královských hradů na Loketsku: byl to samotný Loket, Karlovy Vary a Andělská Hora.[119] Zástavní suma se s ohledem na Kašparovu vévodskou manželku vyšplhala značně vysoko. Jeho bratr Matyáš získal léna Bečov nad Teplou a Bochov.

Katolíky byla i většina Švamberků, především nejpřednější z nich Hynek Krušina. Hynek se po přestupu bratra Bohuslava k táborským husitům stává dočasně hlavou plzeňského landfrýdu. Obdržel sice mnoho církevních vesnic, ale žádný nový královský hrad.[120] Především proto, že v blízkém okolí jeho držav se vhodný objekt nenacházel. Hynek si alespoň postavil opevnění hradního typu (nebylo-li tam už dříve) na Zelené Hoře, kdysi v majetku nepomuckých cisterciáků. Vedle toho mu patřili ještě sídelní hrad Krasíkov (Švamberk), Kynžvart a Bor. Jeho příbuzný Jan držel Třebel. Nebereme-li v potaz hojné, ale drobné církevní statky, pak zjišťujeme, že počet hradů se u Švamberků zvýšil jen o jeden.

Neméně významným katolickým rodem byli Švihovští z Rýzmberka.[121] Jejich politické postoje bývaly za revoluce většinou v souladu s přáním krále Zikmunda. Zejména Vilém, seděním na Švihově, hrál významnou roli v plzeňském landfrýdu

116 A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 177.

117 Jindřicha Kruhlatu z Michalovi a další význačné osobnosti 15. století zmiňuje ve své hodnotné publikaci Josef Vítězslav ŠIMÁK, Příběhy města Turnova nad Jizerou, díl I. Od založení města do r.1620, Turnov 1903.

118 K povýšení Šliků do panského stavu viz *OSN XXIV*, s. 674. Hlavní podíl na vzestupu původně měšťanské rodiny je nutno připsat především Kašparovi, jehož kariéra ve službách císaře Zikmunda a poté Albrechta Habsburského a Bedřicha III. je nejen pozoruhodná, ale na středoevropské, resp. české poměry, také dosti výjimečná. Ani oslnivá kariéra však nepostačovala, pokud šlo o tradiční vnímání urozenosti v prostředí středověké nobility, jak pěkně dokazuje skutečnost, že Kašparova manželka Anežka Olešnická obdržela pojištění, že tento sňatek nebude na újmu její knížecí hodnosti. Mladší Matyáš byl sice ve stínu svého úspěšného bratra, nicméně od roku 1435 se patrně více angažují společně. Alespoň tak bychom mohli rozumět zmínce o tom, že veškerá povýšení a milosti udělené Kašparovi přecházejí také na jeho osobu. Srovnej *OSN XXIV*, s. 673-679.

119 Srovnej kupř. P. ČORNEJ, *Velké dějiny V*, s. 657. Dále A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 181,214,216,217.

120 J. ČECHURA, *Rozsah a dynamika*, s. 60.

121 V. HOLÝ, *Růst a rozklad*, s. 45-60.

a jeho pečeť, přivěšená pod transakce s nemovitostmi, měla z nařízení panovníka suplovat nefungující zemské desky.[122] Nepřekvapí proto, že Vilém získává mnoho církevních vesnic, avšak pouze jeden hrad – Litice.[123] Všechny hrady, které Švihovští vlastnili před revolucí, jim zůstaly a celkově si polepšili pouze o jeden.

Také Šumburkové stáli na straně Zikmunda Lucemburského. Je to pochopitelné, neboť všechny jejich hrady byly buď zástavami, nebo lény. Revoluce jim umožnila vzestup. Vilém si postavil nový hrad Šumburk a držel zástavně Kostelec nad Labem, dříve Alše Škopka. Vít s Alšem z glouchovské větve sídlili na Perštejně a Žeberku, v jejich tradiční oblasti na Žatecku v Podkrušnohoří. Počet jejich hradů se po revoluci zvyšuje o tři.

Nejednoznačná byla politicko-náboženská orientace Hynka Krušiny z Lichtenburka. Zpočátku byl jedním z mála panských hejtmanů na husitské straně, ale od roku 1426 přestupuje zpět ke katolictví a podřizuje se králi Zikmundovi, aby později zemřel opět jako kališník.[124] Hynek byl zvláštní a rozporuplná postava husitské revoluce. Podařilo se mu získat Bradlec (zůstával mu Hostinný a Kumburk), věnný hrad královen na Bydžovsku, a připravoval se pro nadcházející úspěšný souboj o častolovické dědictví; prozatím měl tři hrady.

Zcela zjevnými husity byli vedle Pirkštejnů i páni z Kunštátu. Zdálo by se, že nemohou počítat s příliš velkou přízní panovníka, ale skutečnost byla poněkud jiná. Víme totiž, že se král Zikmund pokoušel naklonit mladého Jiřího Poděbradského zápisným zbožím menšího statku.[125] Jiří sám již tehdy spravoval Poděbrady a snad i Kostomlaty (ty však mohl mít i někdo jiný z četného příbuzenstva); jeho dědictvím byly též Litice nad Orlicí (pokud je již v té době nezastavil Prockovi z Kunštátu) Celkově si tedy poděbradská větev rodu svoji državu uhájila, avšak dědictví bylo dočasně ztenčeno o hrad Náchod, jehož se protiprávně zmocnil Jan Kolda ze Žampachu. Jan Zajímač, z moravské větve rodu, obdržel zástavně Skalici s klášterem sázavským.

Ota z Bergova, sám katolík, se musel vyrovnat s přestupem syna Jana mezi sirotky.[126] Je proto obtížné určit, jak byl v rodině rozdělen majetek, především hrady. Nicméně v revoluci neztratili žádný hrad a k Troskám a Chlumci obdrželi ještě královský Zbiroh.

122 Srovnej P. ČORNEJ, *Velké dějiny* V, s. 374.

123 J. ČECHURA, *Rozsah a dynamika*, s. 60.

124 J. URBAN, *Hynek Krušina*, s. 26.

125 Srovnej A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 207 či A. HAAS, *Archiv koruny*, s. 226.

126 P. P. ČORNEJ, *Lipanské ozvěny*, Praha 1995, s. 22. Jan z Bergova bojoval v bitvě u Lipan na straně sirotků.

Značná obměna hradů se odehrála u Jenštejnů. Na Boleslavsku vyměnili hrad Starou za Nístějku a dále drželi Hrubou Skálu. Pozbyli navždy hrad Orlík u Humpolce. Náhradou jim byl Landšperk biskupství litomyšlského.[127]

Menhart z Hradce, po Lipanech jeden z mocných mužů království[128] a nejvyšší pražský purkrabí, soustředil ve svých rukou tradiční rodové hrady na jihovýchodě Čech. Po matce měl Kardašovu Řečici a strýc Oldřich Vavák mu odkázal Jindřichův Hradec. Na Velharticích hospodařil již dříve. Jan z Hradce, vzdálenější příbuzný, měl i po revoluci Lysou nad Labem, kterou zdědil po stejnojmenném otci.

Stejné hrady jako dříve (Ledeč nad Sázavou, Červený Hrádek a Říčany) zůstaly pánům z Říčan a nebo byly navráceny zpět do jejich vlastnictví.

Na rozdíl od koncentrovaných majetků Michaloviců a Pirkštejnů spravovaných jednou osobou, byly hrady pánů z Janovic rozdělené mezi více rodových příslušníků, kteří žádné hrady neztratili, avšak ani nezískali (nepočítaje v to vladyku Přibíka). Hrady Janovice nad Úhlavou, Pajrek a Ryzmberk měli i nadále ve své držbě.

Páni z Plavna byli rovněž katolíky a v bojích s husity se finančně vyčerpali. Byli proto nuceni některé hrady zastavit (Kynžvart a Bečov nad Teplou). Náhradou se jim dostala zástava Kadaně, kterou koupili od Erkingera ze Seinsheimu, a nově postavený Himlštejn. Přesídlují tak dočasně na Žatecko.

Poslední, o nichž budu referovat v této skupině podrobněji, jsou páni z Rožmitálu. Do obnoveného zemského soudu zasedl nábožensky umírněný pan Zdeněk.[129] Ke své polovině Rožmitálu získal ještě Hořovice, zatímco jeho synovci, Protiva a Lev, seděli na Blatné. Celkově si v revoluci mírně polepšili.

Řada dalších rodů měla ve svém držení dva hrady. Zmínil jsem se již, že někteří jednotlivci z této skupiny patřili dříve k předním osobnostem. Mnozí z nich, pokud byli ještě na živu, si svůj vliv uchovali i za krále Albrechta, nebo se přenesl na jejich potomky. Většina zachovala loajalitu k panovníkovi a věrnost katolické církvi.

127 Ve skutečnosti byl v držení bývalého táborského hejtmana Jana Šárovce.

128 Rudolf URBÁNEK, *Věk poděbradský I-IV*. České dějiny III/I a III/4, Praha 1915-1962. Srovnej díl III/1, s. 201-202.

129 A. SEDLÁČEK, *Hrady*, s. 195. Jako katolík se jevil i F. Palackému (*Dějiny III*, s. 572). Není zcela jasné, proč král Zikmund druhou polovinu hradu Rožmitálu nezastavil Zdeňkovi. Domněnka, jež se nabízí, že nechtěl, aby příliš vzrostl majetek a moc osoby, která byla pokládána spíše za nábožensky umírněnou, naráží na skutečnost, že právě zmíněnou polovinu hradu zastavil Zmrzlíkům ze Svojšína, čili zjevným husitům. A za druhé, Zdeněk si na nepřízeň ze strany panovníka příliš stěžovat nemohl, neboť vedle jmenování do zemského soudu obdržel od císaře 4. listopadu 1437 také úrok na berni chotěšovského kláštera. Viz A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 218.

Páni z Landštejna a Borotína byli husity táborského směru.[130] Rovněž Zvířetičtí na Zvířeticích a Novém Bydžově zůstali kališníky, podobně jako páni z Chlumu a Košumberka. Spíše k umírněným husitům se klonili páni z Janovic (Vrchotových) na Petršpurku a Vysokém Chlumci.

Z katolických rodů zasluhují pozornost Oldřich z Bibrštejna (stále na Frýdlantě a Hamrštejně), Koldicové (nadále na Bílině a Krupce), Krajířové z Krajku (stále na Landštejně a Nové Bystřici); páni z Ilburka měli v zástavě královské hrady Týřov a Egrberk[131], páni z Donína (tradičně na Grabštejně a nově na Raimundu). Katolíkem byl bezesporu i Reinprecht z Wallsee, který získal hrady Vítkův Hrádek a Rožmberk na úkor zadluženého Oldřicha z Rožmberka. Ronovští Maternové odkázali svoje hrady Chýnov a Mladou Vožici svým příbuzným, Čeňkovi z Klinštejna a Mikuláši z Čestic. Jejich jiní příbuzní, páni z Ronova, se jako katolíci účastnili násilností vůči husitům v Chotěboři. Odplatou Žižka při svém tažení na Moravu oba jejich hrady oblehl. Ani jeho smrt během obléhacích prací nezabránila husitům v jejich obsazení. Dobytou Přibyslav podržel nějaký čas Jan, zvaný Hertvík, z Rušínova, zatímco Ronov (lépe řečeno vrchní vlastnická práva k němu) a snad i Přibyslav jejich původní majitelé, především Zikmund II. z Ronova, prodali a odstěhovali se jinam, pročež se vytrácejí z dějinného jeviště.[132] Žampachům z Potštejna náležely stále Kyšperk a Žampach. Jeden a půl hradu měli ještě páni z Ústí (Kamenici celou a Fuglhauz společně s Janem ze Stráže). Podobně na tom byli katoličtí páni ze Žerotína (Plichta snad držel Červený Hrádek (Borek) a polovinu rodného Žerotína (Žirotína).

Dotkli jsme se právě všech nejpřednějších panských rodů v Čechách, alespoň co se týče držby hradů. V zásadě rozlišuji dvě skupiny těchto rodů. Podobně jako v první sondě jsem výše kladl držitele (majitele) tří a více hradů. Tato nejvlivnější skupina čítá 23 rodů (s více rodovými příslušníky). Je mezi nimi několik jednotlivců, kteří vládnou několika hrady samostatně, což je většinou dáno tím, že jsou ve svém rodě jedinými mužskými členy. Tomu odpovídalo zpravidla i jejich postavení v celozemském měřítku. Druhá menší skupina čítala třináct rodů o dvou hradech.

130 Srovnej P. ČORNEJ, *Velké dějiny V*, s. 498 a 617.

131 O Ilburcích nejnověji Helena TERŠLOVÁ, Ilburkové v Severozápadních Čechách, in Ústecký sborník historický. Gotické umění a jeho historické souvislosti I, Ústí nad Labem 2001, s. 233-245.

132 Srovnej A. SEDLÁČEK, *Hrady XII*, s. 166 a 170; dále P. ČORNEJ, *Velké dějiny V*, s. 341.

Nižší šlechta

Nižší šlechta byla, stejně jako ostatní složky společnosti, vtažena do víru husitské revoluce, jíž se účastnila podle svých možností, ale i aspirací na straně revoluce, nebo, společně s králem Zikmundem a většinou panstva, proti ní. Byli jistě tací, kteří zpočátku vyčkávali, až se revoluční mrak přežene. V mnohaletém konfliktu si však s takovým postojem většinou nemohli vystačit. Podívejme se nyní, které osobnosti měly na poryvech revoluce významnější účast a kteří jednotlivci prokázali úspěch v soupeření o hrady.

Nejúspěšnějším „revolucionářem" byl rytíř Mikuláš Trčka z Lípy. Takřka z ničeho vybudoval ohromný majetkový komplex na državách arcibiskupského zboží v Červené Řečici (a Pelhřimově), Křivsoudově a Štěpánově a na majetku vyšehradské kapituly s hradem Zahrádka.[133] Připojil ještě Lipnici nad Sázavou, kdysi Čeňka z Vartenberka. Všechny církevní hrady mu byly zastaveny Zikmundem Lucemburským ve značných sumách. Stal se tak zakladatelem rodové slávy končící až v 17. století.[134] Jeho příbuzný ve východních Čechách také husita, Matěj Salava z Lípy, seděl na hradě Skály. Takový vzestup jedince z méně urozeného rodu neměl před revolucí obdoby ani u oblíbenců krále Václava. Ovšem nebyl sám, něco podobného se podařilo některým dalším husitským hejtmanům.

Druhým nejúspěšnějším příslušníkem nižší šlechty, kterému Fortuna přála, byl Jakoubek z Vřesovic. Původem z Moravy, stal se husitským hejtmanem a působil v oblasti severozápadních Čech. Byl politický pragmatik a soustředil se na vybudování vlastní majetkové základny ve zmiňované oblasti. Ještě v době lipanské bitvy vázal hotovost lounsko-žateckého svazu a dobýval pro sebe Kostomlaty pod Milešovkou. Získal dále Chomutov z panovnického majetku, Toužim z majetku milevského kláštera,[135] Žlutice dříve Jindřicha z Elstrberka a hrad Kyšperk, patřící před ním nižšímu šlechtici Rydkéřovi z Polenska, ve skutečnosti arcibiskupskou zástavu. Tento ohromný majetek byl plodem války a Jakoubek se svým synem Janem zbudovali ve Žluticích, svojí základně, ještě další dvě pevnosti.

Jen málo katolíků z nižší nobility vytvořilo během revoluce větší dominia. Burian z Gutštejna to dokázal ve službách panovníka. Především vojenská služba otevřela Gutštejnům brány mnoha hradů, díky nimž se pro ně záhy otevřou také brány panského stavu.[136] Burian st. s bratrem Janem st. z Gutštejna sloužili zájmům Zikmundovým a byli za to odměňováni zápisným zbožím na církevním majetku. Podařilo se jim

133 Srovnej kupř. A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 193.
134 Srovnej *AČ I*, s. 530-532; dále L. DVOŘÁKOVÁ, *Trčkové z Lípy*, s. 113 – 133.
135 Srovnej kupř. A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 193.
136 F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce IV*, s. 72.

získat také hrad Nečtiny (Preitenštejn), jenž byl vlastně zástavou a o jeho důležitosti vypovídá už jen fakt, že byl již Karlem IV. zařazen do jeho pověstného Zákoníku.[137] Hrad Bělou získali od Švamberků a Rabštejn (už jim zůstane), na který původně neměli právní nárok a spravovali jej jako poručníci nad nezletilým Janem Caltou z Kamenné Hory. Gutštejnové vybudovali rozsáhlou državu s pěti hrady (Bělá, Gutštejn, Nečtiny (Preitenštejn), Všeruby, Rabštejn).[138]

Kaplířové ze Sulevic přináleželi rovněž k nižší nobilitě. Z původních dvou hradů, které drželi, narostl jejich počet na pět (Milešov, Košťálov, Ostrý, Skalka a Vimperk). Rod má celou řadu osobností a nemá smysl, abych je všechny jmenoval. Důležitější je skutečnost, že byli usazeni jak na Prácheňsku, tak především na Litoměřicku, kde se stali nejvýznamnějšími konkurenty pánů z Hazmburka.

Zjevnými husity byli už od počátku Zmrzlíkové ze Svojšína. Hrady, které měl dříve Petr, zdědili jeho tři synové, Petr, Václav a Jan. Kromě toho jim ještě král Zikmund zapsal arcibiskupskou polovinu Rožmitálu.[139]

Přední postavou husitské revoluce byl Jan ze Smiřic. Ačkoliv jako politický pragmatik usiloval především o vlastní prospěch, umírá co přesvědčený kališník.[140] Sekularizoval majetek arcibiskupství pražského: Roudnici nad Labem,

137 Zdá se, že Nečtiny jim mohly patřit již v roce 1438. Srovnej *AČ II*, s. 448.

138 Srovnej M. RANSDORF, *Vzestup Gutštejnů*, s. 109-132. Autor potvrzuje oprávněnost zařazení Gutštejnů mezi nižší šlechtu (s. 112 a 126, poznámka 45). Dále sleduje politickou aktivitu obou bratří, zejména Buriana. Gutštejnové byli po celou dobu husitských válek katolíky a stoupenci krále Zikmunda. Podíleli se především na sekularizaci vesnic klášterů v Plasích a Chotěšově. Majetkové zájmy, o něž se starali především, je záhy přivedly do tábora poděbradské strany, zvláště poté, co se ochladily jejich vztahy k Rožmberkům a Hynkovi Krušinovi ze Švamberka. Gutštejnové dokázali vládnout mečem, přesto u nich pozorujeme jistou uvážlivost při spravování svých statků, která je do určité míry spojovala s bývalým husitským válečným podnikatelem Jakoubkem z Vřesovic. Snaha po zabezpečení revolučních zisků je vedla spíše mezi umírněné politiky v neklidném období bezvládí po smrti krále Albrechta. Cenné je poznání o majetkovém oddělení bratří po roce 1426. Nicméně při líčení sporu mezi Burianem a Hynkem Krušinou ze Švamberka, resp. Oldřichem z Rožmberka, o hrad Vildštejn nebral autor vůbec v potaz, že na jmenovaný hrad měli vrchní vlastnické právo především Rožmberkové (ačkoliv je o tom zmínka i v *AČ III*, s. 26-27, na který sám Ransdorf odkazuje), kteří neměli žádný zájem na tom odstoupit hrad Gutštejnům (vrchních nároků, posléze též odúmrtních se zřekl až Jan z Rožmberka roku 1463).

139 Zmrzlíkové patrně chtěli získat arcibiskupský majetek spadající pod polovinu Rožmitálu, jenž se nacházel v jejich zájmové sféře, a panovník jim vyhověl, neboť si přední kališníky potřeboval zavázat. To se ostatně dobře shoduje s jinou mojí poznámkou č. 108.

140 Že byl Smiřický upřímný kališník a k tomu mimořádná osobnost, svědčí jeho závěť. Viz *AČ XXVI*, s. 203-206.

Hrádek Helfenburk a od Jindřicha ml. Berky koupil (patrně z pozice síly) Housku.[141]

Velice úspěšným rodem vzešlým z nízkých poměrů byli též Kostkové z Postupic, kteří se podíleli na sekularizaci litomyšlského biskupství. Vilém Kostka obdržel Litomyšl[142] a jeho syn Bohuše se přestěhoval o několik málo desítek kilometrů na sever od postupické tvrze, kde mu patřil Komorní Hrádek. Vilémův bratr Zdeněk vyženil ve stejné oblasti malý hrad Myšlín.[143]

Katolíky zůstali Lobkovicové. Zástavy, které již dříve obdržel jejich otec Mikuláš, jim byly panovníkem převedeny na Hlubokou, Hasištejn a Blatno.[144]

Naproti tomu Malovcové z Pacova, bývalí klienti Rožmberků, byli stoupenci husitství.[145] Zpočátku měli také pouze rodový hrad, k němuž připojili Louzek, jenž před nimi držel Hroch z Maršovic, a Dobronice Lipolta z Kraselova.

Poslední ze skupiny o třech a více hradech byli vladykové z Vrtby. Vyznat se v jejich genealogii je obtížné, stejně jako určit stavovskou přináležitost všech členů rodu.[146] V každém případě k rodovému hradu Vrtba získávají ještě Prostiboř kladrubského kláštera na Klatovsku a Valdek, dříve Jana z Lestkova na Podbrdsku.

Ve skupině o dvou hradech registrujeme jedenáct rodů či lépe řečeno ve většině případů pouze jednotlivců. Začněme zjevnými katolíky, kterých je ve skupině méně.

Zdeněk Kolvín z Ronšperka společně se synovcem Zdeňkem z Drštky sekularizoval, ač katolík, arcibiskupské hrady Horšovský Týn a Starý Herštejn.[147] Jan Bechyňka z Lažan, po většinu válečných let spolupracující s Oldřichem z Rožmberka, získává nově Vrabinec na Litoměřicku, avšak zděděná Bechyně bude přesto jeho hlavním sídlem.[148] Krakovec jeho otce přešel na Jana Bleha z Těšnice. Žádná změna nenastala u Něprů a Paldrů z Vařin. Nově se prosazují Volfštejnové (ze Sobětic), kteří mají vedle rodového Volfštejna podíl ještě na Bubnu. Významnější však byl Hanuš

141 Srovnej A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 183; nátlak na Jindřicha Berku postřehl již J. V. ŠIMÁK, *Kniha o Housce*, s. 46.

142 A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 184.

143 Srovnej *AČ I*, s. 516.

144 *AČ I*, s. 537-539.

145 I. RAKOVÁ, *Čeněk z Vartenberka*, s. 59-60. Z textu vyplývá, že Petr Malovec z Pacova byl na počátku (v desátých letech) 15. století panošem Jindřicha z Rožmberka, a také sloužil jako man Čeňkovi z Vartenberka, což se nikterak nevylučuje, když víme, že vztahy obou velmožů byly přátelské.

146 F. PALACKÝ, *Dějiny I-V*.

147 J. ČECHURA, *Rozsah a dynamika*, s. 57; dále *AČ I*, s. 515.

148 Bechyňka byl Oldřichovým klientem; viz B. RYNEŠOVÁ – J. PELIKÁN (edd.), *Listář III*, s. 50.

z Varnsdorfu, kterému se podařilo získat do zástavní držby od královny Barbory Trutnov a Žacléř.[149]

Ještě zajímavější jsou úspěchy husitských válečníků. Jan, zvaný Hertvík, z Rušínova, sirotčí hejtman, získal Lichnici, původně královský hrad, a Oheb vilémovského kláštera.[150] Jiný sirotčí hejtman Jan Čapek ze Sán si vyhlédl severočeskou oblast, kde je mu zapsán Český Dub[151] v Boleslavsku a Valdštejn, kdysi Jindřicha z Vartenberka. Bývalý táborský spojenec Mikuláš Sokol z Lamberka držel v témže kraji, než přesídlil na Moravu,[152] Falkenberk, původně Alberta z Donína, a Vartenberk (Stráž) Jana Ralska z Vartenberka. Arnošt z Leskovce získal Orlík u Humpolce, dříve Jenštejnů, a Zvěřinec. Měnit politické postoje a spojence nečinilo velké potíže Přibíkovi Klenovskému, který si ke svému sídelnímu hradu připojuje ještě Věžku. Dlužno jmenovat Jana Řitku z Bezdědic, který držel Kokořín, kdysi Alše Škopka, a s Heníkem z Valdštejna měl dohromady hrad Kalich. Neodpustím si ještě dva bývalé husitské bojovníky, ačkoliv získali „pouze" jeden hrad: Jetřich z Miletínka držel Kunětickou Horu,[153] kterou jeho bratr Diviš postavil na církevním zboží a Jan Smil z Křemže kontroloval hrad Hus na Prácheňsku.

Církev

Ohlédnutí za církevními hrady a jejich osudem nezabere příliš mnoho prostoru. Pravomoc disponovat s církevními hrady a majetkem na sebe vzal král Zikmund, čímž byl prolomen předrevoluční status quo a král se nerozpakoval nakládat s církevním majetkem zcela dle svého uvážení. Z počátku se sice vyhýbal s ohledem na církevní kruhy zástavám církevních hradů a jejich panství jako celku. Spíše byly zastavovány celé vesnice nebo jejich části, platy rozličného charakteru, podíly na královské berni a jiných důchodech. V pokračující protihusitské kampani však Zikmundovi docházely peníze, takže v závěru revoluce došlo i na zástavy církevních hradů. Roky 1436 – 1437 spojené s uznáním a nástupem Zikmunda na český trůn jsou poznamenány tím, že natěšený Lucemburk nešetřil projevy přízně, či lépe řečeno úplatky. Právě nyní dochází na hromadné zástavy církevních hradů a dokonce majetků celých církevních institucí. V počtu dvanácti zástav za rok 1436 se mihnou majetky bývalého litomyšlského biskupství: Litomyšl, Landšperk; arcibiskupský majetek

149 Hanuš byl později stoupencem poděbradské strany a krále Jiřího; viz R. URBÁNEK, *České dějiny III/1*, s. 155.

150 *AČ I*, s. 539. K identifikaci Jana, zvaného Hertvík, z Rušínova viz P. ČORNEJ, *Velké dějiny* V, s. 705 poznámka č. 93.

151 A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 189.

152 *Tamtéž*, s. 199.

153 *Tamtéž*, s. 184.

ve Štěpánově a Křivsoudově a ovšem také Roudnice nad Labem, Zahrádka vyšehradské kapituly, Kunětická Hora s valnou částí zboží kláštera opatovického, Toužim milevského kláštera; Oheb vilémovského kláštera, klášter v Dubu (Českém) i s městem (Rokycany s tvrzí aj.). Tento rok, zdá se, osudy církevních hradů v Čechách definitivně zpečetil, i když ani v následujícím roce církevní zástavy nechyběly (zboží kostelecké, kláštera břevnovského).[154]

Prakticky všechny hrady, až na jedinou výjimku, panovník zastavil, nebo dal alespoň souhlas k jejich sekularizaci. O jejich dřívějším majiteli svědčila pouze klauzule (objevovala se i v pozdějších letech), vymiňující budoucí právo výplaty, jak ze strany panovníka a jím pověřených osob, tak i institucí, kterým dříve hrady patřily. Je tedy možno pochybovat, zda-li ještě vůbec měly co společného s církví, zvláště za situace, která výplatu umožňovala po výtce jen teoreticky, a jak se později ukáže, nikdy, až do konce středověku, k výplatám těchto hradů ze strany církevních institucí nedošlo. Odpověď na otázku, kolik hradů spravovala církev po revoluci přímo, bude tudíž velmi prostá – pouze Strakonice.[155]

Shrnutí výsledků a celkové srovnání s rokem 1418

K jakým závěrům jsme tedy došli? Kdo v revoluci získal a kdo naopak ztratil, již vysvítá z přehledu, který jsem v předchozích řádcích nastínil. Nejdříve si ovšem sumarizujme vývoj na úrovni krajů. Většina jich vykazovala před revolucí převahu panstva. Byly to především severní, severovýchodní a jižní kraje: Litoměřicko (55%), Boleslavsko (83%), Hradecko (65%), Bechyňsko (64%), ale také Čáslavsko (44%), Prácheňsko (37%) a Slánsko (60%).[156]

Nižší šlechta měla mírnou převahu ve středních Čechách na Kouřimsku (43%) a Podbrdsku (30%). V západních Čechách pak na Plzeňsku (42%), Žatecku (38%) ale i v Loketsku (57%). O málo lepší bylo její postavení též ve východních Čechách na Chrudimsku. Vyrovnanou bilanci mají obě stavovské vrstvy na Rakovnicku a Vltavsku. Jedná se tedy povětšinou o oblasti nejdříve kolonizované.

Po smrti Zikmunda Lucemburského doznala celková majetková skladba mnoha změn, což se rovněž promítlo na úrovni držby hradů. Panská převaha zůstala po revoluci zachována na Litoměřicku (50%), Boleslavsku (69%), Hradecku (63%),

154 Srovnej *Tamtéž*, s. 183-220.

155 Srovnej P. ČORNEJ, *Velké dějiny V*, s. 658.

156 O Boleslavsku pojednal podrobněji Miloš PROKOP, Proměny majetkového a mocenského postavení šlechty na Boleslavsku v 15.století na pozadí držby opevněných sídel, in: Pax Bello Potior. Sborník věnovaný doc. PhDr. Rudolfu Andělovi, CSc., Liberec 2004, s. 66-103.

Bechyňsku (60%), Prácheňsku (50%), Slánsku (60%) a nově na Žatecku (57%), Podbrdsku (63%), Rakovnicku (75%) a také Vltavsku; tedy až na Čáslavsko ve všech krajích, kde ji měla vyšší nobilita už dříve.[157].

Ve všech ostatních regionech se prosazuje nižší šlechta. Pro úplnost uvádím, že z krajů s předrevoluční převahou nižší nobility zbyly: Plzeňsko (64%), Loketsko (57%) a Chrudimsko (55%). Nově přibylo Čáslavsko (63%).

Hodnotíme-li však právě uvedená čísla, musíme vzít v úvahu, že pro předrevoluční poměry byly ve hře vedle obou šlechtických stavů také královské a církevní hrady a tudíž zmíněná procenta je nutno vnímat poněkud jinak než situaci porevoluční. Pokud budeme sledovat pouze, zda se snižoval nebo naopak zvyšoval rozdíl v počtu držených hradů panstva, resp. nižší nobility, a to bez ohledu na celkovou převahu jedné či druhé skupiny, pak se situace jeví následovně. Panstvo si polepšilo spíše v menších krajích s menším počtem sídel. Jmenovitě na Kouřimsku, Vltavsku, Podbrdsku, Rakovnicku, Žatecku a Loketsku. Nižší šlechta zaznamenala zlepšení svého postavení na Plzeňsku, Litoměřicku, Slánsku, Boleslavsku, Hradecku, Čáslavsku i Bechyňsku.

Protože se na více místech zmiňuji o rozpadu královské domény a církevní držby, tak se nadále těchto skupin dotknu jen okrajově, v souvislosti s detailnější analýzou klíčové skupiny české společnosti, totiž šlechty.

V roce 1438 vzrostla skupina panských rodů z kategorie o třech a více hradů (o 5) na 23 a počet hradů této skupiny se zvyšuje (o 12,5) na 122 hradů. Rodů se dvěma hrady bylo v obou sledovaných letech 14. Počet hradů obou skupin se zvýšil pochopitelně také (o 12,5) na 150,5 hradů v držení 37 rodů.

Vyjádřeno v procentech, vypadají změny způsobené husitskou revolucí takto: skupina panských rodů z kategorie o třech a více hradech má po zaokrouhlení 39,6% podíl na všech hradech a 41,2% podíl na hradech v držení šlechty. V porovnání s předchozí sondou je to v prvém případě mírný vzestup o 4,5% a ve druhém naopak pokles o zanedbatelné 2%. Širší skupina alespoň se dvěma hrady má 48,7% podíl na všech hradech a 50,6% podíl na šlechtických hradech, což je v prvním případě nárůst o 4,7%, ale ve druhém naopak pokles o 3,6%.

V roce 1438 vzrostla skupina rodů nižší šlechty z kategorie o třech a více hradech (o 3) na 10 a počet hradů této skupiny se zvyšuje (o 22) na 40 hradů. Také se zvýšil počet rodů se dvěma hrady (o 8) na 12. Počet hradů obou skupin se zvýšil (o 38) na 64 hradů v držení 22 rodů.

157 Ovšem s tím, že na Kouřimsku zatím nelze spolehlivě identifikovat držitele Jenštejna a Léštna (nynější Líšno).

Vyjádřeno procentuálně vypadá situace následovně. Skupina rodů nižší šlechty z kategorie o třech a více hradech má 12,9% podíl na všech hradech a 13,5% podíl na šlechtických hradech. Ve srovnání s předchozí sondou je to vzestup v prvním případě o 7,2% a ve druhém o 6,5%. Širší skupina alespoň se dvěma hrady má 20,7% podíl na všech hradech a 21,5% podíl na šlechtických hradech. V obou případech je to nárůst oproti předrevolučnímu stavu. Po zaokrouhlení to vychází v prvém případě o 12,4% ve druhém o 11,3%.[158]

Všech šlechtických hradů včetně zástavních a lenních bylo 297, to jest o 44 hradů více ve srovnání s prvou sondou a odpovídá to převodu královských a církevních hradů do rukou šlechty.

Celkový počet hradů za dvacet let bojů poklesl o čtyři na 309.[159] Tento údaj je ovšem jen přibližného rázu, neboť je problematické najít ostrou dělící linii mezi kvalitativně vyšším sídlem hradního typu a nižším, jako jsou tvrze a hrádky.[160]

Charakteristickým rysem revoluce byla skutečnost, že docházelo ke koncentraci hradové držby u členů panského stavu, a to zcela nerovnoměrně uvnitř této skupiny. Nižší šlechta naopak zaznamenává vzestup v obou zmíněných skupinách, přičemž jej vykázali až na nepatrné výjimky všichni členové tohoto stavu, o nichž byla povědomost již před revolucí (to znamená, že už drželi hrad) a v nečekané míře i zcela neznámí vladykové, zemani a panoši, sedící do té doby jen na běžných tvrzích a jejich zbožíčkách.[161]

Lépe si vzniklou situaci ukážeme na konkrétních rodech a osobách. Pokles zaznamenali Berkové z Dubé, Oldřich z Rožmberka, který vzniklou situaci částečně vyvážil ziskem královských hradů a církevního majetku, a také tím, že se zaniklými hrady

158 Podotýkám, že uvedená procenta jsem zaokrouhlil na jedno desetinné číslo. Pro úplnost dodávám, že v obou sledovaných letech existovalo čtyřicet tři panských rodů, které měly větší či menší podíl na hradech. Rodů z nižší šlechty usazených na hradech bylo v prvém případě 61 a ve druhém jejich počet vzrostl na 73.

159 Během revoluce zanikly ve válečné vřavě nebo v důsledku válečného stavu hrady: Červená Hora, Lacembok (Zíkev), Litoměřice, Lomnice, Lopata, Nižburk, Nový Hrad u Kunratic, Ostromeč, Pihel, Poděhusy, Pořešín, Příběnice, Příběničky a Sokolov. Jejich počet by nepochybně vzrostl, pokud bychom započetli hraniční objekty jako byly Hrádek u Trhových Svin, Menší Bor u Horažďovic (jenž se při Žižkově obležení držel relativně dobře), Zrůbek a jiné pevnůstky, které většinou zanikly za husitských válek. Naopak v průběhu válečných let byly založeny tyto hrady: Himlštejn, Kalich, Kunětická Hora, Litýš, Nový Hrad (na Hradecku), Ostrý, Ronov, Šumburk, Vranov (Malá Skála), Zelená Hora; johanitskou komendu v Českém Dubu si na pevnost upravil Jan Čapek ze Sán.

160 Srovnej s. 8-9 této studie a dále poznámku 144.

161 M. POLÍVKA, *Mikuláš z Husi a nižší šlechta v počátcích husitské revoluce*, Rozpravy ČSAV, ŘSV 82-1, Praha 1982, s. 15 n.

v některých případech nepřišel o jejich statky, které jen nově administrativně přeorganizoval. Dále ztratili Vartenberkové a mírně i Hazmburkové, z Ústí, z Donína, z Dubé (Benešovici); úplně se vytrácí z Ronova (jihočeští) a z Elstrberka; z nižší šlechty to byli Janek z Chotěmic, z Lažan a Albrecht Maleřík.

Žádné hrady neztratili, ale ani nezískali páni z Hradce, z Kunštátu, z Jenštejna, z Plavna, z Bibrštejna, z Koldic, z Krajku, Žampachové z Potštejna, z Říčan, z Landštejna a na Borotíně a z Janovic. Stejně na tom byli z nižší šlechty: z Lobkovic, ze Svojšína, z Volfštejna, z Vařin.

A konečně můžeme přehlédnout pestrou společnost úspěšných „revolucionářů", ať již profesionálních nebo těch, kteří se tak říkajíc svezli s těmi úspěšnými s vynaložením méně energie. Z významných katolických panských rodů předrevoluční doby to byli především Kolovratové, jmenovitě Hanuš se synovcem Jindřichem, dědičky Půty z Častolovic, Švihovští z Rýzmberka, Ota z Bergova se synem, Jindřich Kruhlata z Michalovic, Šternberkové (Aleš Holický, Perchta Šternberská rozená z Kravař a děti), ze Švamberka (značně se obohatili na úkor církve), Rožmitálové; z aktivních husitů pak Hynce Ptáček z Pirkštejna a obojetník Hynek Krušina z Lichtenburka. Z panských rodů, které měly před revolucí jen jeden hrad, to byli katoličtí páni z Ilburka, ze Šumburka a především obojetní Valdštejnové (výrazný vzestup). Nová sídla zdědili Klinštejnové, kteří těsně před revolucí žádný hrad nedrželi, obdobně jako do panského stavu povýšení Šlikové. Skrze příbuzenství a spojenectví s Rožmberky se dostávají k některým hradům v Čechách i páni z Wallsee.

Ostatní prostor je vyhrazen vzestupu nižší šlechty. Osoby z tohoto stavu si značné majetky vydobyly se zbraní v ruce. Nejlépe si v tomto počínání vedli katolíci Burian z Gutštejna (s bratrem Janem) a Zdeněk Kolvín z Ronšperka a Kaplířové ze Sulevic. Dále jen husité: Jakoubek z Vřesovic, Jan ze Smiřic, Mikuláš Trčka z Lípy, Jan Čapek ze Sán, Mikuláš Sokol z Lamberka, Jan, zvaný Hertvík, z Rušínova, Arnošt z Leskovce, Svojše ze Zahrádky, Vilém Kostka z Postupic (a jeho syn Bohuše), Jan Řitka z Bezdědic. Také Jan Smil z Křemže, Jetřich z Miletínka a Přibík z Klenové.

Opět si provedeme sumarizaci předestřených faktů. Panské rody se třemi a více hrady v roce 1418 přišli v nepokojných letech o 19,5 hradů. Naproti tomu zisk u skupiny se dvěma hrady činil 6 hradů a panské rody před revolucí usazení jen na jednom hradě získaly nově 12,5 těchto objektů.

Nižší šlechta z kategorie o třech a více hradech ztrácí 2,5 hradů. Ve všech ostatních skupinách však došlo k nárůstu počtu hradů. Ve skupině o dvou o 10; osoby dříve držící jen jeden hrad si polepšily o 10,5 a konečně skupina nemající před revolucí žádný hrad, získává 28,5 hradních lokalit.

Jiný průřez se týká osob, jež se nejvíce podílely na obsazení panovnických a církevních hradů. Nejvíce královských hradů získali Hanuš z Kolovrat se synovcem Jindřichem

(4), Kašpar Šlik z Holíče (3), bratři Jan a Mikuláš z Lobkovic (2), Jiřík z Dubé a Vízmburka (2), stejně jako Oldřich z Rožmberka.

Církevní majetek sekularizovali: Mikuláš Trčka z Lípy (3; nepočítaje v to Červenou Řečici, která byla zastavena již před revolucí), Jan ze Smiřic (2), Zdeněk Kolvín z Ronšperka (2). Jakoubek z Vřesovic a Jan, zvaný Hertvík, z Rušínova shodně získali po jednom církevním a královském hradě.

Vyšší šlechta na rozdíl od nižší nobility vytěžila více zástavních listin na hrady v přímé držbě panovníka v poměru 18:11; s přihlédnutím k věnným hradům to bylo 21:11. Většina z nich byla katolíky. Václav IV. zastavoval hrady, jak již bylo řečeno, vladykům a zemanům a po revoluci v tomto směru k výraznějším změnám nedošlo. Panstvo zvýšilo svůj podíl za vlády jeho bratra Zikmunda pouze na čtyři hrady (Kostelec nad Labem, Blansko, Hauenštejn a Mladá Vožice). V součtu tedy na všech těchto hradech byl poměr mezi pány a nižší nobilitou 25:22.

U církevních hradů byla situace opačná v poměru 12,5:3 ve prospěch nižší šlechty; většina těchto držitelů byla naopak husity.

Nemělo by nám uniknout, že nižší nobilita, resp. její nejagilnější část, se šance, kterou s sebou husitská revoluce přinesla, chopila téměř bezezbytku. Zaskočila tím panstvo tou měrou, že mnohé význačné rody začaly zaostávat v boji o hrady. Není jistě náhodou, že jen čtyři hrady přešly z držby vladyků a zemanů na pány, zatímco obráceným směrem se „dal do pohybu" poměrně značný počet hradů. Celkem devatenáct hradů převážně z Boleslavska (6), Litoměřicka (4), Plzeňska (2), Čáslavska (2) a Hradecka (2) obsadili méně urození erbovníci. Především Boleslavsko a Litoměřicko se v pozdějších fázích revoluce stalo průchodištěm polních vojsk a jejich hejtmani (z táborů Mikuláš Sokol z Lamberka; za sirotky Jan Čapek ze Sán) si tu „vyhlédli" sídla, jež obsadili, jak se ukázalo, především pro sebe. Zdatně jim sekundovali též hejtmané a politikové pražští (za Prahu zpočátku Jan Smiřický, než se „osamostatnil", dále Václav Carda z Petrovic, Pešík z Kunvaldu).

Označit významné katolíky s jejich hrady, stojící zpočátku ve službách Zikmundových a tvořící za husitské revoluce jeho stranu v Čechách, by bylo relativně snadné, stejně jako pořídit přehled několika předních husitů s jejich nemnoha hrady. Nepoměrně složitější je provést stejný úkol na sklonku Zikmundova panování a po jeho skonu. Přesně určit, kolik hradů v roce 1438 patřilo katolíkům a kolik husitům, je prakticky nemožné. Můžeme se o to pokusit jen přibližně. Důvody, které to neumožňují, jsou hlavně dva. Předně, některé významné osobnosti z obou znepřátelených táborů během revoluce tak říkajíc převlékly kabát. Byli i jedinci, kterým se to podařilo vícekrát, a vnucuje se tudíž otázka, kam je zařadit, stejně jako osoby, jež se sice hlásily ke kalichu, ale po straně již hledaly cestičku ke smíření s panovníkem. Druhý, přinejmenším stejně důležitý problém, souvisí s uzavřením kompaktát v Jihlavě, v nichž

jsou husité znovu přijati do lůna římské církve. Od toho okamžiku se mohli i husité, pokud kompaktáta dodržovali, oprávněně považovat za pravověrné křesťany.[162]

Přesto však se pokusím vytvořit soupis katolíků i husitů s vědomím, že uvedená úskalí umožňují některé osoby ze seznamu vypustit, nebo je v určitých letech zařadit do druhé skupiny. Také nezohledňuji politické postoje a chování jednotlivců, zejména z období krátce předcházejícího lipanskému střetnutí. Za katolickou stranu možno jmenovat tyto pány: Oldřich z Rožmberka, Hazmburkové, Jindřich Kruhlata z Michalovic (umírněný), Hynek Krušina ze Švamberka, většina Kolovratů (byť Hanuš z Kolovrat pod nátlakem přestoupil roku 1430 načas ke kališníkům), Jan a Václav z Jenštejna, Vilém Švihovský z Rýzmberka s nejbližší rodinou, Jindřich z Plavna, Ota z Bergova, Oldřich z Bibrštejna, Anna z Koldic a děti (i další poručník Těma z Koldic byl jednoznačně katolík), Perchta Šternberská z Kravař a děti (byť na svých českých panstvích musela trpět kalich), Albrecht, Hanuš a Těma z Koldic, Lipolt a Volf Krajířové z Krajku, Zdeněk a Jan z Rožmitálu (umírnění), Vilém a Vend z Ilburka, Šumburkové, Šlikové z Holíče, z Donína, Jan Flaška z Pardubic, Racek z Rýzmberka, Plichta ze Žerotína a Diviš z Říčan. Dohromady měly tyto osobnosti a rody 88 hradů.

Z nižší šlechty to byli bratři Mikuláš a Jan z Lobkovic, Janek z Chotěmic, Burian a Jan st. z Gutštejna, Jan Bechyňka z Lažan, většina Kaplířů ze Sulevic, z Vrtby, z Vařin, z Volfštejna, Zdeněk z Drštky a Zdeněk Kolvín z Ronšperka, z Varnsdorfu, Vilém z Nečtin, Jetřich z Kladna, Albrecht Maléřík. Celkem měli 31 hradů.

Na straně husitů vyčnívali především páni: Hynce Ptáček z Pirkštejna, Jiřík z Dubé a z Vízmburka, Jan z Bergova (patrně z přinucení), Mikuláš z Landštejna a Borotína, dále Jiří, Procek a Jan (Zajímač) z Kunštátu, Jan st. Žampach z Potštejna, Slavatové z Chlumu a Košumberka, z Rychnova, Petr ze Zvířetic, Hašek a Heník (Hynčík) z Valdštejna, Jan Jenec z Janovic a z Petršpurka, Jan z Ústí a Václav ze Stráže a z konfesijního hlediska i Menhart z Hradce a Aleš Holický ze Šternberka (třebaže ještě jako katolík sloužil králi jako přední válečný podnikatel). Dohromady měla tato skupina 36 hradů.

Z nižší šlechty to byli Zmrzlíkové ze Svojšína, Mikuláš Trčka z Lípy, Jan ze Smiřic, Jakoubek z Vřesovic, Matěj Salava z Lípy, Malovcové z Pacova, Přibík z Klenového, Mikuláš Sokol z Lamberka, Arnošt z Leskovce, Vilém a Bohuše Kostka z Postupic, Jan, zvaný Hertvík, z Rušínova, Jan Čapek ze Sán, Jan Smil z Křemže, Diviš a Jetřicha z Miletínka, Aleš ze Žeberka, Hynek z Ústupenic, Jan Bleh z Těšnice, Jan Řitka z Bezdědic, Jan Kamarýt ze Žirovnice, Jan Šárovec (faktický držitel Landšperka), Mikeš Pancíř ze Smojna. Celkem měli 42 hradů.

162 P. ČORNEJ, *Velké dějiny V*, s. 623-639.

Typického obojetníka Hynka Krušinu z Lichtenburka jsem nezařadil do žádné skupiny. Ke kalichu jen načas přestoupil výše zmiňovaný Hanuš (též Bedřich) z Kolovrat a trvale Aleš Holický ze Šternberka.

Zdá se tedy, podle nastíněných údajů, že katolíci měli v panském stavu převahu přibližně 2,5:1. Tím ovšem výčet zdaleka nekončí. Většina severočeských Berků z Dubé byla po konfesijní stránce rovněž katolíky, a tak je pravděpodobné, že v celozemském měřítku měli katolíci převahu spíše v poměru 3:1. Podle výše uvedené sumarizace měli naopak husité mírnou převahu na úrovni nižší šlechty. Na ostatních hradech patřících nižší šlechtě můžeme očekávat větší zastoupení husitů, především ve východních a jihovýchodních Čechách a na Kouřimsku. Celkově nepochybíme, budeme-li předpokládat, že většina hradů byla v držení katolické strany asi v poměru 2:1.

Ostatně dělící linie v této dějinné chvíli nešla ani tak mezi konfesemi, jako spíše mezi politickými bloky a zájmovými skupinami. Již dříve došlo ke spolupráci katolíků a umírněných husitů, pravda historicky podmíněně, ale přesto nepokrytě v bitvě u Lipan.[163] Proces přijetí Zikmunda Lucemburského na český trůn a zoufalé volání obyvatel těžce zkoušené země po míru si zkrátka určitou formu spolupráce vynutil. Zatímco v otázkách obsazení dvorských úřadů měl triumfující Lucemburk volnou ruku, na obnově obrazu spořádaného království se v danou chvíli podíleli představitelé obou konfesí, především lipanští vítězové.[164] Boj se naopak rozhořel spíše ohledně polské a habsburské kandidatury na český trůn.[165]

Část náboženského zaujetí spaloval společný prožitek kořistnického počínání, což mohlo obě strany paradoxně sbližovat především v oblasti potvrzení získaného majetku a jeho zachování pro budoucí časy. Vědomí, že málokterý z politiků si během revoluce nezadal, udělalo také své. Panstvo se muselo vposledku cítit daleko více ohroženo dravým nástupem nižší šlechty (většinou kališnické). Projevilo se to ve sporu o „sedání v lavicích", v němž nižší šlechtě připadlo osm míst přísedících u zemského soudu a pánům dvanáct.[166] Tím však zápas zdaleka neskončil. Zdánlivě černobílý obraz válečných let jevící se jako nesmiřitelný boj katolíků s husity narušuje jak respekt, který k sobě mnozí urození bojovníci obou stran chovali stejně tak i obvykle respektované příbuzenské vztahy (čímž nechci vůbec říci, že poměry byly takto idylické obecně).

163 *Tamtéž*, s. 610.
164 *Tamtéž*, s. 645.
165 F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce IV*, s. 74 -7; nověji TÝŽ, *Husitské Čechy*, s. 489.
166 J. PETRÁŇ, *Skladba pohusitské aristokracie*, s. 14.

A dokonce byla prolomena zdánlivě „nepřekročitelná hranice", jež měla oddělovat vyšší šlechtu od méně urozených zemanů, vladyků a panošů, neboť občas docházelo k morganatickým sňatkům. A což teprve stalo-li se tak mezi husitou a katolickou nevěstou! Pěkný příklad nabízí sňatek Markéty z Michalovic s „atraktivním" husitou Janem ze Smiřic, nebo spojení Kateřiny, dcery Mikuláše Sokola z Lamberka, s Janem ml. z Vartenberka (později tragicky zahynuvším) a poté Děpoltem z Ryzemberka. Je vůbec pozoruhodné, jak se nová kališnická aristokracie poohlížela po urozených partnerkách a jak se tyto daly zlákat věhlasem (byť často s puncem kacířství) i hmotným zabezpečením od úspěšných mužů „revolucionářů", bezpochyby s vědomím a souhlasem své rodiny a blízkých příbuzných.[167] Namátkou uveďme ještě pozdějšího finančníka poděbradské strany Jana Čabelického ze Soutic (od roku 1437 byl kutnohorským mincmistrem), který se oženil s Valdštejnkou[168], Annu z Kováně provdanou za Heníka z Valdštejna a Ofku z Dubé, která se stala chotí Petra Břekovce z Hrádku[169]. Také Ofka z Dubé se stala chotí Petra Břekovce z Hrádku. Je známou skutečností, že i Kostkové z Postupic se tímto způsobem rychle prosadí do panského stavu.[170]

IV. Na prahu stavovského státu (rok 1478)

Panovník

Než zhodnotím poměry za krále Vladislava, stručně zmíním nejdůležitější momenty ve vývoji státu za jeho předchůdců. Ladislav Pohrobek, syn krále Albrechta, neměl, podobně jako jeho otec, větší příležitost ovlivňovat vnitřní poměry v království. O konsolidaci panovnické moci se pokusil zemský správce Jiří Poděbradský.[171] Důležitým krokem bylo rozhodnutí zemského sněmu roku 1453, konaného u příležitosti korunovace krále Ladislava, o revizi pozemkové držby a dalších opatřeních směřujících k posílení královské moci.[172] Byl to klíčový okamžik, neboť tehdy došlo

167 *Tamtéž*, s. 50.

168 Srov. J. Petráň, *Skladba pohusitské aristokracie*, s. 50.

169 Za Jana Smila byla provdána Anna z Rožmitálu, která mohla být členkou známého panského rodu, o němž byla již zmínka. Naopak Robert Šimůnek ji ve svém příspěvku *K postavení nižší šlechty v jižních Čechách v první polovině 15. století*, JHS 1997-1998 na s. 5 ztotožňuje s jinou osobou.

170 Srovnej R. URBÁNEK, *České dějiny III/4*, s. 124. J. MACEK, *Jagellonský věk II*, s. 129 uvádí mylně, že nezná příklad sňatku mezi pány a příslušníky nižší šlechty.

171 R. URBÁNEK, *České dějiny III/2*, s. 618-678.

172 F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce IV*, s. 86.

k definitivnímu potvrzení revolučních zisků. Stará i nová aristokracie nenechala nic náhodě a dohlédla jak na složení komise, tak na její výsledek. Ten měl sice jistý přínos pro královskou komoru, ale bylo příznačné, že nebyl nalezen ani jediný hrad, jenž by musel být vrácen. [173]

Král Ladislav se hlásil ke svým panovnickým právům a jedním z nich bylo též udělování a potvrzování lenních hradů. Hrady středních, severních a severozápadních Čech Grabštejn, Falkenberk, Frýdlant, Krakovec, Chomutov, Blatno, Kostelec nad Sázavou a Hasištejn příznačně uděluje a potvrzuje pouze katolíkům. Snad by se Ladislav po jistých úspěších v konsolidaci domácích poměrů odhodlal vznést nároky na obnovení zdánlivě ztracených zahraničních korunních lén. Uskutečnění tohoto úkolu se později se značným úspěchem ujal až jeho nástupce. [174]

Král Jiří využil svou autoritu a relativně korektní vztahy k saským knížatům, zejména Vilémovi, proměnil v zahraničně politický úspěch. Také na domácí scéně si počínal zdatně. Potvrzuje lenní závazek na Grabštejn, zbořené hrady Raimund a Falkenberk a dále na Frýdlant, Volfštejn, Orlík a Kraslice. Některé hrady naopak z manství propouští. Vimperk svému politickému spojenci Kaplířovi ze Sulevic a na žádost Zdeňka Kostky z Postupic sňal léno ze zbořeného hradu Zlenice. V tomto případě musel žadatel přijmout jako kompenzaci manství na svůj menší hrad Myšlín. Za panování „husitského" krále se do těchto vztahů více zapojují též kališníci. Vidno, že lenní institut ještě nebyl takovým přežitkem, jak se někdy v literatuře objevuje. Signálem, že se země vrací do normálu, byla skutečnost, že král Jiří vyplatil ze zástavy některé hrady. Lichnice, Most i Hluboká přešly do majetku jeho rodiny.

Doba Vladislava Jagellonského byla ve srovnání se situací z počátku století v mnohém jiná. Koncem století se pozvolna společnost proměňovala v řadě ohledů. Duchovní a umělecká atmosféra se sice projevovaly oživením gotického tvarosloví v jeho pozoruhodných pozdněgotických formách, ale objevují se nové jevy, které dřívější doba neznala. Některé atributy klasického středověku a feudalismu se zeslabovaly nebo přímo vytrácely: od husitské revoluce trvalé prosazení měst jako stavu, vychýlení dřívější rovnováhy moci na stranu šlechty a s tím související proměna vnitřní struktury státu.[175] Přestože se rozvíjí kult rytířství a turnajů, chápání původního ideálu dobré družiny věrně (!) obklopující svého krále se pozměnilo.[176]

173 *Tamtéž*, s. 67.

174 Jiří VESELÝ, *Obnova zahraničních lén české koruny za Jiřího z Poděbrad*, PHS 8, 1962, s. 261-279.

175 J. VÁLKA, *Stavovství a krize českého státu ve druhé polovině 15. století*, FHB 6, 1984, s. 65-98, zvláště s. 70-75.

176 J. MACEK, *Jagellonský věk II*, s. 145.

Šlechta začíná pozvolna opouštět své kdysi mocné, ale nepohodlné a na údržbu nákladné hrady, a vybírá si takové, které jsou v centru hospodářského života.[177] Dokonce začíná na svých ucelených panstvích promyšleně hospodařit – pivovarnictví, rybníkářství a konkuruje městům – věc dříve nevídaná![178] V neposlední řadě uzavření náboženského míru v roce 1485 je svého druhu historickým mezníkem.[179] A tak se nám počínají sice ještě pomalu a nenápadně, ale přece jen rozrušovat tradiční středověké vazby, a připravuje se půda pro nástup jiné epochy, jež s plnou silou propukne až ve století následujícím.

Snad nás ani nepřekvapí (po jistém oživení středověké mentality po polovině století, o níž tu byla zmínka), že pozvolna bere za své i středověká lenní instituce. Byl to král Vladislav, který postupně snímal lenní závazek z jednoho hradu za druhým. Jistě si uvědomoval, že v daných podmínkách by se šlechta sotva nechala svazovat nároky, které na ně lenní závazky kladly, a rovněž jeho postavení bylo na případné jejich vymáhání příliš slabé. Vzdal se jich tedy zcela programově a využil příležitosti, aby tímto způsobem odměnil své věrné stoupence, nebo si tak zavázal případné opozičníky, či jinak důležité osoby. Šlechta jako nejmocnější činitel v zemi si ostatně někdy počínala tak, jako by lenní závazek na jejich hradech byl jen pouhou formalitou a bez jakýchkoli ohledů na práva královské komory si je v některých případech alodizovala sama.[180]

Přesvědčivým důkazem těchto tendencí je přehled alodizace lenních hradů za krále Vladislava Jagellonského. Celkově jsem zaznamenal pro dobu před polovinou 15. století ke čtyřiceti lenních hradů (ani husitské války na tom mnoho nezměnily). Můžeme shrnout, že pokud je nám známo král, Vladislav alodizoval nejméně dvacet z cca 36 tehdejších manských hradů v Čechách,[181] z toho jen pět před rokem 1500.[182] Středověk tedy „bojoval" až do samého sklonku století, než byl „udolán" proměnou mentalit i společenských poměrů. Před husitskou revolucí jsme mohli oprávněně lenní hrady zařadit mezi objekty, na které měl panovník jistý vliv. Obávám se, že z výše uvedených důvodů to pro konec století není možné.

Hrady, jež byly vyplaceny za králů Ladislava a Jiříka z Kunštátu a Poděbrad, byly opět zastaveny, nebo se staly součástí majetku rodu pánů z Kunštátu. Ostatně během

177 *Tamtéž*, s. 141 n.

178 *Tamtéž*, s. 209 n.

179 F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce IV*, s. 94.

180 Příkladem budiž hrad Tachov Buriana z Gutštejna, nebo Haunštejn a Himlštejn Satanéřů z Drahovic.

181 Mohlo jich být i více; víme, že některé byly v zástavě, u dalších se můžeme jen domnívat, že k jejich alodizaci došlo jiným, než oficiálním způsobem – kupř. docházelo k promlčení lenních závazků apod. Srovnej poznámka č. 163.

182 Hus (zbořen), Nové Hrady, Krakovec, Český Šternberk, Úštěk.

dlouhých čtyřiceti let byly na královských a církevních hradech připisovány stále nové částky a životy, takže se mohlo jen upevnit postavení zástavních držitelů. Tyto hrady nabývaly s ohledem na značné zástavní sumy téměř charakter svobodné držby. Zástavní politika panovníků 15. století se odehrávala v zásadě v několika „vlnách". První z nich se přehnala v letech 1420 –1422, další v letech 1436 –1437. Třetí vlnu představuje panování krále Jiřího, který svým dětem a politickým spojencům navyšoval na zastavených hradech značné sumy. Poslední vlnou je panování Vladislavovo, který tento proces v podstatě zakončil. Nic na tom nemění skutečnost, že zástavní sumy v jeho případě nedosahovaly nikterak závratné výše. Vladislav připisoval méně, ale také často v kombinaci s udílením životů na těchto objektech.[183] Důvodů rozšíření tohoto specifického nástroje zástavní politiky bylo několik. Za jeden z hlavních nutno považovat neexistenci dalších královských hradů, jimiž mohl panovník odměňovat svoje stoupence a služebníky. Navyšování zástavních sum mělo v podstatě dva důvody. Menší částky maximálně do několika málo set kop grošů byly udíleny na pokrytí oprav či vybudování rybníků na „královských" panstvích.[184] Větší sumy souvisely s tíživou finanční situací krále, který si musel často vypůjčovat peníze od bohatých šlechticů. Tyto dluhy poté pochopitelně nevracel v hotovosti, ale připisoval je na zastavených hradech a panstvích.[185] Odměnou pro loajální šlechtu bylo též pouhé potvrzení všech zástavních listin v jejich nominální hodnotě.[186]

Položme si tedy otázku: kolik hradů patřilo panovníkovi roku 1478 přímo? Odpověď je jednoduchá. Při nástupu na český trůn se Vladislavovi podařilo vybavit ze zástavy za peníze polského krále hrad Křivoklát, který si již nedal vzít. Nezpochybnitelným majetkem českých králů zůstal hrad Karlštejn. Tudíž celkem králi Vladislavovi patřily hrady dva, což je v porovnání s předchozí sondou nárůst o 100%.

Odpověď na otázku jak pevné bylo postavení krále Vladislava v Čechách, nám nejlépe umožní přehled hlavních stoupenců uherského krále Matyáše a počet hradů, které jejich prostřednictvím uherský král ovládal.

Většina nejmajetnějších panských rodů byla katolické víry a z nich se rekrutovali stoupenci Matyáše Korvína. Čelné místo mezi nimi náleželo bratrům Janovi a Oldřichovi Zajícům z Hazmburka. Po smrti svého bratra se Jan stal hlavou svého rodu a disponoval tolika hrady, že zaujímal hned po královské rodině a po Vokovi z Rožmberka třetí místo v majetkové hierarchii české šlechty. Mimořádné postavení

183 Kupř. F. BENEŠ – K. BERÁNEK (edd.), *Soupis II/I*, s. 589.

184 *Tamtéž*, s. 634 a 651.

185 *Tamtéž*, s. 653.

186 Pro zajištění loajality předních utrakvistů v počátcích Vladislavova panování bylo důležité potvrzení majetku Kostků z Postupic a jiných vlivných rodů. Viz kupř. F. BENEŠ – K. BERÁNEK (edd.), *Soupis II/I*, s. 561.

měli ještě Zdeněk ze Šternberka a Bohuslav ze Švamberka. Shodou okolností v roce 1478 spravovali jejich hrady synové. Nelze tedy tvrdit, že by právě tyto osobnosti byly poděbradskou stranou odstaveny od politického vlivu. Avšak zklamaly se v naději, že vytěsní stoupence poděbradské skupiny – většinou utrakvisty – z jejich dominantní pozice na královském dvoře a že se jim podaří zvrátit poměry ve státě ve prospěch katolictví, především tradičně katolických panských rodů.[187] Většinu Matyášových straníků tudíž zlákaly k odboji, vedle konfesijních důvodů, vyhlídky na majetkový prospěch a dvorskou kariéru.[188]

Vyšší šlechta

Zůstanu i nadále u rozdělení rodů a jednotlivců do dvou skupin podle počtu hradů. Zodpovíme si nyní na otázku, jak se promítlo oněch čtyřicet let, které časově oddělují vládu krále Albrechta Habsburského od panování Vladislava Jagellonského, na držbě hradů.

Největší změny se odehrály na majetku pánů z Kunštátu. Mnohaletá správcovská funkce Jiříka z Poděbrad, završená jeho královskou korunovací, se promítla do držby jeho hradů (a jeho synů) i celého rodu. Jiří Poděbradský si mohl dovolit koupit za neuvěřitelnou sumu 23 400 kop grošů od Lichtenburků bývalé častolovické državy a řadu jiných hradů.[189] Vytvořil tak hlavně ve východních Čechách dominium srovnatelné s rožmberským majetkem. Zaznamenal jsem jej ještě takřka v úplnosti, než se zčásti v důsledku objektivních příčin spojených s válečnými dluhy a dozvuky nových politických poměrů a zčásti vinou hospodářské neobratnosti a nekoncepčnosti Poděbradových synů rozpadl.[190] Situace těsně před olomouckým mírem odráží také zisky a ztráty zapříčiněné občanskou válkou. Nejvíce hradů samozřejmě zdědili Jiříkovi synové. Jindřich, jinak Hynek, měl ve správě Poděbrady, Kostomlaty, Lichnici, Mělník a také Konopiště, které získala poděbradská strana na Šternbercích. Jindřich obýval Kunětickou Horu, Vízmburk, Náchod a Most.[191] Viktorin měl Ronov

187 F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce IV*, s. 92-93.

188 Obsazení dvorských úřadů sestavil např. V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy VIII*, s. 253-264; v díle *VII*, s. 246-247 je přehledně uvedeno, jaké dvorské úřady z rukou krále Matyáše zlákaly (mimo jiné) přední katolické velmože na cestu vzpoury.

189 J. URBAN, *Hynek Krušina*, s. 26.

190 J. MACEK, *Jagellonský věk II*, s. 13-25.

191 Především Kunětická Hora s rozsáhlým panstvím byla velmi lukrativní zástavou. Hrad měl velký význam i ze strategického hlediska, a proto o něj projevil zájem král Jiří, jemuž se jej podařilo získat pravděpodobně už roku 1464 (na potomcích Soběslava z Miletínka) a vzápětí hrad odkázal svým synům ve 20 000 kopách gr. Způsob, jakým se to stalo, je poměrně nejasný. A. SEDLÁČEK, *Hrady* s. 55-56 předpokládé dobrovolné postoupení, zatímco TÝŽ, *OSN XVII*, s. 335 naznačuje pravý opak. Více světla na celou záležitost

a snad také Přibyslav. Slaboduchý Boček obýval Veliš a Litice nad Orlicí. Čeněk z moravské větve držel náhradou za utrpěné ztráty dobytý Český Šternberk. Jindřich Jevišovický z Kunštátu sídlil na Hradových Střimelicích. Celkem čtrnáct hradů představuje u tohoto kališnického rodu ve srovnání s rokem 1438 nárůst o deset hradů, opuštěné či z jiných příčin zpustlé objekty v to nepočítaje. To je jistě impozantní vzestup umožněný skutečností, že se pan Jiří stal českým králem.[192]

Tradičně nejvyšší příčky obsazovali Rožmberkové. I když každá analogie v něčem pokulhává, lze považovat okolnosti, za kterých se ujal vladaření předního šlechtického domu mladý Vok z Rožmberka, v jistých ohledech za podobné nástupu jeho děda Oldřicha. Vok měl sice méně hradů, avšak přibližně stejně rozsáhlý majetek, navíc jej zdědil v mnohem ucelenější podobě. Z dřívější doby se některé rožmberské hrady nacházely v zástavní držbě na pokrytí dluhů či jako důsledek politických událostí (Soběslav, Nové Hrady, Miličín).[193] Uvedené skutečnosti byly důvodem opětovného poklesu počtu hradů v majetku Rožmberků (tentokrát o čtyři na celkových osm). Trvalým sídlem katolického vladaře zůstával Český Krumlov a příležitostným Menštejn, Třeboň, Rožmberk, Choustník, Velešín i zástavní (od pánů z Wallsee) Vítkův Hrádek; méně již sešlý Maškovec.[194]

Jiným předním katolickým rodem byli páni z Kolovrat, i když ne všichni podporovali krále Matyáše. K tradičním sídlům Krašovu a Libštejnu přibyl ještě Buštěhrad na Slánsku a na Žatecku mají nově Mašťov. Vedlejší větev na Bezdružicích má Krakovec, kdysi Jana Bleha z Těšnice. Druhá odnož stále seděla na Kornhauzu. Nový hrad postavený v sedmdesátých letech obývá pan Albrecht. Podstatný rozdíl oproti minulé sondě spočívá ve ztrátě královských hradů (Točník, Žebrák, Dobříš, Domažlice), jež dostali kdysi agilní Kolovratové jako odměnu v husitské revoluci. Patrně také proto přeměnili buštěveskou tvrz na hrad a postavili další nové sídlo na Žatecku (Nový Hrad). Přesto nezabránili poklesu počtu svých sídel o dva.

---

vrhá práce Františka ŠEBKA a kol., *Dějiny Pardubic*, díl I., Pardubice 1990; zdá se, že hlavním problémem zde bylo značné zadlužení panství, i když na s.80 autor upozorňuje na to, že sirotci po Soběslavovi z Miletínka snad byli skutečně v této kauze částečně poškozeni.

192 O Jiříkových schopnostech R. URBÁNEK, *České dějiny III/2*, s. 3-20.

193 Srovnej J. PETRÁŇ, *Skladba pobusitské aristokracie*, s. 38.

194 Přehled majetků Voka z Rožmberka uvádí kupř. A. MÍKA, *Osud*, s. 48 (Nové Hrady však byly v počátcích Vokova vladaření v zástavní držbě Oldřicha z Grafneku). Autor konstatuje, že umořování dluhů, jež na rožmberském majetku vázly, šlo velmi pomalu a k radikálnějším opatření v tomto směru se odhodlal až poručník rožmberských sirotků Bohuslav ze Švamberka, který svěřený majetek oddlužil, byť za cenu jeho poměrně výrazného ztenčení (Míka pochybuje o nutnosti tak radikálních postupů). Přestože mladý Vok zdědil rozsahem přibližně stejný majetek jako jeho děd před šedesáti lety, bylo jeho nesornou výhodou ucelenější a kompaktnější dominium.

Značný vzestup se podařil také Hazmburkům. Poněvadž se Hazmburkové za husitských válek příliš neprosadili, snažili se o to v pozdějších letech, využívajíc k tomu všech příležitostí. Neváhali se ani chopit meče proti králi Jiřímu a jeho nástupci Vladislavovi. Zcela se přimkli jako jiní nespokojení katolíci k uherskému králi Matyáši, s nímž spojovali naplnění svých majetkových i politických aspirací. Ambiciózní katolická šlechta, pro kterou bylo neúnosné zaujmout na královském dvoře až druhý part, se s takovou situací nechtěla smířit. Svoje zištné zájmy halila do pláštíku ochrany římského náboženství a uvedla tak zemi opět do chaosu občanské války. Hazmburkům se různým způsobem podařilo rozmnožit svoji državu. Na Kostecku se rozrostla o hrady Hrubá Skála a Trosky. Dominium na Litoměřicku a Slánsku v povodí Ohře bylo zaokrouhleno o druhou polovinu Žerotína. S velkou pravděpodobností měli v témže kraji ještě Oltářík a snad jim byl ponechán i dobytý Velký Vřešťov na Trutnovsku. Počet hradů v držení Jana Zajíce (dlouho s bratrem Oldřichem) se v porovnání s minulou sondou zvýšil minimálně (o tři) na osm.

Mezi tři nejprednější katolické osobnosti, které rozdmýchávaly občanskou válku, se řadil Zdeněk ze Šternberka. Zdatně jej podporovali synové Jaroslav a Zdeslav, kteří se po smrti otce (1476) ujali dědictví. Už víme z předchozích stran, že ztratili své původní hrady na Benešovsku - Konopiště a Český Šternberk (ten ovšem původně spravovali pouze jako poručníci mladého Petra Holického ze Šternberka). Žádný z hradů, jimiž nyní vládli, jim k roku 1438 nepatřil. Byly to Bechyně, dříve Bechyňů z Lažan, Zelená Hora, kdysi Švamberků, Kašperk, před nimi Zmrzlíků ze Svojšína; Soběslav měli zástavně od Rožmberků. Dále získali Zbiroh na Podbrdsku a Ostromeč ve středním Povltaví. Především se ale zmocnili hradu Polné na Čáslavsku patřící bratrům z Kunštátu a Poděbrad. Po většinu roku 1478 měli zastavený úřad v Domažlicích. Také o zániku jejich hradu Kožlí u Benešova v souvislosti s obležením Konopiště nemáme přímý doklad, přesto jsem oba hrady Šternberkům nezapočítal. Petru Holickému se patrně již roku 1477 podařilo ujmout ze svého dědictví alespoň hradu Léštna (Líšna) s částí přináležejícího statku. Celý rod měl tedy minimálně osm opevněných sídel, což je oproti poslední sondě o dva hrady více.[195]

Na pomyslném žebříčku odrážejícím počet držených hradů si stáli relativně dobře i Vartenberkové. Synové Jana ml., Zikmund a Kryštof, se oddělili po roce 1476. Zikmund, zdá se, podržel Děčín, Ostrý a Kamenici. Kryštof hospodařil na Litýši, Děvínu a zřejmě také na Ralsku. Z vedlejší březenské větve (z třetí generace) měl Zikmund hrad Starý Berštejn. Vartenberkové se vyčerpávali v dlouhodobé válce s lužickým Šestiměstím, s nímž měli nejméně od roku 1433 nevyřízené účty. Počet

195 O osobnosti Zdeňka ze Šternberka R. URBÁNEK, *České dějiny III/1*, s. 187-196.

jejich hradů od konce husitské revoluce poklesl o tři. Důvodem však bylo opuštění, zpustnutí nebo vyvrácení několika jejich dřívějších sídel.

Páni z Dubé se celkově nacházeli vzhledem k počtu pouhých šesti hradů, jež obývali, v úpadku. Přesto mělo pár jednotlivců důstojné postavení odpovídající jejich dobré tradici. Především Berkové, bratři Jaroslav (nejvyšší dvorský sudí), Jiří (dvorský sudí), Jan a Petr, drželi v nedílu Lipý (Česká Lípa), Milštejn, Sloup a Jablonné v Podještědí. Český Dub, dříve Čapka ze Sán, měl Mikuláš Berka. Je dosti pravděpodobné, že někteří z Berků obývali rovněž Chudý Hrádek a Vřísek. Z ohromné državy východočeské větve kdysi Jiříka na Vízmburce zbyl pouze Frymburk. Musíme tudíž konstatovat, že počet jejich hradů se snížil o šest na polovinu.[196] Kdyby se prokázalo, že hrady Vřísek a Chudý hrádek měli skutečně ve svém majetku, nebyla by jejich ztráta tak hrozivá.

Mezi panstvo byli záhy po husitské revoluci přijati katoličtí Gutštejnové. Množství hradů zdědil především Burian Bohatý (šest). Všechny hrady, které měli Gutštejnové v roce 1438, si dokázali udržet. Navíc ještě získali Komberk, Tachov a Vartenberk (Stráž). Burian Bohatý měl dále Rabštejn, který nehodlal vrátit jeho původnímu majiteli, jak se někdy bezskrupulózním hamižníkům stává, ačkoliv jej k tomu vybízel i zemský soud. Zde si dovolím malou odbočku. Riziko zpronevěry svěřených majetků pochopitelně existovalo vždy a nebylo zrovna malé. Proto volili mnozí prozřetelně již za svého života spolehlivé poručníky, nejčastěji svoje příbuzné a dobré přátele. Příkladem může být závěť Jindřicha z Rožmberka. Opačný extrém skýtá pohled na další osudy Rabštejna a jeho právoplatných dědiců nebo později poručnická anabáze mamonářského Zdeňka ze Šternberka a nebohých sirotků Jana Smiřického. Zájmy vdov a sirotků měl sice hájit zemský soud, ale když se křížily se zájmy někoho vlivného, nebylo dopředu jisté, jak vše dopadne. Zvláště to platí pro porevoluční období, kdy respekt k zemským institucím a právním pořádkům po letech bezvládí poklesl. Gutštejnové tedy dokázali, ne vždy čistým způsobem, udržet rozsáhlou državu o osmi hradech.[197]

Katolíky byli také Rožmitálové, kterým prospělo příbuzenství s královskou rodinou. Patřili pochopitelně mezi přední stoupence poděbradské strany. K jádru domé-

196 Úbytek snad mohl být i výraznější, poněvadž Jablonné v Podještědí patrně již nebylo z našeho pohledu plnohodnotným objektem.

197 Srovnej M. RANSDORF, *Vzestup Gutštejnů*. Autor snesl řadu poznatků k vývoji majetku Gutštejnů a jejich politické kariéře i po smrti zakladatelů rodové slávy bratrů Buriana a Jana. V článku nalezneme též zmínku o aféreе kolem hradu Rabštejna, stejně jako zachycení přestupu Gutštejnů do služeb krále Vladislava, zmíněné ke konci studie. Závěrem autor konstatuje, že politickou cestu Gutštejnů ovlivňovaly především hospodářské příčiny.

ny na Prácheňsku - Blatné a Rožmitálu - získal bratr královny Johanky, Lev, ještě Střelu a královské zástavy Hlubokou a Písek; vojensky obsadil Újezdec. Dost možná, že měl ještě Pecku na Hradecku. V každém případě se počet hradů v rodě Rožmitálů zvýšil nejméně dvojnásobně na šest.

Do panského stavu vstoupili také přední husité.[198] Na prvním místě to byli Kostkové z Postupic, kteří zůstali až na výjimky oporami kališnické strany. Již jsem se zmínil, že vytvořili dvojí doménu. Jan byl držitelem východočeských hradů Litomyšle, Landšperka a Brandýsa nad Orlicí. Zdeněk sídlil na Novém Hradě na Chrudimsku, postaveném ve čtyřicátých letech. Na Kouřimsku vlastnil Komorní Hrádek syn pana Bohuše Kostky a potomci jiného Zdeňka drželi Myšlín v témže kraji. Počet hradů se Kostkům rovněž zdvojnásobil nejméně na šest.

K pražským králům byli loajální katoličtí Šumburkové. Bedřich, syn Alšův, si dobře uvědomoval, že sedí na zástavních a lenních hradech. V oblasti Žatecka, kde se s nimi dříve často setkáváme, drží jen Perštejn. Cenné byly zástavy Točníku se Žebrákem, Žacléře, Trutnova a Kadaně.

Dědicem starobylého rodu Michaloviců na Boleslavsku se stali moravští kališníci, páni z Cimburka. Magdaléna, druhá sestra Jindřicha Kruhlaty z Michalovic, si vzala za manžela Jana Tovačovského.[199] Všechny rodové hrady (Mladá Boleslav, Brandýs nad Labem, Michalovice, Hrubý Rohozec) tak přešly do jeho rukou. Jan (spolu s bratrem Ctiborem) si pojistil také Bezděz, neboť mu na něm bylo náhradou za některé moravské statky, kterých se vzdal ve prospěch krále, zapsáno 10 000 kop grošů.[200] Touto transakcí byla nepochybně posílena kališnická strana v Čechách o „svěží vítr" moravského utrakvismu (třebaže poslední člen rodu Michaloviců byl, ač katolík, stoupencem poděbradské strany). Svoji váhu měla skutečnost, že se tento majetkový komplex nedostal do rukou katolíků.

O Valdštejnech byla zmínka v souvislosti s jejich zisky nabytými v husitské revoluci. V pozdějších letech se jim však nepodařilo tento majetek stabilizovat. Hynek držel z dřívějších hradů Hradišťko a Štěpanice, ke kterým přidal ještě Potštejn původně věnný hrad, před ním v majetku Lichtenburků. Jan Šťastný měl v Boleslavsku Vranov (Malou Skálu). Také u Valdštejnů pozorujeme pokles o dva hrady. U Valdštejnů je velmi problematické určit jejich konfesijní příslušnost, stejně jako u některých jiných významných rodů.[201]

198 J. PETRÁŇ, *Skladba pohusitské aristokracie*, s. 54.

199 Srovnej *Tamtéž*, s. 65.

200 A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 283.; TÝŽ, *Hrady X*, s.15; zde je upřesněno, že došlo k potvrzení sumy 10 000 kop grošů a přípis dalších 1000 kop gr. a dvou životů.

201 R. URBÁNEK, *České dějiny III/1*, s. 152; stejný problém též u Vartenberků. *Tamtéž*.

Švamberkové se tradičně přidrželi katolické víry. Na prvním místě je třeba jmenovat pana Bohuslava, jemuž ani současníci nedokázali upřít vlastnosti příkladného rytíře.[202] Byl poručníkem Voka z Rožmberka a jeho neočekávané zajetí Matyášem Korvínem, jemuž léta sloužil, urychlilo převzetí rodinného dědictví mladým Vokem. Bohuslav vládl, než byl odvlečen do Uher, na hradech Krasíkově (Švamberku), Zvíkovu a Boru. V době jeho zajetí spravoval hrady syn Hynek. Zdeněk, syn Jana ze Švamberka, držel Přimdu. Celkem měli Švamberkové ve své moci jen čtyři hrady. Měli však větší vliv, neboť Jan ze Švamberka byl velkopřevorem na Strakonicích. Přesto však u nich zaznamenáváme pokles o jeden hrad v důsledku ztráty Zelené Hory, Kynžvartu a Třeble.

Další v řadě katolických rodů byli páni z Plavna. Protože se v uplynulých letech vymanili z obtížné finanční situace, mohli se znovu ujmout hradů, které drželi v Čechách již tradičně a které byli nuceni dříve zastavit, především Bečova nad Teplou a Kynžvartu. Za Bochov zničený králem Jiřím si vystavěli náhradou Nový Hartenštejn. Jindřich II. a Jindřich III. Plavenští byli velmi nepokojné povahy; bouřili se proti panovníkovi a vstoupili do jednoty Zelenohorské. Král Jiří proti nim zakročil mocí.[203] Ovšem spřízněná saská knížata Jiřího podporovala také proti jeho domácím odpůrcům při saské hranici. V tomto případě je motivoval zištný zájem o lenní hrad Plavno ve Fojtlandu a jiné statky Plavenských v Sasku. Celý spor měl jistý vliv na úpravu v držbě hradů v této oblasti. Plavenské zachránilo jedině to, že celá akce získala širší kontext, když se dotýkala vrchních majetkových (lenních) práv českého krále v Sasku. Král Vladislav, který musel nakonec celý problém řešit, neměl zájem na zmizení katolického rodu z českého prostředí, a proto při závěrečném míru byl za jeho osobní účasti spor vyřešen pro pány z Plavna velmi příznivě, což svědčí také o snaze krále si tento rod zavázat.[204] Plavenským byly potvrzeny všechny starší nároky na hrady v Čechách za to, že se zřekli Plavna v Sasku.[205] Navíc jim byla ve značné sumě potvrzena nově i Andělská Hora. Přestože se zmiňovaný spor vlekl několik let,

202 F. PALACKÝ, *Dějiny*, s. 88. Svoje výhrady ke glorifikaci Bohuslava ze Švamberka vyjádřil A. MÍKA, *Osud*, s. 30. Zdůvodňuje to především svévolným zacházením se svěřeným rožmberským majetkem, na němž Bohuslav získal pod cenou hrad Zvíkov, stejně jako uzavřením, pro Rožmberky údajně nevýhodné, dědické smlouvy. Nicméně zásluhu na oddlužení svěřeného dominia Švamberkovi neupírá. Bohuslav byl nejen poměrně schopný politik, ale také hospodář a dokázal využít jak svého postavení na politické scéně království, tak možností, jež skýtala role poručníka nad nejpřednějším rožmberským majetkem ku prospěchu svému i svého rodu.

203 V. V. TOMEK, *Dějepis VII*, s. 253.

204 J. PETRÁŇ, *Skladba pohusitské aristokracie*, s. 48.

205 F. PALACKÝ, *Dějiny III*, s. 122.

v zásadě oba Jindřichové své hrady během procesu uhájili. Proto můžeme konstatovat, že drželi hrady čtyři, což je v porovnání se situací roku 1438 nárůst o jeden.

Na Loketsku zapustil kořeny rod Šliků, rovněž katolíků. Matyáš a jeho synové Mikuláš, Jeroným a Kašpar uhájili z darů Zikmundových pouze Loket a Karlovy Vary. Andělskou Horu, Bečov nad Teplou získali zmiňovaní Jindřichové z Plavna. Šlikové měli mnoho sporů jak s loketskými měšťany, tak s pány z Plavna. Není divu, že je nacházíme, ač katolíky, ve spojenectví s králem Jiřím a vůbec jako odpůrce uherské strany. Protože se však Šlikům podařilo získat nově Nejdek a Hertenberk, činila jejich ztráta celkově pouze jeden hrad.

Mnohem větší vážnosti se v panském stavu těšili vzhledem k podstatně starší urozenosti Švihovští z Rýzmberka. Také oni byli tradičně katolíky, avšak na rozdíl od pana Viléma, známé postavy husitské revoluce, byl jeho jmenovec Vilém ml. Rábský politicky orientován na stranu poděbradskou, za což sklízel nenávist „zelenohorské kliky". Pro jinověrce neměl naopak žádné pochopení mladý Půta, seděním na hradech Švihově a Skály, budoucí velkorysý stavebník (hned v následujícím roce odkázal Vilém ml. svůj hrad Rábí Půtovi Švihovskému). Na Velharticích seděli z vedlejší větve Děpoltovi synové Vilém a Půta. Počet hradů v rodě se za čtyřicet let nezměnil.[206]

Po celá desetiletí se příliš neměnila država rozvětveného rodu pánů z Janovic, jehož někteří členové vešli ve známost svou nepokojnou povahou. Oldřich měl památný hrad Janovic nad Úhlavou a k nim přikoupil ještě Bystřici nad Úhlavou, Smil zdědil Rýzmberk. Jan Klenovský (ze stejného rodu) bude jako syn pouhého rytíře zmíněn na příslušném místě.

Co do počtu držených hradů byl na tom obdobně jiný panský rod stejného jména. Z rodinné větve na Žatecku vyšel nejvyšší purkrabí Jan Jenec z Janovic seděním na Petršpurce, jehož předci pocházeli z Janovic (Vrchotových) ve středočeském kraji. Ve stejném regionu získal i nedaleký Šprymberk; vedle toho měl ještě vzdálenější Žleby. Skupování hradů v různých částech země bude pro tohoto posledního potomka své rodinné větve typické.

Lobkovicům se poštěstilo vstoupit do panského stavu, což jim bylo vyšší šlechtou roku 1479 potvrzeno. Z dřívějších majetků uhájila hasištejnská větev zástavní hrad Hasištejn v rukách bratrů Jana, Mikuláše a snad i Jaroslava a Bohuslava; k tomu měli polovinu hradu Šumburka. Děpolt (Popel) a jeho bratři získali Vysoký Chlumec a ještě od Rožmberků zástavně Miličín. Z Hluboké byli vyplaceni už králem Jiřím, což souviselo s tím, že Lobkovicové byli jako bojovní katolíci jeho odpůrci. Celkově si jen mírně polepšili.

206 Srovnej V. HOLÝ, *Růst a rozklad*, s. 45-60.

Smiřickým se podařilo zachovat příslušnost k pohusitské aristokracii, přestože se museli potýkat s řadou nepříznivých událostí. Už zakladatel rodové slávy Jan skončil tragicky, čímž se zabrzdil jejich další rozmach.[207] Na majetku, který odkázal svým synům a manželce, se chtěli přiživit někteří chamtivci, a také se jim to podařilo v osobě poručníka Zdeňka ze Šternberka, který tak zradil důvěru, jež do něj Smiřický vkládal.[208] Je proto udivující, že Smiřičtí neklesli již ve druhé generaci opět mezi nevýznamné zemany. Zásluhu na tom měla zřejmě autorita Markéty z Michalovic, která mohla svoje děti zaštítit svým panským původem. Záhy se majetku ujímá Jindřich, který jej konsoliduje, a když roku 1487 (nebo krátce poté) umírá, je již několik let řádným členem panského stavu.[209] Jeho manželka Kateřina z Kolovrat byla poručnicí jeho nezletilých potomků Jana, Albrechta, Zikmunda a Jaroslava, jinak Jindřicha. Počet hradů lobkovického rodu se nezměnil, jen Roudnici nad Labem vystřídal hrad Lysá nad stejnojmennou řekou.

Posledním rodem, který figuruje ve skupině se třemi a více hrady, byli pánové z Donína. Ze synů Venče držel Mikuláš Grabštejn v tradiční oblasti severního Boleslavska a jeho bratr Jan obýval Stráž ve vzdáleném Bechyňsku. Na jiném místě v Plzeňsku měl Ješek pravděpodobně Vildštejn a severozápadně od Prahy ve Slánsku vlastnil jeho bratr hrad Okoř. Proti stavu před čtyřiceti lety si Donínové nepochybně polepšili. Čtyři hrady představují nárůst na dvojnásobek.[210]

Ve skupině se dvěma hrady evidujeme i v době blížícího se konce století řadu dříve i později významných rodů. Nejvíce jich spatřujeme na Litoměřicku.

Tradičně katoličtí byli Koldicové. Těma seděl na lenních hradech Bílině a Krupce. Stejného vyznání byli také Ilburkové na Hrádku Helfenburku a Ronově stejně jako Klinštejnové na Škvorci a Kokoříně. Pevní v katolické víře byli také Bibrštejnové. Oldřich seděl, stejně jako jeho předkové, po celá staletí na Frýdlantě a na Hamrštejně učinil jeho otec purkrabím Hanuše z Rechenberka (byl jejich leníkem!). Ke kalichu se hlásili Vilém Krušina z Lichtenburka se synem Haimanem. V severovýchodních Čechách měli Kumburk a Návarov. Je patrné, že z ohromného majetku Hynka Krušiny udrželi pouze Kumburk. Jejich dluhy v souvislosti s koupí bývalého častolovického dědictví a následných válek se slezskými stavy musely narůst do astronomických rozměrů, neboť si nedokázali za značnou sumu, kterou za prodej téhož panství později stržili, koupit žádný další hrad; Návarov opanovali mocí. Stabilní državu Zvířetice a Nový Bydžov vykazují nadále Zvířetičtí v osobách utrakvistů pana

207 *AČ XXVI*, s. 203-206.

208 J. V. ŠIMÁK, *Kniha o Housce*, s. 75-81.

209 *Tamtéž*, s. 158, či J. PETRÁŇ, *Skladba pohusitské aristokracie*, s. 48.

210 Připomínám také fakt, že drželi celou řadu zpustlých objektů, především dříve existující hrady v okolí Grabštejna.

Heřmana a jeho synů Petra a Haška. Kališníky byli též Albrecht, oba Slavatové a také Jan na hradech Chlumu a Košumberku; i oni sedí celá desetiletí pouze na těchto objektech. Na jihovýchodním Bechyňsku se naopak setkáváme s katolíkem Jindřichem z Hradce na Jindřichově Hradci a Kardašově Řečici. U tohoto rodu zaznamenáváme propad, neboť ztratil hrady Velhartice a ve vedlejší linii i Lysou nad Labem. Krajířové z Krajku, dříve proslulí jako neústupní odpůrci husitů, nakonec podporovali na svých panstvích Jednotu bratrskou. Také oni drželi stále stejné hrady Landštejn a Novou Bystřici, poněvadž neměli vzhledem k uceleným panstvím svých sousedů a nedaleké zemské hranici přílišný prostor pro rozšíření svých držav. Původně moravský rod pánů z Boskovic patřil k oporám krále Vladislava a ke dříve drženému zástavnímu hradu Svojanovu získali i Roudnici nad Labem, dříve sekularizovanou rodem Smiřických.[211]

Nižší šlechta

Počet předních osobností ve skupině disponující více hrady se snížil úměrně tomu, jak se dařilo některým zbohatlíkům po husitských válkách vstupovat do panského stavu. Některým se to povedlo s ohledem na jejich vlivné postavení a díky sňatkové politice dříve, jiným až po několika desetiletích. Není zcela jasné, proč se to nezdařilo několika osobnostem patřícím v majetkové i politické oblasti k nejpřednějším. Buď jak buď je nepochybné, že i v této skupině nacházíme rody a jednotlivce, jež mají v držení více hradů, a proto patřili k těm bohatším a potencionálně vlivnějším persónám české politiky na sklonku 15. století.

Na prvním místě je nutno jmenovat Trčky z Lípy. Všechny hrady, které si nechali zapsat po revoluci, jim zůstaly a navíc ještě drželi Mladou Vožici. Z vedlejší větve ztratili Salavové z Lípy hrad Skály. V podstatě si dokázali tento značný majetek udržet (navíc měli i některé hrady opuštěné) a vyrovnali se, jako jedni z mála, v tomto ohledu i nejpřednějším panským rodům. Především syn zakladatele rodové slávy Mikuláš st. byl mocným mužem, který jako poručník nezletilých synovců po bratru Burianovi ovládal dočasně všechny trčkovské državy[212]

Jiným vlivným rodem byli Kaplířové ze Sulevic, jejichž rozrod byl poměrně značný. Jejich statky, nacházející se na Litoměřicku v těsné blízkosti vedle sebe, byly z tohoto důvodu rozdělené mezi více jednotlivců. Můžeme konstatovat, že si podrželi i druhou

211 Poslední, které bychom k této skupině snad mohli přiřadit, jsou málo výrazní páni Jan a Jindřich z Říčan, kteří ztratili hrad v Říčanech a zůstávali nadále v Ledči nad Sázavou; je dosti pravděpodobné, že měli ještě nedaleký Hrádek Odranec. Ve Vltavsku ovšem rodu patřila ještě tvrz Kosova Hora.

212 L. DVOŘÁKOVÁ, *Trčkové z Lípy*, s. 116-118; k témuž R. URBÁNEK, *České dějiny III/1*, s. 165.

državu ve Vimperku. K pěti hradům z předchozí sondy (Košťálov, Milešov, Ostrý, Skalka, Vimperk) přibyl ještě Osek (Riesenburk), jejž držel Pavel ze Sulevic. Přestože byli stoupenci poděbradské strany a krále Vladislava, zůstávala většina členů rodu katolíky.[213]

Naproti tomu přehledně se jeví držba Vřesovců. Bratři Jan, Jindřich, Jaroš a Jakub byli vnuci husitského válečníka Jakoubka. Základy, které jejich děd a otec Jan položili, byly i po právní stránce ošetřeny tak, aby majetek v rodě mohl zůstat bez komplikací.[214] Chomutova se později Jakoubek vzdal a získal náhradou Štědrou. Vřesovcové byli díky zděděným hradům a jiným majetkům poměrně zámožnými kališníky. Pokoušeli se již v osobě Jakoubkova syna Jana proniknout do panského stavu, leč bez valného úspěchu.[215]

V sousedství hradů Trčků z Lípy obývali svoje hrady jiní kališníci, Malovcové z Pacova a Chýnova. Jan Malovec seděl na Pacově a Borotíně a Oldřich na Chýnově. Podle tohoto rozdělení došlo k vydělení dvou větví na pacovskou a chýnovskou. Právě Chýnov kompenzoval ztrátu hradu Louzek, jejž drželi dříve; celkově se tedy počet jejich hradů nesnížil.[216]

Z německých oblastí Říše přichází do Čech rod pánů z Fictumu, který zde byl ovšem počítán mezi nižší nobilitu. Bernard drží zápisně Rataje a Pirkštejn od Jindřicha ml. z Poděbrad. Lenní hrad Egrberk obývali bratři Jan a Vaněk. Šumburk drželi bratři Kryštof a Šťastný, synové Opla z Fictumu společně s bratry z Lobkovic.[217]

Poslední (nikoliv významem) je v tomto souboru přední katolický politik Dobrohost z Ronšperka. Stal se dědicem Zdeňka Kolvína a Zdeňka z Drštky a převzal zástavní hrady Horšovský Týn, Starý Herštejn a v šedesátých letech si na Plzeňsku postavil Ronšperk. Byl jedním ze signatářů Zelenohorské jednoty, v níž zůstal jako stoupenec Matyáše Korvína i po nástupu Vladislava Jagellonského na trůn.[218]

Daleko menší, než jsme byli dosud zvyklí, je skupina nižší šlechty o dvou hradech. Předními husity byli dříve Zmrzlíkové ze Svojšína a zůstali jimi i jejich potomci. Zmrzlíkové přišli o hrad Kašperk a o polovinu Rožmitálu, kterou jim kdysi udělil panovník. Hrady Orlík a Březnici sice bratři Jaroslav, Jan a Václav udrželi, přesto vykazují téměř poloviční ztráty.[219]

213 R. Urbánek, *České dějiny III/I*, s. 166.

214 Srovnej A. SEDLÁČEK, *Hrady XIII*, s. 207.

215 J. PETRÁŇ, *Skladba pohusitské aristokracie*, s. 48, srovnej též R. URBÁNEK, *České dějiny III/1*, s. 147.

216 R. URBÁNEK, *České dějiny III/1*, s.165.

217 J. MACEK, *Jagellonský věk I*, s. 244.

218 Srovnej kupř. R. URBÁNEK, *České dějiny III/1*, s. 143.

219 *Tamtéž*, s. 165.

Zajímavým, přesto málo probádaným rodem, jsou vladykové z Vrtby. Tito vzdálení příbuzní Gutštejnů byli v diferencované skupině nižší šlechty předním rodem a patrně jen nedostatečný majetkový základ je dělil od stupínků panského stavu. Po ztrátě hradu Valdeka si zbývající hrady Vrtbu a Prostiboř uhájili.[220]

Velmi vlivné postavení si za husitství vybojovali Valečovští z Kněžmosta (a později také z Opočna). Vaněk se usadil po dobytí Prahy na Starém Městě, kde se stal purkmistrem. Později, jako důvěrník krále Jiřího zastával úřad podkomořího, jenž byl v této rodině nadále takřka dědičným. Viktorin, jeho syn, držel hrady Valečov a Opočno.[221]

Jindřich z Rabštejna, seděním na Svádově a Blansku, patřil k těm šlechticům, kteří se rádi chopili meče, zvláště kynul-li jim z toho majetkový prospěch. Svým válečnickým zápalem však komplikoval mezinárodní uznání Vladislava Jagellonského, poněvadž se jeho kořistnictví stalo záminkou pro saská knížata jak ospravedlnit svoje nadbíhání uherskému králi Matyášovi (Ve skutečnosti jim šlo o slezská vévodství olešnické a zaháňské).[222]

Poslední, o nichž pojednám, jsou Hylbert Satanéř z Drahovic a jeho synové Oldřich a Václav, sedící na Hauenštejně a Himlštejně na Loketsku. Protože byla panovnická moc oslabena, mohli si dovolit na svých hradech, v podstatě držených z titulu léna i zástavy, počínat jako na alodiálním majetku. Zajímavé v souvislosti s nimi (můžeme-li věřit podání Sedláčkovu) je právě to, že si oba hrady svévolně alodizovali, posléze si na nich vyžádali udělení léna, aby je pak mohli nadále považovat v podstatě za svobodné statky.[223]

Církev

Církevní držba nedoznala žádných větších změn. Podobně jako na zastavených královských hradech byly také na církevních hradech připisovány nové sumy. Značné navýšení došlo především u církevních majetků, na jejichž půdě stály hrady královské rodiny (Kunětická Hora), a později za krále Vladislava především objekty jeho politických spojenců. Král Vladislav pokračoval v připisování nových částek na starých zástavách, byť tyto sumy nebyly s ohledem na stav královské pokladny nijak vysoké. Z tohoto důvodu upřednostňoval jiný způsob odměny svých politických stoupenců. Dával na zastavených hradech nové životy, což znamenalo, že zastavený hrad nebude za života jeho držitele vyplacen. Pokud byla tato milost

220 *Tamtéž*, s. 143.
221 F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce IV*, s. 109.
222 Srovnej V. V. TOMEK, *Dějepis VIII*, s. 326 či F. PALACKÝ, *Dějiny III*, s. 53.
223 Srovnej A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 267.

udělena na více životů, pak se vztahovala i na následující pokolení. Jiný způsob odměny spočíval v písemném ujištění zástavního držitele, že výplatu těchto objektů může uskutečnit pouze panovník nebo církevní instituce jako původní majitel.[224] Riziko výplaty se tímto aktem ještě více snižovalo. Stav královských financí to neumožňoval a ekonomický potenciál církve byl husitskou revolucí zlomen, takže nebylo v jejích možnostech svoje původní hrady vyplatit.[225] Můžeme tedy konstatovat, že církvi se za takových podmínek nepodařilo získat zpět žádný ze zastavených hradů a v jejím majetku zůstával pouze hrad ve Strakonicích, jehož držiteli byli velmistři johanitů z řad významných panských katolických rodů jižních a jihozápadních Čech.

Shrnutí výsledků a celkové srovnání s rokem 1438

Král Vladislav „převzal" rozchvácený panovnický majetek. Vzhledem k tomu, že se do popředí státní politiky výrazněji prosazovala bohatá šlechta, musel brát značné ohledy na její mínění. Pokus o vyplacení cennějších zástavních hradů by se jistě setkal s její nelibostí a odporem. Král se ostatně k takovému kroku odhodlat ani nemohl, neboť byl panovníkem příliš chudým a nerozhodným. Při jeho nástupu se mu podařilo za „polské" peníze vyplatit pouze Křivoklát. Balancoval tedy za svého panování v mezích, které položila husitská revoluce, a to tím spíše, že po svém předchůdci převzal konflikt se sousedním králem Matyášem, v němž nutně potřeboval podporu šlechty, především té její části, která svůj majetek a prestiž odvozovala z revolučních výsledků. Vladislav tak chtě nechtě tahal v království za kratší konec.

Nepodařilo-li se panovnické moci získat zpět alespoň část dříve ztracených hradů, tím obtížnější to měla zchudlá katolická církev, jejíž jediný hrad je toho výmluvným svědectvím.

Také pro třetí průřezové datum si nastíníme situaci v jednotlivých krajích, což nám v určitém rámci umožní docenit dlouhodobý vývoj v zápase privilegovaných skupin na regionální úrovni a v konfrontaci s proměnami na úrovni celozemské v časovém horizontu překrývajícím podstatnou část 15. věku.

Před diplomatickým ukončením vleklé války česko-uherské v Olomouci prošla česká společnost, resp. ty vrstvy, jež mohly díky svému postavení majetkovému i tradičnímu vstupovat na politické kolbiště řadou proměn, jež daly českému stavovství koncem století jinou podobu. Pokud jde o mocenskou pozici panstva, měla tato řadu podobností s někdejším předrevolučním postavením vyšší nobility, avšak

224 Kupř. F. BENEŠ – K. BERÁNEK (edd.), *Soupis*, s. 589.

225 Srovnej kupř. Jaroslav ERŠIL, *České stavovství a pohusitský katolicismus*, FHB 6, 1984, s. 102.

nyní byla nesouměřitelně silnější, především oproti panovnické doméně a vposledku i vůči nižší šlechtě. Právě postavení vyšší nobility v krajích nám to dokladuje nad míru přesvědčivě. Můžeme souhrnně konstatovat, že ve všech krajích s výjimkou Kouřimska mělo převahu panstvo. Podle velikosti krajů z hlediska počtu hradů bylo na prvním místě Plzeňsko, kde ovšem mívala tradičně vlivnější postavení nižší šlechta, zvláště po revoluci, a proto změna poměrů k roku 1478 může působit překvapivě (62% vyšší šlechta; 38% nižší nobilita). Dále Boleslavsko (73%), Litoměřicko (49%), Bechyňsko (56%), Hradecko (69%), Žatecko (64%), Čáslavsko (50%), Pracheňsko (63%), Chrudimsko (67%), Podbrdsko (44%), Vltavsko (57%), Slánsko (100%), Loketsko (71%), Rakovnicko (50%) a zmiňované Kouřimsko (38%).

Abychom mohli uvedená čísla správně dešifrovat, je nezbytné převést počet držených hradů na čísla a procenta i u nižší nobility. Ve stejném pořadí vypadá situace takto: na Plzeňsku evidujeme 38% podíl nižší šlechty. Dále Boleslavsko (27%), Litoměřicko (39%), Bechyňsko (38%), Hradecko (28%), Žatecko (36%), Kouřimsko (44%; pouze v tomto kraji, jak jsem již nastínil, zjišťujeme převahu nižší nobility), Čáslavsko (38%), Pracheňsko (31%), Chrudimsko (33%), Podbrdsko (33%), Vltavsko (29%), Slánsko (0%), Loketsko (29%) a Rakovnicko (25%).[226]

Je zcela jasné, že postavení šlechty jako nejvlivnější složky společnosti se od husitské revoluce ještě více upevnilo. V jejím rámci však došlo k důležitému posunu, neboť zcela dominantní roli převzala vyšší šlechta. Porevoluční nástup nižší šlechty se zastavil. Příčiny byly dvě. Někteří vlivní jedinci vstoupili do panského stavu, čímž oslabili svůj dřívější stav a naopak. Druhý důvod spočíval v tom, že mnozí zemané, vladykové a rytíři nedokázali z rozličných důvodů nabyté hrady udržet. Výmluvně o tom vypovídá také následující přehled.

V roce 1478 klesl jen mírně počet panských rodů o třech a více hradech (o 3) na 20 a počet jejich hradů mírně vzrostl (o 1,5) na 122,5 hradů. Avšak počet rodů se dvěma hrady mírně klesl (o 4) na 10 rodů.

Vyjádřeno procentuálně, změny, jež se udály za dlouhých čtyřicet let, vypadají následovně. Skupina panských rodů z kategorie o třech a více hradech má 44,9%

226 U obou šlechtických stavů jsou čísla uváděna po zaokrouhlení. Dále je třeba si uvědomit, že v případě Litoměřicka (4), Boleslavska (3), Kouřimska (3), Hradecka (2), Čáslavska (2) a Podbrdska (2) existovaly hrady, u nichž nemáme jistotu, kdo byl jejich skutečným držitelem. Čísla v závorce za uvedenými kraji udávají počet takto obtížně identifikovatelných hradů. Navíc v Bechyňsku měl zvláštní a od původního hradu Hradiště odlišný statut Tábor, kde se hrad stal vlastně spíše jen součástí městského opevnění. Na Rakovnicku a Podbrdsku stály hrady v přímé držbě panovníka a na Prácheňsku se udržely Strakonice v majetku johanitů. Všechny tyto okolnosti je třeba vzít v úvahu, aby se vyjasnilo, proč pouhý součet procent odrážejících držbu hradů panstva a nižší nobility v těchto krajích nemusí vždy činit očekávaných 100%.

podíl na všech hradech. V porovnání s předchozí sondou je to vzestup o 5,2%. Širší skupina se dvěma a více hrady má 52,2% podíl na všech hradech což je nárůst o 3,5%.

V roce 1478 klesl počet rodů nižší šlechty z kategorie o třech a více hradech o 4 (z 10 na 6) a počet hradů této skupiny se snížil (o 13) na 26,5 hradů. Poklesl i počet rodů ze skupiny se dvěma hrady na pouhých 5 rodů.

Vyjádřeno v procentech vypadá situace následovně. Skupina rodů nižší šlechty z kategorie o třech a více hradech má 9,7% podíl na všech hradech. Ve srovnání s předchozí sondou je to pokles přibližně o 3,2%. Skupina se dvěma hrady má 3,6% podíl na všech hradech. Obě skupiny mají dohromady jen 13,4% na všech hradech, což je pokles o 7,4%.

Prakticky se nezměnil počet panských rodů (napočítal jsem jich 40), které měly dohromady nejméně 165,5 hradů, což odpovídá po zaokrouhlení 61% podílu na všech existujících hradech. Pokud bychom přičetli dalších pět hradů, jež držely s velkou pravděpodobností, pak by jejich podíl ještě o něco vzrostl (cca 62%).

Jen mírně poklesl počet rodů nižší šlechty (jejich počet o málo překročil číslo 60) mající dohromady 91,5 hradů, což odpovídá po zaokrouhlení 34% podílu na držbě hradů. Existuje také malá skupina hradů nepřekračující jednomístné číslo. Pokud bychom přičetli tyto lokality nižší nobilitě, pak by se její podíl zvýšil maximálně na 36%.

Celkový počet hradů byl 273. Z tohoto počtu byly dva královské, jeden církevní a městský. Od roku 1438 zaniklo na 49 hradů a vzniklo jich jen 13.

Za uvedenými čísly se však skrývali především konkrétní lidé. Zmiňuji tedy ty osobnosti, jež měly ve své držbě nejvíce hradů. Byli to Vok z Rožmberka, synové krále Jiřího (včetně Bočka), Jan Zajíc z Hazmburka, bratři Jaroslav a Zdeslav ze Šternberka, bratři Kryštof a Zikmund Děčínští z Vartenberka, Mikuláš st. Trčka z Lípy (poručník nezletilých synovců), Lev z Rožmitálu, Burian Bohatý z Gutštejna, Fridrich ze Šumburka, Bohuslav ze Švamberka se synem Hynkem, Jindřichové z Plavna (otec a syn), bratři Jaroslav a Jiří Berkové z Dubé, Jan Jenec z Janovic, Jan Kostka z Postupic, Dobrohost z Ronšperka, Jindřich ze Smiřic (a potomci), Mates Šlik (a potomci). Uvedených dvacet pět jednotlivců mělo celkem 93 hradů (tj. 34% podíl na všech hradech). Až na dvě výjimky, Mikuláše Trčku z Lípy a Dobrohosta z Ronšperka, se jednalo o pány. Na první pohled je patrné, že přibližně tři čtvrtiny tvořili katolíci, což se od konce husitské revoluce příliš nezměnilo.

Změny v držbě hradů od roku 1418 do 1478

Před závěrečnou bilancí si bude užitečné všimnout, jak se promítlo šedesát let od prvé a třetí sondy do majetku rodů, které měly podíl na držbě hradů v předvečer revoluce.

Největší propad zaznamenaly tři nejpřednější panské rody. Páni z Dubé přišli o 11 hradů, Rožmberkové o 10 a Vartenberkové o 9. Dále ztratili z panských rodů: z Ronova (3), z Hradce (2), z Říčan (2), z Ústí (1,5); všechny hrady pozbyli: z Dubé (Benešovici; 2), z Elstrberka (2) a z Landštejna (2). Vymřeli páni z Bergova, z Častolovic, z Michalovic, z Pirkštejna a ze Stráže.

Několik panských rodů nezískalo, ale ani neztratilo v souhrnu žádný hrad. Byli to páni Janovští z Janovic, ze Švamberka, z Chlumu, z Plavna, z Koldic, z Krajku, z Lichtenburka a Žampachové z Potštejna.

Významná byla skupina, která v boji o hrady uspěla. Především to byli pánové z Kunštátu (plus 10), ze Šternberka (7), z Rožmitálu (4,5), z Hazmburka (nejméně o 2), ze Šumburka (5), z Kolovrat (3), z Valdštejna (3), z Donína (2), z Klinštejna (2), z Ilburka (1), Jencové z Janovic (a Petršpurka) a Švihovští z Rýzmberka (1).[227]

Je známo, že někteří nižší šlechtici povýšili do panského stavu. Z těch, kteří měli roku 1418 alespoň jeden hrad, je možno jmenovat rody z Gutštejna (zisk 6 hradů) a z Lobkovic (0,5). Žádný hrad zpočátku neměli, ale prosadili se výrazně: z Postupic, ze Smiřic a Šlikové. Z ciziny přišli Fictumové (3,5).

Mnohem skromnější poměry nastaly u zemanů a vladyků, kteří pozbyli svůj, před revolucí poměrně významný podíl na držbě českých hradů. Týká se to rodů: z Chotěmic, kteří vymřeli (3); dále z Ryzemburka (3), potomků Jana Maleříka bývalého purkrabího na Lokti, kteří patrně také vymřeli (2), z Lažan (3), z Chrástu (2). Zmrzlíkové ze Svojšína (1), z Hrádku (1,5) a z Vařin (1) udrželi alespoň jeden hrad. Stejně na tom byli Volfštejnové.

Jen nepatrná skupina si dokázala polepšit. Jmenovitě Kaplířové ze Sulevic (4), z Lípy (5; pokud počítáme vedlejší větev Salavů, kteří vlastnili hrad Skálu ve východních Čechách), Malovcové z Pacova a Chýnova (2) a z Vrtby (1).

227 Některé dříve rozvětvené panské rody vyčerpaly v průběhu času svou vitalitu do té míry, že řada z nich je před koncem století téměř na vymření. Doslova to ovšem (u většiny z nich) platí pro jejich politicko-mocenskou pozici. Abych byl konkrétní, vedle těch výše zmíněných, již vymřeli po meči, je třeba ještě uvést pány z Dubé (Benešovici), z Ronova a z Ústí, kteří se genealogicky tenčí do jediné linie, a i ta, jak se zdá, slábne. Viz *OSN, VIII*, s. 76-78; *XXI*, s. 952-953; *XXII*, s. 915-917.

V. Bilance převratného šedesátiletí

Celkové shrnutí a posun od roku 1418 do 1478.

Sklonek vlády Václava IV. charakterizovalo jisté napětí mezi panovnickou mocí a panstvem. Král si proto zcela programově vybíral svoje rádce a služebníky, z nižších vrstev, tj. nižší šlechty i měšťanů. Přesto nebyla situace tak dramatická, jako v předchozích letech Václavova zajetí. Do vnitřních věcí království spíše zasahoval Václavův bratr, uherský král Zikmund, a navazoval bližší kontakty s vysokou šlechtou, s níž se bude časem stýkat i potýkat mnohem intenzivněji. Svojí činností tak nahrával emancipačnímu úsilí panstva o co největší podíl na moci. Avšak Václav měl pořád ještě dosti silné slovo podepřené mnoha hrady. Vždyť mu přímo patřilo na třicet hradů. I se zástavními a lenními hrady ovládal téměř každý třetí hrad v zemi. Aby si zmíněný vliv udržel, uděloval příznačně zástavy na hrady svým milcům pocházejícím z nižší nobility. Také lenní hrady drželi vesměs jeho stoupenci. Vykládat situaci na prahu revoluce pro panovnickou moc zcela nepříznivě, proto odporuje skutečnosti.[228]

Zikmund měl na co navazovat. Normální vývoj společnosti však přervala vzedmutá vlna husitské revoluce. Hrady jako přední opora panovnické moci byly zcela rozchváceny také jeho „zásluhou". Boj centrální moci a stavovství o převahu ve státě, který by se dal z našeho zorného úhlu vykládat jako boj o hrady, byl v dané době rozřešen ve prospěch obou šlechtických stavů.[229]

Bezvládí, které nastalo po smrti krále Albrechta, tento vývoj jen posílilo. Důležitým momentem byly roky 1453 – 1454, kdy šlechtou vytvořená a kontrolovaná revindikační komise nedovolila výrazně pozměnit výsledky husitské revoluce. Poslední významnější pokus o posílení panovnické moci za krále Jiříka se nezdařil, neboť do hry vstoupil moment zahraniční intervence a za této situace bylo velmi složité oddělit panovnický majetek od soukromé držby královské rodiny.

228 Postavení krále Václava IV. a jeho rivalitu s vyšší šlechtou nastínil P. ČORNEJ, *Velké dějiny* V, s. 53. Jiná byla situace na Moravě, kde se zeměpanský (markraběcí) majetek rozpadl už před husitskou revolucí. Viz J. MEZNÍK – D. PAPAJÍK, *Proměny feudálního majetku na Moravě ve 14. – 16. století (Bilance dosavadního zkoumání)*, ČČH 99, 2001, s. 33-58 konkrétně s. 54. Otázce vyšší šlechty na Moravě se nově věnoval David PAPAJÍK, *Nejvýznamnější šlechtické rody na Moravě podle zemských desek*, in: AD VITAM ET HONOREM. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám, Brno 2003, s. 519-531.

229 Pro období předhusitské postřehl tento dějinotvorný moment F. KAVKA, *Hrady a jejich význam*, s. 156.

Král Vladislav nastoupil na trůn podle doporučení svého předchůdce. V tomto bodě se shodoval zájem krále i politické reprezentace většiny šlechty (věrné králi Jiříkovi; především té husitské). Možnost volitelnosti krále, jež se poprvé v českém prostředí vyskytuje (spíše jen jako politický manévr) na počátku revoluce, zvyšovala prestiž stavovské obce a odrážela její vzrostlé sebevědomí.[230] Příznačná je také skutečnost, že k vyplacení zástavních hradů si musel Vladislav obstarat peníze mimo rámec Koruny české. Je až zarážející, že v korunním majetku se od konce třicátých let stabilně vyskytuje pouze Karlštejn a až za Vladislavovy éry (1478) se k němu přiřadí ještě Křivoklát.[231] Panovnickou pozici oslaboval též nízký respekt k lennímu institutu ze strany šlechty a jeho pozvolné odumírání. Panovník se o něj již nemohl opřít a byl okolnostmi nucen vyvazovat manské hrady ze závislosti na Koruně. I když většinu lén propustil až na počátku příštího století, instituce samotná neplnila svou roli již dříve, což je ve shodě s oslabením lenního systému i na úrovni korunních zemí a přesunu rozhodovacích pravomocí na orgány stavovské obce a její politické představitele.[232]

Ve srovnání se sklonkem panování Václava IV. je to úpadek téměř neuvěřitelný. Ostatně posledně jmenovaní monarchové si nemohli dovolit postupovat proti stavovské obci příliš tvrdě a ve větší míře vyvazovat zástavní držitele z jejich zástav (zvláště Vladislav k tomu neměl žádné prostředky), protože válečný konflikt se zahraničním nepřítelem je nutil hledat v jejích řadách spojence.

Na české „vzbouřenecké" šlechtě byl koneckonců závislý i král Matyáš, jehož katoličtí stoupenci drželi v Čechách ke konci sedmdesátých let přibližně šestinu všech hradů. A tak vlastně měla šlechtická obec jako celek rozhodující vliv na to, jakým směrem se bude napříště ubírat vývoj české společnosti a její vnitřní struktury. Panovník se stal jen reprezentantem Koruny navenek, bez reálné moci, bez vlastních hradů a působil ve sporech stavovské obce jen jako „pozorovatel", na nějž se čas od času šlechtici obraceli se svými stížnostmi a žádostmi o rozhodčí výrok, ale do jimi vytvořených pravidel již zasahovat výrazněji nemohl.

Avšak ani šlechta nebyla ve skutečnosti jednolitou masou. Dokázala společně vystupovat, pokud to bylo v jejich společném zájmu, vůči centrální moci, sama se ovšem dělila na zájmové frakce v politických seskupeních kolem ambiciózních osobností.[233] Hlavní linie vedla v jejím středu horizontálně a oddělovala nejvyšší

230 Srovnej F. ŠMAHEL, *Obrysy českého stavovství od konce 14. do počátku 16. století*, ČČH 90, 1992, s. 161-187; viz s. 183.

231 Srovnej J. MACEK, *Jagellonský věk I*, s. 227, zachycuje stav k roku 1490; dále srovnej *Tamtéž II*, s. 146.

232 J. VÁLKA, *Stavovství a krize*, s. 67-75.

233 Srovnej F. ŠMAHEL, *Obrysy českého stavovství*, s. 178.

nobilitu – panstvo od široké skupiny nižší šlechty. Vertikální linie oddělovala šlechtu kališnickou a katolickou.

Stejně jako šlechta účinně oslabila panovnickou moc, tak i husitská revoluce načas zbrzdila nástup panstva a jeho elitářské náběhy. Přední panské rody (zdaleka ne všechny) sice posílily svůj podíl na držbě hradů, avšak ještě více zvýraznila svůj podíl nižší šlechta. Držba hradů pohusitské nižší nobility byla ve srovnání s panstvem zhruba poloviční, ale to je v porovnání se situací před revolucí její nepochybný úspěch (zvýšila se o 250% !). Také souboj obou šlechtických stavů o královské a církevní hrady byl v souhrnu velmi vyrovnaný (35:28 ve prospěch nižší šlechty!, nepočítaje v to hrady lenní, z nichž některé byly též zastaveny), přestože bychom očekávali vzhledem k nerovné „startovní" pozici spíše převahu panstva.[234] Příznačné pro aktivizaci nižší nobility a osobní schopnosti její elity byl fakt, že vykázala úspěch i v přímé konfrontaci s panstvem, když její „čistý zisk" činil 15 hradů. Nové poměry se dočkaly vyjádření též v přerozdělení úřadů, reorganizaci zemského soudu a na krajské úrovni, kde ve funkcích hejtmanů zasedli vedle předních pánů i nejpřednější vladykové a zemané.[235]

Šlechta však v pozdějších letech za krále Vladislava získávala stále větší podíl na moci a docházelo k ještě většímu vyhranění elity panstva jako malé skupiny nejbohatších feudálů, vlastnících nejvíce hradů, od ostatních erbovníků. Přitom nebyl důležitý jenom celkový počet těchto objektů, ale především jejich koncentrace v několika málo rodech a v rukou jednotlivců.

Převaha panstva nad ostatními privilegovanými vrstvami byla nepochybná již dříve za Lucemburků, jistého vrcholu dosahovala za panování krále Václava IV. Rozhodujícím impulsem k převzetí dominantní role ve státě vyšší šlechtou bylo ukončení česko-uherských válek olomouckým mírem z léta 1479 a pozdější volba Vladislava Jagellonského uherským králem.[236]

Ve vertikální linii se od husitské revoluce dělila šlechtická obec, jak už bylo řečeno, na katolíky a kališníky. Ve své době neměl zápas šlechty s centrální mocí v žádné z evropských monarchií tak komplikovaný průběh a charakter. Katolické panstvo mělo v držbě hradů vždy převahu nad svými husitskými „kolegy". O to více je museli popouzet nižší šlechtici, kteří se náhle pyšní rozsáhlými majetky s řadou

234 Srovnej P. ČORNEJ, *Velké dějiny V*, s. 657-659, kde též podíl nejpřednějších šlechticů na držbě hradů před a po revoluci.

235 J. PETRÁŇ, *Skladba pohusitské aristokracie*; dále srovnej F. ŠMAHEL, *Obrysy českého stavovství*, s. 39-50.

236 J. MACEK, *Jagellonský věk I*, s. 244; autor si všiml, že smíření katolických pánů uherské strany s králem Vladislavem výrazně posílilo vliv vyšší šlechty v Českém království.

výstavných hradů a chtějí mít svůj podíl na rozhodování v záležitostech spadající pod pravomoc zemského soudu.[237] Páni sice zažili upřednostňování méně urozených erbovníků u dvora Václava IV., ale jejich sebevědomí pramenící z válečných let bylo náhle o poznání vyšší. Panstvo proto spojovalo vyhlídky na úpravu poměrů ve svůj prospěch s katolickým králem.[238]

Boj o moc měl tudíž ještě jeden rozměr, a tím byl v dlouhodobé perspektivě zápas mezi konfesemi. Soupeření mezi privilegovanými stavy sledovalo v plánech katolíků restauraci předrevolučních náboženských poměrů se současným zachováním válečných zisků i oslabením nižší šlechty. K uskutečnění svých dlouhodobých cílů se katoličtí magnáti neváhali čas od času spojovat i se svými rivaly (tu s kališníky, tu s nižší šlechtou).[239]

Na husitské straně sice evidujeme jen menší skupinu panstva, ale na úrovni nižší šlechty zase vykazují převahu kališníci. Celkový rozdíl mezi počtem hradů husitů a katolíků nebyl tak výrazný, jak se někdy soudí, i když je nutno při sčítání hradů obou konfesí postupovat velmi obezřetně. Zdá se, že katolíci měli přibližně dvojnásobnou převahu. Navíc v době bezkráloví uzavírali členové obou konfesí i stavů spojenectví zcela podle svých partikulárních zájmů a dokázali spolu (přes rozdílné představy) občas i spolupracovat.[240]

Jiná situace nastala po volbě krále Jiřího, který přes neobvyklou snahu po spravedlnosti, přece jen stranil více utrakvistům, sebe a svůj rod nevyjímaje. Přestože se snažil získat pro stabilitu království i umírněné katolíky, nemohl nabídnout katolickému panstvu postavení a perspektivu, na kterou byli zvyklí dříve. To je také vehnalo do otevřeného konfliktu. Ovšem nepopírám, že u některých hrála náboženská otázka primární roli.

Řada předních katolických magnátů nespokojených s politickým vývojem a s rolí, jež jim byla králem Jiřím a jeho straníky přisouzena, ustavila koncem roku 1465 na Zelené Hoře Zdeňka ze Šternberka opoziční jednotu, namířenou proti svému legitimnímu panovníkovi. Ze zápisníků jednoty, kteří si dokázali vybudovat vcelku

237 F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce IV*, s. 171 a 181; nově TÝŽ, *Husitské Čechy*, s. 490. Více k tomu Josef MARKOV, *Spor pánů a rytířů o sedání v lavicích*, in: Sborník prací z dějin práva československého 1, 1930, s. 98-103; do souvislostí politických (a ekonomických) zápasů v době po polovině 15. století se tento spor pokouší zasadit Jiří JUROK, *Zápas o zemský soud - jedna z příčin vzniku Zelenohorské jednoty roku 1465*, HT 6-7, 1983-1984, s. 181-192. Podle autora hrál též jednu z důležitých rolí ve střetu zastánců absolutistických koncepcí a stavovského státu; viz s. 190.

238 F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce IV*, s. 184; nově TÝŽ, *Husitské Čechy*, s. 490.

239 P. ČORNEJ, *Velké dějiny V*, s. 660.

240 Známé je kupř. sblížení Jakoubka z Vřesovic s Oldřichem z Rožmberka; viz. R. URBÁNEK, *České dějiny III/1*, s. 151. Dále srovnej *AČ II*, s. 282-284 zachycuje stav k roku 1450.

silné postavení, se časem vytvořila „uherská" strana krále Matyáše, v němž spatřovali záruku naplnění svých politicko-náboženských a majetkových představ. Katolíků a jejich hradů bylo přitom v zemi mnohem více, ale zdaleka ne všichni se dali zlákat na cestu odboje a občanské války. Po smrti krále Jiřího a nástupem katolického monarchy došlo k jistému rozklížení strany, na němž měla vliv celková únava z konfliktu, částečná generační výměna i snaha některých protagonistů protivných stran o obecné blaho.[241]

Bojové akce postihly zejména hrady rodiny pánů z Kunštátu na jedné straně a sídla pánů ze Šternberka na straně druhé. Při sjednávání míru bylo dohodnuto, že hrady obou stran budou vráceny původním majitelům. Nelze říci, že by počet navrácených objektů byl nějak vysoký. Ve skutečnosti sotva překročil jednomístné číslo. Válkami tudíž trpěla více panství a prostý lid než feudální sídla.[242]

Jak jsem už zmínil, vývoj v české společnosti směřoval dlouhodobě k prosazení úzké skupiny předních feudálních rodů, a to bez ohledu na pozdější fenomén náboženského rozdvojení. Několik předních velmožů z této skupiny koncentruje ve svých rukou stále více hradů. Zatímco v roce 1418 to bylo třináct jednotlivců s 56 hrady (18%); v roce 1438 mělo patnáct jednotlivců 72 hradů (23%); v roce 1478 mělo dokonce dvacet pět osob 93 hradů (34%).[243] Podíl panstva byl dominující ve všech sondách, přesto však po revoluci o něco nižší.

Husitská revoluce mohla tento vývoj zpomalit, nikoliv však zastavit. Během několika desetiletí poměry uvnitř stavovské obce jakoby napodobovaly stav před revolucí. Je zcela patrný „nástup" vyšší šlechty. Na třicet panských rodů drží polovinu všech hradů v zemi, což znamená, že méně rodů vlastní více hradů ve srovnání se situací před i po revoluci.

Podíl hradů vyšší šlechty na celkovém počtu hradů se neustále zvyšuje, přestože se počet panských rodů téměř nemění (v každé sondě se pohyboval mírně nad čtyřicet) a nezastavila jej ani husitská revoluce. Jestliže v předvečer revoluce dosahoval necelé poloviny (49%), po jejím skončení ji mírně překračuje (51,9%). V roce 1478 už činil 61-62%.[244]

241 Řadu let tímto směrem působil Vilém ml. Švihovský z Rýzmberka a další; srovnej J. MACEK, *Jagellonský věk II*, s. 40. Významnou událostí byl též přechod Buriana Bohatého z Gutštejna do služeb krále Vladislava Jagellonského.

242 Srovnej J. MACEK, *Jagellonský věk II*, s. 144.

243 *Tamtéž I*, s. 330-332. Jen asi čtvrtina osob z této skupiny neměla účast v královské radě a na komorním soudě. Pokud ovšem budeme pokládat knížete Jindřicha z Kunštátu za zástupce zbývajících bratří.

244 Srovnej J. MACEK, *Jagellonský věk II*, s. 143 uvádí poněkud nepřesně podíl pánů a nižší šlechty ke konci 15. století.

Zastoupení nižší šlechty na držbě hradů bylo před revolucí poměrně nízké (31,9%), avšak po revoluci značně vzrostlo a přiblížilo se na úroveň panstva, asi nejvíce v celých dějinách českého středověku (43,5%). Tehdy se také zvýšil počet jednotlivců pocházejících z této vrstvy mezi držiteli hradů. V první a třetí sondě byl téměř shodný (cca 60). Po revoluci se zvyšuje asi o pětinu, což je v souladu s aktivizací této skupiny české společnosti. Brzy však nastává pozvolný pokles. Ověřitelný počet hradů nižší nobility představuje v roce 1478 nejvýše 33,5%, což není o mnoho více než před revolucí. Avšak existuje malá skupina hradů, u nichž jsou z rozličných důvodů špatně identifikovatelní držitelé. Pokud bychom nižší šlechtě většinu těchto objektů přičetli, pak bude podíl nižší nobility na hradech odpovídat v nejlepším případě 36%.

Můžeme tedy uzavřít zjištěním, že nižší šlechta dlouhodobě znatelně ztrácí a po jejím spíše krátkodobém prosazení ve společnosti v porevolučních poměrech pozorujeme, že se přibližuje na úroveň předrevolučního stavu. Jedna z hlavních příčin spočívala ve snaze nižší aristokracie vstoupit do „klubu" vyšší šlechty, jejíž prestiž nebyla za revoluce citelně zasažena. Některým mocným představitelům nižší nobility se to podařilo poměrně záhy (a jiným až v průběhu století). Zásluhu na tom měl rozsah jejich majetku, tedy především počet hradů, jež vlastnili, a také v některých případech jejich sňatková politika.

Po vstupu několika předních nižších šlechticů do panského stavu se významně zvýšil podíl panstva na držbě hradů, a tím i na moci a bohatství. To byl jeden z hlavních momentů umožňujících jeho pozdější uzavírání a přerod bezmála v uzavřenou sektu. Stalo se to příznačně téměř o dvacet let později než na Moravě, kde nebyl nástup nižší šlechty nikdy tak velký jako v Čechách, a tudíž nižší nobilita netvořila proti panstvu silnější opozici.[245] Panstvo bude mít vzhledem ke svému ekonomickému postavení, v němž budou ještě nějakou dobu hrát významnou roli hrady a prestiž spojená s tradicí urozenosti, v dějinách země rozhodující postavení nejméně v dalších dvou stoletích. Nižší šlechta naopak už nikdy nenapodobí svůj vzestup za husitské revoluce a její vliv bude i nadále slábnout.

Vývoj stavovství tak dlouhodobě vykazuje tři tendence: 1) je to vítězná realizace představy šlechty o svém podílu na držbě hradů, a tím i na moci ve státě, kde zastínila postavení krále; 2) uskutečněná touha po sekularizaci církevních hradů a církevního majetku vůbec; 3) vyšší šlechta si dokázala v dlouhodobém zápase upevnit a posílit svoji převahu nad nižší šlechtou, mimo jiné i tím, že přijala její přední osobnosti, katolíky i husity, držící více hradů mezi sebe.[246] Aby nedošlo k rozmělnění jejího

245 Srovnej F. ŠMAHEL, *Obrysy českého stavovství*, s. 182.

246 O problematice nejednoznačného terminologického vymezení pojmu stavovství pro předbělohorské období pojednal Jaroslav PÁNEK, *Stavovství v předbělohorské době*, FHB 6, 1984, s. 163-205; zvláště s. 163-166.

postavení (mocenského, ekonomického a společenského) prosadilo si panstvo roku 1500 uzavření svého stavu. Na to reagovala nižší šlechta podobně a také se o něco později uzavírá.[247]

Nejhůře dopadla po majetkové stránce církev. Neříkám nic nového, když pravím, že církev ztratila v husitské revoluci až na jednu výjimku všechny své hrady. Stala se tak chudou po vzoru apoštolů. Nikoliv však dobrovolně, nýbrž důsledkem revoluce. Katolíci měli sice mnoho proklamativní snahy o zlepšení jejího postavení, ale vrátit některé hrady církvi je pochopitelně ani nenapadlo. Tím méně bylo něco takového možné očekávat od kališníků, kteří alespoň v tomto směru nic nepředstírali, neboť tak splnili jeden z cílů husitské revoluce.[248] Většina církevních hradů příznačně skončila v rukou utrakvistů. Obě šlechty sice přispívaly na údržbu a provoz kostelů, na platy farářů a odkazovali církvi majetek (se souhlasem panovníka),[249] ale až do konce středověku nezíská církev své hrady a jejich panství zpět.[250] Co může vzniklou situaci ilustrovat lépe než zánik litomyšlského biskupství a převod jeho hradů do soukromé držby?!

Poslední poznámka se týká hradů samotných. V revolučním zápase jich zanikl jen malý počet. Přinejmenším stejně utrpěly později v konfliktech lokální povahy. Některé vzaly za své ve válkách Vartenberků a jiných severočeských feudálů s lužickým Šestiměstím a slezskými stavy či v pohraničních půtkách při bavorské hranici. Nejvíce jich však zaniklo v důsledku opuštění jejich majiteli.[251] Důvodů bývala celá řada, především nevyhovující obytná funkce některých hradů bez možnosti stavebních úprav, ať již z důvodů terénních či finančních. U drobnějších vlastníků hradů to bývala obvykle jeho odlehlá a nepřístupná poloha a snaha majitelů bydlet více v centru panství a hospodářského života, zpravidla na tvrzi. U velkých feudálů pak představovalo několik hradních objektů přílišné finanční zatížení. Při reorganizaci panství a racionalizaci jeho hospodářského využití nebyl často na udržování několika hradů zájem. Celkem od konce husitských válek až do konce sedmdesátých let zaniklo na čtyřicet osm hradů.[252]

247 Dotýkám-li se v této studii vývoje stavovství, mám zde na mysli pouze šlechtu, nikoliv města, která jsem ponechal mimo její rámec.

248 Srovnej F. ŠMAHEL, *Obrysy českého stavovství*, s. 180; nově TÝŽ, *Husitské Čechy*, s. 487.

249 Srovnej F. BENEŠ – K. BERÁNEK (edd.), *Soupis I/2; II/1; II/2*.

250 Na rozdíl od Moravy, kde se církvi podařilo obhájit značný pozemkový majetek. Viz J. MEZNÍK – D. PAPAJÍK, *Proměny*, s. 56.

251 Srovnej J. MACEK, *Jagellonský věk II*, s. 144; celkový přehled viz T. DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie*.

252 Srovnej *Tamtéž*.

Protože zanikly hrady, jejichž existence byla z těch či oněch důvodů postradatelná, a protože se tak dělo většinou „přirozeným" způsobem, pak je možné předpokládat, že pokles počtu hradů (částečně vyvážený vznikem nových) neměl charakter a rozsah takové závažnosti, aby mohl výrazněji zkreslit postavení jejich držitelů v mocenské struktuře pozdní české feudální společnosti. I když s jistým poklesem vypovídací hodnoty těchto lokalit je nutné počítat.

Castle ownership in Bohemia between 1418 and 1478 as a source of identifying the financial circumstances of the Bohemian aristocracy, the monarch and the Church

Miloš Prokop

Václav IV's declining years were characterised by certain strained relations between the ruling power and the nobles. The king hence deliberately selected his advisers and helpers from the lower classes, i.e. lower gentry or burghers. In spite of that, the situation was not as dramatic as in the previous years of Václav's imprisonment. Internal affairs of the kingdom were more or less taken over by Václav's brother, Zikmund, King of Hungary, and he entered into closer relations with the upper classes, becoming more intensive as time went on. His activities paved the way towards the gentry's emancipatory effort to gain as large a share of power as possible. However, Václav still had a strong enough say, backed up by his many castles. Indeed, he was the outright owner of around thirty castles. Counting pledged and tenured castles, he was in possession of almost every third castle in the land. In order to maintain his influence, he characteristically mortgaged castles to his compatriates from the lower gentry. It was again more or less his followers who occupied the tenured castles. Hence, to interpret the monarch's situation on the brink of the revolution as unfavourable contradicts reality.

Zikmund had plenty to carry on from. Normal development of society was, however, interrupted by the heavy wave of the Hussite Revolution when castles, the monarch's foremost strength, were completely demolished. The struggle for superiority between the central power and the estates, more simply the struggle for castles, went in favour of the two aristocratic estates of that time.

This development was strengthened by the interregnum which came after the death of King Albrecht. The years 1453-1454 proved crucial as a revindication committee, made up and controlled by the aristocracy, refused to significantly influence the outcome of the Hussite Revolution. The last significant attempt to strengthen the power of the monarch during the reign of King Jiřík failed after a moment of foreign intervention made it very difficult to distinguish the monarch's property from the Royal Family's private possessions.

King Vladislav ascended the throne having been recommended by his predecessor. On this point, the agreement suited both the king's interest and the political representatives of most of the aristocracy (King Jiřík's loyalists, particularly the Hussite ones). The possibility of electing the king, implemented for the first time in Bohemia (more as a political maneouvre) at the start of the revolution, increased the prestige of

the municipalities of the estates and reflected their increased self-confidence. Another noteworthy fact is that Vladislav had to obtain money outside of the Crown Lands of Bohemia in order to pay off mortgaged castles. It is almost bewildering to learn that from the end of the 1430's Karlštejn appears as the only stable property of the Crown. It wasn't until the Vladislav era (1478) that Křivoklát was added to it. The position of the monarch was also weakened by the aristocracy's lack of respect for the tenure institute causing its gradual disappearance. The monarch could no longer depend on them for support and the circumstances forced him to stop the dependence of vassal castles on the Crown. Even though he didn't release most of the tenures until the beginning of the following century, the institution had already ceased operating earlier, in accordance with the weakening of the tenure system at Crown Land level and the transfer of decision-making authority to organs of the municipalities of the estates and their political representatives.

In comparison with the end of Václav IV's rule, the decline is almost unbelievable. Otherwise, the above named monarchs could not afford to act too sharply against the municipality of the estate nor to pay pledge holders to leave castles (particularly Vladislav had no means to do that) as the military conflict with foreign enemies forced them to seek allies in their own ranks.

After all, even King Matyáš, whose Catholic followers owned around a sixth of all castles at the end of the 1470's, was dependent on the "rebel" Bohemian aristocracy. Hence, the municipality of the estate, as a whole, indeed had a decisive influence on how Bohemian society and its internal structures were to develop in the future. The monarch became merely a symbollic external representative of the Crown with no real power, no castles of his own and acting as a mere "observer" in disagreements at the municipality of the estate. From time to time, the gentry would turn to him with their complaints or applications for arbitration dictum but he could not significantly interfere in the rules they had created.

However, reality shows that not even the aristocracy was a monolithic mass. They were able to unite and present themselves en masse to the central power if it was in their common interest but they were actually divided into political interest factions grouped around ambitious individuals. There was a thick horizontal line through the middle, distinguishing the highest aristocracy from the wider group of lower gentry while a vertical line divided the gentry into Hussite and Catholic.

Just as the aristocracy had effectively weakened the power of the monarch, the Hussite Revolution hindered the rise of the aristocracy and their elitist tendencies. The leading aristocrat dynasties (by far not all of them) may have increased their share of castle ownership but the lower gentry had raised its share even more. Post-Hussite lower gentry owned about half the number of castles as the aristocracy but

this is a remarkable success in comparison with the situation before the revolution (a 250% increase). The duel between the two noble estates over royal and Church castles was extremely tight (a total of 35 to 28 for the lower gentry, not counting tenure castles, some of which were pledged), although we would have expected the aristocracy's superiority, considering the inequal "starting" positions. Due to the mobilization of the lower gentry and the personal abilities of its elite, it was successful even in direct confrontation with the aristocracy, with a "net gain" of 15 castles. The new situation was also reflected in the re-division of offices, reorganisation of the Court of the Land and at a regional level as the most prominent lower gentry and masons took up positions as captain side by side with prominent peers.

However, towards the end of King Vladislav's reign, the aristocracy gained a larger and larger share of the power and the elite peers separated themselves from the other heralds by forming small groups of the wealthiest feudals, owning most castles. Having said that, the total number of castles in possession was not the only important factor but more so their concentration in the hands of only a few dynasties and individuals.

The superiority of the peers over the other privileged classes was beyond dispute even earlier during the reign of the Lucemburks and they reached a clear peak during the reign of King Václav IV. A decisive impulse for the upper classes to take up a dominant role in state affairs was the signing of the Olomouc Peace Treaty in 1479, ending the Bohemian-Hungarian wars, and the later election of Vladislav Jagellonský as King of Hungary.

Since the Hussite Revolution, a vertical line had divided the aristocrat municipality, as already mentioned, into Catholics and Hussites. At that time, no struggle between the aristocracy and the central power had such a complicated course nor character in any other European monarchy. In terms of castle ownership, the Catholic gentry kept their superiority over their Hussite "colleagues". The lower gentry must have infuriated them that much more, suddenly boasting extensive properties with a range of showpiece castles and wanting their share of the decision-making in affairs falling under the authority of the Court of the Land. The peers had already experienced heralds of lower noble rank being given priority in the court of Václav IV but their self-confidence, originating from the war years, was suddenly a step higher. The peers thus took the chance to modify relations with the Catholic king in their favour.

The struggle for power had yet another dimension in the long-term perspective and that was the duel between the denominations. Rivalry among the privileged estates was sparked off by Catholic plans to restore the pre-revolution religious situation whilst preserving wartime gains and reducing the influence of the lower

gentry. In order to fulfill their long-term objectives, Catholic magnates did not hesitate to enter alliance with their rivals from time to time (with the Hussites, with the lower gentry).

There was only a smallish group of nobles on the Hussite side but, at lower gentry level, the Hussites were in the majority. The total difference between the number of Hussite and Catholic castles was not so significant as is sometimes thought, although it is necessary to proceed very cautiously when counting the castles of these two denominations. The Catholics seem to have had a double majority. In addition, at the time of the interregnum, members of both denominations and the estates formed alliances based wholly on their particular interests and now and again even managed to cooperate with one another (despite differing ideas).

The situation was different after the election of King Jiří, who, despite his unusual efforts to bring justice, did actually favour the utraquists, besides himself and his family. Although he did attempt to gain the support of the moderate Catholics for the stability of the kingdom, he could not offer the Catholic gentry the position and perspective they had been used to earlier. This drove them into open conflict. Naturally, I do not deny that the question of religion did play a primary role for some.

A number of prominent Catholic magnates, dissatisfied with political developments and with the role afforded to them by King Jiří and his party members, formed an opposition association at Zelená Hora Zdeňka ze Šternberka in 1465, aimed against their legitimate monarch. The association managed to build up a very strong position and, according to a memo book, a "Hungarian" branch was formed some time later under King Matyáš. He was a guarantee that their political / religious and financial aims could be fulfilled. Additionally, there were many more Catholics and Catholic castles in the land but by far not all were enticed by rebellion and civil war. The death of King Jiří and ascent of a Catholic monarch led to a certain break up of the parties, caused by overall weariness from the conflict, the coming of new generations and efforts of several protagonists from rival sides to promote the common good.

The fighting particularly struck castles of the family of the Lords of Kunštát on one side and castles of the Lords of Šternberk on the other. Peace negotiations concluded that castles should be returned to their original owners. The number of returned castles cannot have been high. In fact, it hardly exceeded a one-figure number. That is because the wars caused more suffering to demesnes and commoners than to feudal seats.

As I have already mentioned, Czech society was characterised in the long term by the development of a small group of prominent feudal dynasties, with no consideration of the latter phenomenon of religious division. Several prominent powers from

this group began to mass more and more castles. Whilst it was thirteen individuals with 56 castles (18%) in 1418, fifteen individuals had 72 castles (23%) in 1438 and twenty-five people owned an amazing 93 castles (34%) in 1478. The gentry's share was dominant in all surveys, although it was somewhat lower after the revolution.

The Hussite Revolution could have slowed down this development but could not have stopped it. Within a few decades, relations within the municipality of the estate somehow again resembled the situation before the revolution. The "rise" of the upper aristocracy is clearly obvious. Some thirty aristocrat dynasties possess half of all castles in the country, meaning that, in comparison with the situation before and after the revolution, fewer dynasties own more castles.

The share of castles owned by the upper aristocracy is constantly increasing even though the number of noble dynasties remains almost unchanged (around forty in each survey) and not even the Hussite Revolution prevented this. On the brink of the revolution, the figure was just under a half (49%). After the revolution, it is just over (51.9%). In 1478, it was 61-62%.

The number of lower gentry in possession of castles was relatively low (31.9%) before the revolution, rising significantly after the revolution and approaching aristocracy figures, probably reaching the highest figure in the history of medieval Bohemia (43.5%). Naturally, the number of lower gentry castle owners rose too. The first and third survey gave almost identical figures (around 60). After the revolution, it rises by about a fifth, coinciding with the mobilization of this class in Czech society. However, there is soon a gradual decline. 33.5% at the most is a reliable figure of lower gentry castle ownership in 1478. This is not much more than prior to the revolution. However, there is a small group of castles where, for various reasons, the owners are difficult to identify. If we were to add the majority of these buildings to the lower gentry's figure, then lower gentry castle ownership would be 36% at the most.

We can thus conclude with the finding that the lower gentry is making significant long-term losses and, after a rather short period of support in society, we see that its post-revolution situation is returning to that of its pre-revolution position. One of the main causes is the effort of the lower gentry to enter the upper aristocracy "club", whose prestige had not been severely damaged during the revolution. Some of the powers of the lower gentry succeeded in doing that relatively soon (and others not until later that century). The extent of their property, particularly the number of castles they owned and, in some cases, their marriage policy, took credit for that. After several prominent lower gentry nobles had been promoted to seignorial state, the share of castles owned by the upper aristocracy increased significantly, along with their power and wealth. This was one of the main factors enabling their later

withdrawal and regeneration into an almost private sect. This logically happened almost twenty years later than in Moravia, where the rise of the lower gentry was never so strong as in Bohemia and thus the lower gentry never really opposed the aristocracy. Considering its economic position, in which castles will still play an important part for some time to come, and prestige linked to the tradition of noble descent, the aristocracy will have a decisive position in the history of the land for at least the two centuries to follow. On the contrary, the lower gentry will never repeat the success it had during the Hussite Revolution and its influence will continue to weaken.

There are three long-term tendencies as far as the development of estatism is concerned: 1) its successful implementation of the aristocrat ideology of upholding its share of castle ownership and hence in the power of the state, putting the position of the king in the shade; 2) its fulfillment of the desire to secularize Church castles and Church property in general; 3) after a long struggle, the upper aristocracy succeeded in securing and strengthening its superiority over the lower gentry, apart from other things by accepting its prominent figures, Catholics and Hussites, gaining possession of more castles for themselves. So as not to lose its position (in terms of power, economy and society), the aristocracy enforced their estate to be closed off in 1500. The lower gentry reacted to that in a similar way and closed themselves off some time later.

In terms of assets, the Church came off the worst. I express nothing new when I say that the Church lost all of its castles, given one exception, in the Hussite Revolution. Hence, it became poor, taking the apostles as an example, only not voluntarily but as a result of the revolution. The Catholics may have had many proclamative efforts to improve the position of the Church but they understandably never considered returning the Church's castles. This was even less likely to be expected of the Hussites, who, at least in this respect, made no pretenses as they had thereby fulfilled one of the aims of the Hussite Revolution. Most Church castles typically ended up in the hands of the utraquists. Both parties may have contributed to the maintenance and running of churches, to the salaries of parish priests and bequeathed property to the Church (after approval by the monarch), but it was not until the end of the Middle Ages that the Church was returned its castles and their demesnes. What could be a better illustration of the situation than the dissolution of the Litomyšl Bishopric and transfer of its castles to private ownership?

The last note concerns the castles themselves. In the revolutionary struggle, only a few of them were destroyed. In conflicts of local character, they suffered at least to the same extent. Some went to rack and ruin in the wars of the Vartenberks and other North West feudals against the Lužice Šestiměstí and Silesian estates or in border

wars along the Bavarian frontier. However, most of them were destroyed after being abandoned by their owners. There was a whole range of reasons for doing that, particularly unsuitable living conditions in some castles with no chance of making alterations because of the terrain or for financial reasons. For smaller castle owners, it could have been its secluded and inaccesible position and the owners' efforts to live more in the heart of the demesne and economic life, as a rule in the stronghold. For large feudals, several castle buildings proved to be too heavy a financial burden. During the reorganisation of a demesne and rationalisation of its economic exploitation, there was often no interest in maintaining a number of castles. From the end of the Hussite wars to the end of the 1470's, a total of forty-eight castles disappeared.

As it was castles whose existence was for one reason or another dispensable that disappeared and because most of them "died a natural death", we can suppose that the drop in number of castles (partly balanced out by the birth of new ones) was not of such a serious character and extent as to significantly distort the position of their owners in the hierarchy of power of late Bohemian feudal society. However, a certain drop in the informative value of these localities must be taken into account.

Několik poznámek k české účasti v bitvě u Kresčaku

Zdeněk Žalud

V české historiografii se bitvě u Kresčaku dosud věnovali nejen dějepisci vlády Jana Lucemburského (Josef Šusta a Jiří Spěváček), ale také Jan Urban, autor příslušné kapitoly v *Slavných bitvách naší historie* a také samostatné knihy o tomto pozoruhodném střetnutí.[1] S přihlédnutím k novější literatuře lucemburské provenience a na základě vlastního výzkumu se pokusíme některé závěry poslední Urbanovy knihy rozvést a upřesnit. Zajímá nás zejména účast české šlechty na posledním tažení slepého krále.

Jan Lucemburský se sice zvlášť zavázal, že Filipovi VI. v případě napadení anglickým soupeřem vojensky pomůže, avšak v létě 1346, když se Edward III. vylodil v Normandii, přišla francouzská žádost velmi nevhod. Místo plánované korunovace syna Karla římským králem v Cáchách vyrazili oba Lucemburkové z Trevíru do Francie a vojsko jimi shromážděné tedy z valné části pocházelo ze západních oblastí Říše. Účastnili se této expedice také čeští rytíři? Jan Urban odmítá názor, o jehož původu mlčí, že doprovod obou Lucemburků tvořili hlavně Češi. Většina jejich družiníků prý pocházela z Porýní a Lucemburska, ale čeští šlechtici, hlavně ti mladší, zde zcela nescházeli. „Prameny jmenují s určitostí Jindřicha z Rožmberka, nejstaršího syna nejvyššího komorníka Petra z Rožmberka, Jindřicha Bítovského z Lichtenburka, Jindřicha z Klingenberka. Ostatní uváděná jména (Dalibor z Kozojed, Ješek z Rožďalovic, Licek z Risenburka, Valkoun z Pořešína, Bolek z Vlašimi, Kunart z Pavlovic) však známe až z mnohem pozdější veršované zprávy o bitvě u Kresčaku. Soudobé prameny je však nepotvrzují."[2] Autor zde pouze mírně pozměnil tvrzení Josefa Šusty, kterému se většinu osob z veršované zprávy nepodařilo „...pomocí listin přesně a nepochybně zjistiti, neboť jsou ve skládání karakterisováni většinou jen narážkami, které byly souvěkovcům srozumitelné, nám však unikají."[3]

Oba historikové se takto vyjádřili o tzv. Písni o bitvě u Kresčaku, kterou Prokop Lupáč z Hlavačova zařadil do své Historie o císaři Karlovi, vydané v Praze roku

1 Petr ČORNEJ – Pavel BĚLINA a kol., *Slavné bitvy naší historie*, Praha 1993; Jan URBAN, *Kresčak 26. srpna 1346* (Bojiště českých dějin, svazek 5), Praha-Litomyšl 2000.

2 J. URBAN, *Kresčak*, s. 45.

3 Josef ŠUSTA, *České dějiny II/3.* Karel IV. Otec a syn 1333-1346, Praha 1946, s. 509.

1585.[4] V tomto podle Lupáče starodávném staročeském literárním zlomku je vylíčen okamžik před útokem, útok krále Jana a jeho – zde převážně českých – družiníků proti nepřátelským pozicím. Kromě toho zde neslyšíme o anglické lukostřelbě a ztrátách mezi útočníky. Jde ovšem o oslavu rytířství a věrnosti Janových průvodců. Je nápadné, že není zmíněn Janův syn Karel ani větší podíl šlechticů z Porýní a Lucemburska. Urban v této souvislosti připomíná, že nově zvolený římský král Karel se jako velitel samostatného oddílu zapojil do boje již o něco dříve (a boj také záhy opustil), avšak v Janově doprovodu opakovaně zdůrazňuje majoritu „Němců" a Janových lucemburských a porýnských poddaných.[5]

Pokusme se tuto nesrovnalost vysvětlit. Již Josef Šusta si povšiml některých pramenných zmínek, které naznačují, že mladší Lucemburk „... náležitě vytkl svou novou důstojnost tím, že vedle otcova sboru vedl zcela samostatnou četu pod královským říšským praporem."[6] Toto hypotéza vznikla zřejmě na základě podrobného vylíčení bitvy florentským kronikářem Villanim. V nejnovější analýze bitvy – a účasti obou Lucemburků – se o Villaniho řazení útočící francouzské armády opírá Alain Atten, jehož závěry zde shrnuji.[7] Jan a Karel se svým zbrojným doprovodem postupovali spolu s předvojem, který dotíral na ustupující Angličany a kontroloval směr jejich pochodu.[8] Krátce před bitvou ovšem ztratili anglické vojsko z dohledu a posléze je nalezli již sešikované a přichystané k bitvě. Jindřich Mnich z Basileje, jeden z francouzských průzkumníků a zároveň Janův průvodce do poslední bitvy, o situaci informoval francouzského krále a poradil mu, aby se francouzská armáda nejprve shromáždila v taboře, přenocovala, a až nazítří svedla bitvu. Je známo, že Filip VI. neměl celé vojsko pod kontrolou a nakonec pozdní, již večerní útok na nepřátelské pozice schválil.

4 Václav HANKA (ed.), *Historia o císaři Karlu, toho jména Čtvrtém, králi Českém.* Sepsána a nově vůbec vydána od M. Prokopa Lupáče z Hlavačova. Též posloupný pořádek vůdcův, knížat a králův slavného království Českého, Praha 1848 (zda na s. 63-67). Píseň podruhé vydal a opatřil poznámkami Josef JIREČEK (ed.), v *Pramenech dějin českých III* (Praha 1882), s. 238-240 (dále FRB III).

5 J. URBAN, *Kresčak*, s. 59, 63.

6 J. ŠUSTA, *České dějiny II/*, s. 496.

7 Alain ATTEN, *Die Luxemburger in der Schlacht von Crécy*, in: Johann der Blinde, Graf von Luxemburg, König von Böhmen (1296-1346), Tagungsband du 9es Journies Lotharingiennes 22.-26. October 1996, s. 567-596.

8 A. ATTEN, *Die Luxemburger*, s. 572. Jan Lucemburský coby zkušený válečník se asi nabídl, že bude předvoji velet. Nejspíš jeho zásluhou předvoj zabránil 22. srpna u Pont-Rémy Angličanům, aby během svého postupu k severu překonali Sommu. Ti pak postupovali po proudu řeky a Sommu překonali u St. Valéry, nedaleko od moře.

V této situaci nebyl na francouzské straně čas na řádné sešikovaní postupně přijíždějících rytířů a na úvahy o taktice: podle Villaniho nastoupilo do první linie asi 6000 Janovanů s kušemi a Jan s Karlem a s česko-německými spojenci jim zajišťovali boční krytí.[9] Jestliže mohl Karel z boje včas ustoupit, lze z toho vyvodit, že k útoku nastupoval na levém křídle, kde nebyl zezadu tísněn další vlnou útočníků. Jan, který s většinou svých rytířů zahynul, tedy podle Attena útočil na levém křídle, kde nastupující francouzští rytíři znemožnili ústup svých předchůdců. Podle zranění, která lze určit na jeho Janově kostře, byl český král zasažen šípem do oka a píkou či dlouhým mečem do zad; k sešikovaným Angličanům možná vůbec nedojel...[10]

Atten dále uvádí jména pravděpodobných spolubojovníků krále Karla. Vychází ze seznamu pečetitelů dvou Karlových listin, vydaných 3. 6. v Trevíru a 18. 9. v Lucemburku. Najdeme zde vedle Egidia z Rodemachern, který zraněného Karla vyvedl z řeže, řadu dalších šlechticů spjatých svým původem s Lucemburskem a Porýním, mezi 30 osobami však není jediný český feudál.[11] Z těchto údajů lze vyvodit, že římského krále skutečně doprovázela lucemburská a porýnská feudalita, Jana Lucemburského pak obklopovala šlechta z Čech, která se zřejmě původně vydala na cestu do Říše kvůli Karlově korunovaci, ale do boje u Kresčaku doprovodila svého stávajícího pána. S Čechy šli do bitvy i někteří cizinci, jako již zmíněný Jindřich Mnich z Basileje.

Nyní se dostáváme k identifikaci českých šlechticů, kteří s Janem padli. V několika kronikách nacházíme nejvýznamnější z nich: Jan z Klingenberka a Jindřich z Rožmberka jsou uváděni několika cizími kronikáři současně.[12] Z českých kronik

9 *Chronache di Dino Compagni e di Giovanni, Matteo e Filippo Villani*. Volume unico, Padova 1841. 12. kniha, 67. kap., s. 485: ... *e co detti balestrieri era il re Giovanni di Boemia, e messer Carlo suo figliuolo eletto re de Romani, con più altri baroni e cavalieri in quantità di tremila a cavallo.*

10 A. ATTEN, *Die Luxemburger*, s. 576-579. Srov. Emanuel VLČEK, *Jak zemřeli*. Významné osobnosti českých dějin z pohledu antropologie a lékařství, Praha 1993 (III. Král Jan Lucemburský, s. 70-104).

11 A. ATTEN, *Die Luxemburger*, s. 590.

12 *Kronika Matyáše Neuenburského* (MGH Scriptores, Nova Series, Tom. IV., Fasc. I.) uvádí z padlých českých pánů (na s. 206) rytíře Jana z Klingenberku spolu s Mnichem z Basileje. Klingenberkovu smrt zaznamenaly i *Světelské anály* (MGH Scriptores, Tom. IX.,s. 684). *Světelské kalendárium* (tamtéž, s. 691) mezi padlými uvádí také pana z Rožmberka. To potvrzuje i anglická kronika Roberta z Avesbury a list Jana ze Schönfeldu z 12. září 1346 (Josef ŠUSTA, *České dějiny II/3*, s. 509, pozn. 2). O Jindřichovi Mnichovi, který odvedl do boje slepého českého krále, hovoří *Kronika Jana z Wintertburu* (MGH Scriptores, Nova Series, Tom. III., s. 267).

o padlých Češích hovoří opatovický opat Neplach, který výslovně zmínil syna Petra z Rožmberka a syna Jindřicha z Lichtemburka. V lobkovickém rukopisu Neplachovy kroniky byly vynechány více než dvě řádky, kde měla být nepochybně vypsána jména padlých pánů, avšak kronikář – spíše než jeho opisovatel – se k tomu již nedostal.[13] Ostatní kronikáři referující o Kresčaku uvádějí mezi padlými především zástupce západoevropské feudality (hrabata z Blois, ze Salmu, z Ulmu ad.). Další jména nabízí zase jen Lupáčova Píseň, které po jejím vydání Josefem Jirečkem věnovali pozornost spíše zahraniční dějepisci.

Luis Leger ve svém článku o českých narativních pramenech věnovaných bitvě u Kresčaku se nejprve dotýká dějepisných znalostí Prokopa Lupáče z Hlavačova (asi 1530-1587). Lupáč byl dosti sečtělý, dobře znal např. Froissarta. Jako Villani odhaduje počet Janových družiníků na 500. Jeho líčení bitvy a okolních událostí je promyšlené, je informován také o některých významných hrabatech, kteří u Kresčaku zahynuli. Zmiňuje rovněž Jana z Lichtemburka a dalších 49 padlých českých rytířů, jejichž erby byly vytesány v Lucemburku do mramoru. Osmislabičná veršovaná Píseň žánrově zapadá mezi rýmovaná vyprávění tzv. Dalimila, verše o králi Přemyslu Otakarovi nebo o Vilémovi z Kounic; Lupáč veršů využívá i na dalších místech své historie. Podle Legera však Píseň vyniká svou čistotou, tj. elegantní formou. Její mluvu Lupáč poněkud omladil, ale podle názoru odborníků, jmenovitě Jana Gebauera, text pochází ze 14. století. Jeho autorem byl zřejmě šlechtic – a zkušený válečník – dobře zběhlý v heraldice.[14]

Rytířského ducha prozrazuje již úvod skladby, kde král Jan vyzývá mladého rytíře Jindřicha z Klingenberka, aby jej zavedl do bitevní vřavy. Král se odvolává na ctnost Jindřichova zesnulého otce, Klingenberk je poslušen přání svého vladaře a spolu s panem Jindřichem – asi Jindřichem Mnichem z Basileje – Jana vedou do bitvy. Družina volá královo heslo „z Prahy" a žene se do útoku s myšlenkou „žeť nelze podlé hospody (tj. pána, vládce – pozn. autor) dojíti smrtedlné škody."[15] Během boje nás vypravěč seznamuje s příslušníky Janovy družiny: někdy rytíře přímo jmenuje, jindy zmíní jeho heraldické znamení. Je příznačné, že začíná červenou růží pána z Rožmberka (verš 58.) a pokračuje zlatým kolem Jindřicha z Klingenberka (verš 75.). Od těchto předních panských rodin se dostává k Valkúnovi z Pořešína, Ješkovi z Rožďalovic a blíže neurčenému panu Vilémovi (verš 87., 91., 101). Od verše 104 se jedná o takřka souvislý výčet dalších bojovníků: Záviš z Jimlína, Dalibor

13 *FRB III*, s. 482, pozn. 58.

14 Luis LEGER, *La bataille de Crécy d'apres les récits bohémiens.* Discours lu dans la séance publique annuelle des Cinq Académies du vendredi 25 octobre 1901. Paris, 1901, s. 1-15; zde s. 10-11.

15 *FRB III*, s. 238.

z Kozojed, Friček, Tyč, Benešek, Lyšek, Kunart z Pavlovic, jeho synovec Jan, Arberkéř, Tegl z Rieda, syn Hertvíka z Tegenburku, pan z Malvelzada, Fricendorl (z Rakouska), Tušiek (z Bavorska) a na závěr páni z Miličína, z Vlašimi a pan Bolek.[16] Všichni se drží poblíž svého krále a konají rytířské činy, jimiž se zcela vyrovnají svým statečným předkům. Závěr básně chybí, ale Lupáč se k tomu nijak nevyjadřuje; v dalším líčení bitvy se přidržuje vyprávění kroniky Beneše Krabice.

Tento výčet padlých hrdinů byl ovšem pozdějšími autory pozměněn a rozšířen. Při pátrání po původci těchto úprav jsme narazili nejen na německý překlad celé Písně, ale též na shrnující článek Walthera Roseho, který uvádí mezi padlými bojovníky také Plichtu ze Žerotína, Bavora ze Strakonic, Fridricha Pětipeského a Licka z Rýzenburka.[17] Rose se zde odvolává na Pelzlovy Dějiny císaře Karla IV. Tam nalezneme souvislý seznam mužů, kteří obětovali život obraně svého krále: Jindřich z Rožmberka, syn nejvyššího kancléře (!) českého, Jan z Lichtenburka, Heřman z Miličína a Talenberka, Jindřich z Klingenberka, Plichta z Žerotína, Bavor ze Strakonic, Valkoun z Pořešína, Záviš z Jimlína, Ješek z Rožďalovic, Dalibor z Kozojed, Kunáč z Pavlovic, Fridrich Pětipeský, Licek z Rýznburka a Hron z Vlašimi. Všechny je řadí do panského stavu a k nim přičítá ještě 50 padlých rytířů. Od Lupáče pochází Pelzlův údaj o Janově náhrobku, na němž jsou vyobrazeni s králem padlí rytíři.[18] Pelzel jako zdroj svých znalostí uvedl Prokopa Lupáče (tedy Píseň), Mars Moravicus Tomáše Pešiny z Čechorodu a Epitome Bohuslava Balbína.

Díla obou barokních dějepisců byla vydána v Praze roku 1677 a obsahují výčet padlých téměř shodný s výčtem Pelzlovým. U Balbína ani u Pešiny se již neobjevují nová jména. Spíše se zdá, že autoři se pokusili na základě svých genealogických znalostí jména a predikáty některých mužů z Písně upřesnit: Balbín uvádí Heřmana mladšího z Miličína Talmberského, Fricek, v Písni bez predikátu, je nyní Pětipeský, Pešina určil Plichtu mladšího z Žerotína.[19] Zřejmě již nezjistíme, jak Balbín a Pešina

16 *Tamtéž*, s. 239-240.

17 Německý překlad s heraldickými poznámkami (převzatými s Jirečkovy edice ve FRB III) uvádí Stephan KEKULE VON STRADONITZ, *Von der Schlacht bei Crécy.* Festschrift Arnim Tille zum 60. Geburtstag, Weimar 1930, s. 39-46; Walther ROSE, *König Johann der Blinde von Böhmen und die Schlacht bei Crécy (1346)*, Zeitschrift für historische Waffenkunde, VII. Band, Dresden 1915-1917, s. 37-58; zde s. 54-55.

18 Franz Martin PELZEL, *Geschichte Kaiser Karls des Vierten, Königs in Böhmen*, I-II, Dresden 1783, s. 160-161.

19 Bohuslav BALBÍN, *Epitome historica rerum Bohemicarum...*, Praha 1677, s. 348; Tomáš Jan PEŠINA Z ČECHORODU, *Mars Moravicus...*, Praha 1677, s. 423. Balbínova úprava je patrně správná, neboť Heřman z Miličína starší, bojovník z bitvy u Mühldorfu, se r. 1326 připomíná jako zesnulý (RBM III, s. 460, č. 1186) a r. 1338 je zmíněn již jiný Heřman z Miličína (RBM IV, s. 203, č. 509). Heřmanův predikát Talmberský je ovšem pochybný,

doplnili údaje z Písně o nová jména. Rozhodně je neinspirovala Hájkova Kronika Česká, která z českých šlechticů u Kresčaku uvádí jen Jindřicha z Rožmberka a Jana, syna Jindřicha z Lichtenburka.[20] Pozoruhodný je Balbínův dodatek k seznamu padlých Čechů, jichž bylo prý na padesát a je o nich stará česká píseň ..., *atque etiam in Chronico, quod Boleslaviense vocant, carmine patria lingua scripto, commendantur.* Rytíři byli pohřbeni v Lucemburku v kostele P. Marie..., *atque etiamnum (ut a fide dignis accepi) eo loco Bohemorum clypei spectantur.*[21] Trochu jinak se o pohřebišti zmiňuje Pešina...*Luxemburgi, in Ecclesia Beatissimae Virginis, ubi diu clypei illorum spectabantur.*[22] Existenci dvou různých písní – či písně a básně – o českých rytířích u Kresčaku, které zmínil Balbín, již nemůžeme potvrdit ani vyvrátit. Poněkud určitěji lze komentovat podobu a dobu trvání náhrobku, pod nímž hrdinové spočinuli spolu se svým králem.

Ačkoli si král Jan ve své závěti přál po smrti spočinout v cisterciáckém opatství Clairefontaine u Arlonu v Lucembursku, od poloviny 13. století pohřebišti lucemburských hrabat, král Karel otcovu poslední vůli, jako i v jiných záležitostech, nesplnil.[23] Po bitvě ovšem královo tělo nalezl Edward III., který nechal soupeřovu mrtvolu ošetřit, převézt do blízkého převorství Maintenay a také s ohledem na rozklad urychlující letní vedra dal Janovo tělo rozdělit. Vnitřnosti byly pochovány v cisterciáckém opatství Valloires v hrabství Ponthieu, královo srdce a zbylou část těla Edward odevzdal Karlovi. Ten byl po své útěku z bitvy ošetřen v opatství Ourscamp u Noyonu a pak se s otcovými ostatky vydal ke klášteru dominikánek Montargis. V Montargis byla již roku 1324 za Janovy asistence slavnostně pohřbena jeho sestra Marie, druhá žena francouzského krále Karla IV., a leccos naznačuje tomu, že toto opatství se mělo stát „lieu de mémoire" lucemburského hraběcího rodu na francouzské půdě. Zde bylo pochováno Janovo srdce a nad hrobem na čtyřech

neboť souvislost s pány z Talmberka nelze prokázat (srov. August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého* díl IV., s. 234-235, díl XII, s. 59-61). Ohledně Plichty ze Žerotína (správněji Žirotína) víme, že zahynul r. 1322 v bitvě u Mühldorfu, ale jeho syna jménem Plichta neznáme (až r. 1380 jeden Plichta zmíněn), srov. A. SEDLÁČEK, *Hrady VIII*, s. 221.

20 Václav HÁJEK Z LIBOČAN, *Kronika Česká*, Praha 1541, s. 314.

21 B. BALBÍN, *Epitome*, s. 348.

22 T. J. PEŠINA Z ČECHORODU, *Mars*, s. 423.

23 Janova závěť, sepsaná při válečném tažení proti Angličanům u Bouvines 9. 9. 1340 v RBM IV, s. 320-323, č. 819. Ustanovení o pohřebišti hned v prvním článku testamentu (s. 320) naznačuje, že králi velice záleželo na místě jeho posledního odpočinku. Další informace o pohřbu Jana Lucemburského čerpám z článku Michela MARGUE, *Fecit Carolus ducere patrem suum in patriam suam. Die Überlieferung zu Bestattung und Grab Johanns des Blinden*, s. 79-96, in: Michael Viktor Schwarz (ed.), *Grabmäler der Luxemburger. Image und Memoria eines Kaiserhauses.* Publications du CLUDEM, t. 13, Luxemburg 1997.

sloupech vztyčen pomník, po stranách ozdobený znaky Čech a Lucemburska. Karel při odevzdání otcova srdce dominikánkám asi vědomě navazoval na vzor pohřbu svého kmotra. Také tělo Kapetovce Karla IV. bylo pohřbeno na třech různých místech: kromě St. Denis spočívaly jeho vnitřnosti v Maubuisson a jeho srdce u dominikánek v Paříži. Pochování Karlových ostatků se roku 1328 zúčastnil i mladý Lucemburk, který pak roku 1346, před střetnutím s Ludvíkem Bavorem o vládu v Říši, reprezentoval obřadem v Montargis lucembursko-francouzské politické spojenectví. Náhrobní nápisy ve Valloires a Montargis navíc zdůrazňovaly, že král Jan hrdinsky zahynul ve službách francouzského krále; první se ovšem nachází na území pod anglickou lenní svrchovaností, což takřka symbolicky odpovídá „mezinárodní" dimenzi Janových politických aktivit. Dosud si však neumíme vysvětlit Karlovo rozhodnutí pohřbít svého otce v benediktinském opatství Matky Boží v Lucemburku namísto v Clairefontaine. Až do roku 1346 totiž chybějí známky nějaké zvláštní přízně lucemburských hrabat vůči tomuto duchovnímu ústavu. Až v době okolo pohřbu vystupuje tamní opat mezi rádci a svědky mladého Lucemburka a roku 1350 získává na přímluvu Karlova nelegitimního bratra Mikuláše právo nosit odznaky biskupského důstojenství, ovšem právě s ohledem na to, že v „jeho" opatství odpočívá tělo krále Jana. Možné je, že benediktini v Lucemburku mohli oproti cisterciákům poskytnout více financí pro nákladný pohřeb. Michel Margue nabízí ještě jiné možné vysvětlení: král náleží do svého hlavního města – vzpomeňme Karlovu snahu soustředit ostatky Přemyslovců do svatovítské katedrály – a jelikož Jan o posmrtný odpočinek v Čechách patrně nestál, nalezl klid v srdci své milované země.[24]

O pohřbu Janových pozůstatků v Lucemburku máme jen málo informací. Smuteční průvod dorazil do města 7. září 1346 a mladý nástupce trůnu měl záhy velké problémy, aby mohl zaplatit ceremoniál pohřebního obřadu a veškeré dluhy, plynoucí z neúspěšného tažení. Přesto nad Janovým hrobem v mariánském kostele vznikl honosný náhrobek. Poprvé o něm referuje autor „Velkých francouzských kronik", který psal zřejmě nedlouho po bitvě u Kresčaku. Připomíná erby padesáti rytířů, kteří s Janem zahynuli, „vznešeně a věrně vymalované" kolem jeho náhrobku.[25] Dalším autentickým svědkem tohoto pomníku byl humanista Jacobus Meyer, přítel Erasma Rotterdamského, který náhrobek spatřil před rokem 1537. Ve svých análech hovoří o velkolepém pomníku, zřejmě nějaké tumbě,*...ubi et facies quinquaginta nobilium, qui cum eo occubuerunt, celatae in marmore visuntur.*[26] Michel

24 *Tamtéž*, s. 95-96.
25 *Tamtéž*, s. 91.
26 *Tamtéž*, s. 92, pozn. 91.

Margue k tomu poznamenává, že na bocích umístěné sochy, představující rytíře v plné zbroji, představují typ hrobu, který je v našem prostředí doložen až v 15. století. S údajem „Velkých francouzských kronik" se shoduje v počtu padesáti figur, což je počet sice dosti vysoký, avšak ne nemožný. Použití mramoru a počet vytesaných figur zřetelně ukazuje nákladnost stavby, která sice během válek v letech 1541-1544 spolu s klášterem zanikla, ale povědomí o její podobě proniklo až do časů českých barokních dějepisců.

Pokusme se nyní určit, kteří z českých šlechticů zmíněných v Písni o bitvě u Kresčaku mohli opravdu doprovodit svého krále do bitvy. Vycházíme-li z předpokladu, že Píseň je – jak tvrdí Leger – autentická, lze některé šlechtice nalézt v soudobých pramenech. Díky kronikám nemusíme pochybovat o účasti Jindřich z Klingenberka, Jindřicha z Rožmberka a Jana (?), syna Jindřicha z Lichtemburka. Dalšího českého pána, Heřmana mladšího z Miličína, uvádí jako padlého spolu s Jindřichem z Rožmberka listina, vydaná 1. června 1347 nejspíše ve Vyšším Brodě Petrem z Rožmberka. Petr zde oběma zajišťuje zádušní mše v klášterním kostele; datace jejich smrti nepochybně ukazuje na bitvu u Kresčaku.[27]

Další osoby nám pomůže doložit listina z 24. června 1351, datovaná v Praze.[28] Tehdy před Karla IV. předstoupili pražští Židé Lazar a Judlin a vyznali, že spolu s dalšími Židy půjčili 62 kop grošů zesnulému panu Jindřichovi, synovi zesnulého Petra z Rožmberka, za něhož se jako spoludlužníci zaručili zesnulý Heřman mladší z Miličína, Ješek z Rožďalovic, Vilém z Pušperka, Valkoun z Pořešína a pražský měšťan Pešek Neumberger. Dluh byl Židům sice již zaplacen – i s úroky, ale oni uvádějí, že dlužní úpis se jim ztratil a nemohou jej najít. Ať by se tedy dostal do rukou komukoli, prohlašují jej za neplatný a král zároveň všechny, jichž by se zaplacení dluhu mohlo týkat, této eventuality zbavuje a v další listině své rozhodnutí oznamuje všem pánům a svým úředníkům v Čechách.[29] Řada dlužníků je nám jistě povědomá, avšak kromě A. Sedláčka tuto listinu do souvislosti s hrdiny od Kresčaku uvedl jen M. Truc, který správně soudí, že se týká výpůjčky českých šlechticů před odjezdem do Francie s králem Janem.[30] K totožnosti Ješka z Rožďalovic možno dodat, že pocházel zřejmě z městečka ležícího jižně od Libáně

27 *RBM V/1*, s. 44-45, č. 90. Jádro sdělení v originále: *Wand dieselben paid hern, meins hern sun h. Hainreich und h. Herman der Jung von Myloszing an aim tag und an einer stund an dem streit vorschaiden sint, schull wir ir paider jartag begen an dem dritten tag nach s. Bartelmes tag.* (s. 45).

28 *RBM V/3*, s. 537, č. 1099.

29 *RBM V/3*, s. 537, č. 1100.

30 Miroslav TRUC, *Rožmberský kodex řečený Marientálský*, JSH č. 1-2, 30/1961, s. 1-23, zde s. 9.

(mezi Nymburkem a Jičínem) a totožný predikát se objevuje prvně roku 1226 a později v letech 1318, 1322 a 1341 u dalších, patrně příbuzných šlechticů. Členové jeho rodu vystupují v letech 1318 – 1322 také na zemském soudu.[31] Pušperk (*Phustperk*) byl hrad ležící u Polyně na Klatovsku, odkud se píše roku 1339 Bušek, 1346 Sezema, který spolu s Vilémem z Krašova daroval dominikánskému klášteru v Plzni les Čilinu. Jistý Vilém je pak roku 1377 zmiňován *z Fusperka*, ač jeho sídlem údajně byly Pokonice. A. Sedláček předpokládá, že těmto velmožům z rodu Hroznatovců zároveň patřil Krašov na Berounce, takže Vilém mohl použít i predikátu „z Pušperka".[32] O Valkounovi z Pořešína víme, že byl příbuzným Bavorů ze Strakonic – se střelou ve znaku, od nichž jeho rodina získala počátkem 14. stol. jihočeský Pořešín. Bratři Přibík a Vernéř z Pořešína, žijící v 1. pol. 14. stol., byli služebníky – snad many – Rožmberků, s nimiž je často vidíme uvedené v listinách. Že tedy Valkoun, snad syn některého z bratří, doprovázel mladého Rožmberka na cestách, je vcelku přirozené.[33]

Záviš z Jimlína pocházel z patrně tvrze ležící u Postoloprt, ale jeho jméno je uvedeno až k roku 1367. Roku 1267 se zde ovšem píše Chotěbor a r. 1295 Slavibor a Předota; náš Záviš by mohl být jejich synem či vnukem. V erbu měli vladykové z Jimlína tzv. hříč v červeném poli.[34]

Nedaleko od Jimlína, zhruba 11 km jižně od Loun, se nacházejí Kozojedy, ves s tvrzí, kde je již r. 1316 doložen Dalebor z Kozojed. V tomto roce si Dalebor stěžuje na zemském soudě na různé škody a dluhy, skrze něž se mu děje křivda od sousedních

31 Antonín PROFOUS a kol., *Místní jména v Čechách – jejich vznik, původní význam a změny* I-V, Praha 1947-1960, zde díl III, s. 603-604; Josef EMLER (ed.), *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno 1541 igne consumptarum.* Pozůstatky desk zemských 1541 pohořelých I, Praha 1870, s. 8-9, 59-60. K pánům z Rožďalovic podrobně A. SEDLÁČEK, *Hrady X*, s. 354. Není vyloučeno, že páni z Rožďalovic měli přímé územní kontakty s pány z Pušperka, neboť r. 1379 se na Přívozci (severně od Domažlic) zmiňuje Bohuše z Rožďalovic (A. SEDLÁČEK, *Hrady IX*, s. 123). Na Plzeňsku získávají od r. 1327 statky také Rožmberkové a tamní rodina Rousů z Litic byla spřízněna s pány z Miličína (srov. A. SEDLÁČEK, *Hrady IV*, s. 235). Příbuzenství Rožďaloviců s rozrodem Ronoviců, jak jej naznačuje Josef JIREČEK (FRB III, s. 239, pozn. 91) není jisté, neboť znakem pánů z Rožďalovic bylo zlaté palečné kolo v modrém poli i v klenotu. Skřížené ostrve má ve znaku r. 1341 jen Lukarda, vdova po Bohuši z Rožďalovic (Vladimír RŮŽEK (ed.), *August Sedláček, Atlasy erbů a pečetí české a moravské středověké šlechty* I-III, Praha 2001-2002, zde díl II, s. 78r, 186r).

32 A. SEDLÁČEK, *Hrady IX*, s. 42, *XIII*, s. 119.

33 A. SEDLÁČEK, *Hrady III*, s. 232-233.

34 J. EMLER (ed.), *Reliquiae tabularum* I, s. 434: Chotěbor a Záviš z Jimlína; A. SEDLÁČEK, *Hrady XIV*, s. 199; V. RŮŽEK (ed.), *August Sedláček* II, s. 31v, 32r. Hříč je nástroj na pouštění žilou koním na nohou; má podobu tří zaostřených háků uprostřed spojených.

zemanů.[35] Je velice pravděpodobné, že se zástupci těchto dvou rodů ve 14. století znali a snad proto jsou v Písni uvedeni ve dvou sousedních verších (verš 104, 105).

Verš 109. obsahuje u čtyř bojovníků pouze křestní jména. Určit totožnost Kunarta z Pavlovic s osobou téhož jména, zmíněnou v písemných pramenech, se nám nepodařilo, ačkoli jeho existence v polovině 14. stol. je možná.[36] Další jména – Arberkéř, Tegl z Rieda, syn Hertwíkóv z Tegenburka, pan Malvelzada, Fricendorl, Tušiek – jsme v soudobých narativních a diplomatických pramenech nenašli. Zato je u Kresčaku dobře doložena přítomnost Heřmana mladšího z Miličína a vyloučena není ani účast pána z Vlašimi. K roku 1318 je zmíněn Hynek z Vlašimi.[37] V Písni lze k verši 129. přiřadit verš 130., kde je zmíněn pan Bolek, jehož otec údajně padl v bitvě pod Lávou (verš 141.). V Neplachově kronice pak vskutku najdeme zmínku o boji u rakouské Lávy (Laa) roku 1332, kde byl mj. zabit Maršík z Vlašimi, tedy možný otec pana Bolka.[38] Problematické je pouze erbovní znamení pánů z Vlašimi: poloviční člun není nikde doložen, zato se ve znaku pánů z Vlašimi většinou vyskytuje orlice.[39]

Zbývá ještě zamyšlení nad důvody, které mohly vést Balbína nebo Pešinu k doplnění šlechticů uvedených v Písni o další jména (Plichta ze Žerotína, Bavor ze Strakonic, Fridrich Pětipeský, Licek z Ryzmburka). Zde se ocitáme na opravdu tenkém ledě hypotéz. Pokud odmítneme Balbínovu tezi druhého pramene – české písně z tzv. boleslavské kroniky, není vyloučeno, že barokní dějepisci měli k dispozici – nějak obkreslené – erby českých šlechticů z lucemburské hrobky.[40] Pak by se mohli

35 J. EMLER (ed.), *Reliquiae tabularum* I, s. 15, 42.

36 Kunart z Pavlovic není zmíněn v soudobých pramenech diplomatické povahy. K roku 1329 je zmíněn *Mikolo de Pablowicz* (RBM III, s. 619, č. 1575), k r. 1337 *Michulo* z Pavlovic (RBM IV, s. 854, č. 2190), k r. 1342 Kadold z Pavlovic (RBM IV, s. 450, č. 1122), žijící zřejmě na Moravě. V Čechách existuje 5 vesnic jménem Pavlovice (Profous III, s. 329-330), na Moravě je Pavlovic 8 (Ladislav HOSÁK – Rudolf ŠRÁMEK, *Místní jména na Moravě a ve Slezsku* I-II, Praha 1970-1980, s. 227-228) a šlechta s tímto predikátem je zde doložena pro pol. 14. stol; patrně jde o více rodin, které se lišily také erbovními znameními – to pro Kunarta z Pavlovic bohužel schází.

37 A. PROFOUS, *Místní jména v Čechách IV*, s. 572.

38 *FRB III*, s. 480. Jirečkova poznámka k Písni (FRB III, s. 240, pozn. 141), že bitvou pod Lavou je míněna bitva na Moravském poli roku 1278, není patrně správná už jen kvůli věkovému rozdílu otce a syna. K tomu srov. Leger 1901, s. 14, kde autor uvažuje, že Bolkovi by muselo být téměř 70 let, pokud by jeho otec padl r. 1278, což je zjevně nemožné. Srov. též Antonín Norbert VLASÁK, *Okres Vlašimský*, Praha 1874, s. 6, kde se uvádí jako Maříkův syn Hron z Vlašimi.

39 Na rozpor mezi predikátem a erbovním znamením upozornil A. SEDLÁČEK, *Hrady XV*, s. 182, pozn. 6. Srov. V. RŮŽEK (ed.), *August Sedláček* II, s. 173r.

40 Naznačovala by to Balbínova slova *...atque etiamnum (ut a fide dignis accepi) eo loco Bohemorum clypei spectantur.* TÝŽ, *Epitome*, s. 348.

pokusit spojit erbovní znamení se jmény bojovníků v Písni. Tak by bylo možné vysvětlit zařazení Bavora ze Strakonic, který měl stejné erbovní znamení (střelu) jako pravděpodobně padlý Valkoun z Pořešína, jehož erb Balbín či Pešina možná neznali. Přiřazením erbů ke křestním jménům mohla vzniknout jména Fridricha (v Písni Frička – verš 109.) Pětipeského[41] a Lyška (verš 109.) z Rýzmburka. Tyto kombinace nejsou vyloučené. Pětipsy byly jako královský majetek r. 1332 spolu se třemi vesnicemi králem propůjčeny v manství Fryckovi z Egerberka, který tam zřejmě postavil tvrz a jeho potomci se pak nazývali Pětipeští z Chyš a Egerberka. Víme, že významnou část Janova vojska tvořili právě jeho leníci;[42] Frycek s bratrem Vilémem měl jisté styky s královskou rodinou již r. 1322 a v polovině 14. stol. byl Vilém z Egerberka purkrabím v Kadani.[43] Páni z Ryzmburka (nad Úpou) se ve 14. století rozdělili na větve Jestřibských, Rašínův, Vřešťovských a Lickův z Ryzmburka. Posledně jmenovaní prý byli panského „stavu", ale Licek z Ryzmburka je doložen až 1387 – 1390. Sedláček ovšem vzhledem k počtu osob s týmž predikátem rezignuje na sestavení jejich rodokmenu, přesto kombinace Licka z Písně z predikátem „z Ryzmburka" nespostrádá logiku.[44] Záhadou zůstává, jak se mezi padlé hrdiny dostal Plichta z Žerotína, který padl již roku 1322 v bitvě u Mühldorfu. Podle Pešiny šlo r. 1346 o jeho syna.[45]

Tato závěrečná sumarizace našich znalostí o šlechticích zmíněných v Písni o bitvě u Kresčaku není úplná a nemůže být také považována za důkaz o její pravosti. Z uvedených historických náznaků je zřejmé, že alespoň jádro této veršované skladby může být autentické, že se tedy nejedná o pozdní báseň z 16. století, ačkoli pozdní interpolace nelze vyloučit, ale pro dataci do 14. století se nelze rozhodnout bez důkladného jazykovědného rozboru, který by doplnil naše prosopografické poznámky.

41 Frycek Pětipeský se spolu s bratrem pohyboval v blízkosti krále Jana a přijal od něj Pětipsy lénem, z čehož asi plynula i vojenská služba (*Hrady XIV*, s. 72).

42 Wojciech IWAŃCZAK, *Po stopách rytířských příběhů. Rytířský ideál v českém písemnictví 14. století*, Praha 2001, s. 26.

43 A. SEDLÁČEK, *Hrady XIV*, s. 383, 72.

44 A. SEDLÁČEK, *Hrady V*, s. 38. Sedláček např. o Bavorovi ze Strakonic padlém u Kresčaku nic neví (TÝŽ, *Hrady IX*, s. 130-131).

45 T. J. PEŠINA Z ČECHORODU, *Mars*, s. 423: *Plichta junior de Zerotin.*

Einige Bemerkungen zur böhmischen Teilnahme in der Schlacht bei Crécy

Zdeněk Žalud

Der Verfasser des Beitrags denkt über die Teilnahme des böhmischen Adels am letzten Feldzug von Johann von Luxemburg nach, der mit der Schlacht bei Crécy gipfelte. Die böhmische Teilnahme an diesem Zusammenstoß war manchmal für unbedeutend gehalten, wobei der nichtböhmische Charakter Johanns Kampfgefolge betont wurde. Die letzte Analyse der Situation, die Alain Atten durchführte, bestätigt jedoch die Erwähnung von Chronisten Villani, der das Gefolge des Reichsadels mit dem gewählten römischen König Karl verbindet, während Karls Vater Johann sollte nach Villani von den böhmischen Adeligen begleitet werden, die an Karls Reichskrönung teilnehmen wollten.

Die bisherige historische Forschung schätzte leider nicht genug hoch das sogenannte *Lied von der Schlacht bei Crécy*, ein Bruchstück eines alttschechischen Gedichts, das von der Teilnahme des böhmischen Adels im Kampf an Johanns Seite spricht. Die Hypothese vom viel jüngeren Ursprung dieses Schriftdenkmals, das Prokop Lupáč von Hlaváčov 1585 zum erstenmal herausgab, bestätigt nichts. Die Personen, deren Anwesenheit bei Crécy das Lied – auch mit den Erwähnungen von den heraldischen Figuren dieser Kämpfer – andeutet, erwähnen auch die Chroniken sowohl der böhmischen als auch der fremden Provenienz (Chronik von Neplach, Chronik von Mathias von Neuenburg, Annales von Světlá, Kalendarium von Světlá, englische Chronik von Robert von Avesbury, Chronik von Johann von Winterthur). Was die Gattung betrifft, reiht sich das Lied von der Schlacht bei Crécy zu den gereimten Erzählungen von sog. Dalimil, zu den Versen vom König Přemysl Otakar oder von Vilém von Kounic. Es wird auch mit dem alttschechischen Epos Alexandreis verglichen, es wurde jedoch bisher keiner tieferen philologischen, vor allem lexikalen Analyse unterzogen. Nach der Meinung des Bohemisten Jan Gebauer stammt der Text aus dem 14. Jahrhundert. Der Verfasser des Liedes war wahrscheinlich ein Adeliger, der sich in der Heraldik gut auskannte.

Die Aufzählung der gefallenen Helden, die man im alttschechischen Reimen findet, wurde jedoch von den späteren Autoren – namentlich von den Barockgeschichtschreibern Bohuslav Balbín und Tomáš Pešina von Čechorod – geändert und verbreitet. In ihren Werken *Epitome historica rerum Bohemicarum* und *Mars Moravicus* stimmen beide Autoren in der Behauptung überein, dass die erschlagenen böhmischen Ritter wurden in der Marienkirche in Luxemburg begraben. Dort war es –

nach ihrer Schilderung – lange möglich, ihre Schilde zu sehen, die wahrscheinlich zur Identifizierung der Ritter dienen sollten. Diese Schilde bildeten jedoch höchstwahrscheinlich einen Bestandteil Johanns königlichen Grabmals, das bis heute leider nicht erhalten blieb. Neben den Erwägungen von den Veränderungen der Namen und Prädikaten einiger gefallenen Adeligen wird ein Exkurs eingereiht, der der sehenswürdigen Weise des Begräbnisses von Johann von Luxemburg gewidmet ist. Um die sterblichen Überreste des Königs kümmerte sich zuerst der englische König Edward III., der die Eingeweide des Gegners in der Zisterzienserabtei Valloires in der Grafschaft Ponthieu bestatten ließ, aber das Herz des Königs und den restlichen Körperteil gab er Karl von Luxemburg ab. Im Dominikanerinnenkloster Montargis, wo schon 1324 Johanns Schwester Maria, zweite Gemahlin des französischen Königs Karl IV, unter Johanns Anwesenheit festlich begraben wurde, ließ Karl Johanns Herz bestatten. Über dem Grab wurde auf vier Säulen das Denkmal erbaut, das an den Seiten mit den Wappen von Böhmen und von Luxemburg verziert wurde. Johanns sterblichen Überreste ruhten also auf den Gebieten unter der englischen und französischen Oberhoheit, der Rest seines Körpers wurde jedoch auf dem Reichsgebiet, in Johanns Heimat, in Luxemburg begraben. Anstatt des Begräbnisses im Zisterzienserkloster in Clairefontaine, das sich Johann 1340 in seiner letzten Wille vorbehalten, ließ Karl den Körper seines Vaters in der Benediktiner Abtei der Gottesmutter in Luxemburg bestatten. Bis heute ist nicht bekannt, warum Karl in diesem Punkt das Testament seines Vaters nicht einhielt. Möglicherweise spielten finanzielle Fragen eine Rolle dabei. Es könnte auch um die Äußerung Karls Tendenz gehen, die königliche Nekropol in die Hauptstadt des Landes zu plazieren, was am Beispiel der Sankt-Veit-Kathedrale in Prag klar zum Vorschein kommt. Das prunkvole Grabdenkmal, das vom Verfasser der Großen französischen Chroniken nach der Mitte des 14. Jahrhunderts belegt ist, trug auf seinem Umfang die *nobel und treu ausgemalten* Wappen der 50 Rittern, die mit Johann starben. Vor 1537 wurde das Grabmal vom Humanisten Jacob Meyer aufs Neue beschrieben.

An dieser Stelle stellt sich der Verfasser die Frage, inwieweit ist es möglich, die Existenz der böhmischen Ritter, die das Lied anführt, mit Hilfe der zeitgenössischen Quellen zu bezeugen. Er macht – außer den Nachrichten der Chronikschreiber – auch auf Urkundenmaterialien aufmerksam und zwar sowohl auf die Editionen dieser Quellen als auch auf die Verarbeitung im Werk von August Sedláček *Hrady, zámky a tvrze království českého*. Ganz bestimmt wird die Anwesenheit von Jindřich von Klingenberk, Jindřich von Rosenberg und Jan, Sohn von Jindřich von Lichtemburk belegt. Fast zeitgenössische Urkunden bezeugen einige weitere böhmische Adelige, nämlich Heřman d.J. von Miličín, Ješek von Rožďalovic und Valkoun von Pořešin. Die Personen als Záviš von Jimlín, Dalibor von Kozojed und Kunart von

Pavlovic sind zwar für die Zeit um Mitte des 14. Jahrhunderts belegt, aber ein direkter Zusammenhang mit dem Zug des Königs Johann ist nicht festzustellen. Weitere Namen – Arberkér, Tegl von Ried, Sohn von Hertwík von Tegenburk, Herren Malvelzada, Fricendorl und Tušiek – wurden in den zeitgenössischen narrativen und diplomatischen Quellen nicht gefunden. Es ist nicht klar, ob es in diesen Fällen um eine spätere Interpolation oder eine poetische Lizenz geht. Dem Verfasser des Beitrags gelang es, die bedeutendsten im Lied erwähnten Personen zu belegen und diese Angaben ergänzte er mit den prosopographischen Aufzeichnungen von ihren Stammessitzen, Wappen und Kontakten mit dem König und den damaligen Adelsgemeinden.

Die Schlusszusammenfassung der Kenntnisse von den im Lied von der Schlacht bei Crécy erwähnten Adeligen ist nicht vollständig und kann nicht für einen Beweis der Echtheit dieses Liedes gehalten werden. Aus den angegebenen historischen Indizien geht aber hervor, dass mindestens der Kern dieses Verswerks authentisch sein kann und dass es also um kein späteres Gedicht aus dem 16. Jahrhundert geht.

Sowohl ein weiteres literar-historisches Studium, als auch eine weitere Suche nach den gattungsanalogischen Texten in der einheimischen und fremdsprachigen literarischen Produktion könnten weitere Erkenntnisse bringen.

IV. Kulturní dějiny

Opavské bratrstvo Panny Marie a Božího těla mezi zeměpánem a městskou komunitou

Martin Čapský

Duchovní život závěrečných desetiletí čtrnáctého století v českém prostředí výrazně ovlivnil sílící kult Božího těla, který se vedle mariánské spirituality stal jedním z nejvýraznějších projevů domácího proudu nové zbožnosti. Rostoucí religiozitě části věřících vycházelo vstříc i rozhodnutí pražského arcibiskupa Jana z Jenštejna, jenž ukončil po několik let se táhnoucí spory a povolil denní přijímání i laikům. Projevy úcty ke svátosti oltářní nacházely svůj výraz v širokém spektru nadání sahajících od stavby samostatných kaplí přes fundování nových oltářů až po zaplacení výroční mše k poctě Božího těla. Touha po zintenzivnění náboženského prožitku stála i za vznikem laických bratrstev, jejichž existenci zachycují prameny již od osmdesátých let čtrnáctého století. Společným rysem porůznu zakládaných konfraternit byl závazek účasti na výročních bohoslužbách a na mších za zemřelé členy. Prohloubená zbožnost však byla pouze jedním, byť stěžejním, znakem jejich aktivit.[1]

Významná byla i role bratrstev v rámci městských komunit, jejíž definování přirozeně podléhalo časovým a místním změnám, o jejichž dosahu však zatím mnoho nevíme a které se zpravidla ani neodrazily ve vnějškově konstantních statutech. Příkladem může být i kontinuální tradice mariánského bratrstva působícího snad již od poloviny 14. století (doložitelně od r. 1382) ve slezské Ratiboři, jehož členy byly podle barokní tradice i opavští a ratibořští Přemyslovci. Původně exkluzivní charakter sdružení s účastí příslušníků zdejší přemyslovské dynastie se postupně proměnil do podoby literátského bratrstva, aniž by se tento vývoj výrazněji odrazil v opise dochovaných statut, jejichž jádrem zůstalo slavení mariánských a christologických svátků, povinnost účasti na zádušních mších a pravidelných příspěvků do společné pokladny.[2] Právě sledování vnitřních proměn bratrstev a jejich vztahu k městské

1 Blíže Z. HLEDÍKOVÁ, *Církev v českých zemích na přelomu 14. a 15. století*, in: Jan Hus na přelomu tisíciletí. Mezinárodní rozprava o českém reformátoru 15. století a o jeho recepci na prahu třetího milénia (Husitský Tábor – Supplementum 1), Tábor 2001, s. 35-58 a J. V. POLC, *Duchovní proudy v Čechách ve XIV. století*, in: Tamtéž, s. 59-69. Současný stav výzkumu středověkých bratrstev shrnula H. PÁTKOVÁ, *Bratrstva ke cti Božie*. Poznámky ke kultovní činnosti bratrstev a cechů ve středověkých Čechách, Praha 2000.

2 H. SCHAFFER, *Geschichte einer schlesischen Liebfrauengilde seit dem Jahre 1343*, Ratibor 1883.

pospolitosti nás však přivádí k otázkám po dalších motivech jednání postav, které se podílely na působení bratrstev a podle svých možností si je přizpůsobovaly svým postojům.

Jedním ze znaků naznačujících posuny role bratrstva v pozdně středověkém městě mohou být i počty příslušníků radní vrstvy mezi jeho staršími či mistry, které naznačují, nakolik byla jejich úloha vnímána jako prestižní. V řadě velkých středoevropských měst se účast na konfraternitních bohoslužbách stala distinktivním znakem městských elit a první laická bratrstva vznikala díky iniciativě patricijské vrstvy.[3]

Při našich úvahách o složení skupiny starších bratrstva Božího těla a Panny Marie v Opavě však nemůžeme automaticky přejímat teze platné pro tuto městskou kategorii. Dokazují to i personální proměny zdejší konfraternity, ve které lidé s konšelskou zkušeností teprve sekundárně vytlačili ostatní zástupce městské obce. Změny ale nezůstaly omezeny pouze na tuto formální rovinu. V průběhu několika desetiletí docházelo nejen k rozšiřování laické komunity, která vedle obvyklé péče o oltářní nadání fundovala i nový opavský špitál svatého Antonína, ale i k přemisťování oltářů v rámci zdejšího farního kostela, jehož duchovní správa spočívala v rukou faráře (a zároveň komtura) komendy řádu německých rytířů. Osudy opavského bratrstva Božího těla se tak v době pozdního středověku rozpadají na dvě, respektive tři odlišná období, která nenaznačují pouze personální, ale i funkční proměny celého společenství.

První etapa byla charakteristická výraznou účastí osob mimo tradiční radní vrstvu, jenž byla ve sboru starších zastoupena pouze několika předáky. Teprve v průběhu druhé fáze, jejíž počátek můžeme položit zhruba do poloviny třicátých let patnáctého století a která je pramenně nejlépe podchycena, postupně narůstal vliv opavských konšelů. A konečně třetí období, se zřetelně utlumenou aktivitou, lze počítat zhruba od poloviny patnáctého století a trvalo až do nástupu reformace.

3 Srovnání nabízejí závěry, které publikoval A. CZACHAROWSKI, *Die Bruderschaften der mittelalterlichen Städte in der gegenwärtigen polnischen Forschung*, in: Bürgertum und Rittertum im Spätmittelalter. Festgabe zu einem siebzigsten Geburtstag, Toruń 2001, s. 7-22 a TÝŽ, *Forschungen über die sozialen Schichten in den Städten des Deutschordenslandes im 13. und 14. Jahrhundert*, in: Tamtéž, s. 35-49. Obvyklou cestou, která nastala například v pražských městech, byl posun od duchovenského fundátorství k měšťanskému, blíže Z. HLEDÍKOVÁ, *Religiozita v pražských městech v době Husově*, Dějiny a současnost 24, 2002, č. 4, s. 1-6. První pražské bratrstvo také vzniklo při svatovítské katedrále, srov. H. PÁTKOVÁ, *Statuta služebníků svatovítské katedrály z roku 1328*, in: Seminář a jeho hosté, Praha 1992, s. 53-61.

Podobně jako i v jiných případech nemůžeme počátky bratrstva v Opavě přesněji vymezit. První zmínka, kterou lze s velkou pravděpodobností vztáhnout k jeho existenci, pochází z roku 1389. Na začátku ledna uzavřel olomoucký biskup Mikuláš z Rýzmburka spolek se slezskými knížaty namířený proti zemským škůdcům[4] a na zpáteční cestě z Osoblahy zřejmě přijal doprovod opavského vévody Přemka a zamířil do Olomouce přes Opavu. V polovině měsíce pak v Jaktaři, biskupském stolním statku ležícím na předpolí Opavy, vystavil listinu udělující čtyřicetidenní odpustky účastníkům čtvrtečních a sobotních bohoslužeb Božího těla a Panny Marie v opavském farním kostele.[5] Mikulášova listina, která zřejmě měla podpořit shromažďování prostředků na dostavbu městského chrámu, je pro nás cenným svědectvím o jeho liturgickém provozu. Samotná výstavba započala zřejmě někdy ve druhém či třetím decenniu čtrnáctého století, ale o postupu stavebních prací toho mnoho nevíme. Kolem roku 1360 už bylo trojlodí propojeno s presbytářem a v průběhu následujících desetiletí vznikla nová sakristie, kaple svaté Anežky a kolem roku 1400 i honosná předsíň na západní straně kostela. Opavský chrám se tak postupně stal jednou z ústředních dominant města a vyjadřoval reprezentační ambice městské obce.[6]

Vlastní trojlodí bylo od chóru, ve kterém se shromažďovali k bohoslužbách členové řádu německých rytířů, odděleno letnerem a pokud měla být splněna výslovná podmínka českomoravského zemského komtura o nenarušování duchovní správy řádu německých rytířů, můžeme předpokládat, že prostor chóru zůstal laikům

4 CDM XI, (ed.) V. BRANDL, Brün 1885, s. 454-455, č. 536

5 *Regesten zur Geschichte des Herzogthums Troppau (1061-1464)*,(ed.) F. KOPETZKY, Wien 1871, s. 109, č. 403.

6 Stavebním osudům opavského farního kostela se věnovali D. PRIX, *O klenbě bývalé kaple Panny Marie při trojlodí městského kostela v Opavě.* Na Okraj poznání klenební reformy ve 14. století ve střední Evropě, Časopis Slezského muzea - B 52, 2003, s. 14-57. V. DENKSTEIN, *K stavební historii farního kostela Nanebevzetí Panny Marie v Opavě*, Věstník Matice opavské 40, 1935, s. 58-69 a F. ŠIGUT, *Dějiny kostela Panny Marie a komendy Německého řádu v Opavě do doby husitské*, Slezský sborník 67, 1969, s. 476-489. Jejich závěry nejnověji přehodnotil D. PRIX, *Nástin vývoje architektury české části Slezska*, in: Od gotiky k renesanci, Brno 1999, s. 15-64; dále jako člen autorského kolektivu popularizačního přehledu Šopák, P. a kol.: Opava. Konkatedrála Nanebevzetí Panny Marie, Velehrad 2000. K reprezentační roli městského farního kostela blíže J. ZAHLTEN, *Mittelalterlichen Sakralbauten der südwestdeutschen Stadt als Zeugnisse bürgerlicher Repräsentation*, in: Stadt und Repräsentation, (ed.) B. KIRCHGÄSSNER u. H.-P. BECHT, Sigmaringen 1995, s. 77-91; podobně i M. KUTZER, *Kościoły bazylikowe w miastach śląskich XIV wieku*, in: Sztuka i ideologia XIV wieku, Warszawa 1975, s. 275-316; D. PRIX, *Stavební vývoj kostelů Nanebevzetí P. Marie (dříve sv. Václava) v Bruntále a Zvěstování Panny Marie ve Starém Městě u Bruntálu ve středověku*, Časopis Slezského muzea -B 40, 1991, s. 110-132.

dlouhou dobu uzavřen.[7] Byla to již zmíněná kaple svaté Anežky přiléhající k levé části presbytáře, jež sehrála při počátcích opavského bratrstva Panny Marie a Božího těla významnou roli. Podle odkazu bohatého měšťana Reynčka přešla fundátorská práva na městskou radu. Měšťané navštěvující bohoslužby v kapli zřejmě užívali vnější vchod ze hřbitova, podobně jako je tomu dodnes u kaple svaté Anny, jenž kapli svaté Anežky nahradila v polovině patnáctého století. Zachovaný gotický portálek spojující kdysi kapli s presbytářem proto nejspíše sloužil pouze oltářníkovi a usnadňoval mu přístup do sakristie. Kolem oltáře s pravidelnými bohoslužbami Božího těla a Panny Marie se postupně vytvářel okruh věřících, z kterého se zformoval základ budoucího bratrstva. Určitá míra institucionalizace, která byla s tímto krokem spojena, úzce korespondovala s narůstající oblibou konaných bohoslužeb a malá kaple se zřejmě na počátku patnáctého století stala pro rostoucí počty měšťanů příliš těsnou.

Tradici pobožností v kapli svaté Anežky přesto potvrzují i některé pozdější doklady. Přinejmenším od třicátých let patnáctého století drželo opavské bratrstvo patronátní právo k tamnímu oltáři svatého Vavřince, a na staré zvyklosti se odvolávalo i rozhodnutí konšelů z roku 1501 upravující povinností oltářníka. Duchovní správce obročí byl i nadále nucen zachovávat rezidenci ve farním kostele a sloužit týdně čtyři mše. Jedna byla věnována Panně Marii, druhá památce fundátorů a zbylé dvě se měly řídit církevním kalendářem.[8] Čtvrteční pobožnosti k Božímu tělu, které byly kdysi zmiňovány v listině biskupa Mikuláše, se tak zřejmě již na počátku 15. století přesunuly k novému oltáři, o němž se můžeme domnívat, že tentokrát ležel přímo v chrámovém chóru.[9]

Založení samostatného oltáře Božího těla zřejmě těsně souviselo s definitivním ustavením opavské konfraternity, byť první přímá zmínka o její existenci pochází až z dubna roku 1417, kdy se před opavského vévodu Přemka dostavili představení bratrstva *„honorabilis viri Johannes Czaudicz, Mgr. Mathias, rector scolarum in Oppavia, Johannes Lupschicz, notarius civitatis Oppaviae, Erasmus Hoenheuser, Augustinus Schreyber, Petrus Gundil, Jacobus Merkil, Nicolaus Salczschreiber, Andreas Bekmeister*[10] s prosbou o schválení nadání k oltáři Božího těla ve farním chrámu.

7 *Opavský listinář I* (dále OL), ed. F. ŠIGUT, Opava 1961, s. 31-33, č. 12.

8 OL V, (ed.) I. KORBELÁŘOVÁ a R. ŽÁČEK, Opava 1996, s. 21-22, č. 116.

9 V roce 1411 je připomínán jako duchovní správce oltáře Božího těla Petr z Vansova. Srov. SÚA Praha, fond: Řád maltézských rytířů – Listiny, sign. JO XXXIX Op. 27, inv. č. 2010. Poloha nejstaršího oltáře Božího těla je zmiňována v pramenech ze třicátých let XV. století.

10 OL II, (ed.) F. ŠIGUT, Opava 1962, s. 31-35, č. 30.

O několik dní později se jmenovaní obrátili na zeměpána s obdobnou žádostí, tentokráte v záležitostech oltáře svatého Mikuláše a Nalezení a Povýšení svatého Kříže.[11] V obou případech vystupovalo bratrstvo v příkladné jednotě s městskou radou, na níž mělo při zániku bratrstva přejít podací právo k oběma nadacím. Koneckonců mezi osmi staršími byli tři již dříve nebo později připomínaní konšelé.[12]

Opavské bratrstvo nepochybně vyvíjelo podobné aktivity jako obdobná sdružení v ostatních městech. Věřící společně navštěvovali týdenní a výroční bohoslužby, zádušní mše za zemřelé a přispívali do společné pokladny. Liturgický provoz opavského chrámu byl upraven tak, aby respektoval potřeby řádu německých rytířů i samotné městské komunity. Analogicky můžeme předpokládat stanovení určitých zásad, které platily například v nedalekých Hlubčicích, kde městský farní kostel spravovali na rozdíl od Opavy johanité. I zde byl prostor chóru od hlavní lodi oddělen letnerem, ale městský vliv se dokázal prosadit i v presbytáři. Podle textu listiny z roku 1395 potvrdil tamní farář fundování oltáře Panny Marie, svaté Kateřiny a svaté Anny v chóru farního kostela a velmi precizně vymezil povinnosti jeho duchovního správce, kterému bylo přísně zapovězeno nahrazovat se střídníky a vyvolávat jakékoliv spory s johanitským duchovním. Oltářník byl povinen sloužit zpívané mše ke cti Panny Marie na den svaté Kateřiny, v čase adventu, velikonočního půstu a přinejmenším každou neděli v roce. V předepsaném liturgickém rouchu se také zúčastňoval procesí a pobožností. Zvláštní pozornost věnoval hlubčický farář i finančním záležitostem. Kněz, který byl k obročí prezentován, nesměl přijímat žádná mešní stipendia, ani vybírat zvláštní sbírky.[13]

Vedle úsilí o obohacení liturgického provozu kostela připadalo konfraternitě v městském prostoru ještě několik dalších rolí. Účast na bohoslužbách, nebo

11 K patrociniu ochránce kupců svatého Mikuláše se v opavském prostředí pojí ještě další význam, neboť se jednalo o tradiční rodové jméno legitimizované přemyslovské větve. Výběr stavovského svatého tak mohl zároveň být i vstřícným gestem namířeným vůči opavskému vévodovi Přemkovi, jehož následná iniciativa svědčí o těsné spolupráci s staršími bratrstva. Oblibu městských, nebo dokonce jen korporativních světců ve spojitosti s aktivitami laických bratrstev doložil J. SÜDOW, *Bürgerschaft und Kirche im Mittelalter. Probleme und Aufgaben der Forschung*, in: Bürgerschaft und Kirche, ed. J. SÜDOW, Sigmaringen 1980, s. 9-25.

12 OL II, s. 36-38 č. 31. Seznamy radních rekonstruovala P. LAŠTŮVKOVÁ, *Složení opavských městských rad v 15. století*, Časopis Slezského muzea – B, v tisku.

13 Blíže F. MINSBERG, *Geschichte der Stadt Leobschütz*. Beitrag zur Kunde oberschläsischer Städte, Neisse 1828, s. 241-242, č. 6. Ke stavebnímu vývoji hlubčického farního kostela se nejnověji vrátil D. PRIX, *The Parish Church of the Virgin Mary in Głubczyce and its position in relation to the development of the aisled hall-church in Czech, Moravian and Silesian architecture of the 13th century*. Biuletyn historii sztuky 64, 2000, s. 9-31.

dokonce podíl na správě společných věcí byl nepochybně vnímán jako prestižní záležitost. Některá bratrstva také byla výrazně stavovsky omezena vůči zbytku městského obyvatelstva a jejich exkluzivita byla udržována tradičními vazbami městské elity nebo vysokým vstupním poplatkem.[14] Posuny v postavení bratrstva v městském prostředí také charakterizoval výběr jeho starších. V opavském případě, kdy máme zachovány prakticky jen zápisy o nových nadáních, jde ostatně o jedinou cestu, jak zkoumat vnitřní osudy zdejší konfraternity. Skladba osob vystupujících v jejím čele prošla od třetího desetiletí patnáctého století výraznou proměnou. Samozřejmě, že značnou roli hrála i přirozená generační výměna, alena rozdíl od seznamů z roku 1417 se už nikdy mezi představenými neobjevily postavy typu městského písaře, či rektora farní školy. V seznamech starších neustále posilovala svoje zastoupení radní vrstva. Ještě v roce 1437 se mezi čtyřmi mistry objevili pouze dva zástupci s konšelskou zkušeností,[15] ale v následujících letech už jejich počet převážil. Na počátku čtvrtého desetiletí se v rámci sboru o devíti lidech pohybovalo hned šest dříve či později dosvědčených radních.[16] Také všech šest dosvědčených osob ze seznamu z roku 1445 se alespoň jednou ve svém životě podílelo na správě města[17] a shodný obraz nabízí i srovnání sedmi osob z roku 1450.[18]

Postupným srovnáváním hierarchie konfraternity a „přirozeného obrazu" městské obce tak byly do pozadí odsunuty osobnosti typu správce farní školy a městského písaře, kteří ještě v roce 1417 opakovaně vystupovali na druhém a třetím místě sboru.[19] Prestižní postavení obou osob naznačuje, že jejich status se neodvíjel pouze od dosaženého vzdělání a jejich postavení uvnitř městské komunity, ale i od kontaktů k opavskému vévodovi, v jehož domácí politice sehrávalo bratrstvo významnou roli. Ta se projevovala jak ve slaďování určitých společných kroků, tak i v personálních vazbách předáků bratrstva k vévodovu dvoru.

14 Blíže A. CZACHAROWSKI, *Forschungen*, s. 35-49. Například vstupní poplatek bratrstva „kladiva a obruče" působícího na Novém Městě pražském činil 5 kop grošů! Blíže M. POLÍVKA, *K šíření husitství v Praze. Bratrstvo a kaple Božího těla na Novém Městě pražském*, Folia historica Bohemica 5, 1983, s. 95-118.

15 „*Ladislao Nicolai, Andreae Heubt, Gregorio et Paulo Ecke*," srv. OL III, ed. F. ŠIGUT, Opava 1967, s. 47-48, č. 55.

16 „*Ladislaus, Gregorius Greczner, Dreymandel, Merkel, Petrus Taschner, Georgius Seyfridi, Andreas Heupt, Crenowitzer, Paul Gundel*," srv.: OL III, s. 62-63, č. 63.

17 „*Petrum Thoschum, Dreymandel, Ladislaum, Stephan Richter, Johannem Greitzen et Paulum Ecke*," srv.: OL IV, ed. F. ŠIGUT, Opava 1969, s. 16-20, č. 73.

18 Mikuláš fojt, Ladislav, Pavel Eck, Mikuláš Dreymandel, Bartoloměj Magianch a Petr Mentzel, srv.: OL IV, s. 35, č. 82.

19 Vedle již uváděných pramenů např. OL II, s. 41 – 42, č. 34; SOkA Opava, fond: Archiv města Opavy, inv. č. 491, s. 59.

Když v roce 1417 zeměpán potvrdil zakoupení platů k oltářům Božího těla a svatého Mikuláše, deklaroval nedlouho poté i svůj záměr přenést dva oltáře z kaple Panny Marie v rodovém sídle v Hradci do opavského farního kostela a celou záležitost předložil pretendentu olomouckého biskupského stolce Janu Železnému. Přenesení oltářů i obě fundace bratrstva potvrdil i opavský farář z řádu německých rytířů a společné načasování zeměpanské i měšťanské iniciativy tak dává tušit, že šlo o předem připravený postup.[20]

Spojovacím článkem mezi vévodovým dvorem a konfraternitou byla rovněž postava kněze Sebalda Hartfausta, který zhruba od druhého desetiletí patnáctého století vystupoval ve službách Přemka Opavského[21] a ve svých rukou postupně shromáždil několik obročí. Vedle duchovní správy oltáře v opavském konventu klarisek, ke kterému držel vévoda podací právo, spravoval původem holandský kněz další dva oltáře v Opavě a v Hlubčicích, oba náležící místním laickým bratrstvům.[22] Značné příjmy, které mu ze spravovaných obročí plynuly, věnoval na zakupování nových platů a na konci života zakoupil pro sebe a své následovníky dům nedaleko opavské fary.[23] Úzké vazby k opavskému bratrstvu měl i Petr z Vansova, původně johanitský komtur a farář v Hlubčicích, ležících dnes za hranicí s Polskem. V roce 1411 byl jako správce oltáře Božího těla jmenován mezi svědky pořízení opavské komendy a jména ostatních zachycených duchovních naznačují, že se jednalo o oltář fundovaný opavským bratrstvem v městském kostele. Ostatně v roce 1417 byl k témuž oltáři znovu staršími sboru prezentován.[24] Výběr Petra z Vansova zřejmě nebyl náhodnou volbou, neboť opavští johanité byli tradiční oporou legitimizované přemyslovské dynastie a svojí vahou a finanční podporou zaštítili i počátky samostatné vlády Přemka Opavského. Samotný Petr z Vansova byl ještě v roce 1395 zmiňován jako hlubčický komtur a farář. Jeho částečné přesídlení do Opavy zřejmě souviselo s Přemkovým převzetím hlubčického údělu po smrti vévodova bratra Mikuláše III. a s rozšířením okruhu jeho dvora. Nadání k nimž drželo opavské a hlubčické

20 OL II, s. 41-45, č. 34-35 a 37-38. Bohužel, přesnější dobu vzniku oltářů Božího těla a sv. Mikuláše nedokážeme přesně stanovit. V listinách bratrstva předložených vévodovi ke schválení se mluví o již zřízených, vysvěcených a nadaných oltářích.

21 Například v roce 1428 zastupoval vévodovi zájmy v delegaci na říšský sněm, srov. *Deutsche Reichtagsakten unter Kaiser Sigmund* IX-III (1427-1431), ed. D. KERLER, Gotha 1887, s. 198, č. 160.

22 V roce 1436 byl současně domácím kaplanem vévodů Arnošta a Viléma Opavských. Sebaldovým osudům se nejpodrobněji věnoval F. ŠIGUT v rozsáhlých edičních poznámkách Opavského listináře, blíže F. ŠIGUT, OL III, s. 11, pozn. 2.

23 OL III, s. 41-42, č. 51.

24 SOkA Opava, fond: Archiv města Opavy, inv. č. 491, s. 59.

bratrstvo podací právo tak současně sloužila k finančnímu zabezpečení kleriků blízkých vévodovi Přemkovi Opavskému.

Vedle duchovních osob se ale v okruhu zeměpána pohybovali i samotní předáci bratrstva. Městský písař Jan z Hlubčic často vystupoval ve vévodových službách a jeho jméno nacházíme na celé řadě listin. Za svoji práci získal od Přemka Opavského plat z městské bělírny, který v roce 1417 prodal konfraternitě.[25] Nejtěsněji byl ale s osudy opavského zeměpána provázán Jan Czaudicz, uváděný v seznamu starších bratrstva na prvním místě. Vedle svědečné účasti na Přemkem vydaných listinách,[26] jej další pramen připomíná dokonce jako vévodova hostitele. Poselstvo ze slezské Ratiboře, které dorazilo do města v březnu roku 1416 totiž zastihlo Přemka na hostině v Czaudiczově domě. Teprve po příchodu poslů opustila shromážděná společnost poháry s vínem a společně se odebrala na radnici, kde zeměpán nechal celé jednání zapsat do městských knih.[27]

Přirozeně, že vévodův vliv nemohl být jediným podnětem pro založení a fungování opavského bratrstva. Konfraternity s výraznou vazbou mimo vlastní měšťanské prostředí jsou známy i nedaleké Ratiboře, Prahy, či Kutné Hory, kde se rovněž přimykaly k zeměpanské, či arcibiskupské záštitě.[28] Díky kontaktům s vévodským dvorem si však na společných aktivitách mohli zachovávat výrazný podíl i jedinci, které nepatřili mezi nejvýše postavené opavské měšťany. Ve svém životě prošli městskými školami, nebo dokonce strávili nějaký čas na univerzitách a jejich přístup k víře mohl překračovat rámec jejího pouhého pasivního přijímání.[29] Rektor školy a písař současně nebyli jedinými zástupci širokého spektra někdejších scholárů, kteří spoluurčovali charakter nejstarší fáze existence opavského bratrstva. Také přídomky „Schreyber" a „Salzschreiber" dalších měšťanů dosvědčených listinou z roku 1417 nasvědčují tomu, že jejich nositelé získali alespoň elementární

25 Vévoda současně do kostela daroval další díl důchodu z bělírny na nákup vosku pro mešní svíce. Listina byla opsána do Chronicon Oppaviense (též Fürstensteinská kronika podle místa jejího posledního známého uložení) z poloviny 16. století, která ovšem zmizela v závěru II. světové války. Zmiňovaný text se zachoval ve výpiscích Josefa Zukala, srv.: Zemský archiv v Opavě, fond: Pozůstalost Josefa Zukala, Chronik Fürstenstein (dále jako Chronicon Oppaviense), sg. 208aII, f. 29.

26 Srov. F. MINSBERG, Geschichte, s. 133-136, č. 10.

27 Chronicon Oppaviense, f. 28. Kontakty mezi Přemkem Opavským a Janem Czaudiczem neustaly, aniž když Jan přesídlil do Krakova. Když v roce 1424 nechal Jan Czaudicz sepsat svoji závěť, zmínil v ní i dluhy, které dosud opavský vévoda se svým synem nesplatili. *Zbiór dokumentów katedry i diecezji krakowskiej*, t. II (1416-1450), ed. S. KURAŚ, Lublin 1973, s. 88-91, č. 253.

28 Blíže H. PÁTKOVÁ, *Bratrstva*, s. 18.

29 Blíže Z. HLEDÍKOVÁ, *Církev*, s. 52.

gramotnost.[30] Úvahy nad vysokou mírou individuální zbožnosti některých opavských měšťanů se přitom neopírají pouze o naše vlastní myšlenkové konstrukce. Hned první jmenovaný ze seznamu předáků bratrstva, Jan Czaudicz, deklaroval svoje náboženské postoje i svými dalšími kroky. Na počátku dvacátých let patnáctého století přesídlil do Krakova a záhy se i zde zapojil do činnosti bratrstva působícího při kapli svaté Barbory v blízkosti krakovské fary. Úzké styky s tamními duchovními dokládá nejen text jeho závěti, ale i řada svědků kteří se zavázali dohlížet na její vyplnění.[31] Jak upozornila Zdeňka Hledíková, podobně vyhraněné postoje bychom však mohli jen stěží předpokládat u převážné části městského obyvatelstva, která sice respektovala základní vrstvu církevních požadavků jako podmínku spásy, ale jejich v jejich plnění nepřekračovala všední úroveň.[32] Skutečnost, že hlavní oltář bratrstva byl umístěn v chóru kostela, navíc napovídá, že počet věřících kteří se zúčastňovali zdejších bohoslužeb byl nutně omezen. Rozšiřování působnosti konfraternity tak spadá až do období po husitských válkách, které od druhé poloviny dvacátých let stále výrazněji ovlivňovaly dění na moravsko-slezském pomezí.

Opava sice byla uchráněna přímého útoku husitů, ale tvrdě ji postihly hospodářské důsledky opakovaného tažení polních vojsk.[33] V době narůstajícího nebezpečí navíc zeměpán neváhal sáhnout ani na církevní zboží a konfiskoval třeba i liturgického náčiní z dominikánského a farního kostela.[34] Vévodových požadavků nebylo ušetřeno ani mariánské bratrstvo, jehož oltáře musely být v polovině

30 Ostatně u předních měšťanů byl již v této době určitý stupeň gramotnosti profesní nezbytností, srov. F. ŠMAHEL, *Gramotnost lidových vrstev v Čechách ve 14. a 15. století*, in: F. ŠMAHEL, Mezi středověkem a renesancí, Praha 2002, s. 54-71.

31 Opavský kupec Jan Czaudicz dosud přitahoval pozornost historiků především jako osoba, která udržovala velmi těsné styky s opavským vévodou. Jako vykonavatelé jeho poslední vůle vystupovali vedle krakovských měšťanů i duchovní mariánské fary *Zbiór dokumentów katedry i diecezji krakowskiej II (1416-1450)*, (ed.) S. KURAŚ, Lublin 1973, s. 88-91, č. 253. Dějinami bratrstev ve středověkém Krakově se zabývala H. ZAREMSKA, Bractwa w średniowiecznym Krakowie. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1977 a z jejích závěrů vycházel i A. CZACHAROWSKI, *Die Brüderschaften der mittelalterlichen Städte in der gegenwärtigen polnischen Forschung*, in: A. CZACHAROWSKI, *Bürgertum und Rittertum im Spätmittelalter*, Toruń 2001, s. 7-22.

32 Srov. Z. HLEDÍKOVÁ, *Církev*, s. 50.

33 Blíže D. PRIX, *Vévoda Václav II. Opavský a Hlubčický*. Ve stínu otce, husitů a bezvládí, Časopis Slezského muzea - B 48, 1999, s. 152-192.

34 Srov. G. KÜRSCHNER, *Das Buch der Stiftungen zum ehemaligen Dominikaner=Kloster in Troppau*, Opava 1903, s. 15-16 a SOkA Opava, fond: Archiv města Opavy, Kniha opisů opavských privilegií z let 1224-1574, inv. č. 218, f. 34-35.

třicátých let znovu vybaveny platy.[35] Pohusitské období tak nebylo pouze začátkem nové etapy v dějinách konfraternity, ale v podstatě i jejím znovuobnovením. K již dříve založeným oltářům nechali starší bratrstva vybudovat i nový oltář se zasvěcením Božímu tělu a deseti tisíc rytířů a jedenácti tisíc panen umístěný v hlavní chrámové lodi. Nárůst počtu představených konfraternity až na devět v roce 1440 signalizoval, že po odeznění husitských válek nalezly její aktivity výraznější odezvu v městské pospolitosti. Přirozeně, že mezi rozšiřováním sboru mistrů a členy bratrstva neexistovala automatická úměra, ale zvolené patrocinium, odkazující na zjednodušené představy o co největším počtu přímluvců u Kristova trůnu, tuto tezi potvrzuje. Pobožností u oltáře umístěném v hlavní lodi se také mohl účastnit mnohem větší zástup věřících, než tomu bylo dříve v chóru.[36]

Vedle rozšiřování počtu oltářních fundací, na jejichž vybavení odpovídajícími platy ale měli největší podíl sami oltářníci,[37] se aktivity bratrstva Panny Marie a Božího těla rozšířily i o liturgii almužny, když mistři spolu s komturem opavské komendy řádu německých rytířů předložili v roce 1443 olomouckému biskupovi žádost o zřízení špitálu svatého Antonína: „..., *hospitale unum generale pro peregrinis ac aliis pauperibus*,... ."[38] V následujících letech se starší postarali i o jeho dostatečné vybavení finančními prostředky, přičemž nejvýznamnější položku tvořil plat 12 moravských hřiven zakoupený od biskupa Pavla z Miličína.[39] Lze se domnívat,

35 O svoji původní nadaci přišel oltář sv. Vavřince, sv. Markéty a sv. Anežky a to přes to, že byl spravován vévodovi blízkým Sebaldem Hartfaustem, srov. OL III, s. 29-33, č. 45; s. 41-43, č. 51-52; s. 48-53, č. 56-58. Oltářníci oltářů Božího těla a svatého Mikuláše museli pro svoje zabezpečení zakoupit 6 hřiven ročního platu z Krnova a další tři hřivny z Rozumic. Není od věci zdůraznit, že oba platy v úhrnné výši devíti kop byly zakoupeny na blízkých majetcích ratibořské větve opavských Přemyslovců, kam moc opavské větve nesahala. Když v roce 1440 žádalo bratrstvo o potvrzení těchto nových platů olomouckého biskupa, a je třeba dodat že ze svých prostředků zakoupilo další hřivnu plynoucí k rukám oltářníka, uvedlo jako argument nedostatek důchodů plynoucích ze staré nadace, která již neodpovídala změněným poměrům. Blíže OL III, s. 33-35, č. 46; s. 35-36, č. 48 a s. 62-63, č. 63.

36 OL III, s. 51-52, č. 57. Náboženské představy pozdního středověku přiblížil F. RAPP, Církev a náboženský život západu na sklonku středověku, Brno 1996, s. 105-108 a Z. HLEDÍKOVÁ, *Církev*, s. 51.

37 Příkladem je listina z 27. září 1441, ve které bratrstvo žádá olomouckého biskupa o potvrzení nového oltáře a navrhuje za jeho správce právě Jana Mikuláše Mülnera, jenž sám z svého dědictví přidal k oltáři plat 5 hřiven pražských grošů. Blíže OL IV, s. 7-8, č. 67. Kněz používal plat pro svoji potřebu a teprve ve své závěti jej odkázal svým nástupcům, popřípadě mohl po vzoru Sebalda Hartfausta zakoupil nemovitost, kterou duchovenstvo opavských kostelů využívalo společně. Srov. OL III, s. 41-42, č. 51.

38 Srov. OL IV, s. 11-14, č. 71.

39 Srov. OL IV, s. 25, č. 75. Další hřivnu představení zakoupili od měšťana Pavla Rösnitzera, blíže Tamtéž, s. 26, č. 76.

že kromě důrazu na organizaci chudinské péče v městských špitálech, který postupně pronikal do řady měst, ovlivnilo rozhodnutí opavských měšťanů i nové pojetí okázalé dobročinnosti, které jej doprovázelo. Řada pozdně středověkých městských špitálů svojí polohou a výstavností soupeřila s podobně zaměřenými, ale církevními řády spravovanými institucemi a stávala se jednou z dalších dominant demonstrujících městské sebevědomí.[40]

Stále četnější personální propojování starších bratrstva a opavských konšelů nacházelo svůj odraz i při oficiálních jednáních zemského soudu, kde například ve sporu o plat zakoupený na vsi Bohdanovicích vystupují střídavě *bratrstwie mistrzi* a *cives oppavienses*.[41] Podobně vnímali pozici bratrstva i opavští zeměpáni, v jejichž politice se prolínaly kroky vůči starším i městské komunitě. Po opětovném rozdělení opavského vévodství v první polovině třicátých let byla ostatně pozice Přemkových synů natolik oslabena, že jim neumožňovala výrazněji ovlivňovat vnitřní záležitosti města. Jejich postoje se v podstatě omezovaly na drobné symbolické kroky, nebo, jako tomu bylo v případě Václava II., na sliby, že nebudou vyčerpávat komorní důchody v jiné než obvyklé míře.[42]

V roce 1441 svolili vévodové Václav, Vilém a Arnošt[43] k prodeji ročního platu pěti hřiven grošů z městských majetků na vybavení oltářů bratrstva a jejich přístup napodobil v roce 1477 i nový opavský vévoda Viktorin z Poděbrad, když konfraternitě prodal ze svých příjmů další tři hřivny.[44] U nedávného konvertity stála nutnost demonstrovat svoji věrnost římskému ritu na jednom z předních míst, ale za dalšími Viktorinovými kroky vidíme i zřetelné usilování o přízeň opavských stavů a samotných měšťanů. Poměrně úspěšné kroky Poděbradova syna v domácí politice ale nevyvážily vnější ohrožení. Matyáš Korvín neustal ve své ofenzívě a v posledku

40 Blíže B. GEREMEK, *Slitování a šibenice*. Dějiny chudoby a milosrdenství, Praha 1999, s. 44-59. Na reprezentativní úlohu městských špitálů poukázal M. SŁOŃ, *Szpitale średniowiecznego Wrocławia*. Warszawa 2000.

41 *Pozůstatky knih zemského práva knížetství opavského I.* Knihy přední (1413-1484), ed. J. KAPRAS, Praha 1906, s. 21, č. 183 a s. 32, č. 299. Spor s vládyky z Bohdanovic, který zahrnoval ještě další 4 hřivny městem nárokované hřivny, se táhl několik desítek let. Ještě v roce 1477 odmítl oficiál olomoucké konzistoře zprostit Dobeše z Bohdanovic závazku platit ročně čtrnáct hřiven grošů. Blíže OL V, s. 10-11, č. 106.

42 Zoufalou finanční situaci Přemkových synů vylíčil D. PRIX, *Vévoda Václav II.*, s. 152-192.

43 OL V, s. 6, č. 102. Původně nesprávnou dataci k roku 1471 převzal František Šigut z edice řádových listin *Die Urkunden des Deutsch-Ordens-Centralarchives zu Wien*, ed. G. v. PETTENEGG, Prag 1887, s. 566, č. 2125. V této době již ale zmiňovaní Přemkovi synové nežili. V aktovém materiálu bratrstva je poznamenáno správné datum 28. září 1441, srv. SOkA Opava, fond: Archiv města Opavy, Bratrstvo těla Kristova, k. 48, i.č. 759, f. 56.

44 OL V, s. 10, č. 105.

jej připravil i o opavské vévodství, které předal svému nemanželskému synovi Janovi. Už po smrti otce přijal Jan Korvín přijal v Budíně delegaci opavských šlechticů a měšťanů a na jejich žádost prohlásil všechny platy směřující k oltáři sv. Vavřince jako věčné, bez práva zpětného výkupu.[45] Svoji dobrou vůli demonstroval i o čtyři roky později, když převedl všechna podací práva ke knížecím oltářům na městskou radu s výslovnou zmínkou: „ ... *,aby oni podle své opatrnosti je spravujíc, nyní hned po datum listu tohoto věční poddací a kolatorové byli a jim nyní i na věky příslušely a tak aby městské syny obdarovati mohli.*"[46]

Postupné oslabování zeměpanského vlivu ve strukturách opavského bratrstva tak bylo nahrazeno větší angažovaností radní vrstvy, která hájila společné zájmy i za cenu ozbrojených konfliktů. Po zbraních neváhala sáhnout ani při sporu o zadržené platy plynoucí z nedalekého Krnova. Slovní půtky mezi oběma městy totiž záhy přerostly do střetu, který musela urovnávat zemská šlechta a jehož ukončení bylo v posledku svěřeno vévodovi Vilému Opavskému. Ačkoli za pravdu nakonec dostala opavská strana,[47] spor si přesto vynutil zvýšená vydání, která starší bratrstva řešili prodejem hřivny platu jednomu ze svých členů.[48]

Proměna vnějších vazeb doprovázená rozšířením působnosti konfraternity o nové oltáře a špitální činnost tak zřejmě vyvrcholila ve třicátých a čtyřicátých letech patnáctého století. Osudy bratrstva v následujícím půlstoletí už dávají zase trochu jiný obraz. Fundátorská činnost samotných měšťanů v podstatě skončila rokem 1450, kdy Mikuláš Faulhering věnoval na opavské poměry vysokou částku dvou set hřiven grošů na vybudování dvou dalších oltářů.[49] Tento dar však nenašel další následovníky a dokonce ani přestavba někdejší kaple svaté Anežky spojené s počátky bratrstva zřejmě nevyvolala výraznější donační aktivitu. Je příznačné, že iniciátor vybudování kaple svaté Anny stanovil, že v případě úmrtí rodinných příslušníků spadá podací právo na zeměpána, ačkoli sám byl jedním ze starších konfraternity.[50]

Zprávy, které se o aktivitách bratrstva zachovaly z tohoto třetího období, se v podstatě omezují na vymáhání dlužných platů nebo na dosazování duchovních ke spravovaným oltářům. Zcela z nich vymizela určitá míra flexibility, která byla vlastní předchozím etapám. Posun k pouhému udržování pobožností mohl být

45 Opavská delegace přicestovala do Budína v roce 1494, blíže OL V, s. 13-15, č. 108.

46 OL V, s. 17-18, č. 111.

47 OL IV, s. 29, č. 78.

48 OL IV, s. 30, č. 78a.

49 OL IV, s. 35, č. 82. Následné drobné částky, které bratrstvo přidalo ke spravovaným obročím obvykle nepřekročily jednu kopu, nebo byly zakoupeny samotným oltářníkem.

50 OL IV, s. 38-40, č. 85.

sice způsoben saturováním potřeb zde sloužících oltářníků, ale relativně málo zaplněný prostor opavského chrámu spíše svědčil o hospodářském útlumu města, který se prohluboval již od konce čtrnáctého století a jehož částečné odeznění můžeme klást teprve až na samý sklonek středověku. V polovině patnáctého století navíc došlo k proměně sakrální topografie obce, když na jeho předpolí vznikl františkánský klášter, jehož rychlý stavební růst dosvědčoval, že část opavských měšťanů více přitahovala spiritualita Kapistránových následovníků.[51]

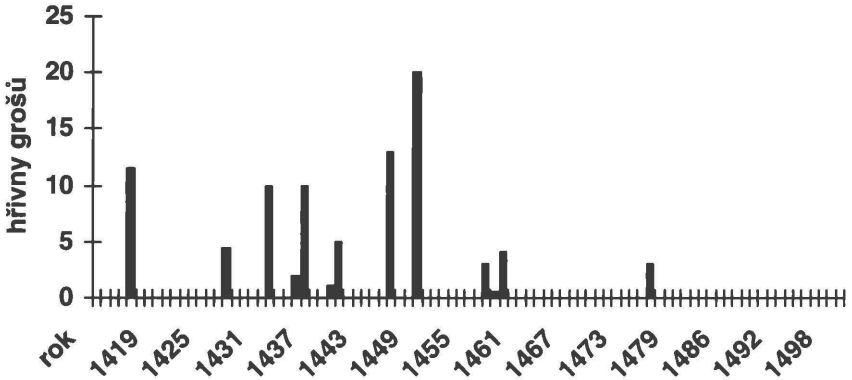
Všechny uvedené důvody ale jen stěží postihují všechny proměny vnějších znaků existence opavského bratrstva Panny Marie a Božího těla. Z druhé poloviny patnáctého století se nám sice nezachovalo mnoho zpráv o procesu postupného narůstání vlivu městské komunity uvnitř farního kostela, ale některé indicie naznačují, že aktivity konšely ovládané konfraternity mohly směřovat právě tímto směrem. Po požáru interiéru na konci patnáctého století došlo k definitivnímu odstranění letneru oddělujícího dosud především řádu německých rytířů vyhrazený chór a ambice opavských měšťanů se završily na počátku šestnáctého století, kdy se komtur vzdal duchovní správy a opavští radní si nechali zbudovat nový honosný vstup přímo k chórovým lavicím. Závěr námi vymezené třetí etapy existence opavského bratrstva spadá na sám počátek nástupu protestantismu na Opavsku.[52] Současně jej však lze pojímat jako symbolické završení vnitřních proměn konfraternity, která se přes nepochybně neměnná statuta posouvala od úzkého vzorku měšťanů opírajících své postavení o těsné styky se zeměpanským dvorem směrem k výhradnímu zastoupení opavské radní vrstvy mezi předáky bratrstva.[53]

51 Vznik františkánského kláštera s kaplí svaté Barbory navíc svou listinou podpořil i olomoucký biskup, když všem, kteří přispějí na stavbu kláštera udělil čtyřicetidenní odpustky. Srov. Státní ústřední archiv Praha, fond: ŘF - Praha, inv.č. 23 a 24. Nejstarší osudy řehole v Opavě vylíčili J. ZUKAL, *Osudy bosácké řehole sv. Františka v Opavě*, Věstník Matice opavské 12, 1904, s. 9-21; J. SVÁTEK, *Ke stavebním dějinám bývalého františkánského konventu v Opavě*, Sborník památkové péče v Severomoravském kraji 5, 1982, s. 149-178 a M. ELBL *Slezsko a česká františkánská provincie (15.-18. století)*, in: Slezsko v dějinách českého státu, Opava 1998, s. 211-219.

52 K nástupu reformace na Opavsku se nejnověji vrátil R. FUKALA, *Několik poznámek k počátkům reformace na Opavsku v letech 1524-1569*, in: Opava II. Sborník k dějinám města, Opava 2000, s. 27-30.

52 CDM XI, (ed.) V. BRANDL, Brün 1885, s. 454-455, č. 536.

53 Tato studie vznikla jako součást řešení grantového úkolu GA ČR, Přemek Opavský a husitství č. 404/02/1555.



Hodnoty nových donací kontrolovaných bratrstvem Panny Marie a Božího těla v Opavě



Pečeť opavského bratrstva Božího těla a Panny Marie z roku 1417. (Uložena v SOkA Opava, fond: Archiv města Opavy, inv. č. 195.)

The Opava Fellowship of the Virgin Mary and Corpus Christi in relation to the ruler and town community

Martin Čapský

The oldest outright report of the existence of the Opava Fellowship of the Virgin Mary and Corpus Christi dates back to 1417 but its origins go back to at least the late 14th century. The confraternity gradually funded several altars in Opava Parish Church and founded a new town hospital in the 1440's. The turn to alms liturgy shows the unsettled inner dynamics of confraternity activities. The destiny of the Opava Fellowship can thus be divided into several phases. The oldest is closely linked to its masters' relations with the court of the Duke of Opava. The Fellowship's altar endowements were often administered by priests who sympathised with the Duke's politics. After the Hussite Wars, which had weakened the position of the Opava lords, the influence of Opava's aldermen in the confraternity gradually began to prevail. In the future, only they were to be found among the Fellowship's superiors. At the same time, the competence of the confraternity spread. Putting new altars in the town's church allowed for larger congregations. The new dynamics brought by the town's predominant influence gradually began to diminish after 1450. In the following decade, the Fellowship's activities were limited to the administration of already existing foundations. However, the town spread its authority to include other altars. Then, at the beginning of the 16th century, consuls took control of the whole church from the Order of German Knights.

K majetkovému zázemí a domácnosti rytíře Petra Doudlebského z Doudleb

Tomáš Sterneck

Petr Doudlebský z Doudleb, úspěšný jihočeský rytířský byrokrat doby doznívajícího středověku a rodícího se nového věku, zaujal již své současníky jednak houževnatým úsilím o hospodářské ozdravění rožmberského dominia, v jehož správním aparátu působil, jednak systematickým rozhojňováním vlastního majetku.[1] Některým aspektům Petrových soukromých podnikatelských aktivit věnovala pozornost také novější historiografie.[2] Řada dosud badatelsky téměř nedotčených pramenů ovšem skýtá další cenné informace, jež dovolují uchopit tuto pozoruhodnou personu celistvěji. Prohloubení dosavadních poznatků o rytířově majetkovém zázemí a analytický pohled na jeho zatím nezkoumanou domácnost, k nimž směřuje

1 K dobové reflexi Petrovy osobnosti srov. SOA Třeboň, CR – listiny, z Rožmberka 27/15a, kart. 75, č. 410 (testament Petra V. Kulhavého z Rožmberka); SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a (zejm. listy Kateřiny mečířky a Jana písaře). S odstupem půlstoletí od Doudlebského smrti glosoval rytířovo působení ve službách červené růže a jeho vztah k majetku rožmberský historiograf Václav Březan – viz J. PÁNEK (ed.), *Václav Březan, Životy posledních Rožmberků I*, Praha 1985, s. 18, 20, 32, 34, 36-38, 40, 46-47, 53, 236; T. KAHUDA (ed.), *Václava Březana „Dúdlebských rytířů rod"*, JSH 65, 1996, s. 181-185, 188-189 (tamtéž odkazy na zmínky o Petrovi v dalších Březanových textech). Hodnotících komentářů prosté poznámky o Petrově působení v rožmberských službách, respektive výpisy z dokumentů, v nichž Doudlebský figuroval, pojal do svého díla na počátku druhé poloviny 18. století Březanův následovník, třeboňský archivář Petr Kašpar Světecký, pokládaje rytíře za pokrevence svých současníků, příslušníků budějovického patricijského rodu Daublebských ze Sternecku – SOA Třeboň, rkp. A 22, I. historický kvatern, pag. 46-47, 78, 88, 90, 90-91, 114, 170, 171, 183, 219, 223, 268, 268-269, 270, 402, 530; tamtéž, II. historický kvatern, pag. 157-158, 313; tamtéž, IV. historický kvatern, pag. 38, 48, 554, 561, 563; viz též T. STERNECK, *Petr Kašpar Světecký, dva „hodní muži rošafní" a jeden strašidelný dům*, Výběr 40, 2003, s. 393-404.

2 Zejm. V. BŮŽEK, *Úvěrové podnikání nižší šlechty v předbělohorských Čechách*, Praha 1989, s. 50-53, 75-76, 149-150; T. KAHUDA, *Podíl Petra Doudlebského z Doudleb na důlním podnikání u Nedabyle*, JSH 65, 1996, s. 26-33; srov. také TÝŽ, *List rožmberského kancléře o pohledávkách po Petru Doudlebském z Doudleb*, GHL 15, 1995, č. 3-4, s. 5-10. V citovaných studiích další literatura. Ze starších prací zmiňujících se o Petrovi si zaslouží pozornost V. PULEC, *Doudleby*. Příspěvky k jejich dějinám, Č. Budějovice 1990 (2. vydání; 1. vydání vyšlo 1926), s. 11-13. Aktivity Petra Doudlebského z Doudleb zaujaly také J. HRDLIČKU, *Páni dvořané Petra Voka z Rožmberka a dvořanská světnice třeboňského zámku II*, Heraldická ročenka 1992, s. 20, jehož dílčí postřehy jsou však znehodnoceny řadou věcných chyb.

přítomná práce, jsou zamýšleny jako dílčí materiálový příspěvek ke studiu životního stylu nižší šlechty, spjaté předivem klientských vazeb s velmožskými dvory a angažující se ve správním aparátu panských velkostatků v první půli 16. století. Je ale nutné předeslat, že na jedné straně Petr Doudlebský z Doudleb sice reprezentuje určitý typ urozence této doby, na straně druhé však jeho životní styl vykazuje v nejednom ohledu specifické, ano až atypické prvky. Také proto si dochované prameny ilustrující Petrovu osobnost zasluhují soustředěnou badatelskou pozornost. Poznatky získané jejich analýzou ovšem nelze mechanicky zobecňovat a přenášet do charakteristik širšího okruhu rytířových současníků srovnatelného sociálního postavení a profesního zařazení.[3]

Otec Petra Doudlebského z Doudleb, Diviš z Doudleb, se v pramenech připomíná k létům 1468-1511, přičemž datum jeho smrti je třeba klást před 30. červen 1516.[4] Rodový původ Divišovy manželky není doložen, jediná známá zmínka o ní jméno neobsahuje a ohledně životních dat prokazuje toliko, že rytířova choť byla naživu v době, kdy byla koncipována listina datovaná 26. května 1492.[5] Po boku svých sourozenců, rytířů Viléma, Petra a Jana z Doudleb,[6] se Diviš v šedesátých a sedmdesátých letech 15. století podílel na úvěrových investicích do rožmberské komory. Z pera notáře působícího ve službách červené růže si tito bratři vysloužili nelichotivého označení „*maledicti usurarii*", podobně ovšem horlivý úředník při mřežování příslušných zápisů v rožmberských Libri obligationum počastoval také řadu dalších věřitelů pánů z Růže.[7] Diviš z Doudleb soustředil ve svých rukou poměrně solidní nemovitý majetek. Ten sestával jednak ze starých rodových držav v Doudlebech, Straňanech, Nedabyli, Strážkovicích, Borovnici a Perném, tedy ze statků situovaných jižně

3 K metodickým otázkám v této souvislosti výstižně P. DINZELBACHER, *Zu Theorie und Praxis der Mentalitätsgeschichte*, in: P. Dinzelbacher (Hg.), Europäische Mentalitätsgeschichte. Hauptthemen in Einzeldarstellungen, Stuttgart 1993, s. XV-XXXVII. Z nových pokusů o syntetický pohled na životní styl urozenců v raně novověkých českých zemích viz M. KOLDINSKÁ, *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha – Litomyšl 2001; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*. Šlechta v českých zemích na prahu novověku, Praha – Litomyšl 2002.

4 K Divišovi s odkazy na další prameny T. KAHUDA (ed.), *Václava Březana „Dúdlebských rytířů rod"*, s. 178-181. Nový doklad o Divišovi coby spolupečetiteli k roku 1511 otiskl R. TECL, *Dodatek k soběslavským křaftům*, JSH 66-67, 1997-1998, s. 100. K datu 30. června 1516 viz níže.

5 SOA Třeboň, CR – listiny, z Doudleb 1, kart. 6, č. 278.

6 K nim zejm. T. KAHUDA (ed.), *Václava Březana „Dúdlebských rytířů rod"*, s. 178-180, 189.

7 J. PELIKÁN (ed.), *Rožmberské dluhopisy z let 1457-1481*, Praha 1953, s. 153-154 č. 422. Při mřežování notář vtipně připsal „*Requiescant in pice, maledicti usurarii*".

od královského města Českých Budějovic. Roku 1508 však Diviš tuto držbu redukoval prodejem části poddanských platů v Borovnici a vodních toků a rybníčků při Doudlebech Petrovi IV. z Rožmberka,[8] celkem za 680 kop 40 grošů míšeňských.[9] Klíčová zájmová oblast Diviše z Doudleb byla totiž jinde, a sice v prostoru východně od Soběslavi a severně od Jindřichova Hradce, kde mu patřily statky Budislav – tamní tvrz byla zřejmě jeho sídlem – a Mostečný a díly vsí Katova a Horní Radouně.[10] K roku 1496 se Diviš připomíná mezi blíže neurčenými služebníky červené růže,[11] z jeho generace rytířů z Doudleb se však ve správním aparátu rožmberského dominia uplatnil především Vilém, strýc našeho Petra Doudlebského z Doudleb, a to zejména jako krumlovský purkrabí, v kterémžto úřadě je doložen v rozmezí let 1479-1483.[12]

Diviše z Doudleb přežila čtveřice jeho synů, rytíři Petr, Jiřík, Bohuslav a František Doudlebští z Doudleb, kteří přišli na svět v uvedeném pořadí.[13] S nedlouhým odstupem

8 Většina jmenovaných statků na Českobudějovicku Divišovi patřila jen zčásti. Srov. SOkA Č. Budějovice, AM ČB – listiny, sign. II/37, inv. č. 106; SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. L 368; SÚA Praha, Desky zemské, DZV 249, C 4 – C 5; F. M. ČAPEK, *Doudlebsko.* Děj a paměti bývalé župy Dúdlebské, Č. Budějovice 1902, s. 27-29; V. SCHMIDT – A. PICHA (edd.), *Urkundenbuch der Stadt Krummau in Böhmen II (1420-1480)*, Prag 1910, s. 96 č. 380, s. 113 č. 474, s. 178 č. 793; A. VAVROUŠKOVÁ (ed.), *Desky zemské království Českého I/2.* Kvatern trhový běžný červený od léta 1542-1543, Praha 1935, s. 78 č. 202; V. PULEC, *Doudleby*, s. 13. K prodeji roku 1508 viz T. KAHUDA (ed.), *Václava Březana „Dúdlebských rytířů rod"*, s. 180-181. Viz také pozn. 10.

9 Finanční obnosy, vyčíslované v excerpovaných pramenech v různých peněžních jednotkách, přepočítávám na převažující míšeňské groše. K měnových relacím naposledy přehledně P. VOREL, *Úvěr, peníze a finanční transakce české a moravské aristokracie při cestách do zahraničí v polovině 16. století*, ČČH 96, 1998, s. 754-778, zejm. s. 762-767. Srov. pozn. 57.

10 Majetek pozůstalý po Divišovi zachycují listiny SOA Třeboň, CR – listiny, z Doudleb 2-2b-2c, kart. 6, č. 351-352-353; táž sbírka, z Doudleb 3, kart. 6, č. 356-357-358. K neúplné držbě Katova a Horní Radouně srov. A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českého IV*, Praha 1885 (1. vydání celého díla 1882-1927), s. 89-90, 92, viz také s. 91-92 k dělení Divišových synů; ke Katovu ještě SÚA Praha, Desky zemské, DZV 9, E 25.

11 SOA Třeboň, rkp. A 22, I. historický kvatern, pag. 216; též T. KAHUDA (ed.), *Václava Březana „Dúdlebských rytířů rod"*, s. 180.

12 Viz SOA Třeboň, rkp. A 22, I. historický kvatern, pag. 169; J. PELIKÁN (ed.), *Rožmberské dluhopisy*, s. 59 č. 139, s. 61 č. 142, s. 136 č. 355, s. 182-183 č. 530, s. 213 č. 620, s. 213 č. 621, s. 215 č. 627, s. 216-218 č. 632, s. 218 č. 635, s. 221 č. 641, viz též s. XV, 252; AČ VIII, s. 488 č. 120; AČ XVI, s. 265 č. 292; AČ XXI, s. 206 č. 65, s. 207 č. 70, 72, s. 415 č. 280 (srov. též AČ X, s. 14 č. 964, s. 21 č. 978, s. 46-47 č. 1029); T. KAHUDA (ed.), *Václava Březana „Dúdlebských rytířů rod"*, s. 178; A. SEDLÁČEK, *Hrady III*, s. 33.

13 K Petrovým sourozencům zejm. T. KAHUDA (ed.), *Václava Březana „Dúdlebských rytířů rod"*, s. 181-183, kde odkazy na další prameny.

od otcovy smrti se jmenovaní sourozenci dohodli na zrušení dosavadního bratrského nedílu. Divišovy statky byly rozděleny již podle předběžných smluv z 30. června 1516, záhy však došlo k některým úpravám tohoto majetkového vypořádání.[14] Stvrzení jeho definitivní podoby pergamenovými listinami se všemi náležitostmi proto následovalo až 19. března roku 1518.[15] Nejstarší z bratří Petr Doudlebský z Doudleb získal ves Mostečný, části Horní Radouně a Katova a kromě pěti rybníčků příslušejících ke jmenovaným statkům ještě dvě nádrže u Budislavi.[16] Rodový majetek v Doudlebech, Straňanech, Nedabyli, Strážkovicích, Borovnici a Perném připadl druhému nejstaršímu bratru Jiříkovi. Bohuslav a František Doudlebští z Doudleb se podělili o většinu budislavského statku, přičemž tamní tvrz s poplužním dvorem připadla nejmladšímu Františkovi. V majetkových poměrech synů Diviše z Doudleb však mělo zanedlouho dojít k zásadnímu přesunu. Na rozhraní let 1521 a 1522 totiž náhle zemřel Jiřík Doudlebský z Doudleb. Jeho mladší sourozenci Bohuslav a František disponovali sice rovněž dědickými právy na část nebožtíkova majetku, avšak vlastních nároků se tito vyšších společenských ambicí prostí rytíři zřekli ve prospěch nejstaršího bratra Petra.[17] Pozemková držba Petra Doudlebského z Doudleb tak byla náhle značně rozhojněna o staré rodové statky blíže Českých Budějovic.[18]

14 Bohuslav a František ještě roku 1516 uzavřeli blíže nedatovanou dohodu o výměně některých pozemků. SOA Třeboň, CR – listiny, z Doudleb 2-2b-2c, kart. 6, č. 351-352-353.

15 SOA Třeboň, CR – listiny, z Doudleb 3, kart. 6, č. 356-357-358. Srov. A. SEDLÁČEK, *Hrady IV*, s. 91-92; T. KAHUDA, *Podíl*, s. 26, 30.

16 Petra Doudlebského z Doudleb je třeba odlišovat od Petra z Doudleb na Starcově Lhotě, příslušníka jiné rodové větve držící statky severně od Milevska a Jistebnice (srov. M. KOLÁŘ, *Doudlebský z Doudleb*, OSN VII, Praha 1893, s. 882), který byl 12. března 1515 kvůli svým poddaným pohnán Jindřichem Hodějovským z Hodějova před komorní soud, jenž vynesl nález 18. listopadu 1518 (AČ XIX, s. 352 č. 2606, s. 353 č. 2607, s. 642). Z této větve pocházeli (viz SÚA Praha, Desky zemské, DZV 7, B 23; týž fond, DZM 132, F 11) také ti členové rodu, kterým bezdětný Petr Doudlebský z Doudleb odkázal část majetku (k tomu níže).

17 K úmrtí T. KAHUDA (ed.), *Václava Březana „Dúdlebských rytířů rod"*, s. 182; TÝŽ, Podíl, s. 26. K majetku po Jiříkovi SOA Třeboň, CR – listiny, z Doudleb 5, kart. 6, č. 371; A. SEDLÁČEK, *Hrady IV*, s. 92. Ke vztahům mezi bratry srov. AČ XI, s. 237 č. 1310 (2. srpna 1519 vyznávají František Doudlebský z Doudleb a Přech Dvořecký z Olbramovic, že se angažovali ve sporu Františkova bratra Bohuslava s choustnickým purkrabím, jenž věznil Bohuslavova poddaného); AČ XIV, s. 307 č. 2186 (30. října 1519 vyznává František Doudlebský z Doudleb, že zplnomocnil bratra Petra k řešení sporu se svobodníkem Petrem Beranem, který z Františkových pozemků pojímal vodu do svého rybníka *„a vo to se mnú žádné smlúvy nemá"*; k Beranovi, jenž 1511 získal Tučapy a část Katova a dále úspěšně rozhojňoval svůj deskový majetek, srov. A. SEDLÁČEK, *Hrady IV*, s. 89-90).

18 Blíže T. KAHUDA, *Podíl*, s. 26, 30.

Právě dvacátá léta 16. věku přinesla oživení zájmu o důlní podnikání na Českobudějovicku.[19] Petr Doudlebský z Doudleb si byl dobře vědom skutečnosti, že pozemky, které zdědil po zemřelém bratrovi, zasahují do stříbronosné oblasti (později zvané rudolfovským rudním revírem). Neprodleně se spojil s rytířem Václavem Metelským z Feldorfu a společně požádali krále Ludvíka Jagellonského o povolení těžby drahého kovu u vsi Nedabyle. Privilegiem, daným 4. listopadu 1522 na Pražském hradě, potvrdil panovník souhlas se zahájením nedabylského důlního podnikání. Po dobu patnácti let od vydání této listiny nemuseli rytíři odvádět urburu ani jiné poplatky spojené s těžební činností do královské komory a bylo jim přiznáno právo svobodného prodeje výtěžku.[20] Spoléhajíce na kladné vyřízení žádosti, počali rytíři již před 22. červencem 1522, kdy o tomto podniku informoval tehdejšího vladaře domu červené růže Petra IV. z Rožmberka jeho synovec Jindřich VII. z Rožmberka, těžit stříbro v nově zaraženém dole sv. Anny.[21]

Ještě v průběhu první poloviny dvacátých let, tedy zřejmě dříve, než se mohla těžba u Nedabyle plně rozběhnout (o její rentabilitě pro sledované období bohužel informováni nejsme), prodal náhle Petr Doudlebský veškerý majetek po bratru Jiříkovi za 900 kop grošů míšeňských svému dosavadnímu společníkovi v horním podnikání.[22] Postoupením stříbronosných *„nedabylských gruntů"* Václavovi Metelskému z Feldorfu se však rytíř nehodlal vyloučit z účasti na možném výnosu těžby a proto prodej pozemků podmínil tím, že nadále podrží nárok na poloviční podíl z případného zisku. K prokázání tohoto nároku a ke spoluúčasti na nejistých investicích do těžby vyzvali Petra Doudlebského z Doudleb listem datovaným 6. února 1545 Budějovičtí, kteří na přelomu let 1543 a 1544 odkoupili od Václava Metelského

19 Srov. K. STERNBERG, *Umrisse einer Geschichte der böhmischen Bergwerke I/1*, Prag 1836 (reprint Praha 1980), s. 188n.; J. KOŘAN - J. KOUTEK, *Rudní ložiska v oblasti rudolfovské a jejich dějiny*, Praha 1947, s. 15; B. BÖHNEL, *Dějiny města Rudolfova I (1385-1619)*, Č. Budějovice 1958, s. 16n.

20 Viz SOkA Č. Budějovice, AM ČB - chronologická řada, 1522/9. Rytíři mohli *„na týchž gruntiech ke vsi Nedabyle příslušejících i s kverky svými zlata, stříbra, mědi, cínu, olova i jiného všelijakého kovu buď z starých doluov aneb znovu zaražených dobývati a na nich pavovati"*, řídíce se buď kutnohorským či jáchymovským horním řádem. Po uplynutí patnácti let již měli postupovat nedabylské výtěžky za stanovenou úhradu kutnohorské mincovně, kterou byli do té doby povinni upřednostňovat jen tehdy, kdyby nejvyšší mincmistr nabízel tolik, *„zač by je jiným prodati mohli"*. Srov. též J. KOŘAN - J. KOUTEK, *Rudní ložiska*, s. 15; B. BÖHNEL, *Dějiny města Rudolfova I*, s. 16.

21 AČ XII, s. 58 č. 1403, s. 59 č. 1405; T. KAHUDA, *Podíl*, s. 26.

22 K prodeji nově T. KAHUDA, *Podíl*, s. 27, 31. Tam prameny a další literatura. Srov. A. VAVROUŠKOVÁ (ed.), *Desky zemské království Českého I/2*, s. 8 č. 19.

všechny statky, jež od Petra kdysi získal.[23] Doudlebského odpověď na tento dopis konšelů královského města známa není, nicméně vzhledem k absenci jakýchkoliv zmínek o nároku na podíl ze zisku nedabylské těžby v písemnostech dokumentujících rytířův majetek na sklonku jeho života je pravděpodobné, že svého práva pozbyl, ať již neprokázáním jeho platnosti či jiným způsobem (nejspíše finanční kompenzací ze strany Budějovických).[24]

Prodejem dědictví po Jiříkovi přišel sice Petr o nově nabyté deskové statky včetně vsi, která kdysi dala jeho rodu jméno, nicméně získal hotovost 900 kop míšeňských grošů a po určitou dobu podržel (nevíme ovšem, do jaké míry efektivní) nárok na polovinu zisku z další těžby nedabylského stříbra. Motivaci těchto Petrových kroků je zřejmě třeba spatřovat ve snaze vytvořit si rezervu finančních prostředků v souvislosti se vstupem do rožmberských služeb, kde je rytířovo působení doloženo již od 16. října 1523.[25] Perspektiva uplatnění ve službách červené růže, bezpochyby spojeného s jistými nároky na reprezentaci, byla již snad v myšlenkách Petrových provázena také úvahou o možném využití širších společenských kontaktů k zahájení jiných podnikatelských aktivit.[26]

O funkčním zařazení Petra Doudlebského z Doudleb v prvních letech jeho působení mezi služebníky červené růže podrobnější informace nemáme. Od svatohavelského termínu roku 1523 je doložen v rožmberských účetních rejstřících *„vydánie za službu dvořskú"* jako člen užší (dle výše služného vnitřně diferencované) skupiny dvořanů označovaných *„starší"*, již opustil až k 1. lednu léta Páně 1528.[27] Tehdy pravděpodobně převzal úřad krumlovského purkrabího, v němž je doložen do roku 1531.[28] V letech 1532-1540 zastával Doudlebský opět funkci purkrabího, avšak na jiném

23 SOkA Č. Budějovice, AM ČB – knihy, Kniha konceptů 1538-1550, prozatímní sign. XII b 4, fol. 147a. K okolnostem blíže T. KAHUDA, *Podíl*, s. 27-28, 31-32 (tamtéž, s. 28, edice citovaného listu Budějovických).

24 Doloženy jsou však rytířovy jiné důlně podnikatelské aktivity, k nimž níže.

25 SOA Třeboň, rkp. A 22, I. historický kvatern, pag. 219.

26 Srov. T. KAHUDA, *Podíl*, s. 27, 28.

27 SOA Třeboň, CR – registratura, z Rožmberka 10, fasc. I (1441-1553), fol. 97a, 110a, 118a, 126a. V rejstříku za období sv. Havla 1526 až sv. Havla 1527 je služné Petra coby *„staršího"* evidováno s poznámkou *„za rok a za XI neděl"*.

28 Dle některých pramenů zastával tuto funkci již od roku 1526. Viz SOA Třeboň, rkp. A 22, I. historický kvatern, pag. 170. Srov. A. SEDLÁČEK, *Hrady III*, s. 36; T. KAHUDA (ed.), *Václava Březana „Dúdlebských rytířů rod"*, s. 183. K náplni purkrabského úřadu srov. E. BARBOROVÁ, *Purkrabí rožmberských hradů a panství*, JSH 39, 1970, s. 213-221; E. CIRONISOVÁ, *Vývoj správy rožmberských panství ve 13. – 17. století*, SAP 31, 1981, s. 111-113, 142-152.

rožmberském sídle, Třeboni.[29] Rytířova kariéra pak vyvrcholila 16. října 1540, kdy se stal hejtmanem krumlovského panství,[30] v této době čelným úředníkem dominia červené růže, který byl vybaven podobnými pravomocemi jako pozdější rožmberští regenti.[31] V posledně jmenované funkci Petr setrval až do své smrti 18. března léta Páně 1550. Důležitý mezník v působení Petra Doudlebského z Doudleb v úřadě krumlovského hejtmana znamenalo úmrtí Petra V. Kulhavého z Rožmberka 6. listopadu roku 1545. Následující doba poručnické správy, trvající až do převzetí vladařství Vilémem z Rožmberka v polovině května roku 1551, kladla na krumlovského hejtmana jakožto významného představitele starší generace rožmberské byrokracie a současně předního člena nově jmenované úřednické rady, která přebírala některé kompetence poručníků za jejich nepřítomnosti, značné nároky.[32] Tehdejší mimořádnou úlohu Petra Doudlebského z Doudleb dokreslují doklady o tom, že hejtmanovi na Krumlov posílal poručník Albrecht hrabě z Gutnštejna na Žirovnici nejen pokyny týkající se řešení různých záležitostí spjatých se správou dominia, nýbrž také informace o aktuálních politických událostech.[33] V souladu se snahami trojice poručníků o ekonomické posílení dominia se Petr Doudlebský jednak aktivně podí-

29 SOA Třeboň, rkp. A 22, I. historický kvatern, pag. 183; srov. A. SEDLÁČEK, *Hrady III*, s. 134. Pouze pro léta 1538-1540 podchytila Petrův výkon úřadu třeboňského purkrabího E. CIRONISOVÁ, *Správa třeboňského panství za Rožmberků (1366-1611)*, JSH 53, 1984, s. 2, upozorňujíc na skutečnost, že pro tuto dobu na panství není doložen hejtman, tzn. Doudlebský zde byl patrně nejvyšším úředníkem.

30 SOA Třeboň, rkp. A 22, I. historický kvatern, pag. 171, 183, 223; SOA Třeboň, CR - registratura, z Rožmberka 10, fasc. I (1441-1553), pag. 172-174. Srov. dále T. KAHUDA (ed.), *Václava Březana „Dúdlebských rytířů rod"*, s. 183; TÝŽ, *Podíl*, s. 26; TÝŽ, *List rožmberského kancléře*, s. 5. K hejtmanskému úřadu obecně E. BARBOROVÁ, *Funkce hejtmanů (úředníků) na rožmberských panstvích*, JSH 38, 1969, s. 198-207; E. CIRONISOVÁ, *Vývoj správy*, s. 129-142.

31 Viz E. CIRONISOVÁ, *Vývoj správy*, zejm. s. 124. K Petrovu působení v úřadu krumlovského hejtmana srov. dále T. KAHUDA, *Okradení budějovické nožířky Anny léta Páně 1544*, Výběr 34, 1997, s. 167-177.

32 K době poručnické správy přehledně J. PÁNEK, *Poslední Rožmberkové*. Velmoži české renesance, Praha 1989, s. 42n., bibliografie na s. 351-353; A. MÍKA, *Osud slavného domu*. Rozkvět a pád rožmberského dominia, Č. Budějovice 1970, s. 103n.; viz též J. PÁNEK (ed.), *Václav Březan, Životy I*, s. 16nn.; populárně F. KAVKA, *Zlatý věk růží*. Kus české historie 16. století, Praha 1993 (2. vydání), s. 89-91.

33 Viz SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4199a, č. 5030; sign. 4199b, č. 5031; sign. 4199c, č. 5032; sign. 4215 A, č. 5050; sign. 4228 A, č. 5072; J. PÁNEK (ed.), *Václav Březan, Životy I*, s. 34, 37. Informace o současném dění nejen v rámci habsburské monarchie, nýbrž i ve světě získával ovšem Petr i z jiných zdrojů - srov. SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4130, č. 4955; M. KLIMESCH (ed.), *Norbert Heermann's Rosenberg'sche Chronik*, Prag 1897, s. 259-260.

lel na hledání nových zdrojů finančních prostředků, jednak vyvíjel maximalistické úsilí o restrikci výdajů rožmberské komory.[34]

Vstup do služeb pánů z Růže uvedl Petra Doudlebského z Doudleb do politicky, hospodářsky a kulturně exponovaného prostředí. To rytíři mimo jiné poskytovalo řadu příležitostí k navazování styků se širokým okruhem urozenců,[35] mezi nimiž byla řada osob, které z různých důvodů potřebovaly hotovost. Petr se snad mohl do jisté míry opírat i o zkušenosti, jaké kdysi získali při svých finančně podnikatelských aktivitách jeho otec a strýcové. Každopádně usnadněného přístupu k potenciálním dlužníkům využil k zahájení investic do úvěrových operací. Také Petrovi sourozenci, Bohuslav a František Doudlebští, se pokoušeli touto cestou rozhojnit své jmění, avšak pokud lze soudit z dochovaných pramenů, šlo v jejich případě spíše o jednorázové počiny než o součást velkorysejších podnikatelských záměrů.[36] Nejstarším dokladem o kreditní aktivitě Petra Doudlebského z Doudleb je obligace s datem 6. prosince 1526, jíž potvrdil Linhart Ekhart z Urtvinovic přijetí půjčky od Petra ve výši 500 kop grošů míšeňských.[37] Další Petrovy úvěrové investice směřovaly jak k příslušníkům rytířských rodů Kořenských z Terešova, Dvořeckých z Olbramovic, Lhotských ze Zásmuk, Špulířů z Jiter, Kunášů z Machovic, Nebřehovských z Nebřehovic, Buzických z Buzic, Kocův z Dobrše, Vojířů z Protivce, Kolikrejtarů z Kolikrejtu, tak do panských komor Krajířů z Krajku, Šternberků, pánů z Hradce, Pernštejnů, Zajíců z Házmburka, Ungnadů ze Suneku, pánů z Gutnštejna, Kavků z Říčan i Rožmberků, nerealizována zůstala plánovaná půjčka Švamberkům. Rytířovo úvěrové podnikání dokonce překročilo rámec českých zemí, neboť Doudlebský nalezl dlužníky také v příslušnících rakouských rodů svobodných pánů z Hohenfeldu a jejich pokrevenců hrabat ze Starhembergu. Okruh Petrových dlužníků sestával především ze šlechticů, úroky však rytíři plynuly i z půjčky městu Soběslavi, zatímco u některých rožmberských služebníků, svých vlastních poddaných a jiných blíže

34 Srov. J. PÁNEK (ed.), *Václav Březan, Životy I*, s. 18, 20, 32, 34, 36-38, 40, 46-47, 53, 236.

35 Srov. např. SÚA Praha, Desky zemské, DZV 45, B 26; M. KLIMESCH (ed.), *Norbert Heermann's Rosenberg'sche Chronik*, s. 258.

36 Bohuslav Doudlebský z Doudleb půjčil 70 kop grošů míšeňských Přechovi Dvořeckému z Olbramovic proti obligaci datované 13. března 1521 – SOA Třeboň, CR – registratura, Doudlebští z Doudleb, č. 3. Níže viz k pohledávce Františka Doudlebského. Ke kreditním aktivitám pozdějších generací Doudlebských z Doudleb srov. V. BŮŽEK, *Úvěrové podnikání*, s. 52-57.

37 SOkA Č. Budějovice, AM ČB – chronologická řada, 1526/4; viz též T. KAHUDA, *List rožmberského kancléře*, s. 6.

neidentifikovaných osob[38] měl drobné pohledávky *„bez ouroku"*.[39] Jako výchozí kapitál pro zahájení úvěrového podnikání mohl Petr Doudlebský využít část hotovosti, již získal prodejem statků po bratru Jiříkovi. Také pozdější Petrovy investice, jakkoliv při nich mohl využívat i svých důchodů, a to zejména opakovaně půjčovaného úrokového zisku, se bezpochyby do značné míry opíraly o jeho další mimořádné příjmy.

Jmění Petra Doudlebského z Doudleb bylo prokazatelně několikrát výrazně rozhojněno jinak než prostřednictvím rytířových důchodů. Díky sourozencům jeho majetek narostl nejen na počátku dvacátých let, nýbrž také na prahu páté dekády 16. věku, a to dědictvím po nejmladším bratru Františkovi. Ten po prodeji zděděného dílu budislavského statku rytíři Václavu Tučapovi z Tučap žil v městě Soběslavi, kde také léta Páně 1540 bezdětek zemřel.[40] Součástí Františkovy pozůstalosti byl mimo jiné dlužní úpis na 600 kop míšeňských grošů u paní Anny Hradecké z Rožmitálu, která při svatojiřském termínu 1544 Petrovi Doudlebskému z Doudleb splatila tento dluh spolu se sumou 1700 kop míšeňských, již měla půjčenu přímo od Petra (později, koncem roku 1547, si od krumlovského hejtmana znovu půjčila peníze, tentokrát 400 kop míšeňských).[41] K nárůstu Petrova majetku pak značně přispělo jednorázové ocenění jeho služebních kvalit Petrem V. Kulhavým z Rožmberka, jenž ve své závěti, datované 8. července 1544 na Krumlově, pamatoval na oddaného

38 Část Petrových úvěrových investic podchytil V. BŮŽEK, *Úvěrové podnikání*, s. 51-52, 149-150; srov. též T. KAHUDA, *List rožmberského kancléře*, s. 6. Výše uvedený přehled rytířových dlužníků je zpracován na základě pramenů uložených v SOA Třeboň, CR – registratura, Doudlebští z Doudleb, passim; SOA Třeboň, CR – listiny, z Doudleb 9, kart. 7, č. 423 (srov. tamtéž, z Doudleb 7, kart. 7, č. 409); SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a; sign. I 7B gamma 3e.

39 K bezúročným půjčkám srov. V. LEDVINKA, *Úvěr a zadlužení feudálního velkostatku v předbělohorských Čechách (Finanční hospodaření pánů z Hradce 1560-1596)*, Praha 1985, s. 81n., 89.

40 T. KAHUDA (ed.), *Václava Březana „Dúdlebských rytířů rod"*, s. 183. Srov. také list rychtáře z Veselí nad Lužnicí krumlovskému hejtmanovi Doudlebskému, týkající se prodeje ryb v ceně 40 kop grošů po Petrově nejmenovaném zemřelém bratrovi. List otiskl se zavádějícím komentářem v poznámce F. TEPLÝ, *Dějiny města Jindřichova Hradce II/3*, J. Hradec 1934, s. 292. Nebožtíkem byl nepochybně František, list datovaný v sobotu po sv. Kateřině bez přesného vročení pak zřejmě vznikl 27. listopadu 1540 (srov. výše k Petrovu nástupu do úřadu krumlovského hejtmana a k úmrtí bratra Jiříka; Bohuslav zemřel již před 1525). Vysoká hodnota ryb by mohla naznačovat, že se František i po prodeji budislavského zboží (předmětem prodeje byly i Františkovy *„potoky, rybníčky"* – SÚA Praha, Desky zemské, DZV 8, A 3) angažoval v rybničním podnikání.

41 SOA Třeboň, CR – registratura, Doudlebští z Doudleb, č. 7, 10; SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a.

horlivého úředníka *„za služby jeho, kteréž jest mi od drahně let činil a v nich mi se věrně zachovával, činiti a zachovávati se nepřestává"* odkazem velmi vysoké sumy 2000 kop míšeňských grošů,[42] z níž byla rytířovi ještě za života Petra Kulhavého vyplacena polovina, přijetí druhé poloviny pak krumlovský hejtman kvitoval rožmberským poručníkům 7. května 1546.[43] V souvislosti s dlouholetým působením Petra Doudlebského z Doudleb v rožmberských službách lze ovšem předpokládat také jiné rytířovy mimořádné příjmy, žel v excerpovaných pramenech nedoložené.

Ke zvyšování Petrova finančního potenciálu snad přispívaly též jeho důlně podnikatelské aktivity, které zdaleka nezůstaly omezeny na zaražení dolu sv. Anny u Nedabyle, odkud měla rytíři i po prodeji tamních pozemků Václavovi Metelskému z Feldorfu plynout část případného zisku. V době svého působení ve službách červené růže se Doudlebský horlivě podílel na rožmberské těžbě drahého kovu.[44] První kukusy (každý důl byl rozdělen na 128 těchto těžařských podílů) zakoupil již záhy po příchodu ke dvoru jihočeských magnátů ve dvacátých letech 16. věku, tedy v době největšího rozkvětu těžební činnosti na Českokrumlovsku.[45] Později své aktivity v tomto směru značně rozšířil, ve čtyřicátých letech již investoval do řady dolů v širším okolí Českého Krumlova a v blízkosti Kamenného Újezda.[46] Z let 1547-1549 se dochoval Petrův vlastnoruční soupis jeho příspěvků (cupusů) na tyto cechy s vloženými kvitancemi, jimiž mu šichtmistři potvrzovali převzetí uvedených částek. Podle těchto pramenů měl rytíř na sklonku života 8 kukusů na dolu Čtrnácti pomocníků Božích, 6 kukusů na cechu Král David, 6 kukusů na dolu Voltfatru u Zlaté Koruny, 4 kukusy na cechu sv. Ondřeje na Křížové hoře u Rožmitálu, dále 6 kukusů (do 1548 jen 4) na dolu Mladého Abrahama u Maškovce a celkem 5 kukusů (roku 1548 snad dočasně 7) na dolu Stříbrná sosna u Březí a na cechu sv. Anny pod Kamenným Újezdem. Petrovy cupusy, zaznamenané v excerpovaném materiálu,

42 SOA Třeboň, CR – listiny, z Rožmberka 27/15a, kart. 75, č. 410; deskový zápis SÚA Praha, Desky zemské, DZV 7, H 27; srov. T. KAHUDA (ed.), *Václava Březana „Dúdlebských rytířů rod"*, s. 184.

43 SOA Třeboň, CR – listiny, z Rožmberka 27/16, kart. 75, č. 413. Petr V. Kulhavý již při sepisování testamentu (viz pozn. 42) počítal s možností, že Doudlebskému peníze dá ještě před svou smrtí.

44 K rožmberskému důlnímu podnikání na jihu Čech viz V. SCHMIDT, *Zur Geschichte des Krummauer Bergbaues*, Programm des k. k. deutschen Staatsgymnasiums in Budweis 44, 1914-1915, s. 3-14; J. KOŘAN, *Rožmberské báňské podnikání*, ČSPS 67, 1959, s. 129-146; A. KUBÍKOVÁ, *Podíl českokrumlovských měšťanů na důlním podnikání v okolí Českého Krumlova v první třetině 16. století*, in: Českokrumlovsko v době jagellonské 1470-1526, Č. Krumlov 1998, s. 50-61.

45 A. KUBÍKOVÁ, *Podíl českokrumlovských měšťanů*, s. 52.

46 Srov. též J. PÁNEK (ed.), *Václav Březan, Životy I*, s. 36-37.

který však patrně nepokrývá všechny jeho výdaje spojené s dolováním na těchto ceších, dosáhly za uvedené období minimálně sumy 52 kop 2 groše míšeňské.[47] Doudlebský ale v této době financoval především blíže neurčený *„muoj důl, kderý já sám dělám"*, založený nejspíš někdy v polovině čtyřicátých let. Samostatně evidované náklady na těžbu na tomto cechu, zahrnující pravidelné týdenní odměny havířům, kteří zde střídavě pracovali ve dvou či ve třech, čtvrtletní odměny kováři Volfgangů a další provozní výdaje (nákupy loje, dřeva aj.),[48] činily od jejího zahájení až do 23. března 1549 celkem 362 kop 16 grošů míšeňských. Od 30. března 1549 do 15. února 1550 Doudlebský vyplatil havířům a kováři 97 kop 16 grošů míšeňských.[49] Je tedy

47 SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 7B gamma 3e. Do rejstříku se zápisy členěnými do skupin podle dolů je vloženo 22 kvitancí, jež se se zápisy zčásti překrývají (některé cupusy jsou zachyceny pouze v rejstříku, jiné jen v kvitancích). Úhrn evidovaných investic je vypočítán na základě konfrontace soupisu a stvrzenek, které přispěly i k rozlišení v rejstříku promiskue užívaných peněžních jednotek. V některých případech Petr odvedl cupusy i za Annu Rožmberskou z Rogendorfu, tyto platby ovšem do jeho vlastních investic nezapočítávám. Do rejstříku je také vložen nedatovaný lístek s Petrovým vzkazem důlnímu úředníkovi Ondřeji Čertovi na dolu u Maškovce, aby hejtmanovi sdělil, *„kolik kukusů paní Její Milost tu v těch dolech míti ráčí aneb i já také, a co se dává na jeden kukus cupusu, abychom o tom vědúce věděli se v tom spraviti a na kukusy co dáti, abychom skrz nevědomí ke škodě nepřišli"*, a lístek se zápisy gegenschreibera (písaře zapisujícího důlní podíly) Vaňka Hodoňského o tom, že Petr 25. března 1548 získal po dvou kukusech na Stříbrné sosně od Martina Schnela a Urbana Poldauffa. V kvitancích figurují jména následujících šichtmistrů (další údaje o některých z nich jsou roztroušeny v pracích V. SCHMIDT, *Zur Geschichte des Krummauer Bergbaues*; A. KUBÍKOVÁ, *Podíl českokrumlovských měšťanů*): Volf Dachauer (Král David 1547-1549), Ambrož Irhar /Jirchář/ (Mladý Abraham 1549, Voltfatru 1549), Hans Khitzeypl (Voltfatru 1548-1549), Jáchym Khoppl (Čtrnácti pomocníků Božích 1548-1549), Václav Perger (Mladý Abraham 1549), Mates Planck (Mladý Abraham 1548), Mates Schulher (sv. Ondřej 1548), Vít (Stříbrná sosna a cech sv. Anny 1549), Linhart Schwartz (Stříbrná sosna 1548), Řehoř Singerspuhler (Mladý Abraham 1548), *„Šimíků syn Střekců"* (sv. Ondřej 1548). K Petrovým kukusům na cechu Král David srov. též SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 7B gamma 3d. V přehledu drobných dluhů Petra Doudlebského z Doudleb vyrovnaných po rytířově smrti v souvislosti s dělením jeho pozůstalosti (SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a) je evidováno (k 2. dubnu 1550) mimo jiné vydání *„za nebožtíka pana hajtmana Ambrožovi Jirchýři šichmistru na 6 kukusuov na duol Mladého Abrahama, jakž dcedule ukazuje po 30 groších, facit – 3 kopy míšeňských."*

48 K organizačním otázkám a provozu na dolech srov. J. KOŘAN, *Přehledné dějiny československého hornictví I*, Praha 1955, s. 123-184; TÝŽ, *Rožmberské báňské podnikání*, s. 133n.

49 Soupis s třemi vloženými lístky je uložen v SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 7B gamma 3e. Havířům Doudlebský platil po 36 groších míšeňských týdně. K 25. březnu 1549 je v rejstříku, založeném 15. října 1547 v návaznosti na první (nedochovaný) soupis, zanesena jak *„suma toho všeho všudy až posavád toho nákladu*

zřejmé, že Petr do důlního podnikání průběžně vkládal značné finanční prostředky. Návratnost všech těchto investic sice z dosud známých pramenů komplexně posoudit nemůžeme, pravděpodobně však i ony sehrály kladnou roli při rytířově majetkovém vzestupu.[50]

V pravidelných příjmech Petra Doudlebského z Doudleb, rytíře zaujímajícího pozici pozemkové vrchnosti, působícího ve službách jihočeských magnátů a vyvíjejícího vlastní úvěrově podnikatelské aktivity, lze rozlišit tři základní skupiny důchodů. Jednak to byly poddanské platy z jeho deskových statků, dále služné, vyplácené Petrovi rožmberskou komorou nejprve za jeho dvořanské působení na Krumlově a posléze za výkon úřadů ve správním aparátu dominia červené růže, a konečně úrokový zisk. Především množství dílčích příjmových položek v rámci posledně jmenované skupiny přimělo Petra k průběžné evidenci jeho pravidelných příjmů. Pro léta 1546-1549 se tak dochovaly rytířovy vlastnoručně vyhotovované rejstříky jeho očekávaných důchodů za jednotlivé účetní termíny (tedy svatojiřský a svatohavelský každého roku) s dodatečným vyznačením uspokojených pohledávek. Do jiných, příležitostně pořizovaných evidenčních pomůcek Doudlebský zaznamenával rozpůjčované jistiny se jmény dlužníků, respektive další údaje týkající se vlastního majetku.[51] Ostražitost, s níž Petr přistupoval k opatrování svých nároků, se názorně zrcadlí i v poznámce, jíž na sklonku života opatřil soupis svých pohledávek, upomínaje sebe sama slovy: *„Na to míti paměť, abych listy obledával a věděl, kdeříž by rukojmie zemřeli, a listy aby se obnovovaly a nepromlčely.“*[52] Na základě zmíněných pramenů bylo pro poslední léta Petrova života možno sledovat jak strukturu hejtmanových pravidelných příjmů,[53] tak vývoj hodnoty jeho dluhopisů.

---

za všecko“, tak samostatně součet vydání podle prvního rejstříku a součet vydání od založení nového. Do posledně uvedeného součtu (160 kop míšeňských) rytíř patrně pojal i další provozní výdaje (srov. vložené lístky, mezi nimi Petrův nedatovaný výpočet stoupající spotřeby loje) než jen dílčí platby zanesené v rejstříku, jejichž propočítáním jsem dospěl k sumě 125 kop 45 grošů 5 denárů míšeňských. Suma 97 kop 16 grošů míšeňských je vypočítána z jednotlivých zápisů, a to včetně 34 grošů 2 denárů za prkna ke 20. červenci 1549. Datum 15. února 1550 je uvedeno u poslední zaznamenané Petrovy platby.

50 Podle dosavadních poznatků těžba na Českokrumlovsku od přelomu dvacátých a třicátých let 16. věku pozvolna upadala. Některé cechy (Král David) však zřejmě byly ještě v polovině století vysoce rentabilní. Srov. V. SCHMIDT, *Zur Geschichte des Krummauer Bergbaues*, s. 14.

51 Dotčené písemnosti jsou uloženy převážně v SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a; zčásti tamtéž, sign. I 7B gamma 3e.

52 Soupis v SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a.

53 Jednotlivé položky v rámci Petrových úrokových příjmů v této práci nerozebírám. Ke struktuře poddanských platů viz níže ve výkladu o jeho pozemkovém majetku. Rozhojnění pramenné základny umožnilo korigovat poznatky o rytířových příjmech obsažené v průkopnické studii širšího záběru z pera V. BŮŽKA, *Úvěrové podnikání*, s. 50-52, 149-150.

Naproti tomu ucelenější přehled rytířových vydání, pokud nebyla přímo součástí podnikatelských aktivit tohoto muže, k dispozici nemáme. Je zřejmé, že určitý díl Petrových příjmů pohlcovaly různé berně, jimiž byl v první polovině 16. věku příležitostně postihován jak rustikál, tak dominikální majetek poplatníků zemské úrovně berního systému, včetně jejich úvěrových investic.[54] K výdajům Petra Doudlebského samozřejmě patřily úhrady běžných životních potřeb a nepochybně značné náklady na vybavení a zajištění chodu vlastní domácnosti, jakož i na patřičnou reprezentaci.[55] Prostřednictvím dochovaných pramenů z let 1545-1549 máme přímo doloženy alespoň odměny, kterými rytíř honoroval službu svého pacholka Volfa.[56] Když 15. března 1545 začínalo Volfovo nové služební období, poznamenal si Petr, že má pacholkovi dávat ročně 5 kop 36 grošů míšeňských[57] a mimo to *„jedny šaty, sukni, dvénásobní kabát, nohavice a koblúk a kuklici"*. Podle rytířových zápisů o realizovaných platbách, mezi nimiž ale nejsou záznamy o postupování oděvů, Doudlebský za rok 1545 Volfovi dohodnutou sumu zaplatil, avšak až 25. listopadu 1546. Naproti tomu evidované peněžní odměny za léta 1546, 1548 a 1549, které pacholek dostával po částech během příslušného služebního roku, nedosahují původně stanovené roční mzdy; v dochovaných pramenech ale asi nejsou zaznamenány všechny položky, které rytíř Volfovi v uvedených letech proplatil. Zato roku 1547, kdy byl Volf pověřen zvláštním úkolem spojeným s delší nepřítomností na Krumlově, hejtman přímo jemu, jeho ženě, prostředníkům, kteří jim měli peníze předat, a pacholkovým drobným věřitelům postoupil celkem 9 kop 36 grošů míšeňských.[58]

54 K berním vybíraným v Čechách v první polovině 16. století viz práce, citované v pozn. 61, 120. K dochovaným berním odhadům Petrova jmění viz níže. Jako úvěrového podnikatele rytíře zřejmě značně postihlo vysoké zdanění úrokového zisku roku 1549. Srov. též pozn. 61, 77.

55 Vybavení Petrovy domácnosti bylo ovšem dílem tvořeno předměty, které rytíř poděd il. Srov. SOA Třeboň, CR – listiny, z Doudleb 5, kart. 6, č. 371. K Petrovým vydáním srov. též pozn. 77 stran nekonkrétní formulace o jeho penězích *„na útratu"*. Část životních potřeb úředníka červené růže nepochybně pokrývala rožmberská komora.

56 K Volfovi viz v různých souvislostech dále.

57 Odměny svému pacholkovi Petr vyčísloval buď přímo v míšeňských groších (resp. tolarech = kopách míšeňských), nebo v rýnských zlatých, při jejichž převodu na grošovou měnu vždy uplatňoval relaci *„za zlatý XXIIII grošův českých počítajíce"*, tedy 1 zlatý rýnský počítal za 48 grošů míšeňských. Obvykle se však tehdy uplatňoval jiný převod, podle nějž 1 zlatý rýnský odpovídal 51 grošům 3 denárům míšeňských – srov. P. VOREL, *Úvěr, peníze a finanční transakce*, s. 761-762, 764.

58 Petrovy vlastnoruční záznamy o platbách pacholku Volfovi jsou uloženy v SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 7B gamma 3e. Jako prostředníci při předávání dílčích sum roku 1547 jsou jmenováni kovářka Hanzlová, Vaněk Koza, mimo Krumlov Volfovi určité částky půjčili *„Komínek"*, tj. Jan Doudlebský z Doudleb (srov.

Vlastnoruční záznamy Petra Doudlebského z Doudleb o příjmech poddanských platů se dochovaly pro všech osm účetních termínů v letech 1546-1549, avšak pouze u pěti z nich je buď v excerpovaném pramenném materiálu explicitně doložena či na jeho základě rekonstruovatelná výše přijaté částky, u dvou termínů pak známe jen sumy, zahrnující kromě poddanských platů také jiné položky, které k nim rytíř připočítal, aniž by byly součástí jeho pravidelných příjmů.[59] Pokud jde o vlastní poddanské platy, k účetním termínům sv. Havla 1546, sv. Jiří 1547 a sv. Havla 1547 měl rytíř dostat „*z lidí ouroku*" po cca 32 kopách míšeňských, na sv. Jiří 1548 však již jen 23 kop 47 grošů míšeňských, na sv. Havla 1549 – po odečtení 1 kopy 32 grošů míšeňských od hospodářů postižených požárem – pouze 22 kop 39 grošů míšeňských. Podstatně vyšší příjmy od poddaných, které si Petr poznamenal k termínům sv. Havla 1548, kdy mu jeho hospodáři odevzdali celých 87 kop míšeňských, a sv. Jiří 1549, kdy od nich převzal dokonce 89 kop míšeňských, nesestávají jen z peněžní renty nárokované rytířem coby pozemkovou vrchností[60] a neodrážejí tedy dočasné zvýšení tohoto zdroje finančních prostředků. Vedle poddanských platů byly totiž v příslušných sumách zahrnuty také berní peníze,[61] které Doudlebský od poddaných přebíral s tím,

T. KAHUDA (ed.), *Václava Březana „Dúdlebských rytířů rod"*, s. 185-186), a *„pan Kyzánek"*, tj. erbovník Antonín Kyzaur z Mejova (srov. J. PÁNEK (ed.), *Václav Březan, Životy I*, s. 75, 150, 214; *Životy II*, s. 392).

59 Následující údaje se opírají o analýzu pramenů, uložených v SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a; sign. I 7B gamma 3e. V rejstřících pravidelných příjmů si Petr většinou pouze poznamenal spravení poddanských platů, aniž by konkretizoval přijatou částku. Ta je v těchto soupisech vyčíslena jen ke sv. Havlu 1548 a sv. Jiří 1549, zatímco ke sv. Havlu 1546 a sv. Jiří 1547 jsem ji vypočítal s využitím rytířova přípisku o očekávané úhrnné sumě všech důchodů za oba termíny v rejstříku za sv. Havla 1546. Hodnotu ke sv. Havlu 1547 uvádí explicitně nedatovaný soupis Petrových pohledávek, ke sv. Havlu 1549 podobný (datovaný) přehled, v němž jsou vyčísleny poddanské platy za každou ves. K roku 1548 se vztahuje úhrnné vyčíslení *„ouroku svatojirského z mejch lidí"* ve výši 23 kop 47 grošů míšeňských na rubu soupisu poddanských povinností za rok 1547.

60 Naznačuje to již specifikace částky, zanesené v příslušné rubrice Petrova příjmového rejstříku za termín sv. Jiří 1549, slovy *„z lidí mých ouroci i berně i ouroci"*. V příjmovém rejstříku za sv. Havla 1548 je uvedeno jen *„z lidí"*, při předchozích účetních termínech se píše o *„ourocích z lidí"*. V příjmovém rejstříku za sv. Havla 1549 je zapsáno *„z lidí ouroci i berně"* bez vyčíslení přijaté sumy, díky soupisu Petrových pohledávek známe k tomuto termínu výši samotných poddanských platů.

61 K berním vybíraným v těchto letech A. GINDELY, *Geschichte der böhmischen Finanzen von 1526 bis 1618*, Wien 1868, s. 51-52; O. PLACHT, *České daně 1517-1652*, Praha 1924, s. 24-26. V letech 1549-1550 měli poplatníci zemské úrovně berního systému odvádět od poddaných vybrané peníze v hodnotě poloviny poddanských platů za jednotlivé účetní termíny, úvěroví podnikatelé polovinu úrokového zisku (srov. poněkud nejednoznačnou formulaci v usnesení zemského sněmu zahájeného 14. února 1549 – SČ II, s. 569 č. 204, viz i s. 577 č. 205).

že je v souladu s dobovou praxí jakožto poplatník zemské úrovně berního systému následně pod svým jménem odvozoval výběrčím berně.[62] Příjmy od poddaných při těchto účetních termínech však byly zřejmě navýšeny také jinak, než jen předáváním berních peněz.[63] Je pravděpodobné, že rytíř do zaznamenaných sum zahrnul vedle poddanských platů a berní také splátky dlužných částek, které poskytl některým svým poddaným.[64] Zatímco k termínům sv. Havla 1548 a sv. Jiří 1549 známe úhrnné sumy peněz, jež Doudlebský převzal od poddaných, ne však dílčí položky, z nichž tyto sumy sestávaly, ke svatojiřskému termínu 1548 máme k dispozici vedle Petrem vyčíslených vlastních poddanských platů jeho poznámku, že *„Tůma berni přinesl a nedal nežli X kop toho. Zůstalo za ním té nahoře psané berně II/2 kopy XXIIII 1/2 gr.“*. V tomto Tůmovi je ojediněle doložen prostředník mezi rytířem a jeho poddanými, k jehož úkolům patřilo předávání berních peněz, vybraných od hospodářů, vrchnosti.[65] Vraťme se však k rytířovu čistému příjmu z poddanských platů. Ze svrchu uvedených čísel vyplývá, že tento Petrův důchod na rozhraní let 1547 a 1548 téměř o třetinu poklesl.

Výše služného, které Petrovi Doudlebskému z Doudleb vyplácela při pravidelných účetních termínech (sv. Jiří a sv. Havla každého roku) rožmberská komora, se měnila v návaznosti na změny rytířova služebního zařazení ve správním aparátu či dvorském organismu dominia červené růže. Dochované prameny přímo vypovídající o Petrově služném ovšem postihují pouze kratší časové úseky rytířovy dlouholeté kariéry jako rožmberského dvořana a úředníka. V prvním doloženém období svého působení u Rožmberků, ohraničeném 16. říjnem 1523 a 1. lednem 1528, byl Doudlebský odměňován 10 kopami míšeňských ročně (za službu od sv. Havla 1526 do Nového roku

Srov. též pozn. 77. Odvody berních peněz se však v sumách odevzdaných Petrovi jeho poddanými projevily již roku 1548, kdy nebyl držen český zemský sněm a kdy se podle dosavadní literatury vybíralo jen posudné (znovu zavedené roku 1546 po delší přestávce).

62 K zemské úrovni berního systému T. KAHUDA, *Moravské zemské berní evidenční pomůcky ze sklonku doby předbělohorské*, SAP 49, 1999, zejm. s. 258-259.

63 Srov. A. MÍKA, *Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století*, Praha 1960, s. 275, k podílu státu a vrchností na feudální rentě. O daňovém zatížení poddaných např. O. PLACHT, *České daně*, s. 150n., 156-159. Vyloučit ovšem nelze ani neoprávněné vymáhání peněz od poddaných. K tomu též J. MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471-1526)*. 4. Venkovský lid. Národnostní otázka, Praha 1999, s. 106-107.

64 Srov. níže k hodnotě Petrových *„dlubů bez ouroku“* ke sv. Havlu 1547.

65 Snad šlo o rychtáře coby představitele obecní správy a současně zástupce vrchnosti. Srov. V. ČERNÝ, *Hospodářské instrukce.* Přehled zemědělských dějin v době patrimonijního velkostatku v XV. – XIX. století, Praha 1930, s. 87.

1528 dostal 12 kop 7 grošů).[66] Od svého nástupu na místo krumlovského purkrabího, kteroužto funkci zastával do roku 1531, pobíral rytíř nepochybně podstatně vyšší služné, snad již 40 kop míšeňských ročně.[67] Ani pro následující období, kdy byl purkrabím na Třeboni, a pro první léta jeho působení v úřadu krumlovského hejtmana však bezpečné informace o výši Petrových odměn nemáme. Spolehlivé pramenné doklady jsou k dispozici až k účetním termínům v období 1546-1549, kdy Doudlebského úřední kariéra vrcholila. Služné čelného úředníka rožmberského dominia tehdy, v době poručnické správy, činilo 40 kop míšeňských grošů za rok.[68]

Zatímco sumy poddanských platů a služného se dle dochovaných pramenů Petrovi obvykle scházely v řádných lhůtách, poslední skupina jeho pravidelných příjmů se vyznačovala častým opožďováním jednotlivých splátek, přesahujícím někdy i více účetních termínů. Doudlebský byl tak nezřídka nucen upomínat dlužníky o splácení *„zasedělých"* úroků,[69] přičemž některé nedoplatky za poslední účetní termíny, jichž se rytíř dožil, vymáhali ještě jeho dědicové.[70] Možnosti sestavení harmonogramu splácení Petrovi náležejících úroků a tedy postižení jeho skutečných úrokových příjmů při jednotlivých termínech jsou značně omezené.[71] Nicméně na základě

66 SOA Třeboň, CR – registratura, z Rožmberka 10, fasc. I (1441-1553), fol. 97a, 110a, 118a, 126a (Petrův dřívější společník v důlním podnikání Metelský, rovněž jako *„starší"* na rožmberském dvoře, pobíral mezi sv. Havlem 1523 a sv. Havlem 1525 ročně 20 kop míšeňských); srov. SOA Třeboň, rkp. A 22, I. historický kvatern, pag. 219; T. KAHUDA (ed.), *Václava Březana „Dúdlebských rytířů rod"*, s. 183 (dle Březana pobíral Petr služné *„na jeden kůň"*).

67 Srov. odměny *„panu purkrabí"* (mezi *„staršími"*) evidované v SOA Třeboň, CR – registratura, z Rožmberka 10, fasc. I (1441-1553), fol. 97a, 110a, 118a, 126a, 134a, 143a, 151a.

68 SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a. K roku 1546 SOA Třeboň, rkp. A 22, I. historický kvatern, pag. 223; srov. T. KAHUDA (ed.), *Václava Březana „Dúdlebských rytířů rod"*, s. 183. Nesprávnou výši hejtmanova ročního služného, 120 kop grošů míšeňských, uvádí V. BŮŽEK, *Úvěrové podnikání*, s. 50-51.

69 Viz SOA Třeboň, CR – registratura, Doudlebští z Doudleb, č. 6, 7, srov. též č. 10, 13, 14. K problémům s vymáháním splátek obecně V. LEDVINKA, *Úvěr a zadlužení*, s. 89.

70 Viz SOA Třeboň, CR – listiny, z Doudleb 9, kart. 7, č. 423; CR – registratura, Doudlebští z Doudleb, č. 20; T. KAHUDA, *List rožmberského kancléře*, s. 8.

71 Petrovy kvitance na přijetí úroků máme k dispozici jen ojediněle – např. SOA Třeboň, CR – registratura, Doudlebští z Doudleb, č. 5, 13, 14, srov. č. 9; některé též v SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a. Při určování časového sledu Petrových postupně doplňovaných přípisků o spravení úroků (obvykle připojena zkratka *„dt"* = dedit, dederunt) k předem vyhotovenému soupisu dlužníků v rejstřících rytířových pravidelných příjmů za jednotlivé účetní termíny se lze opřít převážně jen o rozdíly v barvě inkoustu, jejichž spolehlivé rozlišení je často problematické. Důležité jsou poznámky o vyrovnání některých zadržených úroků v rejstříku za sv. Havla 1548. Viz SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a.

dochovaných pramenů lze pro všechny účetní termíny v rozmezí let 1546-1549 spolehlivě v úplnosti vyčíslit aktuální výši rytířem nárokovaného úrokového zisku.[72] V tomto období dosáhl Petrem investovaný kapitál své nejvyšší hodnoty, víme však, že počátky rytířova úvěrového podnikání lze vystopovat již v době, kdy vstupoval do rožmberských služeb. Když léta Páně 1543 došlo k jedné z důležitých změn v pravidlech úvěrových operací v zemích Koruny české, totiž ke snížení roční úrokové míry z 10 % na 6 %,[73] dotkla se tato úprava přirozeně i Petra. Zatímco z těch pohledávek, které byly založeny jeho staršími úvěrovými investicemi, rytířovi v posledních letech jeho života – v souladu s pravidly uzákoněnými roku 1543 – nadále plynul smluvně fixovaný vyšší *„starý úrok"*, při dalších půjčkách byl již v českých zemích jako věřitel vázán nižším šestiprocentním úrokem. Na samém sklonku života se však Doudlebskému podařilo pro něj nevýhodnou redukci úrokové míry obejít,[74] a sice novými vysokými půjčkami na desetiprocentní (*„celý"*) úrok rakouským šlechticům.[75]

Mezi jednotlivými účetními termíny v letech 1546-1549 se celková výše úroků, příslušejících Petrovi Doudlebskému z Doudleb, vyvíjela následovně: ke sv. Jiří 1546 měl rytíř od svých dlužníků dostat 255 kop 54 grošů míšeňských, ke sv. Havlu

72 Pro období od 1541 do Petrovy smrti vypočítal rytířův minimální každoroční příjem z úroku V. BŮŽEK, *Úvěrové podnikání*, s. 51. Studiem dalších pramenů, uložených v SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a; sign. I 7B gamma 3e, jsem pro léta 1546-1549 dospěl k podstatně vyšším hodnotám Petrem nárokovaného ročního úrokového zisku (srov. tabulku č. 1).

73 Viz V. LEDVINKA, *Úvěr a zadlužení*, s. 28-35; V. BŮŽEK, *Úvěrové podnikání*, s. 16. Srov. příslušné sněmovní usnesení v SČ I, s. 565-566 č. 309, a souhlasné stanovisko panovníka otištěné tamtéž, s. 569 č. 310.

74 V. LEDVINKA, *Úvěr a zadlužení*, s. 89, dokládá nerespektování redukce úrokové míry z roku 1543 při úvěrových investicích rakouských finančníků do českých zemí ještě ve druhé polovině 16. věku, ačkoliv se v německých oblastech již dříve prosazovala nižší úroková míra.

75 Při sv. Jiří 1549 Doudlebský půjčil 1300 kop míšeňských hrabatům Jeronýmovi a Pavlu Jakubovi ze Starhembergu a zdvojnásobil starší půjčku 1000 kop míšeňských Kryštofovi svobodnému pánu z Hohenfeldu (v Petrových vlastnoručních soupisech je nová pohledávka ve výši 2000 kop evidována pod jménem jednoho z rukojmích, Erazima ze Starhembergu), vše na desetiprocentní úrok. Viz SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a; SOA Třeboň, CR – registratura, Doudlebští z Doudleb, č. 18, 20; T. KAHUDA, *List rožmberského kancléře*, s. 8-10. Srov. dále V. BŮŽEK, *Prameny k českým šlechtickým dějinám 16. a první poloviny 17. století v Rodinném archivu Starhemberg-Riedeggů*, Archivní časopis 43, 1993, s. 24; k vazbám Starhembergů na červenou růži též A. KUBÍKOVÁ, *Familienbeziehungen der Rosenberger zu österreichischen Adelsfamilien*, in: T. Winkelbauer (Hg.), Kontakte und Konflikte. Böhmen, Mähren und Österreich: Aspekte eines Jahrtausends gemeinsamer Geschichte, Horn – Waidhofen an der Thaya 1993, s. 124.

1546 a při obou účetních termínech roku 1547 již po 297 kopách 54 groších, léta Páně 1548 nárokoval při sv. Jiří 315 kop 54 grošů a při sv. Havlu 333 kop 54 grošů. Poté co Anna Rožmberská z Rogendorfu splatila svůj dluh vůči Petrovi ve výši 200 kop míšeňských grošů, se rytířův úrokový zisk za sv. Jiří 1549 oproti předchozímu účetnímu termínu nepatrně snížil, a to na 327 kop 54 grošů. Avšak následující Petrovy velkorysé investice do půjček v celkové hodnotě 2300 kop míšeňských rakouským šlechticům, kteří se zavázali odvádět jihočeskému rytíři desetiprocentní roční úrok, tento zdroj jeho důchodů výrazně navýšily. Při posledním účetním termínu, jehož se Doudlebský dožil, totiž svatohavelském roku 1549, mu na úrocích mělo přijít 442 kop 54 grošů míšeňských.[76] Během velmi krátké doby před Petrovou smrtí jsme tedy zaznamenali prudký nárůst pravidelných příjmů, které rytíři zajišťovalo jeho úvěrové podnikání.

Přes všechna úskalí, spojená s hodnotovým poměřováním základních skupin důchodů Petra Doudlebského z Doudleb, je z údajů, k nimž jsme prostřednictvím dochovaných pramenů dospěli, zcela zřejmé, že v letech 1546-1549 byl zdaleka nejvýznamnějším rytířovým pravidelným příjmem zisk z úvěrového podnikání.[77] I při opožďování části splátek suma došlých úroků výrazně převyšovala Petrem přijaté poddanské platy a služné, jež pobíral za výkon úřadu krumlovského hejtmana, dohromady. Do svatohavelského termínu 1547 včetně nedosahovalo rytířovo služné ani 2/3 hodnoty jeho příjmů od poddaných, pak sice (vyjdeme-li z účetních termínů, pro něž známe výnosy Petrových důchodů nezkreslené započítáním jiných položek) zisk z poddanských platů poklesl téměř na úroveň služného, to ale nadále zůstalo nejnižším Petrovým důchodem. Pravidelné příjmy z rožmberské komory se tedy na rozhojňování majetku Petra Doudlebského z Doudleb významněji nepodílely. Víme

76 Části úrokového zisku za tento termín se ovšem Petr nedočkal a vymáhali ji až rytířovi dědicové. Srov. SOA Třeboň, CR – registratura, Doudlebští z Doudleb, č. 20; T. KAHUDA, *List rožmberského kancléře*, s. 7, 8.

77 Na konec vlastnoručního soupisu svých pohledávek, který rytíř založil 15. dubna 1548 a aktualizoval ještě na samém sklonku života (k tomuto pramenu, uloženému v SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a, viz níže v souvislosti s majetkovým odhadem v něm obsaženým), Petr připsal nedatovanou poznámku, dle níž měl „*dáti berně*" 269 kop míšeňských, přičemž mu „*zůstane na útratu*" 486 kop. Pakliže se tyto vysoké sumy vztahují k jednomu účetnímu termínu, což předpokládám (srov. pozn. 61 k výběru berní v letech 1549-1550), byl jím nejspíše sv. Havel 1549. Tehdy by měla berně z Doudlebského úrokového zisku (viz tabulku č. 1) činit 221 kop 27 grošů míšeňských, ve zbylých 47 kopách 33 groších byly zřejmě rozhodujícím dílem zastoupeny berní peníze od rytířových poddaných. Do částky, která Petrovi dle jeho vlastních slov měla zbýt „*na útratu*", pak ovšem musely být započítány i jiné peníze než ty, jež měl Doudlebský získat ze svých pravidelných příjmů.

však, že právě služba jihočeským magnátům uvedla Petra do společensky exponovaného prostředí, které skýtalo ideální podmínky pro rozvinutí rytířových finančně podnikatelských aktivit.

Předpokladem prudkého zvýšení úrokových příjmů Petra Doudlebského z Doudleb byl zásadní nárůst sumy investované rytířem do úvěru. Petrovo jmění v dluhopisech v rozmezí účetních termínů sv. Jiří 1546 a sv. Havla 1549 vzrostlo z 6810 kop míšeňských na 11 710 kop míšeňských, tedy o 4900 kop, tj. 71,953 % výchozího stavu. Rytířovo kreditní podnikání tak dosáhlo ohromujícího objemu a obligace se staly jednoznačně nejvýznamnější částí jeho majetku. Splacení jistiny některým z dlužníků nesnižovalo nadlouho hodnotu Petrových dluhopisů, neboť rytíř hleděl vrácenou hotovost co nejdříve znovu investovat. Vyrovnání určitého dluhu se pak vůbec nemuselo projevit poklesem výše rozpůjčované sumy v následujícím účetním termínu.[78] Při momentálním nedostatku peněz na hotovosti v době, kdy uzavíral nové úvěrové obchody, si Petr neváhal sám krátkodobě vypůjčit potřebnou částku. Tak podle obligace, datované 31. srpna 1548, poskytl Doudlebskému jeho někdejší společník v horním podnikání Václav Metelský z Feldorfu bezúročně 300 kop míšeňských do svatohavelského termínu (16. října) toho roku.[79] Petrovy pohledávky ovšem kromě obligacemi jištěných zúročovaných půjček sestávaly i z drobných „*dluhů bez ouroku*", jejichž celková výše dle rytířova soupisu pohledávek, evidujícího stav k účetnímu termínu sv. Havla 1547, činila 278 kop míšeňských.[80]

Ze srovnání hodnoty úvěrových investic Petra Doudlebského z let 1546-1549 s tehdejšími Petrovými důchody jednoznačně vyplývá, že nově rozpůjčovaná suma zdaleka nemohla být pokryta jeho pravidelnými příjmy, zvláště když víme, že rytíř v této době financoval také své horní podnikání. Totéž ovšem nepochybně platí i o jeho starších kreditních operacích, realizovaných před rokem 1546. Jak jsem předeslal, rytíř se nepochybně opíral o jiné, mimořádné zdroje finančních prostředků. Bez těchto kapitálových rezerv by jeho kreditní podnikání i při opakovaném investování úrokového zisku nenabylo svých obrovských rozměrů. K Petrovým mimořádným příjmům patřily výše zmíněné prostředky získané dědictvím po sourozencích, peníze nabyté v souvislosti s působením ve službách červené růže

78 Např. při sv. Jiří 1546 splatil Heřman Lhotský ze Zásmuk jistinu 300 kop míšeňských (proti kvitanci datované 9. května t. r. spravil zadržělý úrok za tři účetní termíny), Petr však tehdy do úvěru nově investoval 1900 kop míšeňských, takže ke sv. Havlu 1546 byla suma jeho pohledávek o 1600 kop vyšší než při předchozím termínu. Viz SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a; SOA Třeboň, CR – registratura, Doudlebští z Doudleb, č. 13.

79 SOA Třeboň, CR – registratura, Doudlebští z Doudleb, č. 16.

80 Soupis uložen v SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a.

mimo pravidelných odměn z rožmberské komory a patrně i výnosy rytířových investic do těžby drahého kovu. K uvedeným zdrojům je však třeba přidružit další, totiž dílčí přeskupování Petrova majetku z nemovitého na movitý.

Základem pozemkové držby Petra Doudlebského z Doudleb byl jeho dědický podíl po otci Divišovi z Doudleb, tedy statek Mostečný, části Horní Radouně a Katova a dva rybníky u Budislavi. K tomuto deskovému majetku Petr neznámo kdy a za jakých okolností připojil díl blízké vsi Závsí, který mu prokazatelně patřil na sklonku života a přitom nebyl součástí dědictví po Divišovi z Doudleb.[81] Šlo-li v tomto případě o Petrův vlastní zákup, pak to zřejmě byla jeho zcela ojedinělá investice do nemovitostí. Rytířovo další nakládání s pozemkovým majetkem totiž směřovalo k jeho redukci ve prospěch kumulace finančních prostředků. Víme již, že ze starých rodových držav na Českobudějovicku, jež získal po smrti bratra Jiříka, si Petr neponechal nic. Pokud jde o deskový majetek situovaný východně od Soběslavi a severně od Jindřichova Hradce, prodal Doudlebský roku 1539 *„rybník svuoj Veliký u Budislavě a druhý rybníček Dolní Louzek s poltrubím, tůněmi, s nivou nad Velikým rybníkem i s tím vším, což k těm rybníkuom náleží [...] kromě těch tří sádek u louského mlýna"* za 400 kop grošů míšeňských tehdejším majitelům většiny budislavského statku, rytířům Mikuláši a Hynkovi bratřím Tučapům z Tučap.[82] Další umenšení Petrovy pozemkové držby můžeme sledovat pouze nepřímo.[83]

Podívejme se znovu na poddanské platy, které Doudlebskému pravidelně přicházely z jeho deskových statků a o nichž jsem jako o jedné ze tří skupin rytířových pravidelných příjmů pojednal výše. Víme již, že se tento Petrův důchod mezi svatohavelským termínem 1547 a svatojiřským termínem 1548 snížil zhruba o třetinu (ze 32 kop

81 O dílu Závsí, který byl součástí Petrovy pozůstalosti (SOA Třeboň, CS – listiny, Katov II-195-1, kart. 48, č. 342; Katov II-195-2, kart. 48, č. 343) a s nímž se setkáváme již v dochovaných rytířových soupisech ze čtyřicátých let (srov. níže), není zmínka v listinách, týkajících se dělení majetku po Petrově otci (SOA Třeboň, CR – listiny, z Doudleb 2-2b-2c, kart. 6, č. 351-352-353; táž sbírka, z Doudleb 3, kart. 6, č. 356-357-358).

82 Listina, jíž Petr prodej stvrdil, byla datována 7. listopadu 1539 na Třeboni. Viz SOA Třeboň, CS – listiny, Budislav II-70-1, kart. 17, č. 114 (srov. koncept téhož v SOA Třeboň, CS – registratura, II-30A-1, kart. 101, č. 24); srov. též A. SEDLÁČEK, *Hrady IV*, s. 92 (k 8. listopadu 1538). Deskový vklad Petr obnovil 29. července 1546 – SÚA Praha, Desky zemské, DZV 8, A 3.

83 Přímé doklady o změnách rytířovy pozemkové držby po roce 1539 postrádám. Pro léta 1541-1543 srov. A. VAVROUŠKOVÁ (ed.), *Desky zemské království Českého I/1*. Kvatern trhový běžný černý od léta 1541-1542, Praha 1941; TÁŽ (ed.), *Desky zemské království Českého I/2*. Žádné relevantní zápisy jsem nepodchytil ani při studiu trhových kvaternů zemských desk z let 1543-1551 (SÚA Praha, Desky zemské, DZV 5, 7, 8, 9). Absence deskového zápisu ovšem změny v držbě deskových statků nevylučuje.

Tabulka 1: Výše a relace základních skupin pravidelných příjmů Petra Doudlebského z Doudleb v letech 1546-1549

Rok	Termín	Příjmy (v míšeňských)			
		Poddanské platy	Služné	Nárokované úroky	Celkem
1546	Jiří	?	20 kop	255 kop 54 gr.	?
		? %	? %	? %	
	Havel	32 kop 6 gr.	20 kop	297 kop 54 gr.	350 kop
		9,171 %	5,714 %	85,114 %	
1547	Jiří	32 kop 6 gr.	20 kop	297 kop 54 gr.	350 kop
		9,171 %	5,714 %	85,114 %	
	Havel	32 kop	20 kop	297 kop 54 gr.	349 kop 54 gr.
		9,145 %	5,716 %	85,139 %	
1548	Jiří	23 kop 47 gr.[1]	20 kop	315 kop 54 gr.	359 kop 41 gr.
		6,612 %	5,560 %	87,827 %	
	Havel	87 kop (*)	20 kop	333 kop 54 gr.	440 kop 54 gr. (*)
		19,732 %	4,536 %	75,731 %	
1549	Jiří	89 kop (*)	20 kop	327 kop 54 gr.	436 kop 54 gr. (*)
		20,371 %	4,578 %	75,051 %	
	Havel	22 kop 39 gr.[2]	20 kop	442 kop 54 gr.	485 kop 33 gr.
		4,665 %	4,119 %	91,216 %	

Poznámky k tabulce:

1) Pro tento termín známe i samostatně vyčíslenou sumu berních peněz, kterou měl Petr převzít od poddaných: 11 kop 54 1/2 groše.

2) Nárok na 24 kop 11 grošů míšeňských byl snížen o 1 kopu 32 grošů od poddaných v Závsí, jejichž usedlosti utrpěly požárem.

Částky označené (*) zahrnují jiné položky připočítané k poddanským platům a nepříslušející k rytířovým pravidelným příjmům.

míšeňských na 23 kop 47 grošů míšeňských). S využitím dalších pramenů se můžeme pokusit odkrýt některé okolnosti tohoto poklesu, v němž je na místě spatřovat odraz redukce rytířovy pozemkové držby. Někdy mezi léty 1543-1546 si Doudlebský pořídil nedatovaný soupis, do nějž kromě paušálního ocenění dvou svých blíže neurčených rybníčků zanesl přehled nárokovaných stálých i běžných platů a také poddanských naturálních dávek.[84] Podobný, rovněž nedatovaný soupis z Petrova pera se dochoval na cedulce, jejíž druhá strana udává hodnotu rytířovi náležejícího poddanského úroku za sv. Jiří 1548. Tento přehled, obsahující kromě zápisů o poddanských povinnostech také paušální ocenění jednoho rybníčku, můžeme zařadit do roku 1547; je tedy mladší než první soupis z druhé třetiny čtyřicátých let 16. věku.[85] Uvedenou dvojici pramenů doplňuje dochovaný rozpis Petrovi náležejících poddanských platů za termín sv. Havla 1549, kde jsou vyčísleny příjmy z jednotlivých vsí.[86]

Podle nejstaršího pramene měl Doudlebský dostávat za rok, tedy za dva účetní termíny, stálé poddanské platy v celkové výši 70 kop míšeňských grošů. Kromě toho měli Petrovi odvádět *„hrnčíři z Chotěmic, z Deštného i dinde [sic] v tu stranu,*[87] *kameníci, kdeří hlínu berú u Katova, každý do roka XII grošů“*. Přesný počet uvedených řemeslníků neznáme, z formulace příslušného zápisu však vyplývá, že hrnčíři byli nejméně tři, kameníci alespoň dva. S přihlédnutím k tomu, že ve druhém soupisu, jemuž budeme věnovat pozornost níže, je zaznamenán Petrův roční příjem 24 grošů míšeňských od chotěmických hrnčířů, kteří tedy zřejmě byli dva, můžeme předpokládat, že Doudlebskému před rokem 1547 odvádělo po 12 groších míšeňských přinejmenším šest řemeslníků. Pokud jde o naturální dávky, ty jsou v soupisu, vzniklém mezi léty 1543-1546, zastoupeny zápisy o povinnosti nespecifikovaného dvořáka odevzdávat vrchnosti *„vedlé starých rejstr“* (zřejmě urbáře) dva džbery ovsa v ceně 7 grošů míšeňských za džber, jakož i o rytířových nárocích, patrně vůči jiným poddaným, na další čtyři džbery ovsa v téže ceně a na neurčené množství sýra v ceně 12 míšeňských grošů. Petr tedy za příslušný rok nárokoval na stálých a běžných platech celkem 74 kop grošů míšeňských plus minimálně 1 kopu 12 grošů od hrnčířů a kameníků, mimo to naturální dávky odpovídající 54 grošům míšeňským. Hodnoty

84 Uložen v SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a. Pro stanovení terminu a quo pokládám za relevantní hodnotu 15 kapitalizačního koeficientu běžných platů, obvyklou až po úpravě úrokové míry roku 1543 (viz pozn. 103). Terminus ad quem vyplývá ze srovnávací analýzy pramenů, týkajících se Petrovi náležejících poddanských platů.

85 Uložen v SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 7B gamma 3e.

86 Tamtéž, v soupisu Petrových pohledávek za tento termín.

87 Chotěmice a Deštná, vsi sousedící s Petrovými statky východně od Soběslavi a severně od Jindřichova Hradce.

uvedené v soupisu jsou tedy o něco vyšší než částky, které Doudlebský podle rejstříků svých pravidelných příjmů pobíral v období od sv. Havla 1546 do sv. Havla 1547 od vlastních poddaných.[88]

Druhý soupis, který zachycuje stav z roku 1547, je rozdělen na dvě skupiny zápisů, z nichž první se vztahuje ke Katovu. Za rok měl Petr od zdejších poddaných dostat 4 kopy 8 grošů míšeňských na stálých platech. Kromě toho mu příslušelo 40 grošů *„za trávy"*, 24 grošů od hrnčířů v Chotěmicích, 1 kopa z lesu Bukovce a 12 grošů lovného. Celkem tedy rytíř od katovských poddaných nárokoval ročně 6 kop 24 grošů míšeňských. Poddanské platy z Mostečného, Závsí a Horní Radouně nejsou v přehledu rozepsány, ale vyčísleny úhrnně i se započítáním peněžních ekvivalentů naturálních dávek. Doudlebskému v těchto vsích, *„když se na sýřích povýší, sýr jeden za štyři gr., a čber ovsa za VII gr. a lovné po IIII gr."*, příslušelo celkem 59 kop 42 grošů 1 denár míšeňský stálých i běžných platů. Za příslušný rok tedy měl Petr ze svých deskových statků dostat poddanské platy a naturální dávky v celkové hodnotě 66 kop 6 grošů 1 denár míšeňský. To téměř přesně odpovídá částkám, které rytíř dostával od poddaných podle svých příjmových rejstříků za termíny sv. Havla 1546 až sv. Havla 1547.[89] Ze srovnání posledně jmenovaných pramenů a excerpovaného soupisu, který jsme zařadili do roku 1547, se soupisem z let 1543-1546 tedy především vyplývá dílčí pokles Petrovi náležejících poddanských platů již v průběhu druhé třetiny čtyřicátých let 16. století.

Jak již víme, k výraznému snížení platů, které Doudlebský pobíral ze svých deskových statků, došlo na rozhraní let 1547 a 1548. V přehledu Petrovi náležejících poddanských platů za sv. Havla 1549 jsou vyčísleny částky připadající na jednotlivé vsi. Za tento účetní termín měl rytíř dostat z Mostečného 12 kop 12 grošů míšeňských, ze Závsí 5 kop 29 grošů, tj. částku sníženou o 1 kopu 32 grošů připadajících na poddané, jejichž usedlosti utrpěly požárem, z Horní Radouně 2 kopy 58 grošů a z Katova 2 kopy. Celkem tedy Petrovi vzhledem k dočasnému osvobození některých hospodářů místo 24 kop 11 grošů míšeňských příslušelo 22 kop 39 grošů. Jelikož statek Mostečný patřil Petrovi až do konce života celý,[90] je na místě hledat ve snížení sumy poddanských platů mezi léty 1547 a 1548 důsledek změn v držbě ostatních statků. V případě Katova víme, že rytíř roku 1547 nárokoval za jeden účetní

88 Srov. tabulku č. 1. Počet řemeslníků beroucích hlínu z Petrových pozemků jistě nebyl tak velký, aby zásadně navýšil rytířovy příjmy.

89 Srov tabulku č. 1. Není podstatné, zda do těchto částek Petr započítal finanční ekvivalenty naturálních dávek, ve srovnání s jinými položkami (jak ukazuje soupis z let 1543-1546) zanedbatelné.

90 Viz SOA Třeboň, CS – listiny, Katov II-195-1, kart. 48, č. 342; Katov II-195-2, kart. 48, č. 343.

Tabulka 2: Hodnota úročených pohledávek Petra Doudlebského z Doudleb v letech 1546-1550

Rok	1546		1547		1548		1549		Pozůstalost při dělení 30. 6. 1550
Termín	Jiří	Havel	Jiří	Havel	Jiří	Havel	Jiří	Havel	
Rozpůjčovaná suma (v kopách míšeňských)	6810	8410	8410	8410	9010	9610	9410	11710	11330
Změna proti předchozímu termínu	-	+1600	0	0	+600	+600	-200	+2300	-380

termín 3 kopy 12 grošů míšeňských, zatímco za svatohavelský termín 1549 měl dostat pouze 2 kopy. Tento v absolutní rovině nevelký pokles ovšem není z hlediska případné redukce rytířova majetku v Katově průkazný. Naopak je zřejmé, že rozhodující snížení poddanských platů Petra Doudlebského bylo spojeno s jeho majetkem v Závsí a Horní Radouni, respektive v jedné z těchto vsí. Z obou statků Doudlebskému na konci života patřila jen část, nevíme ale jaká. Stejně tak nemáme informace o tom, jak velký díl Horní Radouně Petr zdědil po otci a v jakém rozsahu později nabyl Závsí. Vzhledem k velmi nízké hodnotě poddanských platů, jež měl rytíř dostat podle rozpisu za termín sv. Havla 1549 z Horní Radouně, však soudím, že především zde došlo k redukci Petrova pozemkového majetku.[91]

Na rozdíl od peněžní a naturální renty postrádáme jakékoliv konkrétní údaje o robotních povinnostech poddaných Petra Doudlebského.[92] Podle listiny z 12. května 1551, stvrzující prodej deskového majetku po zemřelém krumlovském hejtmanovi, byla ves Mostečný kupcům postoupena mimo jiné s *„robotami a poděłky všelikterakými"*, jasnější představu o jejich rozsahu a charakteru však ze strohé

91 Ve druhé polovině čtyřicátých let 16. století byla podle A. SEDLÁČKA, *Hrady IV*, s. 173-174, Horní Radouň (tedy nepochybně pouze její část) mezi vesnicemi, o něž se svářili dědici Jana Leskovce z Leskovce na Kamenici (srov. T. KAHUDA (ed.), *Václava Březana „Dúdlebských rytířů rod"*, s. 182, ke vztahům mezi Doudlebskými a Leskovci).

92 K robotnímu zatížení poddaných ve sledovaném období srov. A. MÍKA, *Poddaný lid*, s. 93-134, 234n.; J. MACEK, *Jagellonský věk 4.*, s. 100n.; nově (pro Moravu) F. MATĚJEK, *Cesta poddaného lidu na Moravě ke znevolnění*, Brno 2000, s. 36n.

pertinenční formule nezískáme.[93] Petrovi poddaní byli prokazatelně zatěžováni také tzv. mimourbářovými povinnostmi, které však máme doloženy pouze nepřímo a o jejichž charakteru nejsme bohužel blíže zpraveni.[94] Vyvstává pak ovšem otázka, jak rytíř v době, kdy jej služební povinnosti vůči Rožmberkům dlouhodobě připoutávaly k prostředí červené růže, na svých statcích, vzdálených vzdušnou čarou od Českého Krumlova přes 60 km a od Třeboně cca 30 km, ve vlastní režii hospodářsky podnikal.[95] V dochovaných rejstřících Petrových pravidelných příjmů ani v jeho jiných evidenčních pomůckách žádné výnosy dominikálního hospodaření zaznamenány nejsou. Jak naznačují svrchu zmíněné běžné platy, část dominikální půdy Doudlebský pronajal. Ve sféře rytířova vrchnostenského podnikání snad zůstaly jeho rybníky, i těch se ovšem zbavoval.[96] V tehdejším rybářství byly přitom do značné míry využívány specializované pracovní síly,[97] takže nelze vyloučit další hospodářské aktivity Petra Doudlebského, opírající se ve větším rozsahu o robotní povinnosti jeho poddaných. Rytíř mohl své poddané využívat také během příležitostných návštěv svých deskových statků, například při lovu.[98]

Některé případy, doložené v souvislosti s vypořádáváním drobných nároků různých osob na část pozůstalosti krumlovského hejtmana, naznačují další možné roviny Petrova ekonomického prospěchu z držby deskových statků. Jako vrchnost totiž rytíř někdy *„k sobě přijal"* peníze náležející jeho poddaným, s nimiž pak ovšem mohl dlouhodobě disponovat. Nepochybně šlo především o peníze sirotčí,[99] jak ukazuje

93 SOA Třeboň, CS – listiny, Katov II-195-1, kart. 48, č. 342; Katov II-195-2, kart. 48, č. 343. U ostatních vsí, které Petr držel jen zčásti, je uváděno pouze *„což tu měl"*.

94 Zatížení poddaných mimourbářovými povinnostmi vyplývá z nadhodnocení stálých platů nad úroveň, podmíněnou dobovou úrokovou mírou (o 133,33 %), aplikací kapitalizačního koeficientu 35 (k tomu níže). Viz pozn. 101.

95 K vrchnostenskému režijnímu podnikání souhrnně např. V. LEDVINKA, *Rozmach feudálního velkostatku, jeho strukturální proměny a role v ekonomice českých zemí v předbělohorském období*, FHB 11, 1987, s. 103-132.

96 Viz přehled sedmi nádrží jako součásti Petrova dědictví po otci Divišovi v listině z 30. června 1516 – SOA Třeboň, CR – listiny, z Doudleb 2, kart. 6, č. 351. Srov. výše k prodeji dvou rybníků (u Budislaví) roku 1539. V Petrově svrchu zmíněném vlastnoručním soupisu z let 1543-1546 jsou paušálně oceněny dva rybníčky, v soupisu z roku 1547 jen jeden (u Katova). Podle listiny stvrzující prodej statků po Doudlebském (SOA Třeboň, CS – listiny, Katov II-195-1, kart. 48, č. 342; Katov II-195-2, kart. 48, č. 343) byla ves Mostečný prodána mimo jiné *„s rybníky, vodotočienami"*.

97 Viz pozn. 194.

98 Srov. níže k zastoupení loveckých potřeb v Petrových domácnostech.

99 K sirotčím penězům V. PROCHÁZKA, *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*, Praha 1963, s. 332-334, 424-426; srov. též F. MATĚJEK, *Péče o venkovské sirotky na Moravě před Bílou horou*, SH 36, 1989, s. 65n., 82n.; nově (pro mladší období)

dodatečně prokázaný nárok „*pastorků*" Brože z Mostečného na 11 kop 40 grošů míšeňských, které Doudlebský spravoval.[100] Přes všechny požitky spojené s pozemkovou držbou však Petr před budováním vlastního panství jednoznačně upřednostňoval velkorysé kapitálové investice, jež neváhal zčásti pokrývat prodejem nemovitostí.

O hodnotě majetku Petra Doudlebského z Doudleb nám poskytuje dochovaný materiál údaje, jež můžeme podle jejich vzniku a výpovědní kvality rozdělit do tří skupin. První skupinu tvoří ta ocenění či soupisy rytířova jmění, které si pořídil sám pro vlastní potřebu. Druhou skupinu zastupuje prodejní cena Petrových zemskodeskových statků z doby krátce po jeho smrti. Těmto údajům lze přikládat podstatně větší věrohodnost v rovině absolutní než údajům třetí skupiny, totiž berním odhadům Petrovy majetkové základny, jimiž se budeme zabývat později jakožto materiálem vypovídajícím o rytířově relativní zámožnosti.

Mezi léty 1543-1546 si Petr vyhotovil výše zmíněný soupis nárokovaných poddanských povinností. U rozhodující části těchto svých požitků si poznamenal také sumy, k nimž dospěl vynásobením jejich ročního výnosu odpovídajícím kapitalizačním koeficientem a na jejichž základě bylo možno stanovit tržní hodnotu jeho deskového majetku.[101] Kromě toho soupis obsahuje také paušální ocenění dvou rybníčků, jejichž úhrnná hodnota je vyčíslena na 120 kop míšeňských. Na stálé platy v celkové výši 70 kop míšeňských ročně aplikoval koeficient 35 (2450 kop míšeňských),[102] část běžných platů (loučné a lesní platy) vynášející 4 kopy ročně kapitalizoval patnáctinásobkem (60 kop míšeňských).[103] Příslušný násobek si rytíř nepoznamenal

B. CHOCHOLÁČ, *Selské peníze.* Sonda do finančního hospodaření poddaných na západní Moravě koncem 16. a v 17. století, Brno 1999, s. 132-135. Konkrétní příklad využívání sirotčích peněz vrchností, která je převzala od rychtářů, podává P. VOREL, *Páni z Pernštejna.* Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy, Praha 1999, s. 200-201.

100 SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a.

101 O kapitalizaci poddanských platů a naturálních dávek v souvislosti s mimourbářovými povinnostmi poddaných přehledně pojednal A. KOSTLÁN, *K rozsahu poddanských povinností od 15. do první poloviny 17. století ve světle odhadů a cen feudální držby,* FHB 10, 1986, s. 205-248.

102 Podle A. KOSTLÁNA, *K rozsahu poddanských povinností,* s. 226-228, se pohyboval koeficient stálých platů u prosperujících statků v 1. polovině 16. století mezi 25-40, ve druhé polovině 16. věku mezi 45-60. V nárůstu se projevila změna úrokové míry roku 1543, srovnávací materiál pro sledování úprav odhadů poddanských platů ve čtyřicátých letech 16. století však dosud nebyl publikován. Vzhledem ke značným rozdílům lánové taxy i velikosti lánu nelze na základě sumy stálých platů náležejících Petrovi Doudlebskému spolehlivě odhadnout rozsah rustikálu na rytířových statcích (srov. A. MÍKA, *Poddaný lid,* s. 229-233).

103 U běžných platů se v závislosti na úrokové míře obvykle uplatňoval před její úpravou roku 1543 koeficient 10, pak 15-20. Blíže A. KOSTLÁN, *K rozsahu poddanských povinností,* s. 217-220.

u běžných platů v celkové výši minimálně 1 kopy 12 grošů, které mu odváděli řemeslníci. Na ně budeme aplikovat týž koeficient – 15 – jako na ostatní běžné platy (minimálně 18 kop míšeňských). Finančně vyjádřené poddanské naturální dávky, jichž Petr dle soupisu pobíral ročně za 54 grošů, bývaly při oceňování deskového majetku připočítávány ke stálým platům.[104] K jejich kapitalizované hodnotě, v soupisu neuvedené, dospějeme tedy s využitím koeficientu 35 (31 kop 30 grošů míšeňských). Součet sum vypočítaných kapitalizací všech stálých a běžných platů i poddanských naturálních dávek představuje minimálně 2559 kop 30 grošů míšeňských. Tržní cena rytířova deskového majetku tedy ve druhé třetině čtyřicátých let 16. věku činila přinejmenším 2679 kop 30 grošů míšeňských. Na základě druhého dochovaného soupisu poddanských povinností, který si Doudlebský pořídil roku 1547, lze stanovit tehdejší cenu rytířových statků jen přibližně. Zaznamenán je tu pouze jeden rybníček (u Katova) v ceně 60 kop míšeňských, aplikací kapitalizačních koeficientů, užitých v předchozím soupisu, na poddanské povinnosti, jež Petr nyní vyčíslil bez ocenění a u tří vsí jen souhrnně, mi vychází suma 2225 kop 35 grošů. Roku 1547 tedy představovala tržní hodnota statků Petra Doudlebského přibližně 2285 kop 35 grošů míšeňských.[105] K účetnímu termínu sv. Havla roku 1547 Petr pro vlastní potřebu ocenil svou majetkovou základnu, již v tomto odhadu představovala *„summa peněz půjčenejch i s tím, což na zemi mám"*, na 10 410 kop grošů míšeňských.[106] Jelikož výše jeho obligacemi jištěných úročených pohledávek tehdy činila 8410 kop míšeňských, odhadoval rytíř hodnotu svého majetku *„na zemi"* na 2000 kop grošů míšeňských.[107] Nedlouho předtím tedy zřejmě došlo k poslední větší redukci jeho

104 K přepočítávání naturálních dávek a robot na peníze při oceňování statků viz A. KOSTLÁN, *K rozsahu poddanských povinností*, s. 213. Tamtéž, s. 241 (viz i s. 232 pozn. 23), tabulka s doklady o výši finančních ekvivalentů poddanských naturálních dávek (pro oves 7 grošů míšeňských za strych v letech 1528-1532, 6 grošů míšeňských za džber v letech 1541-1543).

105 Za rok měl Petr ze všech statků dostat včetně finančně vyjádřených naturálních dávek celkem 66 kop 6 grošů 1 denár míšeňský. Přesnou výši běžných platů, kapitalizovaných jinak než stálé platy a naturální dávky, však neznáme (vyčísleny jsou pouze pro Katov). Vycházím proto ze soupisu z let 1543-1546, kdy Doudlebský pobíral na běžných platech ročně 4 kopy míšeňské plus po 12 groších od řemeslníků, kteří jsou k roku 1547 uvedeni dva. Kapitalizační koeficient 15 pak aplikuji na částku 4 kopy 24 grošů míšeňských, zatímco zbývající sumu 61 kop 42 grošů 1 denár míšeňský násobím pětatřiceti.

106 SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a. V soupisu Petrových pohledávek za tento účetní termín.

107 Do 10 410 kop Doudlebský patrně nezapočítal 278 kop v drobných, dílem zřejmě problematicky jištěných neúročených pohledávkách, které si k tomuto termínu také vyčíslil. K jištění kreditních transakcí a promlčování drobných půjček srov. V. LEDVINKA, *Úvěr a zadlužení*, s. 82n., 86.

pozemkové držby,[108] která se projevila ve snížení Petrovi náležejících poddanských platů mezi sv. Havlem 1547 a následujícím účetním termínem.[109] Poté se již asi rytířův deskový majetek neměnil. Podle listiny z 12. května 1551 prodejní cena Mostečného a částí vsí Horní Radouně, Katova a Závsí, v rozsahu, jak tyto statky Doudlebský držel před svou smrtí, činila 1940 kop míšeňských.[110]

Poslední Petrův soukromý majetkový odhad se dochoval v jeho vlastnoručním soupisu pohledávek, jenž nese v záhlaví datum 15. dubna 1548. Do této evidenční pomůcky ovšem Doudlebský průběžně zanášel pozdější změny, poslední zápisy o nových úvěrových investicích zachycují Petrovy velkorysé půjčky rakouským šlechticům z roku 1549. Odhad pak můžeme spolehlivě zařadit do posledních měsíců rytířova života.[111] Doudlebský zde rozdělil své základní jmění na dvě části a hodnotu každé vyčíslil samostatně.[112] Zatímco *„hotových i na dluzích"* napočítal 11 515 kop míšeňských, majetek *„na platě i na zemi krom svršku"* si cenil na 3350 kop míšeňských. Suma 3350 kop nepochybně kromě hodnoty Petrových deskových statků zahrnuje také jiné položky. Za velmi pravděpodobné pokládám, že do ní byly započítány také rytířovy kukusy.[113] Tento poslední odhad v úhrnné sumě 14 865 kop míšeňských můžeme považovat za spolehlivé vyjádření přibližné reálné ceny majetkové základny Petra Doudlebského z Doudleb, sestávající z rytířových pohledávek, deskových statků,

108 Cena nemovitostí přitom obecně stoupala. Srov., že statky, které Doudlebský prodal Metelskému na přelomu let 1522 a 1523 za 900 kop míšeňských, Metelský na rozhraní let 1543 a 1544 prodal Budějovickým za 1300 kop míšeňských (blíže T. KAHUDA, *Podíl*, s. 27); v širších souvislostech A. KOSTLÁN, *„Cenová revoluce" a její odraz v hospodářském vývoji Čech*, FHB 11, 1987, s. 196.

109 Ocenění pozemkového majetku již reflektuje stav po jeho redukci, avšak za tento účetní termín (sv. Havla 1547) rytíř ještě nárokoval poddanské platy ve výši 32 kop míšeňských (viz tabulku č. 1). Srov., že při účetním termínu sv. Jiří 1548 byly Petrovy úročené pohledávky vyšší o 600 kop než při sv. Havlu 1547 (viz tabulku č. 2).

110 SOA Třeboň, CS – listiny, Katov II-195-1, kart. 48, č. 342; Katov II-195-2, kart. 48, č. 343.

111 Soupis (uvádějící u jednotlivých pohledávek i jména ručitelů) je uložen v SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a. Jeho postupné aktualizování je patrné z přeškrtávání splacených pohledávek a z odlišného odstínu inkoustu u doplňovaných zápisů. Odhad poznamenán při dolním okraji fol. 2a soupisu. K časovému zařazení odhadu srov. tabulku č. 2, zachycující nárůst hodnoty Petrových úročených pohledávek v letech 1546-1550.

112 Evidentně nedopatřením Petr v soupisu přehodil příslušné sumy (ve vztahu k charakteristice obou skupin).

113 Excerpované prameny bohužel neobsahují bližší informace o úhrnné ceně Petrových důlních podílů ani o jejich vypořádání po rytířově smrti.

hotovosti a důlních podílů, v závěru jeho života.[114] Petrův majetek sestával ovšem také z bohatého vybavení jeho domácnosti rozličnými předměty denní potřeby i luxusního charakteru. V pozůstalosti krumlovského hejtmana byly shledány jak různé oděvy, ložní potřeby, nádobí, nářadí, zbraně, potřeby k lovu, čižbě a rybolovu, tak kožešiny i šperky.[115]

Předbělohorské majetkové odhady za účelem zdanění je v rovině absolutní třeba brát vzhledem k jejich problematické spolehlivosti se značnou rezervou, nicméně s nutnou mírou opatrnosti je lze použít jako pramene pro studium majetkové proporcionality poplatníků – na zemské úrovni berního systému především příslušníků stavovské obce.[116] Podle dochovaného odhadního rejstříku Bechyňského kraje činil roku 1523 berní odhad Petrova vlastního majetku 2000 kop grošů míšeňských (žádný poddanský majetek rytíř tehdy nevykázal). Srovnání s berními odhady ostatních poplatníků z řad nižší šlechty zdá se naznačovat, že v této době Doudlebský patřil k méně zámožným rytířům kraje.[117] O dvě desetiletí mladší berní ocenění majetku Petra Doudlebského z Doudleb známe prostřednictvím Václava Březana, který je na počátku 17. století pojal do svého genealogického spisku o rytířích z Doudleb. Léta Páně 1543 byl dle tohoto pramene Petrův dominikální majetek „šacován" již na 5940 kop grošů míšeňských (tedy téměř třikrát více než roku 1523), majetek jeho poddaných na 630 kop.[118] Základem berního odhadu roku 1523 byla

114 Soupis, v němž je odhad zaznamenán, obsahuje také údaj o vysoké sumě berních peněz, již měl Petr spravit. K tomu viz pozn. 77. Pokud jde o hotovost, v souvislosti s dělením Petrovy pozůstalosti známe tu její část, kterou převzala červená růže, totiž 200 zlatých uherských a 31 zlatých rýnských ve zlatě a 50 kop míšeňských v bílých penězích, tedy přepočteno podle obvyklých kurzů na míšeňské celkem 290 kop 51 grošů 3 denáry. Srov. pozn. 9, 57.

115 K předmětům shledaným v jeho příbytcích níže.

116 Z bohaté starší literatury viz zejm. A. MÍKA, *Majetkové rozvrstvení české šlechty v předbělohorském období*, SH 15, 1967, s. 45-75. K metodickým otázkám nově T. KAHUDA, *Moravské zemské berní evidenční pomůcky*, s. 323nn.

117 V. BŮŽEK, *Majetkové rozvrstvení stavů Bechyňského kraje v letech 1523-1557 (Edice berního rejstříku Bechyňska z roku 1523)*, Hospodářské dějiny 13, 1985, s. 79; Výpočtem průměrné výše odhadu rytířského (vlastního i poddanského) majetku dospíváme k hodnotě necelých 5275 kop míšeňských (srov. tamtéž, tabulka na s. 84). Při relativní charakteristice Petrovy zámožnosti nevycházím z majetkových kategorií, jež pro předbělohorské období vypracoval A. MÍKA, *Majetkové rozvrstvení*. Míkovy kategorie, společné pro oba šlechtické stavy, nezohledňují specifika majetkové proporcionality vyšší a nižší šlechty.

118 T. KAHUDA (ed.), *Václava Březana „Dúdlebských rytířů rod"*, s. 183. Srov. níže pozn. 185 k Petrově účasti na protitureckém tažení 1543. Ke spolehlivému vyčíslení hodnoty rytířova jmění ve druhé půli třicátých let nepostačují cenné Světeckého výpisky z kvitancí, jimiž nejvyšší berníci Království českého stvrdili Petrovi Doudlebskému a jeho bratru

nepochybně rytířova dominikální držba v prostoru východně od Soběslavi a severně od Jindřichova Hradce.[119] V této době sice již rytíř pravděpodobně disponoval hotovostí (900 kop míšeňských) získanou prodejem statků po bratru Jiříkovi, ta se však do ocenění Petrova majetku patrně nikterak nepromítla nejsouc investována do úvěru.[120] V berním odhadu z roku 1543 tvoří již nepochybně podstatnou část Petrova dominikálního majetku investovaný kapitál. V kontextu výše uvedených poznatků o rytířově majetkovém zázemí lze toto ocenění považovat za do značné míry objektivní. Jak uvedeno výše, podle velmi spolehlivého odhadu vlastní majetkové základny, který si rytíř pořídil v posledních měsících života, měla tato přibližnou hodnotu 14 865 kop míšeňských. Pouze rytířovy dluhopisy a pozemková držba, tedy ty části majetku poplatníků, které byly pravidelně zdaňovány, měly hodnotu cca 13 650 kop míšeňských.[121] Neznáme sice majetkovou proporcionalitu nižší šlechty Bechyňského kraje pro poslední léta první půle 16. věku, nicméně srovnání posledně uvedené sumy s berními prameny z roku 1523 a 1557,[122] a to i při obvyklém podhodnocení poplatnického jmění pro potřeby zdanění, nedává pochyb o tom, že Doudlebský na sklonku života patřil k majetkové elitě rytířstva (nejen) v tomto regionu.[123]

Františkovi zaplacení „*druhé polovice*" turecké berně za rok 1537. Petr měl tehdy odevzdat 31 kop 27 grošů míšeňských, zatímco František jen 5 kop 6 grošů míšeňských, „*z čehož znáti*" – poznamenal si Světecký – „*že týž měl menší mohovitost nežli Petr*" – SOA Třeboň, rkp. A 22, I. historický kvatern, pag. 268, 268-269. K ne zcela jasným principům zdanění roku 1537 viz O. PLACHT, *České daně*, s. 18.

119 Objektivitu tohoto berního odhadu nemůžeme spolehlivě posoudit.

120 Předmětem zdanění při berni ze jmění roku 1523 byly poplatnické statky a úročené pohledávky, nikoliv hotovost, svršky a klenoty. Viz Č. KLIER, *Úprava berní království Českého po válkách husitských do konce věku Jagellonského*, ČČM 81, 1907, s. 54; srov. také TÝŽ, *Bernictví král. Českého po válkách husitských do konce věku Jagellonského*, ČČM 80, 1906, s. 320. K odhadnímu rejstříku z roku 1523 v této souvislosti V. BŮŽEK, *Majetkové rozvrstvení*, s. 66.

121 Vycházím z hodnoty dluhopisů k sv. Havlu 1549 (viz tabulku č. 2) a prodejní ceny Petrových deskových statků z roku 1551 (srov. výše).

122 Viz O. PLACHT, *Odhad majetku stavů království českého z r. 1557*, VKČSN, třída filosoficko-historicko-filologická 1947, Praha 1950, č. 4, s. 24-32, 81-84. Výpočtem průměrného přiznání rytířského (dominikálního i rustikálního) majetku v Bechyňském kraji roku 1557 dospíváme k hodnotě cca 3671 kop 38 grošů míšeňských. Průměrný rytířský majetek (vlastní i poddanský) v celé zemi dle tohoto pramene (přes 4345 kop míšeňských) vypočítal a odhadní přiznání šlechty dle svých kategorií (srov. pozn. 117) roztřídil A. MÍKA, *Majetkové rozvrstvení*, s. 52, 56. V Čechách léta 1557 vykázalo z celkem 1438 rytířských přiznání jen 125 majetek od 10 512 kop míšeňských výše. (Plachtovy i Míkovy údaje převedeny z grošů českých.)

123 Srov. pozn. 117. Viz též pozn. 77 k vysoké částce, již měl Petr spravit na berni.

Vzhledem ke značné hodnotě movitého majetku, jímž Petr Doudlebský z Doudleb disponoval, může překvapit skutečnost, že v souvislosti s dělením rytířovy pozůstalosti museli dědicové vyrovnat nebožtíkovy drobné dluhy vůči různým služebníkům, řemeslníkům, obchodníkům a dalším osobám, jakož i pohledávky lékařů, kteří Petra ošetřovali.[124] V době dělení nebožtíkova majetku se na rožmberské poručníky obrátila také mečířka Kateřina, levoboká dcera Petrova předčasně zesnulého bratra Jiříka, se žádostí, *„poněvadž jest po panu Jiříkovi, panu otci mém milém, statek nám odkázaný pan hajthman [Petr Doudlebský z Doudleb] k sobě přijal a nám z něho nic nedal, že na mne chudú neráčíte zapomenúti a mně nějakú pomoc učiniti, abych památku pana otce svého nebožtíka měla a se pod pány Jich Milosti s manželem svým znáti mohla"*.[125] Jakkoliv je na místě pochybovat o věrohodnosti nožířčina tvrzení, motivovaného snahou o získání části peněz ze strýcovy pozůstalosti a nepodloženého jinak než prázdným výčtem údajných svědků, z nichž již žádný nebyl naživu, prameny prokazují, že Kateřininu požadavku bylo alespoň dílem vyhověno, neboť dědicové jí posléze postoupili drobnou pohledávku po krumlovském hejtmanovi na 10 kop míšeňských grošů u Kryštofa Kořenského z Terešova.[126] Dochovala se ovšem také žádost o vyrovnání Petrem úmyslně nesplaceného dluhu, vyhotovená nedlouho po ukončení poručnické správy a adresovaná Vilémovi z Rožmberka, v níž pisatel dodává svému údajnému nároku na hodnověrnosti tím, že se dovolává svědectví tehdejšího rožmberského kancléře Václava Albína z Helfenburka. Mladého vladaře domu červené růže poprosil jeden z jeho úředníků, jenž se zde podepsal pouze *„Jan písař"*,[127] o 9 kop míšeňských z Doudlebského pozůstalosti, podrobně líče, kterak mu Petr coby krumlovský hejtman nařídil jet

124 K tomu zejm. prameny v SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a.

125 Tamtéž, list Kateřiny mečířky (sine dato).

126 SOA Třeboň, CR – listiny, z Doudleb 9, kart. 7, č. 423. Z rodu Kořenských byl větším dlužníkem Petra Doudlebského z Doudleb Kryštofův bratranec, Šebestián Kořenský z Terešova na Sedlci, jemuž Petr ve čtyřicátých letech 16. století půjčil dvakrát po 100 kopách míšeňských (prameny citované v pozn. 38). Šebestián byl ostatně zadlužen i u jiných věřitelů (srov. SÚA Praha, Desky zemské, DZV 9, B 29).

127 Není totožný s níže zmíněným Janem Ajnickým, důchodním písařem choustnickým (srov. pozn. 175). Písařská ruka vykazuje sice značnou podobnost s rukou Jana Černého (za upozornění jsem díkem zavázán dr. Aleši Stejskalovi), jejich případnému ztotožnění však brání dosavadní poznatky o kariéře tohoto úředníka. Jan Černý († před 1589), obdařený 28. března 1557 erbem a predikátem „z Vinoře", vstoupil do služeb červené růže roku 1554, když Vilém z Rožmberka získal vimperské panství, které Černý zřejmě spravoval již v předchozím období, kdy patřilo české komoře (1547-1553) a potom krátce Jáchymovi z Hradce. Černý pak zastával úřad hejtmana vimperského panství do roku 1568, jsa do 1565

s rožmberskými penězi do Prahy a při té příležitosti jej pověřil, *„že má někdery sto bílých peněz, že mu tu nic nevyleží, že by rád byl tomu, abych je k sobě přijal a je v Praze změnil, a připovídajíc mi, cožkoliv přídavku na nich budu míti, že mi toho polovici chce dáti"*,[128] což prý Jan ochotně učinil, avšak rytíř se s ním v rozporu se svým slibem o získaných 18 kop míšeňských nepodělil, a to ani po písařových osobních urgencích.[129] Uvedené případy naznačují neochotu, s níž Doudlebský, sám zámožný úvěrový podnikatel, přistupoval k plnění svých, zpravidla drobných finančních závazků vůči osobám stojícím stavovsky a profesně na nižší úrovni společenského žebříčku.[130]

Petr Doudlebský z Doudleb nezaložil vlastní rodinu, zůstal svobodný a patrně nezplodil ani levoboké potomky.[131] Vyvstávala tudíž před ním závažná otázka, komu odkáže svůj značný majetek. Rytířově žádosti o udělení práva svobodného sepsání závěti vyhověl král Ferdinand I. mocným listem datovaným 7. června 1536 v Innsbrucku.[132] Testamentem daným na Krumlově 28. ledna 1547 ustanovil Petr dvě skupiny dědiců, mezi něž měla být po jeho smrti pozůstalost rozdělena (spraveny měly být ovšem také prokázané nároky na rytířovy drobné mimotestamentární odkazy). Polovinu jmění odkázal nedospělým synům Jošta III. z Rožmberka († 1539), Vilémovi a Petru Vokovi z Rožmberka, druhou polovinu svým příbuzným, rytířům

současně hejtmanem drslavickým, v letech 1568-1571 byl hejtmanem panství novohradského, 1571-1572 hejtmanem třeboňským, roku 1573 se jako hejtman vrátil na Vimperk, avšak 1575 úřad opustil, sváře se s Petrem Vokem z Rožmberka. Během své úřednické kariéry měl četné konflikty s jinými služebníky červené růže. Viz E. BARBOROVÁ, *Správa na panstvích Petra Voka z Rožmberka v letech 1565-1592 (1611)*, Archivum Trebonense 1, 1971, s. 8-9; J. PÁNEK (ed.), *Václav Březan, Životy I-II*, passim dle rejstříku; srov. A. SEDLÁČEK, *Hrady III*, s. 136, 216; *Hrady XI*, s. 147, 150, 162; k nobilitaci TÝŽ, *Českomoravská heraldika II.* Část zvláštní, Praha 1925, s. 390; srov. i V. KLECANDA, *Přijímání do rytířského stavu v zemích českých a rakouských na počátku novověku.* Příspěvek k dějinám nižší šlechty, Praha 1928, s. 96 č. 106. Ukázku rukopisu Jana Černého z roku 1556 otiskl V. STARÝ, *Nákup a prodej vína v Prachaticích v 16. a na počátku 17. století*, Zlatá stezka 5, 1998, s. 45.

128 K převodům zmíněných měnových jednotek viz P. VOREL, *Úvěr, peníze a finanční transakce*, s. 762-763, 765-767. (3 1/2 bílého peníze = 1 groš míšeňský.)

129 SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a, list Jana písaře (sine dato).

130 K hierarchickému uspořádání pozdně středověké a raně novověké společnosti výstižně J. HUIZINGA, *Podzim středověku*, Jinočany 1999, s. 89-102; P. MÜNCH, *Lebensformen in der frühen Neuzeit*, Frankfurt am Main - Berlin 1992, s. 67nn.

131 Srov. T. KAHUDA (ed.), *Václava Březana „Dúdlebských rytířů rod"*, s. 181 (pozn. ddd).

132 SOA Třeboň, CR - listiny, z Doudleb 6, kart. 7, č. 394. Srov. zápis o vydání tohoto mocného listu v SÚA Praha, Salbuchy, Majestalia č. 283, fol. 110v.

Divišovi a Fridrichovi bratřím Doudlebským z Doudleb.[133] Ještě před rozdělením pozůstalosti mělo být ovšem z Doudlebského peněz dáno Vilémovi a Petru Vokovi z Rožmberka, jakož i jejich sestrám Alžbětě, Bohunce a Evě (tedy všem žijícím příslušníkům nejmladší rožmberské generace kromě Anny, nejstarší dcery Jošta III. z Rožmberka z jeho prvního manželství, v té době již provdané za Jáchyma z Hradce) po sto kopách grošů míšeňských na zlaté řetízky jako památku na krumlovského hejtmana.[134] Na posledním pořízení Petra Doudlebského z Doudleb poněkud překvapuje skutečnost, že rytíř nepamatoval zbožným odkazem na žádnou církevní instituci. Petr byl bezpochyby katolického vyznání stejně jako jeho rodiče, kteří podporovali jindřichohradecký konvent velice agilního (do rezidenčního města zlaté růže léta Páně 1457 uvedeného) řádu františkánů observantů, což našlo svou odezvu v přijetí celé rodiny do řádového společenství roku 1492.[135] Nemáme sice zprávy o projevech Petrovy religiozity v době jeho života, absence zbožných odkazů (na spásu své duše Doudlebský patrně nepamatoval ani žádným mimotestamentárním odkazem)[136] však naznačuje alespoň to, že při sepisování poslední vůle převážily nad rytířovým náboženským cítěním pohnutky jiné, v první řadě asi snaha zachovat nashromážděný majetek v maximální úplnosti dědicům. Štědré zbožné odkazy přitom běžně shledáváme v testamentech rytířových současníků, jiných služebníků červené růže z řad nižší šlechty.[137]

133 K těmto příslušníkům rodu, jejichž bratra Čeňka Doudlebského z Doudleb Petr v závěti opomenul, viz T. KAHUDA (ed.), *Václava Březana „Dúdlebských rytířů rod"*, s. 185-187; SOA Třeboň, CR – registratura, Doudlebští z Doudleb, č. 21, 22, 23; A. VAVROUŠKOVÁ (ed.), *Desky zemské království Českého I/1*, s. 239 č. 551, s. 240 č. 554; TÁŽ (ed.), *Desky zemské království Českého I/2*, s. 35 č. 80, s. 36 č. 81, s. 183 č. 421; SÚA Praha, Desky zemské, DZV 7, B 23, G 4; tamtéž, DZV 49, D 27; A. SEDLÁČEK, *Hrady VII*, s. 208, 210, 286; F. M. ČAPEK, *Doudlebsko*, s. 29, 30; V. BŮŽEK, *Úvěrové podnikání*, s. 52-53, 56, 178; viz též v přítomné práci pozn. 16.

134 SOA Třeboň, CR – listiny, z Doudleb 8, kart. 7, č. 414; táž sbírka, z Rožmberka 27/17, kart. 75, č. 415.

135 SOA Třeboň, CR – listiny, z Doudleb 1, kart. 6, č. 278 (viz pozn. 178). Petrovi rodiče zřejmě přispívali na stavbu kostela sv. Kateřiny, budovaného od 1478 a vysvěceného 9. srpna 1491. K příchodu františkánů observantů do Jindřichova Hradce srov. F. F. BŘEZINA, *Stručná chronika kostela a kláštera františkánského v Jindř. Hradci*, J. Hradec 1911, s. 8n.; F. TEPLÝ, *Dějiny města Jindřichova Hradce II/2*, J. Hradec 1932, s. 249n.; F. TISCHER, *Paměti fary jindřichohradecké*, J. Hradec b. r., s. 19n.; nově P. VLČEK – P. SOMMER – D. FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997, s. 275-276.

136 Žádnou zmínku o nějakém Petrově zbožném odkazu nenacházíme ani v dochovaných písemnostech týkajících se dělení jeho pozůstalosti. Srov. níže, kde též o rytířových mimotestamentárních odkazech.

137 Srov. např. testament Petrova někdejšího společníka v horním podnikání, rytíře Václava Metelského z Feldorfu, datovaný 11. května 1550 a intabulovaný do zemských desk

Petr Doudlebský z Doudleb zemřel 18. března léta Páně 1550 na zámku v Českém Krumlově.[138] Poté, co byla 23. dubna toho roku prostřednictvím rytíře Jana Kolikrejtara z Kolikrejtu, služebníka červené růže, vyřízena intabulace nebožtíkova posledního pořízení a panovnického mocného listu do zemských desk,[139] proběhlo v několika fázích dělení Petrovy pozůstalosti. Nejprve, 27. dubna 1550, se dědicové podělili o hotovost (rožmberský díl činil celkem 290 kop 51 grošů 3 denáry míšeňské) a část z bohatého souboru předmětů nalezených v Petrově krumlovské a třeboňské domácnosti.[140] Dne 30. června 1550 následovalo dělení dlužních úpisů včetně nároků na pozdržené platby úroků v celkové hodnotě 12 007 kop 54 grošů míšeňských, tedy nejvýznamnější části rytířova majetku, a kolekce jeho klenotů. Tehdy byl rovněž postoupen Doudlebského pacholku Volfovi *„k jeho vlastnímu upomínání"* nárok na 10 kop míšeňských grošů u Herolta Kavky z Říčan (patrně byl tak spraven Petrův mimotestamentární odkaz)[141] a uspokojen výše zmíněný požadavek rytířovy levoboké neteře Kateřiny. Dědicové se pak dohodli, že *„dodělování ostatního statku"*, v první řadě Petrova zemskodeskového majetku včetně zadržených poddanských platů za svatojiřský termín 1550, dále některých zbývajících nebožtíkových drobných pohledávek, proběhne *„ve čtyřech nedělích pořád zběhlých"*.[142] Ještě 23. července 1550 převzala z pozůstalosti Petra Doudlebského z Doudleb paní Anna Rožmberská z Rogendorfu

(spolu s příslušným mocným listem) 28. července 1550 – SÚA Praha, Desky zemské, DZV 9, F 22-24 (srov. Březanovu zmínku o tomto testamentu – J. PÁNEK (ed.), *Václav Březan, Životy I*, s. 55). V kšaftu (má tutéž arengu jako závěť Petra Doudlebského z Doudleb) Metelský odkázal po 100 kopách míšeňských krumlovskému špitálu a klášteru klarisek; pokud by Václavova dcera Anna Malovcová z Feldorfu zemřela bez dětí, měla poručnice Anna Rožmberská z Rogendorfu hotovost a dlužní úpisy odkázané Metelského dceři dát *„na skutky milosrdné podlé své vuole"*. K úrovni a formám pozdně středověké zbožnosti F. RAPP, *Církev a náboženský život Západu na sklonku středověku*, Brno 1996, zejm. s. 82nn., 100nn., 244nn.; J. HUIZINGA, *Podzim středověku*, s. 249-289, 291-314, 315-333.

138 Viz T. KAHUDA (ed.), *Václava Březana „Dúdlebských rytířů rod"*, s. 184; J. PÁNEK (ed.), *Václav Březan, Životy I*, s. 53.

139 Viz SÚA Praha, Desky zemské, DZV 9, E 16-17; srov. dorzální přípisky na SOA Třeboň, CR – listiny, z Doudleb 6, kart. 7, č. 394; táž sbírka, z Doudleb 8, kart. 7, č. 414. Ke Kolikrejtarově cestě do Prahy J. PÁNEK (ed.), *Václav Březan, Životy I*, s. 53. O intabulování posledních vůlí jako součásti šlechtické testamentární praxe nově P. KRÁL, *Mezi životem a smrtí*. Testamenty české šlechty v letech 1550-1650, Č. Budějovice 2002, s. 21nn.

140 SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a.

141 Volf obdržel již krátce po Doudlebského smrti 52 grošů 2 denáry míšeňské jako úhradu koňmo vykonaných cest do Benešova pro lékaře, jenž ošetřoval nemocného hejtmana, později dostal ještě 20 kop míšeňských v hotovosti. Viz SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a.

142 SOA Třeboň, CR – listiny, z Doudleb 9, kart. 7, č. 423.

prostřednictvím svrchu zmíněného rožmberského úředníka Jana Kolikrejtara z Kolikrejtu vedle jiných předmětů především řadu oděvů, textilií a kožešin, z nichž některé prokazatelně obohatily šatník mladého Viléma z Rožmberka, současně byly některé z Petrových zbraní postoupeny do rožmberské zbrojnice.[143] Na rozdíl od jiných částí majetku krumlovského hejtmana postrádáme zatím jakékoliv informace o dělení jeho kukusů, s nimiž bylo možno disponovat jako s jinými cennými papíry a tudíž byly přenosné na dědice.[144]

Deskové statky Petra Doudlebského z Doudleb jeho dědicové nepodrželi. Necelých čtrnáct měsíců po Petrově skonu, 12. května 1551, uzavřeli Vilém z Rožmberka, zastupující také svého bratra Petra Voka, a sourozenci Diviš a Fridrich Doudlebští z Doudleb prostřednictvím karlštejnského purkrabího Jáchyma z Hradce na Hradci a rytíře Oldřicha Španovského z Lisova na Pacově smlouvu s bratry Mikulášem a Ctiborem Vrchotickými z Loutkova. Vrchotičtí podle tohoto dokumentu koupili statek Mostečný a díly Horní Radouně, Katova a Závsí za 1940 kop míšeňských grošů. Rozhodující část uvedené sumy, 1500 kop, měli prodávajícím zaplatit při svatohavelském termínu 1551, zbylých 440 kop až na sv. Jiří 1552.[145] Již 29. května 1551 dal Fridrich Doudlebský z Doudleb plnou moc erbovníku Jiříkovi Těžkému z Hradiště ve věci intabulace tohoto převodu.[146] Příslušný vklad do zemských desk byl však učiněn až 6. června 1567, a to v nepřítomnosti Fridricha Doudlebského, jehož jméno bylo do zápisu doplněno teprve 2. dubna 1568.[147] Pokud jde o Petrovy dluhopisy, v listu datovaném 14. dubna 1551 na Krumlově se dochoval přímý doklad o uplatňování nároků červené růže na zděděné pohledávky. Rožmberský kancléř Václav Albín z Helfenburka tu psal Vilémovi z Rožmberka, jenž právě pobýval ve Vídni připravuje se na brzké převzetí vladařství, o důvodech vypravení posla do podunajské metropole. Kromě pěti jeřábků pro Viléma od jeho matky vezl s sebou posel vypovídací listy, tedy výzvy ke splacení dluhů (s půlroční lhůtou), pro rukojmí za nebožtíka Kryštofa z Hohenfeldu a pro dlužníky Jeronýma a Pavla Jakuba ze Starhembergu,

143 SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a.

144 Srov. J. KOŘAN, *Přehledné dějiny československého hornictví I*, s. 159.

145 Originál SOA Třeboň, CS – listiny, Katov II-195-1, kart. 48, č. 342; dobový neověřený opis vyhotovený rukou písaře originálu v téže sbírce, Katov II-195-2, kart. 48, č. 343. Od prodejní ceny mohli Vrchotičtí případně odečíst to, *„což by na platech stálých neb běžných podlé registr pánóm Vrchoticským vydaných, že by se lidé nepřiznávali, scházelo"*, přičemž při odečítání měl být uplatňován pro chybějící stálé platy koeficient 30, pro chybějící běžné platy koeficient 10 (jmenovitě je uveden případ sporné louky, *„na kterúž Deštěnští, že k záduší přináleží, nastupují"*).

146 SÚA Praha, Desky zemské, DZV 49, D 27.

147 Deskový zápis SÚA Praha, Desky zemské, DZV 16, C 12, byl učiněn na základě povolení zemského soudu z 5. června 1567 (srov. SÚA Praha, Desky zemské, DZSt 45, E 21).

„neb zpráva jest, že by na tento čas všickni téměř v Vídni nalezeni měli býti".[148] Úctyhodné jmění zemřelého Petra Doudlebského rytířovi dědicové využili k posílení svého finančního potenciálu.[149]

Majetkový vzestup Petra Doudlebského z Doudleb byl podmíněn východiskem, jaké představovalo jmění nashromážděné jeho předky, a příznivými okolnostmi, za nichž po rozdělení bratrského nedílu zahájil vlastní kariéru ve službách červené růže. Také v pozdějších letech se rytíř mohl vícekrát těšit z náklonnosti Fortuny, přihrávající mu i bez jeho vlastního přičinění značné majetkové zisky. Doudlebský však dokázal těchto příhodných podmínek dokonale využít k vlastním velkorysým podnikatelským aktivitám, v nichž nalezl zdroj dalšího, plánovitého rozhojňování svého jmění. Zaměřil se přitom výlučně na vzrůst svého finančního potenciálu, zatímco zájem o rozšiřování vlastního rytířského panství neprojevoval, ba naopak svou pozemkovou držbu ve prospěch kumulace movitého majetku redukoval. Hromadění movitostí u Petra Doudlebského z Doudleb prokazatelně nebylo motivováno snahou o vytvoření rezerv finančních prostředků pro budování rozsáhlejšího rytířského panství, ani úsilím o zabezpečení vlastních potomků. Vedle promyšlených finančně podnikatelských aktivit přitom můžeme pozorovat také Petrovu přehnanou šetrnost ve vztahu k drobným peněžním částkám. Samo rozhojňování movitého majetku, ať už rozsáhlými investicemi do úvěru, či v kontextu těchto transakcí poněkud směšným drobným škudlením, se svobodnému a bezdětnému rytíři zřejmě stalo vedle věrné služby domu pánů z Růže, při níž rovněž osvědčoval nezvyklou šetrnost, hlavní náplní jeho staromládeneckého života.[150]

* * *

148 List uložen v SOA Třeboň, CR – registratura, Doudlebští z Doudleb, č. 20. Jeho edice v článku T. KAHUDA, *List rožmberského kancléře*, s. 8, je bohužel vinou redakčního zpracování znehodnocena tiskovými chybami (srov. opravy v Informačním listu České genealogické a heraldické společnosti v Praze 16, 1996, č. 3). K vídeňskému pobytu Viléma z Rožmberka a k převzetí vladařství domu červené růže J. PÁNEK (ed.), *Václav Březan, Životy I*, s. 57-59; J. PÁNEK, *Poslední Rožmberkové*, s. 51-52; ke vztahům mezi Vilémem a matkou TÝŽ, *Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551-1552*, Praha 1987, s. 110, 126n., 160-161, 191-205; k vypovídání dluhů srov. V. LEDVINKA, *Úvěr a zadlužení*, s. 80-85.

149 Pokrevenci Petra Doudlebského z Doudleb, kteří zdědili část jeho majetku, přiznali roku 1557 v Bechyňsku: Diviš 2500 kop míšeňských vlastního a 130 kop poddanského majetku, Fridrich 3000 kop míšeňských vlastního a 250 kop poddanského majetku. Viz O. PLACHT, *Odhad majetku*, s. 82. Srov. pozn. 122.

150 V intenzitě Petrových aktivit se snad projevovala i potřeba seberealizace umocňovaná právě rytířovým staromládenectvím. K pojetí práce jako nutného zla, přetrvávajícímu v urozeneckých kruzích hluboko do novověku, srov. A. J. GUREVIČ, *Kategorie středověké kultury*, Praha 1978, s. 202; P. MÜNCH, *Lebensformen*, s. 355nn., 383n. O vazbách rožmberských úředníků na jejich chlebodárce v obecné rovině pojednal V. BŮŽEK, *Mezi dvorem*,

O místech pobytu Petra Doudlebského z Doudleb v době jeho dětství a raného mládí informováni nejsme. Můžeme pouze předpokládat, že prvním domovem mu bylo otcovské sídlo, budislavská tvrz,[151] která při dělení majetku Diviše z Doudleb v letech 1516-1518 připadla nejmladšímu Petrovu bratru Františkovi, jenž ji později prodal Václavu Tučapovi z Tučap.[152] Patrně již od počátku svého působení v rožmberských službách Petr Doudlebský trvale pobýval v bezprostřední blízkosti místa, kde v daném období zastával dvorskou funkci či vykonával svěřený úřad, ovšem s tím, že jej odtud příležitostně vzdalovaly různě dlouhé služební cesty.[153] Pro léta 1523-1531 tak můžeme předpokládat rytířův pobyt v Českém Krumlově, následující období 1532-1540 strávil zřejmě převážně v Třeboni. Na sklonku života, v letech 1540-1550, měl pak Petr svou hlavní domácnost na zámku v Českém Krumlově,[154] příležitostně ovšem pobýval také v Třeboni, kde měl k dispozici určité trvale vyhrazené prostory, snad rovněž na zámku.[155]

Prostředí rožmberských sídel patrně plně uspokojovalo rytířovy nároky na bydlení. Starý mládenec bez rodinného zázemí zde pro zajištění chodu vlastní domácnosti mohl využívat služeb části zámeckého personálu.[156] Na sklonku života měl Petr k dispozici pacholka Volfa, ženatého muže, který byl v užším služebním poměru přímo ke krumlovskému hejtmanovi. Volf Doudlebskému sloužil už před rokem 1545 a na tomto svém působišti setrval až do rytířovy smrti. Za své služby byl honorován z Petrových prostředků.[157] Pacholek mimo jiné plnil úlohu posla v soukromých

rezidenčním městem a rytířskou tvrzí (Domácnosti rytířů, měšťanů a církevních hodnostářů v rožmberských službách), Opera historica 3, 1993, s. 288-291; TÝŽ, *Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbělohorských Čech*, Praha 1996, s. 28nn.

151 Srov. T. KAHUDA (ed.), *Václava Březana „Dúdlebských rytířů rod"*, s. 180.

152 Viz výše.

153 Přímý doklad např. v listu rožmberského poručníka Albrechta hraběte z Gutnštejna na Žirovnici datovaném 4. září 1549, kde je krumlovský hejtman instruován ohledně plánované služební cesty do Soběslavi – SOA Třeboň, CS – registratura, II-14-1a, kart. 100, č. 4. K jiným cestám např. M. KLIMESCH (ed.), *Norbert Heermann's Rosenberg'sche Chronik*, s. 258-260.

154 Přesnější lokalizace Petrova pokoje za současného stavu poznání není možná (viz pozn. 165). Srov. A. KUBÍKOVÁ, *Renesanční přestavby českokrumlovského zámku a jeho interiéry*, Opera historica 3, 1993, s. 367-378.

155 V rámci dělení rytířovy pozůstalosti byly shledány četné předměty jak na Krumlově, tak v Třeboni – SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a. Viz níže.

156 Srov. V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA a kol., *Dvory velmožů s erbem růže*. Všední a sváteční dny posledních Rožmberků a pánů z Hradce, Praha 1997, s. 52-70.

157 Viz výše. Pro dobu Volfova nástupu do Petrových služeb je klíčový údaj na začátku soupisu odměn, vyplacených pacholkovi v letech 1545-1548 (SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 7B gamma 3e): *„Léta etc. XLVo Volf, pacholek muoj, počíná u mne zase sloužiti na den svatého Longina a prvnější službu má on Volf všecku zaplacenou, a nezůstávám jemu nic více na první léta dlužen [...]"*.

záležitostech svého chlebodárce.[158] Na počátku roku 1547 však na něj čekal významnější úkol. Zatímco velká část české stavovské obce sabotovala tažení krále Ferdinanda I. proti saskému kurfiřtovi Janu Fridrichovi,[159] dva z rožmberských poručníků – Albrecht hrabě z Gutnštejna na Žirovnici a Oldřich Holický ze Šternberka na Leštně – vyjeli 31. ledna 1547 s jízdním oddílem z rožmberského dominia na pomoc panovníkovi. Doudlebský zůstal na Krumlově a byl mimo běžnou správní agendu pověřen přípravami na obranu rezidence červené růže pro případ jejího napadení nepřáteli.[160] Na tažení ale vyslal Volfa, který do Saska doprovázel Jana Doudlebského z Doudleb zvaného Komínek.[161] Po boku tohoto Petrova příbuzného se asi Volf radoval 24. dubna u Mühlberku z vítězství. Každopádně roku 1547 se krumlovský hejtman musel na rožmberském sídle delší dobu obejít bez pacholkových služeb. Jak uvedeno výše, dostal Volf z rytířovy pozůstalosti mimo jiné pohledávku na 10 kop míšeňských grošů. Naproti tomu v případě jakéhosi Krčmy, jemuž zůstal Petr Doudlebský dlužen necelých 12 kop míšeňských *„vysloužených peněz"*, které byly až po Krčmově smrti postoupeny jeho *„přátelům"* z rožmberského dílu někdy rytířova majetku, nemůžeme s jistotou říci, zda šlo o osobu, jejíchž služeb krumlovský hejtman dlouhodoběji využíval pro vlastní potřeby.[162]

Nahlédnutí do krumlovské i třeboňské domácnosti Petra Doudlebského z Doudleb v té podobě, jakou měly na sklonku rytířova života, umožňují dochované soupisy, jež vznikly 27. dubna a 23. července léta Páně 1550 v souvislosti s dělením rytířovy pozůstalosti a jež obsahují přehledy těch předmětů, které převzala strana červené růže.[163]

158 K tomu níže.

159 Blíže J. JANÁČEK, *České dějiny.* Doba předbělohorská I/II, Praha 1984, s. 244nn.; nově P. VOREL (red.), *Stavovský odboj roku 1547 – první krize habsburské monarchie,* Pardubice – Praha 1999.

160 Viz J. PÁNEK (ed.), *Václav Březan, Životy I,* s. 32-34. K úkolům Petra Doudlebského během bouřlivého roku 1547 srov. SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4199a, č. 5030; sign. 4199b, č. 5031; sign. 4199c, č. 5032; srov. také B. JANOUŠEK, *K otázce postoje Č. Budějovic v protihabsburském odboji roku 1547,* JSH 23, 1954, s. 87.

161 SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 7B gamma 3e. Srov. pozn. 58. Čtyři příslušníci jiné větve Doudlebských (srov. pozn. 16) včetně těch, kteří po Petrovi dědili (!), však figurují mezi signatáři opozičního programu proti panovníkovi z jara 1547 – P. VOREL, *„Přátelské snešení stavův českých" z března 1547 a jeho signatáři,* in: P. Vorel (red.), Stavovský odboj, s. 100.

162 Viz SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a.

163 Soupisy uloženy v SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a (není-li uvedeno jinak, opírám se v následujícím textu o tyto prameny). Nalezené klenoty jsou v prvním soupisu evidovány všechny, tedy nejen část připadnuvší červené růži, neboť jejich rozdělení proběhlo 30. června 1550 spolu s dělením dlužních úpisů a rožmberský díl je popsán v SOA Třeboň, CR – listiny, z Doudleb 9, kart. 7, č. 423. Viz níže.

Tyto mimořádně cenné prameny, ačkoliv nemají charakter zevrubných inventárních soupisů popisujících někdy i vnitřní dispozici sídel a rozmístění jednotlivých předmětů,[164] dovolují pokusit se o rámcové zhodnocení Petrových domácností,[165] z jejichž vybavení si lze učinit alespoň hrubou představu o rytířově životním stylu. Při naznačeném přístupu k dotčeným písemnostem je ovšem třeba mít na paměti, že neevidují všechny předměty z Petrova majetku, nýbrž toliko na základě nám blíže neznámých kritérií vyčleněnou část souboru, jež měla hodnotově odpovídat polovině jeho ceny.[166]

V doložené kolekci předmětů, které patřily Petrovi Doudlebskému z Doudleb, byly významnou měrou zastoupeny oděvy a oděvní doplňky různého druhu, z rozličných materiálů rozmanitých barev,[167] soustředěné zřejmě především

164 K raně novověkým inventářům šlechtických sídel, jejich vzniku, funkci a metodickým otázkám spojeným s jejich studiem nově M. NEUDERTOVÁ, *„Item ve velkém fraucimře před lusthausem se nachází..."* Příspěvek ke studiu inventářů pozdně renesančních rezidencí v severozápadních Čechách, Opera historica 7, 1999, s. 163-199, tam shrnuta nejdůležitější literatura. Se zaměřením na nižší šlechtu souhrnně V. BŮŽEK, *Nižší šlechta*, s. 129-162. Srov. též J. PETRÁŇ (red.) a kol., *Dějiny hmotné kultury II/1*, Praha 1995, s. 222-276. Jako příklady zevrubných inventárních soupisů srov. J. V. ŠIMÁK, *Inventář jihočeského vládyctví r. 1599*, JSH 6, 1933, s. 116-119; A. KOSTLÁN – V. LEDVINKA – J. PEŠEK, *Zemský prubíř Pavel Griemiller z Třebska.* Příspěvek k poznání ekonomické a kulturní aktivity obyvatel pražských měst ve druhé polovině 16. století, PSH 19, 1986, edice na s. 132-136. Nejnověji z rožmberského prostředí sklonku 15. věku M. HAJNÁ, *Pozůstalostní inventář Jana II. z Rožmberka.* Příspěvek ke studiu každodennosti českého aristokrata v pozdním středověku, JSH 71, 2002, s. 155-184; k pozdně středověkým hradním inventářům srov. R. ŠIMŮNEK, *Hradní inventář jako typ písemnosti a možnosti jeho badatelského využití (Na příkladu inventářů rožmberských hradů ca. 1450-1470)*, HT 13, 2002, s. 229-253.

165 Místa shledání jednotlivých předmětů z Petrovy pozůstalosti lze rozlišit v soupisu z 27. dubna 1550 (srov. v úvodním odstavci: *„otevřín jest pokoj nebožtíka pana Petra Doudlebského z Doudleb"* a dále *„v tom pokoji na Krumlově"*, odděleně pak evidovány předměty pod nadpisem: *„Toto svrškuov na Třeboni na panský díl se dostalo"*). Soupis pořízený 23. července 1550 místo nalezení evidovaných předmětů nespecifikuje, soudím však, že jím byl Krumlov, což naznačuje složení souboru ve srovnání s prvním soupisem.

166 Kromě toho narážíme při interpretaci soupisů na problém, jehož eliminaci dochované prameny neumožňují, totiž pravděpodobné dílčí překrytí zápisů (některé předměty snad figurují v obou soupisech), které brání úplné a spolehlivé kvantifikaci jejich hodnot.

167 K oděvům na rozhraní středověku a novověku Z. WINTER, *Dějiny kroje v zemích českých od počátku století XV. až po dobu bělohorské bitvy*, Praha 1893; srov. i L. KYBALOVÁ, *Dějiny odívání.* Renesance (15. a 16. století), Praha 1996; J. PETRÁŇ (red.) a kol., *Dějiny hmotné kultury II/2*, Praha 1997, s. 847-908. K odívání na raně novověkých jihočeských velmožských dvorech srov. nově M. MARKOVÁ, *Móda na dvoře pánů z Hradce*, Opera historica 6, 1998, s. 319-347; M. HAJNÁ, *Oděvní řemesla na dvoře posledních Rožmberků*, Výběr 35, 1998, s. 163-188; TÁŽ, *Pozůstalostní inventář Jana II. z Rožmberka*; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA a kol., *Dvory*, s. 131-143.

v rytířově krumlovské domácnosti. Rožmberkům připadly z Petrovy pozůstalosti četné, pod rozličnými dobovými termíny evidované[168] sukně, tj. jistě vesměs sukně coby mužské šaty, dále kabáty, prsníky, pláště (v tom španělské kápě, tj. pláštíky kryjící záda), klobouky, barety, čepce a jiné výrobky z hedvábných či polohedvábných látek (aksamitu, atlasu, cendelínu či tykyty, damašku), ze sukna (koumaru, lindyše), lněných tkanin (plátna, cvilinku) a dalších materiálů (šamlatu, šarlatu). Některé z oděvů byly opatřeny pozlacenými knoflíky či zlatými (ojediněle stříbrnými) tkaničkami. Tyto ozdobné doplňky se uplatnily především na sukních, šňůrkami byly okrášleny také některé klobouky. Kromě hotových textilních výrobků převzala červená růže po Doudlebském také nezpracované textilie (černý a zlatý damašek, červenou a bílou tykytu, stříbrohlav; z Třeboně něco plátna) i volně ležící zlaté tkaničky (v tom jednu *„s malými perličkami"*). Značné množství rytířových oděvů a oděvních doplňků bylo zhotoveno z kůže či kožešiny, často v kombinaci s textiliemi. Petr Doudlebský vlastnil mimo jiné řadu různými látkami podšitých kuních a liščích kožichů, jelenicový kabát i prsník a čepici z kuní kožešiny. Z obuvi jsou v soupisech doloženy jen jedny *„škorně lovecký"* (patrně rybářské boty),[169] nalezené v Petrově třeboňské domácnosti. Hojně byly v rožmberském dílu z vybavení rytířových příbytků zastoupeny nezpracované kožešiny a kůže z různých zvířat (zejména kožešiny z kun a lišek, ojediněle z vyder, dále jelení, laní a kozí kůže vydělané na *„zamš"*, tzv. *„pruské kůže"* i několik kůží blíže neidentifikovaných; z Třeboně pak kůže telecí). Garderoba Petra Doudlebského z Doudleb byla jistě dílem tvořena oděvy, které rytíř podědil,[170] nicméně nelze pochybovat o tom, že v bohatosti její evidované části se odrážely nároky na reprezentaci, spojené s rytířovým úředním působením ve službách červené růže. Ostatně zmínky o španělských kápích ukazují, že Petrův šatník byl poznamenán soudobými módními trendy, neboť tyto kusy oděvu se na úkor kápí vlašských prosazovaly právě před polovinou 16. věku.[171] Ojedinělé zmínky v soupisu z 23. července 1550 pak dokládají využití částí dvou oděvů po krumlovském hejtmanovi pro osobní potřebu mladého Viléma z Rožmberka (*„Kuní kožich damaškový, než rukávy nejsú podšitý, polovici neb od toho pan[u] Vilímovi vypárali"*, *„Šarlatová červená sukně, od toho pan Vilím vzal rysovú podšívku"*).

168 Viz edici, č. 3 a 6. Seznam a vysvětlení dobových termínů z vydaných soupisů podávám v připojeném slovníčku.

169 Srov. J. ANDRESKA, *Vývoj nářadí v rybničním hospodářství*, Vědecké práce Československého zemědělského muzea 9, 1969, s. 117-118; J. JUNGMANN, *Slovník česko-německý II*, Praha 1836 (reprint 1990), s. 354.

170 Srov. SOA Třeboň, CR – listiny, z Doudleb 5, kart. 6, č. 371. Předmětem Petrova dědictví po bratru Jiříkovi byly též svršky a klenoty.

171 Viz Z. WINTER, *Dějiny kroje*, s. 452-453, 571.

V soupisech předmětů z pozůstalosti Petra Doudlebského z Doudleb jsou evidovány rovněž četné věci denní potřeby,[172] shledané v obou rytířových domácnostech. Z Petrova krumlovského příbytku převzali Rožmberkové sadu stolního nádobí, která sestávala v první řadě z několika konvic různého objemu, žejdlíků a „*poloužejtlíčí*", cínových mis a misek různé velikosti, většího počtu cínových talířů (plus „*XII talířuov v jednom pouzdře*"), a již doplňovaly cínová slánka a „*flaška*" z téhož materiálu, jakož i „*medenice s nalévadlem*". Naproti tomu mosazný rendlík, „*kotel kuchařský*" a „*kotel prací*" byly červené růži postoupeny z rytířovy domácnosti v Třeboni, stejně jako zaznamenané ložní potřeby („*peřiny spodní*" a „*duchny*", polštáře, podušky, cíchy a řada prostěradel), ubrusy, ručníky, nespecifikovaná „*koltra*" a blíže neurčená plachta. Z Petrových třeboňských „*svršKuov*" získali pak Rožmberkové rovněž více kusů různého nářadí, a to sekyry, hoblíky, pily, jakož i větší množství „*rejčků*" a palic a jeden „*brus točicí*". Pokud jde o nábytek, evidují excerpované prameny pouze jednu „*páně Doudlebského*" truhlu, v níž měl rytíř na Krumlově uloženy některé oděvy, kožešiny a stolní nádobí. Nevíme, zda měl Petr ve svých pokojích na rožmberských sídlech další vlastní nábytek, který zdědili jeho příbuzní a tudíž není zachycen v excerpovaných soupisech, či zda tu jinak užíval pouze nábytku náležejícího ke stálému vybavení příslušných prostor[173] a propůjčeného mu jako služebníkovi červené růže.

K předmětům denního použití můžeme pak přiřadit také potřeby jezdecké, zastoupené v dokumentované části rytířovy českokrumlovské pozůstalosti celou řadou z rozličných materiálů zhotovených, a pokud lze usuzovat z jejich stručného popisu, různé provedení vykazujících ozdobných pokrývek na koně. Petr Doudlebský

172 K mobiliáři šlechtických domácností obecně J. PETRÁŇ (red.) a kol., *Dějiny hmotné kultury II/1*, s. 258-276; o nižší šlechtě V. BŮŽEK, *Nižší šlechta*, s. 139-162; R. ANDĚL, *Příspěvek k problematice životní a kulturní úrovně drobné šlechty na Frýdlantsku v 17. st.*, Z minulosti Děčínska a Českolipska 3, 1977, zejm. s. 106; k měšťanským domácnostem v této souvislosti V. BŮŽEK – H. BŮŽKOVÁ – J. STEJSKALOVÁ, *Měšťanské domácnosti v předbělohorských jižních Čechách (Prameny, metody, stratifikace)*, JSH 59, 1990, zejm. s. 69n.; TITÍŽ, *Interiéry domů v jihočeských předbělohorských městech (Životní styl měšťanů v době pozdní renesance a manýrismu)*, JSH 59, 1990, s. 116n. Srov. např. soubory věcí denní potřeby v soupisech, které zpřístupnili J. V. ŠIMÁK, *Inventář jihočeského vládyctví*, s. 116-119; J. DOSTÁL, *Inventář svršků na panství rychnovském z doby konfiskací pobělohorských*, Časopis pro dějiny venkova 13, 1926, s. 208-212.

173 Srov. H. GROSS, *Inventář zámku v Českém Krumlově, sepsaný r. 1600 V. Březanem*, in: Ročenka Vlastivědné společnosti jihočeské v Čes. Budějovicích při Městském museu za rok 1929, Č. Budějovice 1930, s. 16-26 (zejm. s. 24 k pokojům některých rožmberských úředníků, v pokoji hejtmana uvedeny z nábytku jen dvě postele „pod nebesy" a dále ložní potřeby; na údaje o nábytku je tento soupis vůbec skoupý).

na koni bezpochyby hojně jezdil, ať už při vyřizování různých služebních či soukromých záležitostí, nebo při lovu.[174] K roku 1549 máme doklady o tom, že mu rožmberský úředník Jan Ajnický, důchodní písař choustnického panství,[175] obstaral čtyřletého vraníka. Komunikaci mezi Krumlovem a Choustníkem v této záležitosti zprostředkovával svrchu zmíněný Petrův pacholek Volf.[176] Hejtman písaři za koně mimo jiné postoupil (patrně zadržené) úroky z půjčky městu Soběslavi za termíny sv. Havla 1548 a sv. Jiří 1549.[177] Nového vraníka si ale Petr, jehož dělilo od smrti už jen několik měsíců, příliš neužil. V samém závěru svého poměrně dlouhého života,[178] jsa

174 K služebním cestám srov. pozn. 153, k lovu níže.

175 Jan Ajnický († 18. února 1567) byl choustnickým důchodním písařem od roku 1545 až do smrti. Úřad po něm převzal jeho stejnojmenný pokrevenec († 25. dubna 1583 ve svém domě v Soběslavi). Viz E. BARBOROVÁ, *Správa na panstvích Petra Voka z Rožmberka*, s. 7 (srov. tamtéž k fungování správních orgánů choustnického panství v Soběslavi); J. PÁNEK (ed.), *Václav Březan, Životy II*, s. 404, 411, 416, 472, 781. Za ověření písařské ruky (Ajnický je zde podepsán „*Jan písař chousnicský*"), která prokazatelně není totožná s rukou výše zmíněného „*Jana písaře*" nárokujícího po smrti Petra Doudlebského z Doudleb peníze, jsem dík zavázán dr. Aleši Stejskalovi, který se dlouhodobě zabývá rožmberskou byrokracií.

176 SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 7B gamma 3e.

177 Viz písařův list v SOA Třeboň, CR – registratura, Doudlebští z Doudleb, č. 17 (vzhledem k absenci bezpečných argumentů pro rozhodnutí, zda je při převodu datace „*v outerý po svatém Kříži léta etc. XLVIIIIo*" třeba vyjít ze svátku Nalezení sv. Kříže či Povýšení sv. Kříže, se nabízejí dvě možnosti chronologického zařazení vzniku listu: 7. května či 17. září 1549) a Petrovy vlastnoruční příjmové rejstříky k příslušným termínům v SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a (rytíř zaznamenal, že za koně písaři k 12 kopám míšeňských z úroků přidal 5 kop); srov. pak pod posledně uvedenou signaturou uložený přehled posmrtně vyrovnávaných drobných dluhů po Doudlebském, kde mj. uvedeno 18 kop míšeňských „*za kuoní*" ze Soběslavi.

178 Listina vikáře české provincie františkánů observantů, adresovaná „*Nobili viro domino Dyonisio de Dudlew una cum uxora [sic] sua legittima ac liberis eorundem*", nese datum 26. května 1492 (SOA Třeboň, CR – listiny, z Doudleb 1, kart. 6, č. 278). Vzhledem k tomu, že Petr byl nejstarší z Divišových synů, je pravděpodobné, že je jedním ze zmíněných dětí. V tom případě by umíral přinejmenším blízek šedesátce, tedy ve věku, na který rytířovi současníci nahlíželi již jako na stáří (k tomu např. P. MÜNCH, *Lebensformen*, s. 471). Stran Petrova věku srov. též, že rytířův mladší bratr Jiřík byl 1520-1521 krumlovským purkrabím (SOA Třeboň, rkp. A 22, I. historický kvatern, pag. 170; AČ XXI, s. 453 č. 334), viz také výše k dělení majetku po Divišovi z Doudleb.

nemocen a využívaje péče lékařů,[179] pak snad již na koně vůbec neusedal. Pro benešovského lékaře tehdy koňmo jezdil Volf.[180]

Ve svých příbytcích Petr Doudlebský z Doudleb uchovával řadu rozličných zbraní a součástí zbroje,[181] z nichž byla při dělení jeho pozůstalosti část postoupena do rožmberské „*hornischkhomer*".[182] V obou rytířových domácnostech bylo shledáno několik kuší s hevery na jejich napínání a také palné zbraně – ručnice. Většina doložených nasazených či nenasazených oštěpů (též jeden „*šefelín*", tj. vrhací kopí), které z Petrova majetku převzali Rožmberkové, byla nalezena v jeho krumlovském příbytku, pouze jeden oštěp v Třeboni, odkud byl zato arzenál červené růže obohacen několika šípy (nepochybně ke kuším) a jediným v excerpovaných pramenech evidovaným rytířovým mečem. Ty díly ochranné zbroje, jež získali Rožmberkové, se nalézaly v Petrově krumlovské domácnosti. Na Krumlově bylo shledáno a do dochovaných soupisů zaneseno více kusů pancířů, železných rukávů (též jedno „*polourukáví*"), drátěných „*voboječků*" a sukní („*šorců*" i „*poloušorcí*", z nichž jedno opatřeno železným poklopcem), jakož i „*tykytový čepec pod šturmhaubem*".

Jelikož se kariéra Petra Doudlebského z Doudleb odvíjela od jeho cílevědomého byrokratického působení ve správním aparátu rožmberského dominia, nikoliv snad od aktivit vojenských, je na místě položit si otázku, do jaké míry nalezly militárie, které rytíř vlastnil, praktického využití, respektive zda nebyly jen nefunkční součástí

179 SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a. Doloženo je angažování jednoho lékaře z Benešova a jednoho z Českých Budějovic. K raně novověké zdravotní péči a podmíněnosti její kvality sociálním postavením pacientů srov. P. MÜNCH, *Lebensformen*, s. 456n.; L. NIKLÍČEK – K. ŠTEIN, *Dějiny medicíny v datech a faktech*, Praha 1985, s. 50-55.

180 Viz pozn. 141. Ještě v září 1549 měl Petr podniknout služební cestu (viz pozn. 153), jeho zápisy o pravidelných týdenních výplatách havířům končí 15. února 1550 (SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 7B gamma 3e; srov. výše).

181 K pozdně středověkým a raně novověkým zbraním a zbroji srov. Z. WINTER, *Dějiny kroje*, s. 233-290, 581-636; P. KLUČINA – A. ROMAŇÁK, *Člověk, zbraň a zbroj v obraze doby I (5. – 17. stol.)*, Praha 1983, s. 191-251; J. PETRÁŇ (red.) a kol., *Dějiny hmotné kultury II/2*, s. 774-812. K výzbroji tehdejších vojsk srov. M. MUDRA, *Materiálně technické vybavení vojsk českých zemí v 16. století*, Historie a vojenství 1970, č. 1, s. 49-73; R. BAUMANN, *Landsknechte*. Ihre Geschichte und Kultur vom späten Mittelalter bis zum Dreißigjährigen Krieg, München 1994, zejm. s. 41-45; *Vojenské dějiny Československa I (do roku 1526)*, Praha 1985, s. 281-284; *II (1526-1918)*, Praha 1986, s. 56-59. K militáriím ve šlechtických domácnostech obecně J. PETRÁŇ (red.) a kol., *Dějiny hmotné kultury II/1*, s. 275; V. BŮŽEK, *Nižší šlechta*, s. 149, 155. Blíže o rytířských domácnostech R. ANDĚL, *Příspěvek k problematice životní a kulturní úrovně*, s. 104-105; z konkrétních příkladů srov. J. V. ŠIMÁK, *Inventář jihočeského vládyctví*, s. 118.

182 Viz pozn. 186.

mobiliáře jeho domácností. Neznáme ovšem genezi výše popsaného souboru zbraní a zbroje, nicméně lze uvažovat o tom, že alespoň jeho část se uplatnila již při protitureckém tažení, které skončilo uzavřením míru mezi Ferdinandem I. a Solimanem II. v červnu 1533.[183] Můžeme předpokládat, že Doudlebský, zastávající tehdy úřad třeboňského purkrabího, dostál zemským sněmem stanovené povinnosti a (pokud se dokonce tažení po boku rožmberských ozbrojenců vedených samotným Joštem III. z Rožmberka nezúčastnil osobně) poslal do boje na vlastní náklady vystrojené vojáky.[184] Problematickou zmínku Václava Březana o tom, že Petr na horkou půdu válkou zmítaných Uher vypravil šest jezdců, kteří tam strávili jeden a půl měsíce, je však zřejmě třeba zařadit až k roku 1543, kdy se (po neúspěchu velké výpravy z předchozího léta pod velením kurfiřta Jáchyma Braniborského) konalo další protiturecké tažení, jehož se opět účastnily také rožmberské oddíly, vedené tentokrát rytířem Jindřichem Dráchovským z Dráchova.[185] Výše zmíněného tažení proti saskému kurfiřtovi Janu Fridrichovi na počátku roku 1547 se Doudlebský

183 K tomuto tažení, které nebylo korunováno přímým střetnutím vojsk, a k uzavření míru srov. J. JANÁČEK, *České dějiny I/II*, s. 104-106.

184 Srov. SČ I, s. 362-365 č. 238. Podle usnesení zemského sněmu zahájeného 1. května 1532 měli stavové k chystanému tažení vypravit „*každý podle jmění svého z pěti tisíc kop grošuo českých dva koně jiezdna, a k tomu z každého jednoho tisíce kop grošuo českých dva pěší*", případně „*místo tří pěších muož jednoho jiezdného poslati*", přičemž „*jiezdným nemá se vejše platiti na měsiec, zbrojným, kteříž poloudřeví míti budou, než deset zlatých rýnských a jiezdnému lehkému šest zlatých na měsiec*". Viz pozn. 185.

185 Viz T. KAHUDA (ed.), *Václava Březana „Dúdlebských rytířů rod"*, s. 183-184. Původní vročení „*XLIII*" Březan dodatečně opravil předepsáním „*X*". Počet jezdců, které měl rytíř vypravit, ovšem pro počátek třicátých let 16. věku neodpovídá výše uvedeným poznatkům o Petrově majetkovém zázemí (po převodu části jezdců na pěší, a to i s hypotetickým odečtením jednoho jezdce jako rytířova zástupce; viz pozn. 184), je však plně v souladu s oceněním rytířova majetku roku 1543 (dominikál 5940 kop míšeňských, rustikál 630 kop míšeňských) a s usnesením zemského sněmu zahájeného 30. dubna 1543, dle nějž „*každý z té veřejné hotovosti z jednoho tisíce kop grošuov českých má mieti kuoň zbrojný a čtyry pěší, aneb vždycky místo těch čtyř pěších druhého jízdného, a tak na každý tisíc kop grošuov českých přijde dva koně jízdná jednomu každému chovati*" (SČ I, s. 562 č. 309). Ostatně Březanova zmínka o tažení bezprostředně následuje po informaci o šacuňku Petrova majetku k roku 1543. K tažení léta 1543 v širších souvislostech J. JANÁČEK, *České dějiny I/II*, s. 136-137. K účasti červené růže na obou výše zmíněných taženích A. KUBÍKOVÁ (ed.), *Rožmberské kroniky krátký a summovní výtah*, X. kapitola – Jošt III. z Rožmberka a jeho bratři, JSH 59, 1990, s. 81, 84, 90, 92. Srov. dále SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4127, č. 4950; sign. 4130, č. 4955. K české účasti na bojích s Turky (se zaměřením na druhou polovinu 16. století) obecně J. PÁNEK, *Podíl předbělohorského českého státu na obraně střední Evropy proti osmanské expanzi*, ČsČH 36, 1988, s. 856-872; ČsČH 37, 1989, s. 71-84, kde obsáhlá bibliografie.

osobně nezúčastnil, vyslal tam však svého pacholka, jehož pravděpodobně také vyzbrojil. Žádné jiné Petrovy vojenské aktivity doloženy nejsou a tak u stárnoucího rytíře, který trvale pobýval na rožmberských sídlech,[186] postrádáme významnější motivaci k budování vlastní zbrojnice. Soubor Petrových zbraní a zbroje ovšem mohl být při různých příležitostech (např. dědictvím, dary) rozhojňován i bez rytířovy přímé iniciativy.

V Petrově době ještě dožívala středověká rytířská kultura, k jejímž typickým projevům patřily turnaje, bojové hry, v nichž muži oslnění nadčasovými ideály rytířství prokazovali svou zdatnost a chrabrost.[187] Po válkách dramatického 15. věku, nepřejících ani kultuře rytířské, přineslo období jagellonské do našich zemí poslední velké vzepětí turnajové módy.[188] Žádný doklad o tom, že by se Doudlebský nějakých klání účastnil, k dispozici nemáme. Petrův podíl na rytířských hrách, zejména v době jeho mládí, samozřejmě vyloučit nelze. Nicméně skutečnost, že tento nižší šlechtic již od raného věku vyvíjel soustředěné aktivity podnikatelské, spíše vyvrací představu o jeho výraznějším příklonu k ideálům rytířství, velmi vzdáleným ekonomickému myšlení „nové" podnikatelské šlechty.[189] Není tedy příliš pravděpodobné, že by byl Petr Doudlebský dlouhodoběji oslněn podmanivou atmosférou turnajů a že by spolu s těmi, jež na kolbiště vábila touha po dobrodružství, vyhledával účast na těchto akcích.

Některé zbraně z doložené kolekce Petrových militárií mohly být využívány při lovu.[190] Ostatně dle dochovaných pramenů měl Doudlebský nejen ve své krumlovské domácnosti, nýbrž také v příbytku třeboňském, k dispozici rozličné lovecké

186 K rožmberskému arzenálu v Českém Krumlově v 16. století viz A. KUBÍKOVÁ, *Českokrumlovská rožmberská zbrojnice v roce 1600*, Výběr 28, 1991, s. 125-129. K výzbroji měšťanů z českokrumlovského Latránu srov. H. GROSS, *Soupis zbroje a zbraní sousedů v Krumlovském Latráně z první polovice 16. století*, Ohlas od Nežárky 44, 1914, č. 50, s. 1; č. 51, s. 1. K úkolům Petra Doudlebského při vyzbrojování roku 1547 srov. SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4199a, č. 5030; sign. 4199b, č. 5031; sign. 4199c, č. 5032. O militarizaci dominia červené růže na přelomu 16. a 17. století zevrubně pojednali A. STEJSKAL – V. BŮŽEK, *Výzbrojní program Petra Voka z Rožmberka (Příspěvek k poznání mentality raně novověkého velmože)*, FHB 15, 1991, s. 179-268 (ke staršímu období srov. s. 197, 236).

187 K pozdně středověké rytířské kultuře J. HUIZINGA, *Podzim středověku*, zejm. s. 103-176. O turnajích v širším kontextu rytířské kultury přehledně pojednal F. CARDINI, *Válečník a rytíř*, in: J. Le Goff (ed.), Středověký člověk a jeho svět, Praha 1999, s. 86-99.

188 J. MACEK, *Česká středověká šlechta*, Praha 1997, zejm. s. 123-124; TÝŽ, *Jagellonský věk v českých zemích (1471-1526)*. 2. Šlechta, Praha 1994, s. 51n., 190-192.

189 J. MACEK, *Česká středověká šlechta*, s. 128, staví do jednoznačného protikladu rytířskou a podnikatelskou šlechtu s tím, že za důležitý rozlišovací znak považuje právě účast na turnajích, zatímco TÝŽ, *Jagellonský věk 2.*, s. 211nn., hovoří (přesvědčivěji) o prostupnosti jednotlivých typů šlechty.

190 Srov. J. PETRÁŇ (red.) a kol., *Dějiny hmotné kultury II/2*, s. 749-750.

a čižební potřeby. V soupisu rytířových „*svršku ov*" z Třeboně jsou evidována četná tenata k lapání zajíců a několik „*vobrví k tenatóm*", tj. provazů na jejich natahování a svinování. Při lovu a čižbě se pak mohly uplatnit také v Petrově třeboňském přístřeší nalezené žoky a pytel, jakož i soudek starého sádla a určité množství jeleního a kozlího loje. Z Doudlebského pozůstalosti na Krumlově červená růže získala druhově pestrou kolekci sítí, v níž bylo zastoupeno větší množství (dva pytle) „*náhancuov*", tj. síťových chobotů na lovení zvěře, a „*ruokávník*", tedy ruční síť s chobotem na lovení koroptví, několik sítí „*násmezních*" (ty měl ovšem v úschově blíže neznámý Frank) a „*nákeřních*" (v tom dvě „*na škřivance a na ptáky*") a více tenátek „*řežábkových*" či tenátek určených „*k drobnému lepu*". V rožmberském dílu rytířova majetku pak vedle loveckých a čižebních potřeb nalezneme také náčiní rybářské. Příznačně byly všechny doložené rybářské sítě (několika kusy zastoupené vatky a kesery, jakož i sak, plot a „*nevuodek*" s množstvím „*nití k nevodům z kancuov*") a výše zmíněné rybářské boty shledány nikoliv v Petrově hlavní domácnosti krumlovské, nýbrž v Třeboni.[191]

Doklady o vybavení šlechtických domácností samy o sobě rozhodně nejsou spolehlivým vodítkem pro vyvozování zájmů a volních aktivit jejich příslušníků,[192] hojné zastoupení loveckých a čižebních potřeb spolu se značným množstvím kožešin a kůží v pozůstalosti Petra Doudlebského z Doudleb však snad dovoluje vyslovit i při absenci přímých dokladů hypotézu, že k rytířovým zálibám patřilo lovení zvěře a chytání ptáků. Ostatně k provozování těchto urozencům vyhrazených a v jejich kruzích značně rozšířených[193] kratochvílí skýtalo prostředí rožmberských sídel se značnou frekvencí návštěv aristokratů bezpochyby řadu podnětů a příležitostí. Výskyt rybářských potřeb v Doudlebského pozůstalosti pak snad naznačuje, že rytíř byl osobně zainteresován na rybničním podnikání na Třeboňsku, aniž by ovšem bylo

191 K rozvoji třeboňského rybníkářství na přelomu 15. a 16. století srov. J. ŠUSTA, *Pět století rybničního hospodářství v Třeboni*, Třeboň 1995 (1. vydání německy, Stettin 1898), zejm. s. 37n., 41n.; A. MÍKA, *Osud*, s. 63nn. Srov. též V. BŮŽEK, *Das Goldene Zeitalter der südböhmischen Teichwirtschaft*, Forschungen zur Landeskunde von Niederösterreich 28, 1997, zejm. s. 82-85, tam další literatura.

192 K metodickým otázkám srov. H. FEIGL, *Heiratsbriefe und Verlassenschaftsabhandlungen als Quellen zur Alltagsgeschichte*, in: O. Pickl – H. Feigl (Hg.), Methoden und Probleme der Alltagsforschung im Zeitalter des Barock, Wien 1992, s. 83-100; ve vztahu k měšťanským domácnostem též J. PEŠEK, *Pozůstalostní inventáře jako pramen poznání kultury každodenního života*, Opera historica 1, 1991, s. 30-42 (zejm. s. 34).

193 Blíže J. MACEK, *Jagellonský věk 2.*, s. 186-190; viz také J. PETRÁŇ (red.) a kol., *Dějiny hmotné kultury II/2*, s. 747. K lovu jako významnému nadnárodnímu fenoménu šlechtické kultury např. H. RÜSS, *Herren und Diener.* Die soziale und politische Mentalität des russischen Adels. 9. – 17. Jahrhundert, Köln – Weimar – Wien 1994, s. 198n.

na místě domnívat se, že se sám aktivně podílel na vlastním rybolovu či dokonce na jiných rybářských pracích.[194]

Na Krumlově bylo v Petrově pozůstalosti shledáno také několik klenotů,[195] které byly v první fázi dělení rytířova majetku dne 27. dubna 1550 zaevidovány s tím, že jejich rozdělení bylo odloženo na 30. červen toho roku. Jelikož máme k dispozici jak soupis všech těchto cenností pořízený při prvním z uvedených termínů,[196] tak přehled těch, které připadly pánům z Rožmberka,[197] je v případě kolekce Petrových klenotů (na rozdíl od ostatních rytířových *„svršku ov"*) excerpovanými prameny dokumentována i ta část, již převzali jeho příbuzní z rodu Doudlebských z Doudleb. Do majetku červené růže se dostaly *„koflík stříbrný pozlatcený s přikrývadlkem, čieška střiebrná, dvanádcte lžic stříbrných, jablko stříbrné i jiné stříbro drobné v osmidesáti a sedmi kopách míšeňských"*, zatímco Petrovi pokrevenci získali zlatý řetízek a dva prsteny ze zlata.

V zastoupení celé řady předmětů luxusního charakteru – reprezentativních oděvů a klenotů – v dochovaných dílčích soupisech pozůstalosti po Petrovi Doudlebském z Doudleb se nepochybně projevilo ovlivnění rytířovy domácnosti kulturou rožmberského dvora, poznamenanou již pozvolným pronikáním renesančního životního stylu.[198] Podstatně větší reprezentativnost vykazovala Petrova hlavní krumlovská domácnost, kde čelný rožmberský úředník uchovával nejen všechny své klenoty,

194 Rybářství bylo perspektivním hospodářským odvětvím s vysokou mírou profesionalizace jednotlivých činností, k nimž byly najímány specializované pracovní síly (srov. J. ANDRESKA, *Rybářství a jeho tradice*, Praha 1987, s. 39-49, 60n., 66n.; G. BEZECNÁ, *Lidé kolem rybníků ve světle hospodářských pramenů*, Opera historica 4, 1995, s. 63-75; srov. též Z. WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách (1526-1620)*, Praha 1909, s. 661-663, 705). Není pak na místě spatřovat v tehdejším rybolovu pendant lovu jako obvyklé šlechtické kratochvíle.

195 K dobovým klenotům Z. WINTER, *Dějiny kroje*, s. 172-187, 525-546; povšechně J. PETRÁŇ, *Dějiny hmotné kultury II/2*, s. 904-908; srov. i V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA a kol., *Dvory*, s. 144-149; o jejich výskytu ve šlechtických a měšťanských domácnostech V. BŮŽEK, *Nižší šlechta*, s. 146, 149-150, 156; srov. též M. NEUDERTOVÁ, *„Item ve velkém fraucimře před lusthausem se nachází..."*, s. 190-191, 194; z úže zaměřených studií zejm. R. ANDĚL, *Šperky a sklo v majetku lenní šlechty na Frýdlantsku*, Ars vitraria 2, 1968, s. 133-138; V. BŮŽEK – H. BŮŽKOVÁ, *Klenoty v renesančních a manýristických domácnostech na jihu Čech*, JSH 63, 1994, s. 23-43; též V. BŮŽEK – H. BŮŽKOVÁ – J. STEJSKALOVÁ, *Měšťanské domácnosti*, s. 71n.; TITÍŽ, *Interiéry*, s. 117n.

196 SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a.

197 SOA Třeboň, CR – listiny, z Doudleb 9, kart. 7, č. 423.

198 Srov. též V. BŮŽEK, *Úvěrové podnikání*, s. 52. Bohužel nemůžeme sledovat okolnosti vzniku souboru klenotů z Petrovy pozůstalosti. Nevíme, zda byl dílem tvořen blíže neurčenými klenoty, které Petr zdědil na počátku třetí dekády 16. století po bratru Jiříkovi. Viz SOA Třeboň, CR – listiny, z Doudleb 5, kart. 6, č. 371. K pozvolnému pronikání renesanční kultury

nýbrž zřejmě i většinu vlastních oděvů a kožešin, dílem uložených spolu s některými kusy stolního nádobí v truhle, jakož i rozhodující část souboru ochranné zbroje. Naproti tomu evidované vybavení rytířova třeboňského příbytku zdá se potvrzovat toliko přechodný, příležitostný charakter jeho pobytů v Třeboni[199] v době, kdy vzhledem ke svému úřednímu zařazení ve správním aparátu rožmberského dominia trávil bezpochyby většinu času v Českém Krumlově.

Charakter známých Petrových investic do luxusu neprokazuje, že by byly motivovány hlubším zájmem o umělecké předměty než jen jako o prostředek reprezentace.[200] Postrádáme jakékoliv doklady o rytířově účasti na dalších dobových kulturních aktivitách, jako např. literárním mecenátu.[201] Řada dochovaných Petrových vlastnoručně vedených evidenčních pomůcek[202] je hmatatelným důkazem toho, že rytíř

do českých zemí např. J. JANÁČEK, *České dějiny.* Doba předbělohorská I/I, Praha 1971 (2. vydání), s. 228-233, 242-250; nověji J. PETRÁŇ, *Stavovské království a jeho kultura v Čechách 1471-1526,* in: Pozdně gotické umění v Čechách (1471-1526), Praha 1985, s. 47n., 50n., 54n. 62n.; P. PREISS, *Italští umělci v Praze.* Renesance, manýrismus, baroko, Praha 1986, s. 18nn.; I. HLOBIL - E. PETRŮ, *Humanismus a raná renesance na Moravě,* Praha 1992, zejm. s. 27n., 102n., 166n.

199 Z Petrovy třeboňské domácnosti máme doloženo v první řadě praktické vybavení (ložní prádlo, nářadí, rybářské potřeby aj.), za povšimnutí pak stojí zaznamenané *„staré košile"*. Naproti tomu nejsou v excerpovaném materiálu mezi rytířovými třeboňskými „svršky" evidovány žádné předměty luxusnějšího charakteru, ba ani stolní nádobí.

200 Ve výše zmíněném ustanovení své závěti ovšem Petr vyhradil po 100 kopách míšeňských na zlaté řetízky pro pět mladých Rožmberků. Tento odkaz ale jistě nebyl primárně motivován zájmem o investici (nota bene mající proběhnout až po rytířově smrti) do zhotovení esteticky hodnotných předmětů, které rytíř necharakterizoval jinak než cenově (k postupné změně v přístupu k hodnocení klenotů srov. V. BŮŽEK - H. BŮŽKOVÁ, *Klenoty,* s. 31-32). Ve zlatých řetízcích Doudlebský spatřoval vhodné dary, jejichž prostřednictvím si měla mladá generace červené růže uchovat památku na oddaného úředníka.

201 K investicím příslušníků nižší šlechty do vydávání literatury viz V. BŮŽEK, *Literární mecenát nižší šlechty v předbělohorských Čechách,* in: Husitství - reformace - renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela, Praha 1994, s. 831-843; TÝŽ, *Nižší šlechta,* s. 133-139; srov. dále J. PÁNEK, *Dva typy českého šlechtického mecenátu v době Rudolfa II.,* FHB 13, 1990, zejm. s. 170n. (k literárnímu mecenátu posledních Rožmberků v kontextu jejich ostatních kulturních aktivit); J. HRDLIČKA, *Literární mecenát posledních pánů z Hradce,* Opera historica 6, 1998, s. 349-369; k předbělohorské knižní produkci též A. BAĎUROVÁ - M. BOHATCOVÁ - J. HEJNIC, *Frekvence tištěné literatury 16. století v Čechách a na Moravě,* FHB 11, 1987, s. 321-343. Materiálovou bázi pro studium dobového literárního mecenátu představují *Knihopis českých a slovenských tisků II/1-8,* Praha 1939-1965; J. HEJNIC - J. MARTÍNEK, *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě od konce 15. do začátku 17. století I-V,* Praha 1966-1982.

202 Vše v SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a; sign. I 7B gamma 3e.

uměl číst, psát i počítat, což ostatně bylo předpokladem jeho úspěšného působení v byrokratizujících se správních orgánech rožmberského dominia. Nemáme však k dispozici žádné indicie, že by Doudlebský těchto dovedností užíval jinak než jen v souvislosti s evidencí vlastního majetku či výkonem zastávaných úřadů.[203] V dokumentované části Petrovy pozůstalosti nebyla zastoupena ani jedna kniha.[204] Krumlovský hejtman sice mohl s knihami, ať již rukopisnými či tištěnými, jistě přijít do styku v prostředí rožmberské rezidence, která se již na sklonku 15. století stala střediskem humanistického kroužku při krumlovském kostele a škole,[205] o jeho soustředěné zálibě v literatuře je však na místě pochybovat. Složení celé dokumentované části Petrovy pozůstalosti ukazuje spíše na „praktičnost" rytířových zájmů než na jejich výraznější intelektuální rozměr.

Petr Doudlebský z Doudleb je pozoruhodný především jako značně ambiciózní příslušník nižší šlechty, který se zcela odcizil „středověkému" prostředí rytířské

203 K úrovni vzdělání české šlechty na sklonku středověku a prahu novověku viz J. MACEK, *Jagellonský věk 2.*, s. 200nn.; srov. J. JANÁČEK, *České dějiny I/I*, s. 140, 233n.; J. VÁLKA, *Česká společnost v 15. - 18. století (Úvod do problematiky sociálních dějin pozdního feudalismu)* I. Předbělohorská doba, Praha 1972, s. 74-77.

204 Připomínám, že neznáme složení toho dílu pozůstalosti, který připadl Petrovým příbuzným. Ke knižním souborům v předbělohorských domácnostech nižší šlechty obecně V. BŮŽEK, *Nižší šlechta*, s. 133-134. Z jednotlivých knižních souborů byla soustředěná pozornost věnována dosud především knihovnám měšťanským, jež se složením zřejmě do značné míry podobaly knihovnám nižší šlechty. Viz TÝŽ, *Renesanční domácnost soběslavského primátora Řehoře Smrčky ze Sabinova*, Táborský archiv 3, 1991, s. 40-42, 45-51, na s. 44 další literatura. Srov. zejm. J. PEŠEK, *Knihy a knihovny v kšaftech a inventářích pozůstalostí Nového Města pražského v letech 1576-1620*, FHB 2, 1980, s. 247-282; A. KOSTLÁN - V. LEDVINKA - J. PEŠEK, *Zemský prubíř*, s. 128-130, 132n.; R. ANDĚL, *Příspěvek k problematice životní a kulturní úrovně*, s. 111-113.

205 Srov. V. SCHMIDT - A. PICHA, *Das wissenschaftliche Leben und der Humanismus in Krummau im 15. Jahrh.*, MVGDB 42, 1903, s. 61-77; H. GROSS, *Václav z Rovného, rožmberský kancléř na Krumlově, dobrodinec ústavů církevních, † 1531*, Zvláštní otisk ze Sborníku Historického kroužku 7, 1906 - 8, 1907, Praha 1906, s. 3-4; I. COLLIJN, *Nové příspěvky k dějinám rožmberské knihovny*, Praha 1926, s. 8n.; J. VOLF, *Založení t. zv. kaplanské knihovny v Českém Krumlově r. 1380*, Marginalie. Věstník Spolku českých bibliofilů v Praze 9, 1935, s. 3-8; J. SALABA, *Ještě poznámky k rožmberské knihovně*, Knihovna. Časopis Svazu českých knihovníků 1, 1945-1946, s. 335; J. WEBER [= J. KADLEC] - J. TŘÍŠKA - P. SPUNAR, *Soupis rukopisů v Třeboni a v Českém Krumlově*, Praha 1958, s. 7, 271-302; J. TŘÍŠKA, *Středověký literární Krumlov*, Listy filologické 84, 1961, s. 85-101; J. HEJNIC, *O knihovně Václava z Rovného*, SNM, řada A - historie 22, 1968, s. 229-356; TÝŽ, *O osudech knihovny Václava z Rovného*, JSH 37, 1968, s. 187-194; TÝŽ, *Českokrumlovská latinská škola v době rožmberské*, Praha 1972, s. 48-61 (viz též s. 23n. k Doudlebského úřední komunikaci s Petrem V. z Rožmberka ohledně školy); M. RIEDL, *Katalog prvotisků jihočeských knihoven*, Praha 1974, s. 5nn.; J. PÁNEK, *Poslední Rožmberkové*, s. 28.

tvrze, z něhož vzešel.[206] S maximálním nasazením se věnoval vlastní byrokratické kariéře a rozsáhlým finančně podnikatelským aktivitám, které mu usnadňovalo jeho úzké sepětí s velmožským dvorem. Ten Petrovi současně poskytoval řadu kulturních podnětů, odrážejících se i ve vybavení jeho domácnosti, které muselo odpovídat společenské exponovanosti rytířova působiště. V jeho cílevědomé profesní seberealizaci a v soustavném využívání dostupných prostředků k investicím, směřujícím výhradně k rozhojňování movitého majetku, můžeme spatřovat symptomy „nového věku", předznamenávající zlatou éru profesionálních byrokratů a úvěrových podnikatelů, jejíž nástup je spojován až se druhou polovinou 16. století.[207] V další fázi výzkumu bude proto zapotřebí věnovat hlubší pozornost nejširší škále zachytitelných projevů myšlení tohoto urozence a pokusit se zasadit je do širšího kontextu dobové rytířské mentality.

206 Srov. W. GOEZ, *Das Leben auf der Ritterburg*, in: C. Meckseper - E. Schraut, Mentalität und Alltag im Spätmittelalter, Göttingen 1985, s. 9-33; F. KAŠIČKA, *Život na středověké a renesanční tvrzi (ve světle hmotných a písemných dokladů)*, Archaeologia Historica 15, 1990, s. 191-201; J. MACEK, *Jagellonský věk 2.*, s. 153n.

207 Rysy začínajícího novověku výstižně charakterizoval J. VÁLKA, *Česká společnost I*, s. 47nn. K počátkům soustředěného ekonomického myšlení části české šlechty viz J. MACEK, *Jagellonský věk 2.*, s. 216n.; srov. J. JANÁČEK, *České dějiny I/I*, s. 140. O rozvoji šlechtického úvěrového podnikání blíže V. BŮŽEK, *Úvěrové podnikání*, s. 23nn.

Edice nejdůležitějších písemností týkajících se pozůstalosti Petra Doudlebského z Doudleb

Do edice bylo pojato celkem sedm původních textů z rozmezí let 1536-1551, které byly seřazeny chronologicky a opatřeny čísly 1 až 7. U tří textů (č. 2, 3 a 7) byla edice zpracována se zřetelem ke dvěma dobovým rukopisným verzím, z nichž vždy jedna posloužila jako základní, různočtení verze druhé jsou pak zachycena v textových poznámkách. Opisy dvou textů (č. 1 a 2) v zemských deskách jsou v edici stručně charakterizovány, jejich různočtení vůči originálům, dle nichž byly pořízeny, však vyznačena nejsou. Vlastní znění každého pramene je uvedeno stručným tzv. neautentickým regestem resp. charakteristikou obsahu písemnosti s datací a údajem o dominantním jazyku pramene, dále signaturou jeho současného uložení a rámcovou charakteristikou formální stránky nositele textu (psací látka, rozměry, u případných filigránů jejich zařazení do katalogu C. M. BRIQUET, *Les filigranes*. Dictionnaire historique des marques du papier I-IV, Leipzig 1923, u pečetí způsob připojení, tvar a velikost, barva vosku). Po vlastním textu pramene následuje rozlišení písařských rukou, jež se na jeho vzniku podílely. Označuji je siglami, pod nimiž jsou zařazeny a blíže charakterizovány v tabulce č. 3 situované za edicí. Za rozlišením písařských rukou jsou umístěny poznámky, a to nejprve poznámky textové značené písmeny malé abecedy, pak poznámky věcné značené arabskými číslicemi.

Textové poznámky doplňují formální popis pramenů o údaje týkající se textu a jeho geneze, resp. zachycují případná různočtení (u č. 2, 3 a 7). Poznámky věcné jsou vzhledem k charakteru vydaných písemností zaměřeny převážně na doplnění resp. upřesnění jmen jednotlivých osob (zejména šlechticů) v případech, kdy jsou v textu pramenů zamlčena či uvedena v nejednoznačné neúplné formě, tzn. nebylo současně vypsáno křestní a rodové jméno (opakuje-li se táž neúplná forma jména v jednom pramenu, rozvádím ji jen u prvního výskytu; v poznámkách nedoplňuji jména, v nichž absentuje pouze predikát či domicil). Bližší určení jednotlivých osob je pak předmětem **Identifikačního rejstříku osob**, v jehož úvodu viz i výběr z příslušné literatury a pramenů. Výklady specifického výraziva z pramenů č. 3, 6 a 7 podávám ve **Slovníčku vybraných pojmů**, jemuž rovněž předchází výběrová bibliografie.

Při zpřístupňování pramenných textů (předmětem edice jsou listiny a písemnosti evidenčního charakteru) vycházím v obecné rovině ze základního principu transkripce, totiž snahy o vyjádření jejich původní fonetické podoby prostředky moderní grafiky (pouze ve zvláštních případech v některých textových poznámkách části textů transliteruji, a to vždy s upozorněním). Zkratky rozvádím bez upozornění, interpunkci doplňuji v souladu s dnešním územ dle syntaktického členění textu;

pokud jde o výraz „sic" v hranaté závorce, třeba poznamenat, že jím upozorňuji na ty bezprostředně předcházející části textu, jež by z různých důvodů mohly u čtenáře vzbuzovat oprávněnou pochybnost o správnosti přepisu, tzn. nejen na písařské chyby. V konkrétních otázkách transkripce panuje ovšem při vydávání pozdně středověkých a raně novověkých textů značná nejednotnost edičních zásad, pramenící mimo jiné z faktické nemožnosti vytvoření závazných univerzálních pravidel, vhodných pro zpřístupňování všech typů pramenů z tohoto období. V přítomné práci vycházím z pravidel vypracovaných Komisí pro soupis a studium rukopisů Ústředního archivu ČSAV v rámci *Zásad popisu rukopisů*, SNM, řada C, 28, 1983, s. 81-87, s přihlédnutím k poznámkám J. ŠEBÁNKA, *Základy pomocných věd historických I.* Latinská paleografie, Praha 1971 (2. vydání), s. 65-69, a J. KAŠPARA, *Úvod do novověké latinské paleografie se zvláštním zřetelem k českým zemím I.* Textová část, Praha 1987 (3. vydání), s. 157-161; nejnověji srov. I. ŠŤOVÍČEK a kol., *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti.* Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16. – 20. století pro potřeby historiografie, Praha 2002; ke zpřístupňování jazykově německých textů viz také Z. MASAŘÍK, *Historická němčina pro archiváře*, Brno 1993 (o edičních zásadách s. 116-119, kde též přehled nejdůležitější germanofonní literatury); k pozdně středověkým a raně novověkým německým textůmz hlediska filologického přehledně TÝŽ, *Die mittelalterliche deutsche Kanzleisprache Süd- und Mittelmährens*, Brno 1966; TÝŽ, *Die frühneuhochdeutsche Geschäftssprache in Mähren*, Brno 1985, a zejm. H. PENZL, *Frühneuhochdeutsch*, Bern – Frankfurt am Main – Nancy – New York 1984.

K transkripci jazykově českých i německých pramenů přistupuji ve snaze o maximální respektování jejich specifických rysů v určitých ohledech konzervativně. U českých textů se to týká zejména souhláskových skupin se sykavkami, kde, ačkoliv jinak „s" a „z" přepisuji dle současné normy, důsledně respektuji původní tvary (např. „najvyžší", nesjednocuji „čezský" a „český", „lužicský" a „lužický", „rakouzský" a „rakouský" apod.), dále osobních jmen a slov cizího původu, kde ponechávám grafiku přímo či nepřímo odrážející provenienci příslušných výrazů a nevypouštím „h" doplněné k jiným souhláskám (např. „hajthman", „Kolkhrajtar", „hornischkhomer", „Katheřina", „purgmistr", „summa", v tomto smyslu nesjednocuji ani „dekh" a „dek", „margkrabě" a „markrabí" apod.). Pokud jde o transkripci jazykově německého rukopisu, který vykazuje vlivy bavorských (změny ei > ai; ei > a; středohornoněmecké uo > ue; přípona -nus; ojediněle změna b > p; ojediněle i příčestí minulé bez ge-) a východostředoněmeckých (změna a > o; spojka ader) dialektů, nerespektuji sice nefunkční grafické zdvojování týchž konsonantů, pokud neodpovídá dnešnímu úzu a nemohlo plnit některou sémantickou funkci či vyjadřovat fonetická specifika textu (např. „auff" přepisuji „auf", „Langendorff"

přepisuji „Langendorf", avšak nechávám „hatt"), zachovávám ovšem souhláskové skupiny, vzniklé kumulováním rozdílných konsonantů, v němž se namnoze mohou odrážet některé jazykové procesy (např. „freindt", nesjednocuji pak ani „schockh" a „schokh" aj.), dle rukopisu ponechávám také „i" versus „y", zatímco rukopisné „w" jako součást diftongu transkribuji „u" („fraw" přepisuji „frau"), a to i v místních jménech (tak „Khrumbnau" i „Sobieslau"). Jakkoliv grafika řady osobních jmen ve vydaném jazykově německém pramenu přímo vychází z českého spřežkového pravopisu, přistupuji tu k nim jako k německému textu (v edici proto zůstává grafika „Cziastolar", „Nebrzehowsky" apod., jež by vesměs odpovídala transliteraci příslušných jmen v českých textech).

Č. 1

Král Ferdinand I. udílí Petrovi Doudlebskému z Doudleb právo svobodného sepsání závěti. Innsbruck, 7. června 1536 (česky).

Originál SOA Třeboň, CR – listiny, z Doudleb 6, kart. 7, č. 394. Pergamen, cca 220 (výška) x 370 mm, plika 80 mm. Na pergamenovém proužku přivěšená velká panovnická pečeť, kulatá – průměr 102 mm, vosk červený.

Opis v zemských deskách je součástí vkladu v SÚA Praha, Desky zemské, DZV 9, E 16.

Edice vychází z originálu, k opisu v zemských deskách viz pozn. 1.

My, Ferdinand, z Božie milosti římský král, po všecky časy rozmnožitel říše, a uherský, český, dalmatský, charvatský etc. král, infant v Hispanii, arcikníže rakouzské, margkrabě moravský, lucemburské a slezské kníže a lužický margkrabě etc., oznamujem tímto listem všem, že sme prošeni jménem slovutného Petra Doudlebského z Doudleb, věrného našeho milého, abychom jemu list náš mocný dáti ráčili, na kterýž by všecek a všelijaký statek svuoj, kterýžkoli jmá a jmíti bude, poručiti a jej zříditi mohl, k jehožto prosbě nakloněni jsúce, s dobrým rozmyslem naším jistým vědomiem, mocí královskú v Čechách svolili sme k tomu a tímto listem svolujem, vuoli naši jistú a moc plnú témuž Petrovi dávajíce a toho dopouštějíce, aby on všecken a všelijaký statek svuoj movitý i nemovitý, dědičný, manský neb zápisný, kterýž jmá aneb ještě jmíti bude, odkázati aneb poručiti mohl a moc jměl za zdravého života neb na smrtedlné posteli, komuž se jemu kolivěk a kdykolivěk zdáti a líbiti bude kromě duochovních osob, a také aby mohl a moc jměl zdělati poručníky statku svého a dětí svých, kteříž se jemu užiteční zdáti a viděti budú, a to bez naší, budúcích našich králuov českých i jiných všech lidí všelijaké překážky, však to zřídíc listem pod svou

pečetí a tří nebo čtyř pánuov aneb dobrých urozených lidí pečetmi na svědomie, kteréžto zřízení, dání, odkázání, též i poručníkuov zdělání statku svrchu psaného Petra tak, jakž se svrchu píše, tolikéž jmá moci a pevnosti jmíti, jakoby to dskami zemskými zapsáno a utvrzeno bylo, bez umenšení. Protož přikazujem větším i menším úředníkóm desk zemských královstvie Českého nynějším i budúcím, věrným našim milým, abyšte kdyžkolivěk od nadepsaného Petra požádáni budete aneb poručníkuov jeho, kšaft ten a zřízení, kteréž by o statku svém na tento náš mocný list udělal, ve dsky jej zemské i s listem tiemto vložiti a vepsati rozkázali, jináče toho nečiníce, bez zmatku a všelijaké odpornosti.[1] Tomu na svědomie pečeť naši královskú k listu tomuto přivěsiti sme rozkázali. Dán v Inspruku v středu po hodu slavným Ducha svatého léta Božieho tisícého pětistého třitcátého šestého [7. června 1536] a království našich římského šestého a jiných desátého.[2]

Ferdinandus subscripsi

[Na plice:]

Idem Petro Daublebsky [sic]

Vidit Iohannes Pflug de Robensstein, supremus Regni Bohemie cancellarius — Georg von Loxau[3]

Písařské ruce: Vlastní text originálu rukou A, podpis panovníka B, kancelářská poznámka se jménem příjemce C, podpis nejvyššího kancléře D, podpis místokancléře E. Na rubu přípisek F „Léta Božího tisícieho pětistého padesátého v středu, den svatého Jiří [23. dubna 1550], tento list mocný královský ve dsky zemské vložen a vepsán jest podlé zřízení zemského.", *dále německý regest G a staré signatury.*

1) Deskový vklad v SÚA Praha, Desky zemské, DZV 9, E 16-17, sestávající z opisu mocného listu (E 16) a závěti (E 16-17) rukou F (na všech folích text úhlopříčně křížem přeškrtnut), je uveden „V středu, den svatého Jiří [1550]" *a zakončen* „Tento list mocný královský a na tajž list kšaft tento učiněný ve dsky zemské vloženi a vepsáni sou podlé zřízení zemského". *V opisu mocného listu je počátek intitulace* „My, Ferdinand" *vyveden (F) kaligrafickým českým novogotickým kresleným písmem 16. století s výrazným stínováním, chybí kancelářská poznámka se jménem příjemce a podpis německého místokancléře (podpis panovníka opsán bez* „subscripsi").

2) Dne 7. června 1536 bylo dle záznamů v SÚA Praha, Salbuchy, Majestalia č. 283, fol. 110v, vydáno celkem 13 mocných listů pro české šlechtice včetně Petra Doudlebského z Doudleb.

3) Podepsán německý místokancléř Jiří Lokšan z Lokšanu a nikoliv tehdejší český místokancléř Jiří Žabka z Limberka. Lokšanův složitě ornamentálně ztvárňovaný podpis (z jeho prvních

dvou částí v originále jen iniciály) vyskytující se na jazykově německých i českých písemnostech Ferdinanda I. bývá někdy mylně interpretován jako Žabkův. Srov. AMB, Sbírka listin, mandátů a listů, č. 1242, 1256, 1272, Žabkovy podpisy tamtéž, č. 1279, 1297, 1334, 1342, srov. i č. 1305. Lokšanovo působení v úřadu německého místokancléře vymezuje F. PALACKÝ, Přehled současný nejvyšších důstojníků a ouředníků zemských i dvorských ve království Českém, od nejstarších časů až do nynějška, Praha 1832, tabulka III, léty 1532-1536, zatímco dle OSN XVI, Praha 1900, s. 298, se funkce chopil roku 1530. Viz však doklad již z 12. září 1528 ve výše citované archivní sbírce, č. 1242 (na starších tamtéž dochovaných písemnostech Ferdinanda I. není Lokšan podepsán – srov. č. 1240 s datem 22. února 1528).

č. 2

Závěť Petra Doudlebského z Doudleb. Český Krumlov, 28. ledna 1547 (česky).

Originál SOA Třeboň, CR – listiny, z Doudleb 8, kart. 7, č. 414. Pergamen, cca 250 (výška) x 410 mm, plika 18 mm. Pět na pergamenových proužcích přivěšených pečetí: 1. Petra Doudlebského z Doudleb, kulatá – průměr 22 mm, vosk černý, 2. Jana Milbocha z Milbochu, kulatá – průměr 26 mm, vosk černý, 3. Adama Sudka z Dlúhé, kulatá – průměr 24 mm, vosk černý, 4. Jindřicha Vojíře z Protivce na Římově, kulatá 26 mm, vosk černý.

Dobový neověřený opis na papíře uložen v SOA Třeboň, CR – listiny, z Rožmberka 27/17, kart. 75, č. 415. Papírový dvojlist, folium cca 310 (výška) x 220 mm. Filigrán na fol. 1 – Briquet, č. 1008. Bez pečetí.

Opis v zemských deskách je součástí vkladu v SÚA Praha, Desky zemské, DZV 9, E 16-17.

Edice vychází z originálu, různočtení v dobovém neověřeném opise jsou zachycena v textových poznámkách. K opisu v zemských deskách viz pozn. 2.

Ve jméno Boží amen. Poněvadž všecko, což se na tento svět rodí, časem svým zase z tohoto světa skrze časnú smrt schází, protož já, Petr Doudlebský z Doudleb, hajthman na Krumlově, ačkoli z daru Pána Boha všemohoucího při dobrém zdraví jsouce, rozumu i paměti, puokudž mi Jeho Svatá Milost popříti ráčila, užívajíce a rozvažujíce sobě tohoto bídného světa čas nestálý a věk života našeho krátký, a kterak jest jistá smrt, ale nejistá hodina smrti, vždy den ode dne k zachvácení našemu se přibližujíce, poněvadž napsáno jest a jistá vejstraha dána, abychom bděli, neb nevíme dne ani hodiny,[1] i nechtějíce,[a)] aby po mé smrti mezi přáteli mými vo muoj statek, kteréhož mi milý Buoh z své svaté štědroty popříti ráčil, ižádné[b)] ruoznice a nesnáze byly, ale raději rozmnožení cti a chvály Boží vedlé možnosti aby se Jeho Svaté Milosti dály, toto své zřízení a kšaft činím na list mocný, kterýž mám od najjasnějšího knížete a pána, pana Ferdinanda, římského, uherského, českého,[c)]

dalmatského, charvatského etc. krále, infanta v Hispanii,[d] arciknížete rakouského, markrabí moravského, lucemburského a slezského knížete a lužického markrabí etc., pána mého najmilostivějšího, abych mohl svuoj statek zříditi,[e] kšaftovati i také puoručníky nad statkem svým zdělati, buďto za zdravého života aneb na smrtedlné posteli, jakž mi se koli najlépe viděti a zdáti bude, jakž pak tenž list mocný Jeho Královské Milosti to v sobě šíře obsahuje a zavírá. Předkem cožkoli statku mého jakéhožkoli po mé smrti zuostane, buďto pozemského dědičného, zápisného, na listech, na pěnězích hotových, na klenotech, na svrchcích a nábytcích, jakýmiž by ten koli jmény jmenován býti mohl, kromě toho, což bych komu ještě podlé výminky dole psané odkázal, toho všeho pravú[f] polovici odkazuji a dávám urozeným pánóm,[g] panu Vilémovi a panu Petrvokovi z Rožmberka, a dědicóm a budoucím jejich, tak aby již dotčenie páni[h] z Rožmberka aneb též urození páni, pan Albrecht hrabě z Gutenštejna a na Žirovnici,[i] pan Jeroným Šlik z Holejče hrabě z Pasounu a na Lokti a panu [sic] Voldřichovi Holickému z Šternberka a na Leštni, jakožto puoručníci týchž pánuov z Rožmberka, na místě jejich, puokudž by oni let svých rozumných nedošli, takového statku všeho[j] polovici k sobě přijíti, a puokudž by se co klenotuov aneb hotových peněz na tu polovici dostalo, aby za to na statku pozemským[k] plat kúpiti ráčili, aby mne[l] tím páni z Rožmberka památku míti ráčili, tak jakž jsou mi to páni puoručníci domu rožmberského výš jmenovaní učiniti a podlé vuole mé v tom se zachovati připovědíti ráčili, jakož pak já Jich Milostem toho docela, že tak učiniti ráčí, duověřuji. Druhú pak polovici statku svého svrchu jmenovaného a po mé smrti pozuostalého mimo to, což bych ještě komu dal a odkázal podlé výminky dole psané, odkazuji a dávám urozenýmu panu Divišovi Doudlebskému z Doudleb a panu Fridrichovi, bratru jeho, strýcóm[m] mým milým, aby se oni o tu druhú polovici, což se jim po mé smrti dostane, věrně a právě rozdělili. A jestliže by který z nich umřel, maje dědice mužského[n] pohlaví, prvé nežli já, tehdy chci tomu, aby synové jeho k tomu ke všemu spravedlivost měli, což by na otce jich po mé smrti připadnúti mělo a v tomto kšaftu náležitého bylo. A jestliže by kteréhoo] z svrchu psaných strýcuov[p] mých Diviše aneb Fridricha Pán Buoh smrti uchovati neráčil a [ten] dítěte žádného mužského[q] pohlaví po sobě nezanechal,[r] aneb že by kteří z nich[s] let nemajíce pomřeli, tehdy aby z jedněch dětí na druhé jich obú dvú děti mužského toliko pohlaví připadalo. A z toho ze všeho statku po mne[t] zuostalého, prvé nežli by rozdělen byl, jakž se vejše píše, aby synóm a dcerám nebožtíka pana Jošta z Rožmberka, jakožto panu Vilímovi,[u] panu Petrvokovi, panně Alžbětě, panně Bohunce a panně Evě, kteréž by mne přetrvaly, jednomu každému z nich, aby mne památku míti ráčili, na zlatý řetízek dáno bylo padesáte kop grošuov čezských. A což bych koli komu ještě listem na pargaméně neb[v] na papíře, buďto svú[w] vlastní rukou psaným pod pečetí mou aneb jiného rukou též pod mú pečetí

a na svědomí dobrých lidí pečetmi, aneb ústně před lidmi hodnověrnými, buďto za zdravého života aneb na smrtedlné posteli, kšaftoval a odkázal, buďto na hotových penězích, na klenotech[x] neb na svrchcích a nábytcích jakýchžkolivěk, to aby touž moc mělo a tomu se všemu zadosti stalo, jakoby v tento muoj kšaft vepsáno bylo. Toto sobě ovšem znamenitě vymiňuji,[y] abych mohl a moc měl tento kšaft změniti, zrušiti a v nic obrátiti a jiný udělati, když by mi se koli líbilo a zdálo. Toho všeho mocné puoručníky dělám urozené pány, pana Albrechta hrabí z Gutenštejna a na Žirovnici,[z] pana Jeronýma Šlika z Holejče hrabí z Pasounu a na Lokti a pana Voldřicha Holického[aa] z Šternberka a na Leštni, a Jich Milostem toho duověřuji, puokudž by páni z Rožmberka let nedošli, že to všecko na místě Jich Milostí, což tento kšaft muoj v sobě obsahuje a jakž jsou mi to učiniti slíbili, jako na ctné pány náleží, vykonají. A za to pánuov úředníkuov větších i menších desk zemských království Českého,[bb] Jich Milostí, prosím, když by koli po mé smrti od svrchu jmenovaných pánuov puoručníkuov neb jednoho z nich požádáni byli, abyšte toto mé zřízení a kšaft do desk zemských i s tím, jestliže bych potom co více kšaftoval, vložiti a vepsati a předkem mocný list královský dáti ráčili.[2] Toho všeho na potvrzenie a pevnost pečeť mú vlastní a přirozenú[cc] dal jsem k tomuto mému zřízení a kšaftu přivěsiti a pro širší toho svědomí prosil jsem urozených pana Jana Milbocha z Milbochu, pana Adama Sudka z Dlúhé, pana Jindřicha Vojíře z Protivce a na Římově a pana Krystofa Kořenského z Terešova, že jsou také své vlastní pečeti podlé mé k témužto kšaftu dali přivěsiti, však oni sobě a dědicóm[dd] svým bez škody, jenž jest dán na Krumlově v pátek po památce svatého Pavla na víru obrácení[ee] léta Božieho tisícího[ff] pětistého čtyřidcátého sedmého [28. ledna 1547].

Písařské ruce: Vlastní text originálu rukou H. Na rubu přípisek F „Léta Božího tisícieho pětistého padesátého v středu, den svatého Jiří [23. dubna 1550], tento kšaft ve dsky zemské vložen a vepsán jest podlé zřízení zemského.“, *dále přípisek I* „1547. Kšaft Petra Doudlebského.“, *německý regest G a staré signatury.*

Vlastní text dobového neověřeného opisu rukou J. Na fol. 2v přípisek K „Testamentum Petri Daudlebsky, capitanei Crumloviensis, 1547.“ *a staré signatury.*

a) J: „nechtíce“.
b) J: „i žádné“.
c) J: „čezského“.
d) J: „Hispani“.
e) J: „zříditi“.
f) J: „pravou“.
g) J: „pánuom“.
h) J: „dotčení pánie“.
i) J: „Žerovnici“.

j) Rozhraní fol. 1r-1v opisu J.
k) J: „pozemském".
l) J: „mně".
m) J: „strejcóm".
n) J: „muského".
o) H nad „který" *nadepsal* „o", *J opsal jen* „který".
p) J: „strejcuov".
q) J: „muského".
r) J původně bez „ne", *jež pak nadepsal před* „zanechal".
s) J vynechal „z nich".
t) J: „mně".
u) J: „Vilémovi".
v) J vynechal „neb".
w) J: „svou".
x) J: „klínotech".
y) Rozhraní fol. 1v-2r opisu J.
z) J: „Žerovnici".
aa) J: „Holického".
bb) J: „Čezského".
cc) J: „přirozenou".
dd) J původně „dědicóv", *pak opravil* „v" *na* „m".
ee) J: „obrácení".
ff) J: „tesícího".

1) Mt 25, 13.
2) Deskový vklad v SÚA Praha, Desky zemské, DZV 9, E 16-17, sestávající z opisu mocného listu (E 16) a závěti (E 16-17) rukou F (na všech foliích text úhlopříčně křížem přeškrtnut), je uveden „V středu, den svatého Jiří [1550]" *a zakončen* „Tento list mocný královský a na tajž list kšaft tento učiněný ve dsky zemské vloženi a vepsáni sou podlé zřízení zemského". *V opisu závěti je invokace vyvedena (F) kaligrafickým českým novogotickým kresleným písmem 16. století s výrazným stínováním.*

č. 3

Přehled prozatím neděleného majetku po Petrovi Doudlebském z Doudleb a soupis části movitostí z jeho krumlovské a třeboňské domácnosti, které převzala rožmberská strana v první fázi dělení rytířovy pozůstalosti. Sine loco, 27. dubna 1550 (česky).

Exemplář I. SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a. Dva do sebe vložené neprošité papírové dvojlisty, folium cca 310 (výška) x 220 mm. Filigrán na fol. 2 a 4 – Briquet, č. 1008. Bez pečetí.

Exemplář II., do nějž nebyl pojat soupis předmětů převzatých rožmberskou stranou, uložen tamtéž. Dva do sebe vložené neprošité papírové dvojlisty, folium cca 310 (výška) x 220 mm. Filigrán na fol. 2 a 4 – Briquet, č. 1008. Na fol. 3v dvě pod papírovou krytkou cca 50 (výška) x 115 mm přitištěné pečeti: 1. Oldřicha Holického ze Šternberka na Leštně, kulatá – průměr 28 mm, vosk červený, 2. Fridricha Doudlebského z Doudleb na Nadějkově, kulatá – průměr 24 mm, vosk černý.

Edice vychází z exempláře I., různočtení v exempláři II. jsou zachycena v textových poznámkách.

[fol. 1r][a)]

Léta Božieho XV^{C} padesátého milolstivého[b)] v ne|děli[c)] po svatém Jiří [27. dubna 1550] v přítomnosti urozeného pána, pana Voldřicha Holického z Šternberka a na Lešní, na místě jiných pánuov puoručníkuov[1] domu pánuov z Rožmberka, Jich Milostí, a též urozených pana Diviše a pana Fridricha Doudlebských z Doudleb otevřín jest pokoj nebožtíka pana Petra Doudlebského z Doudleb, hajthmana na Krumlově, a podlé kšaftu na mocný list královský,[2] což jest před rukama bylo na svrchcích a na hotových penězích v tom pokoji na Krumlově i od šatstva a jiných nábytkuov, to jest rozděleno a polovice Jich Milostem pánuom z Rožmberka[3] k ruce vzato [sic] a druhá polovice panu Divišovi a panu Fridrichovi Doudlebským v jich moc dána. Tito pak listové hlavní na pargaméně i na papíře ještě v nedílu zuostali a na zámku Krumlově k schování dáni jsou:

První list německý na pana Hehenfeldera,[4] kterýmž jsou se pan Erasim z Šterhenberka a jiní přátelé[5] páně[d)] Hehenfeldarovi zapsali v dluhu hlavní summy ve dvú tisících kopách míšeňských a úroku z nich celým, jehož datum jest při svatým Jiří léta XV^{C}XLVIIII^{o} [23. dubna 1549].[e)]

Druhý list německý na pana Jeronýma z Šterhenberka,[6] kterýmž dlužen jest třináctce set kop míšeňských a úroku ze sta po desíti kopách míšeňských, a datum jest[f)] toho listu při svatým Jiří léta XV^{C}XLVIIII^{o} [23. dubna 1549].

Třetí list na pana Jana Nebřehovského na šedesáte a pět kop grošuov čezských a úroku z nich ročního tři kopy a padesáte čtyři groše též čezských.||[g)]

Čtvrtý list na pana Ungnoda,[7] kterýmž dlužen summy hlavní patnáctce set kop míšeňských a úroku ročního devadesáte kop míšeňských.

[fol. 1v]

Pátý list na pana Šebestiána Kořenského na padesáte kop grošuov čezských a úroku z nich ročního tři kopy grošuov čezských.

Šistý [sic][h] list na pana Adama Koce[i] na čtyři sta kop míšeňských, úroku z nich ročního z jednoho sta kop po šesti kopách míšeňských.

Sedmý list na pana Jana Zajíce na šest set kop míšeňských a úrok z nich ze sta po šesti kopách míšeňských.

Osmý list opět na pana Šebestiána Kořenského na sto kop míšeňských a úroku z nich ročního po šesti kopách míšeňských.

Devátý list na pány z Pernštejna[8] na jedenádcte set kop míšeňských na starý úrok.

Desátý list na pana purkrabí najvyššího[9] na dva tisíce a na tři sta kop, vše míšeňských na nynější úrok.

Jedenádctý list na pana Albrechta hrabí z Gutenštejna na jeden tisíc kop míšeňských na nynější úrok.

Dvanádctý list na pana Jana a pana Chvala Kunáše na jedno sto kop míšeňských na nynější úrok.II[j]

Třinádctý list na pana Adama z Šternberka na dvě stě kop míšeňských a na úrok z nich nový. Datum jest[k] toho listu při svatým Havle léta XV^{C}XLVIII^{o} [16. října 1548].

[fol. 2r]

Čtrnádctý list na pana Jindřicha Vojíře na jedno sto kop míšeňských s novým úrokem.

Patnádctý list na pana Jana Kolkhrajtara na jedno sto kop míšeňských s novým úrokem.

Šestnádctý list na panie Annu z Rožmitála na čtyři sta kop míšeňských s úrokem novým.[l]

Sedmnádctý list na purgmistra a konšely soběslavské na jedno sto kop míšeňských s úrokem novým.

Toto také v nedílu zuostalo:[m]

Řetízek zlatý a jablko stříbrné pozlatcené s pommembre.
Dva prsteny [ze] zlata.
Koflík stříbrnej pozlatcenej s přikrývádkem.[n]
Čieše stříbrná prostá.
Dvanádcte lžic stříbrných.
A nětco drobného stříbra, jakž to vše spolu složeno a zapečetěno jest.

Též v nedílu zuostává:[o]

Statek pozemskej, což ho koli jest, všeckeren.

[fol. 2v]

A kdež jest nebožtík pan Petr Doudlebský odkázal panu Vilímovi, panu Petrvokovi a pannám šlechtičnám[10] z Rožmberka, Jich Milostem, na zlatý řetízky po padesáti kopách groších [sic] čezských, ty mají Jich Milostem, když se vo vostatek toho statku děliti budou, předkem spraveny býti.||[p]

A k takovému rozdělení statku pozemského i také jistot na listech a stříbra odkládají sobě do čtyř nedělí pořád zběhlých [do 25. května 1550], a v tom času úroky aby se upomínaly a páni puoručníci aby ráčili o ně rozpisovati.

A k tomuto[q] poznamenání Jeho Milost pán, pan Voldřich Holický, i na místě jiných pánuov spolupuoručníkuov toho statku pozuostalého, i také pan Fridrich Doudlebský za sebe i za pana Diviše, bratra svého, své vlastní pečeti jsou přitiskali a jedné každé straně dán jest tento spis v jednostejná slova napsaný a tak upečetěný. Při tom jsou byli urození pan Jan Častolar z Dlúhé Vsi, pan Jan Olbram z Štěkře, pan Adam Sudek z Dlúhé, pan Jindřich Dráchovský z Dráchova, pan Václav Špuléř z Jiter, pan Jindřich Vojíř z Protivce, z strany pánuov puoručníkuov,[r] Jich Milostí, též pan Smil Hodějovský z Hodějova, pan Mikuláš Vrchotický z Loutkova, pan Vítha mladší z Erzavého [sic] a na Stálci, pan Ctibor Vrchotický z Loutkova, z strany pánuov Doudlebských.[s] Stalo se léta a dne, jakž se napřed píše.||[t]

[fol. 3r]

Toto jest se z hotových peněz a z svršKuov na díl pánuov z Rožmberka, Jich Milostí, dostalo:[u]

Dvě stě zlatých uherských v zlatě.
Třidceti a jeden zlatých rýnských v zlatě.
Padesáte kop míšeňských peněz bílých.
Kožich kuní atlasem pošitý.
Kožich liščí podbřiškový černým harasem pošitý.
Kožich liščí podbřiškový černým šamlatem pošitý.
Kabát černý aksamitový.
Kabát černý damaškový.
Kožíšek liškami podšitý, koumarem pošitej a černým aksamitem premovanej.
Kápě španělská rozinový barvy černým aksamitem premovaná.
Koumarový plášť zeleným aksamitem premovaný.

Koumarová sukně [ze] soběslavského sukna široká.
Sukně široká lvové barvy.
Kun deset a dva hřbety a dvě vydry.
Lišek celejch patnádcte.
Liščích podbřiškuov VIIII a flek liščí široký.
Liščích hřbetuov šest.
Kabát jelení s rukávy podšitej cvilinkem, též i punt jelení podšitej cvilinkem.
Kůže jelení veliká vydělaná.
Čtyři kůže na nohavice.
Kuše dvě a jeden hever.
Ručnice tři a je[de]n polouhák.

[fol. 3v]

Tři pancíře, ruokávy brněný troje.
Čtyři voboječky brněný.
Šorce brněný čtyři.
Poloušorcí tři, mezi tím jeden s lacem.
Polourukáví jedno.
Jedna konev šestižejtlíková.
Dvě konvě [sic] pinetní a tři poloupinetní.
Čtyři žejtlíky a jedno poloužejtlíčí.[v)]
Čtyři mísy nové veliké cínové.
Šest menších mis cínových.
Tři mísy cínové prostřední.
Pět menších cínových misek.
Tři misky k šalši.
XII taléřuov v jednom pouzdře.
Zvláště XVIIII taléřuov cínových.
Jedna medenice s nalévadlem.
Jedna slánka cínová.
Flaška cínová v I1/2 [w)] žejtlíku.
Dva pytle náhancuov.
Ruokávník jeden.
Dvě sítí nákeřní[x)] na škřivance a na ptáky.
Třetí síť nákeřní.[y)]
Tenátka k drobnému lepu.
Řežábkových tenátek VIII.

Pět násmezních[z)] sítí u Franka.[11]
Čtyři voštípy a jeden šefelín nasazený.
Čtyři voštípy nenasazené.

[fol. 4r]

Toto svršku[v] na Třeboni na panský díl se dostalo:[aa)]

Podušek pět.
Polštáří tři.
Prostěradl plátěných[bb)] XI.
Cíchy na podušky IIII.
Staré košile IIII.
Ubrusy tři.
Koltra jedna.
Plot jeden.
Vadky k sačování tři.
Kesery III.
Hever I.
Škorně lovecký I.
Kotel prací I.
Hoblíků pět.
Sekyry III.
Starého sádla I soudek.
Tenat zaječích XVII.
Vobrví k tenatóm V.[dd)]
Dva žoky.
Puol štoučku plátna tenkýho.
Puol štoučku plátna křečného.
Šrouštes[ee)] [?], jedna pila, jeden meč.
Dva kusy plátna křečného.
Rejčků, šípů a palic XXVIIII.
Řemení rozličného a brus točicí.
Peřiny spodní čtyři.
Duchny čtyři.
Kmentové prostěradlo I.
Cíchy na duchny II.
Ručníků VII.
Plachta I.
Vadka I.
Sak jeden.
Nevuodek I.
Kuší V.[cc)]
Ručnice I.
Kuože telecí vydělané II.
Kotel kuchařský I.
Pilky II.
Rendlík mosazný I.
Jeleního a kozlového loje III kruhy.
Nití k nevodům z kancuov XLVI.
Voštíp jeden.
Jeden pytel.

Písařské ruce: Vlastní text exempláře I. rukou J. Na fol. 4v nad přípiskem L „Po panu Doudlebským statek popsán." *přípisek I* „Listy k panství krumlovskému.".

Vlastní text exempláře II. rukou J. Na fol. 4v přípisek K „Inventarium mobilium post obitum domini Petri Daudlebsky, capitanei Crumloviensis, 1550." *a novodobá signatura.*

a) Exemplář II.: [fol. 2r].

b) Tučně je vyznačen první řádek exempláře I. vyvedený (J) kaligrafickým českým novogotickým kresleným písmem 16. století.

c) První řádek exempláře II. vyvedený (J) kaligrafickým českým novogotickým kresleným písmem 16. století (s méně výrazným stínováním než v exempláři I., srov. pozn. u, aa) končí „ne".

d) Exemplář II.: „panu".

e) Exemplář II. bez nadepsaného „o" *za římskou číslicí.*

f) Exemplář II. postrádá „jest".

g) Rozhraní fol. 2r-2v exempláře II.

h) Exemplář II.: „Šestý".

i) Exemplář II.: „Kotze".

j) Rozhraní fol. 2v-3r exempláře II.

k) Exemplář II. postrádá „jest".

l) Exemplář II.: „s novým úrokem".

m) Kaligrafickým českým novogotickým kresleným písmem 16. století vyvedl J nadpis jen v exempláři I. Srov. pozn. o.

n) V obou exemplářích původně J napsal „přikrývadlem", *pak opravil* „l" *na* „k".

o) Jako pozn. m.

p) Rozhraní fol. 3r-3v exempláře II.

q) V exempláři II. začíná odstavec „K tomuto".

r) Exemplář II.: „poručníkuov".

s) Exemplář II.: „Doudlebskejch".

t) Konec textu J v exempláři II.

u) Kaligrafické české novogotické kreslené písmo 16. století (J) zde s méně výrazným stínováním než výše v exempláři I., podobně jako první řádek v exempláři II. (srov. pozn. c, aa).

v) Do původního „poloužetlíčí" *J doplnil* „j".

w) J znázornil zlomek jako přetrženou římskou „I".

x) J odděleně „na kerzny" *(transliterace). Srov. pozn. y, z.*

y) J dohromady „nakerzny" *(transliterace). Srov. pozn. x, z.*

z) J odděleně „na smeznych" *(transliterace). Srov. pozn. x, y.*

aa) Jako pozn. u.

bb) Nad „ený" *v adjektivu, jež J neoddělil od předchozího substantiva, tah (J) připomínající zkracovací znaménko.*

cc) Nad „V" *jsou čtyři tečky (J). Srov. pozn dd.*

dd) Nad „V" *jsou dvě tečky (J). Srov. pozn. cc.*

ee) „ssrausstes" *(transliterace) může být čteno i bez* „t", *jež je v ligatuře sporné, koncové* „s" *je v inkoustové skvrně nezřetelné.*

1) Albrecht z Gutnštejna na Žirovnici, Jeroným Šlik z Holejče a z Pasounu.

2) Ferdinand I. Habsburský.

3) Vilém a Petr Vok z Rožmberka.

4) Kryštof z Hohenfeldu.

5) Jeroným ze Starhembergu, Markvard I. z Kuenringu a Osvald Filip z Eitzingu (srov. SOA Třeboň, CR – registratura, Doudlebští z Doudleb, č. 20).

6) Dlužníkem této půjčky byl spolu s Jeronýmem také jeho bratr Pavel Jakub ze Starhembergu (srov. SOA Třeboň, CR – registratura, Doudlebští z Doudleb, č. 18, 20).

7) Ondřej Ungnad ze Suneku na Hluboké.

8) Jaroslav, Vratislav a Vojtěch z Pernštejna, kteří dluh zdědili po otci Janovi z Pernštejna (srov. SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a).

9) Volf Krajíř z Krajku na Nové Bystřici.

10) Alžběta, Bohunka a Eva z Rožmberka.

11) Frank, blíže neznámý úschovce sítí.

č. 4

Přehled prozatím neděleného majetku po Petrovi Doudlebském z Doudleb. Sine loco, 27. dubna 1550 (německy).

Rukopis SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a. Papírový dvojlist, folium cca 310 (výška) x 220 mm. Filigrán na fol. 1 – Briquet, č. 1008. Bez pečetí.

[fol. 1r]

Im 1550 jar sontags nach Georgii [den 27. April 1550] im beywesen des wolgebornens herren, herren Ulrichen Holiczky von Sternberkh, anstat der anderen herren testamentarien[1] des haus herren von Rosenberg, Ir Gnaden, und auch der edlen und vesten herren Diwischen und herren Fridrichen Daudlebsky von Daudleb eroffnet ist worden der khomer seligens herren Petern Dudlebsky von Dudleb, haubtmans auf Khrumbnau,[a] und nach vermüg des geschefts auf des Khuniglicher Mayestat[2] gewalts briefs, was ist vorhanden gewesen am verend hab und barem geldt in disem gemach auf Khrumbnau am khlader und anderen dingen, das ist getailt worden und die halbe tail den herren von Rosenberkh,[3] Ir Gnaden, zum henden genomben und der ander tal dem herren Diwischen und herren Fridrichen Daudlebsky in iren gwaldt gegeben. Ader diesen[b] schuldbriefe am pargamen und papier seint noch ungetailt blieben und auf dem geschlos Khrumbnau zum beholten gegeben:

Der erstlichen briefe von dem herren Erasim von Storhenbergkh und anderen freindt[4] des herren von Hohenfeld[5] a[u]f 2000 schockh maixneren schulden haubtsumma.

Der ander schuldbrief von dem herren Iheronimus von Storhenberkh[6] auf[c] 1300 [schockh] haubtsumma.

Der drit schuldbrief auf dem herren Nebrzehowsky[7] auf 130 schockh haubtsumma.

Der 4. schuldbrief auf dem herren Andre Ungnaden auf 1500 schockh haubtsumma.

Der 5. schuldbrief auf dem herren Sebastian Korzensky auf 100 schokh haubtsumma.

[fol. 1v]

Der 6. brief auf dem herren Adam Kotz auf 400 schokh haubtsumma.

Der 7. schuldbrief auf dem herren Hos[8] auf 600 schokh haubtsumma.

Der 8. schuldbrief zum ander mal auf dem herren Sebastian Korzensky auf 100 [schokh] haubtsumma.

Der 9. brief auf die herren von Pernstan[9] auf 1100 schockh haubtsumma.

Der 10. brief auf dem herren obristen purgrafen[10] auf 2300 schokh haubtsumma.

Der 11. schuldbrief auf dem herren Albrechten grafen von Gutenstan auf 1000 schokh haubtsumma.

Der 12. schuldbrief auf di herren Kunaschen[11] auf 100 schockh haubtsumma.

Der 13. schuldbrief auf dem herren von Sternberkh[12] auf 200 schockh haubtsumma.

Der 14. schuldbrief auf dem herren von Wogirsch[13] auf 100 schokh haubtsumma.

Der 15. schuldbrief auf dem Kholkhraiter[14] auf 100 schokh haubtsumma.

Der 16. schuldbrief auf die frau von Neuhaus[15] [auf] 400 schokh haubtsumma.

Der 17. schuldbrief auf gemain stat zue Sobieslau auf 100 schokh haubtsumma.

[fol. 2r]

Sein guet, das er am landt hatt, bleybt auch noch ungetailt als der fer und taicht.

Nachdem der seliger her Peter Daudlebsky hatt geschafft dem herren Wilhalmen, herren Peter Wokhen, jungfrauen Elisabethen und anderen frauelain,[16] Ir Gnaden, zum golden kheten zu funftzig schockh groschen behemschen, die sollen Ir Gnaden, wen sich umb das uberigs guet werden tailen, erstlichen gegeben werden.

Und zur tailung solichen gueter am lande und schuldbriefen und silbers haben termin gesetzt auf vier wochen [bis 25. Mai 1550], und dieweil die herren testamentarien sollen umb die schulden schreiben.

Zu disem beschreibnus her Ulrich Holiczky von Sternberkh fur sich und fur die ander herren testamentari den verblibnens guets und auch her Fridrich Daudlebsky von Daudleb fur sich und fur dem herren Diwischen, seinen brueder, ire insigil

haben zuegedruckht und solichs beschreibnus ist jetzlichen partay also petschiert gegeben. Darpey sein gewesen der edlen und vesten her Jan Cziastolar von Langendorf und die ander etc.[17]

Písařské ruce: Vlastní text rukopisu rukou M. Na fol. 2v přípisek I „Léta Páně 1550 bylo podělení o statek pana Petra Doudlebského, purkrabí na Krumlově. 23. April. Doudleb.[d]" *a novodobá signatura.*

---

a) Chybějící dřík svádí ke čtení „Khrunbnau", *v obou dalších případech však zřetelně* „Khrumbnau".

b) Následuje škrtnuté „briefe" *(M).*

c) Následuje škrtnuté „15" *(M).*

d) Od „23." *tmavším inkoustem (I) odděleně od předchozího textu, kolem* „Doudleb" *zdobné kroucené tahy pera.*

1) Albrecht z Gutnštejna na Žirovnici, Jeroným Šlik z Holejče a z Pasounu.

2) Ferdinand I. Habsburský.

3) Vilém a Petr Vok z Rožmberka.

4) Jeroným ze Starhembergu, Markvard I. z Kuenringu a Osvald Filip z Eitzingu (srov. SOA Třeboň, CR – registratura, Doudlebští z Doudleb, č. 20).

5) Kryštof z Hohenfeldu.

6) Dlužníkem této půjčky byl spolu s Jeronýmem také jeho bratr Pavel Jakub ze Starhembergu (srov. SOA Třeboň, CR – registratura, Doudlebští z Doudleb, č. 18, 20).

7) Jan Nebřehovský z Nebřehovic.

8) Jan Zajíc z Házmburka.

9) Jaroslav, Vratislav a Vojtěch z Pernštejna, kteří dluh zdědili po otci Janovi z Pernštejna (srov. SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a).

10) Volf Krajíř z Krajku na Nové Bystřici.

11) Chval a Jan Kunášové z Machovic.

12) Adam Konopišťský ze Šternberka na Zelené Hoře.

13) Jindřich Vojíř z Protivce na Římově.

14) Jan Kolikrejtar z Kolikrejtu.

15) Anna Hradecká z Rožmitálu.

16) Vilém, Petr Vok, Alžběta, Bohunka a Eva z Rožmberka.

17) Jan Olbram ze Štěkře, Adam Sudek z Dlúhé, Jindřich Drúchovský z Drúchova, Václav Špulíř z Jiter, Jindřich Vojíř z Protivce na Římově, Smil Hodějovský z Hodějova, Mikuláš Vrchotický z Loutkova, Víta ml. ze R zavého na Stálci, Ctibor Vrchotický z Loutkova.

č. 5

Přehled rozdělení pohledávek a klenotů po Petrovi Doudlebském z Doudleb. Sine loco, 30. června 1550 (česky).

Originál SOA Třeboň, CR – listiny, z Doudleb 9, kart. 7, č. 423. Papírový dvojlist s vlnovitě odstřiženým spodním okrajem, folium cca 305 (výška) x 220 mm. Filigrán na fol. 2 – Briquet, č. 1008. Na fol. 2r dvě pod papírovou krytkou cca 40 (výška) x 100 mm přitištěné pečeti: 1. Albrechta z Gutnštejna na Žirovnici, kulatá –průměr 26 mm, vosk červený, 2. Fridricha Doudlebského z Doudleb na Nadějkově, kulatá – průměr 24 mm, vosk černý.

[fol. 1r]

Léta Páně XV^{C}L milostivého v pondělí po svatých Petru a Pavlu, apoštolích Božích [30. června 1550], stal se jest rozdíl mezi urozenými pány, pány [sic] panem Albrechtem hrabí a panem z Gutenštejna a na Žerovnici, i na místě jiných pánuov spoluporučníkuov[1] domu pánuov z Rožmberka, Jich Milostí, z jedné, a mezi urozenými vládykami, panem Divišem a panem Fridrichem Doudlebskými z Doudleb, z strany druhé, a to vo listy neboližto jistoty po nebožtíkovi panu Petrovi Doudlebským z Doudleb, hajthmanu na Krumlově, zuostalé, podlé kšaftu a odkázání již dotčeného pana Petra Doudlebského učiněného.

Předkem tito listové a jistoty dostali se na díl pánuov z Rožmberka, Jich Milostí:[2]

První list na pana Hohenfeldera[3] na dva tisíce kop míšeňských a úroku z nich zadržalého dvě stě kop míšeňských.

Druhý list na pana Iheronýma z Šter[he]nberka[4] na třináste set kop míšeňských jistiny a na úrok z nich zadržalý jedno sto a třidceti kop míšeňských.

Třetí list na pana Ungnoda[5] na patnácte set kop míšeňských a na úrok zadržalý čtyřidceti pět [sic] kop míšeňských.

Čtvrtý list na pány Kunáše[6] na jedno sto kop míšeňských a na úrok z nich tři kopy míšeňské.

Pátý list na pana Šebestiána Kořenského na jedno sto kop míšeňských a na úrok z nich tři kopy míšeňské.

Šestý list též na pana Šebestiána Kořenského na jedno sto kop míšeňských a na úrok z nich tři kopy míšeňský.

Sedmý list na panie Hradeckú z Rožmitála[7] na čtyři sta kop míšeňských a na úrok z nich XII kop míšeňských.

Osmý list na měšťany soběslavské na jedno sto kop míšeňských a na úrok z nich ročního [sic] VI kop míšeňských.

A tak učiní summy jistinné na těch listech pět tisíc a šest set kop míšeňských a summy úroční učiní čtyři sta kop a dvě kopě míšeňský.

Summa obojí summy jistinné i úroční učiní šest tisíc a dvě kopě míšeňský a ty všecky jistoty vzaty jsou

[fol. IV]

v moc Jich Milostí pánuov z Rožmberka k ruce Jich Milostem upomínání. K tomu také vzato jest k ruce pánuom z Rožmberka koflík stříbrný pozlatcený s přikrývadlkem, čieška střiebrná, dvanádcte lžic stříbrných, jablko stříbrné i jiné stříbro drobné v osmidesáti a sedmi kopách míšeňských.

Tito pak listové a jistoty dostali se na díl urozených pana Diviše a pana Fridricha Doudlebských z Doudleb, bratřím vlastním:

První list na pana Albrechta hrabí z Gutenštejna na jeden tisíc kop míšeňských a na úroku zadržalého na třidceti kop míšeňských.

Druhý list na najvyššího pana purkrabí[8] na třimedcítma set kop míšeňských a na úrok z nich jedno sto třidceti a osm kop míšeňských.

Třetí list na pana Zajíce[9] na šest set kop míšeňských jistiny a na úrok z nich osmnádcte kop míšeňských.

Čtvrtý list na pány z Pernštejna[10] na jedenádcte set kop míšeňských a na úrok z nich padesáte a pět kop míšeňských.

Pátý list na pana Adama Šternberka na dvě stě kop míšeňských a na úrok z nich osumnádcte kop míšeňských.

Šestý list na pana Nebřehovského[11] na jedno sto třidceti kop míšeňských jistiny a na úrok čtyři kopy a LIIII groše míšeňské.

Sedmý list na pana Adama Koce na čtyři sta kop míšeňských a na úrok z nich dvanádcte kop míšeňských.

A ty jsou jistoty páni Doudlebští výš dotčení v svú moc přijali.

Summa vší jistiny na těch listech učiní pět tisíc sedm set a třidceti kop míšeňských a summa všech úrokuov učiní dvě stě a sedmdesáte pět kop a padesáte čtyři groše, vše míšeňských.

Summa té obojí summy jistinné a úroční učiní šest tisíc pět kop a padesáte čtyři groše, vše míšeňských.

A což která strana na[a)] summě více převzala, to jedna druhé při dodělování ostatního statku nahraditi má, kteréžto se má konati od dneška ve čtyřech nedělích pořád

zběhlých [do 28. července 1550]. A pakli by která strana k tomu přijeti nemohla, tehdy má druhé straně častně oznámiti.

Toto pak ještě v nedílu ostává: předkem statek pozemský všeckeren, též také padesáte kop míšeňských u Vaňka, písaře třeboňského,[12]

[fol. 2r]

jistota na pana Jindřicha Dvořeckého na XLV kop míšeňských bez úroků a úrok svatojiřský [za 23. dubna 1550] z lidí, což ho přijde. Než co se těch deset kop míšeňských u pana Krystofa Kořenského dotýče, ty jsou dány Katheřině,[13] dceři nebožtíka pana Jiříka Koktana z Doudleb, k vlastnímu jejímu vyupomínání. A deset kop míšeňských, kteréž pan Herolt Kavka dlužen býti ráčí, ty jsou také okázány Volfovi pacholku[14] též k jeho vlastnímu upomínánie. Při tom podílu byli jsou Jeho Milost pán napřed psaný, pan Albrecht hrabě a pán z Gutenštejna, i na místě jiných pánuov spoluporučníkuov pánuov z Rožmberka, pan Adam Sudek z Dlúhé a pan Jindřich Vojíř z Protivce, z strany pánuov z Rožmberka, a z strany druhé oni sami, pan Diviš a pan Fridrich, bratří Doudlebští z Doudleb, a vedlé nich pan Vítha starší z Erzavého [sic] a na Stálci a pan Ctibor Vrchotický z Loutkova. Toho na svědomí Jeho Milost pán, pan Albrecht hrabě z Gutenštejna a na Žerovnici etc., i na místě jiných pánuov spolupuoručníkuov, ráčil jest rozkázati svú pečeť k těmto dcedulím řezaným přiložiti a pan Fridrich Doudlebský z Doudleb, i na místě pana Diviše, bratra svého, též svou pečeť k těmto dcedulím přiložil a jedné každé straně dána jedna dcedule řezaná v jednostejná slova napsaná a tak upečetěná. Stalo se léta a dne, jakž se napřed píše.

Písařské ruce: Vlastní text originálu rukou N. Na fol. 2v přípisek K „Divisio mobilium post obitum domini Petri Daudlebsk[y], capitanei Crumloviensis, anno 1550." *a novodobá signatura.*

---

a) „na" *omylem dvakrát, z toho první škrtnuto (N).*

1) *Oldřich Holický ze Šternberka na Leštně, Jeroným Šlik z Holejče a z Pasounu.*
2) *Vilém a Petr Vok z Rožmberka.*
3) *Kryštof z Hohenfeldu.*
4) *Jeroným ze Starhembergu (písařskou chybou příjmení změněno). Dlužníkem této půjčky byl spolu s Jeronýmem také jeho bratr Pavel Jakub ze Starhembergu (srov. SOA Třeboň, CR – registratura, Doudlebští z Doudleb, č. 18, 20).*
5) *Ondřej Ungnad ze Suneku na Hluboké.*
6) *Chval a Jan Kunášové z Machovic.*
7) *Anna Hradecká z Rožmitálu.*

8) Volf Krajíř z Krajku na Nové Bystřici.

9) Jan Zajíc z Házmburka.

10) Jaroslav, Vratislav a Vojtěch z Pernštejna, kteří dluh zdědili po otci Janovi z Pernštejna (srov. SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a).

11) Jan Nebřehovský z Nebřehovic.

12) Vaněk, písař třeboňský. Snad je totožný s důchodním písařem Vaňkem, který zemřel na Českém Krumlově 23. listopadu 1562 (srov. J. PÁNEK (ed.), Václav Březan, Životy posledních Rožmberků I, Praha 1985, s. 192). E. CIRONISOVÁ, Správa třeboňského panství za Rožmberků (1366-1611), JSH 53, 1984, s. 1-9, se v přehledech třeboňských písařů nezmiňuje o žádném úředníkovi, jehož by bylo lze s Vaňkem bezpečně ztotožnit (jakéhosi písaře Václava uvádí k roku 1518).

13) Kateřina, mečířka v parkáně v Českém Krumlově.

14) Volf, pacholek Petra Doudlebského z Doudleb.

č. 6

Soupis oděvů, textilií, kožešin a jiných předmětů z pozůstalosti Petra Doudlebského z Doudleb, které byly prostřednictvím rožmberského úředníka Jana Kolikrejtara z Kolikrejtu převzaty paní Annou Rožmberskou z Rogendorfu či postoupeny do rožmberské zbrojnice. Sine loco, 23. července 1550 (česky).

Rukopis SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a. Dva do sebe vložené neprošité papírové dvojlisty, folium cca 310 (výška) x 220 mm. Filigrán na fol. 1 a 2 – Briquet, č. 1008. Bez pečetí.

[fol. 1r]

Toto šatuov jest Její Milosti paní[1] postoupeno v středu po svaté Maří Majdeleně 1550 [23. července 1550] od Kolkhrajtara:[a)][2]

Dva boppenrockhy z černého aksamitu a jeden šorc [z] černého aksamitu.

Španělská kápě aksamitová.

Damašková popelatá sukně s stříbrný[mi] šnůrkami.

Tyketová sukně černá černým aksamitem[b)] premovaná.

Damašková sukně hřebečková a popelatá s barvami, černým aksamitem a zlatými šnůrkami a knoflíčky pozlatcené.

Šamlatová hřebíčková zeleným aksamitem premovaná sukně.

Aksamitový boppenrok černý s knoflíky pozlatcenými.

[c)]

Purpurianišovej bobpenrok s červeným aksamitem[d)] premova[n]ý.

Asksamitový[e] [sic] bopenrok černý.
Askamitovej [sic] červenej dek na sedlo IX kusuov větších i menších.
Askamitový [sic] červený gollar.
Dvě zlaté šnůry a třetí s malými perličkami.
Dvě suknice ze černého atlasu zřezané jezdecké pacholetem [sic].
Punt [z] červeného atlasu.
Tři[f] birýty soukenný červený a jeden [ze] zlatého damašku.
XV lokte černého damašku.

[fol. 1v]

5 loket bez 1/2 [g] čtvrti zlatého damašku.
Šest kouskuov střébrohlavu.

Kuní kožich damaškový, než rukávy nejsú podšitý, polovici neb od toho pan[u] Vilímovi[3] vypárali.
Kuní kožich damaškem popelatým pošitý a červeným aksamitem premovaný.
Černý kabát aksamitový podšitý kunami s knoflíty [sic] pozlatcenými.
Střébrohlav kunami podšitý.

Šarlatová červená sukně, od toho pan Vilím vzal rysovú podšívku.
Lalokový kuní kožich hřebíčkovým šamlatem pošitej.
Kuní kožich černým tykytem pošitej.
Dva kusy lalokuov kuních sšité.
[Z] černého aksamitu gollar kunami podšitej.
Červené tykety 15 loket.
Bílé tykety 44 loket.

Hřebotovej liščí dekh.
Čepice kuní.
Kus spratkový podšívky.
Kus podšívky z kuních vocasuov.
14 kun nízkého vlasu, nic dobrého.

[fol. 2r]

14 jeleních a laních kóží vydělaných na zamš.
8 kozlovic vydělaných na zamš.

2 kůže pruské černé a 2 červené.
1 klobúk s fedrpušem a se dvěma šnórami zlatými.
1 klobúk černej[h)] s zlatou šnórou.
1 klobúk aksamitový premovaný.

Aksamitovej klobúk černej s zlatou šnórou.
Dva aksamitové birýty a třetí popelatej a jiný ještě tři birýty aksamitový dobří i zlí.
Damašková sukně černá široká.
Damaškovej černej bopnrokh.
Tyketová sukně černá černým aksamitem premovaná.
Damaškovej bopenrok lvový barvy černým aksamitem premovaný.
Aksamitovej bopenrok černý pacholetský.
Aksamitovej bopenrok brunátný s zlatými šnůrkami a pozlatcenými knoflíčky.
Aksamitový černý kabát.
Španělská kápě purpurianišová černým aksamitem premovaná.
Aksamitovej černej dek na sedlo ženské.
Aksamitovej dekh černej na kuoň mužskej.
Aksamitovej černej gollar.
Červená cendelínová suknička.
Popelatá tykytová suknička červenými šnůrkami premovaná.
Šamlatová suknička lvové barvy.
[Z] červeného lindyše suknička.
[Z] červeného lindyše kabáty dva.
Tykytový čepec pod šturmhaubem.

Tři dekhy černé soukenné a čtvrtý červený souken[n]ý.

[fol. 2v]

Z páně Doudlebského truhly:

XIII celých lišek.
XI podbřiškuov ličších [sic].
VI hřbetuov liščích.
Kun LI.
Kuní kožich hřbetový černým atlasem pošitej.
Liščí kožich podbřiškový černým šamlatem pošitej.
Liščí kožich podbřiškový černým harasem pošitej.

Kaftany starý liškami podšitý, zeleným aksamitem premovaný.
Kabát aksamitový černý.
Sukně lvový barvy hazuka.
Plášť kúmarový[i] zeleným aksamitem premovaný.
Rozinové barvy španělská kápě aksamitem černým premovaná.
[Z] kúmaru soběslavského sukně.
4 mísy cínové nové[j] veliké, 3 menší staré, 2 mísy prostřední nový, jedna stará, dvě malý misky a 3 taléře.
Jedna konev pinetní, druhá třížejtlíková a třetí poloupinetní, žejtlíky tři a jedno poloužejtlíčí.
Medenice a nalévadlo.

Toto dáno do hornischkhomer:

Dvě kuše a 1 hever.
Tři ručnice.

Písařské ruce: Vlastní text rukopisu rukou O. Na fol. 4v přípisek I „Tutorum tempore 1550. Svrchků na šatstvu i jiných věcech po panu Doudlebským Petrovi I polovice, co při domu rožmberským kromě peněz (kteréž také i s podzemským [sic] statkem z polovice pánům rožmberským[4] dostaly se) zůstalo. Ad Daudleb. vel classem VII. odkazů." *a novodobá signatura.*

---

a) Slova „od Kolkhrajtara" *doplnil O dodatečně světlejším inkoustem za* „Majdeleně", *kde původně v rkp. končil předposlední řádek nadpisu.*
b) Zde „akssamitem" *(O).*
c) Zde i dále zachovávám (v rkp. různě dlouhé) vodorovné čáry (O) oddělující skupiny zápisů.
d) Jako pozn. b.
e) Po „Ask" *namočil O pero, obtáhl* „k" *a pokračoval.*
f) Nadepsáno nad škrtnuté „Dva" *(O).*
g) V rkp. zlomek jako přetržená římská „I".
h) Původní „g" *na začátku slova opraveno (O) na* „cz" *(transliterace).*
i) Následuje škrtnuté „če" *(O).*
j) Následuje škrtnuté „l" *(O).*

1) Anna Rožmberská z Rogendorfu.
2) Jan Kolikrejtar z Kolikrejtu.
3) Vilém z Rožmberka.
4) Vilém a Petr Vok z Rožmberka.

č. 7

Jáchym z Hradce na Hradci a Oldřich Španovský z Lisova na Pacově jako zprostředkovatelé potvrzují uzavření kupní smlouvy, podle níž Vilém z Rožmberka, zastupující také svého bratra Petra Voka z Rožmberka, a bratři Diviš Doudlebský z Doudleb na Starcově Lhotě a Fridrich Doudlebský z Doudleb na Nadějkově jako prodávající na jedné straně postupují bratrům Mikulášovi a Ctiborovi Vrchotickým z Loutkova jako kupujícím na straně druhé deskové statky po Petrovi Doudlebském z Doudleb, to jest celou ves Mostečný a díly Závsí, Katova a Horní Radouně, celkem za 1940 kop míšeňských grošů. Sine loco, 12. května 1551 (česky).

Originál SOA Třeboň, CS – listiny, Katov II-195-1, kart. 48, č. 342. Papírový dvojlist, folium cca 310 (výška) x 220 mm. Filigrán na fol. 1 – Briquet, č. 1008. Na fol. 1v dvě přitištěné pečeti, pod papírovou krytkou cca 50 x 50 mm jen první z nich: 1. Jáchyma z Hradce na Hradci, kulatá – průměr 28 mm, vosk červený, 2. Oldřicha Španovského z Lisova na Pacově, kulatá – průměr 27 mm, vosk černý.

Dobový neověřený opis na papíře uložen v SOA Třeboň, CS – listiny, Katov II-195-2, kart. 48, č. 343. Papírový dvojlist, folium cca 300 (výška) x 210 mm. Filigrán na fol. 1 – Briquet, č. 1008. Bez pečetí.

Edice vychází z originálu, různočtení v dobovém neověřeném opise jsou zachycena v textových poznámkách.

[fol. 1r]

Léta Páně patnádctistého padesátého [a)] prvního v úterý po slavném hodu Božieho Na nebesa vstoupení [12. května 1551] stala se jest smlúva dobrovolná celá dokonalá námi Joachymem z Hradce a na Hradci, purkhrabí karlštejnským, a Voldřichem Španovským z Lisova a na Pacově, a to mezi urozeným pánem, panem Vilímem z Rožmberka, správcí a vladařem domu pánuov z Rožmberka etc., Jeho Milostí, a urozenými vládykami, panem Divišem a panem Fridrichem Doudlebskými, bratřími vlastními z Doudleb, nápadníky statku nebožtíka pana Petra Doudlebského z Doudleb, hajthmana na Krumlově dobré paměti, z jedné a panem Mikulášem a panem Ctiborem, vlastními bratřími Vrchoticskými z Loutkova etc., z strany druhé, a to taková, kdež jest se Jich Milostem panu Vilímovi a panu Petrvokovi, bratřím vlastním z Rožmberka, a panu Divišovi a panu Fridrichovi Doudlebským dostal statek pozemský po nebožtíkovi panu Petrovi Doudlebským z Doudleb, zejména ve vsi Závsí,[1] což jest tu měl, ve vsi Katově,[2] což tu měl, ves Mostečnej[3] celá, ve vsi

Radouni,[4] což tu měl etc., i již dotčenej statek všeckeren, totiž ve vsi Závsí, což tu měl, v Katově, což tu měl, v Radouni, což tu měl,[b] a ves Mostečnej celou s rybníky, vodotočienami, s platy, slepicemi, ospy ovesnými, sejry, pověsmy, vejci, robotami a podělky všelikterakými, s lesy, chrastmi, chrastinami, pastvami, pastvištěmi, se vší zvólí a s plným a celým panstvím, tak jakž jest nebožtík pan Petr Doudlebský sám držel a užíval a Jich Milostem pánóm a jim Doudlebským se tu po něm dostalo, nic ovšem sobě tu[c] ani dědicóm a budoucím svým nepozuostavujíce prodali jsou a sstoupili a mocí listu tohoto prodávají a sstupují výš dotčeným panu Mikulášovi a panu Ctiborovi Vrchotickým[d] z Loutkova, dědicóm a budoucím jejich za devatenádcte set a čtyřidceti kop, vše na míšeňský groš počítajíc, kterúžto summu pan Mikuláš a pan Ctibor Vrchotičští[e] mají a povinni jsou Jich Milostem pánóm z Rožmberka a pánóm Doudlebským spraviti a zaplatiti takto: předkem na svatého Havla [16. října] najprv[f] příštího po datum této smlúvy ||[g] patnádcte set kop míšeňských a ostatních čtyři

[fol. IV]

sta a čtyřidceti kop míšeňských na svatého Jiří [23. dubna] též po datum listu tohoto najprv příštího. A což by na platech stálých neb běžných podlé registr pánóm Vrchoticským vydaných, že by se lidé nepřiznávali, scházelo, tehdy na té summě napřed jmenované, kterúž páni Vrchotičští za ten statek spraviti povinni jsou, vždy za jednu kopu grošuov čezských stálého platu třidceti kop grošuov čezských a zběžného platu za jednu kopu grošuov deset kop grošuov čezských při platcení sraziti mají. A výš dotčení páni z Rožmberka a Doudlebští jakožto prodávající povinni jsou a budou panu Mikulášovi a panu Ctiborovi Vrchoticským, dědicóm a budoucím jejich, kdyžkoli čtyři neděle před kterýmižkoli suchými dny dali by napřed věděti, do desk zemských vložiti a to spravovati, jakž v tomto království za právo jest.[5] Než co se té louky, na kterúž Deštěnští,[h] že k[i] záduší přináleží, nastupují, dotýče, puokudž by vždy měla zase do Deštného[6] puštěna býti, tehdy což by na té louce platu pánóm Vrchoticským sešlo, tehdy také má jim na platcením [sic] zpuosobem výš dotčeným také sjíti. A to jsou sobě obě straně věrně a právě zdržeti slíbily. A na potvrzení toho výš dotčené strany dožádaly jsou se toho nás napřed psaných prostředkuov, že jsme pečeti své vlastní k této smlúvě přitisknúti dali, však ovšem sobě a dědicóm svým bez škody. A jedné každé straně tato smlúva jest v jednostajná slova napsaná a tak upečetěná dána. Stalo se léta a dne, jakž se napřed píše.

Písařské ruce: Vlastní text originálu rukou J. Na fol. 2v *přípisek O* „Smlúva s panem Ctiborem Vrchotickým vo statek nebožtíka páně Doudlebského.", *dále německý regest G a novodobá signatura.*

Vlastní text dobového neověřeného opisu rukou J. Na fol. 2v přípisek O „Smlúva se panem Ctiborem Vrchotickým o statek pozemský páně Doudlebského.", *dále přípisek I* „Paměti rozličných smluv, směn, kšaftův etc. k shování [sic] hodné. Přehlídnuté 31. Januarii 1597." *a novodobá signatura.*

a) Tučně je vyznačen první řádek vyvedený v originálu i opisu (J) kaligrafickým českým novogotickým kresleným písmem 16. století.

b) Opis: od „v Katově" *původně vynecháno, pak dopsáno in sinistro margine s vyznačením vsuvky překříženými jedním svislým a dvěma vodorovnými tahy (J).*

c) Opis postrádá „tu".

d) Opis: „Vrchoticským".

e) Originál: původně „Wrchoticzsky" *(transliterace), jež pak J opravil přepsáním* „st" *přes* „k".

f) Opis: „najprve".

g) Rozhraní fol. 1r-1v opisu.

h) Opis: původně „Desstiensky" *(transliterace), jež pak J opravil přepsáním* „st" *přes* „k".

i) Originál: „k" *dodatečně vtěsnáno mezi sousední slova (J).*

1) Závsí, okr. Tábor.

2) Katov, okr. Tábor.

3) Mostečný, okr. J. Hradec.

4) Horní Radouň, okr. J. Hradec.

5) Dne 29. května 1551 zplnomocnil Fridrich Doudlebský z Doudleb na Nadějkově Jiříka Těžkého z Hradiště stran intabulace – SÚA Praha, Desky zemské, DZV 49, D 27. K té však došlo až 6. června 1567 na základě povolení zemského soudu z předchozího dne, a to ve Fridrichově nepřítomnosti a bez odpovídajícího zastoupení tohoto rytíře, jehož jméno proto bylo do deskového zápisu o prodeji doplněno později, 2. dubna 1568 – SÚA Praha, Desky zemské, DZV 16, C 12; týž fond, DZSt 45, E 21.

6) Deštná, okr. J. Hradec.

Slovníček vybraných pojmů

Slovníček zachycuje výrazivo z oblasti odívání, bojové a lovecké výzbroje a výstroje, rybářských potřeb, stolování, historické metrologie aj., které je součástí slovní zásoby písemností, zařazených v edici pod č. 3, 6 a 7, a jež si zasluhuje výkladu vzhledem k archaičnosti termínů jako takových či jejich tvarů, případně pro svou oborovou specifičnost resp. významové posuny (u výrazů používaných dodnes). V rejstříku zachovávám tutéž grafiku jednotlivých termínů jako v edici. Samotná adjektiva jsou do rejstříku zanesena vždy ve formě nominativu singuláru maskulina, u základních hesel tvořených spojením adjektiva a substantiva je (bez ohledu na pořadí v pramenech) na prvním místě uvedeno přídavné jméno. Případná synonyma shrnuji u základního hesla, přičemž tvoří odkazová hesla obvykle jen tehdy, pakliže je od základního hesla, u nějž jsou pak vypsány v šikmé závorce, dělí v abecedním sledu hesla jiná. V případě sémantické multiplicity konkrétních výrazů uvádím v jejich výkladu jen relevantní významy, připadající v úvahu pro zde vydané písemnosti.

Z literatury, použité při sestavování slovníčku, třeba zmínit následující. Pokud jde o odívání, bojovou a loveckou výzbroj a výstroj, bylo lze opřít se především o klasické dílo Z. WINTRA, *Dějiny kroje v zemích českých od počátku století XV. až po dobu bělohorské bitvy,* Praha 1893, s přihlédnutím k novějším pracím L. KYBALOVÉ, *Dějiny odívání.* Renesance (15. a 16. století), Praha 1996, a L. KŘÍŽKA – Z. J. K. ČECHA, *Encyklopedie zbraní a zbroje,* Praha 1997. K rybářským potřebám zejm. J. ANDRESKA, *Vývoj nářadí v rybničním hospodářství,* Vědecké práce Československého zemědělského muzea 9, 1969, s. 81-165; srov. i TÝŽ, *Rybářství a jeho tradice,* Praha 1987, s. 60-65; TÝŽ, *Vývoj rybářství,* Praha 1977. K nářadí a jiným předmětům denního použití M. BOHATCOVÁ, *Nástroje, nářadí a okrasy na počátku 16. století v Čechách,* Československá etnografie 10, 1962, s. 198-210. Ze speciálních studií věnovaných raně novověkému stolování srov. J. HRDLIČKA, *Rituál stolování na raně novověkých aristokratických dvorech v českých zemích,* Opera historica 7, 1999, s. 619-653; TÝŽ, *Hodovní stůl a dvorská společnost.* Strava na raně novověkých aristokratických dvorech v českých zemích (1550-1650), Č. Budějovice 2000, kde citována další literatura. Při výkladu resp. převodu metrologických údajů vycházím z prací A. SEDLÁČKA, *Paměti a doklady o staročeských mírách a vahách,* Praha 1923, a G. HOFMANNA, *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy,* Plzeň – Sušice 1984. Z prací širšího záběru viz pak J. PETRÁŇ (red.) a kol., *Dějiny hmotné kultury II/1-II/2,* Praha 1995-1997, L. NOVÝ a kol., *Dějiny techniky v Československu do konce 18. století,* Praha 1974. Ze standardních jazykových příruček posloužil zejm. lexikon J. JUNGMANNA, *Slovník česko-německý I-V,* Praha 1835-1839 (reprint Praha 1989-1990), částečně i výběrové a na starší období

zaměřené lexikony F. ŠIMKA, *Slovníček staré češtiny*, Praha 1947, a J. BĚLIČE – A. KAMIŠE – K. KUČERY, *Malý staročeský slovník*, Praha 1978, jakož i nedokončené dílo J. GEBAUERA, *Slovník staročeský I-II*, Praha 1903-1916, a na ně navazující *Staročeský slovník*, vycházející v Praze od roku 1968.

aksamit – samet, hedvábná látka; srov. askamitový, asksamitový

askamitový, asksamitový – aksamitový; viz aksamit

atlas – hladká hedvábná látka

birýt – baret, různě tvarovaná pokrývka hlavy zhotovená z tvrdého plátna potaženého látkou

bobpenrok, bopenrok, bopnrokh, boppenrockh, boppenrok – viz kaftan

brněný – drátěný, ze železných kroužků zhotovený

brunátný – tmavočervený až hnědý

cvilink – lněná tkanina, často s obrazci

cendelín – lehčí hedvábná či polohedvábná tkanina; srov. tyketa, tykyta

damašek – těžká hedvábná látka se vzorky

dek, dekh – ozdobná pokrývka koně

duchna – peřina

fedrpuš – chochol, svazek ozdobných per

flek – kus kožešiny

gollar – viz punt

haras – jemná vlněná či hedvábná tkanina

hazuka – svrchní mužská či ženská sukně; viz sukně, suknice, suknička, srov. šorc

hever – napínák tětivy kuše

hornischkhomer – zbrojnice

hřbetový /hřebotový/ – hřbetní, ze hřbetní kůže zhotovený

hřebečkový, hřebíčkový – tmavohnědý, kaštanový

hřebotový – viz hřbetový

chrast, chrastina – křoví, křovina

kabát – krátký šat do pasu; srov. kaftan

kaftan /bobpenrok, bopenrok, bopnrokh, boppenrockh, boppenrok/ – svrchní šat, delší kabát; srov. kabát

kápě španělská – viz španělská kápě

keser – mělká rybářská síť na dřevěné tyči s kovovou obroučkou; srov. nevod, nevuodek, plot, sak, vadka

kment – jemné plátno; viz plátno

knoflít – knoflík

koflík – pohár, číše; srov. přikrývádko, přikrývadlko

koltra – přikrývka, pokrývka, čaloun, závěs

koumar /kúmar/ – sukno ocelově šedé barvy; viz sukno, srov. kúmarový

kruh – snad kruch (krušec), tj. bochník resp. kus neurčité velikosti

křečný – režný, hrubý

kúmar – viz koumar

kúmarový – zhotovený z koumaru; viz koumar

kus – část, díl, u plátna délková míra (asi 67-70 loktů); viz loket, plátno, štouček

kůže pruská – viz pruská kůže

lac – železný poklopec připevněný na šorci; viz šorc

lalokový – z laloků zhotovený

lep – lepivá hmota používaná při lapání ptáků; srov. nákeřní síť, tenata, tenátka

lindyš – nejkvalitnější sukno; viz sukno
loket – délková míra (pražský = 59,14 cm, vídeňský = 77,756 cm); srov. kus, štouček
lvový – tmavočervený
medenice – měděná nádoba na mytí
náhanec – síťový chobot na lovení; srov. ruokávník
nalévadlo – nádoba sloužící k nalévání
nákeřní síť – patrně síť k lapání ptáků nastražovaná na keřích; srov. násmezní síť, tenata, tenátka
násmezní síť – snad síť nastražovaná na mezích; srov. nákeřní síť, tenata, tenátka
nevod, nevuodek – velká vlečná síť používaná při výlovu ryb; srov. keser, plot, sak, vadka
nohavice – přiléhavé kalhoty
osep – naturální dávka vrchnosti v obilném zrnu
pinetní – mající objem jedné pinty (pinta česká = 1,949 l, pinta vína na Budějovicku = 1,886 l); srov. poloupinetní
plášť – svrchní oděv různé délky; srov. španělská kápě
plátno – lněná tkanina; srov. kment, kus, štouček
plot – síť na stahování ryb do loviště; srov. keser, nevod, nevuodek, sak, vadka
podbřiškový – z podbřiškové kožešiny zhotovený
podělek – krátkodobá robota
polouhák – lehčí ručnice; viz ručnice
poloupinetní – mající objem půl pinty; viz pinetní
polourukáví – část železného rukávu
poloušorcí – krátký šorc; viz šorc
poloužejtlíčí – nádoba o objemu půl žejdlíku; viz žejtlík, srov. šestižejtlíkový, třížejtlíkový
pommembre – patrně vonná pižmová náplň ozdobného přívěsku ve tvaru jablíčka
popelatý – šedý, hnědošedý
pověsmo – svazek lnu
premovaný – zdobně lemovaný
pruská kůže – dovážená kůže vydělaná zvláštním způsobem
přikrývádko, přikrývadlko – víčko, poklička; srov. koflík
punt /gollar/ – prsník, náprsník, zdobná pokrývka výstřihu v mužském či ženském oděvu
purpurianišový – purpurový
rejček – rýč
rozinový – růžový
ručnice – střelná zbraň, puška; srov. polouhák

ruokávník – ruční síť s chobotem na lovení koroptví; srov. náhanec

řežábkový – určený k lapání jeřábů

sačování – sačení, lovení ryb do sítě; srov. sak

sak – síť pytlovitého tvaru s násadou na chytání ryb, případně i suchozemských zvířat; srov. keser, nevod, nevuodek, plot, vadka

síť nákeřní – viz nákeřní síť

síť násmezní – viz násmezní síť

spratkový – zhotovený z kožešiny nenarozeného zvířete

střébrohlav – stříbrohlav, hedvábná látka s vetkanými vzory ze stříbrných nitek

sukně, suknice, sukničky – označení pro mužský i ženský šat rozmanitých typů a délek splývající od ramen dolů (mužská i ženská sukně) či oddělený v pase od horní části oděvu (ženská sukně); srov. hazuka, šorc

sukno – vlněná valchovaná látka; srov. koumar, lindyš

šalše – omáčka

šamlat – tkanina z velbloudí srsti

šarlat – látka purpurové barvy

šefelín – vrhací kopí; srov. voštíp

šestižejtlíkový – mající objem šesti žejdlíků; viz žejtlík, srov. poloužejtlíčí, třížejtlíkový

škorně – vysoká bota

škřivanec – skřivánek

šnóra, šnůrka – šňůrka, tkanička

šorc – sukně od pasu dolů, jako součást zbroje plátová či drátěná; viz sukně, suknice, sukničky, srov. hazuka, lac, poloušorcí

španělská kápě – pláštík kryjící záda; srov. plášť

šrouštes (?) – neidentifikovaný předmět

štouček – štučka, délková míra pro plátno (30 loktů?); viz kus, loket, plátno

šturmhaub – lehká otevřená přílba s hřebenem; srov. voboječek

tenata, tenátka – sítě k lapání zvěře či ptáků; srov. vobrví

třížejtlíkový – mající objem tří žejdlíků; viz žejtlík, srov. poloužejtlíčí, šestižejtlíkový

tyketa, tykyta – lehčí hedvábná látka; srov. cendelín

vadka – vatka, vlečná síť používaná při výlovu ryb menší než nevod; srov. keser, nevod, nevuodek, plot, sak

vlas – srst

voboječek – kus zbroje obepínající a chránící krk; srov. šturmhaub

vobrví – provaz na natahování a svinování tenat; viz tenata, tenátka

voštíp – oštěp; srov. šefelín

zamš – semiš, vydělaná měkká kůže s drsnějším povrchem

zřezaný – ozdobně na okraji nařezaný a roztřepený či vykládaný různobarevnými látkami

žejtlík – žejdlík, dutá míra (český = 0,487 l, vídeňský = 0,354 l), nádoba o objemu jednoho žejdlíku; srov. poloužejtlíčí, šestižejtlíkový, třížejtlíkový

žok – větší (kožený) pytel

Tabulka 3: Přehled písařských rukou ve vydaných písemnostech[1]

Sigla	*Výskyt*[2]	Charakteristika písma
A	1	kaligrafická česká novogotická listinná polokurzíva 16. století
B	1	vlastnoruční kurzívní podpis Ferdinanda I.
C	1	středně zběžná humanistická kurzíva 16. století
D	1	vlastnoruční polokurzívní podpis Hanuše Pluha z Rabštejna
E	1	vlastnoruční složitě ornamentálně ztvárněný podpis Jiřího Lokšana z Lokšanu
F	1, 2	úhledná česká novogotická kurzíva a kaligrafické české novogotické kreslené písmo 16. století[3] písaře úřadu zemských desk
G	1, 2, 7	středně zběžná německá novogotická kurzíva 18. století
H	2	středně zběžná česká novogotická kurzíva 16. století
I	2, 3, 4, 6, (7)	středně až velmi zběžná česká novogotická kurzíva a velmi zběžná humanistická kurzíva Václava Březana[4]
J	(2), 3, (3), 7, (7)	úhledná česká novogotická kurzíva a kaligrafické české novogotické kreslené písmo 16. století[5]
K	(2), (3), 5	úhledná humanistická kurzíva 17. - 18. století
L	3	středně zběžná česká novogotická kurzíva 16. století
M	4	středně zběžná německá novogotická kurzíva 16. století
N	5	kaligrafická česká novogotická kurzíva 16. století
O	6, 7, (7)	velmi zběžná česká novogotická kurzíva 16. století

Poznámky k tabulce:

1) Ruce vyhotovitelů starých signatur a jiných pozdních přípisků na vydaných písemnostech nebyly opatřeny siglami a pojaty do přehledu.

2) Závorka značí, že nejde o výchozí exemplář písemnosti otištěné pod příslušným číslem, nýbrž o ten, jehož různočtení jsou vyznačena v textových poznámkách.

3) Kaligrafické české novogotické kreslené písmo 16. století (F) jen v částech deskového vkladu, k němuž blíže ve věcných poznámkách k příslušným písemnostem.

4) Velmi zběžná humanistická kurzíva (I) jen v jazykově latinských částech Březanových přípisků.

5) Kaligrafické české novogotické kreslené písmo 16. století (J) pouze v částech textu, na něž je v edici upozorněno.

Identifikační rejstřík osob

Rejstřík zachycuje výskyt jednotlivých osob v edici a zároveň podává jejich základní identifikaci (heslo „**z Doudleb Doudlebský: *Petr***" bylo vypuštěno, neboť tato persona prostupuje celou edicí a je jí věnována úvodní studie). Různé varianty osobních jmen uvádím jako hesla odkazující na základní heslo zpravidla jen tehdy, pokud je od tohoto v abecedním sledu dělí hesla jiná. U základních hesel jsou odlišné varianty jmen vypsány v šikmé závorce. Za jménem následuje v kulaté závorce časové zařazení osoby, tj. udání přesného data či alespoň roku narození a úmrtí, resp. pouze úmrtí *(†)* nebo pouze narození *(narozen)*, případně toliko specifikace rozmezí dosud známých spolehlivých přímých či nepřímých pramenných zmínek *(doložen)*. Další charakteristika osoby v ideálním případě sestává z určení její stavovské příslušnosti (u členů privilegovaných stavů), ze specifikace důležitějších úřadů a funkcí, jež zastávala, případně profese, kterou vykonávala, či důležitých projevů mimoprofesních vztahů k červené růži, z vypsání z našeho hlediska relevantních příbuzenských vazeb, konečně z nástinu významnějších momentů vztahů k rodu rytířů Doudlebských z Doudleb. Konkrétní heslo ovšem zpravidla zachycuje jen některé z těchto bodů. Odkazy na edici se vztahují k číslům, pod nimiž jsou prameny zařazeny, přičemž číslice v hranaté závorce značí, že jméno dotyčné osoby bylo v příslušné písemnosti buď zcela zamlčeno či uvedeno pouze v nejednoznačné neúplné formě (tedy nebylo současně vypsáno křestní a rodové jméno); plné jméno je pak doplněno ve věcné poznámce pod zněním příslušného pramene. Za číslem písemnosti je stručně nastíněn kontext, v němž se daná persona v pramenu objevuje.

Z materiálů, na jejichž základě byla identifikace jednotlivých osob provedena, je třeba zmínit následující. Bohatý zdroj genealogických i profesních dat představují převážně A. SEDLÁČKEM či M. KOLÁŘEM zpracovaná hesla pojednávající o šlechtických rodech, roztroušená v základní řadě *Ottova Slovníku naučného I-XXVIII*, Praha 1888-1909 (v některých případech se ukázal jako užitečný i starší F. L. RIEGEREM a J. MALÝM redigovaný *Slovník naučný I-XI*, Praha 1860-1874), a monumentální dílo A. SEDLÁČKA, *Hrady, zámky a tvrze království Českého I-XV*, Praha 1882-1927; TÝŽ, *Českomoravská heraldika II.* Část zvláštní, Praha 1925; jakož i vzorně připravená edice J. PÁNEK (ed.), *Václav Březan, Životy posledních Rožmberků I-II*, Praha 1985, která byla rovněž inspirativní z hlediska koncepce identifikačního rejstříku. Údaje o personálním obsazení významných úřadů a hodností shromáždili především F. PALACKÝ, *Přehled současný nejvyšších důstojníků a ouředníků zemských i dvorských ve království Českém, od nejstarších časů až do nynějška*, Praha 1832; A. BOČEK, *Přehled Knížat a Markrabat i jiných nejvyšších důstojníků zemských v Markrabství moravském*, Brno 1850; T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung*, I. Abteilung. Von Maximilian I. bis zur Vereinigung

der österreichischen und böhmischen Hofkanzlei (1749), II. Band. Aktenstücke 1491-1681, Wien 1907, některé údaje byly čerpány ze standardních pramenných edic (*AČ, SČ, DZB II, DZO II,* též O. PLACHT, *Odhad majetku stavů království českého z r. 1557,* VKČSN, třída filosoficko-historicko-filologická 1947, Praha 1950, č. 4), k obsazení správních orgánů rožmberského dominia srov. E. CIRONISOVÁ, *Vývoj správy rožmberských panství ve 13. - 17. století,* SAP 31, 1981, s. 105-178; TÁŽ, *Správa třeboňského panství za Rožmberků (1366-1611),* JSH 53, 1984, s. 1-9, i starší dílčí studie téže autorky - E. BARBOROVÁ, *Funkce hejtmanů (úředníků) na rožmberských panstvích,* JSH 38, 1969, s. 198-207; TÁŽ, *Purkrabí rožmberských hradů a panství,* JSH 39, 1970, s. 213-221; TÁŽ, *Správa na panstvích Petra Voka z Rožmberka v letech 1565-1592 (1611),* Archivum Trebonense 1971, s. 1-13. Identifikace příslušníků cizích šlechtických rodů se opírá zejména o práce J. HÜBNERS *Genealogische Tabellen III,* Leipzig 1728; C. von WURZBACH, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich,* 1.-60. Theil, Wien 1856-1891; *Die Kuenringer.* Das Werden des Landes Niederösterreich, Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums, Neue Folge, Nr. 110, Wien 1981, genealogická tabulka v příloze. Z nejnovější literatury k předním domácím panským rodům, korigující v konkrétních případech starší údaje o jednotlivých personách a přinášející namnoze nové poznatky o personálním zázemí velmožských dvorů, bylo využito studií shrnutých ve sbornících V. BŮŽEK (red.), *Poslední páni z Hradce,* Opera historica 6, České Budějovice 1998; V. BŮŽEK - P. KRÁL (edd.), *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku,* Opera historica 7, České Budějovice 1999, a práce P. VOREL, *Páni z Pernštejna.* Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy, Praha 1999. K příslušníkům rytířského rodu Doudlebských z Doudleb viz T. KAHUDA (ed.), *Václava Březana „Dúdlebských rytířů rod"*, JSH 65, 1996, s. 170-213, kde další literatura a prameny.

Cziastolar, Častolar - viz z Dlouhé Vsi Častolar

Deštěnští

- *obyvatelé městečka Deštné (okr. J. Hradec)* - 7: nárokovali louku z majetku po Petrovi D. z D.

z Dlouhé Vsi Častolar /z Dlúhé Vsi Častolar, von Langendorf Cziastolar/

- *Jan na Chlumu († 1560), rytíř, 1559 mezi rukojmími za věno při sňatku Jana, syna Diviše Doudlebského z Doudleb na Starcově Lhotě* - 3, 4: mezi zástupci rožmberské strany při dělení pozůstalosti Petra D. z D.

z Dlúhé Sudek

- *Adam († 16. října 1562), rytíř, rožmberský služebník, od 1546 člen rožmberskými poručníky jmenované úřednické rady, od 1551 mezi správci rožmberského dominia, podílník na rožmberské těžbě stříbra* - 2: spolupečetitel závěti Petra D. z D., - 3, [4], 5: mezi zástupci rožmberské strany při dělení pozůstalosti Petra D. z D.

z Dlúhé Vsi – viz z Dlouhé Vsi Častolar

z Dobrše Koc /Kotz/

– *Adam na Obrazenicích († asi 1573), rytíř, rožmberský služebník, 1531-1535 a 1538/1540-1548 hejtman na Nových Hradech, 1554-1556 aktivní straník Rožmberků ve sporu s knížaty z Plavna, 1559 mezi rukojmími za věno při sňatku Jana, syna Diviše Doudlebského z Doudleb na Starcově Lhotě* – 3, 4, 5: dlužník Petra D. z D.

z Doudleb Doudlebský /von Dudleb Dudlebsky/

– *Diviš na Starcově Lhotě /Diwisch/ (doložen 1542-1573), rytíř, bratr Fridricha Doudlebského z Doudleb na Nadějkově, blízký příbuzný Petra Doudlebského z Doudleb* – 2, 3, 4, 5: dědic části majetku Petra D. z D., – 7: mezi prodávajícími deskových statků po Petrovi D. z D.

– *Fridrich na Nadějkově († 1596), rytíř, 1567 výběrčí posudného v Bechyňsku, 1572 hejtman Bechyňska, bratr Diviše Doudlebského z Doudleb na Starcově Lhotě, 1559 mezi rukojmími za věno při sňatku Divišova syna Jana, blízký příbuzný Petra Doudlebského z Doudleb* – 2, 3, 4, 5: dědic části majetku Petra D. z D., – 7: mezi prodávajícími deskových statků po Petrovi D. z D.

– *Jiřík „Koktan" († 1521/1522), rytíř, rožmberský služebník, 1520-1521 purkrabí na Českém Krumlově, otec levoboké dcery Kateřiny, mečířky v parkáně v Českém Krumlově, bratr Petra Doudlebského z Doudleb* – 5: zemřelý otec Kateřiny

z Dráchova Dráchovský

– *Jindřich († 1564), rytíř, rožmberský služebník, 1543 velitel rožmberských oddílů v protitureckém tažení, 1546-1547 rožmberský polní hejtman, 1546-1551 člen rožmberskými poručníky jmenované úřednické rady, 1539 svědek při prodeji rybníků Petra Doudlebského z Doudleb rytířům Tučapům z Tučap, 1548 rukojmí za dluh Petra Doudlebského z Doudleb Václavu Metelskému z Feldorfu* – 3, [4]: mezi zástupci rožmberské strany při dělení pozůstalosti Petra D. z D.

von Dudleb Dudlebsky – viz z Doudleb Doudlebský

Dvořecký – viz z Olbramovic Dvořecký

z Eitzingu

– *Osvald Filip (doložen 1522-1606), svobodný pán, od 70. let 16. století vysoký císařský úředník* – [3], [4]: rukojmí za dluh Kryštofa z Hohenfeldu Petrovi D. z D.

z Erzavého – viz ze Rzavého Víta

Ferdinand I. Habsburský /Ferdinandus/ *(10. března 1503 – 25. července 1564), od 1521 arcikníže rakouský, od 1526 král český a uherský, od 1531 král římský, od 15568 císař římský* – 1, 2, [3], [4]: vydavatel mocného listu pro Petra D. z D.

Frank *(doložen 1550), blíže neznámý muž, snad rožmberský služebník v Českém Krumlově* – 3: úschovce pěti sítí Petra D. z D.

Gassoldská – viz z Rožmberka: Eva

z Gutnštejna /z Gutenštejna, von Gutenstan/

– *Albrecht na Žirovnici /na Žerovnici/ († 29. srpna 1550), hrabě, 1533-1542 nejvyšší mincmistr, od 1545 rožmberský poručník, podílník na rožmberské*

těžbě stříbra – 2: jako rožmberský poručník jmenován v závěti Petra D. z D., – 3, 4: dlužník Petra D. z D. [zároveň rožmberský poručník], – 5: jako rožmberský poručník při dělení pozůstalosti Petra D. z D.

Habsburský – viz Ferdinand I. Habsburský

z Házmburka Zajíc /Hos/

– *Jan († 2. října 1553), pán, nejvyšší truksas Království českého* – 3, [4], [5]: dlužník Petra D. z D.

Hehenfeldar, Hehenfelder – viz z Hohenfeldu

z Hodějova Hodějovský

– *Smil († 1567), rytíř, 1541 výběrčí berně ve Vltavsku, 1547, 1549, 1554, 1556, 1557, 1561 a 1565 relátor zemských sněmů* – 3, [4]: mezi zástupci doudlebské strany při dělení pozůstalosti Petra D. z D.

z Hohenfeldu /Hehenfeldar, Hehenfelder, Hohenfelder, von Hohenfeld/

– *Kryštof († do 1551), svobodný pán, bratr Eufemie, manželky Jeronýma ze Starhembergu, od 1544 manžel Johany, blízké příbuzné Erazima ze Starhembergu a sestry Jeronýma a Pavla Jakuba ze Starhembergu a Alžběty provdané za Markvarda I. z Kuenringu* – [3], [4], [5]: dlužník Petra D. z D.

z Holejče a z Pasounu Šlik

– *Jeroným (1494-1551), hrabě, 1524-1540 purkrabí chebský, 1545-1551 rožmberský poručník* – 2: jako rožmberský poručník jmenován v závěti Petra D. z D., – [3], [4], [5]: rožmberský poručník

Holický, Holiczky – viz ze Šternberka: Oldřich Holický na Leštně

Hos – viz z Házmburka Zajíc

z Hradce

– *Jáchym na Hradci /Joachym/ (14. července 1526 – 12. prosince 1565), pán, 1551-1554 purkrabí karlštejnský, od 1554 nejvyšší kancléř Království českého, 1554-1556 aktivní straník Rožmberků ve sporu s knížaty z Plavna, syn Adama I. z Hradce a Anny Hradecké z Rožmitálu, od 1546 manžel Anny, dcery Jošta III. z Rožmberka a Vendelíny ze Starhembergu, švagr Viléma, Petra Voka, Alžběty, Bohunky a Evy z Rožmberka* – 7: zprostředkovatel prodeje deskových statků po Petrovi D. z D.

Hradecká – viz z Rožmitálu: Anna Hradecká

z Hradiště Těžký

– *Jiřík (doložen 1551), erbovník* – [7]: zplnomocněnec Fridricha Doudlebského z Doudleb

z Jiter Špulíř /z Jiter Špuléř/

– *Václav (doložen 1508-1550, † před 1555), rytíř, rožmberský služebník, 1523-1528 hejtman na Choustníku, 1528 hejtman na Třeboni* – 3, [4]: mezi zástupci rožmberské strany při dělení pozůstalosti Petra D. z D.

Kateřina /Katheřina/ *(doložena 1522-1550), mečířka v parkáně v Českém Krumlově, levoboká dcera Jiřík „Koktana" Doudlebského z Doudleb a jeho českokrumlovské souložnice, neteř Petra Doudlebského z Doudleb* – 5: nabyvatelka drobné pohledávky po Petrovi D. z D.

Kavka – viz z Říčan Kavka

Kholkhraiter – viz z Kolikrejtu Kolikrejtar

Koc – viz z Dobrše Koc

Koktan – viz z Doudleb Doudlebský: Jiřík „Koktan"

z Kolikrejtu Kolikrejtar /Kholkhraiter, Kolkhrajtar/

– *Jan († před 1576), rytíř, rožmberský služebník, 1558-1567 hejtman na Nových Hradech, 1543 postoupil Petrovi Doudlebskému z Doudleb dlužní úpis od Jana st. Špulíře z Jiter, 1550 jel do Prahy vyřídit intabulaci závěti Petra Doudlebského z Doudleb do zemských desk* – 3, [4]: dlužník Petra D. z D., – [6]: výdejce části předmětů z pozůstalosti Petra D. z D. Anně Rožmberské z Rogendorfu

Konopišťský – viz ze Šternberka: Adam Konopišťský na Zelené Hoře

Korzensky, Kořenský – viz z Terešova Kořenský

Kotz – viz z Dobrše Koc

z Krajku Krajíř

– *Volf na Nové Bystřici († 1554), pán, hejtman Bechyňska, 1538-1542 nejvyšší kancléř Království českého, od 1542 nejvyšší purkrabí pražský, 1554 straník knížat z Plavna ve sporu s Rožmberky* – [3], [4], [5]: dlužník Petra D. z D.

z Kuenringu

– *Markvard I. (1506-1568), pán, dvořan Ferdinanda I., 1527-1528 jeho truksas, manžel Alžběty, blízké příbuzné Erazima ze Starhembergu a sestry Jeroným a Pavla Jakuba ze Starhembergu a Johany provdané za Kryštofa z Hohenfeldu* – [3], [4]: rukojmí za dluh Kryštofa z Hohenfeldu Petrovi D. z D.

Kunasch, Kunáš – viz z Machovic Kunáš

von Langendorf – viz z Dlouhé Vsi Častolar

z Limberka Žabka

– *Jiří († 9. srpna 1552), rytíř, od 1537 pán, 1523-1532 královský sekretář, 1532-1551 český místokancléř Království českého, po 1547 královský hejtman brněnského Špilberku* – [1]: český místokancléř v době vydání mocného listu Ferdinanda I. pro Petra D. z D.

z Lisova Španovský

– *Oldřich na Pacově /Voldřich/ († 1553), rytíř, od 1524 manžel Magdalény z Eitzingu* – 7: zprostředkovatel prodeje deskových statků po Petrovi D. z D.

Lobkovická – viz z Rožmberka: Bohunka

z Lokšanu Lokšan /von Loxau/

– *Jiří /Georg/ (asi 1491 – asi 1551), rytíř, již 1523 královský sekretář, od 1528 německý místokancléř království Českého, královský rada, od 1543 císařský a říšský polní hejtman v Řezně a falckrabí* – 1: jako německý místokancléř podepsán na mocném listu Ferdinanda I. pro Petra D. z D.

z Loutkova Vrchotický /Vrchoticský/

– *Ctibor (doložen 1529-1567), rytíř, služebník pánů z Hradce, bratr Mikuláše Vrchotického z Loutkova, 1559 mezi rukojmími za věno při sňatku Jana, syna Diviše Doudlebského z Doudleb na Starcově Lhotě* – 3, [4], 5: mezi zástupci doudlebské strany při dělení pozůstalosti Petra D. z D., – 7: spolu s bratrem kupec deskových statků po Petrovi D. z D.

– *Mikuláš (doložen 1531-1568), rytíř, rožmberský služebník, bratr Ctibora Vrchotického z Loutkova* – 3, [4]: mezi zástupci doudlebské strany při dělení pozůstalosti Petra D. z D., – 7: spolu s bratrem kupec deskových statků po Petrovi D. z D.

von Loxau – viz z Lokšanu Lokšan

z Machovic Kunáš /Kunasch/

– *Chval († 1578), rytíř, bratr Jana Kunáše z Machovic* – 3, [4], [5]: dlužník Petra D. z D.

– *Jan (doložen 1538-1589), rytíř, rožmberský služebník, bratr Chvala Kunáše z Machovic* – 3, [4], [5]: dlužník Petra D. z D.

z Milbochu Milboch

– *Jan († 23. července 1548), snad erbovník, rožmberský služebník, od 1546 člen rožmberskými poručníky jmenované úřednické rady, po němž získala Anna Rožmberská z Rogendorfu dům a zahradu v Českém Krumlově* – 2: spolupečetitel závěti Petra D. z D.

z Nebřehovic Nebřehovský /Nebrzehowsky/

– *Jan (doložen 1546-1550), rytíř, snad totožný s nositelem téhož jména doloženým 1526-1556* – 3, [4], [5]: dlužník Petra D. z D.

von Neuhaus – viz z Rožmitálu: Anna Hradecká

Olbram – viz ze Štěkře Olbram

z Olbramovic Dvořecký

– *Jindřich (1492-1566), rytíř* – 5: dlužník Petra D. z D.

z Pasounu – viz z Holejče a z Pasounu Šlik

z Pernštejna /von Pernstan/

– *Jan (4. září 1487 – 8. září 1548), pán, 1506-1516 a 1520-1523 moravský nejvyšší komorník, 1512 moravský zemský místohejtman, 1515-1519, 1526-1528 a 1530-1532 moravský zemský hejtman, otec Jaroslava, Vratislava a Vojtěcha z Pernštejna* – [3], [4], [5]: zemřelý dlužník Petra D. z D.

– *Jaroslav (14. listopadu 1528 – 27. července 1560), pán, dvořan Ferdinanda I., od 1550 královský komoří a rada, od 1556 královský nejvyšší štolba, 1554 straník Rožmberků ve sporu s knížaty z Plavna, 1556 člen soudního kolegia projednávajícího tento spor, syn Jana z Pernštejna, bratr Vojtěcha a Vratislava z Pernštejna* – [3], [4], [5]: dlužník Petra D. z D.

– *Vojtěch (7. října 1532 – 17. července 1561), pán, 1554-1557 moravský nejvyšší komorník, syn Jana z Pernštejna, bratr Jaroslava a Vratislava z Pernštejna* – [3], [4], [5]: dlužník Petra D. z D.

– *Vratislav (9. července 1530 – 27. října 1582), pán, dvořan arcikníže Maxmiliána, od 1551 jeho komoří, 1551-1552 vedoucí výpravy české šlechty do Itálie, od 1566 nejvyšší kancléř Království českého, syn Jana z Pernštejna, bratr Jaroslava a Vojtěcha z Pernštejna* – [3], [4], [5]: dlužník Petra D. z D.

Pflug, Pluh – viz z Rabštejna Pluh

z Protivce Vojíř /Wogirsch/

– *Jindřich na Římově (doložen 1541-1570), rytíř, rožmberský služebník, 1546-1551 člen rožmberskými poručníky jmenované úřednické rady, od 1551 mezi správci*

rožmberského dominia, od 1566 pomocník rožmberského kancléře – 2: spolupečetitel závěti Petra D. z D., – 3, [4]: mezi zástupci rožmberské strany při dělení pozůstalosti Petra D. z D. a zároveň dlužník Petra D. z D., – 5: mezi zástupci rožmberské strany při dělení pozůstalosti Petra D. z D.

z Rabštejna Pluh /de Robensstein Pflug/

– *Hanuš na Bečově /Johannes/ († 14. srpna 1537), pán, 1527-1535 hejtman německých lén, 1528 dvorský maršálek, od 1533 nejvyšší kancléř Království českého* – 1: jako nejvyšší kancléř podepsán na mocném listu Ferdinanda I. pro Petra D. z D.

de Robensstein – viz z Rabštejna Pluh

z Rogendorfu

– *Anna Rožmberská († 5. září 1562), paní, 1530-1539 druhá manželka Jošta III. z Rožmberka, matka Viléma, Petra Voka, Alžběty, Bohunky a Evy z Rožmberka, v době poručnické správy nelibě nesla úsporná opatření Petra Doudlebského z Doudleb, jehož byla ovšem také dlužnicí* – [6]: převzala část předmětů z pozůstalosti Petra D. z D.

z Rožmberka /von Rosenberg, von Rosenberkh/

– *dům /dům pánuov z Rožmberka, dům rožmberský, das haus herren von Rosenberg/* – 2, 3, 4, 5, 6

– *Alžběta /Elisabeth/ (30. října 1532 – 5. února 1576), paní, 1554-1574 manželka Jindřicha ze Švamberka, dcera Jošta III. z Rožmberka a Anny Rožmberské z Rogendorfu, sestra Anny, provdané za Jáchyma z Hradce na Hradci, a Viléma, Petra Voka, Bohunky a Evy z Rožmberka* – 2, [3], [4]: z pozůstalosti Petra D. z D. jí měl být zaplacen řetízek

– *Bohunka (17. března 1536 – 17. listopadu 1557), paní, od 1556 manželka Jana ml. Popela z Lobkovic, dcera Jošta III. z Rožmberka a Anny Rožmberské z Rogendorfu, sestra Anny, provdané za Jáchyma z Hradce na Hradci, a Viléma, Petra Voka, Alžběty a Evy z Rožmberka* – 2, [3], [4]: z pozůstalosti Petra D. z D. jí měl být zaplacen řetízek

– *Eva (12. dubna 1537 – srpen 1591), paní, 1564-1566 manželka Mikuláše Zrinského ze Serynu, od 1578 manželka Pavla z Gassoldu, dcera Jošta III. z Rožmberka a Anny Rožmberské z Rogendorfu, sestra Anny, provdané za Jáchyma z Hradce na Hradci, a Viléma, Petra Voka, Alžběty a Bohunky z Rožmberka* – 2, [3], [4]: z pozůstalosti Petra D. z D. jí měl být zaplacen řetízek

– *Jošt III. (30. června 1488 – 15. října 1539), pán, od 1532 vladař domu, 1529-1530 manžel Vendelíny, sestry Erazima ze Starhembergu, od 1530 manžel Anny Rožmberské z Rogendorfu, otec Anny, provdané za Jáchyma z Hradce na Hradci, a Viléma, Petra Voka, Alžběty, Bohunky a Evy z Rožmberka* – 2: zemřelý otec Viléma, Petra Voka, Alžběty, Bohunky a Evy

– *Petr Vok /Petrvok, Peter Wokh/ (1. října 1539 – 6. listopadu 1611), pán, od 1592 vladař domu, syn Jošta III. z Rožmberka a Anny Rožmberské z Rogendorfu, bratr Anny, provdané*

za Jáchyma z Hradce na Hradci, a Viléma, Alžběty, Bohunky a Evy z Rožmberka – 2, 3, [4], [5], [6]: dědic části majetku Petra D. z D., – 7: v bratrově zastoupení mezi prodávajícími deskových statků po Petrovi D. z D.

– *Vilém /Vilím, Wilhalm/ (10. března 1535 – 31. srpna 1592), pán, od 1551 vladař domu, 1560-1570 český nejvyšší komorník, od 1570 nejvyšší purkrabí pražský, syn Jošta III. z Rožmberka a Anny Rožmberské z Rogendorfu, bratr Anny, provdané za Jáchyma z Hradce na Hradci, a Petra Voka, Alžběty, Bohunky a Evy z Rožmberka* – 2, 3, [4], [5]: dědic části majetku Petra D. z D., – [6]: upotřebitel části oděvů po Petrovi D. z D. a dědic části majetku Petra D. z D., – 7: mezi prodávajícími deskových statků po Petrovi D. z D.

Rožmberská – viz z Rogendorfu: Anna Rožmberská

z Rožmitálu /z Rožmitála/

– *Anna Hradecká /von Neuhaus/ (1500 – 12. prosince 1563), paní, do 1531 manželka Adama I. z Hradce, matka Jáchyma z Hradce na Hradci, dlužila peníze Františkovi i Petrovi Doudlebským z Doudleb* – 3, [4], [5]: dlužnice Petra D. z D.

ze Rzavého Víta /z Erzavého Vítha/

– *Víta ml. na Stálci († 19. září 1580), rytíř, služebník pánů z Hradce, od 1564 regent dominia pánů z Hradce, snad totožný s „Vítou Stádleckým", jemuž 1579 dal Petr Vok z Rožmberka dva prsteny proti padoucnici a psotníku* – 3, [4]: mezi zástupci doudlebské strany při dělení pozůstalosti Petra D. z D.

– *Víta st. na Podolí (doložen 1527-1550), rytíř, 1541 hejtman na Zelené Hoře, snad totožný s „Vítou starým" stojícím 1554 na straně Rožmberků ve sporu s knížaty z Plavna* – 5: mezi zástupci doudlebské strany při dělení pozůstalosti Petra D. z D.

z Říčan Kavka

– *Herolt st. na Štěkni a Švihově († 1562), pán, 1547 hejtman Prácheňska, 1556 člen soudního kolegia projednávajícího spor Rožmberků s knížaty z Plavna* – 5: dlužník Petra D. z D.

Soběslavští

– *městská rada a měšťané Soběslavi (okr. Tábor) /měšťané soběslavští, purgmistr a konšelé soběslavští, gemain stat zue Sobieslau/* – 3, 4, 5: dlužníci Petra D. z D.

ze Starhembergu /z Šterhenberka, von Storhenbergkh, von Storhenberkh/

– *Erazim /Erasim/ (1503-1561), hrabě, dvořan Ferdinanda I., 1527-1528 jeho kraječ, 1529 přispěl k osvobození Vídně od Turků, po 1547 upadl jako vůdce hornorakouských protestantských stavů do nemilosti panovníka a ztratil hodnost nejvyššího maršálka Arcikníže-ctví rakouského, bratr Vendelíny, první manželky Jošta III. z Rožmberka, otec* [tak J. HÜBNER, III, tabulka 729] *či strýc* [tak C. von WURZBACH, 37., s. 160bis] *Jeronýma a Pavla Jakuba ze Starhembergu, Alžběty provdané za Markvarda I. z Kuenringu a Johany provdané za Kryštofa z Hohenfeldu* –

3, 4: rukojmí za dluh Kryštofa z Hohenfeldu Petrovi D. z D.

- *Jeroným /Iheroným, Iheronimus/ (1522-1553), hrabě, blízký příbuzný Erazima ze Starhembergu, bratr Pavla Jakuba ze Starhembergu, Alžběty provdané za Markvarda I. z Kuenringu a Johany provdané za Kryštofa z Hohenfeldu, první manžel Eufemie, sestry Kryštofa z Hohenfeldu* – 3, 4: dlužník Petra D. z D. [a zároveň rukojmí za dluh Kryštofa z Hohenfeldu Petrovi D. z D.], – 5: dlužník Petra D. z D.
- *Pavel Jakub (1527 – 6. března 1560), hrabě, blízký příbuzný Erazima ze Starhembergu, bratr Jeronýma ze Starhembergu, Alžběty provdané za Markvarda I. z Kuenringu a Johany provdané za Kryštofa z Hohenfeldu* – [3], [4], [5]: dlužník Petra D. z D.

von Sternberkh – viz ze Šternberka

von Storhenbergkh, von Storhenberkh – viz ze Starhembergu

Sudek – viz z Dlúhé Sudek

ze Suneku Ungnad /Ungnod/

- *Ondřej na Hluboké /Andre/ († po 1560), pán* – [3], 4, [5]: dlužník Petra D. z D.

Šlik – viz z Holejče a z Pasounu Šlik

Španovský – viz z Lisova Španovský

Špulér, Špulíř – viz z Jiter Špulíř

ze Štěkře Olbram

- *Jan († asi 1568), rytíř, rožmberský služebník, 1528-1558 hejtman na Choustníku, zároveň do 1557 purkrabí tamtéž, 1527 zmíněn jako „švagr" Petra Doudlebského z Doudleb* – 3, [4]: mezi zástupci rožmberské strany při dělení pozůstalosti Petra D. z D.

z Šterhenberka – viz ze Starhembergu

ze Šternberka /von Sternberkh/

- *Adam Konopišťský na Zelené Hoře († 6. února 1560), pán, 1546-1549 purkrabí karlštejnský, 1549-1554 dvorský sudí, od 1554 český nejvyšší komorník* – 3, [4], 5: dlužník Petra D. z D.
- *Oldřich Holický na Leštně /na Lešní, na Leštni, Ulrich Holiczky/ (1505 – asi 1566), pán, hejtman Kouřimska, 1545-1551 rožmberský poručník, podílník na rožmberské těžbě stříbra* – 2: jako rožmberský poručník jmenován v závěti Petra D. z D., – 3, 4: jako rožmberský poručník při dělení pozůstalosti Petra D. z D., – [5]: rožmberský poručník

Švamberská – viz z Rožmberka: Alžběta

z Terešova Kořenský /Korzensky/

- *Kryštof /Krystof/ (doložen 1546-1573), rytíř, rožmberský služebník, podílník na rožmberské těžbě stříbra, bratranec Šebestiána Kořenského z Terešova na Sedlci* – 2: spolupečetitel závěti Petra D. z D., – 5: dlužník Petra D. z D.
- *Šebestián na Sedlci /Sebastian/ († před 1566), rytíř, 1554 straník Rožmberků ve sporu s knížaty z Plavna, jeho dítěti byl 1554 při křtinách na Sedlci kmotrem Vilém z Rožmberka, 1563 prodal Sedlec Vilémovi z Rožmberka, bratranec Kryštofa Kořenského z Terešova* – 3, 4, 5: dlužník Petra D. z D.

Těžký – viz z Hradiště Těžký

Ungnad, Ungnod – viz ze Suneku Ungnad

Vaněk *(doložen 1550), rožmberský služebník, písař třeboňský* – 5: dlužník Petra D. z D.

Víta, Vítha – viz ze Rzavého Víta
Vojíř – viz z Protivce Vojíř
Volf *(doložen 1550), pacholek Petra Doudlebského z Doudleb* – 5: nabyvatel drobné pohledávky z pozůstalosti Petra D. z D.
Vrchotický, Vrchoticský – viz z Loutkova Vrchotický
Wogirsch – viz z Protivce Vojíř
Zajíc – viz z Házmburka Zajíc
Zrinská – viz z Rožmberka: Eva
Žabka – viz z Limberka Žabka

Seznam zkratek v citacích

AČ – Archiv český
AMB – Archiv města Brna
AM ČB – Archiv města Č. Budějovic (fond v SOkA Č. Budějovice)
CR – Cizí rody (sbírka v SOA Třeboň)
CS – Cizí statky (sbírka v SOA Třeboň)
č. – číslo
ČČH – Český časopis historický
ČČM – Časopis Českého musea (Časopis Musea království Českého)
ČsČH – Československý časopis historický
ČSPS – Časopis Společnosti přátel starožitností
DZB – Moravské zemské desky, řada brněnská
DZM – Desky zemské menší
DZO – Moravské zemské desky, řada olomoucká
DZSt – Desky zemské stavovské
DZV – Desky zemské větší
fasc. – fascikl
FHB – Folia Historica Bohemica
fol. – folium (folio)
GHL – Genealogické a heraldické listy
HT – Husitský Tábor
inv. č. – inventární číslo
JSH – Jihočeský sborník historický
kart. – kartón
MVGDB – Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen
OSN – Ottův Slovník naučný
pag. – pagina
PSH – Pražský sborník historický
rkp. – rukopis
s. – strana
SAP – Sborník archivních prací
SČ – Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu
SH – Sborník historický
sign. – signatura
SNM – Sborník Národního muzea
SOA – Státní oblastní archiv
SOkA – Státní okresní archiv
SÚA – Státní ústřední archiv
VKČSN – Věstník Královské české společnosti nauk
VS – Velkostatek (archivní fond)
Výběr – Výběr z prací členů Historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích; Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech

On the assets and household of Sir Petr Doudlebský of Doudleby, the knight

Tomáš Sterneck

This work is a contribution to the study of the lifestyle of the lower gentry, acting in powerful courts and engaged in the administrative apparatus of large seignorial estates in the first half of the 16th century. On the grounds of an analysis of mostly unused sources, some of which are printed in the enclosed edition, the author makes a detailed examination of how both the assets and household of an important representative of knight bureaucracy at the turn of the New Age, Sir Petr Doudlebský of Doudleby (born before 1492, died 1550), develop. The knight carried on in the family tradition of serving the Lords of Rožmberk. He made a great clerical career in their service, culminating in 1540 when he became captain of the Český Krumlov demesne, who, at that time, was the head official of the whole dominium of the Lords of Rožmberk.

Petr's father, Diviš of Doudleby, had a relatively large amount of properties to his name, made up of old family properties south of the royal town of České Budějovice and of estates to the east of Soběslav and north of Jindřichův Hradec. Between 1516 and 1518, this fortune was shared out among Diviš's four sons, Petr being the eldest. Petr was unexpectedly given his brother Jiřík's share after his premature death early in 1522. Petr made use of the property he inherited from his deceased brother, situated near České Budějovice in an area abundant in silver, to start a mining business. When, in the first half of the 1520's, he sold those estates, he made a proviso that he would continue to have a claim to half of any profit from mining. The sale of land was linked to Petr's efforts to create financial reserves before entering the service of the Lords of Rožmberk in 1523.

Serving the Lords of Rožmberk entered Sir Petr Doudlebský of Doudleby into the world of politics, economics and culture. The knight entered into relations with a wide circle of peers, a number of whom needed cash for various reasons. Doudlebský made use of this and began extensive lending operations. His investments went both to members of knights' families and to seignorial chambers. In fact, Petr's lending business extended outside of the Bohemian lands. Doudlebský was able to use part of the money obtained from the sale of his brother Jiřík's possessions as starting capital for his lending business. Later, it was also Petr's extra income that he used as a backbone for further investments. On the brink of the 1540's, Petr inherited from his youngest brother František. He also received a large sum of money from Petr V of Rožmberk in appreciation of his clerk's loyalty. Petr gained another source of

finance from further mining activities in the wider surroundings of Český Krumlov and in the vicinity of Kamenný Újezd.

Sir Petr Doudlebský of Doudleby's regular earnings could be divided into three basic types of income: bondage payments from his estates, pay for his services to the Lords of Rožmberk and loan interest. An analysis of sources, including the knight's handwritten records of expected income in different accounting periods, showed that, in the second half of the 1540's, the knight's most significant regular earnings were by far the gradually increasing profits from his lending business. Of course, to achieve this, Petr had increased the sums he invested in loans. Petr's assets in promissory notes did indeed significantly rise in this period. The knight's lending business became incredibly huge and debentures became the most significant part of his assets. The newly lent sums could in no way be covered by Petr's regular earnings. To finance his loan investments, Doudlebský used both the above mentioned extra income and money obtained from the gradual sale of part of his estates.

Thanks to his business activities, Doudlebský, in his declining years, ranked among the elite knight property owners in the Bohemian Lands in the mid-16th century. Debentures were the main source of Petr's wealth with income from property and mining having a much lower value. The knight's household was also plentifully furnished with various objects of daily use and of a more luxurious character. As he had not started a family of his own and remained single, he appointed two groups of inheritors in his will in 1547. They were to share the inheritance after his death. Half of his assets were left to the minors in the family of the Lords of Rožmberk, Vilém and Petr Vok, and the other half was left to his relatives from the family of the Doudlebský knights of Doudleby.

Petr Doudlebský of Doudleby's remarkable increase in assets originates in the property background of his ancestors and the favourable circumstances which helped him set off his own career serving the Rožmberks. In later years, it was by chance that this knight made significant financial gains, not of his own accord. However, Doudlebský was able to use these opportune circumstances in favour of his own large-scale business activities which became a source of further systematic growth of his assets. He clearly gave priority to the growth of his financial potential rather than building up his own knight's demesne. At the same time, he didn't hesitate to finance large-scale capital investments by selling property. Documents showing Petr's exaggerated thriftiness when it came to small amounts of money seem rather absurd. Alongside this unmarried, childless knight's loyal service to the Lords of Rožmberk, expansion of his own moveable assets became a significant part of his bachelor life.

Having used preserved inventories of the part of Petr Doudlebský of Doudleby's inheritance that went to the Lords of Rožmberk when his property was divided in

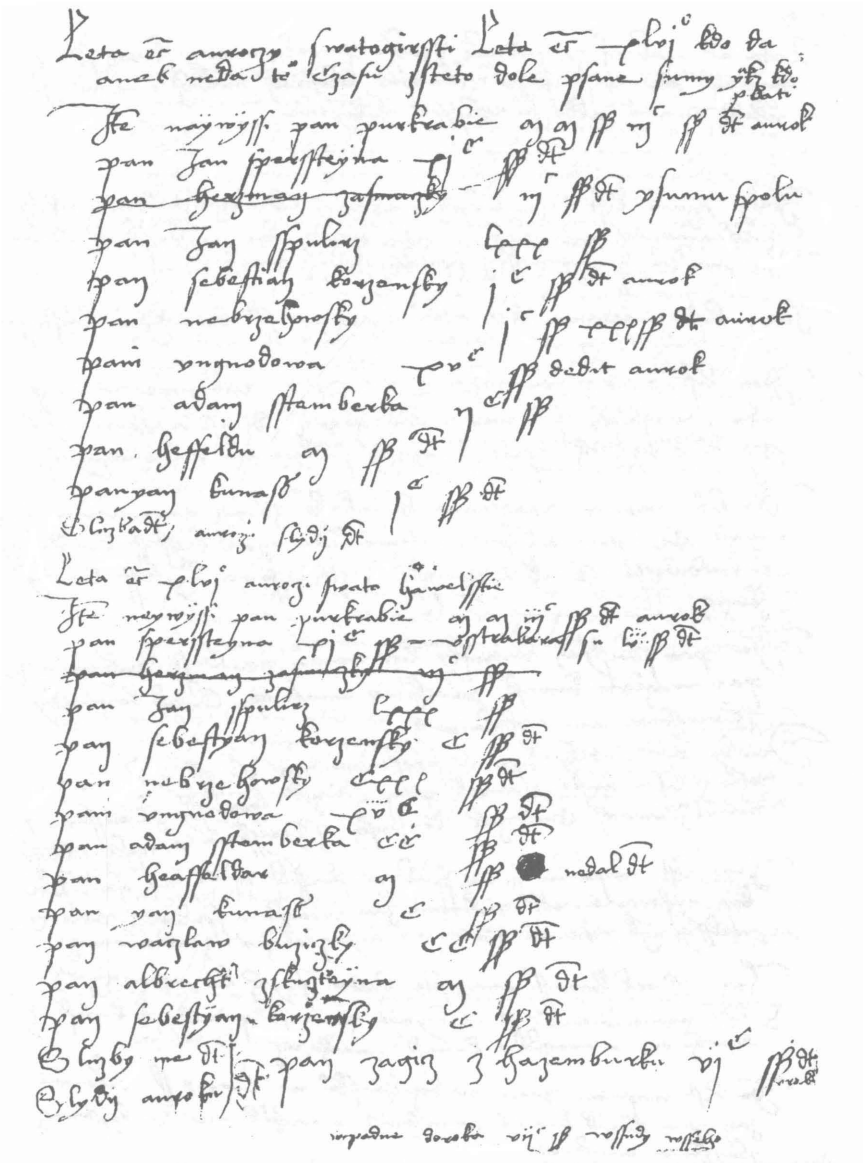
1550, the work provides an illustration of the knight's household in his declining years. The bachelor then lived permanently at the chateau in Český Krumlov and certain parts of the chateau in Třeboň were reserved for his occasional stays. He was partly allowed to use the services of chateau personnel at residences of the Lords of Rožmberk and, besides that, he had access to a servant (stableboy), Volf, who directly served the Krumlov captain, who paid him for his services from his own private funds.

Doudlebský's household in Český Krumlov was considerably better furnished. In particular, there were large collections of knight's clothing and accessories of various kinds, various materials and diverse colours as well as his jewels. The luxurious nature of Petr's wardrobe, with the latest fashions of the time, reflected his right to represent the red rose in his official knight's position. The interiors of both of Petr's abodes were home to a large amount of tableware, bedroom accessories, tablecloths and towels as well as various tools. Besides riding accessories, the knight also owned a whole range of various weapons and armour. The amount of militaria in his household is surprising given that he never pursued a military career and he spent his old age at the seats of the Lords of Rožmberk, where he was occupied with clerical duties and his business activities. Some of the weapons may have been used by Doudlebský for hunting, his abodes being full of other hunting and bird-catching accessories as well as fishing gear. Taking into account that a large numer of furs and leathers were found in Petr's inheritance, it is likely that the knight was very keen on hunting and bird-catching.

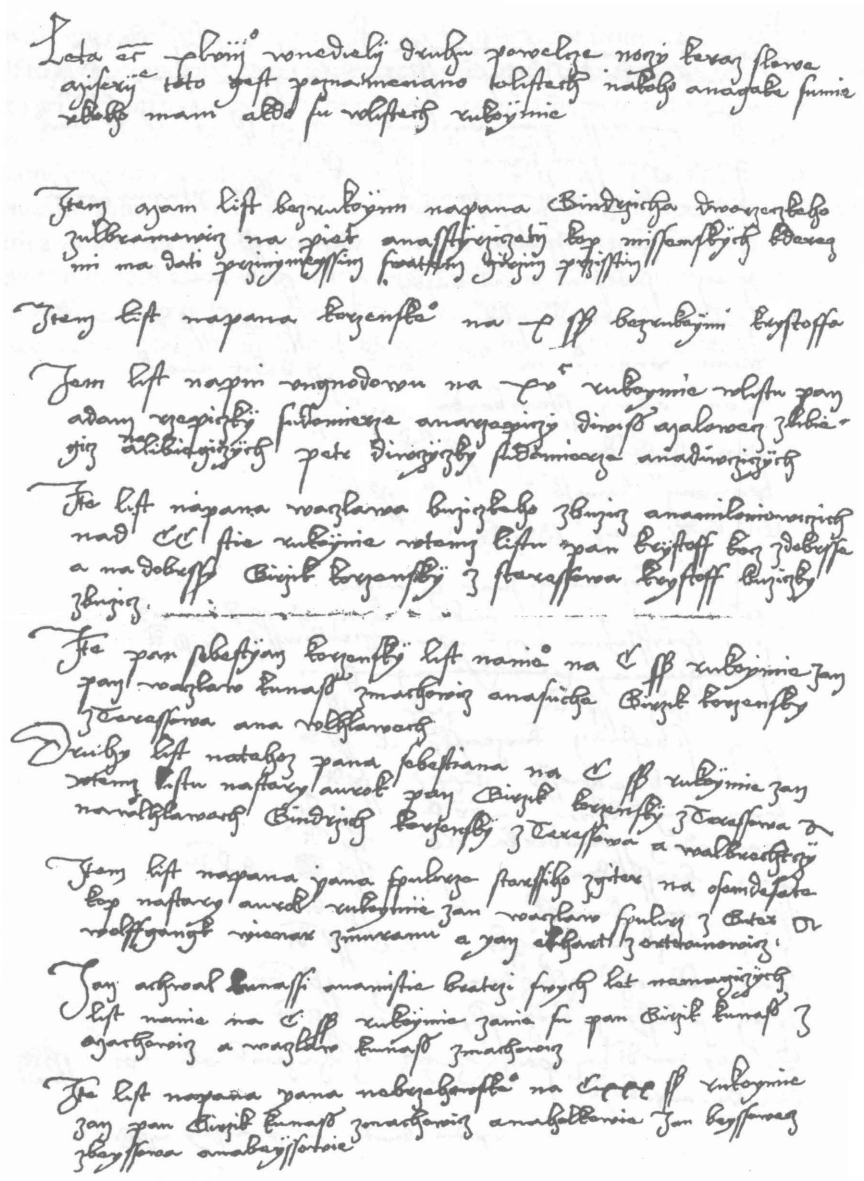
The objects of luxury character (costly clothing and jewellery) in Petr's abodes demonstrate how the knight's household was inspired by the culture of the court of the Lords of Rožmberk, already marked by the gradual introduction of a Renaissance lifestyle. However, the character of Petr's investment in luxuries does not prove a deep interest in works of art but rather a means of representation. There is no documentation of the knight's participation in other cultural activities of the time, e.g. literary patronate. There is proof that the knight could read, write and count, which he clearly required to be successful in the bureaucratic administrative organs of the dominion of the Lords of Rožmberk. There is, however, no available evidence that Doudlebský used these skills anywhere else than in the offices he held and for keeping his own financial records. Not one book was recorded in the documented part of Petr's inheritance. The Krumlov captain could have come into contact with both manuscript and printed books whilst serving the Lords of Rožmberk but one must cast doubts over any love for literature. The contents of the whole documented part of Petr's inheritance shows that the knight was more interested in practical pastimes rather than intellectual ones.

Petr Doudlebský of Doudleby is particularly noteworthy as a highly ambitious representative of the lower gentry who became completely estranged from the "medieval"

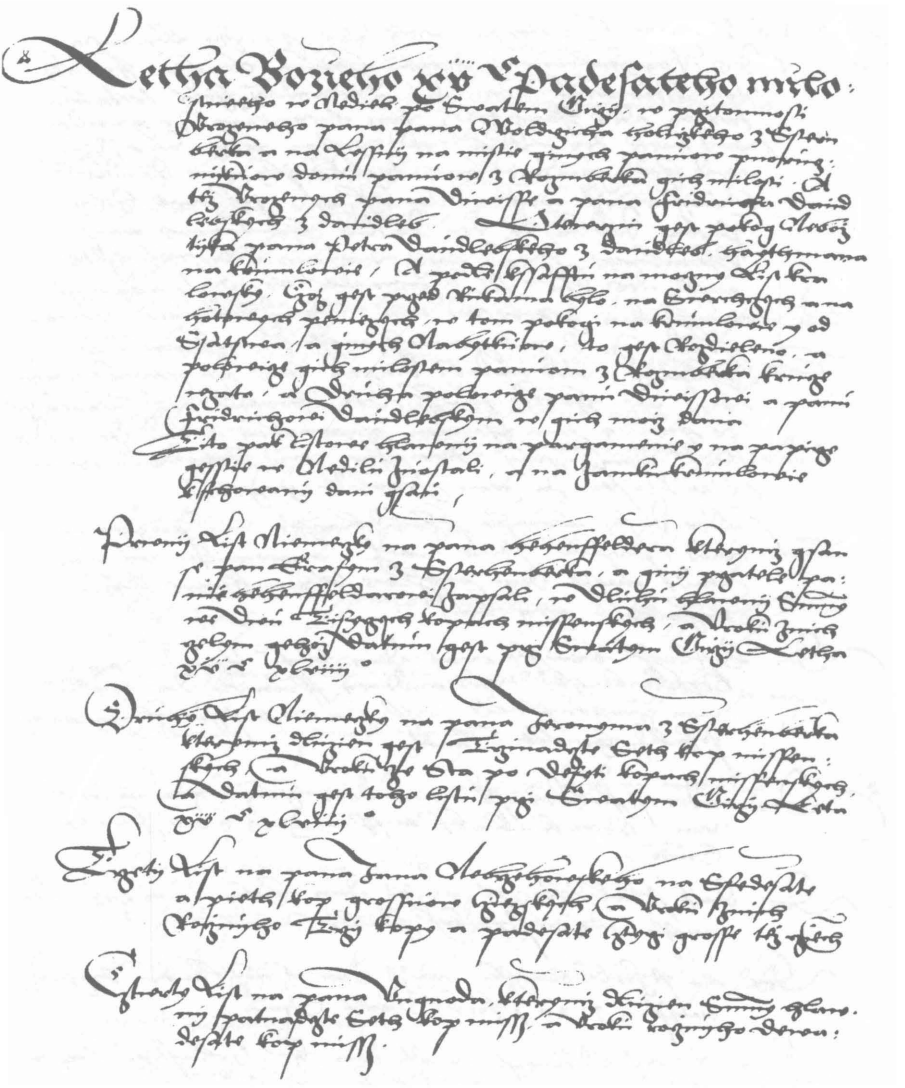
environment of the knight's stronghold which he came from. He fully devoted himself to his bureaucratic career and extensive financial business activities, which made it easier for him to get close to the powerful court. Characteristics of the "New Age", which was the golden era for professional bureaucrats and moneylenders in the second half of the 16th century, can be seen in Petr's ambitious professional self-realization and his continuous use of available financial resources for investments, with a view of increasing moveable assets. A further phase of research will have to devote more attention to the man's way of thinking and attempt to find his place in the wider context of knight mentality of that time. Petr may have represented noble descent to a certain extent but his lifestyle was also full of atypical features.



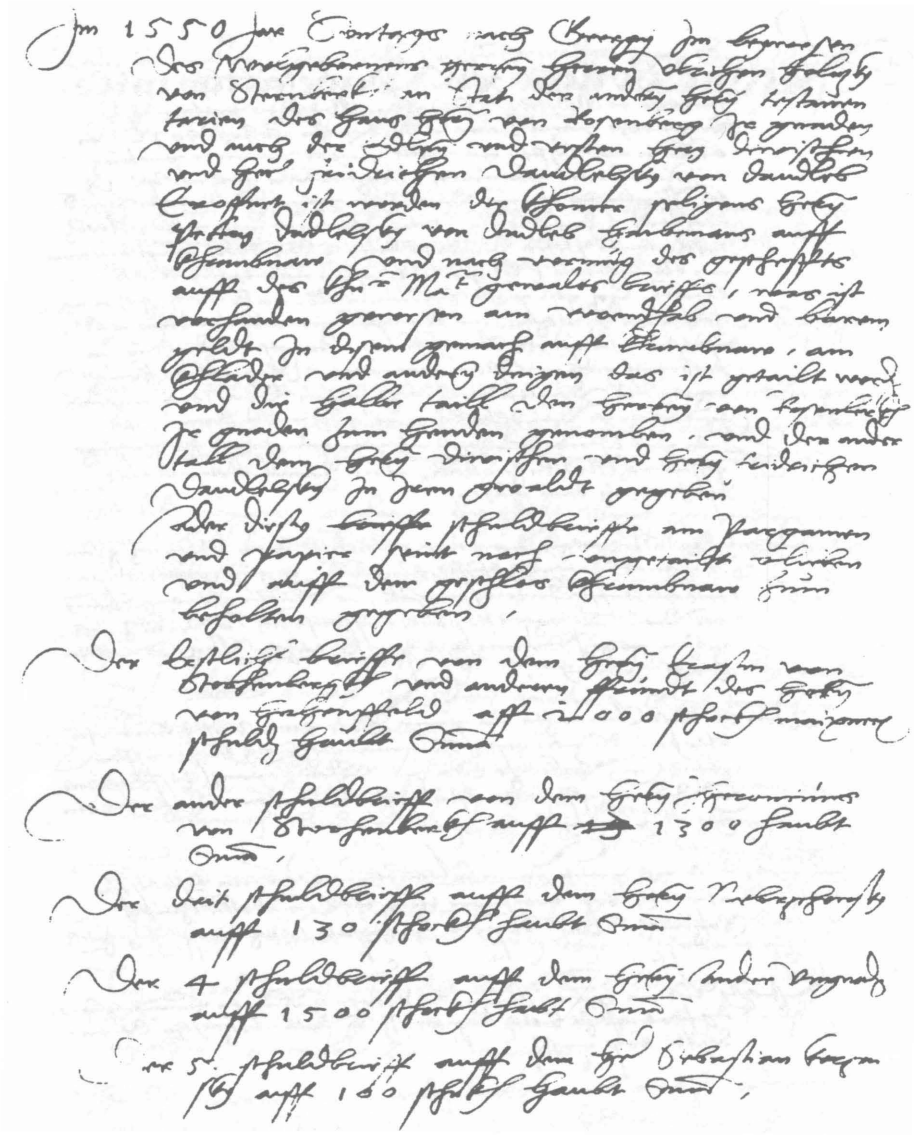
Obr. 1: Rejstříky pravidelných příjmů Petra Doudlebského z Doudleb za účetní termíny sv. Jiří a sv. Havla 1546 v rytířově vlastnoruční evidenční pomůcce obsahující příjmové rejstříky od sv. Jiří 1546 do sv. Jiří 1549, fol. 1r, papír 310 (výška) x 220 mm. SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a.



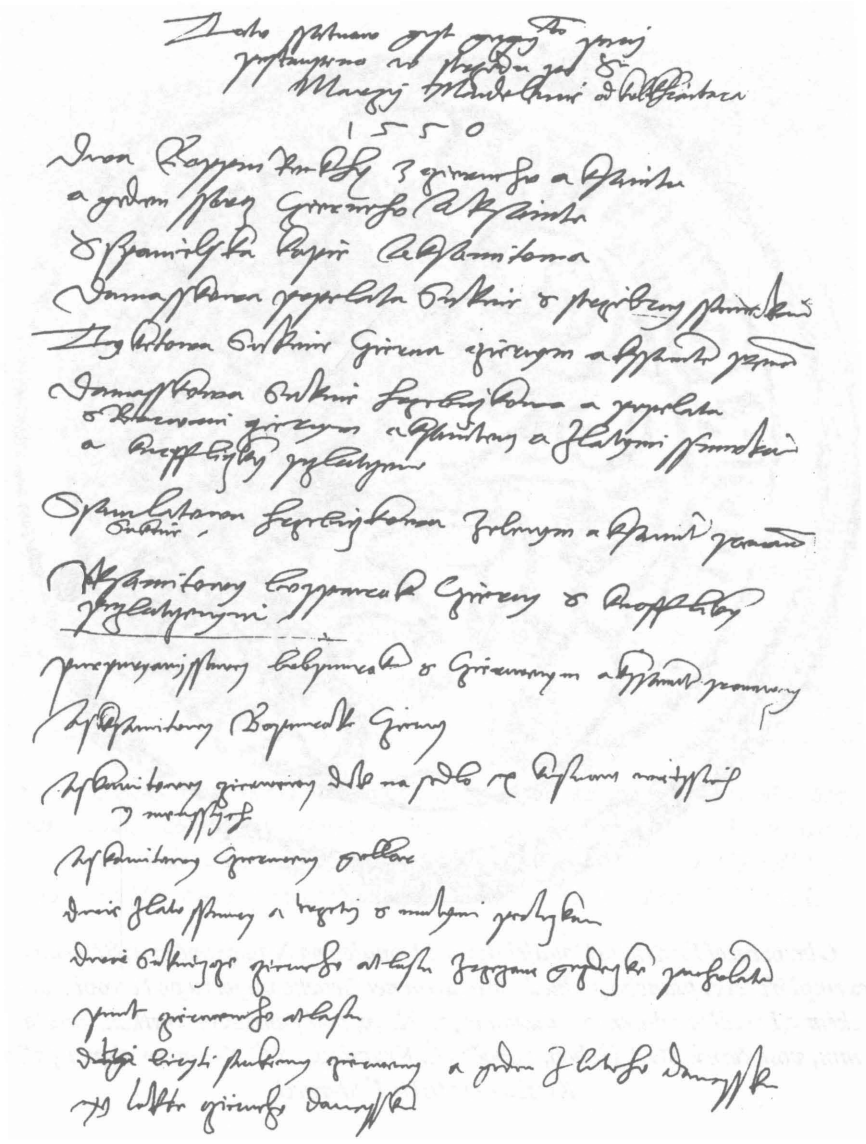
Obr. 2: Začátek soupisu pohledávek Petra Doudlebského z Doudleb v rytířově vlastnoruční evidenční pomůcce založené 15. dubna 1548 a postupně aktualizované, fol. 1r, papír 310 (výška) x 220 mm. SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a.



Obr. 3: Začátek I. exempláře česky psaného přehledu prozatím neděleného majetku po Petrovi Doudlebském z Doudleb se soupisem části movitostí z jeho krumlovské a třeboňské domácnosti, které převzala rožmberská strana v první fázi dělení rytířovy pozůstalosti, s datem 27. dubna 1550, fol. 1r, papír 310 (výška) x 220 mm. SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a.



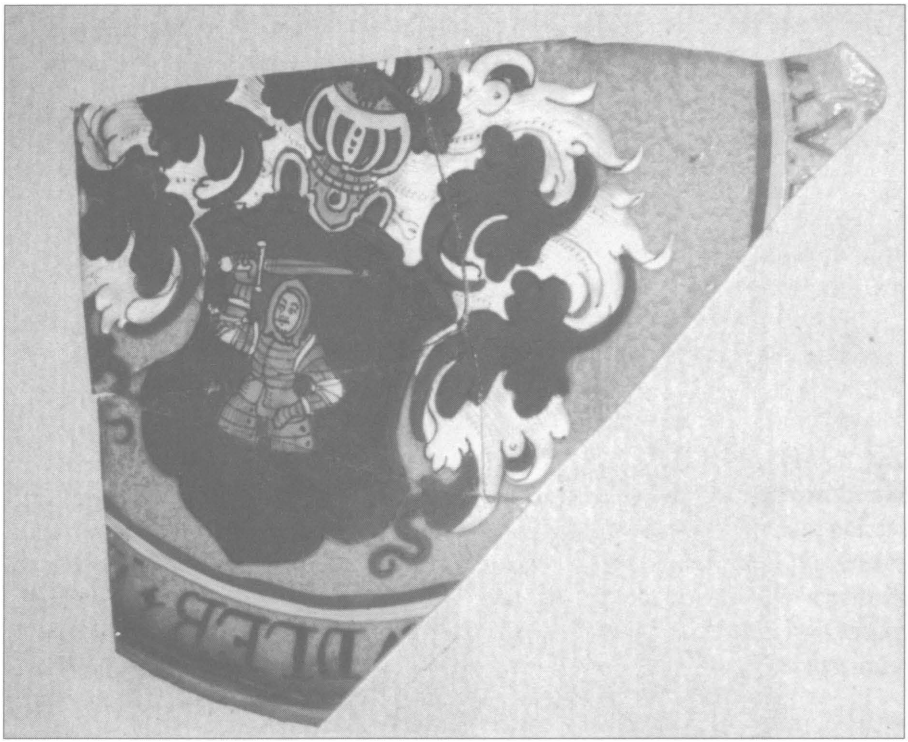
Obr. 4: Začátek německy psaného přehledu prozatím neděleného majetku po Petrovi Doudlebském z Doudleb s datem 27. dubna 1550, fol. 1r, papír 310 (výška) x 220 mm. SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a.



Obr. 5: Začátek soupisu oděvů, textilií, kožešin a jiných předmětů z pozůstalosti Petra Doudlebského z Doudleb, které byly prostřednictvím rožmberského úředníka Jana Kolikrejtara z Kolikrejtu převzaty paní Annou Rožmberskou z Rogendorfu či postoupeny do rožmberské zbrojnice, s datem 23. července 1550, fol. 1r, papír 310 (výška) x 220 mm. SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a.



Obr. 6: Pečeť Fridricha Doudlebského z Doudleb na Nadějkově přitištěná na II. exempláři česky psaného přehledu prozatím neděleného majetku po Petrovi Doudlebském z Doudleb s datem 27. dubna 1550, fol. 3v, pod papírovou krytkou, kulatá 24 mm, vosk černý. SOA Třeboň, pobočka Č. Krumlov, VS Č. Krumlov, sign. I 5AE 7a. Kresba dle otisku T. Sterneck.



Obr. 7: Fragment skleněného terčíku s erbem Doudlebských z Doudleb z roku 1610, původně zasazeného do okenního skla kaple Nejsvětější Trojice, jíž nechal přistavět ke kostelu sv. Prokopa v Chyškách (okr. Písek) Jindřich Doudlebský z Doudleb († 1614). Součást stálé expozice Prácheňského muzea v Písku. Foto T. Sterneck.



Obr. 8: Heraldický náhrobník blíže neurčeného příslušníka rodu Doudlebských z Doudleb z 50. let 16. století, granodiorit 790 (výška) x 710 mm. Kostel ve Střížově (okr. Č. Budějovice), náhrobník uvnitř svatostánku druhotně přibetonován k severní zdi lodi blíže presbytáře. Foto T. Sterneck.

Smlouva o výkon úřadu/služby jako typ pramene a možnosti jeho badatelského využití (S edicí pramenů z let 1477-1485)

Robert Šimůnek

Smlouva, zakotvující práva a povinnosti stran, navzájem vstupujících do pracovně právního poměru – řečeno moderně –, má své kořeny hluboko ve středověku. Smlouvy tohoto typu lze rozdělit na tři základní kategorie:

1. smlouva o výkon úřadu/služby administrativně hospodářského charakteru
2. smlouva o výkon služby vojenského charakteru
3. smlouva o dílo

Tak jako většina písemností, spjatých s vrchnostenskou správou v 15. století, jsou i smlouvy o výkon úřadu u nás nejkompaktněji dochovány z prostředí rožmberské administrativy. Na základě dochovaných smluv z tohoto prostředí bylo lze se pokusit o stanovení typologie smluv a jejich formuláře. Konfrontace znění smluv s dalšími prameny osvětluje právní pozadí služebného poměru (a jeho specifika v případě jednotlivých typů smluv) a přispívá k bližšímu poznání řady aspektů a vývojových charakteristik pozdně středověké správní praxe. Těmto problémovým okruhům bude věnována bližší pozornost.

Písemná smlouva jako právní základ[1]

Právní podklad služebného poměru – písemná smlouva – se v západoevropském prostředí spoře objevuje již od 13. století, k rozšíření tohoto typu písemnosti dochází ovšem až ve 14. století.[2] V českém prostředí je pozitivně doložena od 15. století, proniká sem však velmi pravděpodobně již od 14. století (pro toto období ji předpokládám

1 Markus BITTMANN, *Kreditwirtschaft und Finanzierungsmethoden. Studien zu den wirtschaftlichen Verhältnissen des Adels im westlichen Bodenseeraum 1300-1500*, Stuttgart 1991, s. 57, vymezil pět problémových okruhů, jimiž je třeba se zabývat v souvislosti s otázkou služebného poměru v pozdním středověku; celá problematika je ovšem mnohem složitější.

2 Již ve 13. století se objevují smlouvy s purkrabími v obvodu biskupství pasovského (Konrad AMANN, *Die landesherrliche Residenzstadt Passau im spätmittelalterlichen Deutschen Reich*, Sigmaringen 1992, s. 74-78, daný druh pramene analyzoval z hlediska obsahového i formálního); taktéž i v prostředí světské šlechty, např. Habsburků, jsou tzv. *Bestallungsurkunden* doloženy již od druhé poloviny 13. století (Werner MEYER, *Die Verwaltungsorganisation des Reiches und des Hauses Habsburg-Oesterreich im Gebiete der Ostschweiz 1264-1460*, Zürich 1933, s. 32, 249; interpretace konkrétních písemností tohoto typu ze 14.-15. stol. l. c.,

především v prostředí správy zeměpanské domény). Poměry v německých zemích – kde je situace lépe dokumentována než u nás – vykazují značné kolísání z hlediska doby zavedení písemných smluv o výkon služby, spadající do širokého rozpětí 14.-16. století.[3] Analogické regionální odlišnosti lze předpokládat i v případě okruhů osob, s nimiž byly smlouvy uzavírány v písemné podobě. Smlouva o službě byla v minulosti opakovaně zkoumána i z hlediska postavení v kontextu právních dějin – především římského a lenního práva.[4]

Terminologie. Termín, jímž byly smlouvy o výkon služby v českém prostředí označovány v pozdním středověku, není znám. Nejstarší doklady jsou z počátku 16. století – jedná se o přejatý pojem *Bestellbrief*,[5] v německém prostředí užívaný promiskue s pojmem *Bestallungsurkunde* (ačkoli tu se jednalo spíše o jmenovací list, vystavený v souvislosti s nástupem úřadu) a *Amtsbrief*. U nás jsou z 15. století doloženy pouze pramenné formulace typu *uhodit o službu* (tj. uzavřít smlouvu o výkon služby).[6] Již v 19. století byl zaveden dodnes dílem užívaný pracovní termín *purkrabská smlouva*. Tento termín má sice svou logiku, z hlediska studia smluv o výkon služby jako typu pramene ovšem není nejvhodnější. Pojem *purkrabská smlouva* reflektuje skutečnost, že v dochovaném pramenném souboru z českých zemí 15. století

s. 146-151, 168-170). Hans PATZE, *Neue Typen des Geschäftsschriftgutes im 14. Jahrhundert*, in: Hans Patze (ed.), Der deutsche Territorialstaat im 14. Jahrhundert I., Sigmaringen 1970, s. 9-64, zde s. 16, předpokládal, že smlouvy o službě se objevují až ve 14. století, a uvádí i konkrétní příklady.

3 Zatímco v případě württemberské správy Walter BERNHARDT, *Die Zentralbehörden des Herzogtums Württemberg und ihre Beamten 1520-1629* I., Stuttgart 1972, s. 84, předpokládá, že ještě v 16. století bývala písemná smlouva o službě, uzavíraná na dobu určitou či doživotně, vyhotovována jen v případě vyšších úředníků, zatímco u nižších postačila smlouva ústní na dobu neurčitou, v případě administrativy vévody z Kleve bylo již v první polovině 15. století úzantní vyhotovení písemné smlouvy o službě i v případě nižších úředníků a dokonce i služebníků (srov. Elisabeth KNECHT-STACHELSCHEID, *Die Verwaltungsorganisation im Territorium Kleve und ihre Reformen unter dem Grafen und späteren Herzog Adolf (1394-1448)*. Nachgewiesen an den Registerbüchern der Grafen und Herzöge von Kleve, Köln 1958, passim).

4 Otto von GIERKE, *Die Wurzeln des Dienstvertrages*, in: Festschrift für Heinrich Brunner zum fünfzigjährigen Doktorjubiläeum am 8. April 1914, München – Leipzig 1914, s. 37-68, oprávněně dospěl k závěru, že středověkou smlouvu o službě nelze z právního hlediska odvozovat od „*locatio conductio operarum*" římského práva, ale od smlouvy o věrnosti a službě (*Treudienstvertrag*) lenního práva.

5 Srov. např. „*Bestellbrief auf das Slos Rosennberg Adamen Sudko betreffend*" z roku 1527 (znění in: Codex Rosenbergicus (Archiv Národního muzea, Praha, inv. č. 278), fol. CCr-v).

6 Např. roku 1472 Jan z Rožmberka nařizoval helfenburskému purkrabímu, aby nepropouštěl hradního služebníka Oldřicha Želízka z Turového, neboť s ním míní „*uhodit o službu*" (*AČ 8*, s. 95-96, č. 575, 576).

jednoznačně převažují smlouvy o výkon purkrabského úřadu. Je však jisté, že analogické smlouvy byly uzavírány i s hejtmany, a nepochybně i s dalšími úředníky, nemluvě o dochovaných smlouvách s žoldnéři – žoldnéřskými oddíly. Z toho důvodu považuji za vhodnější neutrální označení *smlouva o výkon úřadu/služby*.

Struktura a náležitosti smlouvy o výkon úřadu/služby

Pro rekonstrukci struktury a náležitostí smlouvy o výkon úřadu se v českém prostředí jako nejvhodnější jeví soubor smluv o výkon purkrabského úřadu z prostředí rožmberské administrativy 2. poloviny 15. století. Dochovaný pramenný korpus – 15 smluv z let 1452-1493 – nemá u nás ve své době srovnatelnou obdobu. Z prostředí ostatních šlechtických rodů, stejně jako zeměpanské domény jsou k dispozici jen jednotliviny časově a především teritoriálně nesourodé.

Smluvní strany. Smluvními stranami při uzavření (případně prolongaci) smlouvy byla vrchnost a úředník (služebník). Uzavřená smlouva zakotvovala práva a povinnosti, k nimž se strany vzájemně zavázaly. Při každé změně podmínek výkonu služby bylo třeba uzavřít novou smlouvu.[7] Zda již v 15. století bylo nutno smlouvu pravidelně obnovovat (aniž by se měnily podmínky služebného poměru), resp. po uplynutí určité doby uzavírat novou – jak je známo ze 16. století – nelze uvést. Smlouva o výkon služby měla svůj pendant v reversu, jež vystavil úředník/služebník.[8]

Ustanovení smlouvy a jejich závaznost. Smlouva bývala dokumentem závazným pro obě strany.[9] Meritem smlouvy byla ustanovení o počtech a skladbě příslušníků hradní posádky a dalšího personálu, jejž je purkrabí povinen na hradě *chovat*, a výše finanční a naturální dotace; odděleně byly evidovány naturální požitky úředníka

7 Srov. např. znění dvou smluv s novohradským purkrabím Oldřichem ze Dvorce (1467, 1470), lišících se počty příslušníků hradní posádky a přirozeně i výší pololetní dotace (rozepsáno v tab. 1).

8 Jeden z velmi mála dochovaných reversů je k dispozici v případě purkrabského úřadu Václava Vláška z Miloňovic na Helfenburku. V souvislosti s nástupem úřadu (1452) vystavil revers, v němž osvědčuje, že Rožmberkové mu *„hrad svuoj Helfinburk k držení poručili sú“*, specifikuje podmínky výkonu úřadu (počty členů hradní posádky, peněžní a naturální dotace) a poté následuje hradní inventář (znění Vláškova reversu otisknul Hynek GROSS, *Z archivu krumlovského. Inventář hradu Helfenburku r. 1452*, ČSPSČ 12, 1904, s. 159-160).

9 Např. roku 1522 žádal Jindřich z Rožmberka svého strýce Petra o zaslání opisu smlouvy s choustnickým purkrabím Vítou ze Rzavého, *„kterak by měl zámek chovati, abych se věděl čím spraviti“* (*AČ 12*, s. 62-63, č. 1410); roku 1523 nemohl Petr z Rožmberka vyhovět Vojtěchovi z Jívovice, žádajícímu o purkrabský úřad na Vítkově Kameni, neboť *„já s tímto nynějším purkrabí vo ten Hrádek smlúvu mám, že ho za některé léto tu zuostaviti mám, a že jemu toho nemohu bez jeho vuole do toho času vypověděti“* (*AČ 12*, s. 67, č. 1418).

– v daném případě purkrabího (užívací právo ke dvorům, lukám, lesům, potokům). Stereotypní znění mají ustanovení o výpovědi služby. Řada bodů, vyplývajících z pracovně právního poměru mezi dvěma stranami, však ve smlouvě zakotvena nebyla. Snad to svědčí o tom, že se jednalo o postupy tradicí vžité, jež nebylo třeba v každém jednotlivém případě písemně fixovat.

Smlouvy vlastně nedávají odpověď na základní otázku: rozsah povinností a kompetence úředníka (v případě sledovaného pramenného souboru tedy purkrabího).[10] Ve smlouvách nejsou vtěleny ani pasáže o sankcích – ať již v případě porušení výslovných ustanovení smlouvy (např. předčasnou výpovědí), či jinak. Z běžnějších případů lze uvést nedostatečné finanční a hmotné zajištění chodu správního centra ze strany vrchnosti, či naopak nesvědomité plnění povinností ze strany úředníka.[11] Smlouvy neobsahovaly ani pasáže týkající se nároku na mzdu a náhradu škod. Uzavření smlouvy služebníkovi nicméně zaručovalo nárok na smluvenou finanční a naturální odměnu, a to odváděnou v řádných termínech. Uzavřením smlouvy o službě vrchnost rovněž automaticky přebírala povinnost náhrady škod, jež by služebník v souvislosti s výkonem služby utrpěl. Pasáže o náhradě škod bývaly výslovně zakotveny pouze v případě smluv se žoldnéři – v tom spočívá jedno ze specifik tohoto druhu smluv. Zmiňována není ani instituce právní ochrany služebníka ze strany vrchnosti (tento nárok vznikal automaticky momentem uzavření služebného poměru).[12]

Zahájení a ukončení služebného poměru. Služebný poměr začínal uzavřením příslušné smlouvy, a to často s platností od úzantních platebních termínů (sv. Jiří, sv. Havel), jak svědčí denní data sepsání těchto smluv (srv. v tab. 1). K témuž termínům se zpravidla podávala i výpověď ze služby.[13] Smlouva bývala zpravidla uzavírána

10 Okruhy působnosti jednotlivých úředníků je třeba rekonstruovat na základě jiných pramenů (srov. Robert ŠIMŮNEK, *Správní systém a služebná klientela šlechtického dominia v pozdně středověkých Čechách: Rožmberská doména 1418-1472*, diss. FF UK Praha 2002, s. 27-37, 168-184).

11 Naproti tomu v německém prostředí jsou klausule o sesazení úředníka v případě neplnění služebních povinností zakotveny již v nejstarších *Bestallungsurkunden* ze 2. poloviny 13. století (W. MEYER, *Die Verwaltungsorganisation* (jako pozn. 2), s. 34, 247).

12 K tomu srov. Robert ŠIMŮNEK, *Terminologie služebných vztahů v pozdně středověkých Čechách*, MHB 7, 2000, s. 175-190, zde s. 176.

13 Srov. ustanovení prešpurského sněmu (1499), dle něhož služebník směl dávat výpověď ústně i písemně, úředník jen ústně (*AČ 5*, s. 501-502). – Přijímání úředníků je dokumentováno smlouvami (tab. 1); další doklady přináší V. Březan ve své prosopografii rožmberských úředníků, např.: *„Augustinus Stiger* [úředník na Dívčím Kamení] *přijat leta Panie 1489 den sv. Havla“* (Petr Kašpar SVĚTECKÝ, *Historische Nachrichten meistentheils zu Behuf und Verbesserung, auch Continuation des Paprocký... angeleget...* I-IV., 1759sqq. (rkp. SOA Třeboň, sign. A 22/I-IV), zde I., pag. 194); *„1483 feria quarta in die Sancti georgi*

na dobu neurčitou. Výjimečné jsou případy smluv doživotních (např. smlouva s Kunášem z Machovic o purkrabství na Dívčím Kameni z r. 1479), a stejně tak zřídka jsou doloženy i smlouvy na dobu určitou. Smluvní období se zde zpravidla krylo s výpovědní lhůtou (tj. pololetí); po skončení příslušného období bylo samozřejmě lze smlouvu prolongovat.[14] Výpovědní lhůta byla pololetní, přičemž po dohodě mohla být zkrácena. Služebný poměr byl pokládán za skončený nikoliv dnem vypršení smlouvy, ale teprve tehdy, jestliže obě strany navzájem vypořádaly své závazky, tj. *vyčetly se*.[15] Jen výjimečně služebný poměr zanikal zběhnutím služebníka (úředníka).[16]

Dočasně přerušit výkon úřadu/služby bylo lze jen na základě oboustranné dohody. Ojedinělý konkrétní doklad nasvědčuje tomu, že součástí práv úředníka byl i nárok na dovolenou (tj. služební volno k vyřízení osobních záležitostí, např. v souvislosti se správou vlastních statků ap.).[17]

I sesazení úředníka muselo probíhat v souladu s ustanoveními smlouvy, tedy na základě výpovědi ohlášené v řádném termínu. Jakým způsobem se postupovalo

---

zstoupen [purkrabský úřad na Tiché] *panu Hřebenářovi*" (P. K. SVĚTECKÝ, *Historische Nachrichten* (l. c.), pag. 193). – Výpovědi ze služby: „*Sokolík*[:] *Anno 1483 feria vi ante Dominicam letare Sokolík dal napřed věděti rok, aby pán Tichú jiným opatřil*" (P. K. SVĚTECKÝ, *Historische Nachrichten* (l. c.), pag. 193). Karel z Mladějovic, purkrabí na Dívčím Kameni, dal (pololetní) výpověď na den sv. Jiří 1506 (P. K. SVĚTECKÝ, *Historische Nachrichten* (l. c.), pag. 194). Výpověď z úřadu dal i třeboňský hejtman Jarohněv z Úsuší (1466), a to pro nespokojenost s měnícím se postojem vrchnosti (srov. *AČ 7*, s. 264, č. 104), zanedlouho se však do rožmberských služeb vrátil.

14 Srov. např. *AČ 14*, s. 178, č. 1897.

15 Např. Jindřich Roubík z Hlavatec proto obviňoval strakonického velmistra Jana ze Švamberka (1476), že „*přechovává proti mně purkrabí mého nevyčteného Peklu, kterýž učiniv mi neprávě a nešlechetně i ušel k němu, okrad mě*" (*AČ 9*, s. 157, č. 787). S tím koresponduje výklad slova *nevyčtlý* u Emanuela MICHÁLKA, *K lexikografickému zpracování stč. termínů administrativních*, LF 106, 1983, s. 214-217, zde s. 215. Povinnost vypořádání závazků před ukončením služebného poměru jasně vyplývá i z usnesení prešpurského sněmu (1499): „*Než úředník ten má odpuštěnie vzíti než ústně, a počet má napřed učiniti a ze všeho práv býti*" (*AČ 5*, s. 502).

16 Byl to např. případ Krchmáče, šafáře třeboňského panství, o němž se (1476) uvádí, před časem z úřadu zběhnul (*AČ 9*, s. 177-178, č. 827). – Vzhledem k tomu, že podkladem pro ukončení služebného poměru byla s dostatečným předstihem podaná výpověď, právem se choustnický písař v listu vrchnosti (1529) pozastavil nad tím, že „*pan Řežábek se z hradu Choustníka již vystěhoval, ... a také že jest pustého zámku nechal, žádnému o tom nic neoznámil, by se stěhovati chtěl...*" (SOA Třeboň, CS, II-38-1).

17 Konrád Grossawer, purkrabí(?) na Vítkově Kameni, žádal (1467) Jana z Rožmberka, aby mu udělil dovolenou („*... euer genad wil mir diczmals ein genadigsten urlaub gebn...*") k vyřízení osobních věcí (SOA Třeboň, Historica 2025).

v případě rozvázání služebného poměru v důsledku nesvědomitého plnění povinností ze strany úředníka, není známo. Z rožmberského prostředí sledovaného období je znám pouze případ dočasného suspendování úředníka v souvislosti s nesvědomitou finanční správou (helfenburský purkrabí Jindřich Žakavec z Lažan ve 30. letech 15. stol.). V případě čeledi existovala možnost závazku (*zápis/rukojemství*), na jehož základě směla dát výpověď pouze vrchnost; taková praxe nebyla ovšem ideální pro žádnou stranu.[18]

Smlouva o výkon úřadu/služby a písemnosti související

Služebný poměr ve středověku měl řadu symbolických rovin, odvozených od vztahu pán a služebník a souvisejících kategorií ochrana ze strany pána a věrnost ze strany služebníka – tedy kategorie, zpětně posilující prestiž obou stran.[19] Postupující zintenzivnění správní praxe, rostoucí role písemného pořízení a další momenty provázející konstituování novodobých správních aparátů s sebou nutně přinášely oslabení významu někdejších symbolických složek služby až na hranici formalismu. Jedním z jeho projevů byla přísaha nastupujícího úředníka. Provázena byla zřejmě podáním ruky.[20]

Spolu s nezadržitelnou atrofií symbolických složek nabývaly na významu komponenty byrokratické. Písemná smlouva byla v pozdním středověku jen jedním z dokumentů, jež provázely uzavření, vlastní výkon a následně ukončení služebného poměru. Písemnosti související lze nejlépe sledovat v téže chronologii, v jaké v praxi vznikaly.

Písemnou formu měla s největší pravděpodobností již samotná žádost o přijetí do úřadu. Bez ohledu na to, že svou roli tu nepochybně hrály neformální a tudíž písemně nefixované vazby. Jistou úlohu mohly sehrát doporučující dopisy,

18 Zmiňuje se o tom František Boleslav KVĚT (ed.), *Urozeného Pána Pana Jana z Lobkovic na Hasištejně zpráva a naučení jeho synu Jaroslavovi...*, Praha 1851, s. 23 („*čeledína dobrého vidouc, hned jej nebo v zápis, nebo rukojemstvím sobě zavěžší, aby byl u nich, dokud chtí*"), s logickým dodatkem: „*neb bezděčná služba řídko a ztěžka dobrá bývá*" a morálním apelem: „*také to činiti není žádná spravedlnost, než prostá moc.*"

19 K symbolické rovině služby v pozdním středověku Rosemary HORROX, *Service*, in: Rosemary Horrox (ed.), Fifteenth-century attitudes: perceptions of society in late medieval England, Cambridge 1994, s. 61-78, kde i další literatura.

20 Přísaha jako součást nástupu služby není v českém prostředí v 15. století pozitivně doložena, její uplatnění lze nicméně předpokládat. Symbolické stvrzení slibu/závazku podáním ruky dokládá např. list Jarohněva z Úsuší (1466): „*... jakož jsem tak já VMti* [Jošt z Rožmberka] *rukú dáním učiniti slíbil...*" (*AČ 7*, s. 264, č. 104).

případně kladná vysvědčení – jejich vydávání služebníkům je ve sledovaném období doloženo i v rožmberském prostředí.[21]

Nedílnou součástí uzavření smlouvy o výkon úřadu/služby bylo v případě purkrabích a hejtmanů panství vyhotovení inventáře příslušného správního centra (hradu) a případně jeho hospodářského zázemí (dvora, řemeslnických provozů ap.).[22]

Úředníci a služebníci, působící v rožmberském správním aparátu, byli prokazatelně evidováni na úrovni lokální a velmi pravděpodobně i centrální správy. Potřeba přesné evidence osob ve služebném poměru vyvstávala především v souvislosti s výplatami služného. Pro tyto účely byla vedena na jednotlivých správních centrech zvláštní registra, na základě nichž byla v příslušných termínech mzda vyplácena.[23] Tato registra současně poskytovala rychlou a přesnou orientaci v otázce služebně právního poměru jednotlivých osob.[24] Registra pro evidenci výplat úředníkům a služebníkům jsou doložena též v případě krumlovské kanceláře r. 1457 (*„kniehy veliké, kdež se dvořanóm služba píše"*).[25] *Cedule*, v níž byli evidováni příslušníci krumlovské hradní posádky, dvorský a hospodářský personál, je výslovně zmíněna přímo ve smlouvě o výkon purkrabského úřadu z r. 1477 (příl. 1). V souvislosti

21 Srov. např. doporučující list bavorského vévody Jindřicha (1443) pro Thomana Trembecka, *„der willen hat in Beheim zue dienen"*, adresovaný Oldřichovi z Rožmberka (*LOR* 2, s. 266, č. 306); v rožmberských službách nicméně doložen není. Totéž platí i o Joachimu Motmitzerovi, jehož do rožmberských služeb doporučoval hrabě Jan ze Schaumburka (*LOR* 2, s. 355-356, č. 407). – Pochvalné vysvědčení vystavil Jan z Rožmberka r. 1466 rodinnému lékaři a lékárníkovi Janu Anguinovi (Ferdinand TADRA, *Formulář kanceláře Rožmberské. Rukopis c. k. veřejné a universitní knihovny Pražské*, VKČSN 1890, s. 243-274, zde s. 260, č. 20). Z doby kolem r. 1470 pochází osvědčení, jímž Jan z Rožmberka dokládal, že jistý Clement, jenž sloužil na jeho zámcích (*„auf unsern geschlossen"*), prokázal dostatečnou svědomitost a potíral kacíře (*„wider dy ketzer... geubet"*); může jej tedy doporučit (SOA Třeboň, Historica 2438). Srov. též reversy a vysvědčení níže v pozn. 27.

22 K tomu blíže Robert ŠIMŮNEK, *Hradní inventář jako typ písemnosti a možnosti jeho badatelského využití (Na příkladu inventářů rožmberských hradů ca. 1450-1470)*, HT 13, 2002, s. 229-253.

23 Srov. např. pasáž z listu Jana Bolochovce ze Šatavy Janu z Rožmberka (1458): *„I zpravil mě Řehoř Klaric, že bych já nebyl připsán k službě na Třeboni podle jiných služebníkův vašich a též mi i Jaroš syn jeho některú chvíli řekl, že mi není povinen od Vaší Milosti služby vydávati, poněvadž přikázání od V. M. nemá"* (P. K. SVĚTECKÝ, *Historische Nachrichten* (jako pozn. 13), IV., pag. 648).

24 Např. třeboňský úředník informoval (1468) Jana z Rožmberka: *„Huovno starý béře službu, než syn jeho jest toliko přikázaným"* (*AČ* 7, s. 318, č. 210).

25 Josef PELIKÁN (ed.), *Rožmberské dluhopisy z let 1457-1481*, Praha 1953, s. 4, č. 7.

s evidencí příjmů úředníků hovoří Březan o jakýchsi *starých registrech* – patrně i tato zmínka se vztahuje k uvedenému typu pramene.[26]

Písemnou podobu zjevně měly výpovědi (ze) služby (srv. doklady v pozn. 13) a rovněž vypořádání vzájemných závazků při ukončení služebního poměru bylo písemně stvrzováno. Doklady reversů tohoto typu (dobová terminologie užívá sémanticky širokého pojmu *kvitance*) jsou k dispozici od 15. století. Zda i úředník při ukončení služby vystavoval revers – analogie jsou doloženy až z pozdější doby – není známo.[27]

Centrální evidence uzavřených smluv o výkon úřadu/služby v českém prostředí není pozitivně doložena.[28] Totéž platí i o dvorských řádech, jež – jak ukazují analogie z německého prostředí – zhusta specifikovaly povinnosti hradního personálu.

Smlouvy o výkon služby vojenského charakteru

Žoldnéřská služba.[29] Právním základem byla i v případě žoldnéřské služby smlouva. Z analogií vyplývá, že spolu s uzavřením smlouvy vystavil žoldnéř revers (v rožmberském prostředí byl na počátku 16. století užíván termín *reversal* či *reverss*), a složil přísahu (z rožmberského prostředí 15. stol. taková praxe není výslovně

26 „... *jakž se z starých register nachází, že to, co na úředníky* [panství Velešín] *šlo, obráceno do důchodů panských*" (P. K. SVĚTECKÝ, *Historische Nachrichten* (jako pozn. 13), I., pag. 192).

27 Srov. např. revers, jímž král Ladislav osvědčil (1455), že Jan z Kocova „*za svého kuchmistrovstvie pravě a řádně se jměl a nám řádný počet z toho ze všeho před ním* [Procek z Kunštátu] *učinil*", nadále Janovi zůstává dlužen 24 kgč. 14 gr. a z účetnictví jej „*před námi i přede všemi jinými úplně propúštieme a quitujem listem tiemto naším*" (SOA Třeboň, Historica 1712). Analogicky Jan z Rožmberka potvrzoval (1526), že komorní písař Ambrož z Hoštejna, působící ve službách několika Rožmberků a dle instrukcí vrchnosti spravující rodové finance, tak vždy činil „*věrně a pravě, jako na dobrého člověka a věrného služebníka přísluší*" a nezanechal po sobě žádné závazky (Codex Rosenbergicus (Archiv Národního muzea, Praha, inv. č. 278), fol. CLXXIXr). – Znění úředníkova reversu srov. např. u Václava BŮŽKA, *Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbělohorských Čech*, Praha 1996, s. 171-172.

28 Např. v kanceláři falckých kurfiřtů byla vedena speciální registra – *libri oficiorum* – evidující vydané jmenovací listy (*Bestallungsbriefe*) a případně též příslušné reversy ze strany úředníků.

29 Literaturu k problematice českého pozdně středověkého žoldnéřství shrnují Robert ŠIMŮNEK – Uwe TRESP, *Beiträge zur Praxis des spätmittelalterlichen böhmischen Söldnerwesens*, TA 10, 2000-2001, s. 73-174, zde s. 73, pozn. 1,2; k žoldnéřství v rožmberském prostředí 15. stol. l. c., zvl. s. 76-84.

doložena).[30] Smlouvu uzavírali zpravidla žoldnéřští hejtmané (zv. též *starší*) jménem své roty; druhou smluvní stranou bývala přímo vrchnost, v některých případech zastupovaná úředníky. Analogicky jako u ostatních druhů smluv zakládajících služebný poměr, byly i zde zakotveny povinnosti obou stran. Ve smlouvě bylo uvedeno, na jaký počet osob se vztahuje, včetně bližší specifikace (počet pěších a jízdných, případně specializace: vysoko ceněni byli např. pavézníci); druhou část smlouvy představovaly závazky ze strany vrchnosti (vedle částky v penězích náležela zpravidla žoldnéři i strava, stejně jako úhrada výdajů na obrok a seno pro koně). Následoval passus o škodách (odtud i označení *list záškodní*)[31] a výpovědi: lhůta bývala zpravidla čtvrtletní či pololetní, avšak výjimkou nebyly ani jiné termíny. V některých případech si vrchnost vyhrazovala právo vypovědět službu i v rámci běžné, zpravidla čtvrtletní lhůty, a to týden dopředu, zatímco žoldnéř takové právo neměl.[32]

Smlouvy o žoldnéřské službě mívaly natolik ustálenou podobu, že znění jedné z nich pojal Václav z Rovného do své formulářové sbírky: jedná se o smlouvu, již r. 1467 uzavřel Jan z Rožmberka s Jakubem písařem.[33]

Vojenská služba k hradům a *služba z domu*. Specifickým druhem smluv vojenského charakteru byly takové, jež zakotvovaly vojenskou službu k hradům. Pramenných dokladů o *služebnících*, vázaných k jednotlivým správním centrům – hradům, je celá řada, ovšem právní základ jejich služebného postavení není pozitivně znám. Navíc je třeba rozlišovat – což prameny málokdy spolehlivě dovolují – několik právních kategorií *služebníků*: leníky; držitele služebných dvorů a polností; *služebníky*, kteří se nechávali ke službě najímat za plat. Na tomto místě nás zajímá poslední kategorie těchto osob, v pramenech označovaných různě – *servitores*, *feodales*, případně jako ti, kteří *službu berú*. Tito *služebníci k hradům* uzavírali s vrchností (případně jejími úředníky) smlouvu o službě, za niž byli vypláceni hotovými penězi. Není pochyb, že dominantní složka *služby k hradu* ležela v rovině vojenské. Služebníci tohoto typu nebyli vázáni rezidenční povinností na příslušném hradě, ale bývali

30 Wilhelm BECK, *Die ältesten Artikelsbriefe für das deutsche Fußvolk*. Ihre Vorläufer und Quellen und die Entwicklung bis zum Jahre 1519, München 1908, zvl. s. 21-33, považuje smlouvy o žoldnéřské službě, známé z 15. století (*Soldnerverträge* a *Bestellbriefe*), za přímé předchůdce detailnějších písemností (*Artikelbriefe*), zakotvujících žoldnéřský služebný poměr v 16. století, a svou strukturou analogických vojenským řádům doloženým i z českého prostředí. Srov. též písemnosti, otištěné u R. ŠIMŮNKA – U. TRESPA, *Beiträge* (jako pozn. 29), s. 166-171. – Revers: srov. např. znění reversu (1459), jenž při vstupu do služby bavorského vévody Ludvíka vystavil Mikuláš Kaplíř ze Sulevic (W. BECK, *Die ältesten Artikelsbriefe* (l. c.), s. 43-45, č. 2).

31 Srov. doklady u R. ŠIMŮNKA – U. TRESPA, *Beiträge* (jako pozn. 29), s. 77, pozn. 11.

32 Srov. např. *AČ 9*, s. 229, č. 913, z roku 1478.

33 F. TADRA, *Formulář* (jako pozn. 21), s. 269, č. 9.

povoláváni v čas potřeby (tj. ohrožení hradu). V českém prostředí se v 15. století objevuje termín *služebníci, kteříž z domu slúží* (jednalo se o analogii, resp. doslovný překlad v německých zemích běžné kategorie *Diener-von-Haus-aus*).[34] Doklady smluv na vojenskou službu k hradu – *službu z domu* – jsou u nás k dispozici až z počátku 16. století. Ve smlouvě se zpravidla stanoví, na jak dlouho je služba sjednána, jaké jsou povinnosti služebníka a jeho vybavení (zbraně, zbroj, kůň) a jaká mu přísluší odměna. Na základě vyhotovené a oběma stranami potvrzené smlouvy vystavil služebník revers.[35]

Smlouvy o dílo

Již ve 14. století je ojediněle doloženo, že i krátkodobé, ad hoc sjednávané pracovní poměry byly podloženy písemnou smlouvou, označovanou *smlúva za dielo* (srv. evidenci v tab. 2).[36] Od 15. století jsou již smlouvy uvedeného typu častější. Smlouva vždy obsahovala druh sjednané práce, termín dokončení, výši odměny a hmotného zajištění, dodávky materiálu, pracovních nástrojů a případně i pracovních sil.

V největším počtu jsou dochovány smlouvy o výkon stavebních prací – na kostelích, hradech, i městských budovách, smlouvy byly uzavírány na výstavbu nových objektů (např. jmenovitě doloženo u hrádku v Prachaticích ve 40. letech 15. století), a řada smluv (ani jediná není dochována) byla nutně vyhotovena i v souvislosti s opravami a zdokonalováním fortifikace rožmberských hradů a měst. Z poloviny 15. století jsou doloženy smlouvy o opravy rybníků (obsahují opět základní náležitosti, totiž druh

34 Nejstarší mně známý doklad z českého prostředí náleží k roku 1450 (*LOR* 4, s. 197, č. 265).

35 Příkladem je smlouva, již Petra z Rožmberka uzavřel s Janem Pěkníkem (1506): bylo stanoveno, že *„Pěkník má k službě mé hotov býti s koněm jedním za čtyři léta od datum listu tohoto"*, obdobně jsou konkretizovány i závazky ze strany Petra z Rožmberka (Josef PELIKÁN, *Přijetí „pacholka" do panských služeb*, ČSPS 59, 1951, s. 189, otisknul pouze znění smlouvy, nikoli úzce s ní souvisejícího Pěníkova reversu; znění obou písemností in: Codex Rosenbergicus (Archiv Národního muzea, Praha, inv. č. 278), fol. 53v-54r). Ve studii R. ŠIMŮNEK – U. TRESP, *Beiträge* (jako pozn. 29), s. 78, pozn. 12, tuto smlouvu prezentuji jako smlouvu s žoldnéřem – jednotlivcem (tento výklad je však pravděpodobně mylný). – Rovněž smlouva o *službě z domu*, již Petr z Rožmberka uzavřel s Ambrožem Müllthaymerem r. 1514 (Petr svědčí, *„daz ich den... Ambrosien Müllthaymer vonn Witzmannsperg von haws aus zu ainem dyener aufgenomen habe"*) měla revers ze strany služebníka jako svou nedílnou součást (znění smlouvy i reversu in: Codex Rosenbergicus (Archiv Národního muzea, Praha, inv. č. 278), fol. 96v-97v).

36 K nejstarším známým smlouvám tohoto typu náleží smlouva o výstavbu ambitů v minoritském klášteře v Jindřichově Hradci, již roku 1369 uzavřel tamější konvent se zedníky (edice: F. TADRA (ed.), *Stavba kláštera minoritů (nyní špitálu) sv. Jana Křtitele v Jindřichově Hradci r. 1369*, PA 11, 1878, s. 429-430).

a rozsah sjednané práce, její materiální zajištění a výši odměny). Smlouvy o dílo se však vztahovaly i na práce drobnějšího rozsahu, např. výrobu zbraní. Na základě konkrétních objednávek velmi pravděpodobně vznikala i umělecká díla (sochařská, malířská aj.) pro potřeby krumlovské rezidence i církevních institucí.

Smlouvy o výkon úřadu/služby jako historický pramen

Řada aspektů a charakteristik vývoje pozdně středověké administrativy, k jejichž osvětlení představují smlouvy o výkon služby zásadní, někdy i jediný pramen, byla výslovně zmíněna či vyplynula ze souvislostí. Na některé (další) aspekty je přesto vhodné poukázat jmenovitě.

Hmotné zajištění chodu správních center, odměny úředníků a finanční náročnost správního aparátu. Prvořadým pramenem studia uvedených problémových okruhů jsou smlouvy o výkon služby, zakotvující mj. výši pololetní peněžní a naturální dotace jednotlivých správních center. Rozpis jednotlivých položek smluv o výkon purkrabského úřadu (tab. 1) ukazuje např.: *1)* výše dotací pro správní centra nebyla konstantní, ale kolísala v závislosti na aktuální situaci (srv. zvl. údaje pro Helfenburk 1469, Dívčí Kámen a Nové Hrady 1470); *2)* na hierarchii správních center nelze striktně na základě uvedených údajů usuzovat (srv. např. nízkou částku 50 kgč. pro významné správní centrum Třeboň 1469). Z uvedeného je *3)* zřejmé, že výše finančních nákladů na administrativní a ovšem i vojenské zajištění chodu rožmberského dominia rok od roku kolísaly, což se odráží i v následující rekonstrukci.

Dotace jednotlivých správních center se ve sledovaném období pohybovaly zpravidla v rozmezí 60-180 (ojediněle 225) kgč. pololetně, tj. 120-360 (ojediněle 450) kgč. ročně,[37]

37 V případě zástavy panství Choustník – Soběslav (šternberská zápisná držba: Choustník 1468-1476, Soběslav 1468-1481) jen roční dotace, vyplácená Rožmberky Šternberkům na správu (*„chování"*) Choustníka a Soběslavi, obnášela 180 kgč. (SOA Třeboň, Historica 2792a/1-2), nemluvě o výplatách rožmberských úředníků, stavebních pracích, atd. – Pro srovnání lze uvést i další údaje: Náklady na vydržování posádky na hradě Zvíkově (1406) se pohybovaly okolo 400 kgč. ročně (August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českého* II, s. 28). Mzdy úředníků a služebníků panství Hluboká (1499) obnášely necelých 160 kgč. ročně (limit činil 225 kgč.), přičemž ostatní výdaje nesměly přesáhnout částku 194 $^{1}/_{2}$ kgč., úhrnem tedy chod správního centra Hluboká vyžadoval náklady ve výši 360-420 kgč. ročně (propočteno dle údajů u Václava LEDVINKY, *Pernštejnská epizoda v dějinách jižních Čech (Páni z Pernštejna na Hluboké a Protivíně 1490-1540)*, in: Petr Vorel (ed.), Pernštejnové v českých dějinách, Pardubice 1995, s. 91-103, zde tab. na s. 96-97); s tím nekorepondují údaje u Josefa MACKA, *Jagellonský věk v českých zemích (1471-1526)* I. Hospodářská základna a královská moc, Praha 1992, s. 238, jenž uvádí výdaje na Hluboké (1499) přes 12 kgč. týdně, tj. přes 600 kgč. ročně. V případě hradu Potštejna (ca. 1525) činily roční výdaje zhruba 280 kgč. (*AČ* 22, s. 72-76, č. 12).

což násobeno koeficientem 9[38] vede k částce 1.080 – 3.240 kgč. ročně. V uvedených číslech se nepromítly např. výdaje, spjaté s chodem kanceláře a reprezentací rezidenčního dvora, stavební práce na hradech, odměny poslům, výdaje na služební cesty úředníků atd., nemluvě o výplatách žoldnéřů (byť tyto rožmberskou pokladnu nezatěžovaly každoročně). Na základě uvedeného lze oprávněně předpokládat, že průměrná částka 3.000-3.500 kgč. ročně byla minimem, jež Rožmberkové byli nuceni v souvislosti s chodem správního systému vydat. Tato suma představovala pro rožmberskou pokladnu v každém případě citelné zatížení. A to i přesto, že tradičně přijímaný odhad ročního výnosu rožmberského dominia (8.000 kgč.) je jistě podhodnocený a ve skutečnosti mohl dosahovat až 16.000 kgč., jistě však nebyl nižší než 12.000 kgč.[39]

Otázka finančního aj. ohodnocení (v soudobé terminologii *služba*, méně často *úkol* či *mzda*) jednotlivých úředníků a služebníků je poměrně složitá, především z hlediska stanovení vhodných, z pramenů postižitelných kritérií. V případě purkrabích / hejtmanů jsou opět základním pramenem smlouvy o výkon služby, v nichž byl zakomponován i příjem (naturální a zřejmě i peněžní), spojený s vykonáváním úřadu. Problematičnost této částky však spočívá v tom, že se jedná o úhrnný příjem purkrabího, z něhož bylo třeba vydržovat hradní posádku a zajistit i další potřeby, spojené s řádným chodem správního centra, nikoli o čistou výši odměny za výkon úřadu.[40] Ze smlouvy o výkon purkrabského úřadu na Krumlově (1477) dokonce výslovně vyplývá, že pololetní/roční dotace nezahrnovaly vlastní plat purkrabího, jenž byl vyplácen zvlášť (srv. příl. 1) – na základě jediného dokladu nelze ovšem generalizovat. Z uvedeného vyplývá, že výši purkrabských příjmů (peněžních i naturálních) je vždy třeba posuzovat v širším kontextu: ve vztahu k počtu členů hradní posádky, případně dalším služebním výdajům purkrabího. Sporná zůstává i otázka, jakým způsobem vyčíslit profit, plynoucí z materiálních požitků, vázaných na výkon purkrabského úřadu.

O velmi hrubý odhad konkrétních čísel se lze pokusit na základě srovnání s platy žoldnéřů a opačně korekcí prostřednictvím údajů smluv o výkon purkrabského

38 Tuto cifru zdůvodňuji v práci R. ŠIMŮNEK, *Správní systém* (jako pozn. 10), s. 83 a s. 300, pozn. 963.

39 Zdůvodnění u R. ŠIMŮNKA, *Správní systém* (jako pozn. 10), s. 301, pozn. 969.

40 Úskalí, spojená s vyhodnocením údajů smluv o výkon úřadu/služby, někteří badatelé podcenili: např. Eva BARBOROVÁ, *Funkce hejtmanů (úředníků) na rožmberských panstvích*, JSH 38, 1969, s. 198-207, zde s. 205-206 (hejtmané) a Eva CIRONISOVÁ, *Vývoj správy rožmberských panství ve 13.-17. století*, SAP 31, 1981, s. 105-178, zde s. 149-151 (purkrabí), mechanicky zachytila výši příjmů, vztahujících se k vykonávání uvedených úřadů. Vypovídací hodnota čísel, u nichž není evidován počet členů posádky, ani další údaje, je ovšem prakticky nulová.

úřadu. Pokud se příjem řadového žoldnéře pohyboval v rozmezí 3-12 gr. týdně, příjem purkrabího musel jistě být minimálně pětkrát vyšší (tj. 15-60 gr. týdně = 13-52 kgč. ročně), v případě písaře lze v korelaci s tím uvažovat o trojnásobku (tj. 9-36 gr. týdně = ca. 8-31 kgč. ročně), příjmy členů hradní posádky patrně nepřesáhly příjmy žoldnéřů (tj. 3-12 gr. týdně = 2 $^{1}/_{2}$ – 10 kgč. ročně). V případě modelového správního centra (tj. purkrabí, písař a průměrně 15 členů hradní posádky) by se mzdy pohybovaly v rozmezí ca. 58-233 kgč. ročně, tj. 29-117 kgč. pololetně. Tento údaj koresponduje s výší příjmů purkrabího na mzdy a provoz hradu (pololetně okolo 150-200 kgč., pod 100 kgč. jen v případě správních center druhořadého významu). Uvedené odhady příjmů se v případě úředníků (purkrabí, písař, příjmy úředníků hospodářské správy byly zřejmě nejblíže příjmům písařů) jistě pohybovaly spíše při horní hranici odhadu, nebyly-li ještě vyšší, na úkor příslušníků hradních posádek, jejichž příjmy ztěží přesáhly ročně 5 kgč.

Zástavy úřadů? Jednotlivé úřady na rožmberských panstvích (právní postavení zastavených panství a tamějších úřadů je specifické) se v 15. století nikdy nestaly předmětem zástavy, pronájmu, formou odměny, a ovšem ani prostředkem obchodních transakcí. Je to třeba zdůraznit proto, že zcela neodůvodněně se někdy v souvislosti s *„purkrabskými smlouvami"* hovoří o *nájmu hradu*.[41] Poměry na rožmberských panstvích se v uvedeném směru podstatně lišily od zvyklostí v západní Evropě: zde totiž náležely zástavy úřadů k běžným stránkám správní praxe.

Personální stavy. Smlouvy o výkon purkrabského úřadu jsou prvořadým pramenem z hlediska rekonstrukce skladby a počtu příslušníků hradní posádky a služebnictva (srv. dle rozpisu v tab. 1). I zde ovšem existují úskalí: zatímco počet a specifikace příslušníků vlastní hradní posádky (střelci, branní, pěší[42]) je uveden vždy, klíčník, děvečka, či pastevec skotu figurují ve výčtu osob jen v některých případech. Počet příslušníků hradní posádky rezidenčního hradu v Krumlově je výslovně uveden ve smlouvě o purkrabský úřad z roku 1477: bylo stanoveno, že purkrabí *„má býti sám lxxviii, kteréžto osoby na ceduli napsaný má..."* (srv. příl. 1) – tím je rovněž dáno, že bližší specifikaci skladby těchto osob v samotné smlouvě nenalezneme.

Žoldnéřské smlouvy představují pramen pro rekonstrukci početních stavů žoldnéřských oddílů. Vyplývá z nich, že v rožmberských službách se uplatnily spíše

41 Např. Josef ŠUSTA, *Purkrabské účty panství Novohradského z let 1390-1391*, Praha 1909, s. 19.

42 Setkáváme se i s tvarem *pěší střelci branní*; na Helfenburku se připomíná (1452) *„šestnádcte holomkóv stře[l]cových brannych"*.

méně početné oddíly o zhruba 20 (-30) osobách, ačkoli ojediněle mohl počet žoldnéřů přesáhnout i 50 osob.[43]

Pravidlo osobní odpovědnosti. Náleží k významným charakteristikám provázejícím proces formování moderních byrokratických aparátů. Uplatnění pravidla osobní zodpovědnosti úředníka jednoznačně nasvědčují formulace ve většině dochovaných účtů, úročních a výběrčích rejstříků: zde je jmenovitě uváděn úředník, jenž doklad vyhotovil, a zodpovídal tudíž za správnost uvedených údajů a náležité vyúčtování. Samotný výraz *odpovědnost* (případně jako adj. *odpovědný*) je v souvislosti s vymezením povinností úředníků výslovně formulován ve smlouvě o purkrabství na Vítkově Kameni (1485). Hovoří se tu o zodpovědnosti purkrabího za svěřený hradní inventář: „.... *und waz haws gebat und anderen notturff und zeug auf dem gesloss dem phleger geantwurt ist...*" (příl. 2).

Hradní inventář a hospodářské zázemí hradu. Z tohoto hlediska nejsou smlouvy o výkon úřadu/služby pramenem prvořadým, přesto však přinášejí řadu cenných údajů. Např. smlouva o purkrabství na Dívčím Kameni (1501) uvádí, že z dřívějška na hradě zůstalo pět stolů, šest postelí, a dokonce různé bohoslužebné náčiní.[44] O hospodářském zázemí krumlovského hradu přichází poměrně obšírná informace ve smlouvě o výkon purkrabského úřadu z r. 1477 (příl. 1).

Limity vypovídací hodnoty

I v případě smluv o výkon úřadu/služby je třeba mít na paměti relativní hodnotu výpovědi. A to i v rámci problémových okruhů, kde náležejí ke klíčovým pramenům. Byla zmíněna absence řady ustanovení, upravujících každodenní výkon úřadu/služby (kompetence, sankce, právní postavení úředníka ad.); metodicky i faktograficky problematické jsou rekonstrukce odměn úředníků, stejně jako peněžní vyjádření hodnoty naturálních dotací a požitků (srv. níže pozn. 50). Z hlediska personálních stavů je třeba poznamenat, že řada osob, spjatých např. s obranou hradu, ve smlouvách není vůbec zohledněna, neboť nesídlily na hradě a nebyly vydržovány z pololetních vrchnostenských dotací. Jsou to případy osob, jež službu k hradu vykonávaly jako reciprocitu držby služebných dvorů aj. požitků.[45] Některé smlouvy

43 Konkrétní pramenné údaje citují R. ŠIMŮNEK – U. TRESP, *Beiträge* (jako pozn. 29), s. 81, pozn. 27.

44 *AČ 10*, s. 100-101, č. 1139.

45 Např. smlouva o výkon purkrabského úřadu na Rožmberku z r. 1508 z hradní posádky eviduje pouze 2 pěší na horním hradě a 1 branného (Johann Matthäus KLIMESCH (ed.), *Norbert Heermann, Rosenberg'sche Chronik*, Prag 1897, s. 185), zatímco o málo později (1525) je doloženo, že službou k hradu Rožmberku bylo povinno 18 hlásných – držitelů služebných dvorů a polností (SOA Třeboň, Vs Rožmberk, listiny, karton 1, stará sign. 2116).

– jakkoli je to ojedinělé (příkladem je smlouva o purkrabství na Vítkově Kameni z r. 1485, srv. příl. 2) – dokonce pasáž o počtech a skladbě osob na hradě vůbec neobsahují, anebo tu platí výhrady uvedené již shora (odst. „Personální stavy").

Komparativní pohled

Srovnání formálních náležitostí smluv o výkon úřadu/služby v rožmberském prostředí s analogickým typem pramenů ve středoevropském prostředí vykazuje značné shody.[46] Ve všech případech smlouvy zakotvují práva a povinnosti obou stran, formulář smluv je analogický do té míry, že pasáže, jež z dnešního hlediska „chybějí" ve smlouvách z českého prostředí (srv. odst. „Ustanovení smlouvy a jejich závaznost"), nenalezneme ani ve srovnávacím materiálu. V případě smluv o purkrabský/hejtmanský úřad je jejich jádrem specifikace složení hradní posádky a způsob materiálního zajištění. Analogie jsou doloženy i z prostředí správy zeměpanských hradů v českých zemích.[47]

46 Srov. např. rozbor *Amtsbriefe* u Reginy GÖRNER, *Raubritter.* Untersuchungen zur Lage des spätmittelalterlichen Niederadels, besonders im südlichen Westfalen, Münster in Westfalen 1987, s. 58-62.

47 Srov. např. znění smlouvy mezi králem Ladislavem a Jindřichem z Rožmberka o držbě a správě královského hradu Špilberka z roku 1453 (SOA Třeboň, Historica 1670).

Tabulka 1. Smlouvy o výkon purkrabského úřadu na rožmberských panstvích (1452-1493)[48]

Datum, hrad, smluvní strany	Poznámka, edice	Složení posádky[49]	Výše požitků[50]	
			Peníze (kgč.)	Naturálie
1452, duben 20., Helfenburk, Jindřich a Jan z Rožmberka + Václav Vlášek z Miloňovic	Obsah smlouvy je znám z Vláškova reversu v záhlaví hradního inventáře; edice: H. GROSS, *Z archivu krumlovského* (jako pozn. 8)	písař, branný (3 + purkrabí), střelec (16), vrátný (2), kuchař, pekař, klíčník, děvečka, *kravař*, *sviňák*, vozataj (2)	160 kgč.	žito (312 džberů), oves (400 džberů), slepice (300), rybolov (potok)
1457, říjen 14., Choustník, Jan z Rožmberka + Víta (ml.) ze Rzavého	*AČ 7*, s. 219-220, č. 22	branný (15), hlásný (6)	152 kgč., 2 gr.	žito (400 džberů), slepice (51), rybolov (potoky, rybníky), louky

48 Sumární přehled dochovaných *„purkrabských smluv"* z rožmberského prostředí (15. stol.) sestavil Rudolf TECL, *Neznámá smlouva třeboňského hejtmana Jarohněva z Úsuší s Janem z Rožmberka z roku 1469*, Výběr 29, 1992, s. 158-162.

49 Ve sloupci „Složení posádky" strukturuji takto: úředníci (vedle purkrabího/hejtmana většinou pouze písař), osoby zajišťující obranu hradu (branní, střelci, pověžní, též vrátní), hradní personál (kuchaři, trubači ap.), dvorská čeleď (děvečky, vozatajové, pacholci).

50 V případě naturálních požitků by bylo ideální moci vyjádřit jejich hodnotu průměrnou tržní cenou, a převést je tak na společného jmenovatele s peněžními částkami. Provést podobný přepočet však není možné: obtíže, provázející o pokusy o rekonstrukci cen obilí (15.-16. stol.), a to nejen numismatické, ale i metrologické, dokumentoval Alois MÍKA, *Nástin vývoje cen zemědělského zboží v Čechách v letech 1424-1547*, ČsČH 7, 1959, s. 545-571, zde s. 551-565; z uvedené práce vyplývá, že pro období druhé poloviny 15. století není naprosto možné stanovit koeficient, odpovídající průměrné ceně za měrnou jednotku jednotlivých druhů obilí. Přeceňovat pochopitelně nelze ani vypovídací hodnotu údaje, obsaženého přímo v jedné ze smluv (1476), kde se jako alternativa za džber ovsa uvádí jedna slepice (AČ 9, s. 148-149, č. 769), přičemž cena slepice se v 15. století pohybovala okolo 1 gr. (A. MÍKA, *Nástin* (l. c.), s. 569, tab.).

1462, duben 23., Helfenburk, Jan z Rožmberka + Václav Vlášek ml. z Miloňovic	Výtah ze smlouvy dochován na samostatném lístku, vloženém do inventáře, vyhotoveného v souvislosti s předáním purkrabského úřadu Vláškovi; edice: R. ŠIMŮNEK, *Hradní inventář* (jako pozn. 22), s. 247-248	branný (2 + purkrabí), střelec (12), "*čeleď dielnú a k hradu potřebnú jakož prve purkrabie chovávali*"	120 kgč.	žito (200 džberů), oves (300/350? džberů), slepice (300); louka, rybolov ("*a lúku má držeti Svinětickú a řeku Strunkovskú*")
1462, září 25., Dívčí Kámen, Jan z Rožmberka + Petr Perštejnský z Mikovic	*AČ 7*, s. 241, č. 61	střelec (9 + purkrabí), hlásný (?)	60 + 6 kgč.	žito (100 džberů), oves (100 džberů), slad (12 džberů), rybolov, louky
1465, říjen 16., Dívčí Kámen, Jan z Rožmberka + Oldřich Roubík z Hlavatec	*AČ 7*, s. 257-258, č. 96	střelec (9 + purkrabí), hlásný (?)	60 + 6 kgč.	žito (100 džberů), oves (100 džberů), slad (12 džberů), rybolov, louky
1467, duben 23., Nové Hrady, Jan z Rožmberka + Oldřich ze Dvorce	*AČ 7*, s. 273-274, č. 120	jízdný (1 + purkrabí), střelec (13)	130 kgč.	žito (150 džberů), oves (200 džberů), dvůr Svařišov, rybolov (potoky), louky, roboty
1469, červen 14., Helfenburk, Jan z Rožmberka + Adam z Drahonic	*AČ 7*, s. 381, č. 334	jízdný (2 + purkrabí), střelec (26), čeleď (blíže nevymezena)	240 kgč.	žito (300 džberů), oves (350 džberů), slepice (?), rybolov (potok), louka
1469(?), Třeboň, Jan z Rožmberka + Jarohněv z Úsuší	R. TECL, *Neznámá smlouva* (jako pozn. 48), s. 160-161, příl. I. (dle opisu P. K. Světeckého)	[neuvedeno]	50 kgč.	mouka (90 džberů), oves (60 džberů), ryby (2 džbery), obrok, seno (12 vozů), rybolov (haltéř), louka

1470, duben 23., Dívčí Kámen, Jan z Rožmberka + Kunáš z Machovic	Výtah August SEDLÁČEK, *Hrady* 3, s. 66	střelec (24)	175 kgč.	rybolov (potoky), louky
1470, duben 23., Nové Hrady, Jan z Rožmberka + Oldřich ze Dvorce	*AČ 7*, s. 397-398, č. 367	jízdný (1 + purkrabí), střelec (18)	180 kgč.	žito (200 džberů), oves (300 džberů), dvůr Svařišov, rybolov (potoky) louky, roboty
1476, leden 2., Vlčšín, Bohuslav ze Švamberka + Oldřich ze Dvorce	*AČ 9*, s. 148-149, č. 769	jízdný (1 + purkrabí), střelec (8), čeleď (blíže nevymezena)	52 kgč., 16 gr.	žito (50 džberů), oves (50 džberů), sýry louky, lovy, roboty
1477, [bez denního data], Český Krumlov, Bohuslav ze Švamberka + Konrád z Petrovic	příloha 1	77 (nespecifikovaných) osob + purkrabí	450 kgč.	žito (500 džberů), slad (44 džberů), kury (1.200), pšenice 25 džberů, ječmen (25 džberů), ryby (30 džberů), hrách (30 džberů), mák (20 džberů), úroční sýry, všechna vejce z kruml. a vlčšínského úřadu, obrok, seno a sláma pro koně, "*na kury a na pávy xl tinarum*", rybolov (potoky), lov (zajíci 120, *zvěř* 10, ptáci, veverky)
1479, říjen 16., Dívčí Kámen, Vok a Petr z Rožmberka + Kunáš z Machovic	smlouva o doživotní purkrabství; *AČ 10*, s. 37, č. 1008	pěší (4), hlásný (?)	[neuvedeno]	žito (50 džberů), oves (50 džberů), mlýn, lovy, dřevo (stavební i palivové) roboty

1485, duben 23., Vítkův Kámen, Vok z Rožmberka + [...] Schenk	příloha 2	[neuvedeno]	32 liber feniků	[neuvedeno]
1493, prosinec 19., Český Krumlov, Petr z Rožmberka + Karel z Mladějovic	*AČ 10*, s. 68-69, č. 1076	kancléř, fišmistr (3), lovčí, řezník, jízdný (1 + purkrabí), branný (11), vrátný (2), hlásný (6),	175 kgč. (uv. 350 kgm.)	žito (200 džberů), oves (400 džberů), pšenice (20 džberů), mák (9 džberů), slepice (600), vejce (1560), ryby (8 džberů), herinky (1 džber), sýry, seno (30 vozů), Kvítkův dvůr, rybolov (potoky, haltéře), louky, dřevo (stavební i palivové), lovy, roboty

Tabulka 2. Smlouvy o dílo na rožmberských panstvích (1407-1499)

Rok	Lokalita	Druh práce	Smluvní strany	Poznámka + citace
1407	Český Krumlov	sklenutí farního kostela	krumlovský farář Hostislav z Bílska + Jan, synovec mistra Staňka	edice: *Urkundenbuch der Stadt Krummau in Böhmen*, Bd. 1. (1253-1419), hgg. Valentin Schmidt – Alois Picha, Prag 1908, s. 156-158, č. 565; interpretace: Anna KUBÍKOVÁ, *K nejstarší historii českokrumlovského chrámu sv. Víta*, Výběr 34, 1997, s. 118-121
1444	Soběslav	stavební práce na farním kostele	rožmberští úředníci (Jan z Kozího a Petr Maksant) + zedníci	obšírný výtah: Jan LINTNER, *Obraz z církevních dějin Soběslavských*, in: Výstava v Soběslavi 1898, Soběslav [1898], s. 159-160

1447	Č. Krumlov	zdokonalení opevnění Pláště (za horním hradem)	Oldřich z Rožmberka + *bliňáci* Baroch a Mníšek z Hořepníka	obšírný výtah: František MAREŠ, *Materiálie k dějinám umění, uměleckého průmyslu a podobným* I., PA 16, 1893-1895, s. 146; interpretace: Pavel VLČEK – Pavel ZAHRADNÍK, *„Renesanční dům" čp. 177 v Českém Krumlově*, Průzkumy památek 1996, č. 1, s. 3-16, zde s. 3-5
1448	Prachatice	výstavba hrádku	Oldřich z Rožmberka + zedník	znění nedochováno; známo ze zmínky: *„učiniv* [Oldřich z Rožmberka] *s zedníkem smlouvu a dav k tomu dílu do dvú set dělníkú"* (Anna Kubíková (ed.), *Václav Březan, Rožmberské kroniky krátký a summovní výtah*, 7., JSH 58, 1989, s. 146)
1452	rybníky Bošilecký a Církvičný	opravy rybníků	Rožmberkové + Augustin ze Slověnic	obšírné regesty 15. stol. (Robert ŠIMŮNEK, *Zlomky neznámé knihy register centrální rožmberské správy (ca. 1450-1465)*, TA 11, 2002, s. 67-108, zdes s. 101
před 1471 + 1471		výroba praků	Jan z Rožmberka + novohradský tesař Hanzl Nozispier	Nozispier a jeho *tovaryši* reagují na Rožmberkův list s nabídkou zakázky na zhotovení praku (Jan hodlal *„smlúvu s námi učiniti za to dielo"*); tamtéž se připomíná již dříve vyrobený prak pro Krumlov a způsob finančního vypořádání (SOA Třeboň, Historica 2476a)
1485	Soběslav	stavební práce na věži při farním kostele	rožmberský úředník (šafář Pavel Hoch) + zedníci	SOkA Tábor, AM Soběslav, kniha č. 298, fol. 192r
1499	Mladošovice	stavba věže při kostele (detailní popis stavební podoby věže)	třeboňský opat Bartoš + obec mladošovická (+ zedník Tomáš)	obšírný výtah: František MAREŠ, *Materiálie k dějinám umění, uměleckého průmyslu a podobným* I., PA 16, 1893-1895, s. 302

Příloha 1.

1477, bez denního data. Bohuslav ze Švamberka uzavírá s Konrádem z Petrovic smlouvu o purkrabský úřad na (Českém) Krumlově. Purkrabí je povinen na zámku vydržovat 77 členů hradní posádky (jmenovitě evidovaných ve zvláštním seznamu); roční dotace 450 kgč. + stanovené druhy a množství naturálií + práva užívání potoků a lovu v lesích + obrok a seno pro koně; purkrabímu vyplácí odměnu vrchnost, úředníkům kanceláře a hospodářské správy vyplácí odměnu purkrabí; zásobování potravinami čeledi v Kvítkově dvoře a dalších jmenovitě uvedených osob a institucí (Vok z Rožmberka, Řehoř [Klaric], [klariska] Markéta, [krumlovský] klášter minoritů); stav potravinových zásob a evidence piva a hospodářských zvířat; ustanovení o tažných koních.

SOA Třeboň, pob. Český Krumlov, Vrchní úřad Český Krumlov IIA 8B 38. Koncept, pap., čes.

Léta od narozenie Syna Božieho etc. lxxvii° stala se jest smlúva mezi urozeným panem panem Bohuslavem ze Švamberka[51] etc. s jedné a urozeným panoší Cunradem z Petrovic[52] z druhé strany smlúva, tak že již psaný Cunrát má býti purkrabí na hradu Crumlovie a toho zámku chovati a má býti sám lxxviii, kteréžto osoby na ceduli napsaný má pod pečetmi Bohuslava z Švanberka a svú, a za to chování hradu má jemu páně milost dáti do roka ~~pět set~~ v[53] c ßß peněz dobrých obecně berných a to rozdielně nynie o svatém Havle ~~iij~~ e ii c xxv ßß a na svatého Jiřieho najprv příštieho ~~iij~~ e ii c xxv ßß a k tomu obilé žita v[c] tinarum, sladuov xiiii [tinarum], obrok obecní na koně jiezné i voznie a k tomu seno a slámu, a na kury a na pávy xl tinarum, ryb xxx tinarum, potoky nad hradovým rybníkem a potok okolo Benešova na lese, kromě jiných potokuov, a kur úročních xx ß, pšenice xxv tinarum, ječmene xxv tinarum, hrachu xxx tinarum, máku xx tinarum, sýruov všecky úroční, vajec všecky z úřadu Crumlovského a k tomu z Velešínského všecky, zajiecuov má sobě ku potřebě zabiti ii ßß, zvěři aby sobě zabil desatero, ptáky, což jich jest koli v Crumlovském úřadě úročných i mýtných, veveřice též. Slanin postúpeno jemu etc. a tolikéž má na stúpenie zase postúpiti, vepřuov krmných etc., a tolikéž má jich na sstúpenie postúpiti, sýry

51 Bohuslav ze Švamberka († 1490), manžel Lidmily, dcery Oldřicha II. z Rožmberka, a rožmberský poručník (1475-1478).

52 Konrád z Petrovic († po 1499), jako krumlovský purkrabí doložen v letech 1463-1465, 1468-1479, 1488? (o Konrádovi blíže Robert ŠIMŮNEK, *Rožmberská klientela 15. století* III. Jan Jedlice z Obděnic a Konrád z Petrovic, Výběr 38, 2001, s. 228-236).

53 Levý dřík římské číslovky „v" je škrtnut, suma tudíž znamená 450 kgč., v dobové terminologii *puol páta sta kop*.

a máslo má sobě ze dvora bráti, na penězích v čemž jemu Ryneš[54] položí. Tunu herinkuov v mlíčnie má sobě vzieti, luoj v Caplici, v Svinech, v Benešově[55] etc.

Také jest smluveno, že páně milost má službu napřed dáti jemu purkrabí z komory, panu Václavovi fišmajstru[56] a Kubovi cancléři[57] samému druhému, písaři dolejšiemu, karnikóm, kněžím dvěma a zvoníkovi, obročníkóm dvěma, sladovníku samému druhému, lovčiemu a jiné čeledi má purkrabie službu platiti. Také jest smluveno, aby purkrabie čeledi do dvora Kvietkova[58] dával každý týden masa etc. piva každý týden iiii tinarum, pakliby se piva čeledi do dvoru nedostalo, to má z panského sladu navařeno býti. Také po xx[ti] vařiech mláta má do dvora s hradu dáváno býti.[59] Což se pana Voka[60] dotýče, dokudž on bude tu v Crumlově, má jemu potřeba dána býti, a o to má pán s purkrabí uhoditi, což bude podobného, než víno má jemu v městě na vrub bráno býti, pakliby kto s pánie milosti listem přijel, že by pán psal purkrabí, aby jemu potřebu dal, to má sobě purkrabie napsati, a pán má se o tu stravu s purkrabí smluviti. Též o Řehoře,[61] když by tu přijel, aby jemu potřeba byla dána, což se dotýče dělných lidi, kteříž by pro opravu zámku dělali, tomu každému z páně komory má placeno býti a purkrabí za stravu a pivo za den od každého ij gr. Item jestliže by se purkrabí kterého obilí buď žita, ovsa, pšenice, sladuov, máku, hrachu, ječmene, kur nedostalo, to má sobě na obročnici vzeti toliko pro potřebu zámku tak v těch penieziech, jakož té chvíle v trhu platiti bude, pakli co ryb rybničních veznie [sic!] ~~se nedostalo~~, ty také jemu mají dáni býti na penězích,

54 Snad Ryneš, řeč. Krbek, v rožmberských službách zhruba od r. 1450; roku 1497 svědčil, *„že pamatuje přes šedesáte let a že jest již několik a čtyřiceti let holotú u pánuov z Rozmberka“* (*AČ 21*, s. 435-436, č. 312).

55 Kaplice, Trhové Sviny, Benešov n. Černou.

56 Z jiných pramenů nedoložený (krumlovský) fišmistr.

57 Úřad rožmberského kancléře zastával v letech 1472-1477 Mikuláš z Pelhřimova a poté Václav z Rovného; kancléř Jakub v té době není znám, nejedná-li se o písařský omyl.

58 Kvítkův dvůr, 1 $^{1}/_{2}$ km západně od krumlovského hradu. Vrchnostenský dvůr, doložený r. 1347; dle smlouvy z roku 1493 náležel výnos z Kvítkova dvora purkrabímu krumlovskému (*AČ 10*, s. 68-69, č. 1076).

59 Nejstarší známý panský pivovar v Krumlově se nacházel v západních, tzv. Václavských sklepích hradu (Anna KUBÍKOVÁ, *Středověký českokrumlovský hrad ve světle archivních pramenů*, Průzkumy památek 6, 1999, č. 2, s. 106-110, zde s. 109).

60 Vok II. z Rožmberka (1459-1505), rožmberský vladař 1475/resp. 1478-1493.

61 Řehoř Klaric († po 1481), dlouholetý písař třeboňského panství (1458-1474), mezi úředníky na Třeboni setrval ovšem i později (1475-1479) a často služebně zajížděl na Krumlov.

jakož jiným na tom rybníce bude fišmajstr prodávati. O pannu Markétu,[62] té má každý postní den kapr dán býti a každý den j pinty vína a za i d. bielého chleba, to z páně komory má placeno býti. Kněžím klášterským má každý pátek i kapr dáván býti z páně ryb. Toliko starého piva a tolikého mladého přijal purkrabie, a tolikéž má na sstúpenie zase nechati. Což koli krav mezi lidmi, ty mají purkrabí vyčteny býti a dány na těch pěti stech kopách[63] úkolních po kopě, pakliby byl vuol, který ježto řezník kúpil, ten má jemu též na penieziech počten býti, jakž jest řezník kúpil. O třetie vozné koně takto smluveno, že je chce purkrabie mieti, a páně milost aby jemu nedával na ty koně i na toho pacholka viece než seno a slámu, ani pacholka mzdu *než stravu*,[64] a což koli těmi koňmi vydělá, to má páně milosti dáti, a jestli že by který vozník sšel, to má páně milosti škoda býti.

Příloha 2.

1485, duben 23. Vok z Rožmberka uzavírá s [...] Schenkem smlouvu o purkrabský úřad na Vítkově Kameni. [Roční] dotace 32 liber feniků; výpověď čtvrtletní oboustranná; purkrabí zodpovídá za zařízení hradu dle sepsaného inventáře.

SOA Třeboň, Historica 3288. Koncept, pap., něm.

Nach Christi unseres herrn gepurd tawsent vierhundert und in dem fünfundachzigsten Jahre in Samstag sand Georgii tag ist ein berednüs bestehen von wegen der pflege des gesloss zu Witinghawsen zwischen des wolgeboren herren Wokhen von Rosenbergk[65] ainerseits und des edeln [ ][66] Schenkhn[67] [andererseits], als das

62 Označení *panna* nasvědčuje tomu, že se jednalo o členku krumlovské komunity klarisek – patrně jedna ze dvou konventuálek jménem Markéta, uváděných roku 1492 (Johann Matthäus KLIMESCH (ed.), *Urkunden- und Regestenbuch des ehemaligen Klarissinen Klosters in Krummau*, Prag 1904, s. 162-164, č. 86).

63 Suma 500 kgč. – v záhlaví smlouvy opravená na 450 kgč. – zůstala na tomto místě nezkorigována.

64 Dodatečný přípisek rukou 15. století.

65 Srov. pozn. 60.

66 Vynecháno místo pro křestní jméno.

67 Blíže neznámá osoba; není ani známo, zda úřad skutečně nastoupil. Schenk není uváděn mezi purkrabími na Vítkově Kameni ve svědectví klafferského rychtáře Thomana Wei(g)atzpergera (1493): „... *und sind bei meiner gedachtnus zu Wittinghausen pfleger gewesen der Gorig Grossauer* [Georg Grossawer, 1449-1456 (1458/1459)], *der alt Woitiech* [Vojtěch z Jívovice, 1463?], *der Kuentz Grossauer* [Konrád Grossawer, 1464 (-1467)?] *und*

der benant Schenkh soll das gesloss Witinghawsen im pflegweiss innehaben[,] ~~vn~~ halden vnd auf das pesst bewaren, auf sein aigen kost.[68] Und der benannte herr Wokh von Rosenberg soll im darzu [.....][69] geben die dinge als hernach folget. Item bereits gehs zwey und dreysigkh pfundt pfenig landgebig [.....].[70] Auch oder der benant her Wokh von Rosenberg oder sein gnedigen bruder[71] das benant gesloss Witinghawsen mit ainen anderen pflege versehen wollten, oder der benant Schenkh nymer daselbs pflege sein wollt, alsdann soll ainer dem anderen voran im viertaill Jars verkunden. Und waz haws gebat und anderen notturff und zeug auf dem gesloss dem phleger geantwurt ist, daz ist auch in ainer span Zedl aigentlich aufgeschriben, und so er das gesloss abtreten werden soll, er dass alles auch auf dem gesloss lassen, und sich in allen sachen erberlich und trewlich verhalten.

der Augustin Steger [též Stiger, 1482]" (citace svědectví: Julius STRNADT, *Das Land im Norden der Donau*, AÖG 94, 1907, s. 83-310, zde s. 220, v pozn.). Ani A. SEDLÁČEK, *Hrady* 3, s. 77, jej neznal, když hovoří o *jakémsi Šenkovi*, s nímž Vok uzavíral smlouvu.

68 Toto ustanovení – významově mu odpovídá dobové české *„na svuoj groš"* – v ostatních smlouvách nepřichází, vystihuje však zřejmě dobovou praxi, kdy úředníci byli nuceni výdaje na chod správního centra v některých případech dočasně dotovat z vlastních peněz.

69 Nečitelné 1 slovo.

70 Nečitelný 1 řádek.

71 Petr IV. z Rožmberka (1462-1523), rožmberský vladař 1493-1523.

Amts- oder Dienstleistungsvertrag als Quellentyp und Möglichkeiten seiner Forschungsausnutzung
(Mit der Edition der Quellen aus den Jahren 1477-1485)

Robert Šimůnek

Der Vertrag, der Rechte und Pflichten der Parteien verankert, die – modern gesagt – Arbeitsverhältnis schließen, hat seine Wurzeln tief im Mittelalter. Die Verträge dieses Typs sind in drei Grundkategorien zu teilen:

1. Amts/Dienstleistungsvertrag des administrativ wirtschaftlichen Charakters
2. Militärdienstleistungsvertrag
3. Werkvertrag

Aufgrund der im Milieu der Rosenberger Administration erhaltenen Verträge (aus 15 Verträgen bestehendes Korpus aus den Jahren 1452-1494, Tafel 1), die bei uns – was die Zeit betrifft – keine vergleichbare Parallele finden, war es möglich, die Vertrags- und Formularstypologie festzusetzen. Die Konfrontation des Vertragswortlauts mit anderen Quellen wirft Licht auf den rechtlichen Hintergrund eines vergleichbaren Dienstsverhältnisses (und auf seine spezifischen Züge im Fall der einzelnen Vertragstypen) und trägt zur näheren Erkenntnis einer ganzen Reihe der Aspekte und Entwicklungscharakteristiken der spätmittelalterlichen Verwaltungspraxis bei. (Amts- und Dienstleistungsveträge stellen z.B. die Grundquelle zur Rekonstruktion der finanziellen Ansprüche des Ganges eines Verwaltungsaparats und der Personalbesetzung der Verwaltungszentren dar).

Ein schriftlicher Vertrag als Rechtsgrundlage eines Dienstverhältnisses erscheint im westeuropäischen Milieu schon seit dem 13. Jahrhundert, zur Verbreitung dieses Quellentyps kommt es jedoch erst im 14. Jahrhundert. Im böhmischen Milieu ist schriftlicher Vertrag positiv seit dem 15. Jahrhundert belegt, er dringt in dieses Gebiet jedoch sehr wahrscheinlich schon im 14. Jahrhundert durch, (für diese Zeit setze ich ihn v.a. im Milieu der Verwaltung der Domäne des Landesherrn voraus).

Der Termin, der Dienstleistungsverträge im spätmittelalterlichen sprachlich tschechischen Milieu bezeichnete, ist nicht bekannt. Die ältesten Belege stammen aus dem 16. Jahrhundert, es handelt sich um die Entlehnung *Bestellbrief*, die im deutschen Sprachmilieu neben der Begriffe *Bestellungsurkunde* und *Amtsbrief* benutzt wurde.

Die Vertragsparteien beim Schließen oder bei der Verlängerung des Vertrags waren eine Obrigkeit und ein Beamter (Diener). Der abgeschlossene Vertrag verankerte Rechte und Pflichten, zu denen sich die vertragsschließenden Parteien verpflichteten, zum Gegenstand des Vertrags waren die Bestimmungen von der Zahl der Burgbesatzung, von der Geld- und Naturaliendotation für das entsprechende Verwaltungszentrum und Passagen von der Kündigung. Im Fall jeder Veränderung

der Dienstleistungsbedingungen war es nötig, einen neuen Vertrag zu schließen. Eine ganze Reihe der aus dem arbeitsrechtlichen Verhältnis zwischen beiden Parteien hervorgehenden Punkte (Kompetenzen des Beamten, Sanktionen, Schadenersatz usw.) war im Vertrag jedoch nicht verankert. Im System der spätmittelalterlichen Administration wurde der Amts- und Dienstleistungsvertrag mit ganzer Reihe weiterer Schriftstücke zusammengebunden, die vor allem aus dem Bereich der Evidenz (Burginventare, Registra der Auszahlungen usw.) stammen. Der schriftliche Vertrag bildete die rechtliche Grundlage auch im Falle des Söldnerdienstes, was sein Formular betrift, wies er allerdings bestimmte spezifische Bestimmungen (z.B. Schadenersatz) auf. An der Grenze beider Kategorien standen Verträge über den Militärdienst zu Burgen.

Schon im 14. Jahrhundert ist es vereinzelt belegt (und im 15. Jahrhundert ganz üblich), dass ein schriftlicher Vertrag auch im Falle der kurzfristigen, ad hoc vereinbarten Arbeitsverhältnisse als Grundlage diente. Dieser als *smlúva za dielo* bezeichnete Vertrag (Taf. 2) enthielt immer die folgenden Angaben: Art der vereinbarten Arbeit, Termin des Beendens, Höhe des Lohns und der materiellen Sicherung, Bestimmungen über Lieferungen des Materials, des Arbeitswerkzeugs bzw. auch der Arbeitskräfte. Aus dem böhmischen Milieu blieben vor allem die Verträge erhalten, die Bauarbeiten, Teichgräberarbeiten oder Waffenerzeugung betreffen.

V. Literatura – recenze – diskuse

Stanislav Zita: Alfons Šťastný – sedlák a filozof
Věnováno 90. výročí úmrtí padařovského starosty Alfonse Šťastného, Jistebnice 2003, 32 s.

„Všestranný a svérázný myslitel, selský filozof, pro jiné „padařovský pantáta" či „padařovský prorok", především však činorodý veřejný činitel, publicista a spisovatel" (s. 3) Alfons Šťastný (19. 4. 1831 Štěkeň – 8. 11. 1913 Padařov) se po předchozím časopiseckém zpracování[1] stal tentokrát námětem životopisné publikace Stanislava Zity, vydané obcí Jistebnice, jíž je dnes dlouholeté Šťastného působiště – ves Padařov – součástí. Text publikace, doprovázený v závěru devíti fotografickými reprodukcemi, rozčlenil autor do několika, v zásadě tématických kapitol: Osobnost Alfonse Šťastného (s. 4-6), Činnost Šťastného na Táborsku (s. 7-8), Šťastný jako politik (s. 9-11), Šťastný v boji za světový jazyk a mír (s. 12-13), Šťastný a antiklerikalismus (s. 14-17), Šťastný a antisemitismus (s. 18), Z ostatní činnosti Alfonse Šťastného (s. 19-20), Ohlas a význam díla Alfonse Šťastného (s. 21-22).

V jediném odstavci (s. 4) shrnul Stanislav Zita Šťastného mládí a okolnosti jeho příchodu na Táborsko, čímž nedal a ani nemohl dát zaznít základnímu tónu Šťastného života, respektive jeho prožívání vlastního života, kterým je – podle mého názoru – postupná (po polodobrovolném převzetí hospodářství v Padařově, které rodiče koupili pro bratra Artura, nečekaně zesnulého) a zhruba ve čtyřicítce vrcholící a na veřejnost vystoupivší sublimace mladistvých plánů (studia techniky, lékařství, filozofie) do činnosti publicistické a politické. V tématických úsecích Zitovy práce se navíc méně poučenému čtenáři poněkud prolíná, ztrácí a vrací časová osa výrazného vývoje názorů i zaměření veřejné činnosti Alfonse Šťastného, jíž lze vystihnout větou: „Z bojového antiklerikála v sedmdesátých letech a jazykového kosmopolity v počátku let osmdesátých se stal neméně vášnivý průkopník ideologického a politického agrarismu".[2]

Nástup naznačené první fáze, zároveň počátek Šťastného osobní ofenzívy, začíná vydáním čtyř prací v krátkém časovém sledu (1872: O doplnění našeho národního programu, 1873: Ježíš a jeho poměr ke křesťanství, Politické strany u nás a jinde, Dekret o neomylnosti papeže římského a jeho význam praktický), prvních a zároveň převzetím časopisu Svoboda (s. 5) i prvními veřejnými funkcemi na okresní

1 Stanislav ZITA, Alfons Šťastný z Padařova – sedlák a politik, Výběr 28, 1991, s. 183 – 187.

2 Otto URBAN, Česká společnost 1884 – 1913, Praha 1982, s. 484.

úrovni (s. 7). Při líčení Šťastného rozchodu s církví a zrodu i vývoje jeho antiklerikalismu (s. 14-17) by bylo vhodné zaznamenání dobového ohlasu včetně výběru z hlasů Šťastného početných odpůrců a polemických protivníků.

Po svérázné „všenápravné" fázi života v 80. letech 19. století (s. 12-13) začíná fáze třetí roku 1891, kdy se Alfons Šťastný stává vůdcem agrární platformy v rámci mladočeské strany, když již dva roky předtím se stal vydavatelem a redaktorem Selských novin (s. 5-6, 9-10). Tato rozhodující fáze však nevrcholí, jak by si Šťastný jistě přál, jeho instalací do čela českého rolnictva; naopak určité sjednocení různých skupin v rámci Sdružení českých zemědělců (1897) a osamostatnění od mladočeské strany (1899) již probíhá bez zásadnějšího Šťastného vlivu a jeho život přechází do čtvrté, poslední fáze, v níž politická činnost, ač je stále poslancem zemského sněmu (1895 – 1907), jakoby odeznívá a vracejí se akcenty fáze druhé, tentokrát třeba v podobě boje proti přepychu a alkoholismu (s. 19-20).

„Jihočech Alfons Šťastný organizoval agrární hnutí a málem by při tom přišel o vlastní statek; když do hnutí toho vstoupil Kubr z pražského kraje, a ejhle! agrární politika počala vůdcům přinášet prospěch", napsal Emanuel Chalupný.[3] Příčinou Šťastného odstavení z čela agrárního hnutí však jistě nebylo Chalupného „jihočeství" (dnes bychom řekli: z hlediska moci, slávy a materiálních požitků kontraproduktivní kombinace výjimečných schopností a nedostatku asertivity), ale spíše některé Šťastného osobnostní rysy, více či méně plynoucí z celkového seberealizačního konceptu jeho života, jak jsem se snažil naznačit výše. Stejně tak je zavádějící tvrdit, že Šťastný kvůli veřejnému angažmá zanedbával svůj statek, neboť jeho životním snem jistě nebylo budování vzorného hospodářství.

Účelem publikace Stanislava Zity ale zajisté nebyl hlubší vhled do života Alfonse Šťastného, jako spíše snesení zajímavých dokladů o veřejné činnosti jihočeského rodáka a politika, dlouhá léta doslova „úřadujícího" v Padařově. Za zmínku jistě stojí Šťastného přihlášení se k husitské tradici v reakci na sněmovní jednání o desce se jménem Mistra Jana Husa, jež měla být umístěna na novostavbu Národního muzea (s. 10-11), či jeho radikální účast na Husových oslavách v Jistebnici roku 1903 (s. 17). V závěru se Stanislav Zita též dotkl základních rysů proměn a využití odkazu Alfonse Šťastného od první republiky, kdy se stal prvotní ikonou agrární strany (vystřídanou později zesnulým Antonínem Švehlou), po oslavy roku 1946 již zcela v režii KSČ (s. 21-22). Fakty naplněná a srozumitelně napsaná publikace Stanislava Zity je střízlivým holdem významnému publicistovi, politikovi a zajímavé osobnosti z minulosti Táborska.

Ondřej Kolář

3 Emanuel CHALUPNÝ , Národní povaha jihočeská, Jihočeský přehled 1, 1921, s. 11.

História skla 2001
(zostavila Danica Staššíková-Štukovská)
Nitra 2002

6. července roku 2001 se v Archeologickém ústavu SAV v Nitře uskutečnilo pod záštitou Slovenské akademie věd a Slovenské sklářské společnosti kolokvium pod názvem „História skla". Jeho záměrem bylo zahájit pravidelná setkávání zájemců o historické sklo na Slovensku a v rámci interdisciplinární spolupráce organizovat odbornou diskusi s publikovanými výsledky. Prvním výstupem se stal sborník pod shora uvedeným názvem, v němž jsou prezentovány referáty, které na nitranském kolokviu odezněly.

Příspěvky jsou ve sborníku řazeny podle chronologických kritérií, odpovídajících členění do kapitol: Doba bronzová a doba železná (2200 před n.l. až prelom letopočtov); Doba rímska a doba sťahovanie národov (1. až 6. stor. n.l.); Včasný stredovek (ž. až 13. stor. n.l.); Stredovek a novovek – numizmatika, história, etnológia. Závěrečná kapitola je věnována mezioborové spolupráci.

Jednotlivé studie podávají přehled o stávajícím stavu poznání předhistorického a historického skla na Slovensku a v některých případech se zabývají i netradičními a nepříliš známými sklářskými výrobky (sklo jako numizmatický materiál, skleněné robotní znaky apod.).

Iniciativu slovenských kolegů je možno přivítat jako velmi žádoucí a lze doufat, že se zahájí i oboustranně přínosná spolupráce mezi obnovenou „Sekcí pro výzkum historického skla Slovenské archeologické společnosti při Slovenské akademii věd" a její obdobou v České republice, kde mají odborné aktivity sklářská sekce již mnohaletou tradici.

Obsah sborníku História skla 2001: J. Bátora: Nálezy fajansových korálikov na pohrebiskách zo staršej doby bronzovej na Slovensku (9-18); M. Horňák: Sklené koráliky z pohrebiska lužickej kultúry v Sklabinskom Podzámku (19-20); E. Miroššayová: Koráliky z neskorej doby halštatskej (21-22); A. Kozubová: Koráliky z neskorohalštatského pohrebiska Chotín IA (23-24); G. Březinová: Sklo v dobe laténskej, náramok typu 15 (25-26); J. Bujna: Sklené koráliky z laténskeho hrobu 21 z Dubníka (27-29); J. Rajtár: Sklené náramky z rímskeho kastela v Iži (31-38); J. Schmidtová – J. Jezná: Sklené artefakty z Bratislavy-Rusoviec (39-40); J. Schmidtová: Nálezy skla zo záchranného výskumu v Bratislave-Rusovciach (41); R. Daňo: Sklo – získavanie a pretavovanie vo včasnom stredoveku (43-46); D. Staššíková-Štukovská: Korózia skla – príklad zo včasnostredovekého obdobia (47-48); B. Resutík: Nález polychrómne zdobených pohárov zo 14. storočia v Bratislave (49- 50); J. Hunka: Sklo jako netradičný numizmatický materiál (51-55); A. Fiala: Sklo v numizmatickej

zbierke Mestského múzea v Bratislave (57-59); D. Nociarová: História sklárstva a historické sklo z pohľadu etnológa, pracovníka regionálneho múzea (61-62); M. Janovíčková: Sklo v zbierkach Mestského múzea v Bratislave (63); D. Staššíková-Štukovská: Historické sklo v archeológii – vybraný okruh interdisciplinárnej spolupráce (65-70); A. Plško: Čo povedia chemické analýzy historických skiel o technológii (71-73).

Rudolf Krajíc

Wirtshauskultur

Archäologie, Geschichte und Hinterlassenschaft einer alten Regensburger Schänke (Hrsg. von Andreas Boos). Regensburg 2002

Ve dnech 28.7.-15.9.2002 byla v Historickém muzeu města Regensburg instalována pod shora uvedeným názvem výstava, věnovaná archeologickému výzkumu a nálezům z usedlosti č. 10 v Auergasse v Regensburgu. Parcela i její jednotlivé zastavěné části byly postupně archeologicky zkoumány od roku 1997. Komplexně pojatý výzkum přinesl poznatky o osídlení od doby římské a zvláště pak umožnil postihnout vývoj domovní zástavby od středověku až do novověkého období. Dům sloužil až do 70tých let 20. století jako hostinec, a jak ukázala terénní archeologická zjištění, byl hostincem i ve středověku.

Nejpočetnější archeologické nálezy pocházejí ze dvou odpadních jímek (latrin), jejichž používání na sebe chronologicky navazovalo. První z nich, nazývanou „velká latrina", tvořila vyzděná šachta kvadratického průřezu o rozměrech 300 x 285 mm. Do hloubky 620 cm se mírně zužovala až na 200 x 200 cm. Její zásyp o objemu 40 m^3 obsahoval spolu s fekálním odpadem i obrovské množství užitkové keramiky, skla, výrobků z kovů, kostí apod., datované do 15. – 16. století. Na základě nálezů výrobních odpadů a hotových výrobků je pravděpodobné, že v domě byly vyráběny též růžencové korálky. Materiálový soubor byl analyzován za spolupráce odborníků mnoha vědních oborů (srv. níže uvedená témata v publikaci). Druhá jímka, označovaná jako „latrina 2", doplnila nálezový celek především o keramiku z pozdního 16. a 17. století. Získané nálezy dovolily autorům vyslovit závěry, že zvl. v případě první jímky se nejedná jen o doklad postupného naplňování odpadiště v běžném středověkém městském domě, ale že objekt souvisí s provozováním hostince v č. 10 již v průběhu 15. – 16. století. Na příkladu z dobového hostince tak bylo možno na výstavě ukázat reprezentativní hmotnou kulturu, která provázela obyvatele Regensburgu na přechodu od středověku po novověk.

Velkou zásluhou autorů výzkumu i dalších zainteresovaných organizací bylo to, že současně s otevřením výstavy byla vydána i publikace, která komplexně pojednává o dějinách domu i nálezovém souboru. I po ukončení výstavy tak mají zájemci k dispozici informace o historii lokality a přehled o bohatém nálezovém fondu, který ocení i zahraniční badatelé.

Wirtshauskultur. Archäologie, Geschichte und Hinterlassenschaft einer alten Regensburger Schänke (Hrsg. von A. Boos). Regensburg 2002: Z obsahu – A. Boos: Von der Ausgrabung in der Auergasse 10 bis zur Ausstellung „Wirtshauskultur" (7-14); S. Codreanu-Windauer – K. Schnieringer: Ein altes Haus enthüllt seine Geschichte

– Archäologie und Bauforschung im Anwesen Auergasse 10 (15-28); W. Endres – H. Millitzer: Keramikfunde aus der „Grossen Latrine" im Anwesen Auergasse 10 in Regensburg (29-96); R. Hannig: Die Hohlglasfunde aus der „Grossen Latrine" (97-133); A. von den Driesch – N. Pöllath: Tierknochen aus der „Grossen Latrine" und ihre Aussagen zu Knochenhandwerk und Fleischangebot (137-144); H. Küster: Pflanzenreste aus der „Grossen Latrine" und ihre Aussagen zu pflanzlichen Ernährung (145-147); A. Staskiewicz: Parasiten aus der „Grossen Latrine" und ihre Aussagen zur Hygiene in der Zeit um 1500 (149-152); H. Wanderwitz: Zur Entwicklung des Regensburger Wirtshauswesens in Spätmittelalter und Früher Neuzeit (153-164); W. Hartinger: Wallfahrt und Pilgerwesen im spätmittelalterlichen Regensburg bis ins frühe 16. Jahrhundert (165-176); A. Boos: Bemerkungen zu der „Grossen Latrine" und ihrem Fundmaterial (177-185).

Rudolf Krajíc

Jiří Pajer: Novokřtěnské fajánse ze Strachotína

Mikulov 2001, 175 stran, 109 čb obrázků a fotek, 16 barevných příloh.

Ojedinělá publikace předního znalce moravské novověké hmotné kultury přináší dosud nejucelenější přehled o souboru fajánsí, nalezených ve Strachotíně při archeologických výzkumech v letech 1980-1984. Přestože Jiří Pajer uvádí, že se jedná především o katalog nálezového fondu a další analýzy (historické, technologické apod.) jsou rozpracovány a budou následovat, je třeba konstatovat, že nejen tato hlavní část publikace, ale i úvodní a závěrečné kapitoly přinášejí mnoho nového. Vedle nejzákladnějšího přehledu o dějinách novokřtěnců na Moravě (kde žili ca v letech 1526-1622), pojednává autor o jejich životě a práci ve Strachotíně. Díky výhodné poloze na trase mezi Brnem a Mikulovem se obec brzy stala i řemeslnickým střediskem, kde mezi 500 novokřtěnci dosáhlo velkého rozvoje i hrnčířství. Vedle produkce běžné užitkové, kamnářské a technické keramiky, určené pro vlastní spotřebu či na místní trh, patřily k nejvýznamnějším produktům strachotínské fajánse. Ty byly v roční kvantitě ca 1000 kusů vyráběny 4-5 hrnčíři a byly určeny pro nejvyšší sociální prostředí, především na šlechtická sídla. Hrnčířské dílny ve Strachtíně sloužily i jako školicí středisko pro novokřtěnské výrobce hliněného zboží.

Terénní výzkum a následné vyhodnocení nálezového souboru ze Strachotína přinesly dosud nejreprezentativnější přehled o morfologii moravských novokřtěnců; mezi jejich výrobky patřily talíře, mísy, podnosy, šálky, pokličky a víka, hrnce, džbány, lahve, konvice, holby, poháry a číše, soudky, slánky, kořenky, dezertní misky, formičky, pohárky na vajíčka, (patrně) svícny, vázy, košíky, květináče a z méně často se vyskytujících výrobků umyvadla, lavaba, allbarella a dětské hračky.

Vedle charakteristiky strachotínského výrobního střediska se autor zabývá i otázkami identifikace jednotlivých výrobců, širšími historickými souvislostmi novokřtěnců na Moravě a odrazy jejich života v dobové hmotné kultuře.

Studie je vybavena kvalitní černobílou i barevnou dokumentací a spolu s velmi vkusnou vnější formou tak představuje publikaci, která je nejen nepochybným přínosem odborné veřejnosti, ale potěší i běžného zájemce o historickou hmotnou kulturu.

Z obsahu: 1. Novokřtěnci ve Strachotíně (7-10); 2. Archeologický výzkum (11-20); 3. Katalog fondu fajánsí (21-116); 4. Hodnocení fajánsí (117-152); 5. Charakteristika výrobního střediska ve Strachotíně (153-155); 6. Malířské rukopisy, identifikace dochovaných fajánsí (156-165).

Rudolf Krajíc

Ve službách archeologie III
(uspořádali: Vladimír Hašek – Rostislav Nekuda – Josef Unger)
Muzejní a vlastivědná společnost v Brně – Archeologický ústav AV Slovenské republiky Nitra, Brno 2001, 210 stran.

Po úspěchu prvního sborníku, věnovaného v r. 1998 životnímu jubileu RNDr. Vladimíra Haška, DrSc. a jím propagovaným aplikacím přírodovědních metod v archeologii, bylo rozhodnuto zachovat název sborníku i pro následující publikované výstupy z obdobně tématicky pojatých setkání.

V roce 2001 vyšel již třetí svazek, který shrnuje výsledky konference, která se ve dnech 15.-16. února 2001 konala pod názvem „Přírodovědecké metody v archeologii a antropologii" v areálu Masarykovy univerzity v Brně. Záštitu nad ní převzaly Katedra antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity, Česká archeologická společnost – odborná skupina pro přírodovědecké metody v archeologii a Nadace Universitatis Masarykiana ve spolupráci s Archeologickým ústavem AV ČR v Brně, Moravským zemským muzeem a českou společností antropologickou – pobočkou v Brně, Geodrillem s.r.o. Brno a dalšími organizacemi. Kromě svého specifického zaměření byla konference věnována 75. narozeninám Prof. RNDr. Jana Jelínka, DrSc., který také na setkání neformálně a velmi poutavě vystoupil.

Konference se zúčastnilo 120 odborníků a vysokoškolských studentů z ČR a Slovenska; bylo předneseno celkem 28 referátů, jejichž tištěnou formu přinesl třetí svazek uvedeného sborníku.

Z obsahu – Dokládal, M.: Profesor Jan Jelínek pětasedmdesátníkem (vč. Bibliografie, str. 7-19); Bartošíková, Z.: Prostorová analýza sídliště Pavlov I: výzkumná sezóna 1971 a 1972 (20-24); Bodoriková, S. – Drozdová, E. – Veselá, S.: Periapikálne zápalové procesy u jedincov zo staroslovanského pohrebiska Pohansko – pohřebiště okolo kostela (25-30); Dvorská, J. – Merta, D. – Peška, M.: Dendrochronologie v historickém jádru Brna (31-39); Dvořák, M.: Přírodovědný průzkum a konzervace umělecké výzdoby Hetepiho hrobky (40-46); Glisníková, V. – Bachratý, J.: Problematika zakládání staveb v oblastech s relikty původní historické zástavby v podzemí (47-51); Gregor, V. – Pícha, B. – Těžký, A.: Ověření základů středověké kaple sv. Víta v Brně (52-55); Hašek, V. – Krajíc, R. – Ondra K.: Inženýrskogeologický průzkum a archeogeofyzikální prospekce v místech historické těžby stříbrných rud na trasách liniových staveb v České republice (56-67); Hašek, V. – Unger, J.: Archaeological and geophysical prospection in Moravia in the years of 1974-2000 (68-88); Hladilová, Š.: Výsledky paleontologického studia neolitických ozdob z lokality Vedrovice

(kultura s lineární keramikou) (89-91); Jankovská, V.: Paleobotanická rekonstrukce přírodního prostředí kultury únětické a středověku na lokalitě České Budějovice – Dobrovodská stoka (92-98); Kovárník, J.: Dlouhé příkopy a řady jam na Moravě (99-106); Kovárník, J.: Letecká archeologie na Moravě v letech 1999-2000 (107-113); Křivánek, R.: Přínos měření cesiovými magnetometry pro průzkum i výzkum archeologických lokalit v letech 1999-2000 (114-131); Kukla, Z. – Zmydlená, M.: Rentgenografická kontrola a restaurování sochy P. Marie ze sousoší Nanebevzetí z majetku farního kostela sv. Jakuba v Brně (132-136); Mrlina, J.: Mikrogravimetrie v archeologickém průzkumu (137-143); Mrlina, J.: Lze mikrogravimetrií objevit neznámé objekty na archeologické koncesi Abúsír v Egyptě? (144-146); Nekuda, R. – Přichystal, A.: Kamenné moždíře a jejich horninové složení (147-152); Oerter, W. B.: Písemné prameny ve světle archeologických nálezů: příklad z Egypta (153-155); Ondra, K.: Zaniklé stříbrné doly u Jezdovic ve světle geologických poměrů okolí Třeště (156-162); Ondra, K. – Stránská, R. – Vitula, P.: Stavební kameny zdiva románského kostela v areálu zámku v Bučovicích (163-166); Páral, V. – Sacherová, G.: Zvířecí kosti jako surovina pro řemeslnou výrobu (167-169); Pavelčík, J.: Výsledky geofyzikálního a archeologického výzkumu rondeloidu Uherský Brod – Kyčkov (170-176); Pribulová, Al. – Mihok, L. – Mácelová, M.: Metalografické metódy používané při štúdiu kovových predmetov a zvyškov hutníckej výroby v archeológii (177-183); Svoboda, J.: Závaží z mamutoviny v Předmostí a Pavlově (184-189); Štaffen, Z. – Unger, J.: Archeologický výzkum před portálem „Porta coeli" v Předklášteří u Tišnova (190-196); Ustohal, V. – Ptáčková, M.: Komplexní materiálová analýza kovových předmětů z archeologických nálezů (197-200); Vachala, B.: Hetepiho hrobka v Abúsíru (Egypt) (201-204); Kuzma, I. – Tirpák, J.: Štvornásobný rondel v Číferi, okr. Trnava (205-210).

Rudolf Krajíc

Zdeněk V. David: Finding the Middle Way
The Utraquists' Liberal Challenge to Rom and Luther, Washington – Baltimore – London 2003 (Woodrow Wilson Center Press – The Johns Hopkins Unversity Press), xxii + 579s.

V průběhu staletí měl takzvaný „hlavní proud utrakvismu" (zde dále nazývaný jednoduše jako utrakvismus) špatnou pověst. Během jeho existence na něj rigorózní římští katolíci pohlíželi přinejhorším jako na kacířský a přinejlepším jako na velmi zvrácený. Poněkud ješitní členové Jednoty bratrské, kteří stejně jako angličtí puritáni vynikali ve schopnosti najít vady na druhých, aniž by si všimli svých, obviňovali utrakvisty z morální zkaženosti a teologické nepřesnosti, nebo, budeme-li věřit Janu Augustovi, z toho, že utrakvisté neměli ani jediného poctivého kněze. Zde byla historie, nebo alespoň pověst utrakvismu psána vítězi, kteří mohli ztratit (doslova) vše, pokud by bylo utrakvismu přiznáno stejné postavení jaké náleželo jakékoli řádné církvi – instituce božská a zároveň lidská: nositel velkých pokladů, ale někdy v hrncích hlíny. Historikové a teologové v méně dávné minulosti často stavěli na těchto zprávách získaných z druhé ruky a vyčítali utrakvistům vše, počínaje údajnou přílišnou závislostí na panovníkovi (která státu dovolila používat utrakvismus jako nástroj boje proti radikálnějším formám náboženské reformace), přes morální laxnost, zatvrzelé lpění na tradiční struktuře duchovních úřadů a svátostí a konče tím, že postrádali jakoukoli tvůrčí teologickou a ekleziastickou energii k pozitivní reakci na Lutherovu reformaci. Zdeněk David se rozhodl předestřít nový obraz utrakvismu, v němž je utrakvismus popisován jako aktivní církev plná života, a to až doby její likvidace po Bílé hoře.

Pamatuji si několik rozhovorů s již zemřelým profesorem Amadeo Molnárem, v nichž vyjádřil určitou domněnku ohledně toho, proč utrakvismus tak pevně lnul ke středověkému systému sedmi svátostí a stále trval na apoštolské (historické) posloupnosti kněžského úřadu pro „platné" kněžství a nikoli k všeobjímající radikálněji reformované pozici Jednoty nebo později luteránství. K tomu vždy dodával, že já, jakožto anglikán, mohu pravděpodobně lépe než ostatní ocenit postavení utrakvistů. V díle Finding the Middle Way, používá Zdeněk David anglikánskou církev jako paralelu, díky níž může být utrakvismus lépe oceněn. David naznačuje, že přínos utrakvismu tkví v jeho podpoře tolerance a intelektuálního liberalismu, které charakterizují **via media**. Stejně tak i anglikánská církev sama sebe vidí jako **via media** hrající úlohu mostu mezi církvemi reformačního hnutí a Římem. Toto může být pro mnoho Čechů těžko pochopitelné, protože v českých zemích chybí zkušenost s církvemi, které mohou být charakterizovány buď teologickou tolerancí nebo intelektuálním liberalismem. Hranice jsou velmi přesně narýsovány, a je zde

velmi málo trpělivosti potřebné pro náboženský pluralismus nebo pochopení. Nezasvěcení někdy tvrdí, že anglikánská církev představuje vlastně dvě nebo tři církve, „vysokou", „nízkou" a někdy „širokou", místo toho, aby ocenili, jak široká škála teologických názorů může existovat v rámci **jedné** církve, v níž je tato různorodost chápána jako něco kreativního, čeho je nutno si vážit. Stejně tak je pro mnohé možná těžké pochopit utrakvismus, který byl připraven tolerovat určitou šíři teologických názorů a který si velmi cenil umírněného teologického diskursu.

V první kapitole David detailně popisuje historiografické problémy chápání utrakvismu. Zastává názor, že ranější interpretační teorie, které se utrakvismem zabývaly, ztratily v postmoderním světě mnoho ze své přesvědčivosti a nyní uzrála doba, kdy je třeba se podívat na český utrakvismus nezaujatě, a ne z pohledu zastaralých historiografických interpretací. Druhá kapitola je precizním portrétem českého reformního hnutí 14. století a prvního století utrakvismu (do roku 1515). Právě během tohoto období, období sporů utrakvistů s Římem, s Táborem a s Jednotou bratrskou, si dle autorova názoru utrakvismus vytvořil základ **via media**, která měla charakterizovat duchovní a intelektuální život utrakvismu až do jeho zániku po Bílé hoře. Zde, jako kdekoli jinde, se autorovi skvěle podařilo umístit českou reformaci do širšího evropského kontextu a zároveň čtenářům připomenout, že v pozdně středověkých Čechách byly ještě další vlivy (židé, valdenští a další formy křesťanství). Tato kapitola bude důležitou protiváhou těm historikům, kteří nadále vidí prolínání duchovních proudů v pozdně středověkých Čechách, jakožto **unicum** bez minulosti či paralely.

Ve třetí kapitole „Neobvyklé setkání utrakvismu s Lutherem" prozkoumává autor důvody, proč utrakvisté vítali Lutherovu revoltu proti Římu, důvody bránící jim přijmout Lutherovy doktrinální reformy, povahu náboženských artikulů z února 1524, a důkazu síly a integrity utrakvismu po roce 1524. Ve své analýze prvního setkání utrakvismu s luteránstvím autor tvrdí, že toto nebylo obdobím oslabení a „luteranizace" utrakvismu, ale naopak obdobím, kdy bylo teologické postavení utrakvismu jasněji definováno. Utrakvisté se nesetkali s Lutherovými doktrínami nepřipraveni, protože boje s Táborem a Jednotou bratrskou v předchozím století daly utrakvismu teologické nástroje pro zacházení s levicovým teologickým disentem. Díky těmto dřívějším bojům byl utrakvismus schopen zvážit Lutherovy teologické argumenty a vyhodnotit je jako nevyhovující. Tato činnost utrakvismus posílila, zvýšila jeho teologickou soudržnost a utvrdila ho v tom, aby pokračoval po tolerantní **via media**.

Kapitola 4 „Bohuslav Bílejovský a geografie utrakvistické ekleziologie" představuje Bílejovského (asi 1480-1555) jako teologa, který v rámci utrakvismu hrál stejnou roli jako Richard Hooker nebo možná John Jewel v anglikánské církvi – to

znamená toho, jehož úkolem bylo stanovit pevný kurz mezi biblickými odchylkami Říma a absolutním biblicismem zralé reformace, jejímž příkladem byla Jednota bratrská. Bílejovského *Kronyka česká* (1537) byla často znevažována jako idiosynkretická nebo reakcionářská. David následuje ty (například Kamila Kroftu), kteří berou toto dílo vážně, a (přesvědčivě) ukazuje, že se jedná o poloficiální výklad mapující směr, kterým se teologický vývoj utrakvismu měl ubírat během druhého století své existence. Bílejovský pohlížel na své souvěrce jako na „pravé Římany" věrné tradici katolické církve tak, jak Řím nebyl; on stejně jako celý utrakvismus se Říma nikdy nevzdali. Stejně jako v anglikanismu Richarda Hookera a na rozdíl od mnohých současných protestantských církví, zůstala pro Bílejovského římská církev pravou církví a zatímco se stále odchylovala od historicky katolického vyznání, byla spasitelná, a proto nebylo možno ji vypustit z probíhajícího dialogu.

David pokračuje ve svém programu přehodnocování (a rehabilitace) utrakvistů a obrací svou pozornost na Pavla Bydžovského (1496 – 1559) v kapitole 5, „Pavel Bydžovský a druhá konfrontace utrakvismu s Lutherem". Bydžovský, který je často viděn jako bigotní osoba a hlavní překážka plné protestantizace Čech ve 30. a 40. letech 16. století, následoval cestu nastolenou Bílejovským. Při rozvíjení tradice irénického dialogu byl schopen vidět, co je na Lutherově práci pozitivního, ale nakonec došel k závěru, že utrakvismus Luthera nepotřebuje. Vše, co bylo v Lutherově díle dobré, bylo dle Bydžovského již pevně zakotveno i v utrakvismu. Zde nalézáme intelektuální a teologickou sebedůvěru utrakvismu, což popírá názor těch, kteří tvrdí, že ekleziastický život církve začal vymírat.

V kapitole 6 „Utrakvistická konzistoř, pražský arcibiskup a krátké líbánky" David napadá běžné tvrzení, že se utrakvismus poloviny 16. století rozpadal na dvě frakce: „starou", která měla tendenci přiklonit se k Římu, a „novoutrakvismus", jenž se pomalu stával součástí luteránství. Tato epiteta moderní historiografie nemají podle autora žádný historický základ. Vymezení utrakvismu okolo poloviny století jak vůči Římu, tak i vůči Lutherovi zůstalo silné a většina české populace zůstala prostě utrakvisty, odmítajícími autoritářství Říma i pevnější závislost na luteránství.

Společenská třída stejně jako náboženství hrají hlavní roli v kapitole 7. „Plebeizace utrakvismu: Spory nad Českou konfesí z roku 1575". Zde David interpretuje zápas o Českou konfesi z roku 1575 jako příznačný pro sociální rozpory v české společnosti mezi šlechtou a neurozeným stavem. V době, kdy mnozí, ne-li téměř všichni historikové popírali existenci čehokoli, co by mohlo být považováno za skutečný utrakvismus, David tvrdí, že mezi naprostou většinou „obyčejných" Čechů si utrakvismus zachoval svou sílu. Česká konfese z roku 1575 byla politickým kompromisem nezbytným ke omezení obnovy katolicismu: lepší uznat luteránství a Jednotu bratrskou alespoň **de facto**, ne-li **de jure**, než dovolit posílení

Říma. Dohoda, ačkoli představovala politický kompromis, měla vést ke stavu náboženské tolerance, která byla v Evropě té doby skutečně zázrakem.

Ve své osmé kapitole „Ortodoxnost a tolerance: Utrakvismus a luteránství, 1575-1609" David zpochybňuje mínění převažující v české historiografii, že Česká konfese z roku 1575 znamenala skutečný zánik tradičního utrakvismu buď proto, že byl nahrazen nebo jednoduše pohlcen luteránstvím. Zde byl David schopen shromáždit dostatečnou dokumentaci (zvláště zajímavé jsou zprávy zahraničních cestovatelů a dochované liturgické texty), která ukazuje tuto záležitost v opačném světle. Důležitou úlohu zde hrají bohoslužby: co zahraniční cestovatelé viděli v utrakvistických kostelech, mělo do luteránství daleko a dochované utrakvistické liturgické texty jsou s luteránskou teologií a praxí v podstatě neslučitelné: **lex orandi – lex** credendi! Česká konfese z roku 1575 zahájila období široké náboženské tolerance, ale nepodařilo se jí prosadit v národě utrakvismus jako většinovou církev a utrakvistická víra zůstala neposkvrněna konfesijním programem luteránství.

Kapitola 9 „Utrakvismus versus kurie: liberální nebo autoritářská církev, 1575-1609" směřuje výzvu k utrakvismu od toho, koho považoval za svého největšího oponenta: od římské církve. Právě tak, jako někteří tvrdili, že po roce 1575 byl utrakvismus skutečně českým luteránstvím, jiní uváděli argumenty pro zavrženíhodnou servilnost „starých" utrakvistů vůči Římu. David ukazuje opak. Určité iniciativy snažící se o znovunavázání vztahů s Římem (především kvůli zajištění potřeb kněží v apoštolské/historické posloupnosti) se sice objevily. Avšak způsob, jakým se Řím pokusil manipulovat utrakvisty, aby sami přivodili konec vlastní svébytnosti, vyústil v ochlazení vztahů mezi Římem a utrakvismem. David ukazuje, že navzdory tvrzení některých historiků o přiblížení utrakvismu Římu, se mu utrakvismus naopak vzdálil.

„Kurie utahuje smyčku: Postup konfesionalizace, 1575-1609" (kapitola 10) dokumentuje teologický rozměr zmrazení vztahů s Římem. Tridentský koncil dal novou důvěru římské církvi, která byla vážně otřesena vznikem různých církví v průběhu reformace 16. století. Po Tridentu už Řím necítil potřebu jednat s utrakvisty. Místo toho měl k dispozici silné nástroje, které ho zprostily jakékoli povinnosti vstoupit do jednání: jezuité, znovu nastolený římský arcibiskup pražský a papežský nuncius v hlavním městě po přesunutí císařského dvora z Vídně. Odhodlání Říma využít svého silného postavení a neochoty utrakvismu vstoupit do jiného vztahu než takového, který by uznal plnou legitimitu jejich liberální ekleziologie vytvořily atmosféru, v které byla malá naděje na usmíření těchto dvou stran. Všechno, co zůstalo, byl pouze hořký boj o hegemonii v Čechách.

V kapitole 11 „Soužití privilegovaných: utrakvisté a luteráni pod Majestátem, 1609-1620" se David pouští do něčeho, co se zdá být nemožné. Tvrdí, že něco, co

se logicky projevovalo jako utrakvismus, existovalo i po vydání Rudolfova majestátu v roce 1609. A činí tak se zřejmým úspěchem. Ačkoli některé stránky života utrakvistů byly téměř potlačené (například intelektuální přetvářka utrakvistických kandidátů při svěcení na kněze, kdy po nich pražský arcibiskup požadoval přihlášení se k Tridentským formulím, aby je zavrhli okamžité poté, co začali sloužit ve svých farnostech, nebo přihlášení se konzistoře pod obojí k (luteránské) České konfesi, ačkoli konzistoř nevynucovala plnění luteránských artikulů nebo luteránskou liturgickou praxi), utrakvismus a jeho tradiční víra a liturgické praktiky nadále zůstávaly náboženstvím většiny české populace.

V závěrečné kapitole „Bílá hora 1620: Proměny a mnohostranný odkaz utrakvismu" detailně popisuje osud utrakvismu. Po Bílé hoře se problém českého protestantství (luteráni a Jednota bratrská) vesměs řešil emigrací – fenoménem, který je dobře zdokumentován v literatuře. Osud utrakvismu, k němuž se stále ještě hlásila většina české populace), je mnohem méně zdokumentován. David popisuje vytrvalý a rafinovaný rozklad utrakvistických institucí, víry a praxe a dochází k závěru, že ačkoli utrakvismus možná zmizel z českého náboženského života, jeho duch bylo možno nalézat dál jako pokračujícího činitele v českém intelektuálním (když ne náboženském) životě.

Kritický aparát práce je vyčerpávající (146 stran) a v díle je těžké najít názor, který není doložen v dobové literatuře. Bibliografie (16 stran) archívních, současných (rozdělených na české a zahraniční pro léta 1517 – 1648) a jiných pramenů bude důležitým zdrojem informací pro další badatele. Velmi detailní rejstřík (27 stran) je pro historika přímo potěšením, protože umožňuje snadné proniknutí do této rozsáhlé studie.

Finding the middle way je dílem, o jehož dlouhodobé důležitosti nelze pochybovat. V angličtině zaujme toto dílo místo vedle *A History of the Hussite Revolution* Howarda Kaminského (Berkley – Los Angeles, 1967) jako zásadní dílo otevírající anglicky mluvícím čtenářům svět, o kterém nic neví. Ale důležitost tohoto díla je ještě mnohem větší. Davidova vědecká důkladnost a dokonalá znalost literatury činí z této knihy práci zásadního významu pro všechny studenty české reformace. Je to soudržná a dobře zdokumentovaná výzva pro všeobecně přijímaný historiografický názor ohledně postavení utrakvismu v Čechách šestnáctého a sedmnáctého století. Tento názor vybízí k přehodnocení českého náboženského života v téměř dvousetletém období. Utrakvismus, pokud přijmeme Davidovy argumenty – a mne přesvědčily, byl živým a aktivním vyjádřením obnovené katolické víry, až do svého úplného vyhlazení ze zemí Koruny české.

Světová rada církví rozděluje světové křesťanství do čtyř skupin: anglikánské, ortodoxní, římsko katolické a protestantské. Pokud by utrakvismus přežil, byl by

se stal pátou skupinou a udržoval by nejbližší ekumenické vztahy s církví anglikánskou. Dialog s Římem by byl pokračoval a všechny rozdíly by pravděpodobně byly nakonec vyřešeny, kromě výkonu autority, která zůstává pro Řím příliš hořkým soustem. Je však historickou ironií, že tolik energie bylo vynaloženo na potlačení církve, která by mohla být vzorem post-vatikánského římského katolicismu. Kde jinde během tohoto období bychom nalezli církev, kde eucharistie přijímaná všemi věrnými byla oslavována jako centrální akt nedělní bohoslužby v národním jazyce a zároveň se skutečnými ceremoniemi západní církve? Kde jinde na evropském kontinentě bychom našli církev, která byla připravena vstoupit do irénistického, liberálního, teologického dialogu s dalšími křesťanskými církvemi? Model českého utrakvismu má stále co nabídnout církvím naší doby.

Pořízení českého překladu této knihy by bylo nesmírně přínosné pro všechny, kteří se zabývají českou reformací. Jsem si jist, že její přijetí se neobejde bez kontroverzních reakcí, protože kniha zpochybňuje většinu obecně přijímaných názorů na utrakvismus. Nový badatelský zájem o toto období, který toto dílo určitě vyvolá, velmi obohatí naše (zatím) poněkud omezené vědomosti o utrakvismu a o úloze, kterou hrál v českém církevním životě po dobu delší než dvě stě let.

David R. Holeton

František Šmahel: Die hussitische Revolution, Bd. I-III, Hannover, Hahnsche Buchhandlung 2002, Bd. 1-3, XLIV + 2286 s., ISBN 3-7752-5443

V řadě spisů jedné z nejvýznamnějších světových vydavatelských institucí s dlouhou tradicí – Monumenta Germaniae Historica – Schriften vydal F. Šmahel v rámci 43. svazku trojdílné životní dílo o husitské revoluci. Podařilo se mu po Fr. Palackém, J. Šustovi, J. Pekařovi, Fr. Grausovi a J. Mackovi jako jednomu z mála českých historiků, představit světové veřejnosti v německém jazyce rozsáhlou práci o českých dějinách pozdního středověku a jejich zařazení do kontextu tehdejších evropských dějin. F. Šmahel v něm shrnul výsledky vlastního celoživotního výzkumu, opřeného o znalost domácí i světové literatury a pramenů uložených v archivech v českých zemích, ale též v cizině.

Nad přípravou a textací této monografie strávil autor více než patnáct let života; tu však nesmíme pominout fakt, že jí předcházely desítky let výzkumů prezentovaných v řadě knih a mnoha studiích uveřejněných v odborných časopisech a sbornících prakticky na celém světě.[1] Nezmínit nelze ani skutečnost, že autor chystal dílo v dobách, které vyžadovaly neobyčejnou osobní vůli a disciplinu proto, že jej těžkosti pronásledovaly jak v občanském, tak i v soukromém životě, na což bylo již několikrát poukázáno. Vydání této monografie mělo své peripetie. Bylo připravováno pro nakladatelství Svoboda již před rokem 1989. Rukopis prošel příznivým lektorským řízením a byl redakčně chystán do tisku, když nakladatelství v porevoluční době zaniklo. Tím padla příležitost vydání knihy v pěkné podobě, v jaké podobná díla Svoboda tradičně dávala na knižní trh. O tři roky později (1993) se však autor i úzký kruh čtenářů mohl těšit z toho, že monografie vyšla ve čtyřech svazcích v brožované vazbě péčí nakladatelství Historického ústavu AV ČR. O druhé vydání, které se dostalo do rukou širšího okruhu zájemců, zejména studentů historie, se v letech 1995 a 1996 postaralo nakladatelství Karolinum.

Zájem odborníků z ciziny pak podpořil myšlenku pořídit překlad Šmahelovy knihy do jednoho ze světových jazyků, do němčiny, jež se problematikou středověkých českých a středoevropských dějin zabývá nejvíce. Překladu se ujal lipský historik-bohemista a husitolog Thomas Krzenck, do redakčních prací se pak pustil

1 Soupis prací F. Šmahela je zveřejněn ve sborníku Jaroslav PÁNEK – Miloslav POLÍVKA – Noemi REJCHRTOVÁ (edd.), *Humanismus – Reformace – Renesance*. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela, 3. díl, Praha 1994, s. 1059-1131; novější díla zachycena v citovaném díle, sv. 3, s. 2164-2169, a v publikaci František ŠMAHEL, *Mezi středověkem a renesancí*, Praha 2002, s. 409-414.

profesor kostnické univerzity Alexander Patschovsky. O vydání se zasloužili sponzoři z německé strany, kteří tím doložili zájem o studium staletých peripetií česko-německých vztahů. Ani autor však nezůstal ušetřen práce. Ukázalo se, že nová situace po roce 1989 otevřela výměnu názorů na různé problémy, konference rozšířily zorná pole badatelských záběrů a F. Šmahelovi většinou dříve uzavřené zahraniční knihovny a archivy náhle nabídly své bohaté fondy zvláště při jeho ročním pobytu v prestižním mnichovském Historischer Kolleg. Tato skutečnost se významně projevila v „dokoncipování" původní Šmahelovy Husitské revoluce a přistoupila k ní i potřeba srovnat metodologická a terminologická hlediska předchozí české medievistické historiografie se zahraniční. Měnily se i některé proporce v autorových výkladech, a to nejen v těch, jež se zabývaly interpretací historických jevů, ale také hodnocením přístupů bohaté předchozí historiografie. Je třeba konstatovat, že německá verze Šmahelova díla je nezbytná pro všechny, kdo se tématem a dějinami jeho dějepiseckého zpracování vážně zabývají.

Třísvazková monografie je rozvržena do osmi kapitol. Jim ovšem předchází soupis tabulek, map a vyobrazení, jež mají výklad ilustrovat, a zvláště česko-německá a opačná konkordance místních jmen. Prvá kapitola se věnuje vývoji bádání o husitství. Zahajuje ji pojednání o tzv. „druhém životě" husitství, který v době rozmachu národně obrozeneckých myšlenek vzbuzoval zájem o události ve vzdálené minulosti, jež ovlivnily běh českých dějin, jejich politickou, ideovou i kulturní rozpolcenost a vyvolávaly odezvu v době, kdy český národ hledal zdůvodnění pro své všestranné napřímení. Historiografické školení podal autor ve vlastním rozboru proudů českého dějepisectví, v jeho vzájemných vnitřních konfliktech i konfrontacích s německou i jinou zahraniční historiografií. Snažil se vystihnout limity, které určovaly pohledy staršího bádání různých ideových směrů a naznačit možnosti stojící před současným, všestranně otevřeným výzkumem, jež si klade nové otázky.

Druhý až čtvrtý oddíl prvního dílu přináší pohled na českou společnost předhusitské doby. Šmahelovi se podařilo shrnout a dílem i statisticky vyjádřit fakta ke struktuře obyvatelstva českých zemí počínaje prostým venkovským lidem přes města, klér a šlechtu a vymezit příčiny, které ideově i sociálně otřásaly zažitými soudobými modely fungování takto členité společnosti. Zvláště ve čtvrtém oddílu je názorně osvětlena úloha ideologie husitství v představách nápravy soudobé společnosti, a to od nesmělých reformních pokusů až k formování radikálních reformně-revolučních táborských ideálů nápravy církve a lidstva.

Druhý díl navazuje pátou částí těsně na předchozí výklad, když sleduje proměnu pouhé teoretické kritiky křesťanské společnosti v pokus o revoluční změny, vyhlašované na radikalizujících se shromážděních na horách s biblickými jmény. Šestá část líčí prvou fázi husitské revoluce a soustřeďuje se především na obranu země

před vpádem křižáků 1420 a na vnitřní rozpory mezi jednotlivými husitskými uskupeními do poloviny dvacátých let 15. století. Proměnu husitských sil po Žižkově smrti a po nástupu Prokopa Holého zachycuje sedmá část, osvětlující vítězství husitských bratrstev a jejich výpady do sousedních zemí. Díl třetí uvádějí symbolicky dvě vítězné bitvy husitů nad nepřáteli – jedna vojenská, u Tachova, druhá diplomatická, v Chebu. A pak už autor pojednává okolnosti závěrečných aktů husitského výboje, jak je představovaly obléhání Plzně a bitva u Lipan, ale také jednání v Basileji a v Jihlavě o smíru husitů s katolickou církví.

Osmá kapitola zužitkovává výsledky předchozích. Věnuje se postavení katolíků a Němců v českých zemích v bouřlivých husitských dobách a všímá si vnitřního vývoje husitských obcí. Vystihuje složitou porevoluční situaci a trnitou cestu, po níž se společnost vydala směrem k dotvoření své stavovské podoby. Autor při tom sleduje ohlasy, jaké se k husitskému výboji vytvořily v zahraničí a na závěr shrnuje své poznatky v syntetický pohled na husitství jako na epochu, která představuje první fázi evropské reformace křesťanské církve. Třetí kniha je uzavřena velmi pečlivě zpracovanými rejstříky a užitečným soupisem literatury, který rád a spolehlivě využije každý badatel o dané tématice. Pokud předchozí recenze měly dílčí výhrady, podařilo se je autorovi vesměs úspěšně odstranit.[2]

Předložené dílo se vyznačuje všemi znaky vyspělé autorské akribie a je vizitkou moderní české historiografie, zaslanou nejen sobě samé, ale především zahraničnímu publiku. K jeho ocenění přispěla i prezentace knihy v Goethe-Instutu v Praze dne 14. listopadu 2002.

Miloslav Polívka

2 Srov. recenze Jaroslava MEZNÍKA v ČČH 93/1995, s. 125-132, a Miloslava POLÍVKY, Jihočeský sborník historický 64, 1995, s. 236-238.

Krzysztof Moskal: „Aby lud był jeden..."

Eklezjologia Jana Husa w traktacie De ecclesia. Towarysztwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Prace Wydziału Teologicznego 135. Lublin 2003, 312 stran, ISBN 83-7306-164-9

Autor Krzysztof Moskal se s tématem ekleziologie M. Jana Husa zařadil do husitologického diskurzu svým příspěvkem do mezinárodní rozpravy Jan Hus na přelomu tisíciletí konané na Lateránské univerzitě 15. – 18. prosince 1999.[1]

Kniha je výsledkem doktorské disertace Krzystofa Moskala pod vedením prof. Stanisława Celestyna Napiórkowského OFMConv., vedoucího Katedry mariologie Ústavu dogmatické teologie Katolické univerzity v Lublinu. Práci roku 2000 podle slov svého školitele „obhájil v superlativech".[2] Jako komplement rozboru Husova traktátu připravuje autor vydání vlastního překladu jeho textu do soudobé polštiny, jejž užívá v citacích (str. 16).

Problematika Husovy ekleziologie, jejích zdrojů a důsledků, představuje v husitologickém bádání důležitou kapitolu. U Husa je „otázka po církvi bytostně otázkou po pravdě" a směřuje jinam „než následná rodící se rodící se ortodoxní ekklesiologie, která se opřela o kanonicko právní východiska", jak připomněl František Holeček na husovském sympóziu v Bayreuthu roku 1993,[3] jenž zde zmínil skutečnost, že „Husův ekklesiologický model" přes svou torzovitost a konkrétní dobou problematičnost se „dotýká perspektivy, jíž rozevřelo Prohlášení Druhého Vatikánského sněmu o náboženské svobodě ‚Dignitatis humanae' ze 7. prosince 1965" o povinnosti všech hledat pravdu především o Bohu a o jeho církvi a zřídit podle ní svůj život[4] a naznačil tím směr teologického bádání reflektující na výzvu papeže Jana Pavla II. z jeho první návštěvy Československa vyslovenou v projevu dne 21. dubna 1990 o potřebě pečlivějšího rozboru postavení Jana Husa mezi reformátory církve.

1 K. MOSKAL, *Husův traktát De ecclesia*, in: M. Drda – F. Holeček – Z. Vybíral (edd.), Jan Hus na přelomu tisíciletí. Husitský Tábor, Supplementum 1, Tábor 2001, s. 113-128.

2 Katarzyna BOJKO, „Proboszcz w banku, czyli świecki doktor teologii in: Przeglad uniwersytecky 2002/3, Katol. univ. v Lublinu, http://www.kul.lublin.pl/przeglad/archiwum/02/proboszcz.htm/ [29. 7. 2004].

3 F. HOLEČEK, *Husovo pojetí církve*. In: Jan B. Lášek (ed.), Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi. Sborník z mezinárodního sympozia konaného 22. – 26. září 1993 v Bayreuthu, Praha 1995, s. 144-145.

4 *Tamtéž* s. 145; Moskal na s. 274.

Citací této výzvy a odkazem právě ke zmíněné deklaraci II. vatikánského koncilu otevírá Krzysztof Moskal v předmluvě (s. 5-16) svou práci, jež byla inspirována právě dřívějšími připomínkami blízkosti ekleziologie II. vatikánského koncilu s názory Jana Husa (s. 5). Tomuto tématu je v knize věnována kapitola (6.3 „Ekleziologie Jana Husa v perspektivě učení Vaticana II.") a autor zde dále cituje ze zmíněného projevu papeže Jana Pavla II., který připojil vlastní vzpomínku na slova arcibiskupa kardinála Josefa Berana na II. vatikánském koncilu roku 1965 v debatě o náboženské svobodě o bolestných příkladech náboženské netolerance a fanatismu z českých církevních dějin a potřebě morální kněžské rehabilitace Jana Husa.

Intenci podnětu k novému teologickému bádání nad dílem a učením Jana Husa v katolické teologii autor dodržel. Dříve než se zmíníme o přínosné závěrečné studii uvádějící Husovu ekleziologii do současných teologických souvislostí, zastavme se u celkové charakteristiky Moskalova textu. Kniha je důkladně provedeným průvodcem po předpokladech, obsahu i souvislostech největšího Husova traktátu. Rozdělena do šesti hlavních kapitol seznamuje nejprve s historickým, církevněpolitickým, teologickým a filozofickým rámcem Husova díla včetně úvodního přehledu o Husových „předchůdcích v církevní reformě v Čechách" (1.3, s. 31-39). Kapitola 1.4 pak obsahuje úvodní biografické pojednání o osobě a díle Jana Husa. Podrobně si všímá společenských a politických okolností vzniku traktátu (1.4.4), bez nichž nelze spis interpretovat.[5] Druhá hlavní kapitola nese název „Společenství předurčených a mystické tělo Kristovo" (str. 85-145) a zabývá se těmito základními kategoriemi Husova traktátu, jeho nejednoznačným pojmem církve (2.1), jenž byl podle V. Kybala „katolický ale forma nekatolická"[6] a traktuje rovněž poznatky o míře závislosti Husa na Viklefovi. Kapitola 2.5 je věnována kritice Husovy ekleziologie Štěpánem Pálčem v polemickém traktátu jako modelovém sporu dvou interpretací sv. Augustina. V této a následující kapitole (2.6) o Husově sporu o pojetí predestinace na Kostnickém koncilu autor cituje ze zmíněné precizní syntézy Kybalovy. Poslední kapitola oddílu se zabývá charakteristikou církve jako „corpus permixtum" předurčených i předzvěděných, kde je v napětí mezi neviditelným a institucionálním aspektem církve skryt reformní potenciál snahy o autentickou přináležitost k církvi. Moskal nepřijímá jednostranně kritické hodnocení Husa S. Braitem (v citacích J. Kadlece), které by odpovídalo soudobému postoji Štěpána Pálče a Stanislava ze Znojma, a poukazuje na jeho koncept reformy směřující k ideálu

5 „Consilium" osmi doktorů 1413, na něž reaguje druhá část traktátu psaná z větší části již na Kozím hrádku; Moskal, s. 69-70 a celý oddíl 4 (s. 175-207) a 5 (s. 209-249).

6 Vlastimil KYBAL, *Učení Mistra Jana Husa II/1*, Praha 1923, s. 295-296; Moskal, s. 100.

opravdové církve, jenž odpovídá duchu Evangelia. Třetí hlavní kapitola (str. 147 – 174) se týká interpretace textu Mt 16,16-19 v traktátu De ecclesia (kap. 7 – 11), tedy názoru na papežství a duchovní jurisdikci v pozemské církvi. Její ústřední otázkou je pojem „potestas clavii" (moc klíčů). Druhá část traktátu je ostrou polemikou s textem „Consilium" Štěpána Pálče a Stanislava ze Znojma schváleném teologickou synodou v Českém Brodě 2. března 1413, jenž definuje příčiny teologického sporu a navrhuje jeho ukončení pomocí bezpodmínečného podrobení Husovy strany a zřeknutí se Viklefa a některých článků (str. 175n). V polemickém tónu jsou opět probírány otázky primátu římské církve a papežství, kterým Moskal věnuje 4. hlavní kapitolu, a otázka definice poslušnosti a Kristova zákona, představená zde v kapitole 5,[7] s níž souvisí Husův program reformy církve obsažený v jeho pojmu poslušnosti Kristova zákona (kap. 5.6).

Velkým přínosem knihy, jejž je zvláště třeba zmínit, je 6. hlavní kapitola „Implikace ekleziologie Jana Husa v ekumenické perspektivě". Autor si zde (v podkapitole 6.3.1) všímá nápadné podobnosti textu zmíněné koncilní deklarace „Dignitatis humanae" o hledání pravdy (viz výše) a invokace Husova De ecclesia: „Každý křesťan má věrně věřit svatou církev obecnou, tak jako má milovat Pána Ježíše Krista ženicha té církve i církev samu, jeho nevěstu; ale nemiluje svou duchovní matku, nepozná-li ji přinejmenším vírou; má ji tedy vírou poznávat, a tak ji jako přední matku ctít.".[8] V popředí je církev konstituovaná pravdou – Kristem jako úhelný kámen Husovy ekleziologie. Církev sama o sobě nemá smysl (J. M. Lochmann) a úsilí o církev z pravdy, „církev krásnou", je hybnou silou celé české reformace (J. Karafiát). Obsáhlou citaci z díla Paula de Voogta[9] uvádí autor pro její zásadní výstižnost Husova ideálu opravdového pastýře, který touží osvobodit lidi od hříchu mocí Evangelia, v jehož pravdě chce žít i zemřít ve shodě s učiteli církve. Dále rozebírá „Husovo učení o církvi ve světle *Lumen gentium* a dalších dokumentů II. Vatikánského koncilu" (kap. 6.3.2) a „duchovní jednotu církve" jako „ekumenický aspekt Husovy ekleziologie" (kap. 6.3.3), kterýmižto kapitolami svou aktualizující teologickou studii dovršuje. Tato stať má hodnotu z hlediska současné katolické recepce Husa a odtud

7 Viz pozn. 5.

8 Hus, De 1,1, citováno dle F. M. DOBIÁŠ – A. MOLNÁR (transl. et edd.), *Mistr Jan Hus, O církvi*. Praha 1965, s. 5; k tomu Moskal, s. 275.

9 Paul de VOOGT, *L'Hérésie de Jean Huss*, Lovaň 1975, s. 492-498; Moskal na s. 276-278. Délka citátu mj. dokládá význam Voogtova spisu, jenž se nově stal v českém prostředí jazykově (i knihovnicky) dostupnějším díky překladu uveřejňovanému několik let na pokračování v Teologické revui Husitské teologické fakulty UK, kde se série dovrší roku 2004; souhrnná knižní podoba textu se nachází ve stádiu ediční přípravy.

i v ekumenickém pohybu ve vnímání Husovy osobnosti (na cestě obecného odklonu od jednostranně přivlastňujících identifikačních pohledů). Právě díky této studii se kniha může stát součástí mezioborového obzoru v husitologii.

Přínosem pro (nejen katolické) teologické zhodnocení Husova významu je autorova schopnost opustit v souhlase s vpravdě ekumenickou výzvou kardinála arcibiskupa Berana[10] ideologický schematismus a předpojatost programního konfesionalismu[11] a posunout se k odpovědi na otázku, „kým je katolický kněz Jan Hus a jeho učení pro katolíky" (s. 251), kterou si pokládá s Karlem Skalickým.[12] Zde Moskal přispívá ke zkoumání „vlivu, jejž měl mistr Jan Hus díky své osobnosti a učení na rozvinutí ekleziologie a sebeuvědomnění církve" (str. 251) novým interpretačním přístupem: „Ptejme se, zda v době vzniku traktátu *De ecclesia* existovala eklesiologie, které by se podařilo najít rovnováhu mezi kristologií, pneumatologií a institucí? ... Názor Husa stanoví protiklad k přílišnému jurisdikčnímu chápání církve. ... Hus ... je jakýmsi prorockým hlasem poukazujícím na Krista, Hlavu a Ženicha církve, který stojí u zrodu církve a zároveň je jejím cílem. Hus a jeho učení může v některých otázkách tvořit společné dědictví církve římskokatolické, poreformačních církví ba dokonce i pravoslavné církve ... V některých aspektech se eklesiologie Husa může stát vodítkem k lepšímu pochopení rozdílů a v hledání nových cest ke sjednocení".[13]

Autorova pečlivost a důkladná práce se sekundární literaturou je velkou předností knihy. Bibliografie neopomíjí žádné podstatné publikace, které byly k tématu vydány. Rozsah a zaměření práce by si ovšem zasloužily připojení věcného i jmenného

10 V souvislosti s ustavením a cíli „Husovské komise" mnohokrát vzpomínanou, zde viz např. citaci kard. M. Vlka; TÝŽ, *Zahajovací projev*, in: M. Drda – F. Holeček – Z. Vybíral (edd.), Jan Hus, s. 21.

11 Např. v souvislosti s Husovou připomínkou slov sv. Pavla z 1K 5,4-7 o potřebě „odstranit starý kvas" a „vydat tělo hříšníka satanu pro spásu jeho duše", když selhal předchozí postup napomínání hříšníka, zde duchovního, se autor táže, zda bylo Husovým posluchačům vždy zřejmé, že se jedná o starokřesťanský způsob exkomunikace a ne o doslovný návod. V té souvislosti pak Husovy výpovědi doporučuje „poměřovat týmiž kritérii, jako – např. – ovoce kazatelské misie sv. Jana Kapistrána, jehož antisemitská agitace ... vyvolala pogromy v mnoha českých a moravských městech" (s. 297).

12 Na s. 251 cituje v poznámce 2 z jeho *Rozhovoru o Husovi a husitství* (Teologické texty č. 2 roč. 1993, s. 50) o mnohovýznamovém symbolu Husa, v němž „každý spatřuje, co se mu líbí", protestanti „předchůdce zásady *Sola scriptura*, humanisté hrdinu, ... volnomyšlenkáři bojovníka za svobodu myšlení, marxisté revolucionáře ... Jen katolíci nevědí, jakou osobnost v něm mají přijmout ... někteří tvrdí, že je to komplikovaná záležitost, a tak strkají hlavy do písku."

13 K. MOSKAL, *Husův traktát De ecclesia*, in: M. Drda – F. Holeček – Z. Vybíral (edd.), Jan Hus, s. 125; obdobně v recenzované publikaci s. 297-298.

rejstříku (vzhledem k charakteru látky je první z nich suplován dobře přehledným obsahem jen částečně). Cenné je objektivní využití prací starších autorů (V. Kybal, J. Sedlák, M. Spinka, P. de Voogt). Moskalova práce je dalším výrazem překonání neudržitelných jednostranných hodnocení, dokládá pokračující ekumenický profil husitologického bádání a teologické hledání pravdy o Husovi v nových souvislostech křesťanské přítomnosti (viz předchozí citaci). Kniha současně poukazuje na novou relevanci (zde opět nejen katolického) teologického výzkumu pro husitologii a díky blízké jazykové dostupnosti a přístupným formulacím teologické problematiky se může stát dobrým přehledem i pro české čtenáře.

Jakub Smrčka

Eva Frimmová: Daniel Basilius (1585-1628). Život a dielo

Bratislava, Veda – Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1997, 176 s., 24 s. obr. příl.

Slovenská historička Eva Frimmová, která se specializuje na výzkum kulturních dějin 16. a 17. století, vydala před několika lety nepřehlédnutelnou monografii Daniela Basilia. První systematická biografie humanisty slovenského původu (narodil se 1585 v Nemecké /Partizánské/ Ľupče), je z hlediska tématu důležitým příspěvkem k dějinám humanismu v českých zemích, neboť Basilius prožil svá nejplodnější léta v Praze, kde působil jako profesor Karlova vysokého učení a v kritických letech 1616-1622 byl dokonce třikrát zvolen děkanem jeho artistické fakulty.

Přehledná skladba usnadňuje rychlou orientaci v knize, rozdělené do tří oddílů (historický rámec; život a dílo; bibiliografie prozaických a básnických prací), dále členěných do tematicky vymezených kapitol a doplněných chronologickým přehledem a bibliografií. Právě zevrubný bibliografický soupis latinských, českých a německých spisů, který svědčí o pečlivé heuristice, přináší oproti starším souhrnným lexikografickým dílům důležité doplňky. Autorka při tom využila Basiliovy texty, které jsou uloženy v řadě vědeckých knihoven v Praze, ale také v Brně, Bratislavě a Vratislavi. Pokud jde o literaturu, snažila se vyčerpat především materiálové, soupisové a literárně historické analytické práce o předbělohorském humanistickém písemnictví.

Daleko méně příznivá je bilance autorčina výběru sekundární literatury obecnějšího dosahu. Ve výkladu o společenských, politických a namnoze i kulturních poměrů v českých zemích na přelomu 16. a 17. století zůstala poplatná pracím, které ani v době svého vzniku neměly valný význam, pokud jde o interpretaci dění v Basiliově době. S problematikou jen trochu obeznámeného čtenáře zarazí, že E. Frimmová své stručné uvedení do společensko-ekonomických poměrů v předbělohorských Čechách, napsané na sklonku 20. století, založila na přehledných učebnicových textech z počátku šedesátých let (Karol Goláň a kolektiv, Československé dějiny, 1961; Václav Husa, Dějiny Československa, 1962). Ani ostatní historiografické ukotvení nedokáže oslnit. Jistě je správné čerpat z knih Zikmunda Wintera o tehdejší vzdělanosti a vysokém školství, překvapí však, že autorka opomenula nejen významné studie Jiřího Peška, ale i moderní zpracování širokých souvislostí historie duchovní kultury ve velkorysé syntéze Josefa Petráně (Nástin dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, 1983), věnované ostatně instituci, kterou sám Basilius řídil. Pokud již autorka nestačila sáhnout po prvním dílu velkého

přehledu univerzitních dějin (1995), zajisté nemusela vynechat i starší Stručné dějiny Univerzity Karlovy (1964).

Eva Frimmová se mnohem bezpečněji pohybuje v těch částech své monografie, kde pojednává o slovenském kontextu Basiliova života a o humanistické literatuře. Cenné je rovněž shrnutí poznatků o slovensko-českých vztazích za humanismu, o kulturní blízkosti obou politicky odlišných prostředí v období před Bílou horou. Zajímavé je i vztažení těchto mezinárodních kulturních styků na nevelkou oblast Liptova a města Nemecké Ľupče. S tím kontrastuje podstatně horší vystižení českého prostředí, do něhož Basilius přicházel a které bylo pro něho tím důležitější, že mu nejen poskytlo vzdělání a nový domov, ale i prostor k mnohostrannému uplatnění. Autorce se tu bohužel podařilo nakupit nejen zavádějící dezinterpretace (označení habsburské monachie z roku 1526 za „stát", zmatený výklad o dělbě moci v Českém království, stanovení nástupu humanistické vzdělanosti až do doby rudolfinské), ale i ohromujících faktografických omylů (Majestát na náboženskou svobodu vydal roku 1609 údajně „kráľ Matej", o deset let později byl zvolen „saské knieža" Fridrich Falcký, s. 18-19; tytéž chyby se stereotypně opakují na s. 24, 25 a 92, což jen dokládá, že nejde o nahodilé přehlédnutí; k tomu autorka připojuje domněnku, že stavovské direktorium působilo ještě v roce 1620 /s. 25/, ani nemluvě o zkomolení jmen apod.). Výklad se sice leckde opírá o druhořadou literaturu, ale i v ní bychom podobné chyby našli jen stěží. Dezorientace v dobovém rámci českých dějin je spíše smutným dokladem skutečnosti, jak málo i na slovenského autora v oboru historiografie zapůsobila po desetiletí pěstovaná výuka společného „československého dějepisu".

Těžiště výkladu E. Frimmové tvoří rozbor Basiliova díla, přehledně rozčleněný podle oborů, do nichž tento učenec literárně zasáhl. Zatímco v Hejnicově a Martínkově Rukověti humanistického básnictví (1, 1966, s. 168-173) najdeme jen stručné bibliografické údaje, E. Frimmová předkládá obsahovou, strukturální a stylistickou charakteristiku jednotlivých spisů z oblasti práva, lékařství a přírodních věd (matematiky, fyziky, astronomie, astrologie – včetně kalendářových pomůcek) a z hebrejské gramatiky. Dosti podrobně se věnuje rovněž příležitostné poezii, v níž se vedle ostatních druhů vyskytují také výrazné odezvy politických událostí – na jedné straně korunovace Habsburků Matyáše a Ferdinanda II. v letech 1611 a 1617, na druhé pak nástupu Fridricha Falckého roku 1619. Právě zde by bylo žádoucí nespokojit se jen s izolovanými citáty, ale podat zevrubnější rozbor celých textů z hlediska Basiliova osobního zaujetí tématem, se zřetelem k prostředí, v němž příležitostné básně vznikaly, a ke skutečným sympatiím nebo naopak jen povinnému oportunnímu přitakání vůči habsburské či opoziční straně. U Basilia, který roku 1622 přestoupil od evangelického vyznání ke katolictví a poté udělal kariéru v malostranské městské radě,

by byl takový politicko-psychologický rozbor obzvlášť potřebný. Kniha E. Frimmové do těchto sfér bohužel nevstupuje. Navíc je škoda, že se autorka i ve stručné analýze příležitostných básní, inspirovaných politickými a válečnými událostmi, dopouští nepřesností v historickém zařazení zbásněných témat (např. u veršů odrážejících hrůzu „z vpádu pasovského vojska ... do Prahy roku 1610", s. 93).

K monografii Evy Frimmové lze vznést řadu připomínek z hlediska faktografického upřesnění i z hlediska pojetí, které by si bylo zasloužilo důslednější propojení hodnoceného literárního díla s postižitelnou dobovou realitou. Bylo by to ovšem vyžadovalo hlubší ponor do českých dějin předbělohorské doby a možná i odlišné kompoziční pojetí celého spisu. Přesto lze knihu ocenit jako užitečný příspěvek k dějinám českého a středoevropského humanismu, a to zejména po materiálové stránce. Obraz jednoho z čelných představitelů pražské univerzity a kulturního života v kritické době kolem Bílé hory je zásluhou E. Frimmové celistvější a barvitější. Podtrhuje to také zajímavá obrazová dokumentace, která vedle titulních listů a ilustrací Basiliových spisů přibližuje i jeho soudobé portréty a odhaluje míru sebeprezentace tohoto česko-slovenského vysokoškolského učitele, vědce a literáta pozdně humanistického zaměření.

Jaroslav Pánek

Zásady úpravy rukopisů

Své příspěvky zasílejte prosím pokud možno zpracované na PC, strojopisy lze zasílat jen na základě předběžné domluvy.

Prosíme autory, aby v případě vyhotovení strojopisu na PC pokud možno dodržovali následující zásady při úpravě zasílaných příspěvků:

formát zpracovnání

Použijte nejlépe formáty WORD .doc nebo .rtf nebo s nimi kompatibilní, formát T 602 jen výjimečně (podle domluvy s redakcí), je totiž nesmírně náročný na čas a práci redakčních úprav.

způsob odevzdání

Příspěvky posílejte vytištěné na adresu redakce (Husitské muzeum, Mikuláše z Husi 44, Tábor 390 01), v tom případě přiložte prosím disketu s nahraným souborem – na požádání Vám disketu vrátíme; při použití elektronické pošty posílejte příspěvky v příloze (nejlépe jako soubory rtf) na e-mailovou adresu redakce: vybiral@husmuzeum.cz

rozsah příspěvků

Rozsah si v zásadě určuje autor (s případnou konzultací redakce); předběžně počítá redakce s rozsahem pro odborné studie minimálně 10 stran normovaného rukopisu, v případě recenzí minimálně 3 strany; podklad pro cizojazyčná resumé dostačuje v rozsahu 1 s. normovaného rukopisu, v případě obsáhlejších příspěvků (nad 25 stran) přiměřeně délce sdělení; nabízíme možnost volby německé nebo anglické verze resumé.

citace v poznámkách

Při psaní poznámek doporučujeme řídit se formou užívanou Českým časopisem historickým, stejné zásady dodržujeme i pro psaní zkratek časopisů (při první zmínce celý název, dále zkratkou).

Redakce si vyhrazuje právo na základě posouzení odborné úrovně a tématického zaměření příspěvků neotiskovat příspěvky, jež se neshodují s programovými cíly redakce.

Husitský Tábor
Sborník Husitského muzea 14

Vedoucí redakce: Miloš Drda
Výkonný redaktor: Zdeněk Vybíral
Adresa redakce:
ředitelství Husitského muzea, Mikuláše z Husi 44
390 01 Tábor
http://www.husmuzeum.cz, e-mail: vybiral@husmuzeum.cz,
tel.: 381 251 885

K vydání připravilo nakladatelství albis international Kristiny Kaiserové
v Ústí nad Labem nákladem: 500 kusů
Grafický návrh obálky: Petr Brátka
Tisk a vazba: Josef Hlávko v Novém Městě nad Metují

ISBN 80-86067-95-5